

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ НАУК:**
Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

**HUMANITIES SCIENCE
CURRENT ISSUES:**
Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers

ВИПУСК 12
ISSUE 12

Дрогобич, 2015
Drohobych, 2015

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 4 від 19 березня 2015 року)*

Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомяр]. – Дрогобич : Посвіт, 2015. – Вип. 12. – 344 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також історії, філології, мистецтвознавства.

Головний редактор

Пантюк М.П. – д.пед.н., проф.

Заступники головного редактора

Ільницький В.І. – к.і.н., доц. (співредактор);

Душний А.І. – к.пед.н., доц., чл.-кор. МАНПО (співредактор);

Зимомяр І.М. – д.філол.н., проф. (співредактор).

Редакційна колегія:

Бермес І.Л. – д.мист., проф.; **Борщевич В.Т.** – д.і.н.; **Вагнер Марек** – д.габіл. з іст., проф. (Польща); **Давидов М.А.** – д.мист., проф., акад. МАІ, засл. діяч мист. Укр.; **Дмитрів І.І.** – к.філол.н., доц. (відп. секретар); **Добрянський І.А.** – д.пед.н., проф.; **Жигайло О.О.** – к.психол.н., доц.; **Зимомяр М.І.** – д.філол.н., проф.; **Іванишин П.В.** – д.філол.н., проф.; **Імханіцький М.Й.** – д.мист., проф., засл. діяч мист. РФ (Росія); **Квас О.В.** – д.пед.н., проф.; **Кемінь В.П.** – д.пед.н., проф.; **Кияновська Л.О.** – д.мист., проф., засл. діяч мист. Укр.; **Козаренко О.В.** – д.мист., проф., засл. діяч мист. Укр.; **Козир А.В.** – д.пед.н., проф.; **Литвин М.Р.** – д.і.н., проф.; **Медведик Ю.Є.** – д.мист., проф.; **Москалець В.П.** – д.психол.н., проф.; **Новаковська Катажина** – д.габіл. з філол. (Польща); **Оршанський Л.В.** – д.пед.н., проф.; **Палінчак М.М.** – д.політ.н., проф.; **Петречко О.М.** – д.і.н., проф.; **Сабат Г.П.** – д.філол.н., проф.; **Савчин М.В.** – д.психол.н., проф.; **Сейко Н.А.** – д.пед.н., проф.; **Сеник Л.Т.** – д.філол.н., проф.; **Сергійчук В.І.** – д.і.н., проф.; **Ситник О.М.** – д.і.н., доц.; **Сташевська І.О.** – д.пед.н., проф., чл.-кор. МАНПО; **Сташевський А.Я.** – д.мист., проф., акад. МАІ, засл. діяч мист. Укр.; **Стемпнік Анджей** – д.габіл. з іст., проф. (Польща); **Тельвак В.В.** – д.і.н., проф.; **Футала В.П.** – д.і.н., проф.; **Циховська Е.Д.** – д.філол.н., проф.

Рецензенти:

Скотна Н.В. – д.філос.н., проф., зав. каф. практич. психол., ректор ДДПУ ім. І. Франка.

Падалка Г.М. – д.пед.н., проф. каф. ф-но вик. та худ. культ. ІМ НПУ ім. М. Драгоманова.

Астаф'єв О.Г. – д.філол.н., проф. каф. теорії літ., компаратив. і літ. тв. ІФ КНУ ім. Т. Шевченка.

Патриляк І.К. – д.і.н., проф. каф. новіт. іст. України, декан іст. фак. КНУ ім. Т. Шевченка.

Відповідно до ліцензійного договору № 180-03/2014 від 27.03.2014 р. збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» включений до міжнародної науково-метричної бази РІНЦ (Російський індекс наукового цитування).

Статті збірника привірюються до публікації у виданнях України, які включені до міжнародних науково-метричних баз відповідно до вимог наказу МОН України від 17 жовтня 2012 р. № 1112 (зі змінами, внесеними наказом МОН України від 03.12.2012 р. № 1380).

Свідчення про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» Серія КВ № 19906-9706Р від 14.05.2013 р.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання
<http://youngestscientists.bl.ee/AQGS/?/AQGS>

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомяр І.М.

**Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Львівська обл., 82100.
тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: vilnickiy@gmail.com**

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2015
© Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомяр І.М., 2015

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol № 4 from March 19, 2015)

Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers / [editors-compilers V. Ilnyzkiy, A. Dushniy, I. Zymomyra]. – Drohobych : Posvit, 2015. – Issue 12 – 344 s.

The publication is intended for those who is interested in the High School Pedagogics and history, philology, art development.

Chief editor:

M. Pantjuk – Doctor of Education, Professor.

Deputy Editors:

V. Ilnyzkiy – Ph.D. in History, Associate Professor (co-editor);

A. Dushniy – Ph.D. in Education, Associate Professor, EISA Corresponding Member (co-editor);

I. Zymomyra – Doctor of Philology, Professor (co-editor).

Editorial board:

I. Bermes – Doctor of Arts, Professor, **V. Borshcheych** – Doctor of History; **M. Wagner** – Dr. habil. in History, Professor (Poland); **M. Davydov** – Doctor of Arts, Professor, Academician of IIA, Honored Artist of Ukraine; **I. Dmytriv** – Ph.D. In Philology, Associate Professor (exec. Secretary); **I. Dobryanskyj** – Doctor of Education, Professor; **O. Zhyhaylo** – Ph.D. In Psychology, Associate Professor; **M. Zymomyra** – Doctor of Philology, Professor; **P. Ivanynshyn** – Doctor of Philology, Professor; **M. Imhanizkiy** – Doctor of Arts, Professor, Honored Artist of the Russian Federation (Russia); **O. Kvas** – Doctor of Education, Professor; **V. Kemin** – Doctor of Education, Professor; **L. Kyjanovska** – Doctor of Arts, Professor, Honored Artist of Ukraine; **O. Kozarenko** – Doctor of Arts, Professor, Honored Artist of Ukraine; **A. Kozyr** – Doctor of Education, Professor; **M. Lytvyn** – Doctor of History, Professor; **J. Medvedyk** – Doctor of Arts, Professor; **V. Moskaletz** – Doctor of Psychology, Professor; **K. Nowakowska** – Dr. habil. in Philology (Poland); **L. Orshanskyj** – Doctor of Education, Professor; **M. Palinchak** – Doctor of Political Sciences, Professor; **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor; **H. Sabat** – Doctor of Philology, Professor; **M. Savchyn** – Doctor of Psychology, Professor; **N. Sejko** – Doctor of Education, Professor; **L. Senyk** – Doctor of Philology, Professor; **V. Serhijchuk** – Doctor of History, Professor; **O. Sytnyk** – Doctor of History, Associate Professor; **I. Stashevska** – Doctor of Education, Professor, EISA Corresponding Member; **A. Stashevskiy** – Doctor of Arts, Professor, Academician of IIA, Honored Artist of Ukraine; **A. Stempnik** – Dr. habil. in History, Professor (Poland); **V. Telvak** – Doctor of History, Professor; **V. Futala** – Doctor of History, Professor; **E. Tsyhovska** – Doctor of Philology, Professor.

Reviewers:

N. Skotna – Doctor of Philosophy, Professor, Head of Applied Psychology Department, rector of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

H. Padalka – Doctor of Education, Professor of piano performance and artistic culture Department of Art Institute National Pedagogical Dragomanov University.

O. Astafjev – Doctor of Philology, Professor of Literature Theory, Comparative Literature and Literary Work Department of Philology Institute Kyiv National Taras Shevchenko University.

I. Patryljak – Doctor of History, Professor of Ukraine Modern History Department, the Dean of History Faculty Kyiv National Taras Shevchenko University.

Under the license agreement No 180-03/2014 from 27.03.2014 the collection «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists scientific papers» is included in the international scientific metric base RSCI (Russian scientific citation index).

The articles are equal to publications in Ukraine journals included in international scientific metric databases accordance with the MES of Ukraine order from 17 november 2012 p. No 1112 (amended by the MES of Ukraine order from 03.12.2012 No 1380).

Print media registration certificate «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers» series KV № 19906-9706P from 14.05.2013

All electronic versions of articles in collection are available on the official website edition
<http://youngestscientists.bl.ee/AQGS/?/AQGS>

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles, and is not responsible for the accuracy of these data and references.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnyzkiy, A. Dushniy, I. Zymomyra.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region, 82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: vilnickiy@gmail.com

© Drohobych State Ivan Franko Pedagogical University, 2015

© V. Ilnyzkiy, A. Dushniy, I. Zymomyra, 2015

*Рекомендовано к печати Ученым советом
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко
(протокол № 4 от 19 марта 2015)*

Актуальные вопросы гуманитарных наук: межвузовский сборник научных трудов молодых ученых Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко / [редакторы-соавтатели В. Ильницький, А. Душний, И. Зимомря]. – Дрогобыч : Посвіт, 2015. – Вып. 12. – 344 с.

Издание рассчитано на тех, кто интересуется вопросами развития педагогики высшей школы, а также истории, филологии, искусствоведения.

Главный редактор:

Пантюк Н.П. – д.п.н., проф.

Заместители главного редактора:

Ильницький В.И. – к.и.н., доц. (соредактор);

Душний А.И. – к.п.н., доц., чл.-корр. МАНПО (соредактор);

Зимомря И.Н. – д.филол.н., проф. (соредактор).

Редакционная коллегия:

Бермес И.Л. – диск., проф.; **Борщевич В.Т.** – д.и.н.; **Вагнер Марек** – д.габил. с ист., проф. (Польша); **Давыдов Н.А.** – диск., проф., акад. МАИ, засл. деятель иск. Укр.; **Дмыгров И.И.** – к.филол.н., доц. (отв. секретарь); **Добрянский И.А.** – д.пед.н., проф.; **Жигайло О.Е.** – к.псх.н., доц.; **Зимомря Н.И.** – д.филол.н., проф.; **Иванищук П.В.** – д.филол.н., проф.; **Имханицкий М.И.** – диск., проф., засл. деятель иск. РФ (Россия); **Квас Е.В.** – д.пед.н., проф.; **Кеминь В.П.** – д.пед.н., проф.; **Кияновская Л.А.** – диск., зроф., засл. деятель иск. Укр.; **Козаренко А.В.** – диск., проф., засл. деятель иск. Укр.; **Козырь А.В.** – д.пед.н., проф.; **Литвин М.Р.** – д.и.н., проф.; **Медведьк Ю.Е.** – диск., проф.; **Москалец В.П.** – д.псх.н., проф.; **Новаковская Катажина** – д.габил. с филол. (Польша); **Оршанский Л.В.** – д.пед.н., проф.; **Палинчук Н.М.** – д.пол.н., проф.; **Петренко А.Н.** – д.и.н., проф.; **Сабаг Г.П.** – д.филол.н., проф.; **Савчин М.В.** – д.псх.н., проф.; **Сейко Н.А.** – д.п.н., проф.; **Сенук Л.Т.** – д.филол.н., проф.; **Сергийчук В.И.** – д.и.н., проф.; **Сытник О.М.** – д.и.н., доц.; **Сташевская И.О.** – д.п.н., проф., чл.-кор. МАНПО; **Сташевский А.Я.** – диск., проф., акад. МАИ, засл. деятель иск. Укр.; **Стемпник Анджей** – д.габил. с ист., проф. (Польша); **Тельвак В.В.** – д.и.н., проф.; **Футала В.П.** – д.и.н., проф.; **Циховская Е.Д.** – д.филол.н., проф.

Рецензенты:

Скотна Н.В. – д.ф.н., проф., зав. каф. практ. психол., ректор ДГПУ им. И. Франко.

Падалка Г.Н. – д.п.н., проф. каф. ф-но исп. и худ. культ. ИИ НПУ им. Н. Драгоманова.

Астафьев А.Г. – д.филол.н., проф. каф. теории лит., компаратив. и лит. тв. ИФ КНУ им. Т. Шевченко.

Патриляк И.К. – д.и.н., проф. каф. новейш. ист. Украина, декан ист. фак. КНУ им. Т. Шевченко.

Согласно лицензионному договору № 180-03 / 2014 от 27.03.2014 г. сборник «Актуальные вопросы гуманитарных наук: межвузовский сборник научных трудов молодых ученых Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко» включен в международную научно-метрическую базу РИНЦ (Российский индекс научного цитирования).

Статьи сборника приравниваются к публикациям в изданиях Украины, включенные в международные научно-метрические базы в соответствии с требованиями приказа МОН Украины от 17 октября 2012 № 1112 (С изменениями, внесенными приказом МОН Украины от 03.12.2012 г. № 1380).

Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации «Актуальные вопросы гуманитарных наук: межвузовский сборник научных трудов молодых ученых Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко» Серия КВ № 19906-9706Р от 14.05.2013 г.

Все электронные версии статей сборника публикуются на официальном сайте издания <http://youngscientists.bl.ee/AQGS/?/AQGS>

Редакционная коллегия не несет ответственности за достоверность данных и ссылок, приведенных авторами статей.

Основатель и издатель – Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко, соучредители Ильницький В.И., Душний А.И., Зимомря И.М.

Адрес редакции: Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко, ул. Ивана Франко, 24, г. Дрогобыч, обл. Львовская, 82100. тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: vilnickiy@gmail.com

© Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко, 2015

© Ильницький В.И., Душний А.И., Зимомря И.М., 2015

ІСТОРІЯ

УДК 821.161.2

Володимир ГАЛИК,
кандидат історичних наук, доцент кафедри всевітньої історії
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) galykvol@ukr.net

АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ ТА ІВАН ФРАНКО: ДО ПРОБЛЕМИ АНАЛІЗУ ТА ОЦІНКИ ВЗАЄМИН МІЖ МИТРОПОЛИТОМ І ВЧЕНИМ

Стаття присвячена темі аналізу та оцінки взаємин між А. Шептицьким й І. Франком. На основі чималої проблемної історіографії і багатого джерельного матеріалу встановлено, що відносини між митрополитом і вченим були тісні та прихильні, формувалися на основі однотипної громадської і наукової діяльності, в основу якої покладалося відстоювання прав і свобод українського народу, формування його національної ідентичності.

Ключові слова: І. Франко, А. Шептицький, взаємини, митрополит, вчений, церква, релігія, мемуари, листи, багатогранна діяльність.

Літ. 25.

Volodymyr HALYK,
Ph.D. in History, Assistant Professor of World History Department Drohobych Ivan
Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) galykvol@ukr.net

ANDREY SHEPTYTSKY AND IVAN FRANKO: THE PROBLEM ANALYSIS AND EVALUATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN METROPOLITAN AND SCIENTISTS

Article is dedicated to the analysis and evaluation of the relationship between A. Sheptytsky and I. Franko. On the considerable historiography problem and a rich material source it was found that the relationship between metropolitan and scientists were close and supportive, formed from the same type of public and scientific activities, its base was entrusted with upholding the Ukrainian people rights and freedoms and shaping its national identity.

Key words: I. Franko, A. Sheptytsky, relationships, metropolitan, scientist, church, religion, memoirs, letters, multifaceted activities.

Ref. 25.

Владимир ГАЛИК,
кандидат исторических наук, доцент кафедры всемирной истории Дрогобычского
государственного педагогического университета имени Ивана Франко
(Украина, Дрогобыч) galykvol@ukr.net

АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ И ИВАН ФРАНКО: К ПРОБЛЕМЕ АНАЛИЗА И ОЦЕНКИ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ МИТРОПОЛИТОМ И УЧЕНЫМ

© Галик В. Андрей Шептицький та Іван Франко: до проблеми аналізу та оцінки взаємин між митрополитом і вченим

Статья посвящена теме анализа и оценки взаимоотношений между А. Шептицьким и И. Франко. На основе немалой проблемной историографии и многих источников установлено, что отношения между митрополитом и ученым были тесные и благосклонные, формировались на основе одной общественной и научной деятельности, в основу которой возлагалось отстаивание прав и свобод украинского народа, формирования его национальной идентичности.

Ключевые слова: И. Франко, А. Шептицкий, взаимоотношения, митрополит, ученый, церковь, религия, мемуары, письма, многогранная деятельность.

Лит. 25.

Постановка проблеми. Питання ставлення І. Франка до Церкви, чи І. Франка до релігії у сучасному франкознавстві є дуже контрверсійним, але не менш дискусійною є проблема його відносин із духівництвом свого часу, адже докола його особи за догмами ще радянської ідеології створено чимало легенд і міфів, які доводили Франків атеїзм, неприхильне ставлення до УГКЦ тощо. Проте історичні факти свідчать дещо про інше: Іван Франко не був ані противником Бога, ані не виступав проти Його Церкви та не був ворогом релігії загалом. Підтвердженням цього є, наприклад, тісні взаємовідносини Івана Франка із Митрополитом Української Греко-Католицької Церкви – Андреем Шептицьким.

Аналіз досліджень. Порушена нами тема не є новою у франкознавчій науці. Чи не в перше у роки Незалежності України тему історії взаємин І. Франка та А. Шептицького порушила Леся Рупняк [14], коли намагався дати відповідь на питання «Чи сповідався Іван Франко перед смертю?». Дещо пізніше канадський історик українського походження Андрій Кравчук проаналізував погляди вченого і митрополита на християнську соціальну акцію [8].

Згодом взаємовідносини І. Франка й А. Шептицького у контексті історії взаємопідняття двох велетнів духа та на тлі взаємин аристократичної та демократичної еліт були простежені під час роботи Міжнародного наукового конгресу «Іван Франко: дух, наука, думка, воля», присвяченого 150-ти річчю від дня народження Івана Франка, який проходив у Львові упродовж 27 вересня – 1 жовтня 2006 року. Так, під час роботи секції № 18 «Суспільно-політичні погляди Івана Франка» з доповідями виступили: філолог, германіст, славіст, україніст, професор, співробітник та співредактор численних американських та українських енциклопедій, академік НАН України – Леонід Рудницький (тема доповіді: «Іван Франко та Андрей Шептицький: філософсько-наукові взаємини») та український поет, прозаїк, есеїст, літературознавець, член Національної спілки письменників України, доктор історичних наук, старший науковий співробітник відділу нової історії України Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України – Петро Шкраб'юк (тема доповіді: «Іван Франко і митрополит Андрей Шептицький на тлі взаємин аристократичної та демократичної еліт») [11]. Невдовзі, у 2007 та 2008 р., вийшли друком дослідження вищезгаданих П. Шкраб'юка [23; 24; 25] та Л. Рудницького [13].

У цей же період історик Андрій Васків спробував дати аналіз Франкових поглядів на соціальну доктрину Греко-Католицької Церкви крізь призму його ставлення до соціальної концепції митрополита А. Шептицького та місця і ролі церкви в житті суспільства [3].

Попри це, у сучасній франкознавчій науці є дослідження, де автори прямо чи опосередковано торкаються окремих аспектів із порушеної проблеми. Зокрема, львівська дослідниця-франкознавець Ярослава Мельник у монографії «... І остання частина дороги. Іван Франко 1908–1916», висвітлюючи постать вченого останніх років життя через призму біографічної зумовленості його творчої спадщини й залежності її від життєвої основи та особливостей психофізичної структури особистості, окремими епізодами

звертається до Франкових взаємин з митрополитом Андреем Шептицьким [9, 66–67, 160–162, 211]. Побіжно згадаємо восьму книгу біографічного циклу «Іван Франко» Р. Горака та Я. Гнатіва, які у першому розділі даної праці спробували проаналізувати стосунки між вченим та митрополитом [6, 3–49].

Водночас варто згадати і художні твори, де протиставлені постаті І. Франка та А. Шептицького. Зокрема, в даному плані заслуговує на увагу роман-есеї із трилогії українського письменника, громадського діяча та члена Національної спілки письменників України Л. Різника «Поет і владика». У цьому творі центровими є дві непересічні особистості – поет і вчений-енциклопедист Іван Франко та духовний провідник галичан Митрополит Української Греко-Католицької Церкви Андрей Шептицький, котрі мали великий вплив на життя українського суспільства кінця XIX – початку XX ст. Згадана книга написана у формі своєрідної сповіді письменника перед митрополитом та митрополита перед письменником, і обох – перед народом за пережите і передумане минуле [12].

Мета статті. З огляду на широкий спектр франкознавчих досліджень у напрямку вивчення історії взаємовідносин І. Франка та А. Шептицького, спробуємо на їх базі, а також на основі багатого джерельного матеріалу (праць І. Франка, мемуарів його сучасників та епістолярної спадщини) охарактеризувати й дати оцінку взаєминам Андрея Шептицького та Івана Франка.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо з того, що непересічні постаті І. Франка і А. Шептицького цілком різні за походженням і покликанням, хоча, в певній мірі, подібні за спрямуванням своєї діяльності. І. Франко характеризується як «мужик», «син народу», вільнодумець, «вічний революціонер», що любить конфліктувати та гостро критикувати опонентів, вперто відстоювати свої міркування, дискутувати на різні проблеми. Натомість А. Шептицький виступає уже як поважний чоловік, який має коріння давнього шляхетного роду і є титулованим графом, ревним католиком, монахом, єпископом та Митрополитом Галицьким й Архієпископом Львівським і, зрештою, предстоятелем Української Греко-Католицької Церкви, а за особистісними рисами – шляхетний у поведінці, смиренний, миролюбний, компромісний тощо. Проте, незважаючи на окреслені вище відмінності, вони обоє мали низку споріднених духових рис, а особливо у їх ставленні до народу. Якщо характеризувати згадані постаті у цій площині, то видно, що як великий учений, так і великий Слуга Божий були щирими українськими патріотами, один і другий любили і цінували науку, володіли однаковою силою духу у боротьбі за права свого народу в рамках Австро-Угорської імперії. Цю схожість між ними відображають саме їх спільні ідеї, які представлені і у працях як І. Франка так і в А. Шептицького.

З початком XX ст. у коловороті духовного життя українського суспільства значно активізується його суспільний та духовно-культурний розвиток. Саме у цей час почало формуватися підґрунтя його національно-культурного пробудження, виділялося розуміння українцями власної ідентичності, а на порозі таких перетворень звичайно що стояла Греко-Католицька Церква, яка ще задовго до цього виконувала роль ключового стержня у формуванні національної свідомості українців, зарекомендувавши себе як національна інституція, котра здатна репрезентувати не лише духовні, а й суспільні інтереси української спільноти. Основним рушієм та натхненником служіння Церкви своєму народу став Андрей Шептицький, який з 17 січня 1901 р. аж до смерті (1 листопада 1944 р.) – Митрополит Галицький та Архієпископ Львівський. Ставши предстоятелем Української Греко-Католицької церкви, митрополит взявся за визначення місця та ролі Церкви у суспільному житті. З цього приводу у 1904 р. він видає свою працю «О квестії соціальной» [22], яка фактично стала пастирською енциклікою митрополита й

спричинила неабиякий резонанс української громадськості та не оминула пильної уваги Івана Франка, який у цьому ж таки році відгукнувся на неї своєю оцінкою «Соціальна акція. Соціальне питання і соціалізм...» [17], що фактично було його першим кроком у напрямі аналізу духовної та мирської діяльності А. Шептицького.

Згадану рецензію І. Франко видрукував у Літературно-науковому віснику. Структурно вона складається із трьох частин. У першій частині І. Франко висловлює свою велику повагу до «архіпастиря... церкви» і подає загальні позитивні риси послання, зазначаючи, що це порівняння цього послання з посланнями його попередників «з малими виїмками не визначалися блиском інтелігенції, ані розумінням народного життя, ані актуальністю порушених справ» [17, 377–378]. Продовжуючи аналіз «послання», І. Франко виокремлює низку позитивних особистісних рис митрополита А. Шептицького: «...Він пише свої листи чистою галицько-руською народною мовою, не цурається промовляти навіть діалектом...». «Він не промовляє [...] авторитетно, напушеним [...] тоном, [...], а говорить попросту, як рівний до рівних, як чоловік до людей, радить, упоминає, іноді й полає, не лякаючись ужити енергічного слова, де річ того вимагає» [17, 378]. «Він любить ілюструвати свою промову прикладами з життя, фактами з власної обсервації, і се все дає його посланням те «живе дихання», без якого всяка моралізація завжди лишається мертвою» [17, 378–379]. «...Митроп[олит] Андрій без порівняння більше знає життя [...] ніж його попередники, фахові теологи та «римські доктори». «... Він [...] познайомлений з сучасною наукою [...], говорить як європеець, він сам думає і силує думати кожного, хто хоче розмовляти з ним». «Він старається [...] класти дистинкції, розрізнення між речами та поняттями [...], не робити заключення і з потоптання основних правил логіки [...] не заслонювати браку власних думок і власних понять цитаатами з Письма Святого [...], то у митроп[олит]а Андрія цитаатів не багато і вони являються звичайно завершенням, логічним загостренням його думки...» [17, 379].

Продовжуючи характеризувати працю А. Шептицького, І. Франко акцентує, що добрими літературними прикметами «писань митрополита Шептицького» є його «... гаряча прихильність до людей взагалі і особливо до простого люду та дбання про його піднесення і сміливість, із якою він підвладному йому духовенству при всій своїй прихильності витикає його хиби» [17, 379]. Продовжуючи, І. Франко каже, що «дуже добре робить митроп[олит] Андрій, остерігаючи руське духовенство перед надуживанням релігії та душпастирських функцій до світських, політичних чи загалом партійних цілей» [17, 380]. За словами І. Франка, «Митроп[олит] Андрій [...] кладе дуже широкі межі [у своєму посланні – В. Г.], допускає різні напрями і не вдається ні в яку партійність та не вважає відповідним наказувати її духовенству. І се мусимо також піднести як річ дуже розумну і людяну...» [17, 381]. Попри позитивну характеристику, далі І. Франко вдається до критики, зазначаючи, що «дещо у тих упіміннях митроп[олита] Андрія немов не договорене або не подумане до кінця» [17, 382].

Стосовно другої частини Франкової рецензії на «послання» митрополита, то тут автор гостріше і більш критично аналізує текст А. Шептицького, закидаючи йому, що він не згадує деяких суттєвих і підставових речей та феноменів у царині економіки. Він приписує митрополитові свого роду гріхи пропуску, через які розв'язки проблем сугеровані митрополитом є «в значній часті наївні та анахроністичні» [17, 389]. Закінчує І. Франко другу частину рецензії словами: «...соціальне питання наших днів далеко більш скомпліковане і важке, ніж се здається митроп[олитові] Андрієві. Його діагноза того питання не сягає йому [...] ані до колін, а його терапевтичні погляди застаріли на цілі століття, коли й не більше» [17, 395].

У третій частині рецензії І. Франка помітним є свого роду наuczання митрополита про лібералізм, соціалізм та ліберальні економічні теорії. Наприкінці кінці свого критичного екскурсу І. Франко підкреслює, що він погоджується з автором послання в «есенціональних речах» і що він написав дані «уваги» не «для пустої полеміки, але для серйозної дискусії», не як «докір» митрополитові «і не в ущерб його авторитетові», а для того, щоб викликати «живіше зацікавлення соціальним питанням власне в тих кругах, для яких призначене послання» [17, 400].

Проте такий прискіпливий Франковий аналіз «послання митрополита», який подекуди носив необ'єктивний характер, в цілому не відхилив А. Шептицького від вченого, а навпаки зближив, свідченням чого є спогади доньки І. Франка Анни, яка згадує: «Знаменною подією в нашій домі були відвідини митрополита Шептицького. Видно, що візита митрополита була запевнена, бо тато вийшов напрооти нього аж до візника і з висловами пошани ввів його до своєї кімнати. Тато замолоду цікавився постатями зі Святого Письма, життям мучеників, апостолів. Годинами просиджував у бібліотеках, пильно студіюючи старі церковні книги. У його бібліотеці були не одні цінні, в грубих обкладинках, пошкоджених молями, писані «кирилицею» старовинні книги, які він придбав або на приходствах, або в антикварнях. Знаючи про це, митрополит зайшов до тата продискутувати деякі для нього цікаві питання (здається, тоді йшла дискусія про Йоасафа і Варлаама)» [7, 676].

Про приязні відносини А. Шептицького до І. Франка свідчить і той факт, що під час святкування у 1913 р. 40-літнього ювілею діяльності вченого в урочистостях взяв участь і митрополит Андрей Шептицький. У цілому, то на цьому заході були присутні майже всі верстви українського суспільства, і незважаючи на те, що деякі представники духовенства були проти свята, значна частина священників висловлювала шану І. Франкові через відвідування ювілейних концертів, маніфестації, академії [9, 66]. Про те, що митрополит Андрей Шептицький також брав участь у відзначенні 40-літнього ювілею І. Франка, пише у своїй статті про митрополита Б. Мончак, де згадує слова одного із сучасників ювіляра – д-ра. Івана Німчука, який стверджує, що А. Шептицький «не тільки прийшов особисто віддати поклін Франкові на його ювілей в 1913 році у Великому театрі у Львові, але й під оплески присутніх впровадив його під руку на почесне місце» [10, 3]. Цей факт подає у своїй праці і Я. Мельник [9, 66].

Факт присутності А. Шептицького на святкуванні Франкового 40-річного ювілею підтверджує у своїх спогадах Роман Чубатий: «Зала Оперного театру була виповнена вщерть, серед грімких оплесків у залу впровадив Івана Франка під руку блаженної пам'яті митрополит Андрей Шептицький і примістив його на почесному місці. Таким чином митрополит Шептицький дав доказ великої пошани і признання ювілятові за його величезні заслуги, а посередньо немов п'ягнував тих, що духово не були доросли до розуміння Франкових ідей. Контрастом до величі свята і його добірної програми була сама скромна, хоровита постать ювілята, що викликало ще сильніше враження перемоги духу над матерією, згідно з латинською приказкою: «Res sacra miser» [18, 765].

Характерним для А. Шептицького, як і для І. Франка, було те, що митрополит сумлінно і віддано працював для блага народу і задля цього не шкодував особистих матеріальних ресурсів, постійно відкриваючи нові народні інституції, фундуючи спорудження монастирів, фінансуючи студії обдарованої молоді тощо. Аналогічно й І. Франко свої останні гроші віддавав на видання часописів, збірників, книг для широкого кола населення.

Незважаючи на приязні відносини, у свої окремих листах до товаришів І. Франко почасти критикував мирську діяльність митрополита. Така реакція вченого пояснюєть-

ся тим, що І. Франко просив у 1905 р. І. Кобилецького відвідати отця Павла Левицького, який був парохом Ясениці Сільної, з метою перегляду та відбору для нього стародрукованої церковної літератури, яка знаходилася у церкві села. Переглянувши церковні книги та старі видання, І. Кобилецький повідомив вченого, що взяв у священника для нього лише кілька книг, оскільки П. Левицький більше не давав, аргументуючи свою дію тим, що А. Шептицький наказав священникам не нищити старих книг, оскільки мав намір створити музей стародрукованої церковної книги [4, 206–214]. Ці книги, мабуть, за задумом І. Франка, мали б потрапити до бібліотеки Наукового Товариства імені Шевченка у Львові, оскільки, І. Кобилецький звертає Франкову увагу на те, що якщо він «бажає дещо з того мати, най наперед ухвалить якусь суму грошеву, щоби можна що інше купити і до церк[ви] післати» [4, 206–215].

Відповідаючи І. Кобилецькому, І. Франко дякує за таку старанну роботу та повідомляє, що мав окрему розмову із цього питання з М. Грушевським, який погодився виділити із Товариства суму у розмірі 25 ринських, а 10 ринських він додає від себе за «писані казання», і тому І. Кобилецький може розпоряджатися при купівлі цих книжок сумою у розмірі 35 ринських [16, 273]. Також вчений просить І. Кобилецького повідомити священника П. Левицького про те, що «Шептицького указ до них, до Перемиської єпархії, не відноситься; зрештою, він уже заснував один такий музей у Станіславові і лишив його там на поневірку глупим і несвідущим людям, а в Тов[аристві] Шевч[енка] ті книжки не тільки будуть в пошанівку, але надто будуть підмогою для наукової праці» [16, 273].

Така Франкова критика мирської діяльності А. Шептицького була зумовлена, на наш погляд, ще й тим, що І. Франко був напрочуд великим бібліофілом, тому коли втрачав можливість придбати у будь-який спосіб бажані джерела чи літературу, дуже нервував і не скупився навіть на образи. Доказом цього слова слугують його листи, вміщені у листі до доньки Анни від початку лютого 1915 р., де І. Франко каже: «...зайдеш до пані Л. Драгоманової та сповістиш її <...>, що всі листи до Драгоманова, які [М. Павлик – В. Г.] забрав від неї, він продав музеєві митрополита Шептицького, в тім числі і мої, щодо котрих друкування застерігся був перед ним перед кількома літами, а які звернути мені він не хотів без дозволу пані Драгоманової. Ті листи представляють для мене деякий капітал, якого я буду доходити, тому я хотів би знати, чи пані Др[агоmano]ва дозволила Павликові продати листи в треті, ще й до того клерикальні руки» [15, 423].

Про Франкові бібліофільські пристрасті і його бібліотеку добре знав А. Шептицький, адже сам мав намір викупити її у 1911 р. Про це відомо з листа М. Павлика до доньки М. Драгоманова Лідії Драгоманової-Шишманової від 21 липня 1911 року. З цього приводу М. Павлик зазначав: «Митрополит уже купив і мій архів і бібліотеку і купує й архів і бібліотеку Франка!» [6, 31] Проте І. Франко відмовився продавати свою бібліотеку, заповівши її разом із архівом Науковому Товариству ім. Т. Шевченка.

Та незважаючи на окреслені вище перепетії, І. Франко був прихильним до митрополита. Про Франкове шанобливе ставлення до Слуги Божого свідчить наступний факт: у грудні 1913 р., І. Франко, видавши за власний кошт один примірник своєї книжки «Адам Міцкевич. Wielka Utrata» – історична драма з рр. 1831 – 32. З додатком життєпису А. Міцкевича та вибору його поезій у перекладі на українську мову видав Іван Франко. Львів, 1914» (тираж видання на момент видання одного примірника перебував ще у друкарні), подарував його А. Шептицькому з нагоди іменин із дарчим записом: «Його Преосвященству Митрополітові гр. Андрієви Шептицькому *con amplissimi profundissimi gratulationi* в день іменин 13 грудня 1913 р. Іван Франко» (оригінал книги сьогодні зберігається у фондах музею Івана Франка у Львові) [6, 26]. Свою подяку (припущення наше – В. Г.)

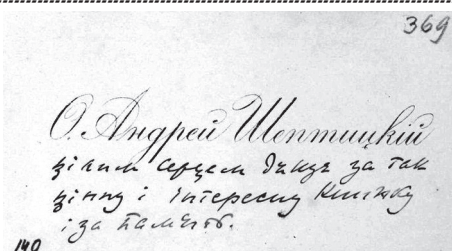
за подарунок митрополит передав Івану Франку як записку на візитній картці (зберігається у фонді Івана Франка відділу рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України), де зазначив: «Цілим серцем дякую за так цінну і інтересну книжку і за пам'ять» [19].

На загал акцентуємо, що незважаючи на подекуди різку критику з боку І. Франка на адресу А. Шептицького, їхні приятні відносини провокували помітні зміни у світогляді вченого. Наприклад, це яскраво помітно у мемуарах М. Голубця, який зазначає, що під час відзначення Франкового 40-річного ювілею літературної праці сам ювіляр перебував у колі гостей в передньому ряду, а не сидів у президії та пильно слухав і навіть плакав, а згодом вставши, заявив: «До помилок, що я їх коли-небудь зробив, належить моя праця біля підвалин радикальної партії... Нещастям нашого народу є те, що я приложив рук до створення партії, що зрушила в народній психіці основи християнського світогляду. Наша молодь не читає св. Письма! Коли б я мав вам подати якусь пораду, то – частіше сповідатися й приступати до св. Тайн і в такий спосіб наблизитися до Бога...» [5, 444–445].

Із змісту низки мемуарних джерел видно, що І. Франко перед своєю смертю ухилився від сповіді. З цього приводу Я. Мельник зазначає, що вчений відмовився прийняти Святу Тайну Покаяння від монаха-василіянина Теодозія Галушинського, від священника греко-католицького обряду Свято-Успенської церкви о. Володимира Гургули і від військового православного священника [9, 160]. Водночас дослідники-франкознавці переконують, що коли о. В. Гургула вдруге спробував висповідати хворого, то нібито І. Франко вдався до розмови з ним, в ході чого була проведена сповідь, хоча й неканонічна, оскільки не була задокументована [9, 160; 14, 175].

Саме неканонічне прийняття І. Франком Святої Тайни Покаяння спричинило протест проти церковного похорону І. Франка з усіма почестями. Але згодом організатори похорону все ж таки змогли отримати від о. А. Білецького дозвіл на участь у жалобній процесії лише одного священника. На наш погляд, якщо б митрополит А. Шептицький на момент похорону вченого не був ув'язненим у Суздаль, то І. Франко, мабуть, отримав би за його стараннями належну духовну опіку. Підтвердженням нашого домислу є слова Анни Франко-Ключко, яка у травні 1917 р., після приїзду А. Шептицького до Києва, де він очікував дозвіл на виїзд у Львів, до нього звернулася з проханням: «У мене з'явилося бажання, щоб не хто інший, а митрополит відправив панахиду по татові, і з тим бажанням я пішла до нього. Мене стрінув о. Михайло Цегельський у скромно влаштованій вітальній кімнаті. Почувши, з чим я прийшла, він заявив мені: це річ немислима, тато вмер без Бога, і митрополит, напевно, відмовиться. На ці його слова з сусідньої кімнати вийшов сам митрополит і, звертаючись до о. Цегельського, заявив: «Ви помиляєтеся, отче, тим більше за таких людей ми повинні молитися». Потім звернувся до мене, привітався і дав свою згоду. Панахида відбулася в католицькій костелі. Церква була вщерть виповнена народом, по панахиді митрополит промовив, згадуючи тата в словах піднесених і зворушливих» [7, 676–677].

У контексті зазначимо, що через десять років після смерті Івана Франка, у 1926 р., А. Шептицький змушений був черговий раз відстоювати християнські чесноти вченого.

Автограф візитної картки А. Шептицького із запискою до [І. Франка]

Справа полягала в тому, що греко-католицький єпископ з Філадельфії К. Богачевський заборонив духовенству та вірним своєї єпархії бати участь у відзначенні десятиріччя з дня смерті І. Франка і з цього приводу звернувся до митрополита з проханням «видати духовенству заборону участі в культурі Франка в дієцезії вашої ексцеленції», вважаючи, що «...коли допустити без спротиву культ атеїста, то нема ніякої змоги не допустити роздавання й поширювання в народі його атеїстичних творів та насміхів з нашої св[ятої] церкви і навіть з віри в Бога. Таким чином, зважився я на оборону церкви перед вношенням в неї культу Франка... Спонукає мене до цього поруч принципіального ставлення справи також страх за будучність того народу, котрого мораль і спасіння повірене моїй опіці, бо річ ясна, що коли згадані агітатори ослаблять повагу церкви, то велика часть народу нашого деморалізується і попаде у всякі пороки...» [1, 78–81; 2, 172–174]. Але А. Шептицький не схвалив пропозицію К. Богачевського, обставивши І. Франка такими словами: «Якби І. Франко був того роду письменником, що атеїзм, матеріалізм і раціоналізм становили б головне поле його творчості, тоді, безумовно, ми б явно заборонили брати участь в його культурі не тільки духовенству, але і всім вірним, бо, шануючи його пам'ять, висказували б вірні признання його безбожному світоглядові і пропагували б той світогляд. Але у творчості Франка атеїзм і матеріалізм займає тільки незначне, спорадичне місце, а головне місце займають посередньо чи безпосередньо національні і патріотичні теми... Прошу мені вірити, що мені дуже прикро, що не можу вам допомогти в вашій тяжкій ситуації. Але ж не можу в себе робити того, що вважаю за шкідливе й недоцільне...» [20, 82–84; 21, 174–178].

Висновки. Отже, окреслені слова митрополита є не чим іншим, як прямий доказом його незмінно шанобливого ставлення до І. Франка як особистості, так і до його багатогранної діяльності. Загалом бачимо, що взаємини між митрополитом і вченим здебільшого будувалися на споріднених ланках громадської та наукової діяльності, основним результатом якої мало бути, в першу чергу, відстоювання прав і свобод українського народу, його майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Богачевський К. Лист до А. Шептицького від 16 листопада 1926 р. / К. Богачевський // ЦДДА України у Львові. – Ф. 408. – Оп. 1. – Спр. 49. – Арк 78–81.
2. Богачевський К. Лист до А. Шептицького від 16 листопада 1926 р. / К. Богачевський // Правда про унію. Документи і матеріали. Видання друге, доповнене. За ред. В. Ю. Маланчука та ін. – Львів : Каменяр, 1968. – С. 172–174.
3. Васьків А. Соціальна доктрина Греко-Католицької церкви в оцінці Івана Франка / А. Васьків // Духовність. Культура. Нація. Збірник наукових статей. Випуск 3. Іван Франко та українська духовна культура. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – С. 3–8.
4. Галик В. М. Іван Франко та Іван Кобилецький. Реконструкція співпраці на матеріалах епістолярії / В. М. Галик // Fasciculi musei regionalis Brzozoviensis. – Brzozów, 2011. – Nr. 5. – S. 201–215.
5. Голубець М. Мої спогади про Івана Франка / М. Голубець // Спогади про Івана Франка / [упоряд., вступ. ст., прим. М. І. Гнатюка]. – 2-ге вид., доп., перероб. – Львів : Каменяр, 2011. – С. 440–446.
6. Горак Р. Іван Франко / Кн. восьма. Роки страждань / Р. Горак, Я. Гнатів. – Львів : Видавничий центр ЛНУ, 2007. – 546 с.
7. Ключко-Франко А. Іван Франко та його родина / А. Ключко-Франко // Спогади про Івана Франка / [упоряд., вступ. ст., прим. М. І. Гнатюка]. – 2-ге вид., доп., перероб. – Львів : Каменяр, 2011. – С. 663–690.
8. Кравчук А. Митрополит Андрей Шептицький та Іван Франко про соціальну християнську акцію / А. Кравчук // Соціальна доктрина церкви. Збірник статей. – Львів : Б.В., 1998. – С. 248–274.
9. Мельник Я. І остання часть дороги... Іван Франко: 1908–1916 / Я. Мельник. – Дрогобич : Коло, 2006. – 439 с.

10. Мончак Б. Митрополит Андрей Шептицький / Б. Мончак // Шлях Перемоги. – Ч. 17. – 24 квітня. – 1966. – С. 3.
11. Програма Міжнародного наукового конгресу «Іван Франко: дух, наука, думка, воля» (до 150-річчя від дня народження). – Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р. – Львів : Б.В., 2006. – 63 с.
12. Різник Л. Поет і владика : Роман-есеї / Л. Різник. – Львів : Світ, 2008. – 376 с.
13. Рудницький Л. Іван Франко й Андрей Шептицький: до історії взаємопізнання двох велетнів духа / Л. Рудницький // Іван Франко : дух, наука, думка, воля: Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.). – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2008. –Т. 1. – С. 54–66.
14. Рупняк Л. Чи сповідався Іван Франко перед смертю? / Л. Рупняк // Дзвін. – 1991. – № 1. – С. 175–176.
15. Франко І. Лист до А. І. Франко від 3–13 лютого 1915 р. / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – К. : Наукова думка, 1986. – Т. 50. – С. 423–424.
16. Франко І. Лист до Івана Кобилицького від серпня 1905 р. зі Львова / І. Франко // І. Франко. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – К. : Наукова думка, 1986. – Т. 50. – С. 273–274.
17. Франко І. Соціальна акція. Соціальне питання і соціалізм. Уваги над пастирським посланієм митроп[олита] А. Шептицького «О квестії соціальной» / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – К. : Наукова думка, 1986. – Т. 45. – С. 377–400.
18. Чубатий Р. Спогади про Івана Франка / Р. Чубатий // Спогади про Івана Франка / [упоряд., вступ. ст., прим. М. І. Гнатюка]. – 2-ге вид., доп., перероб. – Львів : Каменяр, 2011. – С. 762–769.
19. Шептицький А. Візитна картка із запискою до [І. Франка] / А. Шептицький. – Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1635. – С. 369.
20. Шептицький А. Лист до К. Богачовського від 21 грудня 1926 р. / А. Шептицький // ЦДІА України у Львові. – Ф. 408. – Оп. 1. – Спр. 48. – Арк 82–84.
21. Шептицький А. Лист до К. Богачовського від 21 грудня 1926 р. / А. Шептицький // Правда про унію. Документи і матеріали. Видання друге, доповнене. За ред. В. Ю. Маланчука та ін. – Львів : Каменяр, 1968. – С. 174–178.
22. Шептицький А. О квестії соціальной / А. Шептицький. – Жовква : друкарня ОО. Василян, 1904. – 71 с.
23. Шкраб'юк П. Іван Франко і митрополит Андрей Шептицький на тлі взаємин аристократичної та демократичної еліт / П. Шкраб'юк // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – Львів : Б. В., 2007. – Вип. 30. – С. 116–122.
24. Шкраб'юк П. Іван Франко і митрополит Андрей Шептицький на тлі взаємин аристократичної та демократичної еліт / П. Шкраб'юк // Релігійно-інформаційна служба України. – 18 листопада 2010 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/39058/.
25. Шкраб'юк П. Іван Франко і митрополит Андрей Шептицький на тлі взаємин аристократичної та демократичної еліт / П. Шкраб'юк // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.christusimperat.org/uk/node/28127>.

REFERENCES

1. Bogachev's'kij K. List do A. Sheptic'kogo vid 16 listopada 1926 r. / K. Bogachev's'kij // CDIA Ukraini u L'vovi. – F. 408. – Op. 1. – Spr. 49. – Ark 78–81.
2. Bogachev's'kij K. List do A. Sheptic'kogo vid 16 listopada 1926 r. / K. Bogachev's'kij // Pravda pro uniju. Dokumenti i materialy. Vidannja drugе, dopovnene. Za red. V. Ju. Malanchuka ta in. – L'viv : Kamenjar, 1968. – S. 172–174.
3. Vas'kiv A. Social'na doktrina Greko-Katolic'koi cerkvi v ocinci Ivana Franka / A. Vas'kiv // Duhovnist'. Kul'tura. Nacija. Zbirnik naukovih statej. Vipusk 3. Ivan Franko ta ukrains'ka duhovna kul'tura. – L'viv : Vidavnicij centr LNU imeni Ivana Franka, 2008. – S. 3–8.
4. Galik V. M. Ivan Franko ta Ivan Kobelec'kij. Rekonstrukcija spivpraci na materialah epistoljarii / V. M. Galik // Fasciculi musei regionalis Brzozoviensis. – Brzozów, 2011. – Nr. 5. – S. 201–215.

5. Golubec' M. Moi spogadi pro Ivana Franka / M. Golubec' // Spogadi pro Ivana Franka / [uporjad., vsup. st., prim. M. I. Gnatjuka]. – 2-ge vid., dop., pererob. – L'viv : Kamenjar, 2011. – S. 440–446.
6. Gorak R. Ivan Franko / Kn. vos'ma. Roki strazhdan' / R. Gorak, Ja. Gnativ. – L'viv : Vidavnichij centr LNU, 2007. – 546 s.
7. Kljuchko-Franko A. Ivan Franko ta jogo rodina / A. Kljuchko-Franko // Spogadi pro Ivana Franka / [uporjad., vsup. st., prim. M. I. Gnatjuka]. – 2-ge vid., dop., pererob. – L'viv : Kamenjar, 2011. – S. 663–690.
8. Kravchuk A. Mitropolit Andrej Sheptic'kij ta Ivan Franko pro social'nu hristijans'ku akciju / A. Kravchuk // Social'na doktrina cerkvi. Zbirnik statej. – L'viv : B.V., 1998. – S. 248–274.
9. Mel'nik Ja. I ostannja chast' dorogi... Ivan Franko: 1908–1916 / Ja. Mel'nik. – Drogobich : Kolo, 2006. – 439 s.
10. Monchak B. Mitropolit Andrej Sheptic'kij / B. Monchak // Shljah Peremogi. – Ch. 17. – 24 kvitnja. – 1966. – S. 3.
11. Programa Mizhnarodnogo naukovogo kongresu «Ivan Franko: duh, nauka, dumka, volja» (do 150-richchja vid dnja narodzhennja). – L'viv, 27 veresnja – 1 zhovtnja 2006 r. – L'viv : B.V., 2006. – 63 s.
12. Riznik L. Poet i vladika : Roman-esej. – L'viv : Svit, 2008. – 376 s.
13. Rudnic'kij L. Ivan Franko j Andrej Sheptic'kij: do istorii vzajemopiznannja dvoch veletniv duha / L. Rudnic'kij // Ivan Franko : duh, nauka, dumka, volja: Materiali Mizhnarodnogo naukovogo kongresu, prisvjachenogo 150-richchju vid dnja narodzhennja Ivana Franka (L'viv, 27 veresnja – 1 zhovtnja 2006 r.). – L'viv: Vidavnichij centr L'vivs'kogo nacional'nogo universitetu imeni Ivana Franka, 2008. – T. 1. – S. 54–66.
14. Rupnjak L. Chi spovidavsja Ivan Franko pered smertju? / L. Rupnjak // Dzvin. – 1991. – № 1. – S. 175–176.
15. Franko I. List do A. I. Franko vid 3–13 ljutogo 1915 r. / I. Franko // Franko I. Zibrannja tvoriv u 50-ti t. + dodatkovi tomi. – K. : Naukova dumka, 1986. – T. 50. – S. 423–424.
16. Franko I. List do Ivana Kobilec'kogo vid serpnja 1905 r. zi L'vova / I. Franko // Franko I. Zibrannja tvoriv u 50-ti t. + dodatkovi tomi. – K. : Naukova dumka, 1986. – T. 50. – S. 273–274.
17. Franko I. Social'na akcija. Social'ne pitannja i socializm. Uvagi nad pastirs'kim poslanijem mitrop[olita] A. Sheptic'kogo «O kvestii social'nij» / I. Franko // Franko I. Zibrannja tvoriv u 50-ti t. + dodatkovi tomi. – K. : Naukova dumka, 1986. – T. 45. – S. 377–400.
18. Chubatij R. Spogadi pro Ivana Franka / R. Chubatij // Spogadi pro Ivana Franka / [uporjad., vsup. st., prim. M. I. Gnatjuka]. – 2-ge vid., dop., pererob. – L'viv : Kamenjar, 2011. – S. 762–769.
19. Sheptic'kij A. Vizitna kartka iz zapiskoju do [I. Franka] / A. Sheptic'kij. – Viddil rukopisnih fondiv ta tekstologij Institutu literaturi im. T. G. Shevchenka NAN Ukraini. – F. 3. – Spr. 1635. – S. 369.
20. Sheptic'kij A. List do K. Bogachovs'kogo vid 21 grudnja 1926 r. / A. Sheptic'kij // CDIA Ukraini u L'vovi. – F. 408. – Op. 1. – Spr. 48. – Ark 82–84.
21. Sheptic'kij A. List do K. Bogachovs'kogo vid 21 grudnja 1926 r. / A. Sheptic'kij // Pravda pro uniju. Dokumenti i materialy. Vidannja druge, dopovnene. Za red. V. Ju. Malanchuka ta in. – L'viv : Kamenjar, 1968. – S. 174–178.
22. Sheptic'kij A. O kvestii social'nij / A. Sheptic'kij. – Zhovkva : drukarnja OO. Vasilijan, 1904. – 71 s.
23. Shkrab'juk P. Ivan Franko i mitropolit Andrej Sheptic'kij na tli vzajemini aristokraticnoi ta demokraticnoi elit / P. Shkrab'juk // Visnik L'vivs'kogo universitetu. Serija zhurnalistika. – L'viv : B. V., 2007. – Vip. 30. – S. 116–122.
24. Shkrab'juk P. Ivan Franko i mitropolit Andrej Sheptic'kij na tli vzajemini aristokraticnoi ta demokraticnoi elit / P. Shkrab'juk // Religijno-informacijna sluzhba Ukraini. – 18 listopada 2010 r. – [Elektronij resurs]. – Rezhim dostupu : http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/39058/.
25. Shkrab'juk P. Ivan Franko i mitropolit Andrej Sheptic'kij na tli vzajemini aristokraticnoi ta demokraticnoi elit / P. Shkrab'juk // [Elektronij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.christusimperat.org/uk/node/28127>.

Статтю подано до редакції 06.03.2015 р.

Микола ГАЛІВ,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) halivm@yahoo.com

ВИБРАНЦІ-СОЛТИСИ У СЕЛІ ЛІТИНЯ НА ДРОГОБИЧЧИНІ (XVII–XVIII СТ.)

У статті проаналізовано формування соціальної мікрогрупи вибранців-солтисів у селі Літиня на Дрогобиччині упродовж XVII–XVIII ст., розкрито їх правове і матеріальне становище, показано конфлікт з громадою щодо зловживань вибранців своїм привілейованим становищем.

Ключові слова: вибранці, солтиси, ланова піхота, село Літиня, Дрогобиччина, Самбірська економія.

Лит. 23.

Mykola HALIV,

Ph.D. in Education, Associate Professor of Ukraine Modern History Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) halivm@yahoo.com

VYBRANTSI-SOLTYSY IN LITYNYA VILLAGE DROGOBYCH DISTRICT (XVII–XVIII CENTURY)

The formation of social microgroups Vybrantsi (other name – Soltysy) in Litynya village Drogoych district during XVII – XVIII century is analyzed in the article. Their legal and financial situation is revealed, the conflict with the community abusing their privileged position is shown.

Key words: Vybrantsi, Soltysy, field infantry, Litynya village, Drogobych district, Sambir economy.

Ref. 23.

Николай ГАЛИВ,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры новой и новейшей истории
Украины Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана
Франко (Украина, Дрогобыч) halivm@yahoo.com

ВИБРАНЦЫ-СОЛТЫСЫ В СЕЛЕ ЛИТЫНЯ НА ДРОГОБЫЧЧИНЕ (XVII–XVIII В.)

В статье проанализировано формирование социальной микрогруппы выbranцев-солтысов в селе Литыня на Дрогобыччине на протяжении XVII–XVIII. Раскрыто их правовое и материальное положение, показано конфликт с общиной из-за злоупотреблений выbranцев своим привилегированным положением.

Ключевые слова: выbranцы, солтысы, лановая пехота, село Литыня, Дрогобыччина, Самборская экономия.

Лит. 23.

Постановка проблеми. Одним із найбільш поширених напрямків наукових історичних досліджень на сьогодні є соціальна історія. Її завдання полягає не лише у

вивченні соціальних контекстів історичних подій чи минувшини великих соціальних стратів, а й у дослідженні дрібних соціальних груп і прошарків у складі значних соціальних середовищ, зокрема й селянського. У цьому річизці актуальним видається вивчення й такого соціального прошарку селянського середовища Речі Посполитої, як вибранці. Вибір села Літиня як об'єкту дослідження детермінується, з одного боку, наявністю в автора значного комплексу джерел, пов'язаних з історією цього поселення, з іншого – відсутністю в краєзнавчій історіографії значних досліджень історії Літині, котра в досліджуваній період була королівською власністю й належала до столових маєтків Самбірської економії.

Аналіз досліджень. Українська та польська історіографії можуть похвалитися певними здобутками щодо висвітлення соціальних процесів у галицьких селах, зокрема й підгірських. Маємо на увазі праці В. Інкіна [8], В. Пірка [11], І. Смутка [12], М. Горна [21] та інших учених [9; 13; 14]. Певний зарис згаданої проблематики зроблено й у статті М. Галіва [7]. Формування інституту вибранців, їх права, умови військової служби, участь у війнах досліджували К. Гурський [19], Я. Герлах [20], В. Кухарський [22], Я. Лисейко [10]. Наразі віднайдені нами нові джерела дають змогу більш детально проаналізувати формування вибранецької мікросоціальної групи на прикладі села Літиня.

Мета статті – проаналізувати формування соціальної мікрогрупи вибранців-солтисів у селі Літиня на Дрогобиччині упродовж XVII – XVIII ст., розкрити їх правове і матеріальне становище.

Виклад основного матеріалу. Серед привілейованих верств сільського населення у Речі Посполитій від часів короля Стефана Баторія були так звані вибранці, за якими після 1726 р. закріпилася назва солтисів. Останні наділялися значними привілеями, звільнялися від сплати податків, мали право вільного вирубу в королівських лісах і випасу худоби на королівських (громадських) луках. Відповідно до сеймових коронних конституцій 1590 і 1647 рр., кожен двадцятий лан у королівських маєтках надавався вибранцям, а кметі з 19 ланів зобов'язувалися за вибранців виконувати повинності й платити податки [15, 355], оскільки ті виконували військову службу.

Оскільки ланова піхота була малоефективною під час воєнних дій, королівський уряд поступово дійшов висновку про доцільність комутації вибранецьких обов'язків. З 1726 р. уряд остаточно відмовився від рекрутування вибранецької піхоти і замінив військову службу вибранців-солтисів сплатою 100 зл. від одного лану щороку. Регімент ланового полку розглядав суперечки солтисів з приводу спадщини, усі інші справи, які їх стосувалися, були підсудні громадському урядові або замкові [8, 175–176].

Замкова адміністрація, за погодженням з лановим регіментом, збирала з солтисів і загаданий податок у розмірі 100 зл. До нашого часу дійшов контракт від 7 березня 1753 р. між адміністрацією Самбірської економії і регіментом ланової піхоти про збирання цих грошей з солтисів, що мешкали в селах економії. На той час в усій Самбірській економії налічувалося 61 ½ вибранецьких ланів, щорічний збір з яких складав 6150 зл. Адміністрація зобов'язувалася «від солтисів належну плату відбирати і квити персонально кожному солтисові давати» двома ратами на рік – 15 березня і 15 вересня (тобто по 50 зл. від лану за кожною ратою). Відтак отримані кошти передавалися шефові ланового регіменту у Варшаві (3075 зл. за кожною ратою). За цю «послугу» адміністрація брала собі компенсацію, додатково збираючи по три тинфи з лану за кожною ратою. Тож за одну рату замок отримував 184 ½ тинфи, тобто 233 зл. і 21 гр. Згідно з контрактом, за винятком 50 зл. і 3 тинфів за лану за кожною ратою, «адміністрація самбірська не повинна більше брати ні квітового, чи якихось інших донатив претендувати і вимагати» [6, 265–266].

З огляду на те, що в Літині було 11, а не 20 ланів, вибранецький лан сформували у 1635 р., домірявши ще й землі села Тинів Дрогобицького староства. Тож дві чверті вибранецького лану було з боку Літині, а дві під Тиновом [16, 355, 2970–2971; 23, 156–158]. Першими літинськими вибранцями стали Лесь Мільничкович, Станіслав Кузь й Іван Лень [16, 356]. Їх чисельні нащадки спадкували й вибранецькі привілеї. Проте, як відомо, сеймова конституція 1676 р. обмежила кількість вибранців на одному вибранецькому лані до чотирьох господарів. «А якщо понад те [число] буде господарів, такі на грунтах пустих тих же добр королівських з огляду на добро Речіпосполитої осідати повинні з іншими підданими» [16, 355–356]. Під час люстрації Руського воєводства 1717 р. королівські чиновники зревизували «лан вибранецький на грунтах літинських і села Тинова Дрогобицького староства локований і здавна вимірянний» і визнали «за правдивих вибранців» тогочасних нащадків перших Літинських солтисів Івана Юрина, Михайла Мисяка, Гриня Барана і Василя Степ'яка, закріпивши їх «при вольностях і повному лані вибранецькому з нащадками їх на той час і на потім (на майбутнє. – Авт.) будучим» [16, 356, 2970–2971].

Однак число солтисів продовжувало зростати. Вони поступово займали громадські землі, не сплачуючи жодних чиншів. Це лягало додатковим тягарем на громаду, яка змушена була сплачувати ще й податки із зайнятих солтисами земель. Зрештою, чимало громад не мирилося з таким станом речей і в судовому порядку боролось з солтисами-супернумераріями. Великого розголосу у Самбірській економії 1730–1740-х рр. набула справа літинських солтисів, яка виявилася частково й справою літинських мельників. Громада села Літиня у 1737 р. поскаржилася до Самбірського замку, а відтак і до Камери Саської (Комісії Скарбової), що на одному вибранецькому лані сидить 20 солтисів, які не можуть з нього себе утримувати, а тому заграничують громадські грунти (йшлося про grunt Грудець, котрим насправді володіли мельники, що привласнили собі ще й солтиські привілеї), з яких податки платять кметі. У відповідь на супліку громади Літині Комісія Скарбова, згідно зі своєю політикою обіймання податками якнайширших кіл підданих, наказала адміністрації економії зобов'язати мешканців вибранецького лану до всіх повинностей скарбових і громадських («до сплати всіляких податків зі згаданого поля громадського (Грудець. – М. Г.) і відбування повинностей... і затримані (несплатені податки. – М. Г.) за минулий час повернути» [15, 1622]).

У 1744 р. королівська комісія, після проведеного «на місці» розслідування-інквізиції, при солтиському лані в Літині залишили чотирьох сукцесорів, а інших солтисів-супернумераріїв вирішила прилучити до громади, зобов'язавши декотрих знести свої халупи з цього ж лану. Спираючись на рішення комісії, асесорський суд у тому ж році видав декрет, яким від імені короля справжніми і єдиними солтисами, «кровними сукцесорами-дітчачами по мечу» (*successory de lumbis descendentes*) проголошувалися Михайло Степ'яків (син Василя Степ'яка), Ілько (Яцько) Мисяк (син Михайла Мисяка), Сень Юринів (син Івана Юриного) і Гриць Баран [16, 357, 2903]. Оскільки Сень Юриного у той час не було (він утік на Поділля), то на вакантне місце комісія призначила його двоюрідних братів Василя та Івана Юринович [3, 303; 16, 2906–2907]. Щоправда, останні недовго побували у статусів солтисів: 1748 р. королівська комісія, ревізуючи села Самбірської економії, виявила, що Василь Юрив (Юрин) мешкає у с. Тинів Дрогобицького староства «і з Тинова переселетися не має права» (*ex villa Tynow transpertare abnegat*). Його брата Івана також не виявилось на gruntі. Відтак комісія обох відлучила від частки солтиського лану (*a participatione epise lanei recedit*), а на їх місце (чи пак місце Сень Юриного) призначила Яця Степ'яка [5, 9зв.–11].

Усіх солтисів супернумераріїв, за рішенням королівської комісії 1744 р., слід було приєднати до громади та осадити на пустих землях. Цю постанову спеціально для адмі-

ністрації Самбірської економії повторила Комісія Скарбова 9 березня 1753 р., нагадавши, що «право чотирьом тільки на лані вибранецьким сидіти дозволяє», решті ж слід виділити пропорційно «пусті ґрунти» [6, 269зв].

Судові процеси між громадою і солтисами тривали з 1737 до 1744 рр. й завершилася нібито перемогою громади. Проте вже 2 листопада 1754 р. Іван Малий та Кузьо Садовий отримали у Варшаві королівський привілей (за підписом Августа III), за яким отримали-підтвердили право посесії на половину вибранецького лану. Під час перепису вибранецьких ланів у Самбірській економії 1765 р. вони представили цей привілей на півлану землі під селом Тинів, тож люстратори його зафіксували й зазначили, що Іван Малий та Кузьо Садовий є вільними від усіх повинностей за винятком сплати податку на «регімент піший лановий» – 54 зл. Останній сплачувався щороку двома ратами – у березні і вересні – по 27 зл. Ця сума була дещо більшою від тієї, котру сплачували з іншої половини вибранецького лану у Літині – 24 зл. Різницю люстратори пояснили тим, що Садовий з Малим «більше над пів лану тримають» [18, 157v]. Не виключаємо, що ця «більшість» формувалася за рахунок громадських земель, котрі продовжували посідати літинські мельники-солтиси, але, не бажаючи сплачувати з них громадські повинності, вони сплачували дещо збільшене на 6 зл. «ланове» (таким чином намагалися знову поширити вибранецькі привілеї на привласнені ґрунти громади).

Потурбувалися про підтвердження своїх прав на іншу половину вибранецького лану й тинівські посесори. Ще 30 серпня 1748 р. вибранці Федь Баран, син померлого Гриця Барана, та Яцько Степ'яків (його, як мовилося вище, у цьому ж році королівська комісія лише призначила вибранцем і посадила на лан замість Василя та Івана Юринович) отримали в Августа III привілей, котрий облятували в Перемишльському земському суді 14 липня 1750 р. Під час люстрації вибранецьких ланів Самбірської економії 1765 р. обидва вибранці пред'явили свої привілеї і квити про сплачений у минулому році лановий податок – 48 зл. Як й інші солтиси, Федь Баран та Яцько Степ'яків, якого люстратори помилково записали «Шпаків», сплачували його двома ратами – березневою та вересневою – по 24 зл. [18, 157v].

Як бачимо, укладачі люстрації вибранецьких ланів у Самбірській економії 1765 р. традиційно визначали для літинського лану чотирьох посесорів: Івана Малого, Кузя Садового, Федя Барана та Яцька Степ'яка. Проте насправді солтиський лан у Літині-Тинові продовжували займати чимало їхніх родичів. Згідно з інвентарем 1768 р., на двох солтиських чвертях у Літині знову бачимо 12 (Іван Малий, Кузьо Садовий, Іван Кузан, Іван Кузан, Іван Лепкий, Гриць Лепкий, Василь Лепкий, Микола Лепкий, Іван Ільчишин, вдова Василя Ільчишина, Іван Стеців, Стець Лесів), а на двох солтиських чвертях під Тиновом – 11 солтисів (Яць Степ'яків, Федь Баран, Яць Мисяк, Гаврило Мисяк, Настя Мисякова вдова, Гриць Степ'яків, Нік Хоми Насикового (sic!), Гриць Мазеппа, Ілько Гук, Микола Баранів, Василь Мисяків) [1, 386].

Спроби громади відібрати від солтисів-мельників деякі громадські землі траплялися й надалі. Наприклад, у 1765 р. вїт Данило Харів забрав у Івана Малого, його сина Степана та синівця Івана пастівник Сидня (Сидень) під претекстом того, що «солтиси ґрунтів королівських вживати не повинні». Справа, звісно, дійшла до суду. У 1766 р. перед віце-адміністраторським судом у Самборі Іван, Степан та Іван Малі довели свої права на пастівник, представивши два документи: 1) скрипт від 23 квітня 1682 р., відповідно до якого літинський солтис Іван Малий (мабуть, батько або дід присутнього на суді Івана Малого) придбав «на вічні часи» у Леся Лебедея з с. Грушів за 200 зл. «пастівник, що лежить в Літині і називається Сідня», тягнеться від межі Любчака до Тисьмениці; 2)

скрипт від 20 травня 1732 р., який засвідчив купівлю Іваном Малим у Павла Качурби за 60 зл. частину пастівника на тому ж Сидню «від межі громадської Збилавки». Крім того, Іван свідчив, що третя частина того пастівника була набута в Івана Дмитрикового також за 60 зл. Тож в цілому пастівник, «який на чотири косарі був», обійшовся Малим у 320 зл. Відтак суд присудив три згадані частки Степанові (йому батько передав дві частки) та Іванові (синівець-племінник отримав третій кавалок) Малим, які «з того пастівника всілякі тягарі скарбові і громадські разом з громадою відбувати, віддавати і виконувати повинні будуть». Війта Данила Харіва було зобов'язано сплатити відшкодування за використання сіножатей у минулому році, а цьогорічне сіно Малі могли забрати собі [4, 334зв.–335зв].

Йосифінська метрика с. Літиня 1787 р. дає змогу проаналізувати майнову належність солтисів на солтиському лані. Власниками 60 ділянок землі (від парцели № 3523 до парцели № 3582 включно) були Микола Лепкий (Лепиків), Гаврило Мисяк, Степан Степ'як, Кость Степ'як, Ілько Степ'як, Іван Мисяк, Іван Степ'як, Данило Пристав, Гриць Степ'як, Гаврило Степ'як, Яцько Кузан, Михайло Садовий, Кузь Садовий, Хома Ільчишин, Сень Ільчишин, Іван Стеців, Степан Малий, Іван Лепкий, Ілько Садовий, Іван Садовий, Іван Малий, Микола Баран, Іван Сливичин, Яким Мельник, Павло Ільчишин, Василь Ільчишин, Яць Лепкий, Гриць Лепкий, Іван Ільчишин, Василь Пурій, Ілько Лепкий, Андрій Кузан, Іван Кузан, Кузь Садовий, Гринь Лепкий, Стець Кузів [17, 203зв.–207]. Як бачимо, наділами у той час на вже колишньому привілейованому ґрунті володіли нащадки і солтисів, й псевдосолтисів-мельників, і представників літинської громади.

Більшості з них належало по 2–4 парцели площею від 300 кв. сажнів до понад 2 моргів. Скажімо, Іван Малий володів найбільшим на солтиському лані наділом (парцела 3548) площею 6 моргів 1170 кв. сажнів (3 га 87,4 ари), а також кавалком ріллі площею 1550 кв. сажнів (55,7 арів) під тинівською границею. Микола Баран був власником парцел 3549 і 3582 площею, відповідно, 4 морги 1371 кв. сажень (2 га 79,5 арів) та 1125 кв. сажнів (40,5 арів). Парцели 3530, 3550, 3562, 3581 загальною площею 3 морги і 53 кв. сажні (1 га 74,5 ари) належали Іванові Мисяку [17, 203зв.–207]. Власники наділів на лані збирали непогані врожаї. Згаданий Іван Малий зі своїх 6 моргів і 1170 кв. сажнів міг зібрати 17 корців і 21 півгарнець пшениці (понад 1700 кг) або 19 корців і 57 півгарнців жита (понад 1900 кг), 28 корців і 25 півгарнців ячменю (понад 2800 кг), 22 корці і 46 півгарнців вівса (понад 2200 кг) [17, 204зв.–205]. Ще 24 парцели на солтиському лані були луками, що належали переважно нащадкам справжніх солтисів. Площа цих ділянок коливалася від 38 до 241 кв. сажнів і приносила господарям 0,29 – 1,81 ц сіна і 0,04 – 0,45 ц потрави [17, 207зв.–209].

Зрештою, саможність окремих солтисів-мельників була настільки значною, що вони навіть спромоглися на деякий час орендувати літинську корчму. Принаймні у судових документах Самбірського замку за 1766 р. двічі згадується, що син Івана Малого Степан «корчмарство літинське в оренді тримає» [4, 335–335зв]. Інвентар 1768 р. стверджує, що на одній корчмарській чверті в Літині сидять двос: Степан Любчак та син Малого [1, 387]. Тож Степан Малий був співорендарем корчми. Цілком можливо, що Любчак з огляду на певні матеріальні труднощі сам відступив Малому частку оренди. На жаль, невідомо, до яких пір тривала ця співоренда.

Після приєднання території Руського воєводства до складу Австрійської імперії солтиси намагалися зберегти свої привілеї. Австрійські власті провели належну ревізію усіх привілеїв. Зокрема, 27 січня 1782 р. укладено спеціфакцію солецтв, корчем, млинів, вільниць у Дрогобицькому старостві. Згідно з нею, в Літині було зафіксовано лише двох привілейованих солтисів – Микола Лепиків (Лепкий) та Кость Степ'як. Серед непривілейованих солтисів згадано Миколу Барана, Гаврила Мисяка, Гриця Степ'яка, Яця Гаврила

Степ'яка, Ілька Степ'яка, Степана Чиряківа, Івана Мисяка [2, 19–21]. Інших посідачів солтиського лану (Ільчишиних, Садових, Малих тощо) узагалі не зазначено. З часом, як відомо, привілейовані селяни втратили свій статус і були прилучені до громади.

Висновки. Отже, формування групи вибранців у Літині розпочалося в 1635 р., після того як це село остаточно увійшло до Самбірської економії. Тоді ж було виміряно солтиський лан, який розміщувався на землях Літині та сусіднього села Тинів, і визначено трьох вибранців, які повинні були виконувати військову повинність у лановій піхоті, але отримували певні привілеї. З часом кількість вибранців-солтисів зросла, чисельні нащадки перших вибранців роздрібнювали солтиський лан, а також займали громадські ґрунти шляхом купівлі, застав, отримання посагів. При цьому вони не сплачували з набутих земель податків, що приводило до конфлікту з громадою, яка змушена була покривати заборгованість вибранців. Специфіка літинського вибранецтва полягала у тому, що наприкінці XVII ст. місцеві мельники спромоглися набути на вибранецькому лані значні кавалки ґрунту й отримати відповідні документи-привілеї, які засвідчували їх належність до ланової піхоти. У результаті тривалого судового процесу з громадою Літині в середині XVII ст. кількість вибранців-солтисів була обмежена до чотирьох, а мельників-псевдосолтисів прилучено до громади. Проте останні згодом усе ж спромоглися зберегти не лише статус і привілеї солтисів, але й посілість на солтиському лані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (далі – ВР ЛННБ). – Колекція мікрофільмів. – МР-58 «Inwentarz Ekonomii JKM Samborskiej... R. 1768».
2. ВР ЛННБ. – Ф. 141. – Оп. 1. – Спр. 2217.
3. Відділ рукописів Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка (далі – НБ ЛНУ). – Ф. : Самбірська економія. – Спр. 508.
4. ВР НБ ЛНУ. – Ф. : Самбірська економія. – Спр. 531.
5. ВР НБ ЛНУ. – Ф. : Самбірська економія. – Спр. 539.
6. ВР НБ ЛНУ. – Ф. : Самбірська економія. – Спр. 569.
7. Галів М. Соціальний спектр королівських сіл Самбірського Підгір'я у XV – XVIII ст. (на прикладі села Літиня) / М. Галів // Краєзнавство : науковий журнал. – 2012. – № 2 (79). – С. 47–59.
8. Інкін В. Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI–XVIII століттях : історичні нариси / В. Інкін / Упорядкування та наукова редакція Миколи Крикуна. – Львів, 2004. – 420 с.
9. Лаба В. Історія села Грушів від найдавніших часів до 1939 року / В. Лаба. – Львів, 2008. – 100 с.
10. Лисейко Я. Підготовка та організація військового походу сяноцьких ланових жовніврів у 1653 р. // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Держава та армія. – Львів, 2013. – № 752. – С. 19–23.
11. Пірко В. Галицьке село наприкінці XVII – в першій половині XVIII ст. (історико-економічний нарис за матеріалами Перемишльської землі) / В. Пірко. – Донецьк, 2006. – 192 с.
12. Смуток І. І. Королівські столові масти в Галичині наприкінці XVI–XVIII ст. : Автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01 / І. І. Смуток. – Львів, 2001. – 20 с.
13. Стецик Ю. Історія Нагуевич – родинного села Івана Франка (до кінця XVIII ст.) / Ю. Стецик // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – 2005. – Вип. IX. – С. 18–30.
14. Тимошенко Л. Село Лішня / Л. Тимошенко // Старожитності Дрогобищини. – 2008. – № 2. – С. 9–11.
15. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДАУ у Львові). – Ф. 13. – Оп. 1. – Спр. 548.
16. ЦДАУ у Львові. – Ф. 13. – Оп. 1. – Спр. 562.
17. ЦДАУ у Львові. – Ф. 19. – Оп. XIV. – Спр. 206.
18. Arhivum Główne Akt Dawnych w Warszawie. – Zespół : Metryka Koronna, Lustracje dz. XVIII. – Sygn. 59.

19. Górski K. *Historia piechoty Polskiej* / K. Górski. – Kraków : Nakładem księgarni Spółki Wydawniczej Polskiej, 1893. – 271 s.
20. Gerlach J. *Żołnierz łanowy i dymowy w Polsce feudalnej* // *Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu*. – Toruń, 1955. – T. VI. – Zesz. 1–4. – S. 73–80.
21. Horn M. *Walka chłopów czerwonoruskich z wyzyskiem feudalnym w latach 1600–1648* / M. Horn. – Część II : Cz.2. – Opole, 1976. – 203 s.
22. Kucharski W. *Przywileje wybranieckie. Dokumenty z ziemi sanockiej*. – Sanok, 1908. – 24 s.
23. Stańczak Ed. *Kamera saska czasów Augusta III* / Ed. Stańczak. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973. – 221 s.

REFERENCES

1. Viddil rukopisiv L'vivs'koï nacional'noi naukovoï biblioteki im. V. Stefanika (dali – VR LNNB). – Kolekcija mikrofil' miv. – MP-58 «Inwentarz Ekonomii JKM Samborskiej.... R. 1768».
2. VR LNNB. – F. 141. – Op. 1. – Spr. 2217.
3. Viddil rukopisiv Naukovoï biblioteki L'vivs'kogo nacional'nogo universitetu im. I. Franka (dali – NB LNU). – F. : Sambirs'ka ekonomija. – Spr. 508.
4. VR NB LNU. – F. : Sambirs'ka ekonomija. – Spr. 531.
5. VR NB LNU. – F. : Sambirs'ka ekonomija. – Spr. 539.
6. VR NB LNU. – F. : Sambirs'ka ekonomija. – Spr. 569.
7. Galiv M. *Social'nij spektr korolivs'kih sil Sambirs'kogo Pidgir'ja u XV – XVIII st. (na prikladni sela Litinja)* / M. Galiv // *Krajeznavstvo : naukovij zhurnal*. – 2012. – № 2 (79). – S. 47–59.
8. Inkin V. *Sil's'ke suspil'stvo Galic'kogo Prikarpat'ja u XVI–XVIII stolittjah : istorichni narisi / V. Inkin / Uporjadkuvannya ta naukova redakcija Mikoli Krikuna*. – L'viv, 2004. – 420 s.
9. Laba V. *Istorija sela Grushiv vid najdavnishih chasiv do 1939 roku* / V. Laba. – L'viv, 2008. – 100 s.
10. Lisejko Ja. *Pidgotovka ta organizacija vijs'kovogo pohodu sjanoc'kih lanovih zhovniriv u 1653 r. // Visnik Nacional'nogo universitetu «L'vivs'ka politehnika»*. Serija : Derzhava ta armija. – L'viv, 2013. – № 752. – S. 19–23.
11. Pirko V. *Galic'ke selo naprikinci XVII – v pershij polovini XVIII st. (istoriko-ekonomichnij naris za materialami Peremishl's'koï zemli)* / V. Pirko. – Donec'k, 2006. – 192 s.
12. Smutok I. I. *Korolivs'ki stolovi majetki v Galichini naprikinci XVI–XVIII st. : Avtoref. dis. kand. ist. nauk : 07.00.01 / I. I. Smutok*. – L'viv, 2001. – 20 s.
13. Stecik Ju. *Istorija Nagujevich – rodninogo sela Ivana Franka (do kincja XVIII st.)* / Ju. Stecik // *Drogobic'kij krajeznavchij zbirknik*. – 2005. – Vip. IH. – S. 18–30.
14. Timoshenko L. *Selo Lishnja / L. Timoshenko // Starozhitnosti Drogobichchiny*. – 2008. – № 2. – S. 9–11.
15. *Central'nij derzhavnij istorichnij arhiv Ukraïni u L'vovi (dali – CDIAU u L'vovi)*. – F. 13. – Op. 1. – Spr. 548.
16. CDIAU u L'vovi. – F. 13. – Op. 1. – Spr. 562.
17. CDIAU u L'vovi. – F. 19. – Op. HIV. – Spr. 206.
18. *Arhiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie*. – Zespol : *Metryka Koronna, Lustracje dz. XVIII*. – Sygn. 59.
19. Górski K. *Historia piechoty Polskiej* / K. Górski. – Kraków : Nakładem księgarni Spółki Wydawniczej Polskiej, 1893. – 271 s.
20. Gerlach J. *Żołnierz łanowy i dymowy w Polsce feudalnej* // *Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu*. – Toruń, 1955. – T. VI. – Zesz. 1–4. – S. 73–80.
21. Horn M. *Walka chłopów czerwonoruskich z wyzyskiem feudalnym w latach 1600–1648* / M. Horn. – Część II : Cz.2. – Opole, 1976. – 203 s.
22. Kucharski W. *Przywileje wybranieckie. Dokumenty z ziemi sanockiej*. – Sanok, 1908. – 24 s.
23. Stańczak Ed. *Kamera saska czasów Augusta III* / Ed. Stańczak. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973. – 221 s.

Стаття подано до редакції 25.02.2015 р.

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,

кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) vilnickiy@gmail.com

Тарас БАТЮК,

кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) tbatyuk@gmail.com

ЗАХОДИ РЕПРЕСИВНО-КАРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ІЗ РОЗШУКУ МИКОЛИ ТВЕРДОХЛІБА-«ГРОМА» (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЛУЗЕВОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ)

У статті на основі невідомих і маловідомих документів висвітлюються основні етапи життєвого шляху Миколи Твердохліба. Важливе місце відводиться висвітленню його підпільної діяльності. Особлива увага акцентується на діяльності «Грома» на посаді референта СБ Карпатського крайового проводу ОУН. Окремо автори зупиняються на обставинах загибелі Миколи Твердохліба.

Ключові слова: Микола Твердохліб, ОУН, УПА, Карпатський край, округа, репресивно-каральні органи.

Лит. 20.

Vasyl ILNYTSKYI,

*Ph.D. in History, Associate Professor of Ukraine Modern History Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) vilnickiy@gmail.com*

Taras BATIUK,

*Ph.D. in History, Associate Professor of Ukraine Modern History Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) tbatyuk@gmail.com*

REPRESSIVE SECRET POLICE EVENTS IN MYKOLA TVERDOHLIB- «THUNDER» INVESTIGATION (BASED ON DOCUMENTS FROM THE UKRAINE SECURITY SERVICE BRANCH STATE ARCHIVE)

On the unknown and little-known document basis the main lifestages of Mykola Tverdokhlib is highlighted. An important focus is chosen to his clandestine activities. Special attention is paid to the «Thunder» activities as the SS referent of Carpathian regional OUN. Separately, the authors dwell on Mykola Tverdokhlib death circumstances.

Key words: Mykola Tverdokhlib, OUN, URA, Carpatian region, county, repressive and punitive organs.

Ref. 20.

кандидат исторических наук, доцент кафедры новой и новейшей истории Украины Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) vilnickiy@gmail.com

кандидат исторических наук, доцент кафедры новой и новейшей истории Украины Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) tbatyuk@gmail.com

МЕРОПРИЯТИЯ РЕПРЕССИВНО-КАРАТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ ПО РОЗЫСКУ НИКОЛАЯ ТВЕРДОХЛИБА-«ГРОМА» (ПО МАТЕРИАЛАМ ОТРАСЛЕВОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО АРХИВА СЛУЖБЫ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ)

В статье на основе неизвестных и малоизвестных документов освещаются основные этапы жизненного пути Николая Твердохлиба. Важное место отводится освещению его подпольной деятельности. Особое внимание акцентируется на деятельности «Грома» в должности референта СБ Карпатского краевого провода ОУН. Отдельно авторы останавливаются на обстоятельствах гибели Николая Твердохлиба.

Ключевые слова: Николай Твердохлеб, ОУН, УПА, Карпатский край, окрестности, репрессивно-карательные органы.

Лит. 28.

Постановка проблеми. В історії кожного народу, а особливо українського, є особистості, які відіграли чільну роль у боротьбі за незалежність. Значна кількість із них ще залишається незаслужено забутими, а відтак малодослідженими. З-поміж багатьох визначних діячів українського визвольного руху 1940 – 1950-х років чільне місце посідає постать командира ВО 4 «Говерля», організаційного референта та референта СБ, а відтак і провідника Карпатського крайового проводу ОУН Миколи Твердохліба-«Грома». Важливість комплексного дослідження історії життєвого і бойового шляху зумовлена необхідністю ґрунтовного висвітлення його ролі та осмислення місця у національно-визвольному русі українського народу. Крім цього, потреба вивчення даної проблеми продиктована відсутністю спеціальних наукових студій, у яких повноцінно висвітлюється постать Миколи Твердохліба. Водночас виявлені маловідомі архівні джерела дають можливість повніше висвітлити обставини його загибелі.

Аналіз досліджень. Одним із перших біографічні дані про перебування у підпіллі у своїх працях подає дослідник національно-визвольного руху Петро Содоль [19; 20]. Окрему працю про життя і діяльність «Грома» упорядкував Роман Грицьків [14]. Деякі аспекти підпільної діяльності М. Твердохліба висвітлюються у працях Олександра Іщука та Наталії Николаєвої [15; 16]. Частково про загибель М. Твердохліба згадує Дмитро Проданик [18]. Не зважаючи на важливе значення і великий внесок у національно-визвольну боротьбу М. Твердохліба, окремі аспекти його біографії ще залишаються невідомими.

Мета статті – на основі аналізу широкого комплексу джерел висвітлити підпільну діяльність Миколи Твердохліба, а також з'ясувати обставини його загибелі.

Виклад основного матеріалу. У національно-визвольних змаганнях 1940 – 1950-х рр. особливу роль відіграв Карпатський крайовий провід ОУН, що був створений у березні 1945 р. на базі Станіславівського обласного проводу ОУН, включав до свого

складу Буковинську, Дрогобицьку, Закарпатську, Калуську, Коломийську і Станиславівську округи ОУН.

Микола Твердохліб народився 1911 року в с. Петрилів Тлумацького повіту Станиславівщини. Закінчив гімназію і торговельну школу у м. Станислав. Відтак закінчив школу підхорунжих Польської армії. До лав ОУН вступив ще у 1930-х роках. Працював у крамниці металевих виробів м. Станиславів. У 1939–1941 рр. перебував на еміграції. Радянські документи інформують нас про окремі аспекти життя Миколи Твердохліба. Зокрема, у час німецької окупації він працював завскладом Станиславського окружного союзу кооперативів [3, 22].

Протягом 1941–1945 рр. був членом Станиславівського обласного проводу ОУН. Працював інструктором і командиром сотні в старшинській школі «Олені-1» (від 03.1944 р.). У липні 1944 р. став військовим референтом Станиславівського обласного проводу ОУН та водночас командиром ВО 4 «Говерля» («Гуцульщина», «Чорний ліс», «Магура», «Маківка») (07.1944 – ?). Отримав військові звання хорунжий (07.1944), сотник (02.1945), майор (1946) [6, 248–249; 10, 8]. У підпіллі Микола Твердохліб користувався псевдами «Грім», «Музика», «Петро», «Північ», «311», «401», «24», «090».

Після реорганізації підпілля і утворення Карпатського крайового проводу ОУН, основу якого склали кадри Станиславівського обласного, військовим референтом призначили Миколу Твердохліба-«Грома». Ці обов'язки він виконував протягом усього перебування у підпіллі аж до смерті. Варто сказати, що Микола Твердохліб був керівником, якому вдалося найдовше протриматися у підпіллі. Тривала діяльність залишила достатню кількість інформації про бойову діяльність. Цікавий опис його зовнішності у протоколі допиту від 3 – 5 липня 1947 р. дає Степан Костирко, називаючи «Грома» військовим референтом Карпатського крайового проводу ОУН: «35 – 36 років, середнього зросту, повний, голову бриє, одитий в угорську військову форму, озброєний автоматом ППС і пістолетом іноземного виробництва. Переховується десь на Коломийщині» [2, 245–246]. Про Миколу Твердохліба, як про військового референта, писалося у «Плані агентурно-оперативних заходів МДБ-МВС по ліквідації крайового проводу ОУН «Захід-Карпати», який діяв у Станиславській області» від 30 жовтня 1946 р. [3, 36].

Необхідно також сказати, що паралельно з обов'язками військового референта «Грім» очолював у 1947 – 09.1949 рр. організаційну референтуру, з 06.1949 – 1954 рр. референтуру СБ. Звичайно, що це було зумовлено кадровими проблемами і зменшення функціональних обов'язків його як військового референта, а з вересня 1949 р. взагалі розформування останніх відділів УПА.

Після переведення Зиновія Тершаківця у Львівський крайовий провід ОУН новим організаційним референтом був призначений Микола Твердохліб-«Грім». Про це, зокрема, говорить у протоколі допиту від 17 грудня 1948 р. Іван Белейович [4, 24, 270]. На посаді організаційного референта Микола Твердохліб працював до призначення референтом СБ Карпатського крайового проводу ОУН у червні 1949 р. [9, 43], хоча репресивно-каральні органи ще у листопаді 1949 р. писали про нього як про організаційного референта [5, 214]. Те саме працівник референтури пропаганди крайового проводу ОУН Ярослав Богдан підтверджує у своїх зізнаннях: «...після кадрових ротацій, здійснених П. Федунтом-«Полтавою» у червні 1949 р., новим референтом СБ став Микола Твердохліб-«Грім», «Музика», «311», «401» [6, 8; 9, 42–43]. Радянські спецоргани довгий час здійснювали пошуки останнього, постійно зазначаючи місяця перебування. Певний час навіть вважали загиблим, зазначаючи, що 18 лютого 1947 р. вбили члена крайового проводу, командира військової округи – Твердохліба Миколу Дмитровича-«Грома» [2, 35, 47].

Референтура СБ займалася слідством і судом, проводила розшуки і арешти, здійснювала бойові і каральні функції та вела розвідувальну і контррозвідувальну роботу з виявлення і ліквідації нестійких кадрів організації. Референтура складалася з таких відділів: слідчо-оперативний, розвідувальний, контррозвідувальний і поліційно-виконавчий [11, 244]. Слідчо-оперативний відділ не тільки вів слідство із застосуванням так званої «розробки», але здійснював особисто диверсійно-терористичні акти. До кінця 1943 р. всі керівники СБ знизу до верху не підпорядковувалася керівникам відповідних Проводів, а знаходилися в безпосередньому підпорядкуванні СБ Проводу. А з 1944 р., крім підпорядкування вищим інстанціям, СБ була підпорядкована і провідникам місцевих проводів ОУН [11, 213]. Хоча і Р. Шухевичу вдалося вмовити керівника референтури СБ проводу М. Арсенича на цю реорганізацію, однак він все ж таки наполягав і продовжував здійснювати централізацію СБ. Через це на низах відбувалися суперечки між провідниками і референтами СБ [11, 214]. Восени 1946 р. референтури СБ деяких проводів були перейменовані в ексекутивні відділи. Саме на Дрогобиччині вперше почали створюватися підрозділи з такою назвою [13, 73; 4, 183].

Референт СБ складав списки втрат членів і працівників СБ, які загинули у бою із ворогом, застрелилися, пропали безвісті, пропали живими, вийшли із повинною, розстріляно. Зазначалося наявність агентури серед працівників, випадки мародерства (пограбування цивільного населення, присвоєння речей ліквідованих, п'янки, поширення деморалізації). Окремо перевіряли достовірність складених протоколів допитів [12, 165–170]. Випадки із злочинами проти місцевого населення, вимагання від них продовольства одразу присікалися СБ [1, 31].

Рядяські каральні-репресивні органи не випадково надавали особливого значення боротьбі з СБ, ліквідації її працівників. У своїх звітах центру партійні органи та структури НКВС–НКДБ обов'язково відзначали, скільки і яких діячів СБ знищено чи захоплено. Органи СБ, за висловом А. Кентія, «зайняли останній рубіж оборони позицій визвольного руху» [17, 62]. Після розформування відділів УПА бойова діяльність СБ зросла у декілька разів. І не дивно, оскільки саме за рахунок бійців УПА поповнювалися структури референтур СБ. Ось чому, на думку начальника Управління НКВС УРСР у Дрогобичській області генерал-майора О. Сабурова (грудень 1945 р.), знешкодження співробітників СБ є першочерговим завданням, оскільки вони «найінтелегентніші, найспритніші й найбільш фанатичні націоналісти» [13, 76].

У наступних документах – «Плані агентурно-оперативних міроприємств по розшуку і ліквідації залишків учасників Карпатського крайового проводу ОУН на березень–квітень 1951 р.» зазначалося, що референтом СБ продовжував залишатися Микола Твердохліб. На початку 1951 р. основними місцями перебування «Грома» була гірсько-лісиста місцевість на стику Солотвинського і Надвірнянського районів т.зв. гори Кінні вогні, Станемир і Малиновище. Для того, щоб захопити охоронців «Грома», через довірених осіб планували підсипати до їжі препарат «С» і використати останніх для подальшої розробки та захоплення «Грома» [6, 221–223]. Протягом зими 1950 р. із організаційних зв'язків «Грома» заарештували більше 10 осіб, а також виселили базу симпатиків у кількості 60 сімей [6, 223]. Розробка останнього здійснювалася через симпатиків, яких вербували, заставляли підсипати у їжу спецпрепарат [6, 224–225].

У вже іншому «Плані агентурно-оперативних заходів по розшуку і ліквідації референта СБ Крайового проводу ОУН «Грома» від 1 жовтня 1952 р. було встановлено, що М. Твердохліб зиму 1950 – 1951 рр. переховувався у потоці Прилуки біля хут. Зелениця Надвірнянського р-ну у криївці референта СБ Надвірнянського надрайонного проводу

ОУН Л. Гинішака-«Довбуша». За показами захопленого «Довбуша» стало відомо, що «Грома» продуктами харчування на зиму 1952 р. буде забезпечувати керівник пункту зв'язку Крайового проводу «Зуб», а якщо це буде неможливо, то «Грім» заготує продукти харчування в Перегінському районі через боївку «Тараса» [7, 243]. Лука Гринішак-«Довбуш» також сказав, що «Грім» зиму 1951 – 1952 рр. мав намір переховуватися у лісовому масиві біля гори Сивуля на стику Солотвинського, Надвірнянського і Перегінського районів. Крім цього, чекісти розшифрували і ретельно проаналізували захоплені підпільні документи. Зокрема, після ліквідації у лютому 1952 р. референта пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН «Гомона» у нього був вилучений блокнот із особистими записами. У цьому блокноті «Гомін» писав, що він восени 1951 р. зустрічався з «Громом» в районі 50 прикордонного стовпа. Через деякий час до вказаного пункту на зв'язок до «Грома» «Гомін» також посилав своїх охоронців [7, 244].

Микола Твердохліб очолював референтуру СБ Карпатського крайового проводу ОУН аж до своєї смерті у квітні 1954 р. Після цього фактично перестало існувати організоване підпілля, нових керівників уже не призначали.

Потрібно також сказати і про те, що після загибелі Ярослава Мельника-«Роберта» (10.1946), зважаючи на низку обставин, провідника одразу не призначили. Це дало чекістам підставу навіть вважати новим провідником Карпатського крайового проводу Миколу Твердохліба-«Грома». Таке твердження вони зробили, проаналізувавши документи, вилучені у вбитого провідника Станіславівського окружного проводу ОУН Михайла Хмеля-«Всеволода». Так, на основі листа Миколи Твердохліба від 5 травня 1947 р., адресованого «Всеволоду», писалося, що «... до цього часу ще невідомо хто буде на місці славної пам'яті «Р» (очевидно замість вбитого провідника крайового проводу ОУН «Роберта»), а тому зі всіх питань звертайтеся до мене...». У довідці на керівний склад Карпатського крайового проводу ОУН зазначалося, що станом на лютий 1948 р. провідником був «Грім», 1913 року народження, уродженець Тернопільщини, і давався опис: «середнього зросту, міцної тілобудови, блондин, одружений» [2, 412]. Однак пізніше із агентурних даних і свідчень заарештованих радянські спецоргани довідалися, що «Грім» продовжував виконувати обов'язки військового референта, а не провідника. Зокрема, у довідці «№ 2/н/7933 від 10.02.1948 року», писалося: відповідно із даними, які були в Управління 2-Н МДБ УРСР було відомо, що «Грім» був військовим референтом Карпатського крайового проводу ОУН, а не його провідником.

Після ліквідації Степана Слободяна-«Сфрема» із керівних кадрів Карпатського крайового проводу ОУН залишився референт СБ цього проводу Микола Твердохліб-«Грім», який у цей час паралельно очолював організаційну референтуру і був практично заступником провідника Михайла Дяченка-«Гомона» [6, 248]. Такий стан речей дозволив чекістам робити припущення про те, що на початку 1951 р. член Проводу ОУН Петро Федун-«Север» призначив «Грома» тимчасово виконувачем обов'язків провідника [6, 248; 7, 378]. Ще одним із важливих аргументів призначення «Грома» на посаду провідника, вважали чекісти, було те, що він володів великою кількістю проміжних пунктів зв'язку крайового проводу, які очолював підпільник «Зуб» в Солотвинському, «Яркий» в Надвірнянському і «Тарас» в Перегінському районах, через них координувалася націоналістична діяльність низових ланок ОУН, направлялося і отримувалося листування, здійснювалися зустрічі керівників. Насправді ситуація виглядала дещо інакше. Очевидно, працюючи у крайовому проводі, з огляду на брак кадрів, Микола Твердохліб просто перебрав на себе частину функцій керівника, що дало привід чекістам називати його виконувачем обов'язків провідника.

Репресивно-каральні органи довгий час полювали за «Громом», як результат, мали різноманітну інформацію про місце його перебування. Для розшуку і ліквідації «Грома» була створена спеціальна оперативно-чекістська група у складі: заступника начальника відділення 2-Н УМДБ капітана Дадаєва, заступника начальника Калуського РВ МДБ майора Коньякова, заступника начальника Солотвинського РВ МДБ ст. лейтенанта Торощина, оперуповноваженого відділу 2-Н УМДБ лейтенанта Порубай. В основному оперативна група дислокувалася у Солотвинському районі Івано-Франківської області [6, 250].

На початку 1954 р. чекісти встановили, що М. Твердохліб переховується на бази провідника Надвірнянського надрайонного проводу ОУН Луки Гринішака-«Довбуша» і провідника Надвірнянського районного проводу ОУН «Деркача», які діяли на території Надвірнянського і Солотвинського районів. Крім цього чекісти знали, що Твердохліб підтримував зв'язок із боївкою «Зуба», яка діяла в Солотвинському р-ні, «Тараса» в Перегіньському р-ні і «Горліса» в Надвірнянському. Довший час чекісти займалися вербуванням агентури для того, яка б вивела на М. Твердохліба.

Найвище керівництво держави тримало під контролем ситуацію з останніми підпільниками у Карпатському краї. Досить детальний опис знищення «Грома» давався в інформації в.о. начальника 4 управління КДБ при Раді міністрів УРСР підполковника Крикуна начальнику 4 управління КДБ при Раді міністрів СРСР генерал-лейтенанту Харитонову Ф. П., де зазначалося, що після затримання спецгрупою 11 травня 1954 р. Луки Гринішака-«Довбуша» завдяки спецпрепарату від нього були отримані дані про місце переховування провідника Карпатського крайового проводу ОУН Миколи Твердохліба. Для реалізації цих даних була використана спеціальна група із п'яти оперативних працівників і п'яти спеціальних агентів УКДБ, яка за участю «Довбуша» вранці 15 травня 1954 р. таємно підійшла до урочища Березовачка. Здійснивши 8-ми кілометровий перехід у важкопрохідних умовах гірсько-лісної місцевості, група конспіративно розмістилася на вершині гори Поляна (висота 1521 м.) на відстані 500 м. до криївки, встановивши нагляд за підходами до нього. Однак протягом 16 травня ніяких ознак появи підпільників не було. У 5.00 17 травня 1954 р. два учасники групи таємно підізли до входу у криївку і за зовнішніми ознаками встановили наявність у ньому підпільників. З метою захопити їх живими, застосували газовий балон із спецпрепаратом «Нептун 7-93», однак, як виявилось, балон не спрацював. Після цього оперативна група заблокувала криївку та намагалася застосувати спецгранати, але підпільники, які знаходилися у криївці, помітивши оперативників, намагалися втікти. Обстрілявши підпільника, який з'явився біля входу у сховище, вхід до нього був завалений камінням, після чого їм було запропоновано здатися. У ході переговорів встановлено, що в криївці переховувався Твердохліб, його дружина Герасимович Ольга і співмешканка Гринішака Попович Анна [7, 376; 8, 196].

Керівництво УКДБ Станіславської області вело переговори про здачу М. Твердохліба живим. Окрім цього, спеціально «оброблений» Л. Гринішак також схилив «Грома» здатися. З 6.00 до 17.00 з «Громом» велися переговори. Однак після 11-ти годинних перемовин ві разом із дружиною застрелився [8, 197], а Попович Анна була захоплена [7, 377]. Під час операції агент «Второй» проявив ініціативу, рішучість і винахідливість [8, 183]. Як результат, йому була виділена премія від голови КДБ при Раді міністрів УРСР Нікітченка – грошова нагорода в сумі 2 тис. рублів [8, 187]. Саме після вбивства М. Твердохліба і захоплення Л. Гринішака повністю був ліквідований Карпатський крайовий, Надвірнянський надрайонний проводи [8, 198].

Із криївки вилучили автомат, 2 пістолети і набой до них, 3 гранати, радіоприймач і оунівські документи. До речі, цю довідку складав Голова комітету держбезпеки при Раді Міністрів УРСР В. Никитченко [7, 379]. Важливим також є складений чекістами опис криївки М. Твердохліба. Згідно з ним криївка розташовувалася на північному схилі гори «Березовачка». Маскування здійснювалося пересадкою кущів і мохом. На місці розташування сховища поверхня покрита молодим лісом. Вхід у криївку здійснювався через люк розміром 55см.×55 см., потім заходили по драбині завдовжки 3,90 м. до дверки, яка була входом до криївки. Вона являла собою квадратну кімнату розміром 3,30м×3,10 м і висотою 1,80 м. Як прохід, так і сама криївка обшиті дошками. У схованці було два столи, на одному з яких знаходився радіоприймач «Родина-53». У лівому куті розташовувалися двоярусні нари, у правому – кругла залізна пічка. У передній частині криївки на землі була квадратна кришка, під якою знаходився стік води. Перекриття криївки зроблено із накату колод, на яких до поверхні на відстані одного метру були викладені каміння [8, 230].

Оразу після проведення цієї спецоперації у Москву надіслали спеціальне повідомлення на ім'я начальника КДБ СРСР І. А. Серова [7, 376]. У результаті операції відзначенню у вигляді місячного окладу підлягали капітан Беляченко Георгій Іванович (в.о. начальника 4 відділу УКДБ при РМ УРСР Станіславської області), майор Ганженко Степан Гаврилович (заступник начальника 4 відділу УКДБ при РМ УРСР Станіславської області), капітан Радул Микола Семенович (начальник відділення 4 відділу УКДБ при РМ УРСР Станіславської області), у вигляді півмісячного окладу – майор Штепа Андрій Федорович (старший оперуповноважений 4 відділу УКДБ при РМ УРСР Станіславської області), капітан Торцов Володимир Семенович (заступник УКДБ РМ УРСР Станіславської області по Надвірнянському району), старший лейтенант Зиков Володимир Павлович (оперуповноважений 4 відділу УКДБ при РМ УРСР Станіславської області), лейтенант Пушко Павло Романович (оперуповноважений 4 відділу УКДБ при РМ УРСР Станіславської області), молодший лейтенант Шевчук Володимир Михайлович (оперуповноважений 4 відділу УКДБ при РМ УРСР Станіславської області) [8, 200–201]. Натомість шістьом спецагентам, які брали участь у розробці та ліквідації М. Твердохліба, було виплачено 9500 рублів [8, 205].

Висновки. Отже, М. Твердохліб був останнім керівником підпілля на теренах Карпатського краю ОУН. Після його загибелі можна говорити про завершення організованої боротьби з радянською владою. Репресивно-каральні органи здійснювали ретельну оперативно-розшукову заходи «Грома», які в кінцевому виявилися успішними. Сподіваємось, що ця розвідка допоможе пролити світло на його діяльність, підніме інтерес до цієї особи. Перспективним напрямком дослідження є вивчення біографій та обставин загибелі інших керівників Карпатського краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф. 2-Н. – Оп. 58 (1953). – Спр. 1. – Т. 1.
2. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 93 (1954). – Спр. 1.
3. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 93 (1954). – Спр. 2.
4. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 5.
5. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 6.
6. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7.
7. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 8.
8. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 19 (1959). – Спр. 10.

Твердохліб Микола

Зліва на право Сидор Василь, Твердохліб Микола

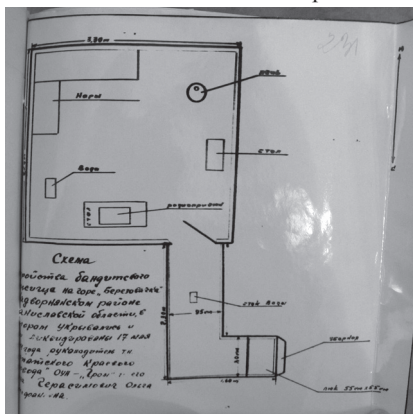
Твердохліб Микола-Грім

Герасимович Ольга

Зліва на право М. Твердохліб і О. Герасимович

Криївка в якій загинув М. Твердохліб

М. Твердохліб

9. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 36556.
10. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 67443. – Т. 2.
11. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 4.
12. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 23.
13. Веденєєв Д. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки : [монографія] / Д. Веденєєв, Г. Биструхін. – К. : К.І.С., 2007. – 568 с.
14. «Грім» полковник УПА Микола Твердохліб. Спогади і матеріали / [упор. Р. Грицьків]. Кн. 5. – Торонто-Львів : Видавництво «Літопис УПА», 2008. – 128 с.
15. Ішук О. Життя та доля Михайла Дяченка-«Марка Боєслава» / О. Ішук. – Кн. 9. – Торонто-Львів : Видавництво «Літопис УПА», 2010. – 140 с.
16. Ішук О. Ніколаєва Н. Ярослав Богдан-«Всеволод Рамзенко» / О. Ішук, Н. Ніколаєва. – Кн. 14. – Торонто-Львів : Видавництво «Літопис УПА», 2001. – 128 с.
17. Кентій А. Українська повстанська армія в 1944–1945 рр. / А. Кентій. – К. : Інститут історії України НАН України, 1999. – 220 с.
18. Проданик Д. Шлях боротьби Василя Сенчака-«Ворона» / Д. Проданик. – Кн. 15. – Торонто-Львів : Видавництво «Літопис УПА», 2011. – 128 с.
19. Содоль П. Українська Повстанча армія 1943–1949. Довідник другий / П. Содоль. – Нью-Йорк : [б.в.], 1995. – 295 с.
20. Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943–1949. Довідник перший / П. Содоль. – Нью-Йорк : [б.в.], 1994. – 199 с.

REFERENCES

1. Galuzevij derzhavnij arhiv Sluzhbi bezpeki Ukraїni (dali – GDA SBU). – F. 2-N. – Op. 58 (1953). – Spr. 1. – T. 1.
2. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 93 (1954). – Spr. 1.
3. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 93 (1954). – Spr. 2.
4. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 110 (1954). – Spr. 2. – T. 5.
5. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 110 (1954). – Spr. 2. – T. 6.
6. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 110 (1954). – Spr. 2. – T. 7.
7. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 110 (1954). – Spr. 2. – T. 8.
8. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 19 (1959). – Spr. 10.
9. GDA SBU. – F. 5. – Spr. 36556.
10. GDA SBU. – F. 5. – Spr. 67443. – T. 2.
11. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 4.
12. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 23.
13. Vjedjenjejev D. Dvobij bez kompromisiv. Protiborstvo specpidrozdiv OUN ta radjans'kih sil specoperacij. 1945–1980-ti roki : [monografija] / D. Vjedjenjejev, G. Bistruhin. – K. : K.I.S., 2007. – 568 s.
14. «Grim» polkovnik UPA Mikola Tverдохlib. Spogadi i materialy / [upor. R. Gric'kiv]. Kn. 5. – Toronto-L'viv : Vidavnicтво «Litopis UPA», 2008. – 128 s.
15. Ishhuk O. Zhittja ta dolja Mihajla Djachenka-«Marka Bojeslava» / O. Ishhuk. – Kн. 9. – Toronto-L'viv : Vidavnicтво «Litopis UPA», 2010. – 140 s.
16. Ishhuk O. Nikolajeva N. Jaroslav Bogdan-«Vsevolod Ramzenko» / O. Ishhuk, N. Nikolajeva. – Kн. 14. – Toronto-L'viv : Vidavnicтво «Litopis UPA», 2001. – 128 s.
17. Kentij A. Ukraїns'ka povstans'ka armija v 1944–1945 rr. / A. Kentij. – K. : Institut istorii Ukraїni NAN Ukraїni, 1999. – 220 s.
18. Prodanik D. Shljah borot'bi Vasilja Senchaka-«Vорона» / D. Prodanik. – Kн. 15. – Toronto-L'viv : Vidavnicтво «Litopis UPA», 2011. – 128 s.
19. Sodal' P. Ukraїns'ka Povstancha armija 1943–1949. Dovidnik drugij / P. Sodal'. – N'ju-Jork : [b.v.], 1995. – 295 s.
20. Sodal' P. Ukraїns'ka Povstancha Armija. 1943–1949. Dovidnik pershij / P. Sodal'. – N'ju-Jork : [b.v.], 1994. – 199 s.

Стаття подано до редакції 05.03.2015 р.

Богдан ЛАЗОРАК,

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, науковий співробітник музею «Дрогобиччина», (Україна, Дрогобич) lasorak_@mail.ru

ЦЕРКОВНІ ДЖЕРЕЛА ПРО НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ У ПАРАФІЯХ ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕКАНАТУ (1916–1917 РР.): ЗАГРОЗА РУЇНИ, ПРОБЛЕМА ВОЄННИХ СИРИТ ТА СПРОБИ ВІДРОДЖЕННЯ

1

Стаття складається із двох частин. У першій здійснено спробу інтерпретації церковних джерел у контексті аналізу культурного та фінансово-господарського становища унійних парафій Дрогобицького деканату після російської окупації. Також визначено спроби уряду УГКЦ відродити парафіяльне життя за допомогою діяльності Комітету опіки над воєнними сиротами та церковного фонду фінансової підтримки парохій. У другій частині розвідки вперше публікуються листування, звіти, ревізії та розпорядження уряду Перемишльської єпархії, Дрогобицького деканату та парохів періоду 1916–1917 рр. стосовно наслідків російської окупації та методів реабілітації духовного життя.

Ключові слова: Дрогобицький деканат, церковні джерела, сироти, опіка, російська окупація.

Літ. 27.

Bogdan LAZORAK,

Ph.D. in History, Assistant Professor of World History Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, museum «Drohobych» researcher (Ukraine, Drohobych) lasorak_@mail.ru

CHURCH SOURCES ABOUT THE RUSSIAN OCCUPATION CONSEQUENCES IN DROHOBYCH DEAN PARISHES (1916–1917): THE RUIN THREAT, THE WAR ORPHANS PROBLEM AND THE REVIVAL ATTEMPTS

The article consists of two parts. In the first one an attempt is made to do the church sources interpretation in the analysis context of the cultural, financial and economic situation of Drohobych dean Uniate parishes after the Russian occupation. The UGCC government efforts to revive the parish life through the Guardianship Committee activities about war orphans and the church fund of the parishes financial support are determined. In the investigation's second part for the first time the correspondence, reports, audits and government orders of the Przemyśl diocese, Drohobych dean and parish priests in the 1916–1917 period regarding the Russian occupation consequences and the spiritual life rehabilitation methods are published.

Keywords: Drohobych dean, church sources, orphans, care, Russian occupation.

Ref. 27.

Богдан ЛАЗОРАК,

кандидат исторических наук, доцент кафедры всемирной истории Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франка, научный сотрудник музея «Дрогобиччина», (Украина, Дрогобыч) lasorak_@mail.ru

ЦЕРКОВНЫЕ ИСТОЧНИКИ О ПОСЛЕДСТВИЯХ РОССИЙСКОЙ ОКУПАЦИИ В ПРИХОДАХ ДРОГОБИЧСКОГО ДЕКАНАТА (1916 – 1917 ГГ.): УГРОЗА РУИНЫ, ПРОБЛЕМА ВОЕННЫХ СИРОТ И ПОПЫТКИ ВОЗРОЖДЕНИЯ

Статья состоит из двух частей. В первой предпринята попытка интерпретации церковных источников в контексте анализа культурного и финансово-хозяйственного положения униатских приходов Дрогобычского деканата после российской оккупации. Также определено попытки правительства УГКЦ возродить приходскую жизнь посредством деятельности Комитета опеки над военными сиротами и церковного фонда финансовой поддержки приходов. Во второй части разведки впервые публикуются переписка, отчеты, ревизии и распоряжения правительства Перемышльской епархии, Дрогобычского деканата и приходов периода 1916–1917 гг. относительно последствий российской оккупации и методов реабилитации духовной жизни.

Ключевые слова: Дрогобычский деканат, церковные источники, сироты, опека, российская оккупация.

Лит. 27.

Постановка проблеми. В історії Дрогобича та його околиць періоду Першої світової війни такі тематичні контексти, як воєнні кампанії, людські втрати та наслідки бойових дій сьогодні є особливо актуальними, адже у травні 2015 р. виповнюється 100 років від часу визволення Дрогобицького повіту від російської окупації. Як відомо, Дрогобицький повіт був стратегічно важливим для обох воюючих сторін, позаяк російська і австрійська влада були однаково зацікавлені у контролі за нафтовими родовищами «Галицької Каліфорнії».

Аналіз досліджень. Історіографія проблем російської окупації для Дрогобицького повіту та унійного дрогобицького деканату на сьогодні є доволі спорадичною. Окремі спроби досліджень харитативної діяльності УГКЦ та світських організацій здійснили М. Кріль [20], Б. Лазорак [21], Б. Ступарик [26], С. Лупаренко [23], С. Волянчук [16] та ін. У часі радянської доби актуальними залишаються незаангажовані епізоди з дослідження І. Компанійця [19] Щоправда, досі невивченими залишаються потужний архів документації оо. Василян, який частково зберігся у фондах музею «Дрогобиччина», а також неофіційна документація повітового уряду часів Російського Генерал-Губернаторства.

Виклад основного матеріалу. Наслідки російського вторгнення на терени Дрогобиччини стали відчутними від самого початку війни. Так, у зверненні міської управи Дрогобича від 4 листопада 1914 р. зазначалося, що «місто Дрогобич, внаслідок воєнних дій, залишилося знищеним, пограбованим і значною мірою спаленим. Жителі в кількості 27 000 помирають від голоду» [19].

Після визволення від російської інвазії у травні 1915 р. Дрогобиччина поволі почала оговтуватися від звірств, здійснених російськими окупантами, представлених спеціальною поліцією на чолі з капітаном Олексієм Тілло, який перебував на посаді начальника Дрогобицького повіту Львівської губернії. Для повноцінної реконструкції наслідків російської окупації спец-архіву Російського Генерал-Губернаторства на сьогодні недостатньо. У даній розвідці вперше вводяться до наукового обігу документи періоду 1916 – 1917 рр. з архіву оо. Василян при храмі Пресвятої Тройці, які сьогодні зберігаються у фондах музею «Дрогобиччина» і містять, до певної міри, унікальні писемні згадки про варварства російських військових у нашому краї. Відтак дана про-

блема аналізується на ґрунті інтерпретації передовсім церковних джерел: звітів, листів та розпоряджень, які дозволяють простежити програму здійснення цілого ряду заходів з боку Української Греко-Католицької Церкви з метою відновлення парафіяльного життя, а відтак української культури та духовності.

Духовні інституції різних конфесій у часі війни намагалися вберегти своїх мирян від наслідків тотальної розрухи. Так, до кампанії визволення Дрогобиччини, яка завершилася у травні 1915 р., з усією серйозністю долучилася УГКЦ, яка почала відбудовувати парафії та здійснювати підтримку місцевих вдів, сиріт та інвалідів. Більше того, чимало парохів брали безпосередню участь у боях за Дрогобиччину, виконуючи обов'язки воєнних капеланів у лавах легіону Українських Січових стрільців. Наприклад, о. Євстахій Кушлик 16 січня 1916 р. навіть отримав подячні грамоти за військові заслуги перед державою та народом від Апостольської протонунціатури [7]. У його військовій книжці збереглися свідчення про найважчі бої, а також про бойові нагороди. Взагалі участь дрогобичан у визволенні рідного краю мала масовий характер, оскільки навіть у часі російської окупації чимало молоді зуміло переїхати у Відень для реєстрації в УСС. Так, упродовж 21 грудня 1915 – 23 січня 1916 р. Збірна станиця УСС у Відні прийняла на військову підготовку нових вихідців із Дрогобиччини. Одним із перших був Теодор Мехно (1896 р.н.) із с. Уріж, який проходив навчання у тренувальному корпусі № 3 м. Відень [13]. Впродовж лютого – березня 1916 р. лише зі Стебника на навчання до Відня поступили Микола Слезюк (1889 р.н.) [13, 13] та Микола Кучерган (Кочерган) (1884 р.н.), які тренувалися у Вишниці [13, 41].

На початку січня 1915 р. І-ша запасна сотня УСС «1. Ersatzkompanie» розпочала підготовку до прориву. Були тут і жінки, і господарська частина, медики, кілька офіцерів. На чолі сотні стояв д-р Гірняк. 12 лютого 1915 р. запасна сотня виїхала з Відня до Мукачева [50], де разом із німецькими, турецькими та мадярськими легіонами мала мобілізуватися та приступити до визвольного реваншу. Під кінець зими 1914 р. через Мукачів почали рухатися транспорти німецьких та турецьких колон у Карпати на підмогу австрійській армії, яка зупинилася у позиційній війні. На початку лютого 1915 р. бої в околицях Ісайв, Нового Кропивника та Східниці припинилися, а основний фронт розгорнувся на лінії Устрики-Дольне-Старий Самбір-Блажів-Стрий-Соколів [2, 53]. Російська армія почала зазнавати великих втрат, адже з боку австрійського командування готувався потужний контрнаступ по всіх фронтах. 14 березня 1915 р. легіон УСС був реорганізований в окремий полк, який увійшов до складу 55 дивізії (командувач – полковник Г. Молік) корпусу генерала П. Гофмана. Полком командували Г. Коссак, А. Варивода (до вересня 1916 р.), Ф. Кікаль (до червня 1917 р.), Д. Крижанівський, М. Тарнавський (до січня 1918 р.), О. Микитка (до вересня 1918 р.).

Навесні 1915 р. Перший курінь Українського січового стрілецтва отаборився в околицях Головецька. Наближаючись до Дрогобича, в легіоні УСС раптово спалахнула епідемія. Так, 7 квітня 1915 р. в Меденичах було зафіксовано загострення епідемії серед більшості особового полку УСС [91]. Ця ситуація серйозно ускладнила процес визволення Дрогобичького повіту, щоправда вже 14 травня 1915 р. від російських розвідувальних частин остаточно були визволені Східниця разом із Рудниками, Добромиль, Старий Самбір та Борислав [27]. Цього ж дня австрійські війська увійшли до Дрогобича. До 20 травня 1915 р. Дрогобиччина була повністю звільнена від російської окупації. 3 червня австрійсько-німецькі війська вступили до Перемишля, а 9 червня вони оволоділи Львовом [18]. Ця поразка росіян мала важливе значення для подальшого перебігу війни, а для мешканців значної частини Східної Галичини надією на мир та

культурну реабілітацію.

З відсуненням на схід фронтової лінії та відходом російського окупанта почалася відбудова зруйнованого господарства і, щонайважливіше, духовно-релігійного життя. Від держави селяни поволі отримували різноманітні відшкодування, вдови – пенсії. Натомість провід УГКЦ у цьому контексті паралельно розпочав подібну програму підтримки мирян через діяльність Комітетів опіки над сиротами та вдовами.

По завершенні боїв у Дрогобицькому повіті активізували діяльність найрізноманітніші порятунково-пошукові та добротинні товариства й організації. Родичі масово зверталися до Міністерства Крайової оборони і Воєнного командування у Відні з питанням розшуку рідних, як правило, військових, про яких не було жодних свідчень. Зокрема, збереглися листування за період від 28 листопада 1915 до 17 грудня 1916 р. Так, 13 листопада 1916 р. відома українська родина з Дрогобича відшуквала Антона Попеля [12]. У цьому контексті свою допомогу здійснювали також священики та монахи УГКЦ, які укладали реєстри примусово вивезених на Схід, вбитих чи зниклих безвісти парафін, при цьому кожен у своїх юрисдикціях.

Визволення сіл Дрогобицького деканату активізувало релігійну та харитативну діяльність УГКЦ. У лютому 1916 р. Перемишльська греко-католицька консисторія надіслала до Дрогобицького деканату розпорядження про негайну ревізію втрат у парафіях, що дозволило швидко оцінити ситуацію з метою подальшого відновлення. З іншого боку, консисторію цікавили втрати мистецьких цінностей, які з віками накопичувались у парафіяльних архівах і які в часі російської інвазії часто ставали ласими для окупантів. У цьому контексті ревізію слід пов'язувати також і з діяльністю Національного Музею у Львові, створеного Митрополитом Андреем Шептицьким, який намагався всіма методами вберегти вікові надбання Української Церкви. Так, в середині березня 1916 р. парахи усіх сіл Дрогобицьчини подали докладні звіти про ситуацію в парафіях. При цьому варто зазначити, що абсолютна більшість парафіяльних храмів та архівів були неушкодженими.

Після ревізії парафіяльних церков Дрогобицького деканату Перемишльська консисторія почала перераховувати кошти на відновлення тих храмів та парафіяльних будинків (плебаній, шкіл), які все ж таки отримали серйозні пошкодження.

Таблиця. Реєстр пошкоджень церков та будинків парафій Дрогобицького деканату та баланс потрібних витрат на реставрацію (7 березня 1916 р.) [4]

№ п/п	Парафія	Реєстр пошкоджень	Баланс витрат прогнозований/виконаний	Наявність коштів
1.	Більче	пошкоджений дах, стіни довкола вікон та образи біля вікон	полагодження дверей-686 корон, іконостаса-2000 к., паркана-300 к. (разом 2 300 к.); ремонт будинку параха: стодоли-100к., паркану і брами-500 к., огороження плотом з гілок-400к. (разом 1 000 к.)	доходів немає
2.	Гаї Верхні	пошкоджена дочірня церква	ремонт церкви-200 к.	за рахунок церковної каси

3.	Далява	пошкоджений дах	ремонт даху-500 к.	коштів немає через брак фондів, адже церкву нещодавно збудували; парафіяни збідніли через війну
5.	Кавсько	під час битви згоріли парафіяльні і господарські будинки; стодоли немає ніякої	ремонт стайні і хліву-3 000 к., на відновлення інших споруд-1 500 к.	відбудовано стайню на суму 1 600 к. за рахунок провізоричних коштів, котрі збрала громада; потрібно мінімум 4 000 к. на відбудову іншого; фондів на решту відбудови немає, бо громада постраждала від пожежі і сама має відбудовуватися (45 посіlostей спалено)
6.	Летня (Стара)	у дочірній церкві пошкоджено вікна; коло церкви монастир Летнянський огорожений парканом довжиною 130 м. потребує ремонту; частково ушкоджені школа і стодола	ремонт вікон-98 к.; ремонт монастирського паркану-1 300 к.; ремонт стодоли і плебанії-200 к., 400 м. паркана-400 к., закупівля 40 м. штахет-160 к. (разом 760 к.)	скарбниця може назбирати близько-500 к. інших коштів на ремонті немає
7.	Меденичі	знищено 80 м. паркану	ремонт паркану-800 к.	жодних фондів для ремонту немає
8.	Ріпчиці, дочірня мурована церква в Опарах	в занедбаному стані	коштів щодо реставрації каплиці парох не подав; приблизні витрати 70 000 к.	є можливість погасити лише половину витрат, щоправда, під питанням і ця інформація

З іншого боку, деканальний уряд Дрогобича започаткував програму опіки за воєнними сиротами, батьки яких загинули на фронті. Так, було укладено списки сиріт та програму допомоги у їх опіці. До справи було створено «Комітет з опіки над українськими сиротами», програма якого передбачала можливість надання світського опікунства, а також широку підтримку сиріт у плані навчання в народних чи професійних школах принаймні до моменту настання повноліття. З метою опіки сиріт ще в січні 1916 р. для надання допомоги виселенцям із зони воєнних дій під час Першої світової війни було створено «Український Єпархіальний комітет опіки над воєнними сиротами». Паралельно розгорнулася діяльність державного комітету, яка обмежувалась територією м. Львова, і лише з 6 жовтня 1916 р. комітет був перетворений у Крайовий комітет, діяльність якого охопила всю територію Галичини [23; 26]. Водночас у 1916 р. у Дрогобичі було створено фонд імені Григорія Коссака для допомоги вдовам і сиротам січових стрільців, який до певної міри співпрацював із урядом УГКЦ.

Для поліпшення становища дітей-сиріт, калік, вдів і надання їм практичної допомоги в 1916 р. у Львові виник «Український єпархіальний комітет» (УЄК), діяльність якого розповсюдилася на три галицькі єпархії – Львівську, Перемишльську, Станіславівську та зосереджувалася на заснуванні сирітських захистів [16]. На початку червня 1916 р. деканальний уряд УГКЦ м. Дрогобича запропонував «приймати дітей на опікунство радше в повітовому місті Дрогобичі, аніж в більш віддаленому Перемишлі. Врешті жертви війни схильні мати захист у рідному Дрогобичі. Водночас у Перемишлі утримання сиріт виходить надто дорого по оплаті» [3, 2]. Серед іншого, пропонувалося компромісний варіант, мовляв, якщо діти-сироти старшого віку мали свідоцтва про закінчення народної школи, їх цілком можна було відправити на навчання до середніх шкіл або ж до навчання якогось ремесла у Перемишлі. Натомість сироти молодшого віку мали ходити до народних шкіл на місцях. При цьому в останній пропозиції мало посприяти повітове намісництво. Більшість урядників Дрогобицького деканату вважала, що прискоренню даної справи мав сприяти єпархіальний комітет та за «підтримки і доброї волі патріотів Дрогобицького повіту» [3, 2]. Невдовзі було опубліковано кілька розпоряджень та відозв у справі опіки над воєнними сиротами: 8 лютого 1916 р. (про опіку по філіях), 17 лютого 1916 р. (про формуляри опікунської програми) та 18 травня 1916 р. (відозва про захист сиріт у Перемишлі). Врешті було розподілено 24 сироти, які мали навчатися у бурсах Ярослава, Самбора, Жовкви та ін. [3, 2зв.]

Згодом уряд Дрогобицького деканату звернувся до «Українського єпархіального комітету опіки над сиротами жертв війни у Перемишлі», який урядував у будинку Товариства «Віра», стосовно ситуації, яка склалася щодо опіки над сиротами. Як виявилось, ще 12 квітня 1916 р. уряд Дрогобицького деканату повідомив унійну Консисторію в Перемишлі про кількість сиріт у 17-ти підвладних парафіях. Також зазначалося, що у Дрогобичі було ініційовано створення власного Комітету опіки над воєнними сиротами під проводом ігумена монастиря ЧСВВ у Дрогобичі о. Онуфрія Бурдяка* і старшого підполковника Казимира Гужковського. Відповідно до повітового права, цей Комітет організував для сиріт окрему реальність та приміщення із городом для ведення господарства, з метою автономного утримання українських сиріт [3, 2зв.]. Для цієї справи при новому приміщенні було зібрано чимало фінансової допомоги шляхом пожертв. Окрему підтримку обіцяла також надати повітова влада. Також Комітет у Дрогобичі просив у Перемишльській капітули відповіді, чи буде якась допомога по утриманню сиріт в подальшому і чи прийме Комітет опіки над сиротами в Перемишлі хоча б кілька сиріт, адже утримання коштувало чималих фінансових затрат [3, 2зв.].

Зрештою з'ясувалося, що в 17-ти парафіях деканату проживає 75 сиріт різного статусу, з них у Більчому – 5, Мражниці біля Борислава – 1, Вацовичах – 5, Вороблевичах – 3, Гаях Нижніх – 11, Горуцьку з присілком – 5, Губичах – 3, Даляві з Солонськом – 9, Доброгостові – 6, Летні – 3, Меденичах – 3, Орові – 3, Бані Котівській (Попелях) – 3, Рибнику – 5, Трускавці – 1, Тустановичах – 6 та в Уличному – 3. Питання опіки над цими сиротами було обговорено на деканальному соборчику, який відбувався у Дрогобичі 6 березня 1916 р. [4, 2] Як виявилось, Комітет, ініційований К. Гужковським, у Дрогобичі на той час ще не розпочав діяти, оскільки докладних відомостей про кількість сиріт йому ще не було представлено. Щоправда, під керівництвом о. О. Бурдяка до Комітету було залучено чимало українських організацій Дрогобича. Під час соборчика декан постановив перенести початок роботи комітету до моменту завершення Великодніх свят. На деканальний соборчик прибув 21 парох, кожен з яких вніс до щорічної оплати Комітету по 6 корон (разом 126 корон). Разом із коштами, внесеними з каси дрогобицького деканату до Комітету в Перемишлі, було перераховано 132 корони [4, 2].

Зауважимо, що під час організації програми реабілітації деканату були випадки, коли через віддаленість сіл від Дрогобича та близькість до зони бойових дій, парохі не могли повніти долучатися до участі в Комітеті. Так, парох с. Кавське о. Михайло Татомір 24 березня 1916 р. повідомив декана, що не зможе приїхати на соборчик доти, «допоки м. Стрий належатиме до найближчого воєнного округу, а також існуватимуть труднощі із паспортом» [3, 11].

Під час ревізії збитків у парафіях виявилось, що у деяких церквах вдалося врятувати чимало богослужбових речей та старожитностей. Наприклад, в с. Більче було врятовано Євангеліє 1780 р., а в Бориславі постріблений різьблений хрест. У парафії села Губичі було врятовано старовинні ікони періоду XVII ст., які було передано до фондів Національного музею у Львові. Чудом збереглися і дерев'яні церкви із настінними розписами в Меденичах, Дрогобичі тощо [8, 1].

Під час окупації російські військові найбільшої шкоди завдали церковному господарству, також парохам та їхнім родинам. Наприклад, парох с. Михайлівичі о. Антоній Слонський у своєму описі втрат відверто нарікав на нестачу коштів для відбудови парафії та плебанії, адже від церковного фонду він отримав лише 250 корон, а від держави 950 корон, при цьому загальні втрати сягали аж 12 580 корон. З іншого боку, росіяни майже повністю зруйнували та пограбували церковне майно та господарку, не залишивши ані тяглової сили, ані рогатої худоби чи птиці. Окупанти пограбували навіть білизну, одяг та речі домашнього вжитку. Відтак парох змушений був прохати позику у розмірі 2 000 корон у приватних осіб та Товаристві взаємодопомоги для того, щоб хоч якось полегшити ситуацію. Щоправда, навчання дітей він таки не міг забезпечити [9, 1–1зв.].

У Ріпчицях ситуація виглядала ще більш напруженою, адже у місцевого пароха о. Михайла Журавицького пограбували все без винтку, враховуючи срібні речі, сервети, біжутерію і навіть меблі. Як виявилось, на території церковного подвір'я та плебанії донське козацтво резидувало впродовж 3 тижнів, відтак не тільки пограбувало оселю, але й знищило город, перекопавши його під окопи [10, 1–1зв.].

Також деканальний уряд почав з'ясовувати, у якому стані парафіяльні архіви. Насамперед уряд цікавило, в якому стані метрична база, які з метричних книг втрачені і за які саме роки відсутні метричні книги. Цікаво, що у часі російської інвазії у середовищі парафіян Дрогобицького деканату чимало мирян перейшло до православної конфесії. В основному ці випадки були пов'язані із приналежністю парафіян до москвофільських організацій. Відтак, під час післявоєнних ревізій уряд УГКЦ повсюдно з'ясовував, скільки парафіян перейшло до іншої віри і за яких обставин [5, 1].

29 березня 1916 р. протопресвітер Карл Волошинський від імені Єпископського Ординаріату в Перемишлі та відповідно до розпорядження цісарсько-королівського намісництва зобов'язав парохів та мирян смиренно долучатися до відновлення сільського господарства, як говорилося, з метою пришвидшення відновлення не тільки державної справи, але й справи нашого народу. Йшлося передовсім про максимальний обробіток та засів землі, а також про взаємодопомогу у цій справі між сусідами [15, 1; 6, 1].

Висновки. Отже, після відступу з теренів Дрогобицького деканату російські окупаційні війська залишили по собі тотальну розруху, яка проявилася не тільки у відсутності інфраструктури, зв'язку та комунікацій, але й тимчасовій зупинці церковного життя, що було зумовлене не тільки зменшенням кількості мирян, але й відсутністю фінансових можливостей для відновлення богослужінь. Незважаючи на скрутну

фінансово-економічну ситуацію, уряд УГКЦ у Дрогобицькому деканаті відносно швидко приступив до альтернативної програми реабілітації господарського та духовно-релігійного життя, створюючи при цьому добродійні Комітети та фонди, намагаючись вберегти унійну традицію для майбутніх поколінь вірних.

Документи вперше вводяться до наукового обігу, а їхні рукописні україномовні тексти періоду 1916 – 1917 рр. публікуються згідно з прийнятими археографічними правилами, зі збереженням формулярних особливостей оригіналу. Водночас текст транслітеровано на сучасну українську мову. Уніфікацію великої/малої літер і розділових знаків проведено, в основному, за сучасними вимогами. Скорочення букв, повні скорочення та важкочитабельні слова укладено у квадратних дужках. Датування та порядок чергування документів укладено згідно з оригіналом.

ДОКУМЕНТИ

№ 1

Перелік втрат предметів церковного начиння греко-католицьких парафій Дрогобицького деканату у часі першої Світової війни згідно з розпорядженням єпископської консисторії від 15.ІІ.1916 року, Ч. 706

- Більче – 6, втрат немає, старе євангеліє 1780 р.
Болехівці – 27, втрат немає, мистецьких предметів немає.
Борислав – 162, втрат немає, різьблений хрест в срібному окутті.
Вацовичі^{2*} – 153, втрат немає, предметів старовинного мистецтва немає.
Вороблевичі – 247, втрат немає, два образи.
Гаї – ?.
Горуцько – 155, втрат немає, старожитностей немає.
Губичі – 187, втрат немає, деякі старі образи XVII ст. замовлено до нар[одного] музею.
Далава – ?.
Добрівляни, 265, втрат немає, предметів старовинного мистецтва немає.
Доброгостів – 220, втрат немає, предметів старовинного мистецтва немає.
Довге – 139, втрат немає, предметів старовинного мистецтва немає.
Дрогобич – ?.
Кавсько – 236, втрат немає, предметів старовинного мистецтва немає.
Кропивник Новий – 196, втрат немає, предметів старовинного мистецтва немає.
Кропивник Старий – 196, втрат немає, старовинних предметів немає.
Криниця – 258, втрат немає, предметів старовинного мистецтва немає.
Летня – 151, втрат немає, старих церковних речей немає.
Лішня – 151, втрат немає, предметів старовинного мистецтва немає.
Медвежа – 142, втрат немає, старовинних речей немає.
Медничі – 170, старовинна дерев'яна церква 1646 р. з старовинним начинням та інтер'єром.
Михайлевичі – 189, втрат немає, старовинних речей немає.
Модричі – 215, втрат немає, старовинного церковного мистецтва немає.
Орів – 145, втрат немає, старовинних церковних предметів немає.
Попелі – 135, втрат немає, старовинних церковних предметів немає.
Ролів – 265, втрат немає, предметів старовинного мистецтва немає.
Рибник – 138, втрат немає, старовинних речей немає.
Ріпчиці – 147, згоріла дочірня церква з урядом в Опарах, Ріпчицях і Довгому; втрат немає, старовинних речей немає.
Стебник – 218, втрат немає, старовинного мистецтва немає.
Східниця – 196, втрати, старовинних церковних предметів немає.
Трускавець, 141, втрат немає, старовинних речей немає.
Тустановичі – 214, втрат немає, старовинний ручний різьблений хрест.

Уличне – 245, втраг немає, старовинного мистецтва немає, стара церква згоріла.

Унятичі – 149, втраг немає, старовинних речей немає.

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-8753. – Арк. 1.

№ 2

Пр.17/3.1916

Ч.153/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 29

Звіт

До уваги Найсвітлішої греко-католицької Єпископської Консисторії в Перемишлі від 15.II.1916, Ч.706 в справі звітів церковної рухомості, яка має мистецьку вартість доповідаємо:

1. Церкви у зв'язку із теперішньою війною нічого не втратили.

2. У церквах греко-католицьких парохій у Вацовичах немає предметів старовинного церковного мистецтва.

Від греко-католицького парохіального уряду Вацович, дня 9/3.1916, греко-католицький парох о. Микола Іванців

[чорнильна печатка парохіального уряду в Вацовичах]

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-8753. – Арк. 3.

№ 3

Пр.17/3.1916

Ч.168/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 14

До Найсвітлішої греко-католицької Єпископської Консисторії в Перемишлі

Відповідно до розпорядження від 15 лютого 1916 р., Ч. 706, уміщеного у «Віснику Єпарх[іального] ур[яду]» 1913/Ч.II, гр[еко]-кат[олицький] парохіальний уряд в Летні доповідає, що з обох місцевих церков жодних речей не було відібрано. Так само у церквах немає речей, які б мали мистецьку вартість.

Від греко-католицького парохіального уряду в Летні 7 березня 1916 р., управляючий о. Пант[елеймон] Малецький

[чорнильна печатка парохіального уряду в Летні]

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-8753. – Арк. 4.

№ 4

Пр.17/3.1916

Ч.155/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 36

До Найсвітлішої греко-католицької Єпископської Консисторії в Перемишлі

Згідно підписаного листа-розпорядження Найсвітлішої і Високопреподобної Єпископської Консисторії від 15.II.1916, Ч. 706 («Вісник Єпарх[іального] ур[яду]» від 23.II.1916, Ч. II) маю за честь доповісти, що в місцевій парохії жодна із церков в Горуцьку і дочірній церкві Раделич в часі [російської] інвазії не втратили нічого із свого інвентаря.

Від гр[еко]-кат[олицького] уряду 8 березня 1916 р., завідуючий [урядом] о. Іван Сендзік^{3*}

[чорнильна печатка парохіального уряду в Горуцьку]

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-8753. – Арк. 5.

Пр.17/3.1916

Ч.151/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 28

До Всечесного Дрогобицького греко-католицького Деканального уряду
в Губичах

Згідно наказу Найсвітлішої і Високопреподобної Єпископської Консисторії від 15 лютого 1916 р., Ч. 706 опублікованого у Ч. II «Єпархіального вісника» Перемиської єпархії 1916 р., доповідаємо його Всечесному греко-католицькому Деканальному уряду, що в парохії Лішня немає і не було жодних предметів мистецької цінності, які б могли отримати пошкодження або були втрачені.

Греко-католицький парохіальний уряд в Лішні,
9 березня 1916 р., парох о. Павло Кікта*

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-8753. – Арк. 6.

Пр.17/3.1916

Ч.149/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 26

До Дрогобицького греко-католицького Деканального уряду в Губичах

Згідно наказу Найсвітлішої і Високопреподобної Єпископської Консисторії від 15 лютого 1916 р., Ч. 706 опублікованого у Ч. II «Єпархіального вісника» 1916 р., доповідаємо його Всечесному греко-католицькому Деканальному уряду, що в парохії Унятичі немає пошкоджених чи знищених предметів, які мають мистецьку цінність, врешті подібних речей в парохії не зберігалось.

Греко-католицький парохіальний уряд в Унятичах,
9 березня 1916 р., парох о. Павло Кікта

[чорнильна печатка
парохіального уряду в Унятичах]

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-8753. – Арк. 7.

Пр.17/3.1916

Ч.142/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 3

До Всечеснішого

Дрогобицького греко-католицького Деканального уряду в Губичах

Відповідно до заклику Всесвятішої Єпархіальної Консисторії Перемишля від 15 лютого 1916 року, Ч. 706 опублікованого у «Єпархіальному Віснику» в справі рухомого майна Церкви, яке представляє вагомому вартість, повідомляю декану, що церква в Медвежі не понесла жодних пошкоджень в інвентарі рухомого майна. Також доповідаю, що церква в Медвежі не має жодних предметів, котрі б являли собою мистецьку вартість.

Від греко-католицького парохіального уряду
в Медвежі, 8/ІІІ 1916 р., греко-католицький парох о. Олександр Ніців

[чорнильна печатка
Парохіального уряду в Медвежі]

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-8753. – Арк. 8.

Пр.17/3.1916

Ч.141/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 45

Виказ втрачених під час війни предметів церковного мистецтва
(церква греко-католицька в Трускавці)

1. Нічого не знищено і не вивезено.

2. Немає жодних предметів мистецької цінності.

Греко-католицький парафіяльний уряд в Трускавці,
7 березня 1916 р., завідувач парафіяльний, о. С. Круцький

[чорнильна печатка

Парохіального уряду в Трускавці]

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – А-8753. – Арк. 9.

№ 9

Пр.17/3.1916

Ч.138/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 15

Високопреподобний Деканальний Уряде

В додатку надсилаю нижче підписаний перелік круглих сиріт і разом з тим доповідано, що місцева церква не понесла жодної шкоди або втрат.

[чорнильний штемпель парохіального уряду в Рибнику], 9/III.1916 р.

парох, о. Іван Рудавський

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-8753. – Арк. 10.

№ 10

Пр.17/3.1916

Ч.220/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 15

До Високопреподобного Дрогобицького
греко-католицького деканального уряду в Губичах

Згідно розпорядження Вископреподобної і Всесвятійшої Єпископської Консистоії від 15/2.1916, Ч. 706 («Спархіальний вісник» від 10.1916) [повідомляємо, що] в греко-католицькій церкві в Доброгостові немає жодних предметів старовинного церковного мистецтва і нічого з церковного інвентаря не було пошкоджено чи пограбовано.

Від греко-католицького парохіального уряду в Доброгостові,
завідувач, о. Микола Льницький

[чорнильна печатка

парохіального уряду в Доброгостові]

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-8753. – Арк. 11.

№ 11

Пр.17/3.1916

Ч.127/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 73

Пречесний деканальний уряде!

Підписаний парохіальний уряд має [за] честь повідомити, що:

1) під час теперішньої війни в парохії Болехівці і Раневич жодна рухомість, яка має мистецьку цінність, не отримала пошкоджень і не була втрачена;

2) в згаданих церквах жодних предметів старовинного мистецтва немає.

Болехівці 7/3.1916

парох А[нтон] Лавровський

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-8753. – Арк. 12.

Ч. 9/216

Високопреподобний греко-католицький деканальний уряд в Губичах!

На цінний заклик Всесвятійшої і Високопреподобної Єпископської Консисторії Перемишльської єпархії, [укладеного у] «Віснику Перемишльської єпархії», Ч. II, ур. Ч. 706 від 15/2. 1916 маємо повідомити, що в Ріпчицях і Довгому:

- 1) із церковного інвентаря нічого не пограбовано і не пошкоджено. Церква в Опарах разом із вівтарем.
- 2) давніх старожитностей церковного мистецтва немає, бо обидві церкви [походять] із новітнього часу.

Греко-католицький парохіальний уряд в Ріпчицях,
9 березня 1916 р., парох, о. Михайло Журавецький

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-8753. – Арк. 13.

№ 13

Ч. 31

Високопреподобний уряд деканальний!

Долучаючи в додатку квестіонар Комітету опіки над сиротами після військових жертв, маю честь одночасно повідомити, що в парохії Попелі немає жодних церковних предметів, які б мали мистецьку вартість.

Парохіальний уряд в Попелях,

8 березня 1916 р., парох, о. Ігнацій Калужницький (Калужняцький)^{5*}

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-8753. – Арк. 14.

№ 14

Ч. 29

Високопреподобному греко-католицькому
деканальному урядові в Губичах

Відповідно до розпорядження Всесвятійшої Єпископської Перемишльської Консисторії від 15 лютого 1916, Ч. 706, повідомляємо, що:

- 1) церкви місцевої парохії не понесли в часі війни жодної шкоди в церковному інвентарі.
- 2) в місцевих церквах немає християнських предметів церковної мистецької цінності.

З греко-католицького парохіального уряду в Михайлевичах,
19 березня 1916 р., парох, о. А. Слонський

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-8753. – Арк. 15.

№ 15

Український католицький уряд парохіальний

Ч. 59

До Високочеснішого деканального уряду в Губичах

Відповідно до розпорядження Всесвятійшої і Високопреподобної Єпископської Консисторії від 15/2.1916, а також відповідно до розпорядження Високочеснішого деканального уряду від 17/3.1916 р., Ч. 174 повідомляємо, що в парохії Східниця, а також в обох Кропивниках москалі не пограбували жодних предметів старожитнього церковного мистецтва, бо таких не було і немає.

парох і завідувач о. Василь Мащорак^{6*}

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-8753. – Арк. 16.

№ 16

Пр.28/3.1914

Ч.215/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 42

Найсвітлішій і Високопреподобній Єпископській Консисторії!

До Найсвітлішої і Високопреподобної Єпископської Консисторії, [згідно розпорядження укладеного у] «Єпархіальному Віснику», Ч. II, 1916, 14 лютого смиренно підписаного, уточняємо, що в парохії церкви [села] Модрич втраг жодних немає; так само немає предметів старовинного церковного мистецтва.

Греко-католицький парохіальний уряд в Модричах
23/03.1916, парох, о. Микола Івановський**

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-8753. – Арк. 17.

№ 17

Пр. 8/4.1916

Ч.245/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 42

Найсвітлішій і Високопреподобній Єпископській Консисторії!

Підписаний греко-католицькою Капітулою парохіальний уряд в Уличному доповідає Найсвітлішій і Високопреподобній Єпископській Консисторії, що в церкві Параскевії П'ятниці в Уличному не знаходяться жодні вартісні речі, які б [могли] належати до церковного мистецтва. Стара церква згоріла ще кільканадцять років тому, і від неї не залишилося буквально нічого. Нова церква не володіє тепер речами мистецької вартості.

Греко-католицький парохіальний уряд в Уличному,
2 квітня 1916, завідувач, о. Омелян Гнатковський**

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-8753. – Арк. 18.

№ 18

Пр. 11/4.1916

Ч.265/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 66

До Преподобного деканального уряду в Губичах!

У відповідності до листа від 29 березня 1916 р., Ч. 226 дрогобичького греко-католицького деканального уряду, повідомляємо до ласкавої відомості від імені підписаного управляючого і завідуючого [парафією], що предметів старовинного церковного мистецтва в греко-католицькій парафії церкви в Добрівлянах і Ролові зовсім немає.

Добрівляни, 5 квітня 1916 р.,
греко-католицький управитель і завідувач, о. Микола-Іван Грицай

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-8753. – Арк. 19.

№ 19

Ресстр круглих воєнних** сиріт згідно розпорядження від 17/2.1916, Ч. 925

1. 165. Більче – 5 сиріт.
2. 126. Болехівці – воєнних сиріт немає.
3. Борислав, 161 – воєнних сиріт немає, 8 звичайних сиріт.
4. Вацовивичі, 152 – 5 воєнних сиріт, 28 звичайних.
5. Вороблевичі, 246 – 3 воєнних сиріт.
6. Гаї, 188 – 11 воєнних сиріт, 27 звичайних.
7. Горуцько, 154 – 5 воєнних сиріт в Раделичах.
8. Губичі, 186 – 3 воєнних сиріт.
9. Далява, 163 – 3 воєнних сиріт, 20 звичайних.
10. Добрівляни, 182 – жодних сиріт немає.
11. Доброгостів, 219 – 6 воєнних сиріт.

12. Довге, 139 – воєнних сиріт немає.
13. Дрогобич, 231 – воєнних сиріт немає^{10*}.
14. Кавське, 221 – воєнних сиріт немає.
15. *Кропивник*:
16. Новий, 172 – жодних сиріт немає.
17. Старий, 172 – жодних сиріт немає.
18. Криниця, 207 – воєнних сиріт немає.
19. Летня, 167 – 3 воєнних сироти.
20. Лішня, 150 – воєнних сиріт немає.
21. Медвежа, 143 – воєнних сиріт немає.
22. Меденичі, 169 – 3 воєнних сироти.
23. Михайлівці, 159 – воєнних сиріт немає.
24. Модричі, 216 – воєнних сиріт немає.
25. Орів (Орове), 144 – 3 воєнних сироти.
26. Попелі, 135 – 3 воєнних сироти, 6 звичайних.
27. Ролів, 183 – жодних сиріт немає.
28. Рибник, 138 – 5 воєнних сиріт, 3 звичайних.
29. Ріпчиці, 146 – жодних сиріт немає.
30. Стебник, 217 – воєнних сиріт немає.
31. Східниця, 172 – воєнних сиріт немає.
32. Трускавець, 140 – 1 воєнна сирота, 2 звичайних.
33. Тустановичі, 213 – 6 воєнних сиріт, 4 звичайних.
34. Улично, 157 – 3 воєнних сироти, 2 звичайних.
35. Унятичі, 148 – воєнних сиріт немає.

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-7579. – Арк. 1.

№ 20

Пр. 10/3.1916

Ч.126/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 72

Пречесний деканальний уряд!

Визнаний парохіальний уряд має честь повідомити, що в парохії Болахівці досі немає круглих сиріт від жертв теперішньої війни.

Надісланий формуляр отримали, а [новий] формуляр буде виготовлений і надісланий.

Греко-католицький парохіальний уряд в Болахівцях
парох, о. А[нтон] Лавровський

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-7579. – Арк. 2.

№ 21

Пр. 17/3.1916

Ч.150/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 27

В парохії Лішні досі немає жодної круглої сироти, яко жертв війни.

Греко-католицький парохіальний уря в Лішні,
адміністратор, о. Павло Кікта

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-7579. – Арк. 3.

№ 22

Пр. 31/3.1916

Ч.231; 232; 233/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 119

До найсвятішого деканального уряду в Губичах

Відповідно до листа від 28/3.1916 р., Ч. 224, повідомляємо, що:

(Ч.232) в церкві оо. Василян в Дрогобичі немає жодних предметів старовинного церковного мистецтва;

(Ч. 231) Що про наявність круглих сиріт – жертв війни в місцевій парохії досі ніхто не повідомляв;

(Ч. 233) принагідно до вище перелічених справ, Всечесний греко-католицький деканальний уряд просить звернутися до місцевого пароха о. Чапельського, який в цих днях повернувся і обійняв уряд парохії.

Від греко-католицького парохіального уряду в Дрогобичі.

30/ІІІ.1916 р., о. Фідич

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-7579. – Арк. 4.

№ 23

Пр. 28/3.1916

Ч.216/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 43

До Високопреподобного греко-католицького дрогобицького деканального уряду в Губичах!

Відповідно до відозви Високопреподобного греко-католицького деканального уряду від 21/ІІІ.1916 р. маю за честь повідомити, що формуляр, опублікований у «Спархіальному Віснику», Ч. ІІ, стосовно переліку круглих сиріт отримав, щоправда перелік не надіслав, позаяк таких сиріт – жертв війни [на парохії] немає. Якщо ж такі сироти буде виявлено, то одразу повідомимо до Високопреподобного греко-католицького деканального уряду.

Надсилаю також комунікат в додатку.

Греко-католицький парохіальний уряду в Модричах,

23/ІІІ.1916 р., парох, о. Микола Івановський

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-7579. – Арк. 5.

№ 24

Пр. 17/3.1916

Ч.172/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 54

До Всечесного греко-католицького деканального уряду в Губичах!

На соборчику від 6/3.1916 р. не міг бути присутнім, оскільки не отримав жодного повідомлення. В навідуваних мною парохіях жодних круглих сиріт досі немає.

Гроші на [...] [...]Вів...] йдуть поштою.

З парохіального уряду, Східниця, 14/ІІІ.1916 р., парох, о. Мацюрак

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-7579. – Арк. 6.

№ 25

Пр. 28/3.1916

Ч.207/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 37

До Всечеснішого греко-католицького деканального уряду в Губичах!

Згідно доручення Всечеснішого греко-католицького деканального уряду від 10/ІІІ.1916 р., Ч. 129 надсилаємо поштою річний внесок в квоті 6 корон для Комітету опіки над сиротами. Одночасно повідомляємо, що в місцевій парохії в даний час немає потреби встановлювати опіку над сиротами, бо таких сиріт немає. Відтак формуляр не надсилаємо.

Греко-католицький парохіальний уряд в Криничі,
21 березня 1916 р., парох, о. Романяк (Романишин?)

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-7579. – Арк. 7.

Ч. 21

Високопреподобному греко-католицького деканального уряду в Губичах!

До відома, що круглих сиріт після жертв війни в місцевій парохії досі немає.

Одночасно надсилаю поштовим переказом квоту 6 корон від себе, як щорічний членський внесок для комітету опіки над сиротами після жертв війни. Принагідно повідомляю, що повідомлення про соборчик, [який відбувся] 6 березня цього року, я не отримав.

З греко-католицького парохіального уряду Михайлевич,

13/ІІІ.1916 р., парох, о. Антін Слонський

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-7579. – Арк. 8.

№ 27

Пр. 17/3.1916

Ч.143/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 4.

До всесенійшого греко-католицького дрогобицького деканального уряду в Губичах

Цим [листом] повідомляю Всесенійший греко-католицький дрогобицький деканальний уряд, що в парохії Медвежа наразі немає жодних круглих сиріт, які залишилося після жертв війни.

Від греко-католицького парохіального уряду Медвежі,

8/ІІІ.1916 р., парох, о. Олександр Низів

[чорнильна печатка

парохіального уряду в Медвежі]

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-7579. – Арк. 9.

№ 28

Пр. 17/3.1916

Ч.139/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 19.

Високопреподобний деканальний уряде!

Повідомляємо, що в місцевій парохії немає жодних повних сиріт, а також про те, що церква не понесла жодних втрат і шкоди під час війни.

Від греко-католицького парохіального уряду Довгого,

9 березня 1916 р., парох в Рибнику і завідувач в Довгому о. Іван Рудавський

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-7579. – Арк. 10.

№ 28

Пр. 28/3.1916

Ч.221, 222 і 223/ур[яд] це[р]к[овний] [в] Дрогоб[ичі]

Ч. 13.

Високопреподобний деканальний уряде!

(221) Відповідно до повідомлення Високопреподобного деканального уряду від 10/3.1916 р., Ч. 129 щодо сиріт – жертв війни, доносимо до відома, що досі таких в Кавському немає. Друкований формуляр зберігатимемо надалі.

(222) Одночасно надсилаємо поштовим переказом 6 корон щорічного внеску до «Комітету опіки над сиротами», а також 1 корону осібно і 1 корону на Товариство Св. Петра.

Також повідомляю, що я не зможу приїжджати на деканальний соборчик доти, допоки м. Стрий належатиме до найближчого воєнного округу, а також існуватимуть труднощі із паспортом.

Греко-католицький парохіальний уряд Кавського,

24/ІІІ.1916 р., о. Михайло Тагомир¹ *

(223) Водночас ласкаво прошу повідомити мене, чи не надійшло рішення на моє прохання звільнення від конкурсного іспиту висланого через деканат 17.08.1914 р., Ч. 55.

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-7579. – Арк. 11.

Ч. 925.

Всечеснійшому деканальному дрогобицькому уряду

Комітет опіки над сиротами жертв війни для Перемишльської єпархії надсилає для загальної громадської інформації правила, яких буде дотримуватися в подальшому:

1) Предметом опіки і виховання під покровительством греко-католицького єпископського ординаріату в Перемишлі мають бути передовсім повні сироти у віці понад 4 роки, які в майбутньому не зможуть за себе подбати, щоправда, не пізніше настання 20-го віку або ж періоду закінчення школи. Виховання має відбуватися в рамках греко-католицької віри та в національному дусі, щоправда, в межах допустимого права нашої Австрійської держави. В цілому, виховання має відповідати соціальному стану родичів сиріт. Усі без винятку сироти мають закінчити народну школу. Їх подальша освіта має залежати від їх здібностей і особистих задатків.

Одні будуть вчитися справи рільництва, другі – ремесла і купецтва, а більш талановиті – матимуть змогу перейти до середніх шкіл. Сироти будуть розселені в чужих сім'ях або в захоронках чи бурсах, або ж в подібних інституціях.

Кошти для виховання сиріт мають покриватися за рахунок державної допомоги, власних доходів сиріт і фондів Комітету. В цісарсько-королівських повітових судах слід утворити місцеві комітети з власними функціональними обов'язками. Внесок до комітетів має становити 1,5 корони щоквартально.

2) З метою укладення точного списку повних сиріт Перемишльської греко-католицької єпархії Комітет розсилає 800 примірників аркушів питальника і просить про розсилання їх в межах деканальних урядів усім парохіальним урядам, щоб останні якнайшвидше виконали реєстр і, заповнивши аркуші, повернули Комітетові через Високопреподобну Консисторію.

3) Комітет урядує в Перемишлі по вул. Побережжя Франца Йосифа I, Ч. I в камениці Товариства «Віра», щодня окрім неділі та свят. За цією адресою слід надсилати усі листи та перерахунки. [Отримувачем є] Український Комітет опіки над сиротами жертв війни для Перемишльської єпархії.

Покликаючись на відозву цього Комітету, укладену у «Спархіальному віснику», Ч. I. від 1916 р., с. 4, документ 820, Єпископська Консисторія з огляду на таку важливу для нас справу, а також з огляду на інтерес нашої Святої Віри і наше народне добро, доручає Вашій Всечесності зайнятися в межах своєї юрисдикції якнайшвидше поставленими завданнями. На підвладне собі деканальне духовенство слід впливати з усією серйозністю, щоб воно підтримало ініційовану Комітетом акцію шляхом приєднання нових членів або ж через зібрання добровільних пожертв, щоб тим самим долучитися до розвитку цієї необхідної справи. Попри благородну ціль допомоги убогим сиротам має також спричинитися до порятунку нашого віросповідного, обрядового і національного стану. Залучені друки квестіонарів слід розіслати по одному примірнику до поодиноких урядів парохій в межах деканату. Заповнені примірники парокси мають повернути в деканальний уряд впродовж 8 днів. Справу організації місцевих комітетів в приміщеннях цісарсько-королівських повітових судів необхідно підняти на найближчому деканальному соборчику, якщо не буде для цього якоїсь іншої нагоди. Про виконання вище переліченого слід доповісти в [єпископську консисторію].

Від греко-католицької Єпископської Консисторії,

Перемишль, 17 лютого 1916 р.

[о., протопресвітер] [Карл] Волошинський^{2*}

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-7586/7587. – Арк. 1-1зв.

Ч. 1521.

Всечесному греко-католицькому деканальному уряду

Доручаємо повідомити усі парохіальні уряди, щоб впродовж 14 днів до Єпископської Консисторії подали звіт про наступні запитання:

Лазорак Б. Церковні джерела про наслідки російської окупації...

- 1) Чи збереглися під час війни у парохіях (матірних та дочірних) метричні книги? Чи повністю збереглися чи лише частково? Яких томів чи сторінок бракує, і за які роки?
- 2) На окремому аркуші вказати, скільки парафіян змінило обряд і за яких обставин?
- 3) Скільки парафіян перейшло на «схизматичну віру»?

Від греко-католицької Єпископської Консисторії,
Перемишль, 7 березня 1916 р.

[о., протопресвітер] [Карл] Волошинський

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-7591. – Арк. 11.

№ 31

Ч.2646, Перемишль, 6 квітня 1916 р.

Всечесному дрогобицькому деканальному уряду

29 березня 1916 р. цісарсько-королівське намісництво у своєму розпорядженні Ч. 9811 повідомило:

«Внаслідок воєнних дій значна частина посівів на сільськогосподарських угіддях на Галичині не зійшла. Обов'язком нашого мешканця є дбати, щоб ці посіви сходили, зокрема в інтересах усієї держави і в інтересах кожної спільноти. Тому весною усі угіддя мають бути висіяні. З цією метою прошу Найсвітліший Ординаріат повідомити це прохання духовенству, щоб воно переконувало селян і заохочувало їх до відповідальної праці не тільки на власних ґрунтах, але також на ґрунтах сусідів і на дворових землях, що відповідало б політичним програмам повітової влади».

Подаючи новини до відома духовенства, Єпископський Ординаріат доручає отцям душпастирям докладно розтлумачити народові дану справу і під час проповідей та приватних розмов наполягати, щоб кожен клаптик землі, чи то власної, чи то сусіда або дворової землі не залишився необробленим. Також щоб один одному допомагали для того, щоб усе максимально обробити, засіяти і засадити.

Від греко-католицького Єпископського Ординаріату,

[о., протопресвітер] [Карл] Волошинський

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-7591, 7592. – Арк. 11.

№ 32

Ч.925

До отців: Антонія Слонського – пароха Михайлевич, Григорія Романця – Криниці, Михайла Татомира – Кавсько

Згідно додатку до «Єпархіального вісника», Ч. II, 1916 р., в якому укладено розпорядження Найсвітлішої Єпископської Консисторії про розповсюдження друкованих аркушів про кількість сиріт – жертв війни, необхідно швидко повідомити. У разі відсутності таких сиріт, також слід повідомити, а друк зберігати на майбутнє. Від швидкості виконання розпорядження залежатиме наш успіх, адже після загальних підсумків Комітет отримуватиме субвенції від держави.

Усі парохіи деканату, які були присутні на деканальному соборчику від 6 березня 1916 р. в Дрогобичі, склали від себе щорічний членський внесок для Комітету опіки над сиротами у розмірі 6 корон. Дану справу цісарсько-королівське Товариство передало юрисдикції Найсвятішого Єпископського ординаріату і Вищого духовенства. Вашим обов'язком і спільним кроком для справи є грошова допомога.

Від греко-католицького дрогобицького деканального уряду в Губичах, 10 березня 1916 р.,
декан, о. К[ароль] Федорович^{3*}

1. Михайлевичі, надійшло 13/3.1916, відправлено 14/3.1916 о. А. Слонський
2. Криниця, 17/3.1916 // 20.3.1916, о. Романець
3. Кавсько, 24/3.1916 // 25/3.1916, о. Татомир

Просимо обіжник, щоб найшвидше відчитати та повернути до Губич

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-7587. – Арк. 1.

Ч. 25.

До Високопреподобного деканального уряду в Губичах

Відповідно до розпорядження найсвітлішої Єпископської консисторії від 13/ІІ.1917 р., Ч. 1743 і згідно надісланого мені листа від Високопреподобного деканального уряду від 23/ІІ.1917 р., Ч. 158, нижче повідомляю:

I. За 1916 р. я отримав з релігійного фонду допомогу у квоті 250 корон (двісті п'ятдесят).
II. Мій теперішній майновий стан дуже складний у зв'язку із понесеними втратами під час війни.

III. Понесені втрати подаю в наступному описі:

а) втрати внаслідок реквізиції у вересні 1914 р.

1. близько 168 (метр. сотн.) сіна по 8 корон – 1 344 к.
2. 90 (метр. сотн.) конюшини по 10 к. – 900 к.
3. 2 племінні корови віком по 5 років – 2 000 корон.
4. 1 кінь віком 6 років, 16-ї міри (військового 47 гатунку) – 1 100 к.
5. 2 (метр. сотн.) вівса по 20 к. – 40 к.

Разом 5 384 к.

За навмисно реквізовані речі цісарсько-королівське військо заплатило лише 400 к. за корови і 550 к. за коня, що = 950 к. Відтак загальні витрати внаслідок реквізиції = 4 434 к.

б) втрати внаслідок шкоди, нанесеної воєнними інвазіями

1. близько 300 (метр. сотн.) сіна по 8 корон – 2 400 к.
2. 36 (метр. сотн.) сіна по 4 к. – 144 к.
3. трава нескошена на 144 (метр. сотн.) по 5 к. – 720 к.
4. 7 кіп вівса в снопах – 112 к.
5. 8 (метр. сотн.) картоплі по 10 к. – 80 к.
6. 2 племінні корови віком 4 і 6 років – 2 000 к.
7. 142 штуки домашньої птиці (дробу) – 590 к.
8. втрати господарських знарядь праці – 300 к.
9. втрати одягу, білизни і постелі – 1 050 к.
10. втрати в хатньому інтер'єрі та речах – 750 к.

Втрати внаслідок воєнної шкоди – 8 146 к.

Загальні втрати внаслідок реквізиції та воєнної шкоди = 12 580 к.

IV. Число осіб в родині 7-ро: нижче підписаний (парох), дружина і п'ятеро дітей, з яких двоє синів служать у цісарсько-королівському війську, один навчається у Дрогобицькій гімназії, а одна донька навчається у виділовій школі Перемишля, а інша закінчила виділову школу і 1-й рік музичної консерваторії, але через брак коштів на подальше навчання зараз перебуває вдома.

V. Я змушений був позичити квоту 2 000 к., з них 600 к. – у Товаристві взаємозабезпечень у Кракові і 1 400 к. – у приватних осіб.

[Писано] в Михайлевичах, 25 березня 1917 р.,

парох о. Антоній Слонський

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-9865. – Арк. 1-1зв.

№ 34

Ч. 36.

До Високопреподобного деканального уряду в Губичах

Відповідно до листа від 23/3.1917р., Ч. 158 маю за честь доповісти, що:

- 1) У 1916 р. парох Попелів о. Ігнатій Калужницький отримав 250 корон воєнної допомоги.
- 2) В часі російської інвазії у нього відібрано 6 голів рогатої худоби і пару коней, а також кілька десятків штук домашньої птиці. Окрім цього пограбовано частину хатнього начиння, предметів побуту і гардеробу загальною вартістю близько 1 600 к.

Маю 6 дітей, з них 3 сини служать у війську, 1 донька вдома, 2 дітей навчаються в школі (з них 1 донька вчиться в 5 класі ліцею в інституті для дівчат в Перемишлі, а син – в 5 класі Перемишльської гімназії).

№ 35

Греко-католицький парохіальний уряд Ріпчиць

Ч. 6.

Високопреподобний дрогобицький греко-католицький деканальний уряде

Згідно повідомлення Високопреподобного деканального уряду Ч. 158 від 23/3.1917 р. і розпорядження Найсвітлішої Єпископської Консисторії від 13/3.1917 р., Ч. 1743 маємо честь повідомити:

1) Нижче підписаний (парох) отримав допомогу за 1916 р. у розмірі 250 корон, які цісарсько-королівський податковий уряд передає на податок.

2) В часі інвазії москалі пограбували все біле (білизну), взуття, одяг і біжутерію, багато меблів пошкоджено, також із закритої пивниці викрали усе столове начиння (зокрема сервети і срібло). Реквізували 5 голів рогатої худоби, поле перекопали під окопи, збіжжя стоптали, 4 сотні козаків з кіньми 3 тижні в городі стояли в конюшині, яку стоптали, наче гостинець. На подвір'ї нема жодного коня, тому сьогодні від шкоди годі огонатися. На господарстві всього одна корова залишилася.

Маю двох дітей: малий хлопчик і донька, яка приватно вчиться на дому в 4-му класі, бо в місті нема можливостей для утримання. Жодних випадків хвороб чи боргів немає. В плані церковних доходів, то слід додатково долучатися до нужденної господарської праці.

Такий стан майнових справ під час війни.

Греко-католицький парохіальний уряд в Ріпчицях,
26 березня 1917 р., парох, о. Михайло Журавецький

Джерело: Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-9868. – Арк. 1-1з.

КОМЕНТАРІ

* Онуфрій Теодор Бурдяк – Ігумен Дрогобицького монастиря ЧСВВ впродовж 1912–1918 рр.

* До 1945 р. село мало назву Вацовичі, а від 1945 до сьогодні – Залужани.

* Певний час виконував обов'язки пароха у с. Дроздовичі (Львівщина). О. Іван Сендзік брав участь у псевдосборі 1946 р. Щоправда, згодом всеодно був вивезений із дочкою до Сибіру. Після повернення не подався у православ'я. Див. архів Інституту історії Церкви Українського Католицького Університету: Інтерв'ю з о. Михайлом Червінським від 29.03.1993, Львівська обл., Старосамбірський р-н, с. Нижанковичі [1].

* о. Павло Кікта (1876 – †5.IX.1927). Народився у 1876 році в с. Чертіж біля Сянока. По закінченню Сяноцької гімназії три роки навчався на теології у Львівському університеті, а потім ще два роки студіював священнічі науки в Перемишльській духовній семінарії. У 1904 році прийняв свячення від єпископа Костянтина Чеховича і до 1910 року душпастирював у селах біля Сянока, Добромилля, а з червня 1910 року до останніх днів життя – в с. Унятичі та урядував у Літині. З його іменем пов'язано заснування Товариства «Рідна школа», кружка ім. Маркіяна Шашкевича, «Сільського господаря», «Січі» та інших громадських інституцій в с. Унятичі та ін. У отця було 5-ро синів: Кость (1905 р.н.), Юрій (1907 р.н.), Микола (1910 р.н.), Теодор (1912 р.н.) і Степан (1918 р.н.) [17].

* Впродовж 1909 – 1920 рр. виконував у Східниці уряд пароха. Народився у 1869 р, а ієрейські свячення прийняв у 1894 р. Провадив душпастирську працю по селах Хміль, Красне, Лосинець, Свидник, Рибник, Східниця, Попелі, Лютовиська. Помер 05.02.1934 р. у с. Лютовиська Лиського деканату Перемишльської греко-католицької єпархії. Виходець зі Східниці пан Осип Кропивницький так згадував про отця Василя: «... це був пристойний бронеет, досконалий співак, а ще кращий проповідник. Не бавився в «пана», а сам сіяв, орав, косив, возив з поля сіно, снопи. Носив довгу полотняну блузу, білі штани, шанував свою мову, і з польським поліцаєм або з іншими польськими чиновниками розмовляв виключно українською мовою, і цим давав добрий приклад для наслідування...». Водночас був парохом у Рибнику. За посідання парафіяльного уряду у Східниці о. Василю було призначено 2/3 річної платні попереднього пароха – 720 корон та 10 корон на

канцелярійні видатки. Після тимчасового адміністрування парафії о. Василь був зобов'язаний подати рахунок отриманих у часі цієї адміністрації епітрахильних оплат від парафіян (за відправлення хрещення, шлюбу, похоронів) [25].

^{6*} Служив у парафії впродовж 1911–1919 рр.

^{7*} За різними даними, певний час виконував священослужительський чин при храмі Верховних Апостолів Петра і Павла в Сокалі [22].

^{8*} Впродовж 1895–†1920 виконував у Модричах уряд пароха.

^{9*} Маються на увазі батьки, які загинули у лавах австрійської армії.

^{10*} Вочевидь ідеться про відсутність воєнних сиріт виключно у греко-католицьких парафіях Дрогобича.

^{11*} Народився у 1894 р. Урядував у парафії Кавського впродовж 1904–1927 рр. Похований на парафіяльному цвинтарі. Після того, як стара церква згоріла у 1909 р., о. Михайл Татомир почав будівництво нової церкви Параскевії П'ятниці. Також парох серйозно долучився до піднесення на селі рівня релігійної та національної свідомості. Брав активну участь у відзначенні ювілеїв І. Франка на повітовому рівні. У 30-х рр. XX ст. о. Михайло заснував товариство «Просвіта», читальня якої налічувала 45 членів, а в бібліотеці зберігалася 75 книг. Певний час обіймав уряд меденицького декана [24].

^{12*} У період вакантності єпископського престолу Перемишльської єпархії (1915–1917 рр.), після смерті єпископа Константина Чеховича керівництво єпархією здійснював генеральний вікарій о. Карл Волошинський, архипресвітер Єпископської капітули у 1898–1924 рр. Див. у: Блажейовський Д. Історичний шематизм Перемиської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828 – 1939). – Львів, 1995. – С. 25.

^{13*} Виконував обов'язки дрогобицького декана впродовж 1912–1925 рр.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Архів Інституту історії Церкви Українського Католицького Університету: Інтерв'ю з о. Михайлом Червінським від 29.03.1993, Львівська обл., Старосамбірський р-н, с. Нижанковичі. Інтерв'юер: Щерба Г. // АНЦ, П -1-1-45 №14, СД 85, тр. 16 (1.42 – до кінця), тр. 17 (0.00-1.03) // Спогади про псевдособор його учасників та очевидців. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.ugcc.org.ua/ukr/library/psevdosobor/audio/>
2. Валь Э. Г., ф. Кавалерийские обходы генерала Каледина, 1914 – 1915 г.г. / Э. Г., ф. Валь. – Таллин : б. изд., 1933. – 68 с.
3. Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-7579. – 11 арк.
4. Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-7586. – 3 арк.
5. Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-7591. – 1 арк.
6. Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-7592. – 1 арк.
7. Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-7773. – 1 арк.
8. Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-8753. – 19 арк.
9. Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-9865. – 1 арк.
10. Відділ фондів музею «Дрогобиччина». – Спр. А-9868. – 1 арк.
11. Центральний державний історичний архів України у місті Львові (далі – ЦДА України у місті Львові). – Ф. 353. – Оп. 1. – Спр. 91. – Арк. 8-9.
12. ЦДА України у місті Львові. – Ф. 352. – Оп. 1. – Зв'язка 1. – Спр. 14. – Арк. 6.
13. ЦДА України у місті Львові. – Ф. 352. – Оп. 1. – Спр. 17. – 41 арк.
14. ЦДА України у місті Львові. – Ф. 352. – Оп. 1. – Спр. 50. – Арк. 13–14, 16зв.
15. Блажейовський Д. Історичний шематизм Перемиської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828 – 1939) / Д. Блажейовський. – Львів, 1995. – С. 25.
16. Волянюк Р. Педагогічний аспект опіки дітей і молоді в Галичині (друга половина XIX – перша ретина XX ст.) : Автореф. дис. ... канд. пед. наук Р. Волянюк. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 10.
17. Гурняк О. Пам'яті подвижника української справи / О. Гурняк // Поступ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://postup.brama.com/usual.php?what=30120>. Див. також у: Степан Кікта/Stepan Kikta // Drohobyczer Zeitung. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.>

18. История первой мировой войны / А. М. Агеев, Д. В. Вержховский, В. И. Виноградов, В. П. Глухов и другие / [под редакцией И. И. Ростунова]. – М., 1975. – Т. 2. – С. 26-29.
19. Компанієць І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900 – 1919 роки) / І. Компанієць. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – С. 230.
20. Криль М. Нариси з історії Дрогобича / Михайло Криль. – Дрогобич: Коло, 2009 / [Наук. ред. Л. Тимошенко]. – С. 120–124.
21. Лазорак Б. Дрогобицька цісарсько-королівська гімназія імені Франца Йосифа I в часі першої світової війни (1914 – 1916): невідомі епізоди про «переддень» війни, російську окупацію і не тільки / Б. Лазорак, Т. Лазорак // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Дрогобич: Поезія, 2013. – С. 29–63.
22. Лехман Т. Церква Петра і Павла в Сокалі / Т. Лехман. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://probi.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1628:2014-04-28-18-17-30&catid=163:2011-10-20-08-08-24&Itemid=188.
23. Лупаренко С. Діяльність церковних і громадських організацій із захисту й розвитку дітей на західноукраїнських землях (1900 – 1930 рр.) / С. Лупаренко // Педагогіка та психологія. – 2014. – Вип. 45. – С. 6.
24. Мандрик М. З історії “Просвіти” на Стрийщині / М. Мандрик // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 19. – 2010. – С.; Шанківський Л. Стрий під чорним орлом Габсбургів 1772 – 1918 рр. / “Г”. – Чис. 70. – 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/n70texts/Shankivskiy_Strij_pid%20chornym_orlom.htm
25. Стецик Ю. Парафіяльна церква села (1589 – 1946 рр.) / Ю. Стецик // Нариси з історії Східниці. – Дрогобич, 2013. – С. 196, 213.
26. Ступарик Б. Розвиток системи опіки над дітьми в Україні / Б. Ступарик // Опіка над дітьми в добу трансформації суспільного устрою. – Івано-Франківськ; Ужгород: Мистецька лінія, 2002. – С. 43–66.
27. Erster Weltkrieg: Chronik Mai 1915. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lexikon-erster-weltkrieg.de/Erster_Weltkrieg_Chronik_Mai_1915

REFERENCES

1. Arhiv Institutu istoriі Cerkvi Ukraїns'kogo Katolic'kogo Universitetu: Interv'ju z o. Mihajlom Chervins'kim vid 29.03.1993, L'vivs'ka obl., Starosambirs'kij r-n, s. Nizhankovichi. Interv'juer: Shherba G. // АИС, Р-1-1-45 №14, SD 85, tr. 16 (1.42 – do kincja), tr. 17 (0.00–1.03) // Spogadi pro psevdosobor jogo uchasnikiv ta ochevidciv. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://old.ugcc.org.ua/ukr/library/psevdosobor/audio/>
2. Val' Je. G., f. Kavalerijskie obhody generala Kaledina, 1914–1915 g.g. / Je. G., f. Val'. – Tallin : b. izd., 1933. – 68 s.
3. Viddil fondiv muzeju «Drogobichchina». – Spr. A-7579. – 11 ark.
4. Viddil fondiv muzeju «Drogobichchina». – Spr. A-7586. – 3 ark.
5. Viddil fondiv muzeju «Drogobichchina». – Spr. A-7591. – 1 ark.
6. Viddil fondiv muzeju «Drogobichchina». – Spr. A-7592. – 1 ark.
7. Viddil fondiv muzeju «Drogobichchina». – Spr. A-7773. – 1 ark.
8. Viddil fondiv muzeju «Drogobichchina». – Spr. A-8753. – 19 ark.
9. Viddil fondiv muzeju «Drogobichchina». – Spr. A-9865. – 1 ark.
10. Viddil fondiv muzeju «Drogobichchina». – Spr. A-9868. – 1 ark.
11. Central'nij derzhavnij istorichnij arhiv Ukraїni u misti L'vovi (dali – CDIA Ukraїni u misti L'vovi. – F. 353. – Op. 1. – Spr. 91. – Ark. 8-9.
12. CDIA Ukraїni u misti L'vovi. – F. 352. – Op. 1. – Zv'jazka 1. – Spr. 14. – Ark. 6.
13. CDIA Ukraїni u misti L'vovi. – F. 352. – Op. 1. – Spr. 17. – 41 ark.
14. CDIA Ukraїni u misti L'vovi. – F. 352. – Op. 1. – Spr. 50. – Ark. 13–14, 16zv.
15. Blazhejovs'kij D. Istorichnij shematizm Peremis'koї jeparhii z vkluchennjam Apostol's'koї Administraturi Lemkivshhini (1828–1939) / Dmitro Blazhejovs'kij. – L'viv, 1995. – S. 25.

16. Voljanjuk R. Pedagogičnij aspekt opiki ditej i molodi v Galichini (druga polovina HH – persha retina HH st.) : avtoref. dis. ... kand. ped. nauk R. Voljanjuk. – Ivano-Frankivs’k, 2005. – S. 10.
17. Gurnjak O. Pam’jati podvizhnika ukrains’koї spravi / O. Gurnjak // Postup. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://postup.brama.com/usual.php?what=30120>. Div. takozh u : Stepan Kikta/Stepan Kikta // Drohobyczer Zeitung. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.drohobyczer-zeitung.com/2014/03/kikta.html>
18. Istorija pervoj mirovoj vojny / A. M. Ageev, D. V. Verzhhovskij, V. I. Vinogradov, V. P. Gluhov i drugie [pod redakciej I. I. Rostunova]. – M., 1975. – T. 2. – S. 26–29.
19. Kompanijec’ I. Stanovishhe i borot’ba trudjashhij mas Galichini, Bukovini ta Zakarpattja na pochatku XX st. (1900–1919 roki) / I. Kompanijec’. – K. : Vid-vo AN URSSR, 1960. – S. 230.
20. Kril’ M. Narisi z istorii Drogobicha / Mihajlo Kril’. – Drogobich : Kolo, 2009 / Nauk. red. L. Timoshenko. – S. 120–124.
21. Lazorak B. Drogobic’ka cisasr’ko-korolivs’ka gimnazija imeni Franca Josifa I v chasi pershoї svitovoi vijni (1914 – 1916): nevidomi epizodi pro «peredden’» vijni, rosij’s’ku okupaciju i ne til’ki / B. Lazorak, T. Lazorak // Aktual’ni pitannya gumanitarnih nauk: mizhvuzivs’kij zbirnik naukovih prac’ molodih vchenih Drogobic’kogo derzhavnogo pedagogičnogo universitetu imeni Ivana Franka. – Drogobich : Posvit, 2013. – S. 29–63.
22. Lehman T. Cerkva Petra i Pavla v Sokali / T. Lehman. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : http://probi.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1628:2014-04-28-18-17-30&catid=163:2011-10-20-08-08-24&Itemid=188.
23. Luparenko S. Dijal’nist’ cerkovnih i gromads’kih organizacij iz zahistu j rozvitku ditej na zahidnoukraïns’kih zemljah (1900–1930 rr.) / S. Luparenko // Pedagogika ta psihologija. – 2014. – Vip. 45. – S. 6.
24. Mandrik M. Z istorii «Prosviti» na Strijshhini / M. Mandrik // Ukraïna : kul’turna spadshhina, nacional’na svidomist’, derzhavnist’. – Vip. 19. – 2010. – S. ; Shankivs’kij L. Strij pid chornim orlom Gabsburrr 1772–1918 rr. / «І». – Chis. 70. – 2012. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : http://www.ji.lviv.ua/n70texts/Shankivskij_Stryj_pid%20chornym_orlom.htm
25. Stecik Ju. Parafijal’na cerkva sela (1589–1946 rr.) / Jurij Stecik // Narisi z istorii Shidnici. – Drogobich, 2013. – S. 196, 213.
26. Stuparik B. Rozvitok sistemi opiki nad dit’mi v Ukraïni / B. Stuparik // Opika nad dit’mi v dobu transformacii suspil’nogo ustroju. – Ivano-Frankivs’k; Uzhgorod : Mistec’ka linija, 2002. – S. 43–66.
27. Erster Weltkrieg : Chronik Mai 1915. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : http://www.lexikon-erster-weltkrieg.de/Erster_Weltkrieg:_Chronik_Mai_1915

Статтю подано до редакції 28.02.2015 р.

Оксана МЕДВИДЬ,

кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) oksana-medvid@bk.ru

ПОЛІТИКА ФРОНТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ У 1933–1939 РР.

На широкому джерельному матеріалі показано участь Фронту національної єдності у політичному житті Східної Галичини. ФНЄ виступала з позицій «творчого націоналізму», боролася проти політики «нормалізації», у другій половині 30-х років ХХ століття діяла активно.

Ключові слова: Фронт національної єдності, Дмитро Паліїв, Східна Галичина, національно-визвольний рух.

Лит. 19.

Oksana MEDVID',

Ph.D. in History, Associate Professor of Ukraine Modern History Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) oksana-medvid@bk.ru

NATIONAL UNIT FRONT POLITIC IN 1933–1939

Using vast source material we show Front National Unit participation in West Galychyna political life. FNU was the legal party, which took the part from the «creative nationalism» position, struggled against the «normalization» policy, in the second part of the 30-th XX century was the active political party.

Key words: Front National Unit, Dmytro Paliiv, West Galychyna, national liberation movement.

Ref. 19.

Оксана МЕДВИДЬ,

кандидат исторических наук, доцент кафедры новой и новейшей истории
Украины Дрогобычского государственного педагогического университета имени
Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) oksana-medvid@bk.ru

ПОЛІТИКА ФРОНТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЄДИНСТВА В 1933–1939 ГГ.

На основаниі різностороннього історичного матеріалу показано участь Фронту національного єдинства в політичній житті Східної Галичини. ФНЄ виступала з позицій «творчого націоналізму», боролася з політикою «нормалізації», во второй половине 30-х годов ХХ века действовала активно.

Ключевые слова: Фронт национального единства, Дмитрий Палиев, Восточная Галичина, национально-освободительное движение.

Лит. 19.

Постановка проблеми. Утворення суверенної демократичної Української держави, партійно-політична структурізація українського суспільства на засадах демократії та плюралізму активізували дослідження національно-політичних процесів історичного минулого нашого народу, особливостей їх протікання в окремих регіонах країни. Актуальним на сьогодні залишається дослідження ролі і місця праворадикального руху в

суспільно-політичному житті українського народу, у формуванні його як нації, розвитку національно-політичної свідомості, утвердження державотворчої ідеології.

Аналіз досліджень. На сучасному етапі вивчення історії українського національно-визвольного руху у міжвоєнний період немає спеціальних праць, присвячених Фронту національної єдності. Значний інтерес для вивчення історії ФНС представляють матеріали преси різних політичних партій, а саме газет і журналів: «Діло», «Українські Вісті», «Батьківщина». Цікавий матеріал є у працях Швагуляка М., у яких автор аналізує суспільно-політичну ситуацію на західноукраїнських землях на початку 30-х років ХХ ст., розкриває основні причини розколу УНДО та створення Фронту національної єдності.

Мета статті полягає у тому, щоб, враховуючи доробок опублікованих праць із цієї теми та спираючись на широку джерельну базу, комплексно розкрити місце і роль Фронту національної єдності у суспільно-політичному житті західноукраїнських земель в 30-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. У другій половині 1933 р., коли з арсеналу пропаганди Українського Національно-Демократичного Об'єднання зняли гасла про незалежну і соборну Україну, замінивши їх вимогою національно-територіальної автономії українців у складі Польщі, відбулося розмежування політичних сил націоналістів і націонал-демократів.

Розкол в УНДО стався в липні 1933р. Частина членів партії, очолена Василем Мудрим, започаткувала так звану «нормалізаційну політику» з польським урядом. В опозиції до ЦК УНДО стояла група членів з крайніми націоналістичними поглядами під керівництвом Дмитра Паліїва. Вони вважали, що така політика принесе тільки шкоду українській визвольній боротьбі і буде капітуляцією перед польським шовінізмом [8, 3]. На засіданні ЦК УНДО 15 липня 1933 р. Д. Паліїв, В.Кохан та Н. Постолюк склали заяви про свій вихід із партії.

Восени 1933 р. Д. Паліїв з прихильниками оголосив про створення нової організації – Фронту національної єдності [7, 1]. Це була легальна партія, яка виступала з позицій так званого «творчого націоналізму», боролася проти політики «нормалізації», засуджувала тактику терору Організації українських націоналістів. Провід ФНС – Д. Паліїв, С. Герасимович, В. Кохан та інші – виступав за орієнтацію на фашистські держави Європи, які «залізною мітлою виметуть усе партійницьке, соціалістичне та демократично-ліберальне сміття», вважав, що у боротьбі проти Радянського Союзу треба спиратися не на Польщу, а на Німеччину [16, 35]. Навіть вітання членів ФНС було фашистським – підняття правої руки вгору і оклик «Фронт!» [15, 114].

Ідеологічним органом ФНС був часопис «Перемога», перший номер якого вийшов 1 листопада 1933 р., що і вважається датою заснування партії.

На перших порах свого існування «фронтовики» обмежилися ідеологічною роботою і створенням первинних партійних осередків. Це стало можливим завдяки пропаганді ідеології ФНС. Був утворений гурток «освітовців», члени якого мали завдання прочитати ряд рефератів на місцях і підготувати ідеологічний ґрунт для створення первинних організацій партії. Для підвищення ідейно-теоретичного рівня «освітовців» ФНС організував у Львові спеціальні курси пропагандистів. На них вивчалася партійна програма ФНС, твори А. Гітлера та Б. Муссоліні.

Поряд із обов'язками лідера ФНС Д. Паліїв обійняв пости головного редактора партійних офіціозів – «Перемога» та «Батьківщина». У кожному номері з'являлися його обширні статті, головна ідея яких полягала у заклику до єдності українського громадянства. З цього приводу головний політичний опонент ФНС газета «Діло» писала: «Справ-

ді, знаменитий дорадник і надзвичайно лояльний приятель, він закликає спинити всеукраїнську розтїч і відбудувати всеукраїнську єдність» [9, 2].

23–24 березня 1935 р. у Львові відбулася I Крайова конференція ФНС, на якій ухвалено резолюцію, що затвердила єдині «тези ФНС» з восьми пунктів. У них говорилося, що сильним є народ, який має відповідне керівництво («провід»). Інтерес народу (як цілості) ставиться умовами програми ФНС понад інтереси соціальних верств, керуючись гаслом «Нація понад усе». Фронтовики вважали, що лише керівництво сильного і здорового народу може забезпечити своїм членам повний добробут [10, 3].

Д. Паліїв писав: «Ідея ФНС є запереченням старого світу і введенням нового порядку, опертого на нових засадах, на вірі в націоналізм. Шукаємо фанатиків тієї віри, здатних не до одноразової афери, а до систематичної праці. Живемо в дуже важкий час. ОУН зі своєю політикою ненависті нічого не виграє. Так само нічого не виграє УНДО зі своєю політикою капітуляції. Треба нової ідеї, і та ідея повинна стати програмою ФНС. Живемо в границях Польщі з тим, що не робимо зараз революції, але з іншого боку не йдемо і не підемо на жодну угоду» [4, 3].

Ідеологія ФНС знайшла живий відгук у певних колах українських політиків. До обласних осередків вступали колишні офіцери Української Галицької Армії, частина молоді з ОУН. ОУН і ФНС оголосили бойкот виборів до Польського сейму і сенату у 1935 р. Їх заклик підтримали майже 50% виборців із Західної України. Але слід зазначити, що певні кола цієї молоді стверджують: ідеологія Д. Палієва шкодить українській справі [4, 4].

Після трьох років існування Фронт національної єдності скликав свій перший конгрес 20 вересня 1936 р. У ньому взяло участь 376 делегатів. Перед присутніми виступив лідер ФНС Д. Паліїв і виголосив велику політичну промову, даючи дефініцію поняття «служби для ідеї». «Служба ідеї, – говорив він, – не почесні і не добробут. Це строге, але чесне і достойне життя. Це навіть матеріальна вбогість, але завжди випростований хребет. Такими мусять бути провідники, такими мусять бути фронтовики» [16, 39].

На I Конгресі ідеолог ФНС М. Іванейко (М. Шлемкевич) виголосив реферат, у якому виклав основні тези ФНС. «Організаційний правильник» і Статут організації оголосив В. Кохан. У цих документах говорилося, що завданням ФНС в організаційній ділянці є підготовка ідейно активних і дисциплінованих фронтовиків, які втілюватимуть у життя цілі ФНС.

Згідно зі Статутом ФНС, на чолі партії стоїть Провідник, який для членів партії є найвищою організаційною владою у всіх політичних справах. Таку діяльність партії визначає Політична Колегія, яка складається з дев'яти чоловік.

Фронт національної єдності утворює одну неподільну організацію. Фронтовики, що живуть в одній місцевості, об'єднуються у місцеву дружину, яку очолює призначений Провідником передовик. Дружини однієї області (району, повіту) утворюють фронтову область, якою керує обласний провідник. Фронтові області і дружини працюють згідно з вказівками Провідника.

Провідник скликає Конгрес ФНС. На ньому вислуховують думку фронтовиків у політичних та організаційних справах. Провідник оголошує програму, дату й місце Конгресу. Кожен фронтовик, який бажає взяти участь у Конгресі, повинен повідомити про це Провідника до визначеного часу. Як постійний орган для висловлення поглядів членів ФНС проголошено Крайову Раду. До неї входять члени Політичної Колегії і 30 обраних Конгресом. Наради Крайової Ради скликає і проводить голова Політичної Колегії.

Головою організаційної комісії Конгресу був Сильвестр Герасимович, членами – о. Михайло Блзовський, Володимир Кохан, Любомир Савойка. Провідником ФНС оголо-

шено Дмитра Паліва. В його руки Провідна Комісія передала верховну владу організації [16, 25].

Членом організації міг стати повнолітній українець чи українка, що визнавав основні тези ФНС і склав присягу на вірність партії. Члени ФНС повинні виконувати доручення Проводу, поширювати та закріплювати світогляд ФНС, передплачувати друковані видання партії, а також сплатити вступний внесок у розмірі 2-х злотих. За невиконання цих обов'язків виключали з організації [11, 3].

Програма дій і структура ФНС були скопійовані з нацистської націонал-соціалістичної партії, у зв'язку з чим за «Фронтом» закріпилась назва «міні-колонія нацистської партії» [3, 4].

Перед фронтовиками ставили завдання – боротися з неграмотністю. Кожен із них повинен був протягом року навчити читати і писати щонайменше трьох українців. У всіх читальнях мав бути підручник «Наша Читанка» видавництва «Батьківщина». Його міг придбати будь-хто, оскільки ціна 25 ст. була доступна для всіх. Навчальний рік починався 9 березня, в день народження Т. Шевченка. Іспит складали через 12 місяців навчання. Окрім того, з 1 березня 1937 р. розпочиналися заняття у школі фронтовика для членів партії [5, 6].

Кожна фронтова дружина мала подбати про те, щоб місцева читальня, гурток «Рідної Школи» та «Сільського господаря» чи будь-яка інша установа стали постійними передплатниками «Популярно-наукових рефератів», які двічі на місяць видавала «Батьківщина». Якщо дружина не могла домогтись того, вона змушена була передплачувати ці реферати. Важливо те, що кожен партійний осередок мав спільно прочитати і провести дискусію над їх змістом.

На початку 1937 р. йде активна агітація і набір членів до ФНС. В основному, це були молоді люди віком 25–30 років. Дуже багато прихильників партія знайшла серед молоді «Провісти», «Рідної Школи», «Соколу» та інших організацій.

5 червня 1937 р. у Станіславові відбулася конференція ФНС «Політичний вечір», в якій взяло участь 156 чоловік [6, 17]. Конференцію відкрив Михайло Кушнір як провідник ФНС Станіславівського воеводства. Він коротко охарактеризував стан справ у Східній Галичині, зокрема, звернув увагу на хаос у політичному житті, «угодовську» політику УНДО, пасивність мас.

Перед присутніми виступив Провідник ФНС Д. Паліїв із рефератом «Аналіз політичної ситуації Західноукраїнських земель». У ньому йшлося про становище українців за Збручем, про життя під Польщею. Він критикував УНДО і послів, які відійшли від корисної праці, думали лише про особисті інтереси і співпрацюють з Радою Польською. Д. Паліїв наголосив, що час і ситуація вимагають активних дій і ФНС енергійно створює кадри, які здобудуть те, що втрачено в 1918–1919 рр. [6, 18].

У рефераті «ФНС – новий український світ» головний ідеолог організації М. Іванейко критикував і засуджував партії, які стоять на заваді ідеї національної єдності. Він говорив: «Вся молодь і політичні партії повинні об'єднатися і спільною працею добитися всього, а не бути під «забором» російським і польським. Завданням ФНС є створити єдиний фронт проти ворогів» [6, 18].

У серпні 1937 р. ФНС посилив свій вплив на території Східної Галичини. Дружини існували у Львівському, Калузькому, Сколівському, Дрогобицькому, Сокальському, Станіславівському, Тернопільському, Кременецькому та інших повітах [5, 7].

Наприкінці літа 1937 р. емігранти – прихильники гетьмана П. Скоропадського – перейшли на ідейні позиції ФНС і проводили активну агітацію на користь партії за кордоном [6, 18].

Популярності ФНС сприяла тактика легальної опозиції, яку проводила організація щодо Польської держави. Виборча угода між проводом УНДО і польським урядом у травні 1935 р. дала ФНС привід загострити опозиційний курс. Оголосивши бойкот виборів до законодавчих органів Польщі, ФНС посів чільне місце серед опозиційних партій, задаючи тон у критиці угодовської лінії. Стверджуючи, що угода не принесла українцям жодної користі, що УНДО переслідувала нею не національні, а партійні інтереси, ФНС прихилив на свій бік ті групи, що перебували у стані нерішучості та вагання. Агітаційній роботі сприяло зростання преси ФНС: поряд з ідеологічним органом «Перемога» з'явився тижневик «Батьківщина» і щоденник «Українські вісті».

У жовтні 1937 р. ФНС утворив редакційний колегіум. До його складу увійшли В. Мендрик, В. Данилів, В. Чернік. Члени колегіуму працювали під особистим контролем Д. Паліва та С. Волинця. З ініціативи Паліва фронтовики приступили до організації «робітничих дружин». При вступі в дружину приймалась присяга на вірність Провідникові. Але робітничий клас не пішов за ФНС. Так, наприклад, Львівські робітничі дружини налічували всього 50 чоловік. Тому Д. Палів відмовився від цього задуму.

Після провалу «нормалізаційної політики» УНДО в 1937 р., яка довела до повної політичної демобілізації українства, провалу, який визнали керівництво УНДО і польський уряд, готується нова «нормалізація» вже на умовах цілковитого заперечення політичного змісту українського питання в межах Польщі. Робиться спроба звести його до господарського і культурно-освітнього життя. Відбувається послаблення політичної організованості і сили українців.

Д. Палів пов'язував з новою організацією далекосяжні плани, в основі яких лежала найвища мета – побудова самостійної соборної Української держави. Провід ФНС вважав, що тільки політична сила нації може забезпечити розвиток усіх інших ділянок громадського життя, що «Українська нація може досягнути повноти своїх політичних сил тільки сконсолідована в одній суцільній політичній організації, побудованій на ідеології українського «творчого націоналізму» [5, 18].

У поділеному на різні табори українському громадянстві дедалі чіткіше виявлялася тенденція до порозуміння і вироблення спільної політичної лінії. У 1937 р. ця проблема дискутувалась у проводах партій та груп, про неї багато писали політичні часописи. Прагнення до консолідації мотивувалося змінами в міжнародному становищі та внутрішньополітичному житті, які могли мати вагомі наслідки для української нації. Серед найактивніших речників ідеї консолідації був ФНС.

У листопаді 1937 р. у Львові розпочалися систематичні зустрічі представників українських партій та груп. У зібранні, що проходило 6 грудня, вперше взяв участь Провідник ФНС Д. Палів. На цьому ж засіданні було вирішено надати контактам стало-го характеру. Новостворений представницький орган назвали Контактним Комітетом. Проводячи дискусії з актуально-політичних питань, він мав на меті підготувати широку угоду за участю українських політичних партій і громадських організацій Галичини та Волині. Учасники комітету досягли згоди щодо загальних засад міжпартійних взаємин, яка (за деякими винятками) діяла упродовж всього часу його існування. Найвищим досягненням Контактного Комітету виявилась угода між пресовими органами різних політичних напрямків, яку було укладено восени 1938 р. Від ФНС у ній взяла участь часописи «Батьківщина» та «Українські вісті». Оцінюючи цю подію, «Українські вісті» писали: «Головне, що українці, розділені партійними бар'єрами і пересичені взаємними упередженнями, від найправіших до найлівіших зуміли на другий план усунути те все дрібне, що їх ділить, й висунули те, що нас усіх лучить» [13, 2].

Найбільше місце у міжпартійних контактах займала справа створення єдиного національного політичного центру в Галичині. Цю думку Д. Паліїв постійно пропагував на засіданнях Контактного Комітету та сторінках газет. «Кожен українець, – писав він навесні 1939 р., – встає і засинає з запитом на устах: Що буде далі? Мир чи війна? І в обох випадках: що буде з нами, з українською національною спільнотою? А з того й висновок: упорядкувати життя нашої національної спільноти чи іншими словами: жити розумно. А це значить: жити зорганізовано, витворити один національний Провід і виявити як найбільшу солідарність» [13, 2].

Восени 1938 р. учасники Контактного Комітету приступили до практичного творення широкого представницького органу під назвою Всеукраїнської Національної Ради. Однак кількатижнева дискусія про систему формування та персональний склад ВНР закінчилася нічим. Безуспішно виявилася й нова спроба персонувати Український національний провід, здійснена напередодні вибуху німецько-польської війни [19, 423].

Останній тиждень серпня 1939 р. належав, мабуть, до найприкріших моментів у діяльності українських політиків у міжвоєнний період. Не виправдалися надії на створення протирадянської коаліції держав на чолі з Німеччиною, яка, за їхніми розрахунками, мала розвалити сталінську імперію і створити сприятливі умови для визволення українського народу. Укладення договору про ненапад між нацистським урядом і московським керівництвом 23 серпня 1939 р. остаточно перекреслило ці розрахунки. Ще не маючи конкретної інформації про переговори між Молотовим і Ріббентропом, «Українські Вісті» писали, що майбутній «німецько-совєтський договір заторкає, очевидно, й українську проблему. Він відсуває актуалізацію нашої справи в міжнародній площині, себто вдаряє по нас дуже болючо» [14, 2].

Висновки. На останньому засіданні Контактного Комітету 31 серпня 1939 р. керівництвом УНДО було запропоновано проект створення Українського національного проводу. У рекомендаціях щодо персонального складу лідер ФНС фігурував як один із трьох віце-президентів. Однак цей задум так і не був здійснений. Удосвіта 1 вересня 1939 р. німецькі війська перейшли кордон і вторглися на територію Польщі. Тепер уже ніхто не сумнівався, що Галичина опиниться під німецькою адміністрацією [17, 13]. Тож звістка про перехід Червоною армією польсько-радянського кордону та вступ її на територію Західної України, що надійшла вранці 17 вересня 1939 р., застала їх зненацька. За словами І. Кедрина-Рудницького, після повідомлення про вторгнення радянських військ «настала в усіх українських легальних політичних партіях, в усьому західноукраїнському суспільстві повна розтіч» [15, 342]. Фронт національної єдності, як і більшість українських політичних партій, припинив своє існування. Провід ФНС опинився в окупованих гітлерівцями районах Польщі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Батьківщина. – 1939. – 26 березня.
2. Батьківщина. – 1939. – 23 квітня.
3. Васів Б. Головний ідеолог СС «Галичина» Д. Паліїв / Б. Васів // Вільна Україна. – 1991. – 1 червня.
4. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 387.
5. ДАІФО. – Ф. 68. – Оп. 2. – Спр. 408.
6. ДАІФО. – Ф. 68. – Оп. 2. – Спр. 436.
7. Діло. – 1933. – 4 листопада.
8. Діло. – 1933. – 12 листопада.
9. Діло. – 1934. – 12 листопада.

10. Перемога. – 1933. – 1 листопада.
11. Перемога. – 1935. – № 31.
12. Українські Вісти. – 1937. – 15 листопада.
13. Українські Вісти. – 1938. – 28 квітня.
14. Українські Вісти. – 1939. – 23 серпня.
15. Кедрин І. Життя – події – люди. Спомини і коментарі / І. Кедрин. – Нью-Йорк : Червона Калина, 1976. – 721 с.
16. I Конгрес ФНС. – Львів : Б.в. – 1996. – 45 с.
17. Назарук О. Зі Львова до Варшави. Утеча перед Совітами в пам'ятних днях 2–13 жовтня 1939 р. / О. Назарук. – Львів : Просвіта, 1995. – 68 с.
18. Центральний державний історичний архів у м. Львові. – Ф. 359. – Оп. 2. – Спр. 220.
19. Швагуляк М. Національно-політична діяльність Дмитра Палиїва у міжвоєнний період / М. Швагуляк // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. – Львів : Інститут Українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2000. – Випуск 7. – С. 404–428.

REFERENCES

1. Bat'kivshhina. – 1939. – 26 bereznja.
2. Bat'kivshhina. – 1939. – 23 kvitnja.
3. Vasiv B. Golovnij ideolog SS «Galichina» D. Paliiv / B. Vasiv // Vil'na Ukraina. – 1991. – 1 chervnja.
4. Derzhavnij arhiv Ivano-Frankivs'koї oblasti (dali – DAIFO). – F. 2. – Op. 1. – Spr. 387.
5. DAIFO. – F. 68. – Op. 2. – Spr. 408.
6. DAIFO. – F. 68. – Op. 2. – Spr. 436.
7. Dilo. – 1933. – 4 listopada.
8. Dilo. – 1933. – 12 listopada.
9. Dilo. – 1934. – 12 listopada.
10. Peremoga. – 1933. – 1 listopada.
11. Peremoga. – 1935. – № 31.
12. Ukraїns'ki Visti. – 1937. – 15 listopada.
13. Ukraїns'ki Visti. – 1938. – 28 kvitnja.
14. Ukraїns'ki Visti. – 1939. – 23 serpnja.
15. Kedrin I. Zhittja – podii – ljudi. Spomini i komentari / I. Kedrin. – N'ju-Jork : Chervona Kalina, 1976. – 721 s.
16. I Kongres FNC. – L'viv : B.v. – 1996. – 45 s.
17. Nazaruk O. Zi L'vova do Varshavi. Utecha pered Sovitami v pam'jatnih dnjah 2–13 zhovtnja 1939 r. / O. Nazaruk. – L'viv : Prosvita, 1995. – 68 s.
18. Cetral'nij derzhavnij istorichnij arhiv u m. L'vovi. – F. 359. – Op. 2. – Spr. 220.
19. Shvaguljak M. Nacional'no-politichna dijial'nist' Dmitra Paliiva u mizhvoejnij period / M. Shvaguljak // Ukraina : kul'turna spadshhina, nacional'na svidomist', derzhavnist'. Zbirnik naukovih prac'. – L'viv : Institut Ukraїnoznnavstva im. I.Krip'jakevicha NAN Ukraini, 2000. – Vipusk 7. – S. 404–428.

Статтю подано до редакції 27.02.2015 р.

Руслана ПОПП,
кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) ruslana_popp@ukr.net

ДЖЕРЕЛА ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ЛЬВОВА (1944–1953)

Стаття присвячена інтерпретації джерел особового походження з історії інтелігенції Львова у перші повоєнні роки. Аналізуються спогади, мемуари, щоденники, приватне листування, автобіографії. Доводиться, що в них закладена важлива інформація соціально-психологічного рівня, яка відсутня в інших видах джерел.

Ключові слова: інтелігенція Львова, джерела особового походження, спогади, мемуари, щоденники.

Лит. 26.

Ruslana POPP,
Ph.D. in History, Associate Professor of Ukraine Modern History Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) ruslana_popp@ukr.net

THE PERSONAL ORIGIN SOURCES FROM THE LVIV INTELLECTUALS HISTORY (1944–1953)

The article is devoted to the interpretation of the personal origin sources from the Lviv intellectuals history in the early postwar years. Memories, memoirs, diaries, private correspondence, autobiographies were analyzed. It was proved that they contained the important information of socio-psychological level, which was absent in other types of sources.

Key words: city intellectuals, personal origin sources, memories, memoirs, diaries

Ref. 26.

Руслана ПОПП,
кандидат історических наук, доцент кафедри нової та новітньої історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) ruslana_popp@ukr.net

ИСТОЧНИКИ ЛИЧНОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ ИЗ ИСТОРИИ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ ЛЬВОВА (1944–1953)

Статья посвящена интерпретации источников личного происхождения по истории интеллигенции Львова в первые послевоенные годы. Анализируются воспоминания, мемуары, дневники, частная переписка, автобиографии. Доказывается, что в них заложена важная информация социально-психологического уровня, которая отсутствует в других видах источников.

Ключевые слова: интеллигенция Львова, источники личного происхождения, воспоминания, мемуары, дневники.

Лит. 26.

Постановка проблеми. Розвиток незалежної Української держави зумовлює необхідність наукового обґрунтування ролі і місця інтелігенції у зміцненні її основ. Інтелігенція є творцем духовної культури, носієм інтелектуальної власності народу, активним учасником сучасних модернізаційних процесів. Вивчення історії інтелігенції, особливо у межах певних історичних епох і регіонів, дозволить з'ясувати її справжню роль у формуванні національної свідомості, виявити деструктивні фактори руйнування інтелектуального потенціалу українського суспільства у тоталітарні періоди. У цьому дослідникам допомагають документальні матеріали, але не менш важливими є джерела особового походження, без яких неможливо об'єктивно реконструювати життя і діяльність інтелігенції.

Аналіз досліджень. Джерелознавчого аспекту проблеми торкається лише Т. Марусик [21]. У своїй монографії дослідниця виділяє основні види джерел, специфіку їх використання, інформативну цінність для вивчення історії західноукраїнської гуманітарної інтелігенції в 40–50-ті рр. ХХ століття [21, 19–24].

Мета статті – проаналізувати джерела особового походження з історії інтелігенції Львова у перші повоєнні роки.

Виклад основного матеріалу. Важливим джерелом для вивчення становища інтелігенції Львова в повоєнний період є спогади (мемуари). Вони дають можливість з'ясувати ті аспекти розвитку суспільства чи життя людини, яких немає в офіційних документах. В окремих випадках допомагають визначити зв'язок між подіями минулого, дешифрувати неповні чи неточні відомості інших джерел. Тільки спогади містять настільки детальні описи, відтворюють специфічні деталі життя певної особи, показують характер епохи, історичне тло. Відображаючи найбільш важливі реалії дійсності, мемуарист насамперед прагне відтворити події, наголосити на певних фактах, з'ясувати своє місце в них і дати їм оцінку. Тому специфіка використання спогадів вимагає особливо критичного підходу до їх вивчення з метою виявлення елементів суб'єктивізму і свідомих перекручувань фактів [11, 57].

Спогадами про пережите ділилися львівські письменники, артисти, науковці. Акторка Львівського драматичного театру імені М. Заньковецької Леся Кривицька видала дві збірки своїх мемуарів («На службі народного театру», «Повість про моє життя. Спогади артистки» [13], [14]). Вони написані у класичних зразках радянської мемуаристики і не торкаються дражливих політичних питань. Недомовленість чи завуальованість є типовою ознакою спогадів радянських людей, деякі дослідники називають їх «невиговореними до кінця» [11, 16].

Окремі аспекти суперечливого процесу становлення радянської літератури, науки і мистецтва у Львові висвітлюються у спогадах відомого українського поета, письменника, перекладача Петра Карманського «Крізь темряву. Спогади» [10]. Сама назва мемуарів говорить, в якому стилі викладає життєпис відомий львівський інтелігент, якого постійно цькували за «буржуазно-націоналістичні погляди». Про обставини їх написання говорить О. Стасюк: «Отримавши рукопис спогадів поета, писаних у Бразилії, Дрогобичі та під час німецької окупації Львова, агенти КДБ, за особистою вказівкою М. Суслова, вилучили багато матеріалу, решту підредагували відповідно до радянського світогляду – так з'явилася книга «Крізь темряву», яку лише із великими застереженнями можна вважати спогадами поета» [25, 542]. Дослідники життя і діяльності поета відзначають чимало негативних моментів у спогадах про самого П. Карманського, пояснюючи це його харизматичною вдачею та максималістськими поглядами на життя. Постійно знаходячись у пошуках себе та істини, П. Карманський був для багатьох з оточення незручною людиною [26, 535].

Львівський вчений-літературознавець, професор М. Нечитайло у книзі «Честь праці. Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях» оприлюднив різноманітні документи, листи, статті, спогади колег і учнів про академіка Михайла Возняка. У книзі

відтворюється правдивий, а під кінець життя навіть можливо трагічний образ видатного вченого [22]. М. Нечиталюк уклав книжку і про свій життєвий шлях. У ній згадуються події голодомору 1932 – 1933 рр., репресій 1937–1938 рр., радянсько-німецької війни 1941 – 1945 рр., а також повоєнних років і першого десятиріччя національно-державного відродження України [23].

Оригінальні риси особистості академіка Михайла Возняка – представника «львівських характерників», невтомного дослідника української літератури і вихователя молодих франкознавців розкрито у мемуарному есе Івана Денисюка [6].

Археолог за професією, доктор історичних наук, Л. Крушельницька у книзі спогадів «Рубали ліс» розповідає про багатьох людей, які залишили помітний слід в історії Галичини, простежує історію життя цілих інтелігентських родин Львова [18]. Основна увага приділена Крушельницьким і Кульницьким. Особливого драматизму повненні розповіді про повоєнні роки у Львові. «У 1949 р., на сам Новий рік, померла моя Бабця, за півроку – Мама, – згадує Л. Крушельницька. – Я шукала підтримки у друзів і знайомих і, переважно, не заставала їх вдома. На порогах будинків зустрічали мене їх сусіди і шепотіли, оглядаючись, щоб ніхто не почув: «Їх вчора вивезли, краще ідіть звідси» [19, 246–247]. Зрозуміти, наскільки особистіними і болючими стали спомини про минуле для Лариси Іванівни, дає можливість її зізнання в одному з інтерв'ю. Коли її маленьку, завдяки старанням дружин Юзефа Пілсудського й Максима Горького вдалось врятувати і вивезти з Радянської України до Львова, вона була виснаженою і дуже заїкалася, пізніше її від цього вилікували. «Коли сіла писати книгу спогадів «Ламали ліс» про репресії української інтелігенції – говорить відома львівська інтелігентка, – те дитяче заїкання повернулося» [4]. Попри все, всі її спогади пройняті вірою в потенційні можливості української нації, в її інтелектуальну силу і моральні засади. Л. Крушельницька залишила цікаву розповідь про своє студентське життя у повоєнному Львові [17].

Варіантом хроніки приватного життя особи є автобіографія. Автобіографію-спогади написав визначний український історик, академік Іван Крип'якевич. Рукопис у двох шкільних зошитах на 105 сторінках є в родинному архіві Крип'якевичів, що сьогодні зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника [15, 77]. З використанням цього джерела написано статтю Романа Крип'якевича, сина історика, яка була опублікована 1990 р. в журналі «Дзвін» [16, 82–86]. У 2001 р. спогади надруковані у збірнику «Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві», виданому на пошану історика [15, 77–140]. У життєписі міститься інформація про наукову та громадську діяльність історика, окреслюється коло його знайомих, висвітлюються взаємини з сучасниками. Автобіографію науковець розпочав записувати у 1946 р., однак хронологічно спогади не охоплюють подій повоєнної історії Львова [16, 77].

Родинний архів Крип'якевичів – унікальне джерело для вивчення історії інтелігенції міста [1]. Попри обставини воєнного лихоліття та радянського тоталітаризму, цей архів зберігся у родині завдяки зусиллям синів історика Петра-Богдана і Романа майже в первісному вигляді та повному обсязі. У ньому чимало матеріалів про рід і сім'ю І. Крип'якевича (генеалогія, родинні листи, метричні свідоцтва, автобіографії, документи про освіту тощо) [26, 221–222]. На спеціальну згадку заслуговує «Біографічний словник моїх знайомих» (літери А-П), укладений істориком. Ці матеріали дозволяють із достатньою репрезентативністю і достовірністю відтворити інтелектуальне середовище вченого. Нотатки цікаві тим, що записи базуються на особистому знайомстві з більшістю тих, про кого записано. На жаль, поки що не знайдено відомостей про другу половину цього словника діячів на літери «Р-Я» [1, ХХІІІ]. В архіві відклалися чимало документів

про співпрацю вченого з Львівським філіалом Інституту історії України АН УРСР у 1944 – 1946 рр., про роботу І. Крип'якевича в радянських наукових установах, зокрема його участь у заходах із відзначення 300-ліття возз'єднання України з Росією. У приватному зібранні академіка представлено чимало біографічних матеріалів відомих істориків, зокрема М. Андрусяка, М. Голубця, О. Домбровського, І. Карпинця, М. Кордуби, Т. Коструби, Л. Окіншевича, О. Прицака, О. Терлецького та ін. [26, 222–223].

Спогади про вченого та його родину, написані колегами й учнями, займають значну частину видання «Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві» [8, 129–164].

Сучасники залишили спогади про життя і творчість знаного у всьому світі композитора, педагога, музикознавця В. Барвінського. Більшість з них опубліковано двох виданнях: Василь Барвінський у дослідженнях і матеріалах, Василь Барвінський. Статті. Листи. Спогади [2], [3]. Хочемо виділити нотатки про В. Барвінського, В. Витвицького [2, 129–164]. Вони не тільки великі за обсягом, але вагомі за змістом. Автор докладно відтворює різноманітні мистецькі події, особисті враження про творчі здобутки, композиторську і концертну практику композитора, його велику організаторську, громадську, публіцистичну і педагогічну діяльність.

Особистими враженнями про відомого інтелігента видатного вченого-мистецтвознавця, музеєзнавця, доктора філологічних наук професора Іларіона Свенціцького деляться його дочка Марія Іларіонівна Свенціцька, а також колишні студенти, аспіранти І. Свенціцького, нині відомі учені – Н. Копистянська, Г. Ластовецька-Денисюк, К. Трофимович, вчений, архітектор і художник Ю. Логвин [7, 564–609]. Аспірантка І. Свенціцького, нині доктор філологічних наук, професор Л. Коць-Григорчук називає свого вчителя та університетських професорів не інакше як «Іконостасом» [9, 5–14].

Спогади репресованих представників інтелігенції відтворюють їх складні умови життя у таборах ГУЛАГУ, нескореність людського духу, подвижництво і жертвність української еліти. У ніч з 20 на 21 жовтня 1947 р. зі Львова було вивезено на заслання 275 сімей [5, 96–102]. Серед них – сім'я доцента кафедри державного права Львівського університету Олександра Надраги. Його разом із дружиною Теодозією – лікарем обласної лікарні (вона закінчила Віденський університет, була однією з перших жінок лікарів-педіатрів у Галичині), сином Богданом – аспірантом кафедри нормальної фізіології Львівського медичного інституту, донькою Оленою – студенткою третього курсу факультету класичної філології Львівського університету було депортовано в Аджеро-Судженськ Кемеровської області [19, 309]. У своїх спогадах Богдан Надрага пише, що його сім'я була типово інтелігентською родиною, нічого протиправного не чинила, а вважала своїм громадянським обов'язком сумлінну фахову працю й активну суспільну діяльність. Важливим є те, що він називає і ділиться враженнями і про інші знані родини зі Львова, які разом із Надрагами відбували заслання [24, 558–553].

Листи є доволі інформативними джерелами, які дозволяють відтворити окремі сторінки діяльності інтелігенції. За особистими листами можна показати широку панораму способу життя не тільки окремих громадян, а й великих соціальних прошарків. Вони, як зазначає О. Коляструк, – невимушені свідчення, їх правдивість небезпечна для режиму, зберігати такі «документи для вироку» за радянських часів було небезпечним [11, 58]. Саме неофіційний погляд на багато подій у повоєнному Львові, тиск з боку влади, морально-психологічний настрій відомого письменника Я. Галана прослідковуються у його листах до акторки Ніни Камінської [19, 405–407; 582–583].

Протягом усього життя активно листувався з багатьма вченими, письменниками, етнографами, книгознавцями, художниками, громадськими та культурними діячами Укра-

їни, Росії, Болгарії, Білорусії, Німеччини, Польщі І. Свенціцький. Опубліковано листи вченого до митрополита А. Шептицького, художника О. Архипенка, академіка К. Студинського, історика О. Барвінського, художника І. Труша та ін. [11, 132–146].

Сьогодні доступне для дослідників приватне листування І. Крип'якевича [13, 331–555]. Епістолярні матеріали науковця посідають помітне місце в архіві вченого. Науковець листується не тільки з відомими українськими ученими та громадсько-політичними діячами, багатьма своїми сучасниками, шанувальниками історії, краєзнавцями, сільськими учителями. Іван Петрович був дуже обов'язковим у відповідях на листи [1, XIII–XIV].

Своєрідним джерелом інформації про свідомість інтелігентського середовища, його ідейно-естетичні пошуки є тогочасні твори літератури і мистецтва. Особливе місце серед них посідають ті, які викликали дискусію або піддавалися офіційній критиці. Створюючи такі шедеври творча інтелігенція передавала в них свої особистісні переживання і водночас часто поступалася своїм переконанням. Розглядаючи картину львівського митця Леоніда, «Перехід XI армії через Астраханські піски», однозначно розуміємо, наскільки були абсурдними «ідеологічні звинувачення» на адресу творчої інтелігенції. Одним із недоліків полотна було названо «брак оптимізму, властивого воїнам Червоної Армії у походах громадянської війни [7, 76]. Щоб зберегти можливість працювати в умовах постійного ідеологічного тиску і репресій, митці вимушені були періодично виконувати «відкупні твори»: портрети і скульптури передовиків виробництва, партійних лідерів, композиції за мотивами колгоспного життя, колективізації. Хоча вони й суперечили їхньому розумінню мистецьких завдань, проте засвідчували «відданість», бажання «перевиховуватися» та оприлюднити свої «здобутки» на офіційних виставках. Достатньо згадати хоча б полотна Й. Куриласа «Свиноферма в колгоспах Західної України», Л. Левицького «Дума про возз'єднання», А. Монастирського «Розмова з трактористом», «Нові люди – нова праця», «На колгоспному току», «Гуцули-колгоспники» [12, 227].

Висновки. Важливе місце серед джерел для вивчення історії інтелігенції Львова у перші повоєнні роки займають джерела особового походження: спогади, мемуари, біографії, родинні архіви, художні та мистецькі твори створені інтелігенцією. Вони є носіями цінної інформації про цю соціальну категорію, розширюють та поглиблюють можливості дослідження проблеми. Інформація, що міститься в джерелах особового походження, з одного боку, дає уявлення про стан суспільства і місце особи в соціумі, а з другого – дозволяє відобразити історичний процес через суб'єктивне сприйняття особистістю. Разом з усім комплексом джерел вони дають змогу відтворити картину суперечливого, драматичного і неоднозначного процесу життя і діяльності інтелігенції Львова у 1944–1953 роках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архів Івана Крип'якевича : Інвентарний опис [упор. Я. Федорук ; наук. ред. І. Бутич, Я. Дашкевич, О. Купчинський]. – К. : Л., 2005. – XXX, 252 с.
2. Василь Барвінський у дослідженнях і матеріалах [ред.-упор. В. Грабовський]. – Дрогобич : Посвіт, 2008. – 336 с.
3. Василь Барвінський. Статті. Листи. Спогади [ред.-упор. В. Грабовський]. – Дрогобич: Посвіт, 2008. – 268 с.
4. Гутик О. Спадкоємиця роду Крушельницьких сьогодні, 5 квітня святкує своє 85-річчя / О. Гутик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wz.lviv.ua/life/122614>
5. ДАЛО (Державний архів Львівської області) – Ф. П-4 (Львівський міський комітет Комуністичної партії України) – Оп. 1. – Спр. 116.
6. Денисюк І. Академік з легенди / І. Денисюк // Українське Літературознавство. Зб. наук. праць – Львів : ЛНУ ім. І. Франка. – 2006. – Вип. 68. – С. 402–424.

Попп Р. Джерела осовового похолження з історії інтелігенції Львова...

7. ДАЛО. – Ф. Р-1694 (Спілка радянських художників України у Львові). – Оп. 1. – Спр. 95.
8. Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність : Зб. наук. праць. [відп. ред. Я. Ісаєвич ; упор. Ф. Стеблій]. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2001. – Вип. 8. – 960 с.
9. Іларіон Свенціцький : Біобібліогр. покажч. [уклад. Л. Панів.]. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 2-е вид. – 678 с.
10. Карманський П. Кризь темряву. Спогади / П. Карманський – Львів : Книжково-журнальне вид-во, 1957. – 107 с.
11. Коляструк О. Джерела з історії повсякденності / О. Коляструк // Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х– середина 1950-х рр.). У 2-х книгах, 3-х частинах. – Кн. 1, Ч. 1–2. – К. : Інститут історії України НАН України, 2010. – С. 49–73.
12. Кошарний І. Я. У сузір'ї соціалістичної культури. Культурне будівництво у возз'єднаних областях Української РСР (1939–1958 рр.) / І. Я. Кошарний – Львів : Вища школа, 1975. – 239 с.
13. Кривицька Л. На службі народного театру / Л. Кривицька – Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1954. – 52 с.
14. Кривицька Л. Повість про моє життя. Спогади артистки / Л. Кривицька – К. : Мистецтво, 1965. – 183 с.
15. Крип'якевич І. Спогади (Автобіографія) / І. Крип'якевич // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність : Зб. наук. праць. – Львів, 2001. – Вип. 8 : Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві – С. 77–140.
16. Крип'якевич Р. Іван Крип'якевич – історик України / Р. Крип'якевич // Дзвін. – 1990. – № 5. – С. 82–86.
17. Крушельницька Л. Спогади зі студентського життя / Л. Крушельницька // Археологічні дослідження Львівського університету. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – Вип. 8. – С. 402–404.
18. Крушельницька Л.І. Рубали ліс... (Спогади галичанки) / Л. І. Крушельницька – Львів : ЛНБ ім. В. Стефаника АН УРСР, 2001. – 260 с.
19. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали / [ред. кол. Ю. Ю. Сливка. (відп. ред.) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1995. – Том I. – 1939–1953. – 750 с.
20. Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади / [відп. ред. та авт. передмови Я.Лялька]. – Львів : Просвіта, 1993. – Кн. 1. – 800 с. ; Кн. 2. – Львів : Галицька видавнича спілка, 1997. – 664 с.
21. Марусик Т. В. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя і діяльності (40–50-ті рр.) / Т. В. Марусик. – Чернівці : Вид-во ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2002. – 461 с.
22. Нечиталок М. «Честь праці». Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях / М. Нечиталок. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 424 с.
23. Нечиталок М. Ф. Моя пора, моє багатоліття : Спогади / М. Ф. Нечиталок – Львів : ЛНБ ім. В. Стефаника, 2005. – 397 с.
24. Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах. Львівська область. Книга перша. – Львів: Астролія, 2009. – 768 с.
25. Стасюк О. Життєвий шлях Петра Карманського (громадсько-політичний аспект) / О. Стасюк // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 18/2009. – С. 535–543.
26. Ясь О. Архів Івана Крип'якевича : Інвентарний опис. Рецензія / О. Ясь // Український історичний журнал – 2007. – Вип. 1. (№ 472). – С. 221–223.

REFERENCES

1. Arhiv Ivana Kryp'jakevicha : Inventarnij opis [upor. Ja. Fedoruk ; nauk. red. I. Butich, Ja. Dashkevich, O. Kupchins'kij]. – K. ; L., 2005. – XXX, 252 s.
2. Vasil' Barvins'kij u doslidzhennjah i materialah [red.-upor. V. Grabovs'kij]. – Drohobich : Posvit, 2008. – 336 s.
3. Vasil' Barvins'kij. Stati. Listi. Spogadi [red.-upor. V. Grabovs'kij]. – Drohobich : Posvit, 2008. – 268 s.
4. Gutik O. Spadkojemicja rodu Krushel'nic'kih s'ogodni, 5 kvitnja svjatkuje svoje 85-richchja / O. Gutik [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.wz.lviv.ua/life/122614>

5. DALO (Derzhavnij arhiv L'vivs'koї oblasti) – F. P-4 (L'vivs'kij mis'kij komitet Komunistichnoї partii Ukraїni) – Op. 1. – Spr. 116.
6. Denisjuk I. Akademik z legendi / I. Denisjuk // Ukraїns'ke Literaturoznavstvo. Zb. nauk. prac' – L'viv : LNU im. I. Franka. – 2006. – Vip. 68. – S. 402–424.
7. DALO. – F. R-1694 (Spilka radjans'kih hudozhnikov Ukraїni u L'vovi). – Op. 1. – Spr. 95.
8. Ivan Krip'jakevich u rodnini tradicii, nauci, suspil'stvi / Ukraїna : kul'turna spadshhina, nacional'na svidomist', derzhavnist' : Zb. nauk. prac'. [vidp. red. Ja. Isajevich ; upor. F. Steblij]. – L'viv : Institut ukraїnoznavstv im. I. Krip'jakevicha, 2001. – Vip. 8. – 960 s.
9. Ilarion Svjencij'kij : Biobibliogr. pokazzhch. [uklad. L. Paniv.]. – L'viv : Vid. centr LNU im. Ivana Franka, 2008. – 2-e vid. – 678 s.
10. Karmans'kij P. Kriz'temrjavu. Spogadi / P. Karmans'kij – L'viv : Knizhkovo-zhurnal'ne vid-vo, 1957. – 107 s.
11. Koljastruk O. Dzherela z istorii povsjakdennosti / O. Koljastruk // Povojenna Ukraїna: narisi social'noї istorii (druga polovina 1940-h–seredina 1950-h rr.). U 2-h knigah, 3-h chastinah. – Kn. 1, ch. 1–2. – K. : Institut istorii Ukraїni NAN Ukraїni, 2010. – S. 49–73.
12. Kosharnij I. Ja. U suzir'i socialistichnoї kul'turi. Kul'turne budivnictvo u vozz'jednanih oblastjah Ukraїns'koї RSR (1939–1958 rr.) / I. Ja. Kosharnij – L'viv : Vishha shkola, 1975. – 239 s.
13. Krivic'ka L. Na sluzhbi narodnogo teatru / L. Krivic'ka. – L'viv : Knizhkovo-zhurnal'ne vidavnictvo, 1954. – 52 s.
14. Krivic'ka L. Povist' pro moje zhittja. Spogadi artistki / L. Krivic'ka. – K. : Mistectvo, 1965. – 183 s.
15. Krip'jakevich I. Spogadi (Avtobiografija) / I. Krip'jakevich // Ukraїna : kul'turna spadshhina, nacional'na svidomist', derzhavnist' : Zb. nauk. prac'. – L'viv, 2001. – Vip. 8 : Ivan Krip'jakevich u rodnini tradicii, nauci, suspil'stvi – S. 77–140.
16. Krip'jakevich R. Ivan Krip'jakevich – istorik Ukraїni / R. Krip'jakevich // Dzvin. – 1990. – № 5. – S. 82–86.
17. Krushel'nic'ka L. Spogadi zi students'kogo zhittja / L. Krushel'nic'ka // Arheologichni doslidzhennja L'vivs'kogo universitetu. – L'viv : LNU im. I. Franka, 2005. – Vip. 8. – S. 402–404.
18. Krushel'nic'ka L. I. Rubali lis... (Spogadi galichanki) / L. I. Krushel'nic'ka – L'viv : LNB im. V. Stefaniaka AN URSSR, 2001. – 260 s.
19. Kul'turne zhittja v Ukraїni. Zahidni zemli. Dokumenti i materiali [red. kol. Ju. Ju. Slivka. (vidp. red.) ta in.]. – K. : Naukova dumka, 1995. – Tom I. – 1939–1953. – 750 s.
20. Litopis neskorenoї Ukraїni. Dokumenti, materiali, spogadi / [vidp. red. ta avt. peredmovi Ja. Ljal'ka]. – L'viv : Prosvita, 1993. – Kn. 1. – 800 s. ; Kn. 2. – L'viv : Galic'ka vidavnica spilka, 1997. – 664 s.
21. Marusik T. V. Zahidnoukraїns'ka gumanitarna inteligencija: realii zhittja i dijat'nosti (40–50-ti rr.) / T. V. Marusik. – Chernivci : Vid-vo ChNU im. Ju. Fed'kovicha, 2002. – 461 s.
22. Nechitaljuk M. «Chest' praci». Akademik Mihajlo Voznjak u spogadah ta publikacijah / M. Nechitaljuk. – L'viv : LNU im. I. Franka, 2000. – 424 s.
23. Nechitaljuk M. F. Moja pora, moje bagatolittja : Spogadi / M. F. Nechitaljuk – L'viv : LNB im. V. Stefaniaka, 2005. – 397 s.
24. Reabilitovani istoriyeju. U dvadcjati semi tomah. L'vivs'ka oblast'. Kniga persha. – L'viv: Astroljabija, 2009. – 768 s.
25. Stasjuk O. Zhittjevij shljah Petra Karmans'kogo (gromads'ko-politichnij aspekt) / O. Stasjuk // Ukraїna : kul'turna spadshhina, nacional'na svidomist', derzhavnist'. – 18/2009. – S. 535–543.
26. Jas' O. Arhiv Ivana Krip'jakevicha : Inventarnij opis. Recenzija / O. Jas' // Ukraїns'kij istorichnij zhurnal – 2007. – Vip. 1. (№ 472). – S. 221–223.

Статтю подано до редакції 28.02.2015 р.

Марина ЧИРКОВА,
викладач кафедри філософії та соціально-політичних дисциплін
Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка
(Україна, Полтава) f10@pntu.edu.ua

НАВЧИТЕЛЬ УКРАЇНСТВА ИВАН СТЕШЕНКО

У статті на підставі аналізу висловлювань різних політичних і громадських діячів про І. М. Стешенка – першого міністра освіти незалежної України, актуалізовано його здобутки у справі розбудови української національної школи та піднесенні української культури.

Ключові слова: Генеральний Секретаріат освіти, українізація, національна школа, політичне вбивство.

Лит. 18.

Marina CHIRKOVA,
lecturer of Philosophy, Social and Political Sciences Department
Poltava Yuri Kondratyuk National Technical University
(Ukraine, Poltava) f10@pntu.edu.ua

UKRAINIANS THEACHER IVAN STESHENKO

Based on an statements analysis of various Ukrainian political and public leaders about I.M.Steshenko – first Education Minister in independent Ukraine, it is actualized in the article his achievements on the Ukrainian national school organization and the Ukrainian culture revival.

Key words: Education General Secretariat, Ukrainisation, national school, political murder.

Ref. 18.

Марина ЧИРКОВА,
преподаватель кафедры философии и социально-политических дисциплин
Полтавского национального технического университета имени Юрия
Кондратюка (Украина, Полтава) f10@pntu.edu.ua

НАСТАВНИК УКРАИНСТВА ИВАН СТЕШЕНКО

В статье на основании анализа высказываний различных украинских политических и общественных деятелей об И. М. Стешенко – первом министре образования независимой Украины, актуализированы его успехи по организации украинской национальной школы и возрождению украинской культуры.

Ключевые слова: Генеральный Секретариат образования, украинизация, национальная школа, политическое убийство.

Лит. 18.

Постановка проблеми. Драматичний розвиток подій в Україні протягом останнього року мимоволі змушує озиратися майже на сто років назад і порівнювати їх з визвольними змаганнями українського народу 1917–1921 рр. Тоді після проголошення універсалів Української Центральної Ради (третього про створення Української Народної Республіки та четвертого про її незалежність) північна сусідка теж намагалася повернути Україну, інспіруючи створення різних «народних» республік на Сході

© Чиркова М. Навчитель українства Іван Стешенко

і Півдні (у грудні 1917 р. – Української Народної Республіки, майбутньої УСРР, у січні 1918 р. – Донецько-Криворізької та Одеської радянських республік, у березні 1918 р. – Радянської соціалістичної республіки Тавриди), одночасно посиляючи багатотисячні війська їм на допомогу.

Внаслідок зовнішнього військового втручання та відсутності внутрішнього узгодженого політичного курсу Україна зрештою втратила свою незалежність на сімдесят років і стала частиною радянської імперії. Сьогоднішні геополітичні перспективи України знову актуалізують дослідження причин тієї державотворчої катастрофи, ролі різних політичних сил та особистостей у тих подіях.

Аналіз досліджень. Про Івана Матвійовича Стешенка – генерального секретаря освіти УНР, засновника Педагогічної академії та Українського народного університету, вченого, педагога, літературознавця, поета і перекладача – після проголошення незалежності України написано чимало. Зокрема, до 120-річчя від дня народження видано збірник «Український педагог Іван Стешенко» (1994), у 1-му томі монографії І. Лікарчука «Міністри освіти України» (2002) проаналізовано роль Стешенка як організатора розбудови національної школи, його громадсько-політичній та науковій діяльності присвячені праці Г. Александрової, С. Білоконя, С. Болтівця, В. Верстюка, О. Завальнюка, Т. Ківшар, В. Майбороди, Л. Реви, О. Сухомлинської, І. Сойко, Г. Титаренка, І. Тюрменко, Ю. Хорунжого та ін. Але постать цієї непересічної особистості досі не отримала належної оцінки в українському суспільстві, його наукова спадщина недостатньо досліджена, а в біографії залишаються нез'ясовані моменти. Саме тому **метою статті** є проаналізувати висловлювання різних політичних і громадських діячів про першого міністра освіти незалежної України І. М. Стешенка, показати його здобутки у справі розбудови української національної школи та піднесення української культури.

Виклад основного матеріалу. І. Стешенко народився 24 червня 1873 р. у Полтаві у багатодітній родині, яка мешкала на околиці міста. Батько був відставним унтер-офіцером, колишнім кріпаком князів Кочубеїв, а мати походила з роду дрібних полтавських міщан. Початкову освіту Іван Матвійович здобув у Полтавському міському церковно-парафіяльному училищі, середню – у Полтавській класичній гімназії (закінчив у 1892 р.), вищу – в Київському університеті на слов'яно-російському відділі історико-філологічного факультету, курс якого закінчив у 1896 р. із срібною медаллю [12].

Дружина І. Стешенка – Оксана Стешенко писала, що до 7 класу гімназії чоловік не усвідомлював себе українцем, тому його перші поетичні твори написані російською мовою. Але під впливом спілкування з полтавським земським лікарем О. Кривком, а також засновниками Братства тарасівців – М. Баздренком, М. Базькевичем, І. Липою, які під час перебування у Полтаві мешкали в будинку Стешенків, його світогляд кардинально змінився і до університету він вступив свідомим українцем [5, 167].

Творчу діяльність І. Стешенко розпочав рано: вже з початку 90-х років у галицьких виданнях «Зоря» та «Правда» друкувалися його поетичні твори під псевдонімом Ів. Сердешний, Ів. Степура, Ів. Степовик, Ів. Сечовик, Світленко. Він вільно володів французькою, німецькою, іспанською, італійською, багатьма слов'янськими мовами, перекладав зарубіжну поезію. Проте переважають у творчому спадку Івана Матвійовича публіцистичні та наукові твори, присвячені таким знаковим для українців постатям, як І. Котляревський, М. Гоголь, Т. Шевченко, П. Куліш, М. Драгоманов тощо. Наприклад, його студентська робота про М. Гоголя одержала срібну (а не золоту) медаль,

бо його науковий керівник професор Т. Флоринський написав у рецензії, що автор демонструє сепаратистські тенденції, адже І. Стешенко зазначив: Гоголь був би ще кращим письменником, коли б писав мовою свого народу. Його перу також належить монографія «Поезія И.П.Котляревскаго», що складалася з двох частин, надрукованих у 1898 р. спершу в «Киевской Старине», потім окремим виданням, за яку Російська імператорська академія наук нагородила автора Пушкінською премією [1, 52–53].

Ще під час навчання в університеті І. Стешенко захопився політичною діяльністю: разом з М. Коцюбинським, П. Тучапським, Лесею Українкою, М. Ковалевським та іншими заснував українську соціал-демократичну групу; був членом української студентської громади, Київської старої громади, Української демократичної партії, Української соціал-демократичної робітничої партії. За цю діяльність переслідувався російським урядом: п'ять місяців відбував покарання у в'язниці (у 1896–1897 рр.), зазнав заслання (у 1897–1900 рр. на Чернігівщині) та заборони на викладацьку діяльність (протягом 1897–1906 рр. був змушений працювати в управлінні Південно-Західної залізниці та Київській міській раді). У цей період Іван Матвійович плідно займався перекладацькою та дослідницькою діяльністю, видав дві поетичні збірки «Хуторні сонети» (1898 р.) та «Степові мотиви» (1901 р.). Також він брав дієву участь у діяльності різних громадських організацій і творчих товариств: Київського літературно-артистичного товариства, київського товариства «Просвіта», Українського клубу, Товариства Нестора-Літописця, Українського наукового товариства у Києві, НТШ; був співвидавцем часопису «Шершень», а після його заборони – журналу «Гедзь», пізніше одним із редакторів місячника «Сяйво», «Робітничої газети» [5, 168–169]. На урочистостях з нагоди відкриття пам'ятника І. П. Котляревському у Полтаві у 1903 р. Івану Матвійовичу доручили виголосити одну з двох наукових доповідей про творчість письменника, причому саме на його виступі наполягав М. В. Лисенко [18, 5].

Після Лютневої революції 1917 р. І. Стешенко став активним учасником створення Української Центральної Ради, а 15 червня 1917 р. був призначений генеральним секретарем освіти. На цій посаді Іван Матвійович отримав змогу втілювати в життя свої ідеї, обгрунтовані ним ще 1905 р. у низці статей з мовного і національного питань, надрукованих часописами «Киевские отклики» і «Южные записки». Зокрема, у статтях «Об украинской национальной школе», «О так называемом украинофильстве», «Исторические промахи и украинский язык» та інших він наголошував на необхідності створити національну школу та запровадити українську мову в усіх сферах життя: суді, театрі, церкві тощо. Він чудово усвідомлював, що тільки поширення освіти через створення національної школи й виховання нею свідомих українських громадян стане запорукою розбудови демократичної української держави.

Генеральний Секретаріат освіти, очолюваний І. Стешенком, проводив реформування освітньої галузі відповідно до постанов I-го та II-го Всеукраїнських учительських з'їздів, а саме: встановлення початкової школи єдиного типу, проведення українізації школи, обов'язковість викладання в усіх освітньо-виховних закладах української мови та літератури, географії та історії України, створення нових і українізація вже існуючих навчальних закладів, організація Української Академії Наук, ліквідація неписьменності серед дорослого населення через організацію позашкільної освіти тощо. Зокрема, на II Всеукраїнському вчительському з'їзді 28–30 липня 1917 р. в Києві була розглянута програма діяльності генерального секретаря народної освіти про організацію нової школи в Україні – національної не лише за формою, а й за змістом.

Вона планувалася єдиною, загальноосвітньою, обов'язковою, безплатною (мала забезпечувати учнів одягом, харчуванням, підручниками) і світською (релігійне виховання дозволялося як виняток – за бажанням батьків).

Завдяки активній підтримці свідомої частини українського суспільства, ентузіазму рядових освітян, особистій наполегливості та рішучості генерального секретаря освіти УНР на осінь 1917 р. в Україні було відкрито 53 українські середні школи на громадські або приватні кошти [4]. С. Русова, яка очолила відділ дошкільної освіти і дошкільного виховання за особистим запрошенням І. Стешенка, згадувала, що саме йому належала ідея організації селянських гімназій, дуже популярних у населення.

Для допомоги вчителям в організації проведення українізації освіти І. Стешенко видав брошуру «Поміч учителю в справі національного виховання дітей». Як досвідчений педагог (більше десяти років викладацької діяльності, два на посаді директора Тетянинської гімназії для біженців у Києві) Іван Матвійович мав глибоке переконання, що зміст освіти і виховання тільки тоді буде успішним, творчо розкриє й розвине індивідуальні здібності дітей, їхні інтелектуальні можливості й нахили, коли буде співзвучним із багатотисячолітньою культурою рідного народу. Головне у вихованні, як зазначав І. Стешенко, правильно визначити цілеспрямованість: вчити дітей, як треба поводитись, поєднуючи особисті потреби з суспільними інтересами; інтегрувати у вихованні кращі загальнолюдські якості з національними; дбати про збереження національного обличчя. Іван Матвійович вважав, що основними засобами національного відродження є виховання нового покоління мовою, обрядами та звичаями, традиціями українського народу, акцентував увагу на необхідності використання різних форм позакласної роботи, створення гуртків за визначеними напрямками роботи (фольклорних, літературних, театральних, художніх, краєзнавчих), врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей [17, 9, 12].

Для українізації освітньої галузі розроблялась відповідна законодавча база: наприклад, в січні 1918 р. за поданням І. Стешенка Генеральний Секретаріат розглянув два законопроекти – щодо скасування закону Російської імперії про видачу надбавки вчителям і чиновникам російського походження «за обрусение края» і про встановлення окремої штатної посади вчителя української мови та літератури у початкових, середніх та вищих школах усіх відомств [18, 58]. Така активна позиція генерального секретаря освіти викликала активний спротив у різних колах українського суспільства. С. Русова згадувала: «З Стешенком приємно було працювати, він був молодий, жвавий націоналіст, не звертав великої уваги на формальний бік праці і проводив з усією рішучістю гасло «українізація народної освіти, всіх шкіл, всіх освітніх організацій... Ніхто з слідуючих міністрів освіти не ставив так категорично й рішуче справу українського шкільництва, як Стешенко, і через нерішучість наших міністрів наша школа дуже багато програла... Проти Стешенка, за його рішучу боротьбу з росіянами, повставали навіть в Уряді [16].

У розбудові української національної школи Іван Матвійович відводив основну роль учительству, адже мав глибоке переконання, що лише високопрофесійний, національно свідомий педагог зможе виховати високоморальну, патріотичну особистість зі сформованою національною самосвідомістю та шанобливим ставленням до представників інших національностей. Діяльність Генерального Секретаріату освіти була спрямована на забезпечення освітніх установ такими кадрами через: звільнення вчителів з військової служби; створення нової системи підготовки педагогічних кадрів. Для виконання цих завдань восени 1917 р. відкрито Український народний універси-

тет та Українську науково-педагогічну академію, протягом 1918 р. – 9 учительських інститутів, мережу двосеместрових курсів [17, 8].

І. Стешенко, який займав активну позицію щодо українізації освітньої галузі, все ж застерігав від гіперболізації таких знакових для українців постатей, як Тарас Шевченко. Критикуючи академіка С. Єфремова за зайву панегіричність в оцінюванні нашого національного генія, він підкреслював, що постійне наголошення на унікальності його таланту і внеску в світову літературу суперечить істині й здоровому глузду [14, 145–147]. Геній Шевченка не потребує додаткового звеличення, а суб'єктивність щодо нього може навіть зашкодити формуванню національної самосвідомості. Дуже сучасною є думка І. Стешенка про взаємозв'язок національної культури з західноєвропейською і сумнівність визнання своїх талантів чимось виключним, відірваним від найкращих досягнень світової культури.

Усього пірвоку очолював Іван Матвійович Стешенко Генеральний секретаріат освіти (з січня 1918 р. Міністерство народної освіти), адже у кінці січня 1918 р. він подав у відставку з цієї посади разом з усім кабінетом В. Винниченка, але залишався працювати у міністерстві головним інструктором (генеральним комісаром) освіти навіть за часів Української держави гетьмана П. Скоропадського.

У ніч з 29 на 30 липня 1918 року І. Стешенко разом з 14-річним сином Ярославом ішов з Київського вокзалу до міста Куракінською вулицею і був смертельно поранений невідомими бандитами, після чого наступного дня помер у лікарні. «Газета Зінківського повітового земства» від 17 серпня 1918 року вмістила з цього приводу передрукований з «Нової Ради» некролог за авторством С. Єфремова, частину якого вважаємо за необхідне навести.

«Безглуздом пострілом невідомого душогуба вбито вночі 30 липня на вулиці в Полтаві Івана Матвійовича Стешенка. Кілька днів тому небіжчик виїхав у Полтаву до родичів, не передбачаючи близької смерті. Не почував її й ніхто з близьких йому людей. Але яку ціну має і чим забезпечено тепер життя людське?...

Поруч інтенсивної літературної діяльності, Стешенко рано почав і чисто політичну роботу, знов же ще в студентських гуртках початку 90-х років. Між іншими він був, разом з Лесею Українкою, одним з піонерів соціал-демократії на Україні і потім не раз жартома називав себе соціал-демократом першого призова. 1896 р. Стешенка арештовано і по всяких тюремних пригодах вислано з Києва, куди він зміг вернутися вже згодом, коли в повітрі зачувалось наближення революції. Поруч літературної роботи, публічних відчитів, з яких його добре знає київська публіка, Стешенко увесь час брав живу й гарячу участь у політичних справах... Коли почалась організація державного життя на Україні, то Стешенка покликано на посаду генерального секретаря, потім міністра народної освіти в кабінеті Винниченка, і цю посаду він займав до большевицького повстання в Києві. Співробітником міністерства освіти був Стешенко до останніх днів, працюючи тут як комісар.

Література, наука, освіта – такі були сфери, в яких найкраще почував себе небіжчик. У політиці він теж проводив свої улюблені методи чисто культурної боротьби. Широко освічений сам, освітою він воював і за відродження рідного народу, якому присвятив усе життя своє свідомої пори.

І злочинна куля, що положила його в могилу, однаково безглузда, чи послала її рука простого грабжника, чи політичного убивці. Коли це був грабжник, то він не мав чого зняти з його; коли це політичне убивство, то воно ще безглуздіше, бо це удар по людині, що непричетна була до якого-будь насильства й боролась самими

культурними способами. І своєю кров'ю Іван Стешенко ще раз записав на скрижальях сучасного літопису ту незбиту істину – як мало у нас справжньої культурності і яку невелику ціну має людина навіть в особах кращих своїх заступників» [6].

Один з активних діячів визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр., представник Української партії соціалістів-революціонерів в урядах УНР М. Ковалевський згадував про І. Стешенка як про типового «українського інтелігента передреволюційної епохи з її народницькими ідеалами, самопожертвою і відданістю українській справі», який не перебільшував значення політичної боротьби, а всі свої сили віддавав піднесенню української культури. М. Ковалевський порівнював Івана Матвійовича з народним трибуном, адже його промови відзначалися не тільки глибоким аналізом, об'єктивністю вченого, але й вишуканістю форми. Значно молодший за І. Стешенка М. Ковалевський захоплювався його енергією і запалом в організації української шкільної системи і ґрунтовної українізації російських шкіл: «В цій справі не знав він компромісів і твердою рукою запроваджував українську мову в народних школах. Російські кола ненавиділи Івана Стешенка. Вони розуміли, що привернення прав української мови в школах вириває у них з рук останнє знаряддя русифікації і нищить останні позиції російського імперіалізму і його панування на українській землі» [11]. М. Ковалевський вважав його смерть однією з перших жертв за українську національну ідею.

Представник іншої (самостійницької) течії в українських політичних колах В. Андрієвський, який обіймав посаду губернського комісара освіти Полтавщини в 1917–1918 рр. і добре знав І. Стешенка, теж високо оцінював його внесок у розбудову української державності: «Особистих ворогів Стешенко не мав – се був милий і доброю душою чоловік. Людина чесна, ідейна, глибокого розуму і високої гідности, словом, чоловік, котрого любили й поважали усі, хто його знав. Не стало ще одного працівника на українській ніві... Старого, щирого, випробуваного борця, першорядної інтелігентної сили, видатного педагога, критика, поета – багато одареного і до того глибоко чесного чоловіка, що в свій час умів за свої українські переконання багато витерпіти, але ніколи не вмів і не хотів використати для себе свої заслуги» [2, 117–118].

Про велику повагу, якою користувався І. Стешенко не лише у свідомій українській інтелігенції, але й серед простих людей свідчать його проводи в останню путь. 2 серпня 1918 р. при великій кількості людей у кафедральному соборі відбулися літургія та відспівування єпископом Полтавським і Переяславським Феофаном. Потім жалібна процесія, що розтяглась на півкілометра, вирушила на станцію Полтава. Біля вагона, перед відправленням труни у Київ для поховання, виступили відомі політичні та громадські діячі В. Андрієвський, І. Прийма, К. Товкач, які відзначили заслуги небіжчика перед українським народом. До труни було покладено більше 40 вінків: від міського самоврядування, губернського і повітового земств, страхових товариств, українського клубу, української народної бібліотеки, товариства «Просвіта», слухачів учительських курсів та багато інших [2, 134–136].

Не менш людними та пишними стали проводи в останню путь І. М. Стешенка у Києві 4 серпня 1918 р. Їх очевидець О. Тулуб згадував, що відспівування провели у Володимирському соборі за великої кількості людей, самих вінків було більше двохсот, похоронна хода розтяглася на кілометр, а Байкове кладовище не змогло вмістити всіх бажаючих віддати останню шану першому міністру освіти незалежної України. Письменниця Л. Старицька-Черняхівська підвела підсумок численним жалібним промовам такими словами: «Ви жили громадським життям, але не були політиком...

Коли ми чуємо тут слова селянина, слова робітника, коли ми чуємо Вашого учня, то ми бачимо, що не для власної почесності і слави Ви брали на себе ці тяжкі обов'язки... Щастя народу було для Вас вище всього і для цього Ви брали на себе цей тягар» [18, 61–62].

Ставлення сучасників до І. М. Стешенка відображене у листі, надісланому 9 серпня 1918 р. до редакції газети «Нова Рада». У ньому громадські діячі та вчителі, ув'язнені за адміністративні правопорушення до Миргородської тюрми, висловлюють щире співчуття не лише рідним небіжчика, а й усьому українському громадянству з приводу такої «дорогоцінної втрати». Автори листа підкреслюють, що «у такі скрутні часи, які переживає наша Батьківщина, вона особливо потребує ширих робітників-громадян, яким був вчитель-працівник і дорогий син України І. М. Стешенко» [8].

Для увічнення пам'яті спеціально створена комісія підготувала до видання збірку спогадів про талановитого педагога і громадського діяча, порушила клопотання про присвоєння його імені вулиці Столипінській (Малій Володимирській), яка була перейменована й упродовж 1918–1919 років носила ім'я Івана Стешенка (тепер вулиця Олесь Гончара) [5, 171]. Крім того, у першій третині ХХ ст. у Києві також існував провулок його імені, який з середини 50-х років символічно перейменовували на честь російського письменника і політичного діяча О. Бестужева [13]. Для вшанування пам'яті організатора системи української освіти у 20-х роках навчальним закладам багатьох українських міст надавали ім'я Івана Стешенка, наприклад, такі були в Одесі, Полтаві, Кременці, Ржищеві тощо.

За спогадами старожилів, на місці поранення І. Стешенка у Полтаві на початку 20-х років був споруджений дерев'яний хрест, пізніше зруйнований, а на Павлинках в цей же час існувала школа імені Івана Стешенка. Відомий літературознавець П. Ротач неодноразово закликав віддати шану видатному землякові, наголошував на актуальності дослідження його науково-педагогічних праць. Зокрема, пропонувалось у 1998 р. до 125-ї річниці від дня народження назвати іменем І. Стешенка одну з вулиць міста та Полтавський інститут післядипломної освіти вчителів, встановити меморіальну дошку на приміщенні колишньої класичної гімназії, де він здобував середню освіту (тепер середня школа № 3) [15]. Проте, крім провулка імені Стешенка в одному з мікрорайонів, полтавська громада, або, скоріше, влада не знайшла можливості увічнити пам'ять про визначного земляка. На приміщенні Полтавського просвітницького будинку ім. М. В. Гоголя (нині кінотеатр «Колос»), де у 1903 р. проходили урочистості, присвячені відкриттю пам'ятника І. П. Котляревському, є меморіальна дошка з іменами присутніх культурних і громадських діячів, але прізвища І. М. Стешенка серед них немає. На приміщенні Великобудищанської середньої школи Диканського району у вересні 2008 р. було відкрито меморіальну дошку, присвячену І. М. Стешенкові, як провідникові українізації освіти. Вона виготовлена на замовлення і коштом Г. Титаренка – дослідника життя і творчості першого українського міністра освіти [9].

Немає однозначної відповіді щодо дати народження І. Стешенка та винуватців його загибелі. Хоча у сучасних виданнях стверджується, що Іван Матвійович народився 24 червня 1873 р., проте секретар Полтавської вченої архівної комісії І. Павловський подав іншу дату – 31 серпня 1874 р. [12]. У некролозі за авторством Г. Коваленка днем народження І. Стешенка вказано 31 серпня 1873 р. Г. Титаренко, з аргументами якого, вочевидь, згодна Г. Александрова, вважає, що Іван Матвійович народився у 1874 р. [18, 7–8]. Враховуючи те, що метричні записи церков м. Полтави за вказані

роки взагалі не збереглися, для розуміння причини таких розбіжностей слід звернутися до інших можливих джерел інформації.

Щодо обставин смерті І. Стешенка, то більшість дослідників обережно повторюють слова некролога про невідомих злочинців. Очевидець подій В. Андрієвський передав настрої під час проведів Івана Матвійовича в останню путь: «Здається, немає вже нікого, хто не був би переконаний, що убійство се діло московських рук. Тільки тепер думки розділяються: одні думають, що злочин організовано московськими чорносотенцями, а інші, що се діло рук большевиків» [2, 135]. Крім того, В. Андрієвський досить емоційно описав байдужість гетьманських урядовців різного рівня – від в.о. губернського старости до міністра освіти, до яких він звертався як губернський комісар освіти і доповідями про вбивство І. Стешенка. Мемуарист зазначив, що слідство про цей злочин не дало ніяких наслідків, а про саму справу замовкли так, ніби її й не було ніколи, очевидно тому й він сам остаточно не зупинився на якійсь одній версії.

Однак існує інша думка, висловлена Ю. Хорунжим і підтримана С. Білоконем, про убивство І. Стешенка більшовиками [3]. Вони спираються на запис у щоденнику С. Єфремова за 1923 р., який занотував розповідь полтавця, члена Генерального суду УНР К. Товкача про винесення смертного вироку І. Стешенку Зіньківською повітовою організацією більшовиків. Їхній агент Башловка нібито сам зізнався К. Товкачу у цьому вбивстві [10]. Зважаючи на час, який спливає після цієї трагічної події, та загальну суспільно-політичну ситуацію, невідомо, чи правдива ця версія, адже В. Андрієвський не згадує про таку розповідь К. Товкача у серпні 1918 р., хоча вони були добре знайомі й обидва виступали на провадах І. Стешенка.

Г. Титаренко припустив, що вбивці були пов'язані з Міністерством освіти, інакше хто б повідомив про час приїзду колишнього міністра до Полтави [18, 60]. Хоча насправді підтвердження цієї версії також немає, а І. Стешенка, наприклад, могли упізнати у потязі ті, кому не подобалась його діяльність. Єдине, що об'єднує у кваліфікації цього злочину всіх мемуаристів і більшість сучасних дослідників, і з чим безумовно можна погодитись, що це було політичне вбивство, адже, як засвідчив В. Андрієвський, злочинець не забрав у загиблого гроші, золотий годинник і револьвер [2, 121].

Проаналізувавши відгуки різних громадських і політичних діячів про Івана Матвійовича Стешенка, можна помітити, що, незалежно від політичних уподобань або життєвого досвіду, всі вони захоплювалися його самовідданістю українській справі, ширістю серця, безкорисливістю. Він став об'єднуючою постаттю у боротьбі за створення нової української школи, відродження української культури, утвердження гуманістичних ідеалів у суспільстві. Можна погодитись із С. Грабовським, що незалежній Україні не вистачає сьогодні саме таких справжніх лівих політиків, які сповідуватимуть «етичний соціалізм», тобто органічно суміщатимуть у своїй політичній діяльності принципи українськості, соціальної справедливості та моральності [7].

Висновки. Безперечно, несправедливо призабуте ім'я полтавця Івана Стешенка заслуговує на увічнення не тільки в його рідному місті, а його наукова спадщина – детального вивчення, адже питання застосування української мови в освіті, формування національно свідомості, але толерантної до інших точок зору особистості набуло особливої актуальності в наш час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александрова Г. Іван Стешенко : «Без наслідування обійтися не можна і в ньому... рјатунку оригінального духу» / Г. Александрова // Слово і час. – 2008. – №7. – С. 52–59.
2. Андрієвський В. З минулого / В. Андрієвський // Бібліотека «Українського слова». – Ч. 41. – Берлін : Українське слово, 1923. – Т. 2 : Від Гетьмана до Директорії. – Ч. 1 : Гетьман. – 271 с.
3. Білокінь С. Індивідуальний терор / С. Білокінь // Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст. : Іст. нариси. – К. : Наукова думка, 2002. – С. 208–217.
4. Божук Л. Освітня політика Центральної Ради в контексті українського державотворення / Л. Божук // Гілея. – К., 2012. – Вип. 66. – С. 98–104.
5. Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник / В. Верстюк, Т. Осташко. – К., 1998. – С. 167–171.
6. Газета Зінківського повітового земства. – 1918. – 17 серпня.
7. Грабовський С. Іван Стешенко : бути українцем і лівим політиком водночас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1145522.html>.
8. Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). – Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 581. – Арк. 388–389.
9. Диба А. Стешенків ломикамінь через призму осягнень полтавця Григорія Титаренка / Алла Диба // Рідний край – 2013. – № 2 (29). – С. 241.
10. Єфремов С. Щоденники, 1923–1929 / С. Єфремов. – К. : РАДА, 1997. – С. 45.
11. Ковалевський М. При джерелах боротьби : Спомини, враження, рефлексії / М. Ковалевський. – Інсбрук, 1960. – С. 390.
12. Павловский И. Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века / И. Павловский. – Полтава : ПУАК, Тип. преемников Дохмана, 1912. – С. 194.
13. Провулок Олександра Бестужева (Київ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Провулок_Олександра_Бестужева_\(Київ\)&oldid=13583832](http://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Провулок_Олександра_Бестужева_(Київ)&oldid=13583832)
14. Рева Л. Тарас Шевченко в критиці: Іван Стешенко проти Сергія Єфремова (За архівними джерелами Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / Л. Рева // «Волинь» Житомирщина : Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 21. – 2010. – С. 141–151.
15. Ротач П. Трагічне місце Полтави / П. Ротач // Полтавський вісник. – 1991. – 13–19 грудня; він же: До ювілею Івана Стешенка / П. Ротач // Полтавський вісник. – 1998. – 9 січня.
16. Русова С. Мемуари. Щоденник / С. Русова / [В. Сергійчук (упоряд.); М. Іщенко (ред.); КНУ ім. Т. Шевченка, Центр українознавства та ін.]. – К. : Поліграфкнига, 2004. – С. 178–181.
17. Соїко І. Педагогічна діяльність Івана Стешенка : автореф. дис. ... канд. пед. н. : 13.00.01 / І. Соїко. – Жуків, 2001. – 16 с.
18. Стешенко І. Твори. Переклади. Вибране листування / І. Стешенко / [упоряд. та авт. біографічного нарису Г. В. Титаренко, післямова Г. А. Александрової]. – Полтава : «Білоцерківська книжкова фабрика», 2013. – 628 с.

REFERENCES

1. Aleksandrova G. Ivan Steshenko : «Bez nasliduvannja obijtisia ne mozhna i v n'omu... rјatunok original'nogo duhu» / G. Aleksandrova // Slovo i chas. – 2008. – №7. – S. 52–59.
2. Andrijevs'kij V. Z minulogo / V. Andrijevs'kij // Biblioteka «Ukrains'kogo slova». – Ch. 41. – Berlin : Ukrain's'ke slovo, 1923. – T. 2 : Vid Get'mana do Direktorii. – Ch. 1 : Get'man. – 271 s.
3. Bilokin' S. Individual'nij teror / S. Bilokin' // Politichnij teror i terorizm v Ukraini XIX–XX st. : Ist. narisi. – K. : Naukova dumka, 2002. – S. 208–217.
4. Bozhuk L. Osvitnja politika Central'noi Radi v konteksti ukrains'kogo derzhavotvorenja / L. Bozhuk // Gileja. – K., 2012. – Vip. 66. – S. 98–104.
5. Verstjuk V., Ostashko T. Dijachi Ukrain's'koi Central'noi Radi: Biografichnij dovidnik / V. Verstjuk, T. Ostashko. – K., 1998. – S. 167–171.
6. Gazeta Zin'kivs'kogo povitovogo zemstva. – 1918. – 17 serpnja.

7. Grabovs'kij S. Ivan Steshenko : buti ukraincem i livim politikom vodnochas [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1145522.html>.
8. Derzhavnij arhiv Poltav's'koi oblasti (dali – DAPO). – F. 138. – Op. 1. – Spr. 581. – Ark. 388–389.
9. Diba A. Steshenkiv lomikamin' cherez prizmu osjagnen' poltavecja Grigorija Titarenka / Alla Diba // Ridnij kraj – 2013. – № 2 (29). – S. 241.
10. Jefremov S. Shhodenniki, 1923–1929 / S. Jefremov. – K. : RADA, 1997. – S. 45.
11. Kovalevs'kij M. Pri dzherelah borot'bi : Spomini, vrazhennja, refleksii / M. Kovalevs'kij. – Insbruk, 1960. – S. 390.
12. Pavlovskij I. Kratkij biograficheskij slovar' uchenyh i pisatelej Poltavskoj gubernii s poloviny XVIII veka / I. Pavlovskij. – Poltava : PUAK, Tip. preemnikov Dohmana, 1912. – S. 194.
13. Provulok Oleksandra Bestuzheva (Kiiv) [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : [http://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Provulok_Oleksandra_Bestuzheva_\(Kiiv\)&oldid=13583832](http://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Provulok_Oleksandra_Bestuzheva_(Kiiv)&oldid=13583832)
14. Reva L. Taras Shevchenko v kritici: Ivan Steshenko proti Sergija Jefremova (Za arhivnimi dzherelami Nacional'noi biblioteki Ukraini im. V. I. Vernads'kogo / L. Reva // «Volin'» Zhitomirshhina : Istoriko-filologichnij zbirnik z regional'nih problem. – № 21. – 2010. – S. 141–151.
15. Rotach P. Tragichne misce Poltavi / P. Rotach // Poltav's'kij visnik. – 1991. – 13–19 grudnja; vin zhe: Do juvileju Ivana Steshenka / P. Rotach // Poltav's'kij visnik. – 1998. – 9 sichnja.
16. Rusova S. Memuari. Shhodennik / S. Rusova / [V. Sergijchuk (uporjad.); M. Ishhenko (red.); KNU im. T. Shevchenka, Centr ukrainoznavstva ta in.]. – K. : Poligrafkna, 2004. – S. 178–181.
17. Sojko I. Pedagogichna dijat'nist' Ivana Steshenka : avtoref. dis. ... kand. ped. n. : 13.00.01 / I. Sojko. – Lugans'k , 2001. – 16 s.
18. Steshenko I. Tvori. Perekladi. Vibrane listuvannja / I. Steshenko / [uporjad. ta avt. biografichnogo narisu G. V. Titarenko, pisljamova G. A. Aleksandrovoi]. – Poltava : «Bilocerktiv's'ka knizhкова fabrika», 2013. – 628 s.

Статтю подано до редакції 06.03.2015 р.

Василь ФУТАЛА,

*доктор історичних наук, професор кафедри нової та новітньої історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) vfutala@ukr.net*

ДІЯЛЬНІСТЬ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ ТОВАРИСТВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У 1920–1930-Х РР.: СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Проаналізовано праці сучасних українських і польських істориків, що висвітлюють культурно-освітній рух українців у Польщі протягом 1920–1930-х рр. Автор виділив основні напрями досліджень, підбив підсумки вивчення теми та визначив питання, що потребують додаткового пошуку.

Ключові слова: історіографія, товариство «Просвіта», Українське педагогічне товариство «Рідна школа», «Рідна хата», Західна Україна.

Лит. 28.

Vasyl FUTALA,

Doctor of History, Professor of Ukraine Modern History Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) vfutala@ukr.net

CULTURAL AND EDUCATIONAL ASSOCIATIONS ACTIVITY OF WESTERN UKRAINE IN 1920–1930'S .: CONTEMPORARY RESEARCH AND INTERPRETATION

The contemporary Ukrainian and Polish historians works are analyzed, dedicated to Ukrainians cultured-educational movement in Poland during the 1920–1930's. The author selected research works basic directions, summed up this study results and identified issues that require additional search.

Key words: historiography, «Prosvita» association, ukrainian pedagogical association «Native School», «Ridna Hata», Western Ukraine.

Ref. 28.

Васи́лий ФУТАЛА,

*доктор исторических наук, профессор кафедры новой и новейшей истории
Украины Дрогобычского государственного педагогического университета имени
Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) vfutala@ukr.net*

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИХ ОБЩЕСТВ ЗАПАДНОЙ УКРАИНЫ В 1920–1930-Х ГГ.: СОВРЕМЕННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ И ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Проанализированы работы современных украинских и польских историков, освещающие культурно-просветительское движение украинцев в Польше на протяжении 1920–1930-х гг. Автор выделил основные направления исследований, подвел итоги изучения темы и определил вопросы, требующие дополнительного поиска.

Ключевые слова: историография, общество «Просвіта», Украинское педагогическое общество «Рідна школа», «Рідна хата», Западная Украина.

Лит. 28.

© Футала В. Діяльність культурно-освітніх товариств Західної України у 1920–1930-х рр.: сучасні дослідження та інтерпретації

Постановка проблеми. Важливою складовою частиною суспільного життя українців у міжвоєнній Польщі була діяльність культурно-освітніх самоврядних організацій – «Просвіта», Українське педагогічне товариство (УПТ) «Рідна школа», «Рідна хата» та ін. Забезпечуючи гармонійний і всебічний розвиток громадянства, вони сприяли формуванню національної еліти з державницьким мисленням, обґрунтуванню ненасильницьких підвалин національного державотворення. Звернення до цієї важливої сторінки вітчизняної історії має не тільки пізнавальне, але й практичне значення. Адже досвід недалекого історичного минулого є повчальним для сучасних українських політиків і громадських діячів у справі розбудови демократичного суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Порушена проблема має велику бібліографію, але в історіографічному аспекті перебуває на початковій стадії вивчення. Сучасні дослідники І. Зуляк [7] і Б. Савчук [17] зробили спробу узагальнити науковий доробок своїх попередників. Так, перший автор поставив завдання (яке невдовзі в основному виконав) предметно вивчити діяльність «Просвіти» у міжвоєнний період, що, безумовно, сприятиме глибшому засвоєнню особливостей культурної праці товариства, дозволить розкрити процес відновлення, формування і поступу інституції, узагальнити досвід, нагромаджений нею, з метою його використання на сучасному етапі. Другий автор також слушно наголошує, що в умовах незалежної України необхідно пропагувати такі виправдані часом демократичні засади діяльності масових добровільних об'єднань, як аполітичність, понадстановість, понадконфесійність та ін. Тим не менше, можемо ствердити, що на сьогодні немає підсумкової роботи, у якій були б відображені не тільки напрями наукових студій, а й здобутки всіх дослідників цієї проблематики, у т.ч. й названих авторів історіографічних розвідок і представників зарубіжної історичної науки.

Мета статті – виявити тенденції вивчення діяльності культурно-освітніх організацій західних українців у міжвоєнній Польщі, показати персональний внесок учених у дослідження проблеми та визначити коло питань, що потребують поглиблених наукових пошуків.

Виклад основного матеріалу. Перші публікації з історії «Просвіти» з'явилися у періодичній пресі вже у 1988 р. Причому потік статей наростав із року в рік. Свого апогею він сягає 1993 р., коли йшла активна підготовка до відзначення 125-річчя культурно-освітньої організації. Багато обласних і районних газет на той час вже мали спеціальні рубрики, де висвітлювалися історичні та сучасні проблеми розвитку просвітянського руху. В 1992–1993 рр. у Львові, Івано-Франківську та інших містах відбулися науково-теоретичні конференції, спеціально присвячені історії Товариства, та інші заходи, де це питання порушувалося у зв'язку з актуальними проблемами української минувшини. Однією з перших спроб показати історію національної інституції від часу її виникнення до сьогодення стало видання «Нарису історії «Просвіти» за редакцією І. Мельника, чим було започатковано «Популярну енциклопедію «Просвіти». Праця приваблює головним чином тим, що містить біографічні дані про керівників інституції та багато інших довідкових матеріалів. Щодо самого змісту, то історія Товариства до 1939 р. висвітлюється досить однобічно і фактично зводиться до його видавничої діяльності. Саме таке спрямування мають публікації А. Середяк [18] про розвиток просвітницького руху в Галичині міжвоєнного періоду.

До ювілею «Просвіти» вийшла книга Ж. Ковби [8], яка отримала схвальні відгуки серед широкого читачького загалу. Авторка намагалася охопити всі сфери діяльності Товариства в Галичині за 70-річний період його існування, що практично неможливо

у невеликій за обсягом праці. Тим не менше, це дослідження не позбавлене науковою новизни, зокрема, нестандартних оцінок-висновків. Варто погодитися із твердженням Ж. Ковби, що «Просвіта» була школою адміністративної, організаційної праці для тисяч галичан. Вона не лише зберегла авторитет «українського магістрату» часів Австро-Угорщини, але й стала для українців організацією, яку польська влада змушена була трактувати як державну установу [8, 41]. Ще одна особливість книги – її виховне спрямування. Тут міститься заклик до молоді збирати матеріали з історії «Просвіти» у рідному селі чи місті і настанови, як це робити.

Розвиткові видавничої справи організації присвячені «Видання «Просвіт» Галичини: книги та аркушева продукція (1868–1939): Бібліографічний покажчик» [3] й «Товариство «Просвіта» у Львові: покажчик видань 1868–1939» [19]. Ці праці мають бібліографічно-довідковий характер. Укладачі збірки класифікували видання інституції за таким типом: книжкові, до яких належать і так звані «змішані», періодичні, нотні, образотворчі й картографічні, аркушеві, покажчик альманахів і збірників, серійні. Водночас із поля зору дослідників випала періодика, що видавалася філіями, як-от: «Бюлетин Філії Товариства «Просвіта» в Дрогобичі для читалень «Просвіти» міста й повіту Дрогобич» (1936–1937), «Бюлетень Філії «Просвіти» в Калуші (1936–1939), «Просвітні вісти Філії Товариства «Просвіта» в Перемишлі (1935).

Заслугове на увагу й спеціальне дослідження М. Люзняк [10], у якому висвітлюється одна з маловідомих сторінок діяльності «Просвіти» – виховання засобами періодики національної свідомості етнічних українців Лемківщини. Авторка довела, що найбільший внесок у розвиток українства краю зробив журнал «Життя і знання», який виходив протягом 1927–1939 рр., а центральною ланкою виховного процесу були місцеві священики.

Корисною є археографічна робота В. Пашука. У книзі «Товариство «Просвіта» у Львові. Статути» він уперше зібрав усі чинні статути Товариства за період 1868–1939 рр. Автор віднайшов у Центральному державному історичному архіві у Львові проекти трьох статутів (один датований 1929 роком, два інші – 1933-ім) і з'ясував, що з об'єктивних причин (з одного боку – певна внутрішня боротьба у самому товаристві, а з другого – наступ польського шовінізму) жоден із них не був прийнятий. Тому шостий за рахунком статут 1924 р. діяв до кінця 1930-х років [20, 5–6].

З нагоди 130-річчя заснування Товариства було видано збірник матеріалів та документів Всеукраїнського Товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка, присвячених ювілеєві [15]. Тут розміщено декілька публікацій В. Пашука, які, однак, побудовані на матеріалах діаспорних видань. Ф. Коваль у статті «Просвіта» – «хресна маги» галицької кооперації» [15, 67–70] вказує, що завдяки підтримці української кооперації Товариство стало не лише духовно, але й матеріально багатою організацією, і наводить кількісні статистичні дані щодо розвитку інституції станом на 1938 р. Проте автор мусів би додати, що, незважаючи на підтримку українських кооперативів, фінансове становище цього громадського об'єднання упродовж міжвоєнного періоду було дуже складним, постійно відчувалася нестача коштів, що було однією з причин гальмування розвитку матеріальної бази в цілому.

Дослідженню історії «Просвіти» на Волині поклала початок розвідка рівненського краєзнавця Г. Бухала, що вийшла друком 1993 року [2]. Невдовзі з'явилася непересічна праця Б. Савчука [16], у якій головна увага звернена на 1917–1930 рр. – час виникнення та широкого розвою Товариства у період польської влади. Заслугою автора є те, що він реконструював етапи та особливості просвітнянського руху. Легалізувавшись на початку

1920-х років, цей рух досяг свого апогею у 1926–1927 рр. Саме тоді «Просвіта» перетворюється на вагомий фактор національного життя української спільноти. Свідченням об'єктивного підходу до предмета дослідження є те, що автор не схильний прикрашувати культурно-освітній рух у краї. Так, він з'ясував, що живу, систематичну роботу проводили 15–17 відсотків філій. Більше половини осередків з різною інтенсивністю проводили звичайну просвітницьку роботу. Проте чимало (15–20 відсотків) філій існували лише на папері. Роками вони не виказували жодної діяльності, не передплачували українських часописів, не мали книжок [16, 40–41].

Окремі аспекти цього питання описали луцькі історики М. Кучерепа і Р. Давидюк. Так, перший автор на основі матеріалів польських архівів уточнив число осередків і філій «Волинської Просвіти»: станом на 1930 р. їх було 641 із 17760 членами [9, 14]. У дещо категоричній формі М. Кучерепа висловив думку стосовно невдачі об'єднання волинських просвітянських організацій із галицькими. Він уважає, що причиною цього була як певна упередженість галицьких діячів до волинян, так і дії владних структур [9, 13]. Перша причина стає більш зрозумілою у світлі даних, які подала Р. Давидюк: наприкінці 1920-х років більшість «Просвіт» на Волині перебували під впливом лівих сил [5, 26]. Проаналізувавши діяльність проурядових «Просвіт'янських хат», авторка дійшла висновку: вони не змогли повноцінно замінити заборонені «Просвіти», хоча сприяли збереженню української культури у складних умовах польської дійсності [5, 33].

Варто згадати й інших волинських дослідників, які прагнуть ретроспективно відтворити культурно-освітні процеси у своєму краї. Ще недостатньо вивчену проблему – діяльність товариства «Рідна хата» на Холмщині і Підляшші – порушила Л. Понедельник [12]. Системою аргументів дослідниця показала високу місію національно-патріотичного товариства у справі руйнування польської політики асиміляції українців та повернення українському народові його духовних скарбів. У кандидатській дисертації М. Філіпович [22] реконструйовано цілісну картину функціонування «Просвіти» в Луцькому повіті протягом 1918–1935 рр. Авторка з'ясувала, що на час заборони у 1932 р. осередки Товариства мали понад 3 тис. осіб. Тобто, кількість просвітян становила 2 % від загальної кількості українців Луцького повіту. Господарська діяльність була одним із найслабших місць роботи Луцької «Просвіти». За весь час її існування так і не було забезпечено обладнанням театральні зали, читальні, бібліотеки. Незважаючи на зусилля, більшість філій так і не змогла побудувати народні просвіт'янські доми. Відсутність коштів перешкоджала Раді Товариства проводити загальні збори, організаційні та благодійні заходи, заснувати власне видавництво [22, 9–10]. Та попри численні труднощі, було сформовано стійкий інтерес до культурних надбань рідного народу [22, 12–13].

Комплексне вивчення не окремих, а всіх діючих на Волині у міжвоєнний період культурно-освітніх організацій здійснила С. Пономаренко. Авторка з'ясувала, що із понад 40 українських об'єднань 28 займалися освітньою та культурно-мистецькою діяльністю. Основою їх поступу стали засади демократизму і націоцентризму, що дало змогу залучити до громадського життя більшість дорослого українського населення краю [13, 7–8].

Розвиток культурно-освітнього руху в Галичині на регіональному рівні досліджують П. Арсенич, О. Максимонько, М. Олійник. У колективній праці «Просвіта Івано-Франківська: минуле й сучасне» вони відтворили історію та основні здобутки філій культурно-освітньої організації у Станіславові за весь період її існування, подали короткі біографічні відомості про видатних діячів «Просвіти» у минулому й тепер [14, 7–82]. Підсумком пошукової роботи А. Грицана стала монографія [4], у якій відтворено

правові, соціально-економічні й політичні аспекти діяльності філій і читалень «Просвіти» на Прикарпатті у міжвоєнний період, показано, як в умовах польської займанщини культурно-освітні осередки намагалися консолідувати націю у боротьбі проти чужоземного поневолення, залучити галицьких українців до просвітньої роботи. Чи не найгострішим було протиборство на ниві культурно-освітньої праці між різними суспільно-політичними силами саме у цьому регіоні. Не випадково Головний відділ «Просвіти» своїм розпорядженням у 1928 р. припинив діяльність 28 читалень Станиславівського воєводства, якими опанували комуністи [4, 100].

Донедавна ще були відсутні синтетичні праці, які б на значному, належним чином опрацьованому джерельному матеріалі розкривали як загальні закономірності розвитку українського культурно-просвітнього руху в цілому, так і його регіональні особливості у міжвоєнне двадцятиліття. Цей вакуум нині великою мірою заповнив І. Зуляк. У фундаментальній монографії [6] він простежив роль просвітніх осередків у контексті реалізації національних прагнень українства. На переконання автора, «Просвіта» перебувала в опозиції до польської влади, але виражала це в ненасильницькій формі діяльності. В історичній літературі нерідко навіюється думка, що на культурно-освітню інституцію переважний вплив мало Українське національно-демократичне об'єднання. Однак І. Зуляк не поділяє такого погляду. Він небезпідставно вважає, що навіть члени Головного відділу, голови філій і читалень представляли різні політичні сили, що свідчило про належність до багатовекторного політикуму, відсутність єдиної політичної орієнтації, яка б об'єднувала Товариство у цілому і його членів зокрема [6, 172]. Привертають увагу ті розділи книги, де автор показує особливості функціонування й структури Головного відділу «Просвіти», галузевих комісій, кадровий потенціал, зміст і основні форми діяльності. Не можна не погодитися з висновком І. Зуляка, що безперечними здобутками «Просвіти» в громадському житті Західної України стали: створення міцної ідейно-теоретичної основи національно-культурного руху, обґрунтування його конкретних вимог й засад; формування розгалуженої мережі товариства, що сприяло залученню широких верств до участі у його функціонуванні; масове зростання національної свідомості українства; залучення до просвітніх осередків молодого покоління; перетворення українства краю у добре організовану спільноту, яка чітко усвідомлювала національні потреби [6, 560].

Черговим поштовхом до поживлення досліджень з історії «Просвіти» стало відзначення 140-річчя з часу заснування цієї інституції. В опублікованих матеріалах наукових конференцій, що проходили у Львові й Тернополі [11; 21], з'ясовано нові факти про основні ділянки національної праці Товариства, подано відомості про філії, читальні і провідних діячів, показано взаємини «Просвіти» з іншими культурно-освітніми організаціями Західної України.

Позитивної оцінки заслуговують зусилля учених, спрямовані на комплексне вивчення історії Українського педагогічного товариства «Рідна школа». Найбільшу пізнавальну цінність серед значного числа праць, авторами яких є переважно представники педагогічної науки, має монографія Г. Білавич та Б. Савчука [1]. У книзі, яка вводить до наукового обігу маловідомі архівні документи, історичні факти, спогади діячів УПТ, подолано стереотип попереднього висвітлення національної освіти і шкільництва у Галичині, показано діяльність «Рідної школи» у контексті суспільно-політичного розвитку краю, обґрунтовано етапи становлення та ідеологічного й організаційного поступу Товариства. Автори показали, що у 1930-х рр. УПТ досягає найвищого рівня розвитку. У складні часи «пацифікації», коли було ліквідовано понад 30 первинних осередків,

інституція не лише зберігає, а й розвиває свою організаційну структуру: станом на 1939 р. її чисельність, де близько 90 % становило селянство й міщанство, зростає до 105 тис. осіб, об'єднаних у 2074 гуртках (вони діяли у більшій половині галицьких громад) [1, 48–51]. Заслуга Українського педагогічного товариства, як довели учені, полягає в тому, що впродовж багатьох десятиліть воно створювало мережу навчально-освітніх закладів (дошкілля, загальноосвітні, професійні школи, учительські семінарії) – «державу в державі» [1, 197–198].

Варті уваги й інші розмірковування дослідників. В умовах асиміляторської політики польських властей, активного наступу на рідну мову, стверджують вони, УПТ «Рідна школа» стало осередком національного життя, оберегом української культури. У 20–30-х рр. ХХ ст. на наукових засадах воно створило альтернативну державній систему приватного українського шкільництва, де основою навчально-виховного процесу було формування національного компонента змісту освіти. Він здійснювався на фундаменті українознавства, яке ставило завдання опанувати навчальні дисципліни крізь призму української ментальності, етнопсихології, етнографії тощо [1, 198]. Актуальною залишається рекомендація Г. Білавич і Б. Савчука використовувати досвід «Рідної школи» у процесі розбудови національної системи освіти і виховання в незалежній Українській державі.

Діяльність УПТ «Рідна школа» на дисертаційному рівні дослідив П. Хмельовський [23]. Автор зосередив увагу на тих питаннях, які недостатньо висвітлили його попередники, як-от: діяльність українських політичних партій і організацій в культурно-освітній сфері, міжпартійна боротьба за впливи на Товариство, взаємини УПТ з іншими культурно-освітніми товариствами краю. У роботі, особливо у її четвертому розділі, мають місце нові акценти в оцінці рідношкільної організації. Зокрема, дослідник пише: «Незважаючи на гостре міжпартійне протистояння, УПТ залишалася самостійним впливовим чинником суспільно-політичного життя Західної України... Переживши складну внутрішню еволюцію під впливом загальних суспільних процесів та культурних потреб українства, воно пройшло еволюцію від локально-станового (вчительського) об'єднання до масової громадсько-політичної інституції, яка розбудувала не тільки приватне шкільництво, а охопила сферу позашкільного виховання і проводила широку культурно-масову роботу» [23, 16].

Аналізована проблема не втратила актуальності і в сучасній польській україністиці. Стан українського шкільництва у південно-східних воеводствах Польщі, розвиток позашкільної освіти, аматорський культурно-освітній рух українців частково висвітлені у працях З. Запоровського, К. Гринберга і Б. Шпренгеля [25, 462–482; 29, 107–119]. Ці питання також стали предметом пильної уваги М. Сирника [28]. Услід за істориками народної Польщі автори трактують «Просвіти» і «Просвітянські хати» як «осередки культури і поступу», «важливі ознаки української самоідентичності».

Стараннями Г. Купріяновича збагатилися наукові знання про організаційну структуру та основні форми діяльності товариства «Рідна хата». На переконання дослідника, у 1920-х рр. це була найважливіша і найдинамічніша інституція українського національного життя на Холмщині і Південному Підляшші [26, 172]. Детальніше цей аспект проблеми розглянув Є. Дорошевський у монографії, що побачила світ у 2000 р. [24]. Автор показав, що згідно із шкільним законом 1924 р. Люблінщина була позбавлена можливості створювати утраквістичні (двомовні) школи. Через це діти з українських родин не могли отримати навіть мінімальних знань з мови, якою послуговувалися вдома. За цих умов велику роль відігравала позашкільна освіта, яка знайшла втілення у діяльності

громадського товариства «Рідна хата». Систематичний розвиток організації відбувся у 1924 р., причому у всіх (дев'яти) повітах, де мешкало українське населення. Протягом останніх п'яти років діяльності «Рідної хати» (1926–1930) створено і зареєстровано 86 філій. Найбільша динаміка росту мала місце у 1926–1927 рр., тоді постало 65 філій. Популярність «Рідної хати» намагалися використати для власних цілей політичні партії. За неповними даними, у 1925 р. в 11-ти філіях домінували комуністи. У наступні роки їх вплив зростав, що й дало підставу люблінському воєводі заборонити Товариство. «Ліквідація цієї заслуженої організації, – підсумував дослідник, – була великою втра-тою для українського суспільства. Вона змогла досягти значних успіхів і розбудила іні-ціативу багатьох місцевих діячів. Відіграла велику культуротворчу роль – реалізувала в широких масштабах основні цілі, спрямовані на культивування й утвердження власної національної культури» [24, 188].

Знавцем історії українського просвітницького руху на Лемківщині зарекомендував себе Я. Мокляк. Автор фахово показав здобутки на культурно-освітній ниві Лемківської комісії, діяльність двох філій «Просвіти» – у Новому Сончі та Сяноку, розкрив освітню працю греко-католицького духовенства і світської інтелігенції. Простежуючи діяльність УПТ «Рідна школа», Я. Мокляк звернув увагу на диспропорцію розташування її осередків у регіоні – їх було більше у східній частині Лемківщини і менше – у західній. Остання обставина негативно позначилася на розвитку української ідеї у повітах, що належали до Краківського воєводства [27, 102–127].

Висновки. Отже, сучасний етап розвитку теми позначений суттєвим приростом знань про діяльність українських культурно-освітніх товариств у міжвоєнній Польщі. Ретельне опрацювання чималим загоном дослідників заборонених раніше архівних фондів, творче використання спадщини наукових кіл української діаспори дозволило ширше і глибше розкрити націєтворчу місію громадських організацій. На високому професійному рівні написані узагальнювальні праці з історії «Просвіти» та УПТ «Рідна школа». Заслужують схвалення наукові розробки істориків демократичної Польщі. Проте згадану проблему не можна вважати вичерпану. Зокрема, маємо лише фрагментарні відомості про діяльність «Молодої Просвіти». Предметом систематичного, а не спорадичного вивчення мала би стати тема взаємин культурно-освітніх товариств із церквою. Більш докладного аналізу потребує функціонування повітових «Просвіт», як-от: розширення мережі членства, господарсько-економічний стан, організація бібліотечної справи тощо. Так само необхідно ретельніше вивчити роботу комісії УПТ «Рідна школа» та її низових ланок. Окремим напрямом наукового пошуку може стати видавнича діяльність масових самоврядних об'єднань. Ґрунтовнішого висвітлення вимагає питання персонального внеску діячів культурно-освітньої сфери у розбудову українського національного життя міжвоєнного періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білавич Г. Товариство «Рідна школа» (1881–1939 рр.) / Г. Білавич, Б. Савчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999. – 208 с.
2. Бухало Г. «Просвіта» сяла світло (Сторінки історії Рівненської «Просвіти» 1917–1928, 1942–1944 рр.) / Г. Бухало. – Рівне : Редакційно-видавниче підприємство, 1993. – 46 с.
3. Видання «Просвіт» Галичини: книги та аркушева продукція (1868–1939) : Бібліографічний покажчик. – К. : Абрис, 1996. – 248 с.
4. Грицан А. Просвітня зоря Прикарпаття. Нариси про історію товариства «Просвіта» на Прикарпатті між двома світовими війнами (1921–1939 рр.) / А. Грицан. – Івано-Франківськ : Сіверія, 2000. – 180 с.

5. Давидюк Р. З історії «Просвіт» та «Просвітанських хат» на Волині / Р. Давидюк // «Просвіта» на Волині : минуле і сучасне. Збірник наукових статей, документів / [за ред. В. К. Барана]. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2001. – С. 23–35.
6. Зуляк І. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939) / І. Зуляк. – Тернопіль : «Воля», 2005. – 946 с.
7. Зуляк І. Діяльність «Просвіти» у Східній Галичині (1868–1939) : історіографія та джерельна база дослідження / І. Зуляк // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль, 2000. – Вип. 10. – С. 287–292.
8. Ковба Ж. М. «Просвіта» – світло, знання, добро і воля українського народу / Ж. М. Ковба. – Дрогобич : Відродження, 1993. – 128 с.
9. Кучерепа М. «Просвіта» на Волині у міжвоєнний період (20-ті – початок 30-х років ХХ ст.) / М. Кучерепа // «Просвіта» на Волині : минуле і сучасне. Збірник наукових статей, документів / [за ред. В. К. Барана]. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2001. – С. 11–23.
10. Люзник М. Маловідоме з видавничої історії товариства «Просвіта» у Західній Україні : на шляху формування національної свідомості та політичного мислення українського народу / М. Люзник. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – 60 с.
11. Матеріали Міжнародної наукової конференції «Просвіта» в національно-культурному житті українського народу (до 140-річчя з часу заснування) / [за заг. ред. проф. І. С. Зуляка]. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – 279 с.
12. Понедельник Л. Товариство «Рідна хата» у боротьбі за збереження національно-культурних традицій на терені Холмщини і Підляшшя / Л. Понедельник // Українці Холмщини і Підляшшя : історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків : Зб. наук. праць / [упорядн. М. М. Кучерепа і Н. Г. Стащенко]. – Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня» – РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2008. – С. 356–366.
13. Пономаренко С. Культурно-освітні організації Волині 1921–1939 рр. : автореф. дис. ... канд. істор. наук / С. Пономаренко. – Львів, 2001. – 15 с.
14. Просвіта Івано-Франківська: минуле й сучасне. У двох книгах. – Івано-Франківськ : Сіверія, 2000. – Книга перша. – 208 с.
15. «Просвіта» : історія та сучасність (1868–1998) : Збірник матеріалів та документів, присвячених 130-річчю ВУТ «Просвіта» ім. Тараса Шевченка / [упор., ред. В. Герман]. – К. : «Просвіта», 1998. – 480 с.
16. Савчук Б. Волинська «Просвіта» / Б. Савчук. – Рівне : «Ліста», 1996. – 154 с.
17. Савчук Б. Українські громадські організації в Галичині у другій половині ХІХ – 30-х роках ХХ ст. : здобутки і перспективи розвитку історіографічного дослідження / Б. Савчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету : історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2001. – Т. 7 (9). – С. 356–364.
18. Середяк А. Товариство «Просвіта» в період першої світової війни, визвольних змагань українського народу і їх поразки (1914–1928) / А. Середяк // Нарис історії «Просвіти» / [Р. Іванчук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середяк]. – Львів–Краків–Париж : Просвіта, 1993. – С. 42–52; Її ж. Діяльність товариства «Просвіта» в 1929–1939 рр. // Там само. – С. 53–63; Її ж. Характеристика видань Львівського товариства «Просвіта» // Там само. – С. 75–85.
19. Товариство «Просвіта» у Львові : показник видань 1868–1939 / [укладачі О. Г. Бербека, Л. В. Головата]. – Львів: НАН України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника, 1996. – 580 с.
20. Товариство «Просвіта» у Львові. Статути / [упор., автор вступної статті Пашук В.]. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. – 271 с.
21. Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 19: «Просвіта» – оберег незалежності та соборності України / [Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Відп. ред. Ярослав Ісаєвич, упоряд.: Феодосій Стеблій, Володимир Пашук]. – Львів, 2010. – 784 с.
22. Філіпович М. Луцька «Просвіта» (1918–1935 роки) : автореф. дис. ... канд. істор. наук / М. Філіпович. – Львів, 2002. – 22 с.
23. Хмельовський П. Українське педагогічне товариство «Рідна школа» в суспільно-політичному житті Західної України (1919–1939 рр.) : автореф. дис. ... канд. істор. наук / П. Хмельовський. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.

24. Doroszewski J. Oświata i życie kulturalne społeczności ukraińskiej na Lubelszczyźnie w latach 1918–1939 / J. Doroszewski. – Lublin : Lubelskie Towarzystwo Naukowe, 2000. – 338 s.
25. Grünberg K. Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X–XX wieku / K. Grünberg, B. Sprengel. – Warszawa : Książka i Wiedza, 2005. – 832 s.
26. Kuprianowicz G. Ukraińskie życie kulturalno-oświatowe i ekonomiczne na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu w latach 1918–1926 / G. Kuprianowicz // Rocznik Chełmski. – 1995. – T. 1. – S. 171–210.
27. Moklak J. Lemkowszczyzna w Drugiej Rzeczypospolitej. Zagadnienia polityczne i wyznaniowe / Jarosław Moklak. – Kraków : Towarzystwo Wydawnicze «Historia Jagellonica», 1997. – 223 s.
28. Syrnyk M. Ukraińcy w Polsce 1918–1939. Oświata i szkolnictwo / M. Syrnyk. – Wrocław : Krynica-Desigu Studio, 1996. – 186 s.
- Zaporowski Z. Wołyńskie Zjednoczenie Ukraińskie / Z. Zaporowski. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2000. – 162 s.

REFERENCES

1. Bilavich G. Tovaristvo «Ridna shkola» (1881–1939 rr.) / G. Bilavich, B. Savchuk. – Ivano-Frankivs'k : Lileja-NV, 1999. – 208 s.
2. Buhalo G. «Prosvita» sijala svitlo (Storinki istorii Rivnens'koi «Prosviti» 1917–1928, 1942–1944 rr.) / G. Buhalo. – Rivne : Redakcijnno-vidavniche pidprijemstvo, 1993. – 46 s.
3. Vidannja «Prosvit» Galichini: knigi ta arkusheva produkcija (1868–1939) : Bibliograficnij pokazchik. – K. : Abris, 1996. – 248 s.
4. Grican A. Prosvitnja zorja Prikarpattja. Narisi pro istoriju tovaristva «Prosvita» na Prikarpatti mizh dvoma svitovimi vijnamy (1921–1939 rr.) / A. Grican. – Ivano-Frankivs'k : Siverija, 2000. – 180 s.
5. Davidjuk R. Z istorii «Prosvit» ta «Prosvitjans'kih hat» na Volini / R. Davidjuk // «Prosvita» na Volini : minule i suchasne. Zbirnik naukovih statej, dokumentiv / [za red. V. K. Barana]. – Luc'k : RVV «Vezha» VDU im. Lesi Ukrainki, 2001. – S. 23–35.
6. Zuljak I. Dijal'nist' «Prosviti» u Zahidnij Ukraini v mizhvojennij period (1919–1939) / I. Zuljak. – Ternopil' : «Volja», 2005. – 946 s.
7. Zuljak I. Dijal'nist' «Prosviti» u Shidnij Galichini (1868–1939) : istoriografija ta dzherel'na baza doslidzhennja / I. Zuljak // Naukovi zapiski Ternopil's'kogo derzhavnogo pedagogicznego universitetu im. V. Gnatjuka. Serija: Istorija. – Ternopil', 2000. – Vip. 10. – S. 287–292.
8. Kovba Zh. M. «Prosvita» – svitlo, znannja, dobro i volja ukrains'kogo narodu / Zh. M. Kovba. – Drohobich : Vidrozhennja, 1993. – 128 s.
9. Kucherepa M. «Prosvita» na Volini u mizhvojennij period (20-ti – pochatok 30-h rokov HH st.) / M. Kucherepa // «Prosvita» na Volini: minule i suchasne. Zbirnik naukovih statej, dokumentiv / [za red. V. K. Barana]. – Luc'k : RVV «Vezha» VDU im. Lesi Ukrainki, 2001. – S. 11–23.
10. Ljuznjak M. Malovidome z vidavnicnoi istorii tovaristva «Prosvita» u Zahidnij Ukraini : na shljahu formuvannja nacional'noi svidomosti ta politichnogo mislennja ukrains'kogo narodu / M. Ljuznjak. – L'viv : Institut ukrainoznavstva im. I. Krip'jakevicha NAN Ukraini, 2001. – 60 s.
11. Materiali Mizhnarodnoi naukovoi konferencii «Prosvita» v nacional'no-kul'turnomu zhitti ukrains'kogo narodu (do 140-richchja z chasu zasnuvannja) / [za zag. red. prof. I. S. Zuljaka]. – Ternopil' : TNPU im. V. Gnatjuka, 2009. – 279 s.
12. Ponedjel'nik L. Tovaristvo «Ridna hata» u borot'bi za zberezhennja nacional'no-kul'turnih tradicij na tereni Holmshhini i Pidljashsja / L. Ponedjel'nik // Ukrainci Holmshhini i Pidljashsja : istorichna dolja, duhovna i material'na kul'tura vprodovzh vikiv : Zb. nauk. prac' / [uporjadn. M. M. Kucherepa i N. G. Stashenko]. – Luc'k : VAT «Volins'ka oblasna drukarnja» – RVV «Vezha» VNU im. Lesi Ukrainki, 2008. – S. 356–366.
13. Ponomarenko S. Kul'turno-osvitni organizacii Volini 1921–1939 rr. : avtoref. dis. ... kand. istor. nauk / S. Ponomarenko. – L'viv, 2001. – 15 s.
14. Prosvita Ivano-Frankivs'ka: minule j suchasne. U dvoch knigah. – Ivano-Frankivs'k : Siverija, 2000. – Kniga persha. – 208 s.
15. «Prosvita» : istorija ta suchasnist' (1868–1998) : Zbirnik materialiv ta dokumentiv, prisvjachenih 130-richchju VUT «Prosvita» im. Tarasa Shevchenka / [upor., red. V. Germana]. – K. : «Prosvita», 1998. – 480 s.

-
16. Savchuk B. Volins'ka «Prosvita» / B. Savchuk. – Rivne : «Lista», 1996. – 154 s.
17. Savchuk B. Ukrains'ki gromads'ki organizacii v Galichini u drugij polovini HIH – 30-h rokah XX st. : zdbutki i perspektivi rozvitku istoriografichnogo doslidzhennja / B. Savchuk // Naukovi praci Kam'janec'-Podil's'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu : istorichni nauki. – Kam'janec'-Podil's'kij, 2001. – T. 7 (9). – S. 356–364.
18. Seredjak A. Tovaristvo «Prosvita» v period pershoi svitovoi vijni, vizvol'nih zmagani' ukrains'kogo narodu i ih porazki (1914–1928) / A. Seredjak // Naris istorii «Prosviti» / [R. Ivanchuk, T. Komarinec', I. Mel'nik, A. Seredjak]. – L'viv–Krakiv–Parizh : Prosvita, 1993. – S. 42–52; ii zh. Dijal'nist' tovaristva «Prosvita» v 1929–1939 rr. // Tam samo. – S. 53–63; ii zh. Charakteristika vidan' L'viv's'kogo tovaristva «Prosvita» // Tam samo. – S. 75–85.
19. Tovaristvo «Prosvita» u L'vovi : pokazhchik vidan' 1868–1939 / [ukladachi O. G. Berbeka, L. V. Golovata]. – L'viv: NAN Ukraini, L'viv's'ka naukova biblioteka im. V. Stefanika, 1996. – 580 s.
20. Tovaristvo «Prosvita» u L'vovi. Statuti / [upor., avtor vstupnoi statii Pashuk V.]. – L'viv : Institut ukrainoznavstva im. I. Krip'jakevicha NAN Ukraini, 1999. – 271 s.
21. Ukraina : kul'turna spadshhina, nacional'na svidomist', derzhavnist'. Vip. 19: «Prosvita» – oberig nezalezhnosti ta sobornosti Ukraini / [Institut ukrainoznavstva im. I. Krip'jakevicha HAH Ukraini. Vidp. red. Jaroslav Isajevich, uporjad.: Feodosij Steblj, Volodimir Pashuk]. – L'viv, 2010. – 784 s.
22. Filipovich M. Luc'ka «Prosvita» (1918–1935 roki) : avtoref. dis. ... kand. istor. nauk / M. Filipovich. – L'viv, 2002. – 22 s.
23. Hmel'ovs'kij P. Ukrains'ke pedagogichne tovaristvo «Ridna shkola» v suspil'no-politichnomu zhitti Zahidnoi Ukraini (1919–1939 rr.) : avtoref. dis. ... kand. istor. nauk / P. Hmel'ovs'kij. – Ivano-Frankivs'k, 2004. – 20 s.
24. Doroszewski J. Oświata i życie kulturalne społeczności ukraińskiej na Lubelszczyźnie w latach 1918–1939 / J. Doroszewski. – Lublin : Lubelskie Towarzystwo Naukowe, 2000. – 338 s.
25. Grünberg K. Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X–XX wieku / K. Grünberg, B. Sprengel. – Warszawa : Książka i Wiedza, 2005. – 832 s.
26. Kuprianowicz G. Ukraińskie życie kulturalno-oświatowe i ekonomiczne na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu w latach 1918–1926 / G. Kuprianowicz // Rocznik Chełmski. – 1995. – T. 1. – S. 171–210.
27. Moklak J. Łemkowszczyzna w Drugiej Rzeczypospolitej. Zagadnienia polityczne i wyznaniowe / Jarosław Moklak. – Kraków : Towarzystwo Wydawnicze «Historia Jagellonica», 1997. – 223 s.
28. Syrnyk M. Ukraińcy w Polsce 1918–1939. Oświata i szkolnictwo / M. Syrnyk. – Wrocław: Krynica-Desigu Studio, 1996. – 186 s.
- Zaporowski Z. Wołyńskie Zjednoczenie Ukraińskie / Z. Zaporowski. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2000. – 162 s.

Статтю подано до редакції 02.03.2015 р

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 783(477):06.055.2

Юрій МЕДВЕДИК,
доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри музикознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Україна, Львів) jurij_medvedyk@ukr.net

«БОГОГЛАСНИК» – ПЕРША ДРУКОВАНА АНТОЛОГІЯ ДУХОВНИХ ПІСЕНЬ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена 225-літтю з часу виходу у світ унікальної антології української духовної пісні під назвою «Богогласник» (Почаїв, 1790–1791). Видання стало першим з-поміж подібних тематичних збірників не тільки в Україні, але й у всьому східнослов'янському світі. Згодом антологія отримала велику популярність далеко поза межами України, до текстів пісень виявляли чималий інтерес численні українські композитори, серед яких і сучасні (М. Скорик, Г. Гаврилець та ін.).

Ключові слова: «Богогласник», духовна пісня, антологія, паралітургійна творчість.

Лит. 20.

Jurij MEDVEDYK,
Doctor of Arts, Professor, Head of Musicology Department,
Lviv National Ivan Franko University
(Ukraine, Lvov) jurij_medvedyk@ukr.net

BOHOHLASNYK — THE FIRST TYPED ANTOLOGY OF SACRED SONGS IN UKRAINE

The appearance of Bohohlasnyk was prepared by a two hundred years tradition of creating sacred songs in Ukraine. In 1791 the first in Ukraine and in the whole Eastern Slavonic world anthology of sacred songs was printed in Pochaiv. This publication summarized the best masterpieces of paraliturgical creative work of Ukrainian people during the XVII-XVIII centuries. Bohohlasnyk contained 250 music and poetic texts of sacred songs: 214 – in Ukrainian language, 33 – in Polish language and 3 – in Latin language.

During the last quarter of the XIX century and at the beginning of the XX century Bohohlasnyk was published widely and quite often from Pochaiv to St. Petersburg.

Key words: Bohohlasnyk, Pochaiv, sacred song, anthology, print, paraliturgic.

Ref. 20.

Юрій МЕДВЕДЫК,
доктор искусствоведения, профессор, заведующий кафедрой музыковедения
Львовского национального университета имени Ивана Франко
(Украина, Львов) jurij_medvedyk@ukr.net

БОГОГЛАСНИК – ПЕРВАЯ ПЕЧАТНАЯ АНТОЛОГИЯ ДУХОВНОЙ ПЕСНИ В УКРАИНЕ

Выдающаяся антология духовной песни в Украине была издана в 1791 году. Это было первое издание текстов духовных песен преимущественно на украинском книжном языке (241 текстове),

© Медведик Ю. «Богогласник» – перша друкована антологія духовних пісень в Україні

частично польском (33) и латинском (3). Благодаря своей популярности антологию с теми или иными изменениями печатали впоследствии как в греко-католических, так и православных издательствах не только Украины, но и России, Белоруссии, Польши. К 2000-летию крещения Киевской Руси значительно сокращенный «Богогласник» был переиздан (Москва, 2000).

Ключевые слова: «Богогласник», Почаев, духовная песнь, антология, печатное издание, паралитургическая музыка.

Лит. 20.

Постановка проблеми. Серед завдань, що стоять перед дослідниками, які вдаються до вивчення історії створення «Богогласника», його значимості в українській та східнослов'янській паралитургійній культурі доби Бароко, рецепції його пісенного репертуару в кобзарсько-лірницькій творчості ХІХ – поч. ХХ ст., а також впливу на хорову, почасти інструментальну композиторську думку, і надалі актуальними залишаються питання джерелознавчого характеру, теологічної, музикознавчої та літературознавчої оцінок.

Аналіз досліджень. Одним з перших дослідників, хто звернув увагу на почаївський «Богогласник», був професор Львівського університету Омелян Огоновський [7, 246]. Відзначивши одну з кращих пісень антології – «Пречиста Діво Мати Руського краю...» на пошану чудотворної ікони Богородиці у Почаєві, він загалом зверхньо оцінив цей стародрук. Однак, коли не говорити суто про «Богогласник», а про окремі його музично-поетичні тексти, то хронологічно дослідження української духовнопісенної спадщини ХVІІ–ХVІІІ ст. спорадично розпочалося у 40–50-ті роки ХІХ ст. Спершу характер вивчення духовнопісенної спадщини носив популярний та науково-популярний характер. Переважна більшість дослідників зверталася до духовнопісенних надбань побіжно, у контексті іншої проблематики. Так тривало до початку 90-х рр. ХІХ ст., тобто до появи ґрунтовних праць Михайла Грушевського [6], Івана Франка [16] та Володимира Перетца [14], дослідників лірницько-кобзарської творчої спадщини Олександра Малинки [9–10], Василя Горленка [4], Володимира Гнатюка [3] та ін. Всі вони з пієтетом ставились до української духовнопісенної барокової спадщини, високо цінували почаївський стародрук. Тож наприкінці ХІХ ст. викристалізовуються два напрямки дослідження духовнопісенної творчості. Один із них полягав у зацікавленні кобзарсько-лірницьким мистецтвом та питанням рецепції духовнопісенної творчості барокової доби в народно-побутовому середовищі. Інший напрямок розвивався довкола джерелознавчо-археографічної, текстологічної та едиційної проблематики.

Новий потужний струмінь у вивченні духовної пісні внесли Михайло Возняк [1] та Юліян Яворський [20]. Завдяки їм дослідницький процес набрав системності. Завдяки проведеній ретельній археографічній та текстологічній праці, ними введено до наукового обігу сотні невідомих текстів, зафіксованих у рукописних співаниках та окремих стародруках.

Музикознавчі дослідження розпочались на межі ХІХ – ХХ ст., однак, як і літературознавчо-фольклористичні, спершу на аматорському рівні. Навіть засновник українського історичного музикознавства Микола Грінченко майже нічого не сказав про «Богогласник», відзначивши лиш його велику значимість у національній культурі, побіжно окреслив шляхи становлення духовнопісенного жанру та вказав на необхідність проведення подальших студій [5]. Натомість Борис Кудрик все-таки вважав за потрібне більш ґрунтовно проаналізувати вибрані тексти «Богогласника», саму антологію, особливу увагу звернув на питання генези жанру [8]. У такому ж ракурсі до

оцінки «Богогласника» вдався й київський музикознавець Андрій Ольховський, чий внесок теж можна занести в актив українського музикознавства міжвоєнних років [13]. Отже, впродовж 30-х рр. XX ст., попри все, було сформульовано основні питання щодо музикознавчого аналізу текстів почаївського стародруку, вказано на шляхи його подальшого дослідження.

Одразу ж після Другої світової війни з'явилося дослідження Онисії Шреер-Ткаченко про українських романс, в якому «Богогласнику» присвячено цілий розділ. Тут маємо побіжно проаналізовано як саму антологію, так і її вибрані тексти [17]. Хоча цілковитої ясності О. Шреер-Ткаченко не дала, однак до початку 90-х рр. XX ст. нічого кращого не було створено, до того ж, як відомо, в Україні у ті часи панувала антирелігійна ідеологія.

І тільки на межі XX–XXI ст. почаївський «Богогласник» розпочали досліджувати комплексно. Інтердисциплінарний погляд на антологію став домінантним, що, врешті, привело до низки монографічних досліджень, численних статей [3; 11–12], в яких розглянуто широкий спектр питань: від археографічно-джерелознавчих до історико-культурологічних. Проте ще залишаються окремі питання, які мало вивчені. Особливо це стосується теологічного погляду щодо сутності богогласниковий поетичних текстів, хоча окремі варті уваги дослідження вже з'являються. Не до кінця завершено й питання джерелознавчо-текстологічного аналізу, належить ще чимало зробити у ділянці поглибленого дослідження західноєвропейських паралітургійних ренесансно-барокових впливів на українську духовну пісню.

Мета статті полягає у тому, щоб привернути увагу до однієї з унікальних пам'яток української музичної культури доби Бароко, якій цьогоріч виповнюється 225 років виходу у світ.

Виклад основного матеріалу. Через різноманітні негативні суспільно-політичні обставини, системне знищення української культури, мови, релігійний розбрат нотне книгодрукування в Україні започатковано тільки на початку XVIII ст.: «Ірмолой» (Львів 1700) – збірник літургійних піснеспівів. Ще однією важливою книгою того століття став «Богогласник» – збірник паралітургійних піснеспівів (духовних пісень).

Сьогодні дослідники зазначають рік виходу збірника у світ то 1790-м, то 1791-м роком, бо у цьому році було створено богогласникову пісню «Ізййдіте, двори, со собори» на честь монастирського свята, яке відбулося 8-го вересня з нагоди перенесення чудотворної ікони Почаївської Богородиці «от притвора в новую церков» (так зазначено у примітці до пісенного тексту). Проте у змісті пісень «Богогласника» її не згадано. На думку М. Возняка, вона увійшла до збірника через те, що на завершальному етапі поліграфічної роботи виникла якась затримка у 1790 р., і внаслідок цього з'явилася можливість долучити у 1791 р. до видання актуальну на той час пісню на прославу Почаївської Богородиці.

Ще й по сьогодні в різних енциклопедіях, наукових працях тощо подаються різні цифри про кількість пісень антології: від 246-ти до 250-ти. Основною причиною розбіжностей у визначенні кількості пісень є те, що дво- або тримовні богогласникові пісні дослідники по-різному підраховують, не звертаючи увагу на те, як це питання вирішували почаївські упорядники. Вони ж пісні, що надруковані двома або трьома мовами, нумерували як окремих твір. Наприклад, у четвертому розділі «Богогласника» є пісня «Qui mundum probe noscit» (№ 207) та її переклади українською мовою «Кто добре світ познаєт» (№ 208) і польською «Kto dobrze świat ogląda» (№ 209). Однак в іншому випадку упорядники подали латинський і український тексти пара-

лельно, під одним номером («Non unus, alter, decimus annus» та «Ей, не рік, не два і не десятий»). Проте і в цьому разі, якщо виходити з закономірностей попереднього прикладу з тримовними текстами, то теж немає підстав не вважати обидві пісні як дві окремі за нумеруванням. Тому так слід розглядати й іншу двомовну, не нумеровану пісню «Ізійдіте, двори» (перекладено також польською мовою «Wynidźcie dziś, dwory, świętych zbiory»), якою завершується богородичний розділ «Богогласника». Тож у стародруці, виходячи із запропонованого щойно підходу щодо визначення кількості пісень, з урахуванням усіх мовних варіантів – 250 текстів (перший розділ – 82, другий – 66, третій і четвертий відповідно – 64 і 38). Коли ж не враховувати переклади, то пісень налічуватиметься лише 246.

Переважну більшість пісень «Богогласника» створено книжною українською мовою та церковнослов'янською. Водночас автори духовних пісень нерідко вкраплювали в поетичні тексти елементи живої розмовної мови. Яскраво мовно-національною ознакою є розповсюдження у текстах кличного відмінка.

При створенні поетичних текстів «Богогласника» їх автори послуговувалися різноманітними типами версифікації: від восьмискладника до дев'ятнадцятискладника. Різноманітні богогласникові поетичні тексти за своєю строфічною будовою. Зустрічаємо, зокрема, зразки сапфічного вірша.

З початку дослідження «Богогласника» постала проблема авторської атрибуції пісенних текстів стародруку. Цим питанням на той час займалися І. Франко, М. Возняк, В. Щурат, В. Перетц, Юл. Яворський, С. Щеглова та ін. Завдяки їм відомо імена та прізвища понад 40 авторів збірника. Чимало у цій справі прислужилися виявлені та реконструйовані ними численні акровірші (акростиhi). Відтак тепер не викликає сумніву те, що у стародруці є пісні Івана Пашковського, Дмитра Левковського, Івана Мاستиборського, Стефана Дяченка, Семена П'ясецького, Якова Кульчицького, Івана Муравського, Івана Вольського, Лукаша Длонського та багатьох інших піснетворців, які здебільшого жили у XVIII ст., і лише Дм. Левковський дожив до початку XIX ст. (помер 1821 р. у василіанському монастирі св. Петра і Павла).

Чимало дослідників вже тривалий час дотримуються думки, що у почаївському стародруці є також пісні Данила Туптала (свт. Димитрія Ростовського), Єпіфанія Славинецького, Григорія Сковороди. Документального підтвердження цьому немає, але традиція приписувати окремі пісні «Богогласника» та інші не менш відомі пісні-канти другої пол. XVII–XVIII ст. цим видатним діячам православ'я вже усталена і здебільшого не спростовується.

Деякі дослідники намагаються встановити прізвища упорядників «Богогласника». Так, Олександр Правдюк припускав, що участь у підготовці видання міг брати Юліян Добриловський, автор кількох широковідомих духовних пісень. Такої ж гадки були й Олекса Мишанич, Петро Медведик, Микола Сулима та ін. Але ніхто з них не навіждного хоча б приблизно переконливого доказу.

Та ще важливіше проаналізувати працю упорядника(-ів) та редакторів «Богогласника» над поетичними текстами. У вступі до антології вони зазначали, що богогласникові пісні є творами «разлічних стихотворцев і піснопівців». Далі мовиться, що з плином часу пісні «чрез ненаказаних писцев тако повредилися, яко не токмо стихи їх слогов, но ниже удобна разумінія своего возіймиша». Тому пісні треба було «елико можна ісправляти, слоги стіхом ізобрігати, многа ветхім прилагати». Тож маємо виразний доказ того, що на підготовчому етапі приготування до друку збірника робота жваво кипіла.

Отже, унаслідок заявлених завдань, поетичні та музичні тексти «Богогласника» були у разі необхідності, з погляду видавців, більшою чи меншою мірою редаговані: подекуди зазнавали змін мова, стиль, інколи навіть зміст, дописувались або вилучались цілі строфи, вносились корективи у мелодику та метро-ритміку музичного матеріалу. Відтак можемо побачити як позитивні редакторські втручання, так і негативні. У цьому пересвідчуємося при зіставленні богогласникових текстів із їх відповідниками в рукописних співаниках другої пол. XVII–XVIII ст., де нерідко краще збережено автентичні тексти та акровірші. Зрештою, про це ще на межі XIX–XX ст. вели мову деякі літературознавці (М. Грушевський, І. Франко, В. Перетц). Згодом доцільність джерелознавчо-текстологічних студій своїх попередників визнав В. Щурат, який писав, що в рукописних співанках може «ще знайтися виразна вказівка на автора або й час зложення якої-небудь пісні, у них скорше знайдуться такі тексти знаних нам пісень, в яких рука редактора не вспіла ще затерти безслідно акростиха, що найчастіше подавав ім'я автора, знайдуться, може, і в незаних ще піснях акростихові вказівки на імена тих авторів, що вже і з Богогласника нам знані» [19, 9]. Одним із результатів його праці стало розширення кола імен та прізвищ богогласникових авторів на основі проведеної ним реконструкції акровіршів, опрацюванні різноманітних нарративних джерел.

Особливо великий внесок у цій справі зробили М. Возняк та Юл. Яворський. Завдяки їх архівно-археографічній праці було істотно збагачено джерельну базу досліджень, введено до наукового обігу детальну інформацію про численні рукописні та друковані співаники, опубліковано сотні текстів, реконструйовано акровірші тощо. Відтак постала реальна змога провадити текстологічні студії над поетичними текстами пісень.

Отож, як шойно наголошувалося, сьогодні з текстологічного погляду найбільше потребує опрацювання музичний матеріал пісень XVII–XVIII ст. Фактично цю роботу на початку 90-х років XX ст. розпочато автором цієї праці у контексті кандидатської дисертації, яка присвячена почаївському «Богогласнику». У певному сенсі до текстологічних студій можемо віднести й окремі спостереження Б. Кудрика та О. Шреер-Ткаченко, однак недоліком їх напрацювань є те, що вони не здійснювали порівняльного аналізу поміж рукописними записами та друкованими відповідниками тієї чи іншої пісні, оскільки не володіли необхідним джерельним матеріалом. Їх міркування опирались здебільшого на філологічний текстологічний досвід дослідження поетичних текстів пісень, а також на музикознавчий аналіз окремих пісень. Це дозволило їм припустити те, що, приміром, упорядники та редактори «Богогласника» нерідко використовували довгі тривалості нот для уповільнення темпів виконання пісень та частково змінювали метро-ритмічний малюнок. Вказано ними і на окремі мелодичні помилки, що, втім, аж ніяк не може доводити їх фахову невідповідність, оскільки в згаданому стародруці трапляються помилки навіть щодо нумерації сторінок. Тож скоріше мова може йти про очевидні редакторські недогляди, друкарські неточності тощо. Натомість можна стверджувати інше: редактори були добре обізнані з канонами музичного мистецтва, до того ж, володіли достатньо багатою музично-текстовою базою для укладання свого збірника. На жаль, і до сьогодні ми не знаємо, чи збереглися в якомусь архіві використовувані упорядниками рукописні, можливо, й друковані співаники.

Музично-поетичні тексти духовних пісень упродовж функціонування досить часто піддавалися більшому чи меншому редагуванню переписувачами, власниками спі-

ваників, редакторами видань. Нерідко при аналізі текстів важко однозначно оцінити позитиви чи негативи таких втручань, оскільки в процесі побутування пісні її матеріал міг поступово шліфуватися, набувати все більшої релігійно-мистецької вартості. Траплялось і навпаки. Тому пошук якомога давнішого тексту, найбільш релігійно-мистецьки досконалого, є важливим питанням джерелознавчо-текстологічних студій.

Стосовно інципітного методу творення духовних пісень треба підкреслити, що ним послуговувалися не тільки піснетворці з кола почаївських василіян, але й інші автори від самого початку розвитку жанру в Україні. Поки що неможливо однозначно відповісти на питання про те, інципіти яких текстів – літургійних чи духовнопісенних – найчастіше піддавалися творчому інтерпретуванню українськими піснетворцями XVII–XVIII ст. Але сьогодні вже не виникає сумніву, що цей метод був достатньо розповсюджений не тільки у духовнопісенних культурах Західної Європи, але й в Україні.

Незважаючи на високомистецьке оформлення «Богогласника» (численні майстерні заставки, кінцівки, гравюра з зображення чудотворної ікони Почаївської Богородиці), він майже не досліджений мистецтвознавцями. Жаль, бо художня графіка видання в сукупності з музично-поетичними текстами творить своєрідний бароковий «вертоград духовний», сприяє розкриттю змісту пісень, наснажує виконавців та читачів. Поки-що невідомо, хто був (були – ?) творцем 26-ти богогласникових мініатюр, а також 30-ти заставок та 11-ти кінцівок.

Варті уваги також вигадливі за конфігурацією смужки, які розділяють тексти та оздоблення колонотитулів. Яскравим прикладом, де рельєфно проступають національні барокові риси, є мініатюра, вміщена перед піснею пророку Іллі (№ 201). Тут його зображення обрамлене двома соняшниками, які вважаються питомо-стильовими елементами української барокової графіки та малярства.

Ймовірно, граверами богогласникових мініатюр були брати Гочемські – Адам або Йосиф (40–80 рр. XVIII ст.), які працювали у Почаєві. Йосифу Гочемському належить авторство згадуваної гравюри із зображенням ікони Почаївської Богородиці, яка передує публікації тексту пісні «Ізійдіте двори» у Богогласнику. Ця ж гравюра з криптонімом I. G. слугує ілюстрацією до окремого видання пісні «Ізійдіте, двори» (Почаїв, 1791). Йому також належить авторство гравюри із зображенням чудотворної Почаївської богородичної ікони у Співанику 1773 р.

Висновок. Виданням «Богогласника» було підсумовано розвиток духовнопісенної культури в Україні за період XVII – XVIII ст. Унікальність видання не тільки у тому, що йому не було аналогів у тодішньому східнослов'янському світі, але ще й тому, що у ньому вперше опубліковано велику кількість нотних текстів духовних пісень як достатньо добре відомих із рукописних джерел другої половини XVII – XVIII ст., так і новостворених незадовго перед виходом друку у світ, а також спеціально написаних для збірника. Важливо, що видання, підготовлене до друку українськими ченцями греко-католицького ордену василіян, почасти уособлює собою мультилінгвістичну та різноконфесійну палітру тогочасної української суспільно-релігійної дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Возняк М. Матеріали до історії української пісні і вірші / М. Возняк // Українсько-руський архів. – Львів : Друк. НТШ, 1925. – Т. XI. – С. 481–589.
2. Гнатюк В. Лірники: ліричні пісні, молитви, слова, звістки та ін.: про лірників Буцацького повіту / В. Гнатюк // Етнографічний збірник. – Львів : Друк. НТШ, 1896. – Т. II. – С. 1–76.

3. Гнатюк О. Українська духовна барокова пісня / О. Гнатюк. – Варшава–Київ : Перевал, 1994. – 188 с.
4. Горленко В. Кобзари и лирники / В. Горленко // Киевская старина. – 1884. – Т. I. – Январь. – С. 47–54; – Т. X. – Декабрь. – С. 639–656.
5. Грінченко М. Історія української музики / М. Грінченко. – К. : Спілка 1922. – 278 с.
6. Грушевський М. Сьпіваник з початку XVIII в. / М. Грушевський // ЗНТШ. – Т. XV. – Львів, 1897. – С. 1–48; – Т. XVII. – Львів, 1897. – С. 49–98.
7. История литературы рускои. Написав Омелян Огоновскій. – Львів : З друкарні Товариства имени Шевченка, 1887. – 428 с.
8. Кудрик Б. Огляд історії української церковної музики / Б. Кудрик. – Львів : Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України 1995. – 127 с. [Серія «Історія української музики». – Вип. 1].
9. Малинка А. Лирник Андрий Корниенко / А. Малинка // Киевская старина. – Т. L. – 1895. – Сентябрь. – С. 59–64.
10. Малинка А. Лирник Евдоким Мыкитовыч Мокровиз / А. Малинка // Киевская старина. – Т. XLVI. – 1894. – Сентябрь. – С. 434–444.
11. Медведик Ю. Українська духовна пісня XVII–XVIII століть / Ю. Медведик. – Львів : Ви-тво УКУ, 2006. – 324 с. [Серія «Історія української музики». – Вип. 15: Дослідження].
12. Медведик Ю. Українська духовна пісня (кант) XVII–XVIII ст. // Dedičstvo duchovnej piesňovej kulútry medzi slovanským Východom a Zúpadom / Ed. Peter Žeňuch / Ю. Медведик. – Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2013. – S. 67–94.
13. Ольховський А. Нарис історії української музики / [під ред. проф. Бориса Асаф'єва (Ігор Глебов)] / А. Ольховський. – К. : Мистецтво, 1941. – 358 с. (Перевид: – К. : Музична Україна, 2003. Підгот. до друку, наук. ред., вступ. ст., комент. д-ра мист., проф. Л. П. Корній. – 512 с.).
14. Перетц В. Историко-литературные изслѣдования и материалы / В. Перетц. – СПб. : Типография Ф. Вайсберга и П. Гершунина, 1900. – Т. 1. – Ч. 1 – 425 с.
15. Франко І. Духовна й церковна поезія на Сході й на Заході. Вступ до студій над «Богогласником» / І. Франко // ЗНТШ. – Т. СХІІІ. – Львів, 1913. – С. 5–22.
16. Франко І. Наші коляди. – Львів, 1890 (Відбитка з «Діла»). – 59 с.
17. Шреер-Ткаченко О. Українська пісня-романс в її джерелах і розвитку : дис. на здобуття вченого звання канд. мист / Онисія Шреер-Ткаченко. – К., 1947. – 125 с.
18. Щеглова С. «Богогласник»: историко-литературное изслѣдование / С. Щеглова. – К. : Типог. университета Св. Владимира, 1918. – 347 с.
19. Щурат В. Из студій над почаївським Богогласником: квестії авторства і часу повстання деяких пісень / В. Щурат. – Львів : Нива, 1908. – 48 с.
20. Яворский Ю. Материалы для истории старинной песенной литературы в Подкарпатской Руси / Ю. Яворский. – Praga, 1934. – 344 с.

REFERENCES

1. Voznjak M. Materijali do istorii ukrains'koi pisni i virshi / M. Voznjak // Ukrains'ko-rus'kij arhiv. – L'viv : Druk. NTSh, 1925. – Т. II. – S. 481–589.
2. Gnatjuk V. Lirniki: lirnic'ki pisni, molitvi, slova, zvistki ta in.: pro lirnikov Buchac'kogo povitu / V. Gnatjuk // Etnorrafichnij zbirnik. – L'viv : Druk. NTSh, 1896. – Т. II. – S. 1–76.
3. Gnatjuk O. Ukrains'ka duhovna barokkova pisnja / O. Gnatjuk. – Varshava–Kiiv : Pereval, 1994. – 188 s.
4. Gorlenko V. Kobzari i lirniki / V. Gorlenko // Kievskaja starina. – 1884. – Т. I. – Janvar'. – S. 47–54; – Т. H. – Dekabr'. – S. 639–656.
5. Grinchenko M. Istorija ukrains'koi muziki / M. Grinchenko. – K. : Spilka 1922. – 278 s.
6. Grushevs'kij M. S'pivanik z pochatku XVIII v. / M. Grushevs'kij // ZNTSh. – Т. XV. – L'viv, 1897. – S. 1–48; – Т. XVII. – L'viv, 1897. – S. 49–98.
7. Istorija literaturi ruskoj. Napisav Omeljan Ogonovskij. – L'viv : Z drukarni Tovaristva imeni Shevchenka, 1887. – 428 s.

8. Kudrik B. Ogljad istorii ukrains'koi cerkovnoi muziki / B. Kudrik. – L'viv : In-tut ukrainoznavstva im. I. Krip'jakevicha NAN Ukraini 1995. – 127 s. [Serija «Istorija ukrains'koi muziki». – Vip. 1].
9. Malinka A. Lirnik Andrij Kornienko / A. Malinka // Kievskaja starina. – T. L. – 1895. – Sentjabr'. – S. 59–64.
10. Malinka A. Lirnik Evdokim Mykitovych Mokroviz / A. Malinka // Kievskaja starina. – T. XLVI. – 1894. – Sentjabr'. – S. 434–444.
11. Medvedik Ju. Ukrains'ka duhovna pisnja XVII–XVIII stolit' / Ju. Medvedik. – L'viv : Vit-tvo UKU, 2006. – 324 s. [Serija «Istorija ukrains'koi muziki». – Vip. 15: Doslidzhennja].
12. Medvedik Ju. Ukrains'ka duhovna pisnja (kant) XVII–XVIII st. // Dedičstvo duchovnej piesňovej kulútry medzi slovanským Východom a Zýpadom / Ed. Peter Žeňuch / Ju. Medvedik. – Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2013. – S. 67–94.
13. Ol'hovs'kij A. Naris istorii ukrains'koi muziki / [pid red. prof. Borisa Asaf'jeva (Igor Gljebov)] / A. Ol'hovs'kij. – K. : Mistectvo, 1941. – 358 s. (Perevid: – K. : Muzichna Ukraina, 2003. Pidgot. do druku, nauk. red., vstup. st., koment. d-ra mist., prof. L. P. Kornij. – 512 s.).
14. Peretc V. Istoriko-literaturnye izsl'bdovanija i materialy / V. Peretc. – SPb. : Tipografija F. Vajsberga i P. Gershunina, 1900. – T. 1. – Ch. 1 – 425 s.
15. Franko I. Duhovna j cerkovna poezija na Shodi j na Zahodi. Vstup do studij nad «Bogoglasnikom» / I. Franko // ZNTSh. – T. CXIII. – L'viv, 1913. – S. 5–22.
16. Franko I. Nashi koljadi. – L'viv, 1890 (Vidbitka z «Dila»). – 59 s.
17. Shrejer-Tkachenko O. Ukrains'ka pisnja-romans v ii dzherelah i rozvitku : dis. na zdobuttja vchenogo zvannja kand. mist / Onisija Shrejer-Tkachenko. – K., 1947. – 125 s.
18. Shheglova S. «Bogoglasnik»: istoriko-literaturnoe izsledovanie / S. Shheglova. – K. : Tipog. universiteta Sv. Vladimira, 1918. – 347 s.
19. Shhurat V. Iz studij nad pochajivs'kim Bogoglasnikom: kvestii avtorstva i chasu povstannja dejakih pisen' / V. Shhurat. – L'viv : Niva, 1908. – 48 s.
20. Javorskij Ju. Materialy dlja istorii starinnoj pesennoj literatury v Podkarpatskoj Rusi / Ju. Javorskij. – Praga, 1934. – 344 c.

Статтю подано до редакції 10.03.2015 р.

Андрій ДУШНИЙ,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри народних музичних інструментів та вокалу Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, член-кореспондент Міжнародної академії наук педагогічної освіти, заслужений діяч естрадного мистецтва України (Україна, Дрогобич) dai1979@mail.ru

Юрій ЧОРНИЙ,

доцент кафедри народних музичних інструментів та вокалу Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) yuriy.chornyj@gmail.com

ОРКЕСТРОВЕ МУЗИКУВАННЯ НА НАРОДНИХ ІНСТРУМЕНТАХ У КОНТЕКСТІ АКАДЕМІЧНОГО СИНТЕЗУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті здійснена спроба уніфікувати функціональні особливості керівника (керівник – колектив, керівник – репертуар, керівник – партитура), оркестранта (оркестрант – партнери, оркестрант – музичний твір, оркестрант – музичний інструмент) та колективу в цілому (оркестр – репетиція, оркестр – концертний виступ), які є домінуючими компонентами колективного оркестрового музикування на народних інструментах. Наводяться приклади komponувань для оркестру народних інструментів кінця ХХ – початку ХХІ століття у жанрі обробки народних пісень, концерту, транскрипції, варіації. Композиторська техніка ХХІ століття є невід’ємним фактором іманентності інспірації балади, респодії, в’язанки, сюїти, музичних картинок, відтак спостерігаємо й неокласичні та необарокрові тенденції, спроектовані на специфічні фольклорні виконавські склади (пассакалія, партита, кантата, концерто-гроссо).

Ключові слова: оркестр народних інструментів, керівник, творчість, репертуар, музикування.

Літ. 15.

Andriy DUSHNIY,

Ph.D. in Education, Associate Professor of Folk Musical Instruments and Vocals Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Corresponding Member of the Teacher Education International Science Academy, Ukraine Pop Art Honored Worker. (Ukraine, Drohobych)dai1979@mail.ru

Juriy CHORNIY,

Associate Professor of Folk Musical Instruments and Vocals Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych)yuriy.chornyj@gmail.com

ORCHESTRAL MUSIC-FOLK INSTRUMENTS PLAINING IN THE ACADEMIC SYNTHESIS CONTEXT IN XXI CENTURY

In the article is made an attempt to unify the functional features of the head (head – team, head – repertoire, head – score), orchestra musicians (bandsman – partners, bandsman – music, bandsman – musical instrument) and the group as a whole (orchestra – rehearsal, orchestra – concert performance) that are the dominant components of collective orchestral music-folk instruments plaining. At the same time some examples are provided of Folk Instruments Orchestra creativity in the late XX – early XXI century in arrangements genre of folk songs, the concert, the transcription, variations. The composer *technics XXI century* is integral part of the immanence the inspiration ballads, Rhapsody, bundles, suites, © Душний А., Чорний Ю. Оркестрове музикування на народних інструментах у контексті академічного синтезу ХХІ століття

music pictures thus we can see neoclassical and neobaroc trends designed for specific folk performing warehouses (passacaglia, partyta, cantata, concerto-grosso).

Key words: Folk Instruments Orchestra, head, creativity, the repertoire playing.

Ref. 15.

Андрей ДУШНЫЙ,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры народных музыкальных инструментов и вокала Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко, член-корреспондент Международной академии наук педагогического образования, заслуженный деятель эстрадного искусства Украины (Украина, Дрогобыч) dai1979@mail.ru

Юрий ЧОРНЫЙ,

доцент кафедры народных музыкальных инструментов и вокала Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) yuriyu.chornyj@gmail.com

ОРКЕСТРОВОЕ МУЗИЦИРОВАНИЕ НА НАРОДНЫХ ИНСТРУМЕНТАХ В КОНТЕКСТЕ АКАДЕМИЧЕСКОГО СИНТЕЗА XXI ВЕКА

В статье предпринята попытка унифицировать функциональные особенности руководителя (руководитель – коллектив, руководитель – репертуар, руководитель – партитура), оркестранта (оркестрант – партнеры, оркестрант – музыкальное произведение, оркестрант – музыкальный инструмент) и коллектива в целом (оркестр – репетиция, оркестр – концертное выступление), которые являются доминирующими компонентами коллективного оркестрового музицирования на народных инструментах. Приводятся примеры компонования для оркестра народных инструментов конца XX – начала XXI века в жанре обработок народных песен, концерта, транскрипции, вариаций. Композиторская техника XXI века является неотъемлемым фактором имманентности инспирации баллады, рапсодии, вязанки, сюиты, музыкальных картинок, поэтому наблюдаются неоклассические и неobarочные тенденции, спроектированные на специфические фольклорные исполнительские составы (пассакалио, партита, кантата, concerto-grosso).

Ключевые слова: оркестр народных инструментов, руководитель, творчество, репертуар, музицирование.

Лит. 15.

Постановка проблеми. Початок XXI століття відзначається новою сторінкою оркестрового виконавства на народних інструментах. Сьогодні практично зникли державні оркестри народних інструментів, за винятком Національного оркестру українських народних інструментів під керівництвом народного артиста України Віктора Гуцала. Основу цього напрямку творчого музикування становлять навчальні колективи та поодинокі оркестри при Народних домах.

Але, попри цей невтішний процес, все ж спостерігаємо еволюційний період відродження славних традицій оркестрового виконавства на народних і українських народних інструментах. Це яскраво помітно на конкурсі «Perpetuum mobile» у номінації «оркестри народних інструментів», який щорічно (з 2008) проводиться на базі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. За цей час у ньому взяли участь більше 40 оркестрових колективів України, і з кожним роком маємо можливість спостерігати розмаїття професійних новостворених як навчальних, так і самодіяльно-аматорських оркестрів народних інструментів, що свідчить про нагальну

потребу у таких колективах в ХХІ ст. на різних етапах пропаганди національної культури, духовності, традиції та виконавства.

Тому саме серед великої кількості різносторонніх, часто експериментальних форм сучасного колективно виконавства відводиться чільне місце оркестру народних інструментів (надалі ОНІ), що особливо показово з огляду на його зовсім «молодий» (у порівнянні із симфонічним оркестром) функціональний вік. Детермінантовими визначаються такі фактори: академізація народного інструментарію у ХХ ст.; яскрава темброва самобутність; досягнення професійного рівня виконавства на народних інструментах; поява оригінального високо-художнього репертуару.

Аналіз досліджень. Питання формування ОНІ у публікаціях вітчизняних науковців (В. Комаренка, А. Гуменюка, П. Іванова, А. Бобиря, М. Прокопенка, В. Гуцала, М. Давидова, О. Ільченка, Л. Пасічняк, Т. Сідлецької) носять швидше опосередкований характер, оскільки торкаються не так оркестру народних інструментів, скільки оркестру українських народних інструментів. У цих роботах висвітлюються аспекти методики роботи з оркестром народних інструментів, правила, потреби, можливості і тенденції комплектування оркестрів чи оркестрових груп, проблеми виразових засобів, тембрової палітри, прийомів практичної роботи з колективами, завдань у діяльності диригента.

Історію становлення ОНІ в Україні послідовно викладено крізь призму укомплектування кафедри народних інструментів Національної музичної академії України [7]. Питання жанрового кола в академічному репертуарі оркестру народних інструментів стало пріоритетним у дослідженні Л. Пасічняк [14], тематика транскрипцій (обробок, аранжувань) для ОНІ розглядається М. Лисенком [2, 60–61], методика перекладання симфонічних творів для ОНІ подається у посібнику В. Дейнеги [9], проблеми тембрової еволюції в українській народно-оркестровій музиці досліджено О. Трофимчуком [15] та ін. Актуальними у даному контексті виступають матеріали Всеукраїнських («Актуальні напрямки розвитку академічно народно-інструментального мистецтва» (К., 1995, 1998) [2], «Академічне мистецтво оркестрів народних інструментів і капел бандуристів спеціалізованих музичних вузів України» (К., 2005) [1], «Академічне народно-інструментальне мистецтво України: проблеми збереження та розвитку в сучасній соціокультурі» (Кіровоград, 2008, 2009)) та міжнародних («Народно-інструментальне мистецтво на зламі ХХ – ХХІ століть» (Дрогобич, 2007–2014), «Творчість для народних інструментів композиторів України та зарубіжжя» (Львів–Дрогобич, 2006–2014) та ін.) науково-практичних конференцій.

Відтак, наша мета – уніфікувати функціональні особливості керівника, оркестранта та колективу загалом, які є домінантними компонентами оркестрового музикування на народних інструментах.

Виклад основного матеріалу. Фіксуючи стан розробленості кола питань щодо оркестру народних інструментів в Україні, узагальнивши поодинокі теоретичні напрацювання в цьому напрямку, а також враховуючи специфіку сьогоденного побутування ОНІ, визначимо першочергові завдання, що потребують нагальної активізації у сфері наукових пошуків: завершення процесу ідентифікації художньо-виразальних можливостей народних інструментів; удосконалення народного інструментарію із використанням сучасних науково-технічних досягнень; компетентна корекція наявного репертуару ОНІ, виходячи з його високохудожніх якостей, практичної доцільності й актуальності; формування науково-обґрунтованої методики навчального процесу; розробка теоретичної бази із відповідними аналітично-концептуальними положеннями щодо місця і ролі

оркестрового народно-академічного виконавства в системі сучасної музичної культури, особливостей сучасного побутування ОНІ, перспектив його розвитку тощо.

О. Ільченко, зупиняючись у своєму дослідженні на засадах народно-оркестрового виконавства [11, 48], фіксує такі його структурні компоненти: об'єднання в органічне ціле великої кількості музичних інструментів, що групуються в окремі оркестрові групи споріднених чи відносно споріднених інструментів; фактична всеохопленість музичного діапазону; наявність максимальних динамічних можливостей як в області гучного, так і тихого звучання; значний потенціал тембральної сфери, здатність виділити, протиставити і узгодити тембри, створити нові тембробзвучання; спроможність одночасного відтворення значної кількості різноманітних метроритмічних малюнків; технологічна і художня спроможність відтворення всіх елементів музичної мови творів; відносно художньо-виконавська самостійність оркестрових груп.

Тематично інтегрувавши цей перелік, отримаємо взірцеві параметри сучасного ОНІ: високий рівень технічних та художньо-виразових можливостей при свідомому збереженні неповторного темброколериту; повноцінність оркестрових груп щодо складу голосів, діапазону, динамічної збалансованості та акустичної якості; спроможність залучати до репертуару музичні зразки різних напрямків і стилів; відповідність художньо-естетичним критеріям сучасного академічно-народного виконавства.

Слід зазначити, що регулятором творчого процесу в оркестровому «середовищі» є цілеспрямована багатовекторність, що забезпечує функціонування складного музичного механізму. Систематизуємо помічені нами «вектори» таким чином: керівник – колектив; керівник – репертуар; керівник – партитура; оркестрант – партнери; оркестрант – музичний твір; оркестрант – музичний інструмент; оркестр – репетиція; оркестр – концертний виступ.

Керівник – колектив. Постать керівника ОНІ, без перебільшення, є доміантною ланкою у колективному процесі. Він – і педагог, і організатор, і психолог, і адміністратор. В його особі сконцентровані такі добірні якості, як ерудованість, авторитетність, високий рівень культури, бездоганне виконавське чуття, глибокі пізнання зі сфери різних дисциплін, яскраве асоціативне й образно-емоційне мислення, багатий мовний апарат, досконале оперування технологічними можливостями оркестру (як груп, так і окремих інструментів), володіння навиком стереоуваги (вміння одночасно стежити за всіма компонентами виконавського процесу). Саме така непересічна особистість здатна «утримувати» увагу підлеглих, контролюючи співдіє великої кількості людей. Його спроможність кваліфіковано розпланувати роботу оркестру безпосередньо впливає на якість досягнення поставленої мети. Як слушно зауважує В. Варкута, «диригування – це доволі трудоемка робота, робота без кінця. Ця професія передбачає високий ступінь інтелектуальності. Тут повинні бути присутні і блискавична кмітливість, реактивність мислення, широка палітра образних асоціацій-уявлень, і вміння миттєво зорієнтуватися в найскладніших, іноді делікатних ситуаціях, а для цього замало лише природних даних. Необхідний великий об'єм знань, котрий підкріплюється, доповнюється, вдосконалюється щоденною наполегливою працею» [5]. Ці слова повною мірою можна віднести до керівника оркестровим колективом.

Керівник – репертуар. Музичні твори, що виконуються оркестром, є своєрідним «дзеркалом» його діяльності. Тому так важливо, щоб підбір репертуару був спрямований на якісне оновлення слухового досвіду, сприяв формуванню художнього смаку, розвитку музичної пам'яті, накопиченню музичного багажу, виробленню чуття стилю.

Водночас він (репертуар) повинен бути скомпонований до реального рівня виконавства в оркестрі, відповідати художньо-технічним можливостям даного колективу.

Дослідниця Л. Пасічнюк окреслила жанрове коло репертуарних програм ОНІ за такими напрямками (включаючи як оригінальні твори, так і перекладення) [2, 63–65]: фольклорний, камерно-академічний, естрадно-джазовий і авангардний. При цьому варто зазначити, що залучення до репертуару класичної музики є вагомим фактором художньо-естетичного виховання оркестранта, народні твори, активізуючи рецептори етнопам'яті, стають основою його патріотичного виховання, оригінальна література є найефективнішим засобом кристалізації специфіки гри на тому чи тому інструменті, а, наприклад, джаз стає відправним пунктом емоційного розкріпачення виконавця. Звідси, правильно дібраний репертуар – запорука продуктивної діяльності колективу, оскільки сприяє не лише росту технічної вправності, розвитку навиків ансамблевої гри, але й несе скеровуючу пізнавально-виховну функцію.

Керівник – партитура. «Диригент, на відміну від інших виконавців (скрипалів, піаністів, співаків [оркестрантів – А.Д., Ю.Ч.] тощо), сам безпосередньо не відтворює звуковий образ. Він робить це за допомогою інших і вже через них доводить до слухачів свій задум» [12, 16]. Якщо виконавці, як правило, аналізують твір з метою подальшого його відтворення, то диригент повинен публічно продемонструвати результати попередньої аналітичної роботи з партитурою. Причому, в цій роботі однаково задіяні як раціональна, так і емоційна сфери, тут інтелектуальні резюме тісно взаємодіють з образною уявою. Лише «контакт» з партитурою дозволяє диригенту виявити характерні мелодико-гармонічні звороти, особливі темброві комбінації, визначити інтонаційні, метро-ритмічні труднощі, темпові та алогічні відхилення, виявити кульмінаційні зони (локальні та генеральну), помітити тематичні арки, розставити драматургічні акценти, засвоїти ключові етапи розгортання музичних «подій» – і на основі всіх цих «операцій» скласти компетентне уявлення про художній образ твору. Згідно з висловом А. Пазовського, «тільки той диригент, хто до моменту безпосереднього колективного відтворення музики уміє вільно слухати і чути її своїм внутрішнім слухом, хто уміє цілісно мислити партитурою, інтонуючи про себе всі закладені в ній багатства виразових засобів: красу мелосу і безперервність руху темпоритму, природу художніх акцентів і штрихів, експресивно-динамічні приливи і відливи, колористичні якості звуку кожного з голосів і всього оркестрового ансамблю в цілому – словом, усю багатогранність взаємодіючих елементів, що становлять живу і трепетну тканину музики» [13, 68–69.]. До цього одухотвореною емоційною висловлювання додаємо хіба ще одну принципову рису диригента у роботі з партитурою: здатність бачити динаміку розвитку музичного матеріалу.

Оркестрант – партнери. Набуття професійних навичок виконавства в оркестрі – явище синтетичного порядку, де один із вагомих його компонентів – взаємостосунки в колективі. Дотично цей аспект розкрито у дисертації О. Ільченко: «Народний оркестр – це не формальне об'єднання звучання зібраних до купи народних інструментів чи механічне об'єднання різних ансамблів. Як цілісний виконавський колектив, «один інструмент», він повинен відповідати певним законам і правилам щодо формування, тим специфічним вимогам і характеристикам, які, власне, і забезпечують його діяльність, художні засади звучання саме як оркестру, а не великої групи виконавців» [11, 1–2].

Специфіку партнерської взаємодії в оркестрі складають: рівень комунікаційних якостей (здатність до відкритого діалогу, психологічна сумісність, вміння налагодити контакт, етична поведінка в колективі), професійна субординація (дотримання ролевих функцій в оркестрі, візуально-координуючі співдії, ієрархізована функціональність, ан-

самблева синхронність), колективна загартованість (відчуття команди, перманентна зацікавленість спільним виконавським процесом, духовна солідарність).

Оркестрант – музичний твір. Аналітично-творча діяльність оркестранта «включає» особливі механізми взаємодії елементів аналізу та синтезу. На відміну від науковця, метою якого є вербальне оформлення результатів аналітичних роздумів над твором як семіотичним об'єктом, виконавець прагне звукооформити музичний твір. Така практична налаштованість дозволяє йому здійснювати аналітичні «кроки зі середини», суміщаючи етапи логічного осмислення елементів музичної мови з художнім оформленням інтерпретації. Порівняльну характеристику, але у площині композитор-виконавець, здійснено диригентом В. Фуртвенглером: «У композитора деталі безумовно підпорядковуються баченню цілого ... Виконавець повинен шукати, реконструювати бачення, котре керувало творцем твору ... Оскільки інтерпретатору в першу чергу даються деталі, він, природно, розглядає їх як відправний пункт. В ізольованому вигляді деталі ці – широке поле для т.зв. «індивідуального» розуміння інтерпретатора ... Якщо ж звертати увагу на становлення, розвиток одного з іншого, їхню логічну спрямованість, якщо, врешті-решт, внутрішньому зору відкривається бачення того цілого, котре на початку керувало творцем, тільки тоді (!) всі деталі миттєво набудуть єдиного притаманного їм характеру, необхідного місця, вірної функції всередині цілого, істинного забарвлення, свого темпу...» [10, 170–171]. Додатково зауважимо, що вироблення навиків оптимального аналітичного підходу до музичного твору – компетенція керівника колективу.

Оркестрант – музичний інструмент. Цей вектор охоплює різнорівневі частинки: від шанобливого догляду за інструментом, процесу настроювання до усвідомлення його ролі в загальному оркестровому звучанні. Так, індивідуальна техніка гри на тому чи тому інструменті безпосередньо впливає на технічну спроможність всього оркестру. Через те цілком закономірним є прагнення оркестранта віртуозно оволодіти виконавськими прийомами гри, що стимулює роботу над фонічною якістю, рівнем тембрової активності, виробленням самоконтролю, реалізацією заданої у музичній тканині функції (мелодичної лінії, гармонічної педалі, фігурації, контрапункту чи басу), зрештою, досягнути того щабля, на якому виконавець та інструмент сприймаються як єдине ціле у системі оркестрового «організму».

Оркестр – репетиція. В якості ілюстрації суті репетиційного процесу доречно скористатися педагогічним *credo* Г. Бюлова: грати слід об'єктивно-коректно, спираючись на скрупульозне відтворення нотних знаків та всіх авторських ремарок; грати слід об'єктивно-гарно, враховуючи акустичні можливості інструмента та загальні закони благозвучання; грати слід суб'єктивно-цікаво, надаючи виконанню невимушеності й органічності, але при цьому не виходячи за межі дотримання перших двох постулатів [4, 168–169].

Бюлівські вимоги до виконавського мистецтва, висунуті ним ще у 70-х рр. XIX ст., залишаються актуальним орієнтиром у репетиційній роботі не лише окремого музиканта, але й колективу. Крім того, репетиція вимагає активізації різних типів уваги: координуючої, виконавсько-інтерпретаторської, педагогічної, тощо. Питання робочої організації з позиції керівника є іманентним, однак передбачає контроль за процесом «накладення виконавських засобів – темпоритму, алогіки, динаміки, артикуляції, штрихів, тембру на комплекс засобів композиторської мови, куди входять метроритміка, лад, мелодія, гармонія, контрапункт, фактура, тембро-інструментальні засоби та ін.» [8, 68]. Тому задля збільшення ефективності роботи доцільно розрізняти типи репетицій – загальну, коректурну, прогонну і т.д. – в залежності від спрямування консолідуючих сил

(шліфування твору, вироблення навичок сценічного самопочуття, напрацювання точності співкоординуючих дій, дисциплінарно-виховний аспект).

Оркестр – концертний виступ. Як остання ланка співтворчого процесу у колективі концерт підводить підсумок проведеної ним роботи, демонструючи рівень «професіоналізму виконавської інтерпретації» [6, 89] та стан психологічної готовності оркестрантів. Передбачаючи артистично-емоційну піднесеність, концерт зазвичай має свою концепцію (музично-просвітницьку, професійно-орієнтаційну і т.д.), яка вимагає концентрації виконавських сил як всього колективу, так і кожного оркестранта зокрема. Концертний виступ дозволяє об'єктивно зафіксувати досягнення та візуалізувати подальші кроки на шляху художньо-технічного росту ОНІ.

Та, очевидно, як і для будь-якої інтерпретації, та, зокрема, інтерпретації диригентом твору у колективному виконанні, головною проблемою є аспект глибинного мистецького прочитання музичного тексту і переконливість його трактування, сприйнята всіма виконавцями і донесена до слухача. Музичний текст – тільки абстрактна схема тональних структур [3, 84]. Це безпосередньо відноситься до тенденцій репертуару та його трактування керівниками-диригентами оркестрових колективів народно-інструментального складу.

Репертуар українських композиторів сучасності для оркестру народних інструментів є важливою ділянкою творчого експерименту, де поряд з традиційними жанрами і визнаними мистецькими здобутками відбуваються особливі процеси, які свідчать про розширення жанрової палітри, ускладнення виразових засобів, впливи професіоналізації музичної освіти та характеру виконавської практики сольного та ансамблевого музикування.

Так, зокрема, серед творів, написаних українськими митцями – членами спілки композиторів України у період з 1994 по 2004 рр., зауважуємо традиційні для цього виконавського складу звертання до жанрів обробки народних пісень (В. Степурка, О. Сокола, Т. Кравцова). Балади, рапсодії, в'язанки, сюїти, музичні картинки зустрічаємо у творчому доробку Ю. Алжнева («Сонячна колісанка» для сопілки у супроводі ОНІ, рапсодія «Вихід з Криму», концертна композиція «Троїста-забрідська», балади «Знов до Любки хлопець ходить», «Мати сяла сон», «Як жити хочеться»), Л. Донник (сюїта для сопілки з оркестром «Слобідські замальовки»), М. Дремлюги (сюїта «Щедрівки»), О. Левицького («Українські рапсодії» № 4, 5), К. Мяскова (рапсодія «Байда» для кобзи, бандури і ОНІ, «Українське інтермеццо»), О. Некрасова («Музика відпочинку» – сюїта для ОНІ).

Однак, поряд з цими, органічно-пов'язаними з фольклорною виконавською традицією різновидами музичного мистецтва, все частішими є приклади проникнення у музику для оркестрів українських народних інструментів форм та жанрів, властивих симфонічній та професійній камерно-інструментальній традиції. Серед таких варто виокремити численні концерти для народних інструментів (наприклад, домри, сопілки, цимбал чи бандури) як з народним, так і з симфонічним оркестрами, концертні п'єси, дивертисменти, поеми і навіть симфонії. До названих жанрів звертались Ю. Алжнев (концертна п'єса «Дергунець»), В. Власов («Музика для чотирьох»), А. Гайденко (концерт для цимбалів з ОНІ, концерти для цимбалів та бандури з симфонічним оркестром), Ю. Бабенко (концерт-пікколо для ОНІ, концерт для баяна з симфонічним оркестром), В. Івко (симфонія-концерт), О. Каннерштейн («Танцювальний дивертисмент»), О. Сокол (поема «Щедрик»), С. Льонко (симфонія, «Concerto-piccolo» для мандоліни й ОНІ), Є. Мілка (симфонія у трьох частинах), Б. Міхеев (концерт для домри з ОНІ, концерт-

билина), К. Мясков («Концертні варіації», «Українське рондо», «Українські візерунки» та концертино № 3 для бандури і ОНІ).

Спостерігаються й неокласичні та неobarokові тенденції, спроектовані на специфічно фольклорні виконавські складки: пассакалія, партита, кантата, концерто-гроссо. До таких жанрів звертаються В. Степурко («Астральна пектораль» № 2 – партита для баяна та ОНІ в п'яти частинах, драматична кантата у п'яти частинах «О, Руська земле!» на тексти «Слова о полку Ігоревім»), В. Рудянський («Пассакалія»), О. Скрипник «Piano... forte...»), В. Тилик (концерт для ОНІ «Спомин про Запорізьку Січ»).

Іще однією цікавою ділянкою творчості для народних оркестрів є жанр транскрипції. Вражає широта національних шкіл та стилістичних спрямувань творів, перекладених для цього виконавського складу А. Мухом, Б. Міхеевим, В. Сепурком, В. Івком та рядом інших композиторів. Це не лише адаптація зразків української класики: І. Воробкевича, К. Стеценка, С. Людкевича, Д. Задора, але й численні композиції зарубіжних митців різних епох – Ф. Шуберта, Ф. Ліста, Й. Брамса, О. Бородіна, С. Прокоф'єва, Д. Шостаковича, Ж. Ібера.

Наведені вище зразки великою мірою зумовлені потребою забезпечення виконавського репертуару для численних високопрофесійних колективів та окремих солістів-виконавців на народних інструментах, а їх мистецький рівень зорієнтований на цілком новий якісний щабель виконавства у жанрі музики для оркестру народних інструментів.

Серед жанрів, у яких рівною мірою виявились і традиція, і найновітніші пошуки українських композиторів особливе місце належить варіаціям. Одвічно притаманний народній виконавській практиці і традиції цей різновид музичної форми і комплекс способів розвитку музичного матеріалу пройшов велику еволюцію. Саме тому, незважаючи на велику кількість прикладів, інтерес до нього залишається стабільним. Серед прикладів звернення до нього наведемо найцікавіші: «Концертні варіації» для кобзи і ОНІ К. Мяскова (зразок ефектного віртуозного концертного твору, побудованого на змаганні партій соліста та оркестру), варіації «Quasi motto» для ОНІ (твір неокласичного спрямування) В. Івка. Більш традиційними за виразовими засобами є його ж неofolklorні варіації на тему лемківської пісні для оркестру мандоліністів, а також варіації на тему пісні «Через наше сільце» для ОНІ В. Тилика, до цієї ж групи творів варто віднести й варіації на тему лемківської народної пісні «Кедь ми прийшла карта» В. Чумака в інструментуванні для оркестру українських народних інструментів С. Максимова.

У даному контексті доцільно наголосити на творчому доробку молодого митця, представника Львівської баянної школи, композитора, виконавця та диригента, кандидата мистецтвознавства Ярослава Олексіва. Його творчість представлена як оригінальними творами для баяна, так і авторськими оркеструваннями, серед них «Токата», «Соната-балада», «У настрої джазу». Серед компонувань для оркестру народних інструментів «Українська фантазія», романс «Дві флейти» на слова А. Канич, лірична фантазія «Яворина», «Пісня» на слова Д. Павличка.

Процес засвоєння музичних національних надбань, їх слухання і виконання відкриває можливість застосування у педагогічній роботі не прямих, а опосередкованих виховних впливів, «осягнення світу» через сприйняття мистецьких творів, які не тільки об'єктивно, а й суб'єктивно виступають засобом пізнання життя.

Домінанту творчого пріоритету ОНІ сьогодення можна простежити у контексті наукових сентенцій як тематичної роботи кафедри народних музичних інструментів та вокалу «Музична педагогіка в контексті розвитку інструментального та вокального мистецтва України» й лабораторії академічного народно-інструментального мистецтва

Інститут музичного мистецтва Дрогобицького Франкового ВИШу, так і науково-мистецького проекту «Львівська школа баянно-акордеонного мистецтва» зокрема. Тут на окрему увагу заслуговує міжнародний конкурс «Regretium mobile» з окремою номінацією «оркестри народних інструментів», де з року в рік свою фахову майстерність демонструють оркестри народних інструментів початкових, середніх та вищих навчальних закладів України, Росії, Білорусії, Латвії, Німеччини. Колективи дивують різноплановим репертуаром, інструментарієм, творчими креативними підходами, які проявляються в інтерпретації творчості того чи іншого композитора різних епох та стильових уподобань, тощо.

Висновки. Отже, сучасний оркестр народних інструментів у його розширеному інструментальному складі є достойною альтернативою симфонічному. Якісні параметри ОНІ, що «має свої жанрово-коліористичні особливості та непереврені можливості для нюансування, виконавського інтонування, а головне – неповторний тембровий національний колорит» [1, 11], забезпечують сьогодні здійснення широко амплітудних «маневрів» у досягненні повноцінного високохудожнього звучання на концертній естраді. ОНІ є тим оптимальним середовищем, в якому зберігаються та якісно розвиваються кращі традиції інструментального виконавства на народних інструментах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Академічне мистецтво оркестрів народних інструментів і капел бандуристів спеціальних музичних вузів України : тези Всеукраїнської наук.-теорет. конф. (Київ, 2 грудня 2005 р.) / [ред.-упор. М. Давидов]. – К., 2005. – 104 с.
2. Актуальні напрямки розвитку академічно народно-інструментального мистецтва // Матеріали другої Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К., 1998. – 96 с.
3. Ансерме Э. Беседы о музыке / Э. Ансерме. – Л.: Музыка, 1985. – 104 с.
4. Баренбойм Л. Музыкальная педагогика и исполнительство / Л. Баренбойм. – Л.: Музыка 1974. – 336 с.
5. Варакута В. Музыкальная ритмика как элемент дирижерского мышления // Музичне мистецтво і культура. – Одеса, 2003. – Кн. 1. – Вип. 4. – С. 230–231.
6. Давидов М. Інтерпретаційні аспекти виконавської майстерності / М. Давидов // Науковий вісник НМАУ ім. П. Чайковського : Музичне виконавство. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 88–98.
7. Давидов М. Київська академічна школа народно-інструментального мистецтва / М. Давидов. – К.: НМАУ ім. П. Чайковського, 1998. – 223 с.
8. Давидов М. Школа виконавської майстерності баяніста (акордеоніста) : посібник [для студ. та педагогів вищих і середніх навч. закл.]. – К.: Вид-тво ім. Олени Тиліги, 1998. – 112 с.
9. Дейнега В. Методика перекладання симфонічних творів для оркестру народних інструментів : наук.-метод. видання. – К.: НМАУ ім. П. Чайковського, 2008. – 140 с.
10. Исполнительское искусство зарубежных стран : [переводы] / [сост. Г. Эдельман]. – М.: Музыка, 1966. – Вып. 2: «Из воспоминаний». – 192 с.
11. Ільченко О. Художні основи аматорського народно-оркестрового виконавства : автореф. дис... докт. мистецтв. : спец. 17.00.03 – музичне мистецтво / О. Ільченко. – К., 1996. – 60 с.
12. Луців Ю. Образне мислення диригента і художнє виконання музичного твору / Ю. Луців, І. Юзюк. – Львів, 1985. – 35 с.
13. Пазовский А. Записки дирижера / Арий Пазовский / [ред. В. Кухарский]. – М.: Музыка, 1966. – 562 с.
14. Пасічняк Л. Етапи становлення репертуару академічних народно-інструментальних ансамблів України ХХ століття / Л. Пасічняк // Академічне народно-інструментальне мистецтво та вокальні школи Львівщини : зб. матер. наук.-практ. конф. (Львів, 3 листопада 2005) / [ред.-упоряд. А. Душний, С. Карась, Б. Пиц]. – Дрогобич : Коло, 2005. – С. 261–269.
15. Трофимчук О. Темброва еволюція в українській народно-оркестровій музиці : автореф. дис. ... канд. мистецтв. : спец. 17.00.03 – музичне мистецтво / О. Трофимчук. – К., 2007. – 20 с.

REFERENCES

1. Akademichne mystectvo orkestriv narodnyh instrumentiv i kapel bandurystiv special'nyh muzychnykh vuziv Ukrainy : tezy Vseukrai'ns'koi' nauk.-teoret. konf. (Kyj'v, 2 grudnja 2005 r.) / [red.-upor. M. Davydov]. – K., 2005. – 104 s.
2. Aktual'ni naprjamky rozvytku akademichno narodno-instrumental'nogo mystectva // Materialy drugoi' Vseukrai'ns'koi' naukovy-praktychnoi' konferencii'. – K., 1998. – 96 s.
3. Anserme E. Besedy o muzyke / Э. Ансерме. – L. : Muzyka, 1985. – 104 s.
4. Barenbojm L. Muzykal'naja pedagogyka y yspolnytel'stvo / L. Barenbojm. – L. : Muzyka 1974. – 336 s.
5. Varakuta V. Muzykal'naja rytmyka kak element dyryzherskogo myshlenija // Muzychne mystectvo i kul'tura. – Odesa, 2003. – Kn. 1. – Vyp. 4. – S. 230–231.
6. Davydov M. Interpretacijni aspekty vykonavs'koi' majsternosti / M. Davydov // Naukovyj visnyk NMAU im. P. Chajkovs'kogo : Muzychne vykonavstvo. – K., 1999. – Vyp. 2. – S. 88–98.
7. Davydov M. Kyi'vs'ka akademichna shkola narodno-instrumental'nogo mystectva / M. Davydov. – K. : NMAU im. P. Chajkovs'kogo, 1998. – 223 s.
8. Davydov M. Shkola vykonavs'koi' majsternosti bajanista (akordeonista) : posibnyk [dlja stud. ta pedagogiv vyshhyh i serednih navch. zakl.]. – K. : Vyd-tvo im. Oleny Tylygy, 1998. – 112 s.
9. Dejneg V. Metodyka perekladannja symfonichnyh tvoriv dlja orkestru narodnyh instrumentiv : nauk.-metod. vydannja. – K. : NMAU im. P. Chajkovs'kogo, 2008. – 140 s.
10. Ispolnitel'skoe iskusstvo zarubezhnyh stran : [perevody] / [sost. G. Jedel'man]. – M. : Muzyka, 1966. – Vyp. 2: «Iz vospominanij». – 192 s.
11. Il'chenko O. Hudozhni osnovy amators'kogo narodno-orkestrivogo vykonavstva : avto-ref. dys... dokt. mystectv. : spec. 17.00.03 – muzychne mystectvo / O. Il'chenko. – K., 1996. – 60 s.
12. Luciv Ju. Obrazne myslennja dyrygenta i hudozhnje vykonannja muzychnogo tvoriv / Ju. Luciv, I. Juzjuk. – L'viv, 1985. – 35 s.
13. Pazovskij A. Zapysky dyryzhera / Aryj Pazovskij / [red. V. Kuharskij]. – M. : Muzyka, 1966. – 562 s.
14. Pasichnjak L. Etapy stanovlennja repertuaru akademichnyh narodno-instrumental'nyh ansambliv Ukrainy HH stolittja / L. Pasichnjak // Akademichne narodno-instrumental'ne mystectvo ta vokal'ni shkoly L'vivshhyny : zb. mater. nauk.-prakt. konf. (L'viv, 3 lystopada 2005) / [red.-uporjad. A. Dushnyj, S. Karas', B. Pyc]. – Drohobych : Kolo, 2005. – S. 261–269.
15. Trofymchuk O. Tembroma evoljucija v ukrai'ns'kij narodno-orkestrivij muzyci : avto-ref. dys... kand. mystectv. : spec. 17.00.03 – muzychne mystectvo / O. Trofymchuk. – K., 2007. – 20 s.

Статтю подано до редакції 27.02.2015 р.

Юлія БЕЗПАЛЕНКО,

*асистент кафедри режисури та хореографії Львівського національного
університету імен Івана Франка (Україна, Львів) bezpalenko35juli@gmail.com*

Галина ГОРБАЧУК,

*асистент кафедри режисури та хореографії Львівського національного
університету імені Івана Франка (Україна, Львів) gorbachuk@mail.com*

ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД УЧНІВ В. А. ВИЧЕГЖАНИНА У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ КЛАСИЧНОГО ТАНЦЮ. НЕ ПРИРОДНА ВИВОРОТНІСТЬ

У статті описується педагогічний досвід Безпаленко Юлії та Галини Горбачук на основі переданих знань від В. Вичегжаніна. Основою статті є опис правил дотримання верхньої виворотності. порушенні питання «не природної виворотності», «справжньої виворотності», правила роботи опорної та робочої ніг для збереження законів класичного танцю і збільшення виворотності ніг.

Ключові слова: *виворотність ніг, верхня виворотність, «не природна виворотність», «справжня виворотність».*

Лит. 10.

Julia BEZPALENKO,

*assistant of Direction and Choreography Department Lviv National Ivan Franko
University (Ukraine, Lvov) bezpalenko35juli@gmail.com*

Halyna GORBACUK,

*assistant Direction and Choreography Department Lviv National Ivan Franko
University (Ukraine, Lvov) gorbachuk@mail.com*

TEACHING EXPERIENCE V. A. VICHEGZHANINA STUDENTS IN THE FORMATION OF THE CLASSICAL DANCE FOUNDATIONS. NOT NATURAL INVERTED

In this paper Julia Bezpalenko's and Halyna Gorbacuk's pedagogical experience based on the V. Vichegzhana transmitted knowledge is described. The article basis is the rules compliance Inverted top description. The question «is not natural Inverted», «real Inverted» the reference rules and the working leg to save the classical dance laws and increase Inverted legs are raised.

Key words: *Inverted legs, upper Inverted, «not a natural Inverted», «real Inverted».*

Ref. 10.

Юлія БЕЗПАЛЕНКО,

*асистент кафедри режисури та хореографії Львівського національного
університету імені Івана Франка (Україна, Львів) bezpalenko35juli@gmail.com*

Галина ГОРБАЧУК,

*асистент кафедри режисури та хореографії Львівського національного
університету імені Івана Франка (Україна, Львів) gorbachuk@mail.com*

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ОПЫТ УЧЕНИКОВ В. А. ВЬЧЕГЖАНИНА В СИСТЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ ОСНОВ КЛАССИЧЕСКОГО ТАНЦА. НЕ ЕСТЕСТВЕННАЯ ВЫВОРОТНОСТЬ

В статье описывается педагогический опыт Безпаленко Юлии и Горбачук Галины на основе переданных знаний от В. Вичегжанина. Основой статьи является описание правил соблюдения верхней выворотности. Поднят вопрос «не естественной выворотности», «настоящей выворотности», правила работы опорной и рабочей ног для сохранения законов классического танца и увеличения выворотности ног.

Ключевые слова: выворотность ног, верхняя выворотность, «не естественная выворотность», «настоящая выворотность».

Лит. 10.

Постановка проблеми. Вже давно у нашій країні класичний танець – це «природне», модне, необхідне мистецтво. І те, що класичний танець за народженням Російсько-Французько-Італійський, не завадило йому оселитися в Україні та стати «нашим». Доказом цього є і театри в наших містах, і люди, які приходять в ці театри, і особливо їхня любов та вміння виявляти її при перегляді вистави.

Геніально створена методика класичного тренажу спричинила широке використання її не тільки у професійних танцювальних напрямках (народному, бальному, сучасному танцях, гімнастиці тощо), а й в не фахових галузях (у фітнес дисциплінах, школах з середньою освітою, гуртках тощо). Любов до класичного танцю, його геніальність, а також певно ще багато чинників посприяли тому, що займатися класичним танцем почало багато людей.

Вихід класичного танцю в маси (його розповсюдженість), привели до того, що почали набирати дітей з недостатніми (поганими) природними здібностями: з маленьким кроком, замало виворотністю, негнучких, без підйому і навіть дітей, які взагалі нездібні до танцю.

Ми за те, щоб танцювали всі в кого є бажання, і навіть займалися класикою, та викладач повинен розуміти, що як програма класичного танцю, так і методика викладання рухів розраховані на людей з «професійними» природними даними. Майбутній професійний танцівник повинен сидіти у всіх шпагатах, лежати в «жабці» на спині, на животі, мати великий (високий) підйом, гнутися у всі боки, мати сильні ноги та руки, мати музичний слух і вміння ритмічно рухатись під музику. Коли цих «професійних» здібностей немає і класичний *exersices* (вправи) викладають, не враховуючи це, травмування тіла танцівника неминує.

Цю статтю ми хочемо присвятити верхній виворотності, а якщо більш точно, тому, як танцівник повинен тримати ногу *alaseconde* (в сторону).

Аналіз досліджень. Теоретичною базою дослідження є роботи видатних артистів балету, педагогів і хореографів двадцятого століття А. Ваганової та Н. Тарасова, Н. Базарової, В. Мей та сучасної артистки балету Большого театру А. Марченкової а також робота хірурга-ортопеда Д. Хавилера і лікаря І. Баднин.

Мета статті – описати поняття виворотності, показати, до чого призводить недотримання законів виворотності, навести практичні приклади визначення в учнів виворотності, її розвитку і відпрацювання.

Виклад основного матеріалу. Спочатку пропонуємо розглянути, що про це говорять інші викладачі класичного танцю.

– Перша позиція. Ступні ніг, торкаючись п'ятами, розгорнуті носками назовні, утворюють пряму лінію на підлозі [1, 17].

– На *раз* і працююча нога витягується за правилами *battement tendu* в сторону другої позиції носком у підлогу так, щоб носок приходився проти п'яти опорної ноги [1, 33].

– Коли рух робиться в сторону, на II позицію, треба посилено стежити за тим, щоб нога креслила пряму лінію, яка продовжує лінію вिवоротної лівої ноги [3, 31].

– Виконуючи *releve*, необхідно плавно і одночасно відокремлювати обидві п'яти від підлоги, піднімаючись на високі півпальці, гомілкостоп утримувати пружно, щоб не навалюватися на великі пальці, зберігати виворотність і підтягнутість обох ніг [6, 111].

– Опорна нога у всіх випадках (*battement tendu*) витягнута в коліні і зберігає виворотність, торкаючись до підлоги рівномірно всією ступнею, без завалу на великий палець [1, 113].

– За цією ж схемою вивчається і *battement tendu* вперед, потім назад. Виворотне і рівне положення стегон, підтягнутість опорної ноги і корпусу, точне положення плечей по відношенню до опорної ступні повинні суворо дотримуватися, особливо при виконанні даного руху назад [1, 114].

– Опорна нога зберігає виворотність і підтягнутість [1, 155].

– Переходячи з I позиції на II, праву ногу відвести убік по прямій лінії, одночасно передавши центр ваги корпусу на ліву опорну ногу, яка в момент руху залишається нерухомою і вिवоротною [4, 15].

– Виконуючи *battement tendu* в сторону, слід відводити працюючу ногу по прямій лінії від опорної ноги. Для збереження виворотності п'ята висувається вперед, носок відтягується назад [4, 29].

Малюнок 1.

Малюнок 2

– При русі ноги в сторону і при поверненні її з II позиції в V позицію гранично виворотна стопа працюючої ноги рухається уздовж стопи опорної ноги. Опорна нога витягнута в коліні, і виворотність ~~без «завалу» на великий палець~~ (Толстих, Тищенко).

Зауважте, що у всіх випадках відкривання працюючої ноги а *la seconde* відзначається положення опорної ноги, яка завжди залишається нерухомою, натягнутою і виворотною. Також для розуміння теми статті спробуємо дати визначення *виворотності* та «неприродної виворотності».

Виворотність ніг – це здатність розкрити ноги (стегна, гомілки та стопи) у положенні *en dehors* (назовні), коли при правильно поставленому корпусі стегна, гомілки і стопи повернені своєю внутрішньою стороною назовні. Вісь нижніх кінцівок ротована (від лат. *rotatio* – «колоподібний рух, обертання») назовні так, що коліна і стопи розташовані у фронтальній площині (тобто розгорнуті на 180°).

«Неприродна виворотність» – це відкрита працююча нога а *la seconde* перпендикулярна по відношенню до станка (у положенні: тримаючись однією рукою за станок) при звернутій опорній нозі (стопа опорної ноги не перпендикулярна до лінії станка).

Виворотна опорна нога – це коли стопа опорної ноги і стегна стоять паралельно до лінії дзеркала (глядацького залу) (мал. 1). А біля станка опорна стопа перпендикулярна по відношенню до лінії станка або до лінії глядацького залу, носок опорної стопи і стегно, що даліше від глядача, ми не повинні бачити в дзеркалі (мал. 2).

За нашими спостереженнями, викладачі змушують тримати ногу *alaseconde* по ідеально прямій лінії, не звертаючи уваги на те, що опорна стопа при цьому звертається, завалюється на великий палець (не тримається «взійом» (зовнішня частина ноги)); опорне стегно не виворітне, рухається при відкриванні та закриванні робочої ноги; згинається опорне коліно; при підніманні працюючої ноги вище 90° корпус викривляється, «кусаються» губи і часто на обличчя не можливо дивитись.

Ми працюємо не з «класиками», наші учні – це представники бальної, народної, сучасної хореографії, гімнасти, більшість з яких не мають верхньої виворотності, багато з них мають «не природно виворотність». Кожного дня ми мали можливість спостерігати поради маестро Вичегжаніна, що приносять плоди, а ноги учнів набувають справжньої витонченості.

Якщо покласти танцівника спиною на підлогу і попросити підняти ногу *en avan* (вперед), а потім вивести її в сторону (*demi rond*), більшість людей опустить ногу на підлогу, не розуміючи, що треба було зробити *demi rond* а правилами класичного танцю, тобто, тримаючи мизинець і стегно опорної ноги на підлозі. А справжня виворотність саме так і перевіряється, тому дуже важливо, щоб танцівник знав свою справжню виворотність і саме в цей напрямок відкривав ногу *alaseconde*.

На доказ правильності цього правила хочемо привести декілька прикладів.

1. Навіть при дуже виворотних ногах, коли робоча нога зробить *demi rond*, до підлоги торкнеться тільки носок, а п'ятка залишиться сильно попереду (за правилами класичного танцю). І це вже показує нам, що по прямій лінії опорної ноги йде носок робочої ноги, а п'ятка штовхається, за змогою, вперед.

2. Коли танцівник буде класти працюючу ногу в *alaseconde* на підлогу, звертаючи опорну ногу, йому не буде над чим працювати, бо, по-перше, він буде думати, що і так виворотний, а по-друге, відкрити ногу в *a la seconde* даліше від підлоги неможливо. Тоді постає питання, навіщо кожен день робити *exersices* класичного танцю, якщо кожна людина з вулиці зможе покласти працюючу ногу на підлогу, звернувши опорну ногу.

3. Спробуйте тримати опорне стегно і мизинець вашого учня на підлозі, коли він відводить ногу в сторону, і побачите (або відчуєте, якщо будете робити це самі), що його м'язи будуть в напрузі, бажаючи розвернутись на повну; що в нього є можливість прикласти зусилля на те, щоб відвести ногу; що в нього є відчуття роботи двох ніг і відчуття «максимуму». Тепер зробіть навпаки, тримайте працюючу ногу на підлозі і нехай учень спробує покласти стегно і мизинець опорної ноги на підлогу, і також побачите, що це неможливо зробити.

4. Коли в дерева здорові корені, то навіть дуже сильний вітер не зможе його зламати, а тільки вирве його з коренем. Такий же принцип спрацює і в класичному танці, правильне положення основної стійки, в нашому випадку виворотна опорна нога, дасть нам «здорові корені», тобто можливість кожен день працювати над своєю виворотністю, не порушувати інші закони класичного танцю і залишатися довго дієздатними та здоровими.

Як це працює?

Коли танцівник знає свою справжню виворотність, зробивши вправу, про яку говорилось вище, він повинен відкривати ногу *a la seconde*, саме в цей напрямок. Звичайно, треба виявити дуже багато терпіння, особливо, якщо ваш учень переучується, тому що це незвична позиція біля станка. Також ми би радили, навіть танцівникам з хорошою виворотністю, тримати ногу *a la seconde* не на максимум (у перших класах, на початку уроку, після перерви в заняттях), тому що саме це вміння тримати ногу м'язами на не максимальне *a la seconde* допомагає потім в різних піруетах та *fouette*. Це не максимальне відкриття ноги в *a la seconde* включає внутрішні м'язи ніг, опорна нога тримає виворотність зовнішнім м'язом, який прагне назовні, а працююча нога внутрішнім м'язом вивертається назовні (сильно п'яткою вперед). Ця щоденна праця не виворотним танцівникам випрацює виворотність, а тим, кому вже не треба розробляти виворотність, дає силу м'язів у декількох кутових діапазонах, відчуття максимуму (коли є розуміння зупинки, ти знаєш, що зупиниш ногу, для прикладу, при виконанні *demi rond*), гарне і правильне положення ноги *alaseconde* на 45° та 90°.

Також для справжнього положення *a la seconde* важливе правильне відкривання ноги в це положення і розуміння, як працюють м'язи в цей момент. Перша позиція ніг, ліва нога опорна, права нога внутрішнім м'язом починає відкриватись *alaseconde*, тобто перше, що починає рухатись, це п'ятка (і весь внутрішній м'яз ноги) сильно вперед і вниз по підлозі (сильно давліча в підлогу п'яткою), дійшовши до подушки і пальців, які тягнуться назад, нога піднімається носком і внутрішнім м'язом (п'яткою сильно вперед) на 45° або 90°. Опорна нога в цей момент, тримаючи «взйом», зовнішнім м'язом бажає розвернутись назовні (відчуття, ніби тось руками вивертає м'язи від працюючої ноги). Це можна відчути, витягнувши руки перед собою на 45° від корпусу, стиснути кулаки і почати викручувати руки назовні, повинно стати боляче, це відчуття болю повинно бути і при роботі ніг.

Деякі дослідники, зокрема Джозеф Хавілер – хірург-ортопед, не бачать зв'язку між підвищенням виворотності та регулярними заняттями балетом, але В. Вичегжанін та ми, його учні, з власного досвіду можемо констатувати, що правильна і усвідомлена робота м'язів на відкриття *en dehors* розробляє виворотність.

Правильне положення ніг *en dehors* дає свободу руху ніг, розслабляючи деякі зв'язки. Це забезпечує кращу стійкість і покращує ефективність зовнішніх обертань. *En dehors* – характерна риса класичного балету. На цьому положенні ґрунтується вся техніка виконання класичного танцю. Тільки в *en dehors* можливе правильне положення тіла, коли вага не переноситься занадто далеко назад, тобто на п'яти.

Висновки. Сьогодні існує багато історичних, сучасних та медично-анатомічних доказів, що положення ніг *en dehors* – це не «художній винахід» класичного танцю і що професійні тренування неможливі без *en dehors*, тому обов'язок кожного професійного тренера або викладача танців зробити правильні висновки із означеного методичного міркування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Базарова Н. Азбука классического танца : учеб.-метод. пос. / Н. Базарова, В. Мей. – СПб. : Искусство, 1983. – 2-е изд. – 207 с.
2. Баднин И. Охрана труда и здоровья артистов балета / И. Баднин – М. : Медицина, 1987. – 206 с.
3. Ваганова А. Основы классического танца : издание 6. Серия «Учебники для вузов. Специальная литература» / А. Ваганова – СПб. : Лань, 2001. – 192 с.
4. Костровицкая В. Школа классического танца / В. Костровицкая, А. Писарев – СПб. : Искусство, 1968. – 261 с.
5. Марченкова А. Проблемы травматизма в процессе обучения хореографическому искусству / А. Марченкова, А. Марченков // Педагогика: традиции и инновации (II) : мат. междунар. заоч. науч. конф. (г. Челябинск, октябрь 2012 г.). – Челябинск : Два комсомольца, 2012. – С. 172–174.
6. Тарасов Н. Классический танец. Школа мужского исполнительства / Н. Тарасов – М. : Искусство, 1981. – 2-е изд., испр. и доп. – 479 с.
7. Хавилер Д. Тело танцора. Медицинский взгляд на танцы и тренировки / Д. Хавилер – М. : Новое слово, 2004. – 111 с.

ІНТЕРНЕТ РЕСУРСИ

8. Гимнастика для професійних тацівників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gymnlab.ru>
9. Отбор детей для гимнастики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sportmedicine.ru>
10. Ревматология [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.wh-lady.ru>

REFERENCES

1. Bazarova N. Azbuka klassicheskogo tanca : ucheb.-metod. pos. / N. Bazarova, V. Mej. – SPb. : Iskusstvo, 1983. – 2-e izd. – 207 s.
2. Badnin I. Ohrana truda i zdorov'ja artistov baleta / I. Badnin – M. : Medicina, 1987. – 206 s.
3. Vaganova A. Osnovy klassicheskogo tanca : izdanie 6. Serija «Uchebniki dlja vuzov. Special'naja literatura» / A. Vaganova – SPb. : Lan', 2001. – 192 s.
4. Kostrovickaja V. Shkola klassicheskogo tanca / V. Kostrovickaja, A. Pisarev – SPb. : Iskusstvo, 1968. – 261 s.
5. Marchenkova A. Problemy travmatizma v processe obuchenija horeograficheskomu iskusstvu / A. Marchenkova, A. Marchenkov // Pedagogika: tradicii i innovacii (II) : mat. mezhdunar. zaoch. nauch. konf. (g. Cheljabinsk, oktjabr' 2012 g.). – Cheljabinsk : Dva komсомol'ca, 2012. – S. 172–174.
6. Tarasov N. Klassicheskij tanec. Shkola muzhskogo ispolnitel'stva / N. Tarasov – M. : Iskusstvo, 1981. – 2-e izd., ispr. i dop. – 479 s.
7. Haviler D. Telo tancora. Medicinskij vzgljad na tancy i trenirovki / D. Haviler – M. : Novoe slovo, 2004. – 111 s.
8. Gimnastika dlja profesijnih tacivnikov [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.gymnlab.ru>
9. Otbor detej dlja gimnastiki [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupa : <http://www.sportmedicine.ru>
10. Revmatologija [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupa : <http://www.wh-lady.ru>

Статтю подано до редакції 23.02.2015 р.

Діана БОБ'ЯК,

*аспірант кафедри дизайну і теорії мистецтва Інституту мистецтв
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Україна, Івано-Франківськ) dianochka692@ukr.net*

ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТИЛЮ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються основні науково-мистецькі розвідки XX – початку XXI століття у сфері вітчизняного художнього текстилю: килимарства, гобеленового ткацтва, ліжникарства та батиківання.

Ключові слова: мистецтво, художні тканини, килим, гобелен, ліжник, батик.

Лит. 9.

Diana BOBIAK,

*postgraduate student of Design and Art Theory Department
Art Institute Carpathian National Vasyl Stefanyk University
(Ukraine, Ivano-Frankivsk) dianochka692@ukr.net*

UKRAINIAN TEXTILE ART STUDY IN XX – XXI CENTURY

The main scientific and artistic exploration XX – XXI century in the domestic art textile field: carpet weaving, tapestry weaving, wool blankets weaving and batik making are reviewed in the article.

Key words: art, art fabrics, carpets, tapestries, wool blankets, batik.

Ref. 9.

Диана БОБЬЯК,

*аспірант кафедри дизайну і теорії мистецтва Інституту мистецтв
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Україна, Івано-Франківськ) dianochka692@ukr.net*

ИССЛЕДОВАНИЯ УКРАИНСКОГО ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТИЛЯ XX – НАЧАЛА XXI ВЕКА

В статье рассматриваются основные научно-художественные разведки XX – начала XXI века в области отечественного художественного текстиля: ковроткачества, гобеленового ткачества, лижникарства и батикования.

Ключевые слова: искусство, художественные ткани, килим, гобелен, лижник, батик.

Лит. 9.

Постановка проблеми. Вагоме місце в українському декоративно-прикладному мистецтві займають килими, гобелени, ліжники та розпис на шовку (батик). Вони слугують художнім оформленням інтер'єрів приміщень, мають виставкове значення, а інколи використовуються навіть для виготовлення одягу. Автор статті пропонує розглянути дослідження XX – початку XXI століть, у яких описано розвиток і особливості художніх тканин України.

Аналіз досліджень. У зв'язку з високою мистецькою цінністю художньої тканини вивчення її особливостей розпочалося ще наприкінці XIX століття. Проблемам українських килимів, gobеленів, ліжників та батику присвячено праці Т. Кара-Васильєвої [1], О. Никорак [3], С. Сидорович [6], Є. Шимчук [8]. Дане питання частково висвітлюють дисертаційні дослідження О. Луковської [2], Т. Печенюк [4], О. Ямборко [9], окремі наукові розвідки та статті.

Однак невисвітленими сьогодні залишаються питання розвитку gobеленового та батикового мистецтва початку 2000-х років. Детального висвітлення потребують творчі роботи художників, які працюють у галузі сучасного текстилю.

Мета статті полягає у визначенні ступеня дослідження українських художніх тканин, зокрема килимових, gobеленових, ліжникових і батикових виробів.

Виклад основного матеріалу. Значна кількість наукових праць присвячена темі ткацтва. Зародки вивчень вітчизняного килимарства – це статті віденського мистецтвознавця А. Пірля «Die Kilim-Teppichweberei in Galizien und die Webereischule in Okno» («Килимарство Галичини і ткацька школа у Вікні») та «Ruthenische Teppiche» («Руські килими») (1892). У дослідженнях науковців В. Пещанського «Давні килими України» (1925) та Б. Крижанівського «Украинские и румынские килимы» (1925), «Орнамент украинских и румынских килимов» (1926) описано історію походження килимів та проаналізовано їх в цілому. Значні відомості стосовно географії виготовлення (починаючи з XVII століття) та історії зародження килимарства також надав український етнограф і археолог, музейний діяч Д. Щербаківський у працях «Український килим» (1927) та «Українське мистецтво» (1938). Нами здійснена спроба аналізу технологічних, композиційних і орнаментальних особливостей виробництва килимів.

Проміжним етапом між килимом і gobеленом є тематичний килим. Значні напрацювання за темою вітчизняного ткацтва були у дослідника С. Колоса, які, однак, не були втілені в життя. Поєднуючи теорію з практикою, він першим використовував нову методіку для створення «тематичного килима-gобелена». Стаття вченої М. Новицької «Тематичний килим Радянської України» (1948) є одна із перших, яка спрямована на аналіз художньої образності килимів 1930-х – 1940-х рр. Водночас авторка описала властивості матеріалу й технологічні особливості ткання, а також розробила типологію для іконографії. Втім, у розвідці Н. Велігоцької «Окраса інтер'єра» (1966) тематичні килими характеризуються вже через інші критерії.

У роботах науковців Я. Запасака «Українське народне килимарство» (1973) та А. Жука «Українські народні килими» (1966), «Український радянський килим» (1973) можна почерпнути значну інформацію щодо образної мови тематичного килима. Обидва автори відслідковують етапи становлення килима, визначаючи його як певну передумову появи gobелена [9, 11]. У монографії А. Жука знаходиться багато відомостей стосовно композиційних схем тематичних килимів і gobеленів протягом 20-х – 60-х рр. XX ст. Дослідник висвітлює дані про мистецькі школи та майстрів, які працювали у цій сфері. В альбомі-посібнику «Український килим» (2007) народного художника України С. Нечипоренка надано невеликий аналіз вітчизняного килимарства та кольорові ілюстрації килимів різних регіонів України.

Gобеленове мистецтво починає заявляти про себе наприкінці 60-х рр., а особливого розквіту набуває на початку 70-х років минулого століття. Багато науковців аналізують його через призму взаємодії з інтер'єром приміщень. За цим принципом (як галузь сучасного декоративно-прикладного мистецтва) gobелен досліджує Л. Жоголь,

це праці «Декоративне мистецтво в інтер'єрі житла» (1973), «Декоративное искусство в интерьерах общественных зданий» (1978) та «Декоративное искусство в современном интерьере» (1986). Питання єдності гобелена й інтер'єру також детально відслідковує Л. Монахова «В диалоге с архитектурой» (1985), дослідниця помічає, що зміни в характері декорування та тематиці робіт зумовлені різними вимогами замовників. У праці «Текстиль в дизайне интерьера» (1987) Н. Гасанова вирізняє текстильні вироби за видами, характеризує і оцінює їх на відповідність відносно певних інтер'єрів.

Дослідниця В. Савицька у своєму альбомі «Современный советский гобелен» (1979) склала короткий опис розвитку радянського гобелена, згадавши й українські художні тенденції в цій галузі: «... розуміння спадщини в цілому більш прямолінійно і однопланово як варіант традиційного килима, хоча і тут є цікаві знахідки художників, які черпали натхнення у мозаїках стародавнього Києва та роботах українських монументалістів 20-х років ... » [5, 5]. Також авторка зробила перелік мистецьких творів СРСР, які були представлені на республіканських та всесоюзних виставках 1966–1976 рр., художників та наукових джерел, у яких надано відомості про гобелени. У публікаціях вчена звертає увагу на тематичні ідеологічні ознаки радянського гобелена. Так само дослідниця Т. Стриженова у своїх напрацюваннях асоціює його з агітфарфором і агіттекстилем 1920-х років [9, 12–14]. У дисертації Г. Кусько «Становление и развитие украинского советского гобелена» (1987) вперше комплексно розглядає питання еволюції гобелена у мистецькій практиці. Авторка розробляє типологію сучасного гобелена, визначає нових митців галузі, описує їхні окремі твори.

Цінним для нас постає ґрунтовне дослідження українського гобелена 60-х – 90-х рр. у дисертації О. Ямборко «Гобелен у контексті українського образотворчого мистецтва 1960-1990-х рр.» (2008). Вперше науковець описала гобелен на основі взаємозалежності образотворчого та декоративного видів мистецтва. Повною мірою О. Ямборко приділяє увагу останній декаді ХХ ст., яка до цього часу залишалася малодослідженою. Вона подає опис гобеленів, виконаних сучасними художниками, при цьому порівнює їх з роботами минулого періоду [9].

Дослідження багатьох науковців зосереджені на вивченні окремих регіонів України. Так, С. Сидорович у праці «Художня тканина Західних областей УРСР» (1979) описує технологію виготовлення і композицію орнаментів художніх тканин, а також ділить вироби за територіальними особливостями й побутовим призначенням [6]. У монографії О. Никорак «Сучасні художні тканини Українських Карпат» (1988) досліджено художні тканини інтер'єрного призначення, виконані майстрами Карпатського регіону. Авторка характеризує композиції килимових орнаментів та особливості колористичного рішення цих творів. Наступна праця науковця «Українська народна тканина ХІХ – ХХ ст. Типологія, локалізації, художні особливості. Ч. 1. Інтер'єрні тканини» (2004) присвячена походженню і розвитку ткацтва, висвітлюються невідомі до цього часу пам'ятки одягових тканин Західного регіону України [3].

У дисертації «Килими Поділля» (1994) О. Падовської здійснено аналіз подільського килимарства, визначено його як таке, що виокремлюється в системі декоративно-ужиткового мистецтва України. Вперше комплексно опрацьовує дані про буковинський килим В. Дутка у роботі «Килим Північної Буковини ХХ ст. Традиції та новаторство» (2007). Вона відзначила як традиційні, так і новаторські напрями буковинського килимарства, в тому числі вишиті вироби. Зародження і розвиток килимарського мистецтва, визначення осередків ткацтва, а також стилістичні особливості українських «панських килимів» окреслює у своїй роботі «Українські “панські”

килими XVII – XVIII ст. (Історія та стилістика)» (2003) Г. Когут. У праці «Гобелен ківських художників» (2010) В. Андріяшко вивчає гобелени ківських художників 1950-х – 1970-х років і надає загальну характеристику вітчизняного гобелена. Він аналізує композиційні особливості тканих робіт, які виконані для представлення на українських виставках, а також для інтер'єрів приміщень.

Дослідниця Є. Шимчук у публікаціях «Львівський гобелен» (1997) [7] та «Мисткині львівського гобелену» (1998) [8] пояснює розвиток цих виробів, а також характеризує творчу діяльність художників. У ілюстрованому альбомі «Художній текстиль. Львівська школа» (1998) в упорядкуванні Т. Печенюк подано відомості про розвиток вітчизняних художньо-текстильних тканин кінця XX ст. й визначено головні персоналії цього виду мистецтва. Автори видання звертають увагу на становлення і розвиток Львівської кафедри художнього текстилю. Творчість львівських митців, які працюють у напрямку ткацтва, аналізує О. Луковська. У праці «Художнє ткацтво Львова другої половини XX століття (художні особливості, традиції та новації)» (2007) вона прослідковує тканини інтер'єрного призначення, які створені майстрами-професіоналами зі Львова. Дослідниця визначає, що художнє ткацтво Львова є цілісним явищем у декоративно-ужитковому мистецтві [2].

У 70-х роках XX століття з'являється науковий інтерес до вивчення широкого асортименту художніх тканин, у тому числі до ліжникарства. Монографія С. Сидорович «Художня тканина Західних областей УРСР» (1979) є першою, у якій детально охарактеризовано традиційні ліжники, зокрема їхні художні ознаки [6]. Аналіз цих виробів поглибила О. Никорак у своїх наукових напрацюваннях. Опис регіональних особливостей традиційних ліжників інтер'єрного призначення і оригінальних виробів першої третини XX – початок XXI ст., створених майстрами та художниками на їх основі, окрім О. Никорак здійснили Б. Бутник-Сіверський та Р. Захарчук-Чугай [3, 263–284]. Інформація про існування та особливості використання традиційних ліжників у побуті й обрядах українців висвітлюються у працях дослідників О. Афанасьєва-Чужбинського, М. Левченка, В. Залозецького, В. Василенка, Ф. Вовка, Я. Оринжини, Я. Фальковського, В. Шухевича, П. Мусієнка, І. Гургули. Декорування ліжників аналізують М. Сахро, Раїса Захарчук-Чугай, А. Жук.

Візуальну інформацію про одяг з ліжникових тканин початку XXI ст. надала художниця З. Шульга у виданні «Рукотворна тканина. Традиції та сучасність» (2005). У цьому альбомі вміщено зображення виробів народних майстрів і моделей верхнього плечового вбрання з ліжникових тканин, створених за проектами художників-текстильників і дизайнерів. У монографії «Українська народна тканина» (2004) [3] та в альбомі «Ганна Вінтоняк» (2011) О. Никорак проаналізувала крій та декорування ліжникових комплектів спортивного одягу заслуженої художниці України Г. Вінтоняк.

Відомості про становлення мистецтва батикового розпису, а також аналіз творів українських художників, які працювали у цій сфері, знаходяться у напрацюваннях вітчизняних і зарубіжних науковців Н. Глухенької, Н. Велигоцької, П. Жолтовського, П. Мусієнка, І. Работної, І. Хумл, Т. Арманд, М. Соболева та ін. Особливості розвитку українського батіку, регіональні відмінності, формування професійної школи батикуння та його сучасні тенденції вивчала Т. Печенюк. Її праця «Розпис тканин в Україні (20-і – початок 90-х років XX ст.)» (1996) є першою розвідкою у царині українського розписного текстилю [4]. В її альбомі «Художній текстиль. Львівська школа» (1998) коротко проаналізовано творчі здобутки митців на виставках та розміщено фото батикових робіт. Ще одним джерелом ілюстративного матеріалу Т. Печенюк

став каталог творів «Арттекстиль», де зображені репродукції gobеленів і батикових творів самої художниці.

У монографії Т. Кари-Васильєвої та З. Чегусової «Декоративне мистецтво України ХХ ст. У пошуках великого стилю» (2005) подано відомості про творчість художників і характер розписів на шовку 1990-х років. Крім того, автори відзначають митців, які проектували вбрання з батикових тканин. У книзі описано зміни напрямів і стилів, утворення новітніх творчих ідей, також загалом проаналізовано декоративне мистецтво України ХХ ст. [1].

Висновки. Таким чином, ціла низка дослідників зробила значний внесок у дослідження художніх тканин України. Ще наприкінці ХІХ ст. проблему вітчизняного килимарства першим у своїх статтях дослідив віденський мистецтвознавець А. Рігль. Праці вчених В. Пещанського і Б. Крижанівського стали ключовими обширними розвідками в галузі українського ткацтва ХХ ст. Тематичний килим є перехідним етапом між килимом і gobеленом, він знайшов своє відображення у роботах різних авторів. Розквіт мистецтва gobеленів припадає на початок 1970-х років. У працях багатьох науковців gobелен простежується через взаємодію з інтер'єром приміщень.

У 70-х роках ХХ ст. науковці починають ширше вивчати художні тканини. Зокрема, до питань ліжникарства першою звернулася у монографії дослідниця С. Сидорович. Фоторепродукції одягу з ліжникових тканин початку ХХІ ст. надала у своєму виданні художниця З. Шульга. Аналіз розвитку вітчизняного художнього розпису на шовку вперше здійснила Т. Печенюк. Перспективи подальших досліджень учених полягають у вивченні невирішених досі питань аналізу батикових та gobеленових творів початку ХХІ ст. і відстеженні творчої діяльності сучасних художників-текстильників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кара-Васильєва Т. Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках «великого стилю» / Т. Кара-Васильєва, З. Чегусова. – К. : Либідь, 2005. – 280 с., іл.
2. Луковська О. Художнє ткацтво Львова другої половини ХХ століття (художні особливості, традиції та новації) : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.06 / О. Луковська. – Львів, 2007. – 175 с.
3. Никорак О. Українська народна тканина ХІХ – ХХ ст. Типологія, локалізації, художні особливості. Ч. 1. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України) / О. Никорак. – Львів : Афіша, 2004. – 584 с. : іл.
4. Печенюк Т. Розпис тканини в Україні (20-ті – початок 90-х рр. ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. мист. : 07.00.06 / Т. Печенюк. – Львів, 1996. – 24 с.
5. Савицкая В. Современный советский gobелен / В. Савицкая. – М. : Советский художник, 1979. – 216 с.
6. Сидорович С. Художня тканина західних областей УРСР / С. Сидорович. – К. : Наукова думка, 1979. – 156 с.
7. Шимчук Є. Львівський gobелен / Є. Шимчук // Образотворче мистецтво. – 1997. – № 1. – С. 77–79.
8. Шимчук Є. Мисткині львівського gobелену / Є. Шимчук // Художній текстиль. – Львів : Поллі, 1998. – С. 60–65.
9. Ямборко О. Gobелен у контексті українського образотворчого мистецтва 1960-х – 1990-х рр. : дис... канд. мист. : 17.00.05 / О. Ямборко. – Львів, 2007. – 204 с.

REFERENCES

1. Kara-Vasyl'jeva T. Dekoratyvne mystectvo Ukrai'ny XX stolittja. U poshukah «velykogo stylju» / T. Kara-Vasyl'jeva, Z. Chegusova. – K. : Lybid', 2005. – 280 s., il.

2. Lukovs'ka O. Hudozhnje tkactvo L'vova drugoi' polovyny XX stolittja (hudozhni osoblyvosti, tradycii' ta novacii') : dys. ... kand. mystectvoznavstva : 17.00.06 / O. Lukovs'ka. – L'viv, 2007. – 175 s.

3. Nykorak O. Ukrai'ns'ka narodna tkanyna XIX – XX st. Typologija, lokalizacii', hudozhni osoblyvosti. Ch. 1. Inter'jerni tkanyny (za materialamy zahidnyh oblastej Ukrai'ny) / O. Nykorak. — L'viv : Afisha, 2004. – 584 s. : il.

4. Pechenjuk T. Rozpys tkanyny v Ukrai'ni (20-ti – pochatok 90-h rr. XX st.) : avtoref. dys. ... kand. myst. : 07.00.06 / T. Pechenjuk. – L'viv, 1996. – 24 s.

5. Savyckaja V. Sovremennyy sovetskij gobelen / V. Savyckaja. – M. : Sovetskij hudozhnyk, 1979. – 216 s.

6. Sydorovych S. Hudozhnja tkanyna zahidnyh oblastej URSS / S. Sydorovych. – K. : Naukova dumka, 1979. – 156 s.

7. Shymchuk Je. L'vivs'kyj gobelen / Je. Shymchuk // Obrazotvorche mystectvo. – 1997. – № 1. – S. 77–79.

8. Shymchuk Je. Mystkyni l'vivs'kogo gobelenu / Je. Shymchuk // Hudozhnij tekstyl'. – L'viv : Polli, 1998. – S. 60–65.

9. Jamborko O. Gobelen u konteksti ukrai'ns'kogo obrazotvorchogo mystectva 1960-h – 1990-h rr. : dys... kand. myst. : 17.00.05 / O. Jamborko. – L'viv, 2007. – 204 s.

Статтю подано до редакції 02.03.2015 р.

Магдалина МАРУШКА,

магістр початкової освіти, керівник танцювального ансамблю «Азарт»

ЗОШ I-III ст. № 1 (Україна, Дрогобич) mmmadlen@ya.ru

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА РОБОТИ З ДИТЯЧИМ КОЛЕКТИВОМ

У статті проаналізовано загальні теоретичні та методологічні відомості роботи з дитячим хореографічним колективом, здійснено аналіз вікових груп та методичних прийомів організації роботи керівника танцювального колективу, розглянуто основні етапи роботи над дитячим хореографічним твором.

Ключові слова: керівник, балетмейстер, хореографічний колектив, метод, репертуар.

Лит. 4.

Magdalena MARUSHKA,

magister of primary education, leader of the dance ensemble «Azart» I-III l. School № 1

(Ukraine, Drohobych) mmmadlen@ya.ru

CHILDREN'S DANCE GROUPS WORK THEORY AND METHODS

The general theoretical and methodological details of a children's dance groups are analyzed in the article, it is made a review of age groups and the dance team head teaching methods and the children's choreographic work basic stages.

Key words: director, choreographer, dance team, technique, repertoire.

Ref. 4.

Магдалина МАРУШКА,

магістр начального образования, руководитель танцевального ансамбля «Азарт»

ООШ I-III ст. № 1 (Украина, Дрогобыч) mmmadlen@ya.ru

ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА РАБОТЫ С ДЕТСКИМ ХОРЕОГРАФИЧЕСКИМ КОЛЛЕКТИВОМ

В статье проанализированы общие теоретические и методологические сведения работы с детским хореографическим коллективом, осуществлен анализ возрастных групп и методических приемов организации работы руководителя танцевального коллектива, рассмотрены основные этапы работы над детским хореографическим произведением.

Ключевые слова: руководитель, балетмейстер, хореографический коллектив, метод, репертуар.

Лит. 4.

Постановка проблеми. Сьогодні система освіти приділяє багато уваги хореографічному вихованню школярів. У Законі України «Про позашкільну освіту» основним завданням сучасної державної політики є забезпечення дітей додатковими знаннями, вміннями і навичками у час, вільний від навчання в загальноосвітніх та інших навчальних закладах з метою формування і розвитку їхніх інтелектуальних, творчих і фізичних якостей, виховання всебічно розвинутої, культурної людини. В організаційній структурі стабільного розкладу нарівні з іншими уроками стоять уроки ритміки та хореографії. У процесі занять ритмікою всі школярі мають можливість набути прямої постави, пластичності рухів, роз-

вивати координацію рухів, увагу, пам'ять і багато іншого. Тільки тоді, коли хореографічне виховання школярів увійде в повсякденне життя, тільки тоді зникне дефіцит танцювальних номерів у масових шкільних святах. Дитячий хореографічний колектив – це найбільш поширене дитяче об'єднання у шкільних та позашкільних закладах. Система занять формується в дитячих танцювальних колективах на базах палаців, будинків культури, центрів дитячої творчості. Але процвітання дитячого хореографічного колективу повинна передувати правильна організація навчально-виховного процесу у колективі.

Аналіз досліджень. Питанню теорії та методики роботи з дитячим хореографічним колективом присвячено досить багато публікацій. Зокрема, суттєвий внесок у такого роду дослідження зробили такі хореографи та науковці: Я. Чуперчук, С. Касатська, О. Голдрич, Н. Довбиш [4], А. Тараканова, О. Калініна [2], Г. Березова, А. Рубіна, Л. Бондаренко, О. Дереворіз, Р. Захаров, Т. Ткаченко та ін. Вони приділяють особливу увагу організації роботи в колективі. А такі керівники хореографічних колективів, як А. Духова «Тодес», В.Борсук «Пульс», Т. Саботаж «Фламінго» та ін., є прикладом для наслідування.

Метою статті є осмислення майбутніми педагогами, керівниками дитячого танцювального колективу системи хореографічних знань та умінь, ознайомлення їх з різними віковими групами та методичними прийомами організації роботи у колективі.

Виклад основного матеріалу. Танцювальне мистецтво з кожним роком у кожній країні набуває все більшої популярності, стає одним із найдівіших чинників формування гармонійно розвиненої, духовно багатой особистості дитини. Танцювальне мистецтво – це масове мистецтво, воно доступне всім. Десятки тисяч дітей беруть участь у роботі хореографічних гуртків, балетних студій, колективів сучасного, бального та народного танцю. Завдяки систематичності в освіті та вихованні, виконавці набувають загальної естетичної та танцювальної культури, а розвиток танцювальних та музичних здібностей допомагають більш тонкому сприйняттю життя та професійного хореографічного мистецтва.

Залучення до мистецтва хореографії дає можливість познайомитися з класичними балетами, золотим фондом народної хореографії, сучасною музикою і постановками відомих балетмейстерів, джерелами танцювальної культури: самобутністю національних танців, барвистими костюмами, образами народної поезії, музично-ритмічним складом танцювальних мелодій.

Синкретичність танцювального мистецтва передбачає розвиток почуття ритму, вміння чути і розуміти музику, погоджувати з нею свої рухи. Одночасно розвивається і тренується м'язова сила корпусу і ніг, пластика рук, грація і виразність рухів. Заняття хореографією задають дитячому організму таке фізичне навантаження, що пріврівнюється до декількох видів спорту. Пройшовши тривалий відбір, танцювальні рухи, безумовно, роблять позитивний вплив на здоров'я дітей. Заняття танцем формують правильну поставу, розвивають відчуття ритму, прищеплюють основи етикету та манеру поведінки в суспільстві, дають уявлення про акторську майстерність.

Найголовнішим і першочерговим для створення плідної роботи танцювального колективу є наявність організатора, ідейного лідера, сильної творчої особистості, художнього керівника, який визначатиме ідейно-естетичне спрямування всього мистецького життя колективу.

У результаті цього визначився ряд вимог, що притаманні керівнику, педагогу-хореографу. Для всіх фахівців, які працюють з дітьми, необхідна наявність вищої або середньо-спеціальної хореографічної освіти. Керівник дитячого хореографічного колективу – це вихователь і організатор, який займається не тільки розвитком хореографічних навичок і умінь, але й формує і виховує особистість дитини до життя в сучасному суспільстві. Учас-

ник дитячого хореографічного колективу повинен мати можливість гармонійно розвиватися. Щоб здійснювати такий розвиток, керівник, педагог-хореограф повинен володіти певним художнім смаком, виховуючи дітей на прикладах високохудожніх зразків хореографії, знати методику постановочної роботи, володіти композиційною побудовою, володіти різноманітною різножанровою хореографічною лексикою, бути музично грамотним, мати елементарні знання в галузі педагогіки, психології, медицини, анатомії, історії хореографії, живопису, літератури і т.д.

У кожної дитини є свій шлях розвитку, але поряд з індивідуальними відмінностями, у дітей одного й того ж віку є ряд співпадінь. Діти 5-6-річного віку вже здатні займатися хореографією, оскільки сформованість структур і функцій мозку дитини близька по ряду показників мозку дорослої людини. У фізіологічному відношенні хлопчики в середньому відстають від дівчаток на рік-півтора, хоча ті й ті мають від народження однакову кількість років. Уроки з хореографії повинні будуватися на основі рухової гри, хоча тривалість заняття не повинна перевищувати 35-45 хв.

Діти 6-7 років вже засвоюють поняття статі. До протилежної статі ставляться терпимо, доброзичливо, починають свідомо регулювати свою поведінку. Виявляється потреба у зовнішніх враженнях, прослуховуванні музики, у відвідуванні концертів, театрів, після чого діти часто зображують побачене. На уроках хореографії діти вчать імпровізувати під музику, вловлюють образ музичного супроводу, який вони повинні передати.

Для дітей 7-11 років з'являється гостра потреба у самоствердженні, прагненні до самостійності – воно виходить з бажання бути і вважатися дорослим. Спостерігається взаємне заперечення протилежної статі, кожен живе у своєму світі. Для цього віку заняття можуть проводитися 3 рази на тиждень тривалістю до 1,5 години. Відбувається вивчення складніших рухів, комбінацій, здійснюються більш об'ємні постановочні роботи, хоча елемент гри ще повинен бути присутній на заняттях.

12-17 років – у фізіологічному відношенні це період інтенсивного розвитку мускулатури, продовження розвитку мозку. Юнаки та дівчата готові до фізичного і розумового навантаження. Формуються переконання і світогляд, виникає потреба зрозуміти себе, сенс життя. Заняття з хореографії повинні будуватися з повним навантаженням. Педагог може довіряти проведення занять у молодших класах.

Для успішної роботи керівник дитячого хореографічного колективу повинен бути компетентним в особливостях кожного віку. Уміло, згідно з віковими особливостями, розподіляти фізичне навантаження, адже без цього неможливо сформувати репертуар і скласти план виховної роботи.

Навчальний процес будується на активній взаємодії педагога з дітьми. Після детального пояснення і показу чергового завдання, яке повинно викликати у дітей яскраві танцювальні враження, педагог зосереджує свою увагу на тому, як вони виконують це завдання, як проявляються їхня активність, почуття, мобілізується увага і, особливо, як діти перемагають труднощі при засвоєнні матеріалу. [1,4]

Організація художньої діяльності забезпечується добром методичних прийомів. Основні з них:

Особистий показ є основним методом навчання на уроках хореографії. Викладач, повернувшись спиною до учнів, показує рух або комбінацію цілком під музику. Потім керівник показує окремі деталі, елементи руху, поки учні не засвоять навчальний матеріал повністю. Показ руху або комбінації зі слів педагога використовується тільки при наявності танцювального досвіду в учнів. Цей метод найскладніший, бо передбачає наявність у виконавців практичних навичок виконання і теоретичних знань.

Відео-метод може застосовуватися для самостійної роботи учнів. Безпомилкове відтворення вивченого – головна вимога й основний критерій ефективності хореографічного навчання. Крім того, він економить час, зберігає сили педагога та учня.

Словесний метод – це уміння користуватись словом. Методичні прийоми і зразок не можуть існувати без словесних пояснень, вказівок. Психологічна сила впливу слова та інтонація, з якою воно сказане, відкривають перед керівником великі можливості у спілкуванні з учнями. Важливий правильний підбір сили голосу та інтонації у зауваженнях чи похвалі старань вихованців.

Умілий *добір музичного матеріалу* для вправ, етюдів, ігор, комбінацій, танців з перших уроків несе в собі зародки тих емоцій, які діти проявлять у майбутніх танцях. Застосовуючи метод показу чи зразка, концертмейстер програє супровід, розкриває закладений у ньому зміст і образ, а у дітей виникають життєві асоціації, викликані музикою. Музика є одним з найсильніших засобів виховання. Коли дитина слухає її, у неї, незалежно від бажання і свідомості, виникають певні думки, почуття, образи; збагачується емоційна сфера, яка впливає на якість виконання рухів.

Пізнавальні ігри так само є методом засвоєння рухів і комбінацій, вони використовуються в роботі з дітьми молодшої та середньої вікової категорії. Образне пояснення педагога і творча імпровізація дітей під час гри допоможе успішно засвоїти новий матеріал. Ігри служать прекрасним засобом створення атмосфери радості, бадьорості, задоволення. В іграх діти легко засвоюють і вдосконалюють життєво необхідні навички. Дітей приваблює емоційність ігрових вправ. Однак образи для наслідування повинні бути зрозумілі дітям, щоб їх можна було втілити у рухових діях. Ознайомлюючи дітей з образом, імітація якого має бути, педагог повинен звертати увагу на найголовніше у даному русі, що відповідає навчальній меті.

Балетмейстер у хореографічному мистецтві – це творець, який складає новий твір, і тому від нього вимагаються: висока культура, знання музики, історичного, народного і сучасного танцю, знання законів сцени, драматургії, світла, костюмів, декорацій. Знання балетмейстера повинні бути енциклопедичними [3, 88].

При створенні дитячого танцю необхідно провести підготовчу роботу, яка дозволить поступово, поетапно, дотримуючись технології процесу створення твору, успішно втілити задум танцю в хореографічний твір.

Робота над дитячим хореографічним твором містить у собі декілька етапів:

- Вибір теми, музичного матеріалу, визначення стилю твору, його жанру, хореографічної мови. Музика – основа танцю, і керівник повинен пам'ятати, що музика дає пластичні рухи ритмічну основу, вона визначає його емоційний лад, характер, образну виразність.

- Керівник знайомить учасників колективу зі своїми планами на майбутню постановку, розповідає про свій задум, обговорює з колективом характери героїв, їхні дії в танці, ескізи майбутніх костюмів і багато іншого. Така бесіда залучає учасників колективу до процесу створення танцю, робить їх однодумцями, дозволяє відчутти себе потрібними і рідними у цьому колективі. У бесіді керівник може виявити риси характеру, схильності, артистичні можливості кожної дитини, що дозволить відповідно підібрати виконавців на роль до майбутнього хореографічного твору.

- Визначивши основні моменти змісту танцю, керівник-балетмейстер будує композиційний план – розгорнутий хореографічний сценарій танцю з режисерської розробкою сюжету, де ретельно продумуються всі складові композиційного плану: сюжет, хореографічна лексика, малюнок танцю, костюми і декорації, освітлення і бутяфорія і т. д.

- Керівник здійснює вибір виконавців до задуманої постановки, при цьому необхідно визначити два склади виконавців: основний і запасний. Це потрібно для того, щоб задіяти

найбільше число учасників колективу, також наявність запасного складу дисциплінує основний склад і дає гарантію від зриву номера з якихось причин.

- Склавши хореографічну лексику, керівник приступає до практичного втілення свого задуму, тобто до розведення танцю. На першому етапі розводок вивчається хореографічна лексика у чистому вигляді і в комбінаціях. Потім вивчається малюнок танцю, куди додаються потрібні рухи і комбінації. При розводці танцю керівник повинен створювати творчу атмосферу, щоб, незважаючи на витрати фізичних сил, праця виконавців була радісною, щоб усі бачили кінцеву мету своєї роботи. Розводка танцю здійснюється поступово, частинами. Кожна нова частина розучується тільки після того, як засвоєна попередня.

- Після закінчення розводки танцю керівник приступає до його відпрацювання. Паралельно з репетиціями здійснюється створення костюмів і декорацій.

- Закінчивши відпрацювання танцю, керівник випускає новий хореографічний твір у концертну діяльність колективу на суд глядача [4].

Висновки. Танець як засіб виховання має величезне значення. Вивчення танцювальної культури різних народів привчає дітей дбайливо і шанобливо ставитися до історичних коренів і звичаїв будь-якої національності.

Керівник дитячого хореографічного колективу повинен володіти елементарними знаннями в галузі інших мистецтв і наук задля грамотного і правильного контролю фізичного розвитку дітей, не шкодячи здоров'ю, враховувати вікові особливості дітей для створення художнього твору, бути цікавою, яскравою, освіченою людиною.

Основне завдання балетмейстра – бути ідейно-творчим керівником колективу, творцем хореографічного твору. Керівник дитячого хореографічного колективу повинен поєднувати у собі як балетмейстра-постановника, так і балетмейстра-репетитора.

Яким би незначним не був результат, педагог повинен підтримувати зусилля дітей, стимулювати їх. Дитячу ініціативу педагогові слід вчасно помітити і підтримати. Дитина побачить результати своєї праці, і це принесе їй велику радість. Коли керівнику вдається до максимального рівня розкрити індивідуальні здібності й талант вихованців, то він сприяє творчому зростанню не тільки кожного свого вихованця, а й танцювального колективу в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Березова Г. Хореографічна робота з дошкільнятами. / Г. Березова – К. : Музична Україна, 1989 – 203 с.
2. Калініна О. Якщо хочеш виховати успішну особистість – навчи її танцювати : практич. посіб. [з хореогр. для дітей раннього та дошкільн. віку] / О. Калініна. – Харків, 2013. – Ч. I. – 55 с.
3. Фриз П. Теорія і методика хореографічної роботи з дітьми : навч.-метод. пос. [для студ. спец. «Хореографія»] / П. Фриз. – Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2006. – 198 с.
4. <http://www.horeograf.com>

REFERENCES

1. Berezova G. Horeografichna robota z doshkil'njatamy. / G. Berezova – K. : Muzychna Ukrai'na, 1989 – 203 s.
2. Kalinina O. Jakshho hochesh vyhovaty uspishnu osobystist' – navchy i'i' tancjuvaty : prakt. posib. [z horeogr. dlja ditej rann'ogo ta doshkul'. viku] / O. Kalinina. – Harkiv, 2013. – Ch. I. – 55 s.
3. Fryz P. Teorija i metodyka horeografichnoi' roboty z dit'my : navch.-metod. pos. [dlja stud. spec. «Horeografija»] / P. Fryz. – Drogobych : RVV DDPU im. I. Franka, 2006. – 198 s.
4. <http://www.horeograf.com>

Статтю подано до редакції 25.02.2015 р.

Василь ПРОЦЮК,

кандидат педагогічних наук, заступник директора з виховної роботи
педагогічного коледжу Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича (Україна, Чернівці) as7@ukr.net

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

У статті йдеться про культурологічний аспект підготовки майбутнього педагога. Зазначається, що він передбачає спрямування на системне вдосконалення культури знань та культури спілкування, культури мислення та культури поведінки з метою всебічної фахової підготовки майбутнього фахівця.

Ключові слова: підготовка майбутнього вчителя музики, культура, культурологія.

Лит. 10.

Vasyl PROTSIUK,

Ph.D. in Education, Deputy Director for Educational Work Teachers College
Chernivtsi Yuriy Fedkovich National University
(Ukraine, Chernivtsi) as7@ukr.net

CULTUROLOGICAL ASPECTS OF THE FUTURE MUSIC TEACHER PREPARATION

The culturological aspect of the future teachers preparation is the article's object. It is pointed out that it provides orientation on system improvement of knowledge culture and communication culture, intellection culture and behavior culture for the purpose of future professionals comprehensive training.

Key words: the future music teacher preparation, culture, culturology (cultural studies).

Ref. 10.

Васи́лий ПРОЦЮ́К,

кандидат педагогических наук, заместитель директора по воспитательной
работе педагогического колледжа Черновицкого национального университета
имени Юрия Федьковича (Украина, Черновцы) as7@ukr.net

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ

В статье рассматривается культурологический аспект подготовки будущего педагога. Отмечается, что он предусматривает системное совершенствование культуры знаний и культуры общения, культуры мышления и культуры поведения с целью всесторонней профессиональной подготовки специалиста.

Ключевые слова: подготовка будущего учителя музыки, культура, культурология.

Лит. 10.

Постановка проблеми. Закономірності переходу України до ринкової економіки й інтеграції суспільства у європейській і загальносвітовий культурно-освітній простір вимагають модернізації освітньої системи в Україні, фахової підготовки педагогічних

кадрів, які б забезпечували навчання й виховання підростаючого покоління. Одним із найважливіших способів передачі новим поколінням накопичених людством знань та досвіду є освіта, яка повинна «допомогти сучасній людині побачити світ з позиції цінностей, осягнути своє буття, за яке несе відповідальність» [4, 18]. Вона, на думку І. Зязюна, «набуває нової культуроцентруючої якості», а її основними характеристиками є самоцінність, зростаюча роль у формуванні «людини культури», формування нових систем моральних цінностей, які б наближували людину до природи і соціуму [4, 20].

Г. Філіпчук зазначає, що «фундаментальним завданням освіти є формування громадянських цінностей і переконань». Для цього, на його думку, необхідно, щоб у навчально-виховному процесі навчальних закладів пріоритетними стали виховання патріотизму і громадянських якостей, почуття національної і державної гідності, честі і соціальної справедливості, віротерпимості і толерантності, гуманізму і демократичності, поваги до національних традицій і культур інших народів [10, 203].

У підготовці майбутніх педагогів важливими є не лише передача необхідних професійних знань, умінь і навичок, але і виховання культурної, духовно збагаченої особистості вчителя музики.

Аналіз досліджень. Культурологічні підходи у підготовці фахівців, проблеми духовного становлення майбутніх педагогів знайшли відображення у працях багатьох науковців, зокрема, Г. Васяновича, С. Гончаренка, І. Зязюна, Г. Падалки, О. Рудницької, О. Отич та інших.

У сучасній психолого-педагогічній науці склалося декілька підходів до визначення сутності професійної підготовки: як засіб приросту індивідуального потенціалу особистості; як розвиток її резервних сил; як розвиток пізнавальної творчої активності на основі оволодіння її загальнонауковими та професійно-значущими знаннями, уміннями й навичками.

Мистецтво, на думку О. Отич, є засобом накопичення, присвоєння та передачі емоційно-почуттєвого досвіду, засобом творчого естетичного пізнання світу [9, 418]. Тому підготовка майбутніх учителів музики тісно пов'язана з культурологічною підготовкою. Для усвідомлення культурологічної складової у системі фахової підготовки майбутніх педагогів важливим є трактування та визначення поняття «культура».

С. Гончаренко зазначає, що «культура» (від латинського *cultura* – виховання, освіта, розвиток) являє собою «сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності». У вузькому розумінні культура розглядається вченим як сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, вищі навчальні заклади, клуби, музеї, театри тощо). У широкому розумінні культура, як зазначено в українському педагогічному словнику, визначає рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння ними якоюсь галуззю знань або діяльності [2, 182].

Метою статті є розкриття культурологічних аспектів підготовки майбутніх учителів музики у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Вивченням культури як системи знань про сутність і закономірності її існування та розвитку, способи її пізнання та різні сфери культурного життя займається культурологія.

У передмові до підручника з культурології для студентів вищих навчальних закладів зазначено, що «опанування людської культури можливе лише за умови формування

ціннісного ставлення особистості до дійсності» [5, 13]. Тому сьогодні для освіти важливо створити умови, коли педагог шукає можливості передати свої знання, уміння і навички, поділитися ними (зі студентами, колегами), а студенти добровільно відбирають важливі для себе напрями підготовки та фахові компетенції, які, на їх думку, є необхідними та важливими. Проте знання, не підкріплені морально-духовними цінностями, не стануть у майбутньому позитивними ні для педагога, ні для суспільства.

Національний полікультурний освітній простір, на переконання Г. Філіпчука, можливий лише на основі багатостороннього діалогу культур, їхнього взаємовпливу і взаємозбагачення [10, 204]. Це вказує на необхідність створення у навчальних закладах умов для інтеграційного впливу на формування майбутнього педагога з метою всебічної його підготовки.

Розроблена Л. Масол багатокомпонентна структура компетентностей як результат загальної мистецької освіти складається із взаємопов'язаних і взаємозалежних частин, що утворюють інтегральне ціле. Для нашого дослідження важливими є загальнокультурні (ціннісно-орієнтаційні, художньо-світоглядні) та культуротворчі (етнокультурні, полікультурні, культурно-дозвіллеві) компетентності [6, 23].

Ціннісно-орієнтаційні компетентності, як зазначає науковець, передбачають здатність орієнтуватися в художній культурі відповідно до загальнолюдських гуманістичних цінностей, естетичних ідеалів. У свою чергу, художньо-світоглядні формують емоційно-ціннісне ставлення до світу, самовизначення у ньому відповідно до уявлень, інтересів, потреб педагога.

Усвідомлення власної причетності до мистецьких цінностей національної культури, їх вивчення, збагачення і творче використання є індикаторами етнокультурних компетентностей, а здатність до розуміння, інтерпретації та використання художніх цінностей людства – полікультурних. Індикаторами культурно-дозвіллевих компетентностей є здатність особистості до організації продуктивної культурно-дозвіллевої діяльності.

О. Музальов вказує, що професійне і культурне зростання майбутніх фахівців ґрунтується на реалізації певних характеристик, які сприятимуть розвитку їх індивідуальності і визначатимуть уміння та здатність до самореалізації у професійній діяльності. До таких характеристик належать: *когнітивні* – уміння знаходити знання для розв'язання поставлених завдань; *світоглядні* – ціннісні установки, моральна й естетична культура, здатність до оволодіння культурними надбаннями; *організаційні* – здатність усвідомлено ставити мету та домагатися її реалізації, здійснювати аналіз і контроль виконуваної роботи; *комунікативні* – володіння культурною спілкування; *творчі* – прояви творчої уяви, фантазії, неординарного мислення, емоційної та естетичної чутливості [7, 187].

У процесі аналізу програм дисциплін, передбачених навчальним планом для спеціальності «Музичне мистецтво», ми звертали увагу на їх значущість з точки зору їх культурологічного потенціалу для підготовки майбутніх учителів музики. Так, культурологія, українська мова та історія України (за професійним спрямуванням), ритміка і хореографія, українська та світова музична література, українська народна музична творчість, аналіз музичних форм, хорове диригування, хорознавство, хоровий клас та інші, на нашу думку, суттєво посилюють світоглядний, загальнокультурний, творчий та гуманістичний потенціал майбутніх учителів музики. Освоєння цінностей художньої культури, мистецтва – це саме та сфера людської діяльності, яка розвиває універсальні творчі можливості, слугує засобом багатогранного виховання особистості, пробуджує продуктивне мислення, збагачує інтуїцію.

Мистецтво володіє унікальною здатністю акумулювати соціальний досвід поколінь і перетворює його в особистий досвід кожної людини, розвиваючи при цьому її духовність. Воно має незрівнянні можливості культивувати ті якості і риси особистості, які найбільше відповідають сукупному досвідові всіх часів, основним людським ідеалам.

Досить суттєво, що у процесі розвитку і освоєння художнього фонду людства здійснюється діалог культур, незрима зустріч людей через століття, їх взаємодія з надбаннями попередніх поколінь. Так, при здійсненні зв'язку дисциплін з циклу вільного вибору студентом «Педагогічні технології морально-естетичного виховання молодших школярів засобами музичного фольклору» та «Хроматична сопілка на уроках музики» з предметами «Педагогіка», «Психологія», «Методика музичного виховання», музично-теоретичними дисциплінами та дисциплінами виконавського циклу посилюються культурологічні аспекти і конкретизуються загально-естетичні положення стосовно музичного мистецтва як засобу майбутньої виховної діяльності студентів, що, в свою чергу, дає можливість актуалізувати культурологічні знання і усвідомити важливість цих предметів, їх тісний взаємозв'язок з практикою роботи в загальноосвітній школі.

Аналізуючи професійну підготовку майбутніх учителів музичного мистецтва з позицій культурологічного підходу, наголошуємо на важливості створення необхідних умов для взаємопроникнення й взаємозбагачення культур. Адже в процесі ознайомлення з матеріалом навчальних дисциплін у студентів відбувається усвідомлення відмінностей між культурами, формування толерантного ставлення до культури різних народів, у них пробуджується почуття гордості за свої національні культурні надбання.

Культурологічний підхід у професійній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва спрямований на забезпечення їхньої готовності до музично-педагогічної діяльності на культурологічних засадах, усвідомлення себе як носіїв культури, наділених бажаннями та здатністю виховувати і школярів як носіїв та творців культури. Такий підхід вимагає здійснення виховного впливу на формування духовного світу студентів, їх моральної та естетичної культури через взаємодію різних видів мистецтва (переважно музичного).

Проте перед викладацьким складом постає також завдання підготовки майбутніх педагогів до педагогічної діяльності, яка передбачає: збагачення духовного світу школярів через пізнання досвіду попередніх поколінь; формування у дітей навичок сприймання та розуміння культурних надбань людства впродовж усього життя; пробудження у школярів активного прагнення утверджувати красу у спілкуванні, поведінці, праці; розвиток в учнів явни, творчих здібностей. Для того, щоб майбутній вчитель музичного мистецтва мав можливість залучати школярів до сприймання і розуміння багатогранності музичної культури, він повинен володіти необхідними загальнолюдськими якостями, фаховими знаннями, уміннями і навичками, і прагнути до постійного самовдосконалення.

Якщо метою навчальної роботи є засвоєння, повторення, закріплення матеріалу, то для мистецької діяльності педагога характерно пережити, оцінити, висловити своє ставлення. У цьому випадку вчитель повинен забезпечити співпереживання, співпрацю, співтворчість, які неможливі без його повноцінної фахової підготовки, у тому числі її культурологічного аспекту.

Нам імпонує розуміння культури й сутності національно-культурної ідентичності людини О. Согомонова й О. Отич, які стверджують, що культура стає інтегральною лише тоді, коли суспільство досягає успіху, збалансовуючи й гармонізуючи енергію лю-

дей, віддану на служіння Істині (цінності, утворені в результаті когнітивної діяльності), Красі (цінності, отримані в результаті естетичного задоволення) й Добру (цінності, отримані в результаті соціальної адаптації і моралі) [8, 361].

Сучасний світ насичений різноманіттям думок, тверджень, поглядів, і необхідно у стінах навчального закладу навчити майбутніх педагогів самостійно прагнути до їх розуміння, оцінки та виявлення власного ставлення. Педагогам важливо зважати на постійне прагнення і право кожного студента на вияв своєї індивідуальності, неповторності, бажання висловити свою думку, через поведінку зазначити своє ставлення до тієї чи іншої події, явища.

Важливою складовою фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва є формування культури спілкування. Його мова повинна бути змістовною, правильною (літературно чистою), емоційно насиченою, виразною і образно багатого. Культура мови є показником духовного багатства кожної людини. Чим досконаліше вона володіє мовою, тим виразніше постає перед суспільством як особистість. Низька культура усного мовлення є свідченням бездуховності.

Стверджуючи необхідність моральної культури і духовної творчості педагога, Г. Васянович наголошує, що «людина як духовна сутність завжди шукає кращого, адже якийсь таємничий голос кличе її до досконалості» [1, 6]. Культурологічна підготовка майбутніх учителів музики здійснюється як у навчальний, так і в позанавчальний час у процесі різноманітних форм через співпрацю з закладами культури та залучення митців різних видів мистецтва тощо.

З метою поглиблення культурологічної складової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва важливо знаходити шляхи інтеграційних зв'язків між усіма навчальними дисциплінами, у процесі фахової підготовки майбутніх педагогів виокремлювати можливості акцентування саме на культурологічному її аспекті.

Висновки. У навчальному закладі здійснюється не лише фахова підготовка спеціаліста, але й відбувається формування його світогляду, його морально-естетичних, національно-патріотичних, еколого-натуралістичних цінностей тощо. Для розв'язання нагальних проблем сучасної освіти важливим є не стільки засвоєння майбутніми педагогами необхідної суми знань, умінь і навичок, але й урахування культурологічних аспектів підготовки освітян, що передбачає формування у студентів загальної і педагогічної культури, життєвих цінностей та ідеалів, високої духовності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Васянович Г. Педагогічна етика : навч.-метод. пос. / Г. Васянович. – Львів : Норма, 2005. – 344 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Зязюн І. Естетичні засади розвитку особистості / І. Зязюн // Мистецтво у розвитку особистості : [монографія] / [за ред., передмова та післямова Н. Ничкало]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – С. 14–36.
4. Зязюн І. Життєвий поступ людини у вимірі наукової і культурологічної парадигм / І. Зязюн // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : зб. мат. VI мист.-пед. читань пам'яті проф. О. Рудницької. – Чернівці : Зелена Буковина, 2010. – С. 15–24.
5. Культурологія: українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / [М. Закович, І. Зязюн, О. Семашко та ін.; за ред. М. Заковича]. – К. : Знання, 2004. – 567 с.
6. Масол Л. Класифікація компетентностей як результату загальної мистецької освіти / Л. Масол // Теоретичні та методичні засади неперервної мистецької освіти : зб. мат. наук.-метод. сем. – Чернівці : Зелена Буковина, 2007. – С. 23–24.

7. Музалов О. Культурологічне становлення особистості майбутнього фахівця у процесі навчально-виховної діяльності / О. Музалов // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2009. – № 3. – С. 183–191.
8. Отич О. Мистецтво у розвитку індивідуальності педагога: історичний і методологічний аспекти : [монографія] / О. Отич // [за наук. ред. І. Зязюна]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2008. – 440 с.
9. Отич О. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання : теоретичний і методичний аспекти : [монографія] / О. Отич // [за наук. ред. І. Зязюна]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2007. – 752 с.
10. Філіпчук Г. Філософія екологічної освіти сталого розвитку : [монографія] / Г. Філіпчук. – Чернівці : Зелена Буковина, 2012. – 460 с.

REFERENCES

1. Vasjanovych G. Pedagogichna etyka : navch.-metod. pos. / G. Vasjanovych. – L'viv : Norma, 2005. – 344 s.
2. Goncharenko S. Ukrai'ns'kyj pedagogichnyj slovnyk / S. Goncharenko – K. : Lybid', 1997. – 376 s.
3. Zjazjun I. Estetychni zasady rozvytku osobystosti / I. Zjazjun // Mystectvo u rozvytku osobystosti : [monografija] / [za red., peredmovu ta pisljamova N. Nychkalo]. – Chernivci : Zelena Bukovyna, 2006. – S. 14–36.
4. Zjazjun I. Zhyttjevyj postup ljudyny u vymiri naukovoï i kul'turologichnoi' paradygm / I. Zjazjun // Pedagogichna majsternist' jak systema profesijnyh i mystec'kyh kompetentnostej : zb. mat. VI myst.-ped. chytan' pam'jati prof. O. Rudnyc'koi'. – Chernivci : Zelena Bukovyna, 2010. – S. 15–24.
5. Kul'turologija: ukrai'ns'ka ta zarubizhna kul'tura : navch. posib. / [M. Zakovych, I. Zjazjun, O. Semashko ta in.; za red. M. Zakovycha]. – K. : Znannya, 2004. – 567 s.
6. Masol L. Klasyfikacija kompetentnostej jak rezul'tatu zagal'noi' mystec'koi' osvity / L. Masol // Teoretychni ta metodychni zasady nepererвної' mystec'koi' osvity : zb. mat. nauk.-metod. sem. – Chernivci : Zelena Bukovyna, 2007. – S. 23–24.
7. Muzal'ov O. Kul'turologichne stanovlennja osobystosti majbut'nogo fahivcja u procesi navchal'no-vyhovnoi' dijal'nosti / O. Muzal'ov // Pedagogika i psihologija profesijnoi' osvity. – 2009. – № 3. – S. 183–191.
8. Otych O. Mystectvo u rozvytku indyvidual'nosti pedagoga: istorychnyj i metodologichnyj aspekty : [monografija] / O. Otych // [za nauk. red. I. Zjazjuna]. – Chernivci : Zelena Bukovyna, 2008. – 440 s.
9. Otych O. Mystectvo u systemi rozvytku tvorchoï indyvidual'nosti majbut'nogo pedagoga profesijnogo navchannja : teoretychnyj i metodychnyj aspekty : [monografija] / O. Otych // [za nauk. red. I. Zjazjuna]. – Chernivci : Zelena Bukovyna, 2007. – 752 s.
10. Filipchuk G. Filosofija ekologichnoi' osvity stalogo rozvytku : [monografija] / G. Filipchuk. – Chernivci : Zelena Bukovyna, 2012. – 460 s.

Статтю подано до редакції 26.02.2015 р.

Микола РАДОМСЬКИЙ,

кандидат мистецтвознавства, старший викладач кафедри монументального живопису Харківської державної академії дизайну і мистецтва (Україна, Харків) radomskinikolai@gmail.com

ХУДОЖНІЙ ВІТРАЖ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: ХУДОЖНІ, ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНІ І ФУНКЦІОНАЛЬНІ НОВАЦІЇ У ВІТРАЖНОМУ МИСТЕЦТВІ

Автор занотовує, що використання вітражу перетворює сучасний простір. Завдяки прозорості скляних стін і перегородок інтер'єр стає більш емоційним і відкритим, ніж звичайний. У статті акцентується на своєрідності скла як митецького матеріалу. Можливість вітражистів створювати прозорі та яскраві за кольором твори заохочує попит на нові мистецькі ідеї.

Ключові слова: скло, вітраж, простір, творчість, інновація.

Літ. 8.

Mykola RADOMSKIY,

Ph.D. in Art, Senior Teacher of Monumental Painting Department
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Ukraine, Kharkiv)radomskinikolai@gmail.com

ART STAINED GLASS AT THE PRESENT STAGE: ART, TECHNICAL AND TECHNOLOGICAL INNOVATIONS AND FUNCTIONAL ART IN STAINED GLASS

The author notes that the stained glass use transforms modern space. Due to the transparent glass walls partitions interior becomes more open and emotional than usually. The glass uniqueness as a material for creativity is emphasized in the article. The stained glass window artists opportunities to create transparent and bright color product determines the demand for new creative ideas.

Key words: glass, stained glass, space, creativity, innovation.

Ref. 8.

Николай РАДОМСКИЙ,

кандидат искусствоведения, старший преподаватель кафедры монументальной живописи Харьковской государственной академии дизайна и искусств (Украина, Харьков) radomskinikolai@gmail.com

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ВИТРАЖИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ: ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ, ТЕХНИКО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ НОВАЦИИ В ВИТРАЖНОМ ИСКУССТВЕ

Автор отмечает, что использование витража преобразует современное пространство. Благодаря прозрачности стеклянных стен и перегородок интерьер становится более открытым и эмоциональным, чем обычный. В статье акцентируется на своеобразии стекла как материала для творчества. Возможности витражистов создавать прозрачные и яркие по цвету произведения определяет спрос на новые творческие идеи.

© Радомський М. Художній вітраж на сучасному етапі: художні, техніко-технологічні й функціональні новації у вітражному мистецтві

Постановка проблеми. Скло – модний, цікавий і благородний матеріал сучасності і майбутнього, що вже зараз став незамінним для людей, які прагнуть жити в чистому екологічному середовищі. Сучасне скло асоціюється з поезією, музикою, живописом. Прозорі речі перетворюють простір на особливий культурний світ, в якому гра світлотіні є досконалою. Завдяки прозорості скляних стін і перегородок інтер'єр стає більш емоційним і відкритим, ніж звичайний. Крім того, прозорість скляних вітражних творів дозволяє використовувати навколишнє середовище як частину дизайну інтер'єрів. Завдяки своїй прозорості вітражне скло дозволяє людині спілкуватися із зовнішнім світом й одночасно дає можливість на деякий час ізольоватися від нього за напівпрозорими творами митців вітража.

Загальновідомо, що декоративні, пластичні й візуальні мистецтва на сучасному етапі спрямовані на вживання тією чи іншою мірою як виправданих часом мистецьких традицій, так і актуальних для сьогодення новачійних творчих принципів. Сучасні творці як ніколи раніше націлені на вираження особливого, притаманного лише їм хисту, творчої напруги й енергії думки, талану й генію. За слушною думкою В. Татаркевича, сучасна людина є творчою особистістю тоді, «коли не обмежується констатацією, повторенням, наслідуванням, коли дає щось від себе, із себе» [6, 245].

Важливу роль у творчому процесі сучасного художника відіграють відповідні до його розуму енергії, що породжує новий / сучасний спосіб бачення, техніко-технологічні аспекти. «На сьогодні є сучасним той вітраж, у якому ми бачимо сучасне мислення сучасної людини», – це визначення відомого литовського вітражиста К. Моркунаса і зараз звучить актуально. «...Адже вітраж – це не холодні площини скла. Це згусток енергії, що пульсує в такт із серцем художника. Це душа й думка художника» [5, 8].

Аналіз досліджень. Велика кількість створених сьогодні вітражів, розмаїть автоторських склоробних технік і прийомів, співіснування масової продукції звісних торгових брендів і творинь окремих митців вітражу дає великий обсяг різноманітної інформації, цікавої широким колам мистецької спільноти. Сучасні дослідники художнього скла, зокрема вітражу (І. Гах, О. Голубець О. Загаєцька, Є. Іванов, І. Кашей, Л. Казакова, Є. Котляр, Н. Мархайчук, О. Остапенко, О. Пронін, М. Радомський, М. Розенфельд Г. Тищенко), описують появу нових вітражних технік, займаються аналізом мистецької спадщини вітражистів минулого. Тема новачійного підходу до вирішення мистецьких завдань в аспекті генези безпосередньо вітражного мистецтва обговорюється у статтях теоретиків мистецтвознавства і дизайну та художників – вітражистів (О. Пронина, Г. Тищенко, Е. Котляра, І. Гах, В. Даниленка, А. Півненко, Л. Соколюк, О. Сом-Сердюкова, М. Радомського).

Мега статті – показати, що будучи сцхвилини залученим до процесу творчості, мистець творить і руйнує, змінює / замінює або художньо «зміцнює» середовище, навколишній світ і власне відчуття цього світу.

Виклад основного матеріалу. Художньому вітражу притаманна більшість особливостей живописного твору. Оцінення художньої якості вітражних живописних композицій не в останню чергу відбувається за такими типовими для живопису «показниками», як колорит, градації тону, розмір локальних площин кольорів тощо; наявність контрастних і нюансних живописних елементів у вітражній композиції дозволяє ускладнити ритм і, в разі потреби, посилити задум автора; акцентування або додаткове промальовування окремих фрагментів і деталей композиції вітража за допомогою графіки та ліній дозволяють авторові привернути увагу глядача до головних частин вітражної композиції або

вагомих її елементів тощо. Специфіка вітражного живопису визначається саме матеріалом. «У цьому більше блискучому, ніж прозорому матеріалі, що утворює світлові відбиття своєю зернистою й хвилеподібною поверхнею, й полягає зачарування і мальовничість...», – писав у 1908 році Е. Тоде [3, 10]. Роблячи вітраж, художники-вітражисти віддавна усвідомлювали, що вони не працюють як живописці у традиційному розумінні. Зазвичай вони брали до уваги, що на кінцевий результат в першу чергу впливає, наскільки точно, образно і яскраво вони розкрили тему та сюжет задуманого творіння. Відтак, сценарії сюжету, образне рішення, ритмічний лад, колірне вирішення (тобто ті складові, які входять до понятійного апарату живопису) під час створення вітража є надзвичайно важливими, але, як влучно вказує В. Толстой, «просторова організація всіх цих елементів, і саме у визначених архітектурних умовах, вимагає від автора вітража пильної уваги, змушуючи вибудовувати гармонію усіх вищевказаних елементів» [8, 244–245].

Основна творча «концепція» вітража полягає у тому, щоб зібрати й поєднати відповідно до задуму автора в єдине ціле колір, лінію, пластику малюнка й об'ємів, силуети основних композиційних плям. Недарма у мистецтві вітража декоративно-художню форму кожного твору можна описувати з погляду певної взаємодії всіх її елементів як між собою, так і з простором – як цілісну об'ємно-просторову структуру, в одному разі просту й лаконічну, а в іншому – досить складну. Крім того, кожен вітраж – це твір мистецтва, створений у рамках свого часу [4, 71].

Вітражне мистецтво на поч. ХХІ ст. як у світі, так і в Україні розвивається в різних напрямках. Увага художників і архітекторів до класичної спадщини вітражного мистецтва сприяла розширенню художніх можливостей, які не в останню чергу залежали від нових техніко-технологічних рішень. Протягом ХХ ст. традиційна техніка плоского вітража (монтавання литого гутного скла у свинцевий профіль) удосконалювалася; застосовувалися новітні матеріали, які підмінювали старі; використовувалися принципово нові технології, які дозволили не лише значно розширити функціональне призначення вітража, але й змінити його видову специфіку. У 2000-х український і, як зазначають фахівці, харківський вітраж виходить на новий техніко-технологічний та функціональний рівень. Художники-вітражисти на високому рівні володіють відомими технологіями вітража й опановують нові. Як художники монументально-декоративного мистецтва вони беруть участь в державних і приватних архітектурних проектах, знаходячи художні рішення, які значно збагачують дизайнерські пошуки.

Поруч із традиційним монументальним вітражем харківські вітражисти створюють вітражні об'єкти, які з повною підставою можуть вважатися об'єктами сучасного мистецького процесу. Зокрема, це твори О. Полякова, М. Радосовського, С. Фомічева та І. Фомічева, студентів ХХІІІ. Сучасний вітраж у Харкові розвивається одночасно в мистецькому і дизайнерському середовищах. Він, з одного боку, здатен додержувати класичну лінію (монументальний вітраж), а з іншого – бути сучасним, відповідаючи сьогочасним естетичним і мистецьким тенденціям (вітражні арт-об'єкти). Вітраж поступово втрачає монументальність, набуваючи рис «станковості».

Сучасними вітражними творами є, на наш погляд, художньо-декоративні вітражі, які характеризуються меншими, ніж монументальні, розмірами і є не менш привабливими за художніми якостями. Сьгодні традиційну техніку вітража – мозаїчний набір з фігурних шматочків скла – використовують у багатьох декоративних вітражах прикладного призначення: для обрамлення й прикрашання меблів, дзеркал, ювелірних виробів тощо. У результаті вдосконалення способу з'єднання фактурних кольорових склів між собою вітражна техніка дозволяє застосовувати кольорове художнє скло для об'ємних предметів – ламп і світильників, невеликих скульптур найвигадливіших форм. При цьому май-

стри-вітражисти моделюють рельєфну поверхню своїх творів, використовуючи не тільки плоскі скляні пластини, але й об'ємні елементи, прозорі краплі у вигляді полірованих кабошонів, які нагадують коштовні камені; кольорові й прозорі елементи із правильно гранованих або грубо сколених шматків скла, малу пластику зі скла для додаткового декорування фрагментів скляних композицій.

Гарним прикладом декоративного інтер'єрного вітража є робота М. Радомського «Натюрморт із виноградом». Це один із серії виконаних у 2010 р. вітражів для закритого підземного інтер'єру без джерел природного світла (приміщення освітлюється лише штучним світлом). «Натюрморт із виноградом» своєрідний за технікою свого виконання. Через те, що до приміщення жодним чином не проникало природне сонячне проміння, автор вперше у власній творчій практиці застосував як скло-основу дзеркало. Такий технічний прийом дозволив домогтися декількох декоративно-художніх ефектів. По-перше, дзеркало багаторазово підсилює шляхом складних відбиттів теплого світла декоративний характер оброблення використаних автором склів. По-друге, тіні від об'ємних елементів і деталей вітража, віддзеркалюючись, переломлюючись, відбиваючись багаторазово в дзеркалі, створили додаткову тональну палітру, місцями значно підсиливши вітражі світлотіньовими контрастами.

Ще однією важливою особливістю цього об'єкту стала його насиченість світлом. Здатність дзеркала, розміщеного у найнижчому шарі «Натюрморту з виноградом», майже повністю віддзеркалювати світло, яке потрапляє на його поверхню, дозволила підсилити яскраве світло, що проникало крізь кольорові скла. «Натюрморт із виноградом» виконаний як багат шаровий вітраж, тому безбарвне штучне світло, проходячи крізь шари кольорового скла різної товщини, здобувало спектральні характеристики природних кольорів. Дзеркало основи відбивало, таким чином, уже забарвлене світло, схоже на природне сонячне сяйво. Тепла зеленувато-жовта гама використаних у вітражі склів створює у приміщенні нижній колорит неспекотного літа. Незважаючи на значну товщину застосованих автором склів, твір здається ажурним. Спеціально виготовлені для декоративних драпірувань скла надають композиції жвавості й вишуканості.

Вітражний об'єкт «Натюрморт з виноградом» динамічний. Завдяки сполученню об'ємів, високим рельєфам і відбиттю джерела світла в дзеркалі основи вітража створюється ефект тривимірності. Віддзеркалюваний у дзеркалі світильник як джерело світла змінює своє розташування під час руху глядача кімнатою. Це надає композиції натуральності й вносить ілюзію ефекту додаткового простору за шаром вітража. За предметами натюрморту утворюється мерехтливе тло, яке змінюється, переливаючись, коли глядач рухається вздовж кімнати.

Умовно-декоративний характер таких своєрідних вітражів вимагає особливої уваги їхніх авторів до технології й пошуку все нових різновидів скла й сполучних елементів для нього. Знайомлячись з вітражами декоративного напрямку, відчуваємо, що оточені особливим світлом мистецтва, в якому немає місця тривіальній життєвій прозі. Міркуючи про декоративний напрям у вітражі, художниця Д. Хоффман писала: «...ми хочемо зрозуміти, що таке "сучасний" вітраж, а вірніше було б поставити собі запитання – що таке вітраж взагалі. Тому що дуже часто через незнання його специфіки ми не використовуємо всіх його можливостей. Ми вважаємо: "Вилискує. Блищить. Привертає погляд. І досить!". І починаємо видавати кілометри порожньої, погано організованої "декоративності", забуваючи, що маємо справу з особливим інструментом, потужним і серйозним» [2, 10]. «У цього інструмента особливий голос, своя мова і свої правила», – стверджує художниця. Для неї вітраж – це насамперед архітектура. Вступаючи в неї, художник бере на себе всі зобов'язання, з нею пов'язані: зважання на тектонічні закономірності, знання умов функ-

ціонування, нарешті, пошук відповідності психології людини. Усі ці моменти надзвичайно важливі й цікаві для роботи. Вони не затискають художника, як нерідко здається, але змушують його думати і шукати. Вітраж – це завжди світло. Я беру “шматок” світла певної форми, заданої архітектурою, і починаю ним маніпулювати – “рубати” чорною лінією у певному ритмі, з певною тенденцією, перетворюючи його на образ, яким я хочу щось сказати. Гра зі світлом – це робота з ритмом, що діє на підсвідомість набагато сильніше, ніж ми вважаємо. І тому будь-які дії художника впливають на психологію людини» [2, 10].

Висновки. Простір, оновлені образи якого завдяки використанню вітражного скла стають кольоровими, динамічно-неповторними, змінюючись, заохочує попит на нові мистецькі ідеї. Сучасний вітраж, наявний у численних і різноманітних за призначенням приміщеннях, усе частіше відокремлюється від декоративно-художнього оздоблення простору й стає самоцінним твором (або його частиною), здатним висловлювати естетичні й філософські концепції. Концептуальність сучасних вітражних творів є, на наш погляд, їхньою характерною інноваційною ознакою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Блоха Ю. Уик энд у палаці / Ю. Блоха // *Domus design*. – 2003. – січень-лютий. – С. 81–93.
2. Давыдова Н. Витраж-84 / Н. Давыдова / *Материалы международного симпозиума по стеклу. Раздел «Художник и среда»*. – Вильнюс, 1984. – июнь. – ДИССР № 12. – 1984. – С. 8–12.
3. Княжицкая Т. Петербургские витражи/буклет: экспозиция в Комендантском доме Петропавловской крепости; концепция Макогонова М. Л. / Т. Княжицкая // [авт. текста Т. Княжицкая; ред. Л. Коннонова]. – СПб. : Белл, 2004. – 20 с.
4. Минухин Е. Витражи. / Е. Минухин. – Рига : Латвийское гос. изд., 1959. – 153 с.
5. Моркунас К. Главное условие – современность мышления художника / К. Моркунас // *ДИ СССР*. – 1984. – № 12. – С. 8.
6. Татаркевич В. Історія шести понять : Мистецтво. Прекрасне. Форма. Творчість. Відтворництво. Естетичні Переживання./ В. Татаркевич. – К. : Юніверс, 2001. – С. 245.
7. Тесленко И. Сквозь стекла яркие увиденные судьбы / И. Тесленко // *Anima Rerum : Душа вещей*. – Х.-К. : Раритеты Украины, 2007. – Вып. 3-4. – С. 42–45.
8. Толстой Вл. «Исторические судьбы монументального искусства» / Вл. Толстой // *Советское монументальное искусство* / [ред. кол. В. Васильцов, Н. Воронов]. – М. : Советский художник, 1984. – Вып. 5. – 277 с.

REFERENCES

1. Bloha Ju. Uyk end u palaci / Ju. Bloha // *Domus design*. – 2003. – sichen'-ljutyj. – S. 81–93.
2. Davydova N. Vytrazh-84 / N. Davydova / *Materyaly mezhdunarodnogo sympozyuma po steklu. Razdel «Hudozhnyk y sreda»*. – Vyl'njus, 1984. – Ijun'. – DYSSR № 12. – 1984. – S. 8–12.
3. Knjazhyckaja T. Peterburgskye vytrazhy/buklet: ekspozycija v Komendantskom dome Petropavlovskoj kreposti; koncepcija Makogonova M. L. / T. Knjazhyckaja // [avt. teksta T. Knjazhyckaja; red. L. Konnonova]. – SPb. : Bell, 2004. – 20 s.
4. Mynuhyn E. Vytrazhy. / E. Mynuhyn. – Ryga : Latvyjskoe gos. yzd., 1959. – 153 s.
5. Morkunas K. Glavnoe uslovje – sovremennost' myshljenija hudozhnyka / K. Morkunas // *DY SSSR*. – 1984. – № 12. – S. 8.
6. Tatarkevych V. Istorija shesty ponjat' : Mystectvo. Prekrasne. Forma. Tvorchist'. Vidtvornyctvo. Estetychni Perezhyvannja./ V. Tatarkevych. – K. : Junivers, 2001. – S. 245.
7. Teslenko Y. Skvoz' stekla jarkye uvydennye sud'by / Y. Teslenko // *Anima Rerum : Dusha veshhej*. – H.-K. : Rarytety Ukrainy, 2007. – Vyp. 3-4. – S. 42–45.
8. Tolstoj Vl. «Ystorycheskye sud'by monumetal'nogo yskusstva» / Vl. Tolstoj // *Sovetskoe monumetal'noe yskusstvo* / [red. kol. V. Vasy'lov, N. Voronov]. – M. : Sovetskyj hudozhnyk, 1984. – Vyp. 5. – 277 s.

Стаття подано до редакції 15.02.2015 р.

Денис ШАРИКОВ,

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри режисури та хореографії
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Україна, Львів) dinois.khoreologiya.77@mail.ru

ФІЛОСОФІЯ НЕОКЛАСИЧНОГО ТАНЦЮ ТА ЕСТЕТИКА НОВОГО БАЛЕТУ ЗА ХУДОЖНІМ МЕТОДОМ МИХАЙЛА ФОКІНА І ФЕДОРА ЛОПУХОВА

У статті вперше в українській науці здійснено аналіз філософії й теорії неокласичного танцю першої половини ХХ століття та неокласичної балетної естетики за художнім методом Михайла Фокіна і Федора Лопухова. Автор уперше в Україні аналізує особливості професійного танцю початку ХХ століття. Визначає естетичні критерії та застереження професійного танцю від аматорського впливу.

Ключові слова: хореографія, балет, сучасний танець, балетмейстер, танцимфонія, академічні канони і зразки балету.

Лит. 6.

Denys SHARYKOV,

*Ph.D. in Art, Associate Professor of Direction and Choreography Department
Lviv National Ivan Franko University
(Ukraine, Lvov) dinois.khoreologiya.77@mail.ru*

THE NEOCLASSICAL DANCE PHILOSOPHY AND NEW BALLET AESTHETICS BY MYCHAJLO FOKINE AND FEDOR LOPUKHOV ART METHOD

For the first time in Ukrainian science in the article it is carried out an analysis of the neoclassical dance philosophy and theory in the first half of the twentieth century and neoclassical ballet aesthetics by Mychajlo Fokine and Fedor Lopukhov art method. The author for the first time in Ukraine analyzes the professional dance characteristics of early twentieth century. He defines aesthetic criteria and caveats professional dance from Amateur effects.

Key words: choreography, ballet, modern dance, choreographer, dancesymphony, academic canons and ballet samples.

Ref. 6.

Денис ШАРИКОВ,

кандидат искусствоведения, доцент кафедры режиссуры и хореографии
Львовского национального университета имени Ивана Франко
(Украина, Львов) dinois.khoreologiya.77@mail.ru

ФИЛОСОФИЯ НЕОКЛАССИЧЕСКОГО ТАНЦА И ЭСТЕТИКА НОВОГО БАЛЕТА ПО ХУДОЖЕСТВЕННОМУ МЕТОДУ МИХАИЛА ФОКИНА И ФЕДОРА ЛОПУХОВА

В статье впервые в украинской науке осуществлен анализ философии и теории неоклассического танца первой половины ХХ века и неклассической балетной эстетики по художественному

© Шариков Д. Філософія неокласичного танцю та естетика нового балету за художній методом Михайла Фокіна і Федора Лопухова

методу Михайла Фокіна і Федора Лопухова. Автор вперше в Україні аналізує особливості професійного танця в началі ХХ століття. Визначає естетичні критерії та застереження професійного танця від аматорського впливу.

Ключові слова: хореографія, балет, сучасний танець, балетмейстер, танцювальна симфонія, академічні канони та образи балету.

Лит. 6.

Постановка проблеми та аналіз досліджень. Хореографічне мистецтво є унікальним феноменом зображального і конкретно-чуттєвого вираження змістової реальності. Проблема, якій присвячене дослідження, є цікавою тим, що вперше у вітчизняному мистецтвознавстві аналізується філософія сучасного танцю і балету за художнім принципом і моделлю Михайла Фокіна й Федора Лопухова. Даній проблематиці присвячені праці Л. Блок, М. Гваттерини, Ю. Григоровича, Ф. Лопухова, Д. Шарикова та ін.

Мета статті – аналіз художнього методу Михайла Фокіна і Федора Лопухова у контексті філософії неокласичного танцю та естетики нового балету.

Виклад основного матеріалу. ХХ століття у філософії, теорії танцю і балетному мистецтві є дуже суперечливим. Це, як не дивно, пов'язано з певними соціокультурними, регіональними, філософсько-релігійними, соціально-політичними, художніми, авторськими чинниками. На наш погляд, саме авторські і релігійно-філософські чинники є первинними у створенні нових танцювальних форм і технологій.

Михайло Фокін (1880–1940) – російський артист і соліст балету, перший балетмейстер і теоретик сучасного балету; у своїй книзі «Проти течії» (1961 р.) охоплює початок розвитку сучасного балету в 1905–1935 рр. у Росії, Західній Європі, США. Ми проаналізуємо, на наш погляд, найважливіші тези Фокіна, які на сьогодні в українському мистецтвознавстві в галузі хореографії не було висвітлено й зазначено. Хоча чітке розуміння філософії сучасної хореографії є вкрай важливим та необхідним [1, 7].

У статті проаналізуємо тези Фокіна про «модерністський танець», «аматорство і делетанство в танці і балеті», «5 принципів у новому балетному мистецтві», «балетні канони і виворотність, рухи корпусом і ногами».

Про «модерністський танець» Фокін писав: «прибічники модерністського німецького танцю думали, що це «абсолютно нове мистецтво», що це є «стиль рухів сьогодення, початок ХХ століття – 1900–1940 рр. Тобто: модерністське німецьке мистецтво танцю, його техніки засновані на «німецькій гімнастиці – теорія Лабана, Вігман», яка не має гігієнічних чи атлетичних цілей, а має індивідуальний інтелектуально-тілесний розвиток через вільний імпульс, метод роботи тіла як інструмент танцю» [5, 234–236].

Важливо пояснити, що Фокін у жодному разі особисто не критикував «модерністський танець», а саме так він називає «експресіоністський танець» Рудольфа Лабана і Марі Вігман. Він лише зауважує, що говорити про: новий танець, його теорію, особливий виражальний жест; невідомий вільний імпульс; езотеричні уподобання; індивідуально-тілесний принцип і розвиток руху; ототожнення тіла як простого інструменту світобудови чи індивідуального технічного механізму, на його погляд, є абсолютно невірним, і він, аналізуючи це, доводить власну думку.

Отже, творці модерністського танцю самі собі суперечать, вважаючи тіло механічним інструментом для танцю або виконання рухів, при цьому додаючи індивідуальний тілесний розвиток через імпульс. Парадокс. Якщо є імпульс, воля у виконанні, індивідуальність, то тіло як інструмент просто не може існувати. Людське тіло створене Богом, призначене не тільки для роботи як механізм, а й для радості спілкування, співтворчості

Шариков Д. Філософія неокласичного танцю та естетика нового балету...
із Творцем, якщо йдеться про художню культуру та види мистецтв. Інструмент сам по собі не може мати імпульс або волю, він лише залежить від впливу на нього. Воля, імпульс, індивідуальність є лише ознаками високого творіння. І якщо йдеться про тіло, то воно богоподібне і в жодному разі не інструмент! [2, 134–137].

Ця концепція представників модерністського танцю більше нагадує західноєвропейську й американську, капіталістичну, протестантську, атеїстичну концепцію світосприйняття та її світові цінності. Прибічники модерністського танцю, щоб довести його натуральність, співвідносять його з балетним мистецтвом. Вони називають балет «абсолютно штучним». Це твердження може бути прийнятним для тих, хто сприймає балет як один із видів танцю або танцювальної техніки на півпальцях [5, 237].

Це також не є вірним, тому що від першого ренесансного балету «Церцея» і до романтичного балету «Сильфіда» пройшло майже 250 років (1580–1830), і лише від балету «Сильфіда» до початку XX століття (1830–1920) танець на півпальцях мав 90 років розвитку як такого. Інший аргумент у доказ звичайності і натуральності модерністського німецького танцю та незвичайності балету – це так звані п'ять позицій ніг, без яких не може існувати балет як мистецтво. Це також є абсолютно неправильним і абсурдним.

Так звані п'ять позицій ніг беруть свій початок, починаючи ще з давньогрецької орхестіки (танцювальне мистецтво Давньої Еллади), хоча, як ми знаємо вони не були такими виворотними. Принципи для встановлення основних позицій ніг у танцювальній техніці та гімнастиці був затверджений в Академії танцю в Парижі у 60-х – 90-х роках XVII століття викладачами танцю П'єром Бошаном та Раулем Фьойє, які взяли за основу принципи позицій у давньогрецькому танці. Починаючи від кінця XVI століття і до творчості Михайла Фокіна, балетні форми і танці мали набагато більше прохідних чи інших позицій ніг, окрім вище вказаних п'яти.

За Фокіним: «Насправді існує ціла низка балетного репертуару, у якому не знайти ніяких п'ять позицій ніг». Треба зрозуміти, що виворотність ніг є гімнастичним принципом у класичному тренажі, а танцювати можна, треба і належить при різноманітних ступенях виворотності у людини. Це залежить від типу танцю – побутовий, сценічний, народний, бальний. Більшість характерних (характерний і народно-сценічний танець) танцювальних елементів як серед різних народів (іспанці, поляки, угорці, італійці, українці, росіяни, грузини, греки, араби, китайці, індійці), так і на сцені виконуються з виворотністю, яка наявна у всіх людей у повсякденному житті, тобто 30%. Є танці, наприклад, японські, де виворотність ноги йде всередину (сьогодні це також стосується постмодерністського танцю «Буто») [5, 238].

За Фокіним: «Романтичний балет і його академічна форма зробили помилку – перенесення великої виворотності ніг з екзерсису в сценічний балетний танець. Це був період балетного занепаду, а одним із завдань реформування балету в Росії було виведення нормальної, середньої виворотності ніг, при якій танець ставав би реальнішим і гармонійнішим.

Як це питання з'ясує модерністський танець? Усе підпорядковується випадковості, «так званому імпульсу», про який уже згадувалось. Контролю повністю немає, позиції ніг ставлять хаотично, виворотні, паралельні і не виворотні позиції ніг відбуваються як завгодно і поєднуються між собою без раціонально-художнього змісту. До такого незвичайного поєднання позицій ніг балет у своїй репрезентації ніколи не доходив. Повернення до звичайного руху в танці належить саме Айседорі Дункан та Російському балету початку XX століття.

Про «аматорство і дилетанство у танці і балеті» Фокін зазначає:

- *по-перше*, якщо це професійний сценічний танець балетного театру, то він уже не є новим, а це серйозна раціональна, гармонійна складена система навчання, яка побудована на трьох видах-школах балетного театру – італійська (метод Блазіса, Чеккетті), французька (метод Вестріса, Тальоні, Гарделя), російська (метод Йогонсона, Чеккетті, Легата);

- *по-друге*, є певний вік навчання – професійний сценічний танець балетного театру – з 8-11 років впродовж 8 років;

- *по-третє*, якщо вже і трапилось так, що вік у бажаючого перевищує можливість вступу до професійної структури балетного театру, то важливим є хоча б правильне оволодіння певними азами професійної театральної гімнастики (класичним танцем);

- *по-четверте*, якщо бажаючі танцювати не вибирають професійний балетний танець і вирішують не займатись цим професійно, то тоді не треба доводити їм нові теорії свободи у танці, спостерігати за особливими явищами природи, в якій треба вчитись і пізнавати себе.

Фокін зазначав: «Усяка творчість починається з підготовчої роботи, школи, вивчення теорії та історії, оволодіння технікою і композицією танцю. Навчаючи інших, дилетант чи аматор танцю бере на себе велику моральну відповідальність. На собі людина може ставити будь-які танцювальні експерименти. Людина, яка ігнорує те, що було створено до нього в танці, і яка прагне почати розвиток балетного мистецтва зі своєї особистої персони, приречена на провал!

Я рекомендую дилетантам навчатись не в природі і звірів, а в людей! Це також природа і світобудова! Багатьом аматорам і дилетантам у танці належить проповідь про свободу. Свобода від чого? Свобода від застарілих традицій, від впливів мінливості моди, якщо так, я вітаю таку Свободу! Свобода від підготовчої роботи, дисципліни, навчань вмінь і навичок. Усе це є лихом! Навіщо навчатись, коли можна не навчаючись виражати все в русі? При цьому дилетанти й аматори найчастіше забувають просту річ, що в мистецтві важливим є не що виражати, а як саме!» [5, 238].

Про «5 принципів у новому балетному мистецтві» Фокін писав так: «По-перше, не створювати комбінації з готових і танцювальних рухів, а створювати в кожному випадку нову форму, яка відповідає сюжету, виражальній формі, історичній добі та національному характеру; по-друге, танець і жест є винятково виражальними засобами драматичної дії та повинні чітко і послідовно відповідати змісту і сюжету балетного твору; по-третє, умовний жест є важливим лише через стилістику балету; по-четверте, у балеті ансамблевий танець повинен бути яскравим і виражальним за змістом; по-п'яте, балет повинен бути у співдружності з іншими мистецтвами – музика, театр, живопис» [5, 137–140].

Про «балетні канони і виворотність, рухи корпусом і ногами» Фокін писав: «потрібно багато вчитись, пройти серйозну школу, вивчити головні рухи, пози, а також, насамперед, вивчати власне тіло, підпорядкувати його собі, навчитись відчувати кожен його рису, м'яз, удосконалити себе у розвитку різних рухів; балетна гімнастика повинна збагачуватися новими і раціонально-потрібними рухами і вправами, які відповідають сучасності та мають змогу вдосконалити тіло танцівника; *en dehors* справді розвиває гнучкість ніг та уповільнює деякі рухи, але *en dehors* розвиває рухливість ніг лише односторонньо; балетний танець не є танецем віртуозної техніки ніг, а танецем усього тіла, яке повинно бути яскравим і виразним у балеті; використання пунтів повинно бути там, де вони необхідні та відповідають змісту і художній меті; для танцівника потрібно вміти,

як це не дивно, звично і невимушено рухатись, а також уміти звично ходити і бігати в балеті, зберігаючи лише дрібні сценічні характеристики кінцівок ніг».

Федір Лопухов (1886–1973) – російський артист і соліст балету, радянський балетмейстер і викладач; у своїй книзі «Хореографічні відвертості» (1972) охоплює початок розвитку сучасного балету 1915–1970 рр. в Радянському Союзі. Ми проаналізуємо найважливіші, на наш погляд, тези Фокіна, які до тепер в українському мистецтвознавстві в галузі хореографії не було проаналізовано, саме про «про танцсимфонію», «хореографічну правду», «про балетмейстера» [3, 322].

«*Про танцсимфонію*». Сам принцип симфонії хореографії та музики був представлений ще в балетах Михайла Фокіна, хоча майстер не акцентував на цьому увагу, а вважав танцсимфонічність звичайним формоутворювальним чинником «нового балету», саме власного! Розкриття й обґрунтування цього поняття і терміна належить Федору Лопухову.

Танцсимфонія – музично-хореографічний жанр, де головним сценарієм і лібрето для побудови хореографічного тексту в танці й балеті є саме музичний супровід. Музичні інструменти, певна тональність, музичний малюнок, темп, ритм, розмір, динаміка і характер є принциповими чинниками формоутворення хореографії – танцювальних партій, варіацій, характеристики сюжету. Саме завдяки танцсимфонії в балеті чи танці балетмейстер може не просто передати чи візуалізувати музику, а надати глибокі психологічні і філософські характеристики танцю. Танцсимфонія можлива лише у високий виконавській майстерності. Саме те, що мав на увазі Михайло Фокін, – розуміння і досконале володіння хореографічною школою! Нині це класичний танець як у навчальному процесі, так і в сценічному виконанні.

Лопухов, як і Фокін, не обмежується тільки класичною технікою танцю, а наголошує на стилізації виражальних форм народного, античного танцю, танцювальної пантоміми, а також активне впровадження в танець, за сюжетом, акробатичних підтримок та елементів циркової гімнастики. Саме завдяки танцсимфонії у балеті виконавець може передати напівтони, абстрактні асоціації, розкрити за сюжетом музику складних хвилювань, прозорих вібрацій, фіксації миті! [4, 7–11].

Важливим також є і те, що візуалізація особистих хвилювань під музичний супровід мала місце у вільному танці Айседори Дункан. Отже, можна стверджувати, що ідея танцсимфонічності походить від візуалізації особистих хвилювань під музичний супровід Айседори Дункан; принцип оформлення і використання танцсимфонії в балеті та хореографічній мініатюрі – звичайний формоутворювальний чинник нового балету початку ХХ століття в Михайла Фокіна; теорія і філософське трактування танцсимфонії як головного музично-хореографічного жанру в балеті стверджується й обґрунтовується Федором Лопуховим.

«*Про хореографію*». Класичний танець для Лопухова є виразнішим сценічно і має більше танцювальних тонів задля репрезентації художнього образу ніж нові танцювально-пластичні експерименти Дельсарта, Жак-Далькроза, Лабана; вільний танець Айседори Дункан тощо.

Лопухов розглядає класичний танець не як архаїчний засіб танцю, який складається з наукової теорії танцю XVI–XIX століття, придворних танців, вправ екзерсису й балетного танцю, а як універсальну систему хореографічного виховання. Освоєння новітніх форм і технік у синтезі з класичним танцем надають останньому нові вирішення і трактування художнього образу, перехід від реалізму і романтизму до внутрішніх психологічних взаємин і філософських роздумів. «Класичний танець – це

матеріал мистецтва, як фарба для художника, звук для музиканта», – зазначав Лопухов [5, 24].

Важливим є те, що саме думка Лопухова про внутрішній розвиток класичного танцю як виду і наукову балетну систему хореографічної культури, а також про зовнішній соціокультурний розвиток приводить нас до аналогії у характеристиці сучасних напрямів історіографії та філософії. Ідеться про інтерналізм й екстерналізм. Коротка довідка: *інтерналізм* – напрям історіографії та філософії у XX столітті, орієнтований на розвиток науки лише на внутрішні наукові факти – логічного аналізу, рішення наукових проблем, еволюції, наукових традицій, внутрішній потребі науки, ставити експерименти без впливу соціально-економічних, політичних впливів; *екстерналізм* – напрям історіографії та філософії у XX столітті, орієнтований на розвиток науки на зовнішні фактори, не завжди наукові, а саме: соціально-економічні, політичні, філософські рішення наукових проблем і постановка експерименту через необхідність соціокультурних перетворень у часі.

Отже, «Класичний танець», постійно розвиваючи власні форми, рухи, вправи виважно у своїй системі, а також ретельно зберігаючи та аналізуючи академічні традиції школи і реалістичні сценічні прийоми, може подолати всі нововведення і примхи моди, технічні новації, збагачуючись новими формально-технічними засобами і прийомами, і залишатись єдиною універсальною системою і науковим методом в хореографічній культурі [6, 119–122].

Щодо рухів у сценічному балетному танці, їх характеристику і зміст, то Лопухов дає таке трактування: «Сам рух несе у собі визначений зміст і має тільки йому присутню образність, яку можна посилити чи послабити, зробити форте чи піано. Наприклад, *jeté en effacé* – несе ліричний добрий відкритий характер, *pas de chat* – комічний. Є велика різниця застосування *pirouette en dehors* чи *pirouette en dedans*. *Effacé, en dehors*, 1-й *arabesque*, можуть означати розкритість, відвертість, доброзичливість, навіть добрий, позитивний образ у балеті. *Croisé, en dedans*, 3-й та 4-й *arabesque* можуть означати закритість, таємність, конфліктність, розчарування, ворожість, фатальність, злий, негативний образ у балеті» [4, 27].

Висновки. Отже, можна констатувати, що нова модель професійного неокласичного танцю є такою: професійний балетний танець залишає всі академічні особливості та принципи у навчанні професійного виконавця. Академічна професійна школа – балетний екзерсис, щоденні вправи, системні заняття, відпрацювання техніки є вкрай важливими для майбутніх балерин та артистів балету. Також щоденне відпрацювання професійного, сценічного, балетного танцю є необхідною умовою у хореографічному мистецтві. Балет як сценічне дійство повинен: виражати художню правду реального життя в сюжеті; у балеті обов'язковим є гармонійне поєднання академічних балетних прийомів з новітніми принципами танцю – імпресіонізму, експресіонізму, кубізму тощо; головним чинником репрезентування танцю є хореографічна танцсимфонія, яка чітко відображає всі складні особливості психології сюжету балетного твору; художнє оформлення балетного твору (костюми виконавців, сценічні декорації) повинно чітко відповідати сюжету, історичній події.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білаш П. Балетмейстерське мистецтво і становлення української сценічної хореографії у контексті розвитку європейської художньої культури 10-х – 30-х років XX століття : автореф. дис. ... канд. мист. : 17.00.01 / П. Білаш. – К., 2004. – 18 с.

2. Блок Л. Классический танец : история и современность / Л. Блок. – М. : Искусство, 1987. – 556 с.
3. Григорович Ю. Балет : энциклопедия / Ю. Григорович. – М. : Советская энциклопедия, 1981. – 623 с.
4. Лопухов Ф. Хореографические откровенности / Ф. Лопухов. – М. : Искусство, 1972. – 216 с. : ил.
5. Фокин М. Против течения / М. Фокин. – Л. : Искусство, 1981. – Изд. 2-е, доп. и испр. – 510 с. : ил.
6. Шариков Д. Мистецтвознавча дисципліна хореологія як феномен художньої культури. Філософія балету та онтологія танцю : монографія / Д. Шариков. – К. : КМУ, 2013. – Ч. 1. – 204 с.

REFERENCES

1. Bilash P. Baletmejsters'ke mystectvo i stanovlennja ukrai'ns'koi' scenichnoi' horeografii' u kontekstii rozvytku jevropejs'koi' hudozhn'oi' kul'tury 10-h – 30-h rokov XX stolittja : avtoref. dys. ... kand. myst. : 17.00.01 / P. Bilash. – K., 2004. – 18 s.
2. Blok L. Klassycheskij tanec : ystoryja y sovremennost' / L. Blok. – M. : Yskusstvo, 1987. – 556 s.
3. Grygorovych Ju. Balet : encyklopedyja / Ju. Grygorovych. – M. : Sovetskaja encyklopedyja, 1981. – 623 s.
4. Lopuhov F. Horeografycheskye otkrovennosti / F. Lopuhov. – M. : Yskusstvo, 1972. – 216 s.
5. Fokyn M. Protyv techenyja / M. Fokyn. – L. : Yskusstvo, 1981. – Yzd. 2-e, dop. y yspr. – 510 s.
6. Sharykov D. Mystectvoznavcha dyscyplina horeologija jak fenomen hudozhn'oi' kul'tury. Filosofija baletu ta ontologija tancju : monografija / D. Sharykov. – K. : KMU, 2013. – Ch. 1. – 204 s.

Статтю подано до редакції 20.01.2015 р.

МОВОЗНАВСТВО.
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Мовознавство

УДК 82 – 97:81'322.5

Nataliya VERESH,

*Ph.D. in Philosophy, International Theological Institute
(Austria, Trumau) nataliya.veresh@gmail.com*

Mariya VERESH,

*Senior Lecturer, Translation Theory and Practice Department SHEI «Uzhhorod
National University» (Uzhhorod, Ukraine) morica@bigmir.net*

**GREEK-ENGLISH COMPARATIVE ANALYSIS
OF THE LETTER OF ST. PAUL TO THE ROMANS 8:1-4**

This article is aimed to make a Greek-English comparative analysis of the letter of St. Paul to the Romans, chapter 8 verses 1-4. It is aimed to study the original Greek text and the corresponding English translation. The differences and similarities of the English text are presented in this article.

Key words: *comparative analysis, Letter of St. Paul to the Romans, Greek-English translation, word-study.*

Ref. 8.

Наталія ВЕРЕШ,

*доктор філософії, Міжнародний теологічний інститут
(Австрія, Трумау) nataliya.veresh@gmail.com*

Марія ВЕРЕШ

*старший викладач кафедри теорії та практики перекладу ДВНЗ «Ужгородський
національний університет» (Україна, Ужгород) morica@bigmir.net*

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОСЛАННЯ АПОСТОЛА ПАВЛА ДО
РИМЛЯН 8:1-4 (ГРЕЦЬКИЙ ТА АНГЛІЙСЬКИЙ ТЕКСТИ)**

У статті проведений порівняльний аналіз тексту Послання Апостола Павла до Римлян 8:1-4. Проаналізовано грецький оригінальний текст та англійські відповідники. Наведені подібності та розбіжності у англійських перекладах.

Ключові слова: *порівняльний аналіз, Послання Апостола Павла до Римлян, грецько-англійський переклад, дослідження термінів.*

Літ. 8.

Наталія ВЕРЕШ,

*доктор философии, Международный теологический институт
(Австрия, Трумау) nataliya.veresh@gmail.com*

Марія ВЕРЕШ,

*старший преподаватель кафедры теории и практики перевода ГВУЗ
«Ужгородский национальный университет» (Украина, Ужгород) morica@bigmir.net*

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПОСЛАНИЯ АПОСТОЛА ПАВЛА К РИМЛЯНАМ 8:1-4 (ГРЕЧЕСКИЙ И АНГЛИЙСКИЙ ТЕКСТЫ)

В статье осуществлен сравнительный анализ Послания Апостола Павла к Римлянам 8:1-4. Проанализирован оригинальный греческий текст в сравнении с английским аналогом. Показаны сходства, а также расхождения в английских переводах.

Ключевые слова: сравнительный анализ, Послание Апостола Павла к Римлянам, греческо-английский перевод, изучение терминов.

Лит. 8.

Statement of the problem. The Holy Scripture has its unique place in the history of humanity. Theologians and linguists had a great interest in the interpretation of the Biblical texts. The requirement for a good Biblical interpretation is based on the deep understanding of the original texts and their transmission with the means of another language keeping in background the peculiarities of the ancient languages.

Research analysis. Biblical interpretations have repeatedly been the object of studies, among them are: X. Leon-Dufour, A. Schweizer, M. Silva. The Greek and English comparative analysis of the Letters of St. Paul has been studied by A. Marshall, B. Morrison, A. O'Reilly, J. B. Philips.

The purpose of the article is to provide a word-study of the Letter of St. Paul to the Romans specifically on chapter 8 verses 1 to 4 based on the Greek-English translation. The sources for this article are provided from texts of the Modern periods supported also by the own interpretation of the author of this article.

The main section of the research. While examining the problem of «text» it should be mentioned that every study of the term «text» includes different sciences. Every science considers the text from different perspectives. Theology looks at the interpretation of the text – aspect of hermeneutics [3, 1ff]. Hermeneutics (from gr. ἑρμηνεύω – to interpret, to translate) is the theory of interpretation of Biblical texts, philosophical texts and literature. In the 17th century the term «hermeneutics» included general rules and criteria for the understanding of a text. The necessity of such criteria appears first of all when the right understanding of the text becomes vital for the concrete society. Usually it pertains to religious texts. The history of hermeneutics is deeply related to the history of the Biblical interpretation – exegesis. In a more concrete way it pertains to the historical and philosophical study of the Bible in the Age of Enlightenment and with the individual reading of the Bible in the Age of Reformation [1, 1291].

For the textual study we apply the literal translation from Greek into English of Rom 8:1-4 from Nestle-Aland: «No then now condemnation to the in Christ Jesus. For the law of the spirit of life in Christ Jesus freed thee from the law of sin and of death. For the impossible things of the law, in which it was weak through the flesh, God the of himself Son sending in likeness of the flesh of sin and concerning sin condemned sin in the flesh, in order that the ordinance of the law may be fulfilled in us the not according to flesh walking but according spirit» [6].

Now the above-mentioned literal translation from Geek into English turns into the following English text in the Bible: «¹Therefore, there is now no condemnation for those who are in Christ Jesus, ²because through Christ Jesus the law of the Spirit of life set me free from the law of sin and death.³For what the law was powerless to do in that it was weakened by our sinful nature, God did by sending his own Son in the likeness of sinful man to be a sin offering. And so he condemned sin in sinful man, ⁴in order that the righteous requirements of

the law might be fully met in us, who do not live according to our sinful nature but according to the Spirit» [6].

Now we look into translation details of Rom 8:1-4 from Nestle-Aland [6]:

Verse 1: «*αρα*» is translated as «then» but the English adds also «then there is»; «*τοις*» is translated as «to the» but it can be specified also as «to the ones».

Verse 2: «*της*» is not translated into English two times; «*του*» is not translated into English.

Verse 3: «*ο*» is not translated; the same situation with «*την*».

Verse 4: «*τοις*» is translated as «the», but the English specifies «the ones».

It seems that the Greek article before the noun is not translated into English. Moreover, some translations in English add at the end of verse 1, «who do not live according to their sinful nature but according to the Spirit». Moreover, Allan O'Reilly in his work «Manuscript evidence for disputed verses» points out the following statement regarding Romans 8:1 «who walk not after the flesh, but after the Spirit» is omitted by the RV, Ne, NIV, NKJV marg., RSV, GN, LB, NASV, NSRB marg. (insisting that the words should be after verse 4), NEB, NWT, JB. AMP italicises the words and DR omits «but after the spirit»; Ruckman (54) p 68, states that the words are found in all four families of manuscripts and in the majority of uncials and cursives. Berry's Greek text supports this passage [8].

There is also another addition to the English translation in verse 3. First version of this verse is «For what the law was powerless to do in that it was weakened by our sinful nature, God did by sending his own Son in the likeness of *sinful man to be a sin offering. And so he condemned sin in sinful man,...*» and another version of this verse is «For what the law was powerless to do in that it was weakened by our sinful nature, God did by sending his own Son in the likeness of *sinful man, for sin. And so he condemned sin in sinful man,...*».

Thus, we can conclude that there are slight differences in translation from Greek into English and that the end of verse 1 in this version has an additional text which is not present in all English translations.

The entire Bible is aimed to present the economy of salvation in order to deify man and make him worship God. And this purpose of the Bible is expressed and related to the whole Letter of St Paul to the Romans and in particular Rom 8:1-4 since it is here expressed that man has a supernatural end placed by God. The purpose of the Letter itself is to present how God's chosen people must live together with the converted gentiles. Israel must realize that justification is by faith and not by act only, and that grace and salvation of man is given by faith in Christ which is stressed in Rom 8:1-4. The whole Letter to the Romans can be divided into the following two parts:

1. Grace is necessary and sufficient for salvation and God is the author of grace (chapters 1-11).
2. Living the example of Christ (chapters 12-16).

The first four verses of chapter 8 particularly stress that we are freed from the guilt of sin and thus through the redeeming acts of Christ we can worship God and obtain eternal life.

We will look to 8:1-4 through the context of Rom 7:1-8:17 since this part of the letter seems to form a unit. The whole chapter 8 is aimed to present the liberation from the condemnation of the Mosaic Law explained in chapter 7. The division of chapter 8 could be made in the following way:

1. Freedom from guilt verses 1-8;
2. Freedom from punishment verses 10-39;
 - eternal life through the Spirit (verses 10-25);

- grace of the Holy Spirit as help for man (verses 26-39).

The most important moment is in Rom 8:2. «The law of sin and death» is the same «law of sin» (Rom 7:23) mentioned in chapter 7, since it brings death (Rom 7:13). «The law of the Spirit» (Rom 8:2) is understood «in some sense that the Spirit takes on the function of the Mosaic law as it sets us free from that law» [7, 13]. In Rom 7:1-6 the argument is that man is not anymore «under the law but rather has to serve the Spirit» [7, 14]. This is the same point in Rom 8:1-4 since it says that «man is set free from the law of sin (8:2) in order to serve by the law of the Spirit» (8:4). In Rom 7:7-13 we see how the law affects man in the flesh and that it brings death because sin uses law to destroy man. The question which could arise is then how law can bring death since it is good as such. The answer to this question lies in the fact that man in the flesh (Rom 7:14-25) misuses the law instead of bringing justification, brings death. Rom 7:25 is very important for us since it unfolds how law brings death to man and this is relevant to the argument in Rom 8:1-2 where man is freed from curse of sin in Christ. The question about how man is freed from this guilt is stressed out in Rom 8:3-4. Death was the consequence of the transgression of law and man is made free from sin in the flesh because it is condemned in Christ by His Death on the Cross. The flesh is weak and misuses the law (7:12-25) so one should try to live not by law alone, but by Spirit (Rom 8:4-6). Thus, we can come to the conclusion that there is a unity in chapters 7 and 8, namely that the arguments of Rom 7:5 and 7:25 have their expression in Rom 8:1-17. The task of 7:7-25 is to arrive to the highpoint in Rom 8:1-2. Thus, the unity of the two chapters is very important for the understanding of law and the Spirit.

The purpose of Rom 8:1-4 is to point out that the «law of the Spirit» makes man free from the condemnation of the sin coming from Mosaic Law and furthermore to explain in which way the Spirit frees man from «law of sin and death». This text of Rom 8:1-4 can be divided into two parts:

Verses 1-2: The Spirit of Law renders man free;

Verses 3-4: How the Spirit of Law makes man free.

Other divisions might be considered through a chiasmus of the text [5]:

A: Sin and death; B: The law; C: Flesh and spirit

Rom 8:1-11

A(8:1-2)	8:2 For the law of the spirit of life in Christ Jesus has freed you from the law of sin and death (8:2) (ἀμαρτίας).
B(8:3-4)	8:4 so that the righteous decree of the law might be fulfilled in us, who live not according to the flesh but according to the spirit (8:4) (νόμου).
C(8:5-6)	8:6 The concern of the flesh is death, but the concern of the spirit is life and peace (8:6).
B'(8:7-8)	8:7 For the concern of the flesh is hostility toward God; it does not submit to the law of God, nor can it (8:7) (νόμῳ);
A'(8:9-11)	8:10 although the body is dead because of sin, the spirit is alive because of righteousness (8:10) (ἀμαρτίαν).

Thus, if we connect the chiasmus to the division of the text, the main focus is on the «law of the Spirit» and how it frees man from curse of sin (death). The two verses in C unfold more B. The two verses in B and the three verses in A are connected with B and A. Moreover, we can see that the key verses in Rom 8:1-4 are verse 2 and 4 making the argument for the whole text. Thus, we can trace a unity and connection in the text.

The important key words in Rom 8:1-4 are «death», «law» and «sin», and for the study of these words we use the *Dictionary of the New Testament* [4, 159–160, 263–264, 375–376].

Moreover, the modern commentary by *Fitzmyer*, presented in the theological analysis of this article (point 2.1.1.), also presents the same key words taken from Rom 8:2, «because through Christ Jesus the **law** of the Spirit of life set me free from the **law** of **sin** and **death**».

«Death»: The first meaning is from state of existence into the state without life, losing the vital elements of life. The second sense defines «death» as the power of the devil over man. In the third sense «death» is used to signify the «death of Jesus» who deliberately decided to redeem mankind so that «death was swallowed up in Christ's victory». The fourth meaning defines «death» through baptism where we die in Christ and begin in new life in the Spirit. Believing in the Christ means to die to sin and so «to pass from death to life». Especially the last meaning of «death» is closely related to Rom 8:1-4 because in Christ one dies to sin and begins to live a new life in Him who is the Spirit of life.

«Law»: From Greek «*nomos*» it means to share or to attribute. This word is often used by St Paul but not frequently in the Gospels. In the Gospel of Mark and the Book of Revelation it is not used at all. The first meaning of «law» could be seen as equal to the whole Old Testament. However, in a more common usage this word designates also the five first books in Scripture which are called Torah or Pentateuch. In the second sense «Law» has a more strict understanding – the revelation of God to His people in order to govern their behavior. The third definition of «law» is that «Christ did not come to abolish the law but to fulfill it» (Mt 5:17). Here «law» is understood as the «double commandment of love of God and one's neighbor». The fourth definition is used in John only to designate «ancient Law». Paul is also using this expression for the Old Testament. Another *Dictionary of Paul and his Letters* [2, 534] has a similar meaning of the word «law» and designates it as the «Jewish Law». However, a difference is that it is seen as a unique mark of Israel that had to be kept under each circumstances so that the curse, which comes by disobedience of the law, could be avoided, thus, «Christ had put an end to it (Rom 10:4); he was the one in whom the rule of grace had been inaugurated» (Rom 5:20; 6:14). The fifth sense of this word denominates a direction towards «a good to be done». The sixth meaning is understood on one side as the natural law inscribed upon the conscience of man and on the other side the «law of Christ» which through His Death on the Cross «became a risen law through the power of the Spirit who makes the words of Jesus intelligible».

«Sin»: This word means the destruction of the relationship of man with God. The most common word in Greek to express this failure is *hamartia* and especially the verb *hamartano* which means «to miss the mark». In the first meaning «sin» is the rejection to observe God's will expressed through the Law. God by His infinite mercy through the efficacy of Christ's Death forgives man's transgression. Thus, the Christian faithful has to be alike Christ and therefore to forgive his enemy. The second sense denotes the sin of Adam as the opposite to Christ's redemptive acts since Christ was never subject to sin but died for our sins. In the Sacrament of Baptism one dies to sin and unites oneself to Christ's Death and Resurrection. Similar meaning is stressed in the *Dictionary of Paul and his Letters* [2, 726]. Christ redeemed mankind from all the sins and it is by grace that the faithful is saved and can live a Christian life. The third definition of «sin» designates the «devil, who is a murderer and a liar» (Jn 8:44; I Jn 3:8). «Sin» is seen as a state of man in darkness according to St John.

Conclusions. In this article a Greek-English comparative analysis of the letter of St. Paul to the Romans, chapter 8 verses 1-4, was accomplished. This article also has been succeeding in presenting a study of the original Greek text and the corresponding English translation with the differences and similarities of the English text. Furthermore the purpose and the structure of these verses have been related to the entire letter of St. Paul to the Romans and placed in context of the entire Bible.

BIBLIOGRAPHY

1. Католическая Энциклопедия. – М. : Издательство Францисканцев, 2002. – Т. 1. – 1906 с.
2. Dictionary of Paul and His Letters : A Compendium of Contemporary Biblical Scholarship ; [edited by Gerald F. Hawthorne]. – Downers Grove/Leicester : Inter-Varsity Press, 1993. – 1038 p.
3. Dijk T. A. van. Textwissenschaft : eine interdisziplinäre Einführung / Teun A. van Dijk ; [Übers. von Christoph Sauer]. – München, 1980. – 285 S.
4. Leon-Dufour X. Dictionary of the New Testament / Xavier Leon-Dufour. – New York : Harper and Row, 1980. – 320 p.
5. Literary structure (chiasm, chiasmus) of Epistle to the Romans : [Электронный ресурс] – Режим доступу : http://www.valdes.titech.ac.jp/~h_murai/bible/45_Romans_pericope_e.html
6. Marshall A. The New International Version Interlinear Greek- English New Testament / Alfred Marshall, J. B. Philips. – Michigan : Zondervan Publishing House, 1958. – 625 p.
7. Morrison B. The coherence of Romans 7:1-8:8 / Bruce Morrison, John Woodhouse // The Reformed Theological Review. – 1988. – P. 8–16.
8. O'Reilly A. Manuscript evidence for disputed verses / A. O'Reilly : [Электронный ресурс] – Режим доступу : http://www.ecclesia.org/truth/manuscript_evidence.html

REFERENCES

1. Katolicheskaja Jenciklopedija. – M. : Izdatel'stvo Franciskancev, 2002. – Т. 1. – 1906 s.
2. Dictionary of Paul and His Letters : A Compendium of Contemporary Biblical Scholarship ; [edited by Gerald F. Hawthorne]. – Downers Grove/Leicester : Inter-Varsity Press, 1993. – 1038 p.
3. Dijk T. A. van. Textwissenschaft : eine interdisziplinäre Einführung / Teun A. van Dijk ; [Übers. von Christoph Sauer]. – München, 1980. – 285 S.
4. Leon-Dufour X. Dictionary of the New Testament / Xavier Leon-Dufour. – New York : Harper and Row, 1980. – 320 p.
5. Literary structure (chiasm, chiasmus) of Epistle to the Romans : [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu : http://www.valdes.titech.ac.jp/~h_murai/bible/45_Romans_pericope_e.html
6. Marshall A. The New International Version Interlinear Greek- English New Testament / Alfred Marshall, J. B. Philips. – Michigan : Zondervan Publishing House, 1958. – 625 p.
7. Morrison B. The coherence of Romans 7:1-8:8 / Bruce Morrison, John Woodhouse // The Reformed Theological Review. – 1988. – P. 8–16.
8. O'Reilly A. Manuscript evidence for disputed verses / A. O'Reilly : [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu : http://www.ecclesia.org/truth/manuscript_evidence.html

Стаття подано до редакції 26.02.2015 р.

*Ольга КРУПКО,
методист Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Україна, Київ) aspiranturaif@gmail.com*

**«А ЧАС НЕ СТИШУЄ ГАЛОПУ...»:
МОВНА КАРТИНА СВІТУ У ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО**

Стаття присвячена вивченню особливостей вербалізації концепту «час» у поетичній мові Ліни Костенко. Продемонстровано специфіку сприйняття часу поетесою.

Ключові слова: темпоральна лексика, концепт, вербалізація концепту, мовна картина світу.
Лит. 9.

*Olga KRUPKO,
Methodist of Philology Institute Kyiv Taras Shevchenko National University
(Ukraine, Kyiv) aspiranturaif@gmail.com*

**«AND TIME IS NOT REDUCING THE GALLOP...»: THE LINGUISTIC
PICTURE OF THE WORLD IN LINA KOSTENKO'S POETRY**

The article is devoted to the study of verbalization process of concept «time» in Lina Kostenko poetry. The time perceptions specific features by this poet is shown.

Key words: temporal lexeme, concept, the concept verbalization, the world linguistic picture.
Ref. 9.

*Ольга КРУПКО,
методист Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Україна, Київ) aspiranturaif@gmail.com*

**«А ВРЕМЯ НЕ ЗАМЕДЛЯЕТ ГАЛОПА...»:
ЯЗЫКОВАЯ КАРТИНА МИРА В ПОЭЗИИ ЛИНЫ КОСТЕНКО**

Статья посвящена изучению особенностей вербализации концепта «время» в поэтическом языке Лины Костенко. Продемонстрировано специфику восприятия времени поэтессой.

Ключевые слова: темпоральная лексика, концепт, вербализация концепта, языковая картина мира.

Постановка проблеми. Актуальність роботи зумовлена загальною направленістю сучасної лінгвістичної науки на вивчення дискурсу в лінгвокогнітивному аспекті, дослідженням національної та етнокультурної специфіки певних мовних та концептуальних картин світу, а також детального вивчення особливостей вербалізації окремих концептів.

Аналіз досліджень. Наукова новизна статті полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві зроблена спроба аналізу концепту часу у поетичній афористичній мові Ліни Костенко. Досліджено лексичні вербалізатори темпоральних інтервалів, представлена специфіка експліцитного та імпліцитного вираження концепту. Теоретичне значення

© Крупко О. «А час не стишує галопу...»: мовна картина світу у поезії Ліни Костенко

отриманих результатів сприятиме глибшому осмисленню понять «концепт», «вербалізатори концепту», «Експліцитне та імпліцитне вираження концепту». Увага мовознавців до проблеми художнього часу в творчості Ліни Костенко має побіжний характер, системного дослідження його концептуальної ролі у формуванні образної системи того чи іншого її твору на сьогодні не існує.

Мета роботи – визначити особливості індивідуально-авторського осмислення концепту часу Ліною Костенко на різних етапах формування її ідіостилу. Матеріалом дослідження є поетичні тексти Ліни Костенко, зокрема її афористика. Для реалізації поставленої мети використано метод текстуально-концептуального аналізу.

Виклад основного матеріалу. У сучасному українському мовознавстві концепти трактуються як «певні блоки інформації, закодовані у свідомості автора та вербалізовані мовними засобами [3, 33]. Вербалізація концепту допомагає передавати інформацію про його зміст іншим носіям мови, осмислювати явища дійсності, класифікувати їх, зберігати в пам'яті систему знань про світ: «Концепт *Время* – самый интересный, сложный и важный ..., ибо сквозь его призму воспринимается нами все сущее в мире, все доступное нашему уму и нашему истолкованию» [4, 77].

Час – всезагальна форма буття, яка виражає протяжність та послідовність змін всіх матеріальних систем та процесів у світі. Можемо розрізнити образи часу біографічного (дитинство, юність, зрілість, старість людини), історичного (характеристики зміни епох і поколінь, важливих подій у житті суспільства), календарного або астрономічного (зміна буднів і свят, пір року).

Універсальними, характерними для всіх мов є поняття лінійного й циклічного часу. Все у світі повторюється, обертається по колу: цикли життя людини, зміна пір року, схід і захід сонця. Тобто основна ознака циклічної моделі – коло, періодичність, повторюваність. Лінійний час те ж саме уявлення про коло, але воно розірване, розімкнене і характеризується передовсім тривалістю. Лінійна модель часу відображає історичний час, а циклічна пояснює природничий аспект цієї категорії. Людина, осмислюючи різні типи часових моделей, керуючись власним досвідом, творить у свідомості індивідуальне бачення часу. Лінгвістичне вираження концепту відбувається через реалізацію темпоральних значень, носіями яких є окремі лексичні одиниці.

Словник української мови (СУМ) дає таке визначення цього полісеманта: одна з основних об'єктивних форм існування матерії; тривалість існування явищ та предметів, які вимірюються хвилинами, годинами, місяцями, роками і т. ін.; проміжок, відрізок у послідовній зміні годин, днів, місяців і т. ін., протягом яких щось відбувалось, відбувається чи буде відбуватися; історичний період у розвитку людства, епоха чи окремий етап у житті певного народу, держави, суспільства; сприятливий, потрібний момент [5, 594]. Ліна Костенко, осмислюючи різні типи часу, творить у своїй свідомості особисте бачення цього процесу. Кожне з цих значень експліковане в її художніх контекстах.

Вербалізаторами концепту часу у Ліни Костенко виступають слова різних частин мови: іменники: літо, осінь, пам'ять, вічність, безсмертя, віки, роки, століття, мить, майбутнє, минуле, сучасність, прикметники: осінній, тисячолітній, вічний, сучасний; дієслова: жити, йти, зникнути, починати; прислів'їв: вчора, рано тощо. Навколо цих ключових слів Ліна Костенко групує відшліфовані образні висловлювання – афоризми: «*Ще мить, ще мить. Ще тільки мить і мить, і раптом озирнувся, а це вже роки й роки. А це уже віки...*» (Б, 10). Зміст філософської категорії часу передано в її індивідуально-авторських образах та втілено в афористичні формули-роздуми на зразок:

«Час – не наша власність» (В, 27); «Немає моря глибшого, ніж Час» (СНС, 80); «Не час минає, а минаєм ми. А ми минаєм... ми минаєм... так-то... А час – це тільки відбивання такту. Тік-так, тік-так... і в цьому вся трагічність. Час – не хвилини, час – віки і вічність» (Н, 61).

Зокрема для позначення історичного процесу авторка використовує різні прийоми словесної творчості: через актуалізацію невідомого у певний історичний період – «Які тут не прокочувались орди! Яка пройшла по землях цих біда! Мечем і кров'ю писані кросворди ніхто уже повік не розгада» (РГ, 71); через згадку про відомих осіб в історії – «Минає день, минає день, минає день, а де ж мій сад божественних пісень?» (В, 5). Влучним художнім словом авторка викликає в нашій свідомості голоси всесвітніх предків: «Безсмертями сміються з темноти Коперники, Бетховени й Платони...» (ТП, 47). І тоді ми починаємо вірити, що «С природи. І немає смерті. Є тільки різні стадії буття» (В, 145). Вся річ у тому, як людина зуміє прожити, «проминути у Вічності».

Час всевладний, він невблаганно проходить, пролітає, його не наздоженеш: «А час летить, не стишує галопу» (ТП, 240). Його невмоліме проходження відчуваєш до болю, майже фізично: «І час біжить, як цифри на табло» (РГ, 85); «Віки минули, як єдиний схлип» (Н, 135). Він, час, як пісок крізь пальці, перетікає у вічність. Поетеса Ліна Костенко як художник слова як митець вписана в свій час. Вся поезія її – це діалог зі своїм часом і з тим, що йому передувало. «За два іксі історії зачелена, на сто віків розмотую себе» (Н, 135). Особливістю її стилю творчості є те, що вона осмислює історичний час як темпоральний код досвіду людини, проектує історію на дійсність, на вічні проблеми в їх сучасному вимірі. Показуючи нерозривний зв'язок епох, єдність і розмаїтість історичного процесу, бачить в розчленованих епізодах безперервний рух життя. Розуміння такої ознаки, як безперервність часового потоку, висловлено в такому афоризмі: «І засміялась провесінь: – **Пора!** – За Чорним шляхом, за Великим Лугом – Дивлюсь: мій прадід, і пра-пра, пра-пра – Усі ідуть **за часом** як за плугом» (В, 4). «Ця точність знайденого порівняння справді вражає, як наукове відкриття» [2, 6]. Тут ритмо-мелодика вірша передає важку ходу днів, років, віків. Покоління змінюють один одного, перетікаючи у вічність. Головна сутність духовних орієнтирів поетеси – у предковичній пам'яті Роду і Народу, у зв'язку поколінь.

Як категорія плинного та категорія вічного час у поетеси є тією наскрізною віссю, навколо якої обертаються її тематичні обшири. Зокрема людина як найвища цінність завжди перебуває в епіцентрі художніх роздумів автора. Причому, для неї особливо важливим є пошук в ньому начал людяності, духовності, які часто вимірюються часом: «Людині бійся душу ошукать, бо в цьому схибши – то уже **навіки**» (Н, 47); «Яка важка у **вічності** хода!» (В, 4); «Як страшно оре історичний плуг!» (В, 264), «...але смерть – це ще не поразка. В переможених боях теж бувають полеглі» (В, 145). Індивідуальний час у автора є тим полем діяльності, в якому кожна людина може отримати безсмертя, подолати кінець свого буття, розірвати простір свого фізичного існування та переступити межу вічності. Саме через часовий вимір у поезії вирішується проблема місця людини в світі.

Невмоліми плин часу, але він не може стерти з пам'яті відгуки голосів друзів, етичні орієнтири, цінності духовні, які мають непроминальне значення. І хоча проминання – це завжди гіркота втрати, воно має Ліни Костенко творчу направленість. Всупереч гострому відчуттю внутрішньої часу, в якому безперечно присутній ефект саморуйнації, вона осмислює часобуття як життєтворчу енергію: «Усе **іде**, але не все **минає** над берегами вічної ріки» (В, 108). Тому й з'являються у поетеси мовні формули: «**Ми-**

Крупко О. «А час не стишує галопу...»: мовна картина світу у поезії...
нають фронди і жиронди, Минає славне і гучне. Шукайте посмішку Джекони, Вона ніколи не мине...» (В, 66).

Наше життя – це мить між минулим та майбутнім. Осмислення себе як самоцінності у вимірах вічності та водночас відчуття неповторності кожної прожитої миті – так можна окреслити поетичне світовідчуття художньо-філософських шукань Ліни Костенко, закладених в її афоризмах, де віддзеркалився виклик часові як одвічна людська потреба самоствердження й заперечення своєї проминальності: «*А що таке життя? Чи те, що переждалось, чи все-таки життя – це те, що відбулось?*» (В, 89).

Важко знайти поняття чи об'єкт, які б не мали відношення до часу. Це найважливіший параметр усіх процесів у природі, суспільстві. Це і розпорядок, за яким живе людина, це й **епоха**, в якій вона живе. Приховану реалізацію значення «**XX століття**» демонструє сполучуваність слова *епоха* з такими означеннями як розумна – «*Іде епоха моя голова кудись від етики до синтетики*» (В, 161); епоха спорту і синтетики – «*В епоху спорту і синтетики людей велика ряснота. Нехай тендітні пальці етики торкнуться вам серце і вуста*» (В, 66); несприятлива епоха – «**Епоха несприятлива ламає іще в колісці геніям хребти**» (В, 207). Афоризми з цією лексемою формулюють у авторки ідею, що «кожній епосі як елементу буття властиві свої люди, закони, звичай» [2, 6].

Людина не завжди здатна усвідомлювати ціну часу, вона його губить, марнує, розтринькує: «*Не час минає, а минає ми*» (Н, 61); «*Єдиний, хто не стомлюється – час. А ми живі, нам треба поспішати*» (В, 37). Тут персоніфікований час набуває смислу нагадування про скороминучість людського життя, виступає в ролі вихователя в людини «почуття часу», засобом перестороги, засудження таких її дій, як трата часу. Темпоральна координата наведених афоризмів включає ціннісний аспект. Уявлення про наповненість часу корелює у авторки з системою позитивних оцінок.

Однією з відомих інтерпретацій часу як суб'єкта дії є ототожнення його з рікою, що біжить, спливає, як вода, то з чорними лебедями, що «*випливають із ночі і знову кудись у ніч*» (В, 104), то зі страшним безжалісним чаклуном, що «*поле тихою сапою*» (РГ, 274). Авторське відчуття часу простежуємо в характерній лексиці: «**Час, великий диригент, перегортає ноти на пюпітрі**» (В, 112); «**А час – він мурий, фікції скасує**» (В, 121); «**Та час іде, і все само собою. Одна-дві ери – тільки інтервал**» (СНС, 84). Маємо зображення часу у філософському вимірі: «*...Конвейер часу – тільки врізноїч – один в минуле, другий – у майбутнє. Отак всі й розминаються навік*» (МЧ, 87); «*Минув той час, ті грози відгукали. Нові громи схрестились на мечах*» (МЧ, 25). Тут спостерігається актуалізація семи «рух події від минулого через теперішнє в майбутнє». Причому історичні асоціації у поезії Ліни Костенко – не повернення у минуле, а збагачення ним: «**Мільйони літ між мною і між вами, але який солодкий дим багать!**» (СНС, 36).

Часовий ритм, за яким живе людина, є одним з основних принципів побудови світу. Це і ритм доби, і ритм пори року, ритм народження і смерті. Для вербалізації астрономічного часу найчастіше використовуються такі засоби вираження темпоральності як номінатори «весна», «літо», «осінь», «зима» а також похідні від них в образних афоризмах: «*На цямру монастирської кринички схлила осінь грона горобин*» (В, 326); «*Ставить осінь на землю свою золоту жирандоль. І, ковтаючи сльози, одягаши на плечі сукману, перемотує літо на чорні катушки тополь, іше голим полям нескінченну сорочку з туману*» (В, 320). Вони дуже активно представлені в поетичному доробку письменниці та містять концептуально-семантичні потенції для відтворення настрою ліричного героя. Часто асоціюються зі змінами в природі та з душевним станом людини [1,43]: «*Де ти літо поділось, куди подалось? Осінь, ось вона, осінь! Осінь, ось вона, ось*» (Н, 67).

При цьому певні відрізки часу, літнього, осіннього, відтворюються оживленими. Як і людина, вони народжуються, живуть, можуть ходити в гості, виконувати різну домашню роботу: «Красива **осінь** вишиває клени: червоним, жовтим, срібним, золотим. А листя просить: – Вищий нас зеленим! Ми ще побудем, ще не облетим...» (В, 323). Вживається така лексика як у прямому, так і в переносному значенні: «**Сніги** і я над присмерком смерек – усіх печалей білі епілоги» (В, 104); «І вродить небо дивовижно скляними зорями **зимі**» (В, 310); «Весна підійме келихи тюльпанів» (В, 44); «Цвіте **весна** садами молодими, шумлять вітри, як гості з іменин» (В, 103). Імпліцитно: «А **дні** стоять – не хочеться тужити! І кожна пташка хатку собі в'є» (МЧ, 105) – описує природу, настрої людей у цю прекрасну пору року. «А під горою вишня наречена вже до віночка міряє туман (В, 105) – тут авторка зберігає у своїй мові традиційну позитивну семантику у значенні «відродження», «оновлення», «кохання».

Літня пора реалізується на філософському, психологічному рівнях для зображення також переважно позитивних емоцій, пов'язаних із семами «дитинство», «казка», «тепло»: «На те ж воно, господи, й **літо**, щоб плоди достигали» (В, 170). Імпліцитно: «Усе цвіте і кланяється **літу**» (МЧ, 51); «**Літо** маки стеле килимами» (В, 412). Створюючи свої образні афоризми, авторка надає їм неповторного відтінку. Завдяки підібраній лексиці, вони набувають світлої урочистої семантики, домінантою якої є «зрілість» як стосовно природи, так і стосовно життя людини.

Найчастіше представлена у поетичній мові Ліни Костенко лексема **осінь**, оскільки має високий рівень абстракції та багате асоціативне поле: «Рання **осінь** листя золотить» (Н, 107); «Вже тиха **осінь** ходить берегами, на вербах трусить листячко руде» (МЧ, 32); «Марнували літечко, марнували. А тепер **осіні** вже карнавали» (В, 327); «Вродлива жінка, ласкою прогріта, лежить у літа **осінь** на плечі» (В, 333). Імпліцитно: «Тихо строчать дощі» (В, 320); «Душа задивиться в туман і марить обрисами **літа**» (СНС, 19). Лексеми на позначення пір року є виразником циклічності та вічності життя.

Відповідними темпоральними категоріями представлені фрагменти життя людини, тобто **біологічний** час: «Бездонне небо, безмежний світ, і нам усім по 18 літ» (МЧ, 75). Пору юності передбачає у авторки коло позитивних асоціацій – сили, енергії, віри в майбутнє: «У драмі людській небагато дій: **дитинство, юність, молодість і старість**...» (В, 71); «Не схаменешся – нівжиття позаду» (В, 179). Лексика, яка маніфестує той чи інший період життя людини, є особливо частотною у авторки: «Настане час – і піде все в архів» (В, 178); «**Життя** за мною браму **зачиня**» (В, 137); «**Життя** вже за плечима» (В, 143). Ця пора сприймається як випробування людини на її гідність. Це час підбиття підсумків, фінальна віха в долі людини, але, нажаль, неминуча. Час у значенні «життя людини» часто асоціюється з сезонними змінами в природі: «Вже **смерть** поклала руку на плече» (В, 143); «Які **минають** люди неповторні! Хоч би йще хоч трохи побули!» (ТП, 57). Замість лексеми на позначення цієї сумної події використовує інші домінанти – «минають люди, йти в архів».

У контекстах також зафіксовані авторські інтерпретації **окремих темпоральних проміжків**: «Скільки років кохаю, а закохуюсь в тебе **щодня**» (ТП, 60); «Думками за ніч душу натомив» (В, 103); «Славетно жив. Кінчаю сіромашино» (В, 128); «**Осіnnий день** березами почавсь, **бринить** печаль свої дереворити»; тут аналізується лексема, яка експлікує біологічний час: «Я думаю про тебе весь свій час, але про це не треба говорити» (В, 79). Імпліцитне вираження темпоральної семантики прослідковується без задіяння темпоральних номінацій: «Гей, писарю, неси мою печатку! **Життя** пропало. Почнемо спочатку» (В, 150); «Чужі приходять в час твоїх щедрот. А я прийшла у час

Крупко О. «А час не стишує галопу...»: мовна картина світу у поезії...
твойого смутку» (СНС, 15). Визначення лиха – частотне в творчості Костенко та експлікується як *несприятливий час*: «**Було** нам важко і **було** нам зле, і західно, і східно. Було безвихідно. Але нам небуло негідно» (В, 199); «Ой ні, ще **рано** думати про все. Багато справ ще у моєї долі» (СНС, 9).

Засобом реалізації процесуальної вербалізації темпоральної категорії у наведених фрагментах є дієслова. Активно використовуючи їхній граматичний та стилістичний потенціал, авторка в значній мірі передбачає відповідну ерудицію читача, здатність його за окремим словом побачити певну картину, відчутти асоціативну динаміку образу.

«**У добрий час** почати універсал з притисненням печати» (Б, 149) – кореляція лексеми часу з прикметником *добрий* репрезентує лінгвоментальну формулу в починанні якоїсь справи, чеканні успіху в справі. Поняття часу в цих афоризмах Ліни Костенко співвідносяться з позначенням підходящого, сприятливого моменту, періоду: «Чому ж не взяв я шапку Мономаха у свій найвищий, зоряний свій **час**?» (Б, 64). Чи навпаки – у недобру пору, годину: «В **тяжкі часи** кривавої сваволі смертей і кари маємо доволі» (МЧ, 81); «І знов на нас якась лиха година. І знов свобода зрубана на пні» (Б, 84). Для експлікації несприятливого часу задіяний прикметники *тяжкі, лиха*.

Хронологічні інтервали репрезентовані у автора так званими «вимірюваними» лексемами (за О. М. Задорожною) Зокрема досить часто натрапляємо на такі з них як хвилини, години, роки, віки: «Усі **віки** ми чули брязкіт зброї... Який нас ворог тільки не терзав» (МЧ, 93); «Я обламаю **хвилинам** пальці, щоб не сплітались в печаль **годин**» (В, 285). Для означення мінімального часового проміжку найчастіше вона використовує такі з них як трийль, миттєвість, так звані «невимірюваних» лексеми, що позначають невизначену тривалість: «**Маю день, маю мить, маю вічність** собі на остачу» (РГ, 267). Це – найменший темпоральний інтервал, дуже короткий відрізок часу, момент: «Я не прошу **поблажливості** в Долі, Хіба це мало – **незабуття мить**» (В, 534). Художниця підбрала до лексеми *мить* прикметник *незабуття* для позначення часу, який залишається в пам'яті надовго, або з іншою семантикою: «Єдина **мить** під небом на землі / отак побути наодинці з Вами» (В, 37). Інколи лексеми-означення, корелюючи з лексемою *мить*, репрезентують семантику «невеликий, але надто важливий період у житті»: «**Буває мить** якогось потрясіння: побачиш світ, як вперше у житті» (В, 90).

У Ліни Костенко спостерігаємо також імпліцитне вираження різних типів часу в ракурсі вербалізації, особливо в зображенні пейзажних елементів в поетичних афоризмах: «Ген килим, витканий із птиць, **летить** над полем» (РГ, 19); «... **Іде** гроза двінка і кучерява садам заплілі руки цілувать» (В, 275); «**Світає** світ в терновому залузі. Кладуть смичок вітри на тятиву» (В, 108); «...Ген корів розсипана кvasолька Досеня хмари у полях» (В, 92). Поетична уява митця здатна поєднати в одній просторовій конструкції кілька понять: *поле і хмари, ниви, шлях*, конденсовано висловити відчуття руху. Чи, наприклад, в певних часових проміжках доби: «**Спадає вечір** сторожко, помалу, **ворушить** зорі в темряві криниць» (МЧ, 83). Тут певний часовий проміжок представлений імпліцитно в значенні «темний час доби». Показником темпорального значення є актуалізація в свідомості читача асоціацій, пов'язаних з ніччю, зірками, відображеними в криниці. Імпліцитність особливо характерна для творчості Ліни Костенко [3, 38]: «Підклавиши руки під голову, **до ранку** дивлюся в склепіння своєї душі» (В, 155). Синтагматичне відношення лексеми *ранок* виявляється в контекстуальній сполучуваності з прийменником та означає «всю ніч»: «**Світає**, господи, **світає**... Земля у росах, як в парчі» (МЧ, 74). Послугується авторка дієсловом *світає*, щоб показати значення – «початок ранку. **Вечір** пахне м'ятою» (В, 289); «**Вечірне** сонце, дякую за день».

Ці образні афоризми репрезентують письменницю як майстра довершеного слова, демонструють естетичну цінність її поезії: *«І вечір гріє сині руки над жовтим вознищем кульбаб»* (В, 95); *«Вечірній сон закоханого літа»* (В, 333); *«Вечірнє сонце світитьєся красою. І соняхи гудуть, як тудумбас»* (МЧ, 32).

У своїй праці ми лише побіжно зупинилися на екзистенційному концепті «час». Установлено, що лексема *час* є універсальним вербалізатором, оскільки його семантична структура об'єднує значення усіх типів часу. Виявлено, що найчастіше репрезентовано в афористиці письменниці пори року, фрагменти доби та періоди життя людини. Багатство та оригінальність семантичних асоціацій засвідчують самотніть поетичного мовлення митця [1, 210]. Ще дуже багато цікавих моментів так званої «поетичної категорії часу» потребують більш глибокого аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дишлюк І. Лексико-семантичне вираження концепту природа у поетичному мовленні Ліни Костенко : дис. ... канд. філол. уаук : 10.02.01 / І. Дишлюк. – Харків, 2002. – 210 с.
2. Єрмоленко С. «Мого народу гілочка тернова». Виступ за круглим столом «Мовосвіт Ліни Костенко», 8.03.2010 р. / С. Єрмоленко // Українська мова. – 2010. – № 3. – С. 6.
3. Задорожна О. Концепт «час» в українській поетичній мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / О. Задорожна. – Тернопіль, 2008. – 258 с.
4. Маслова А. Введение в когнитивную лингвистику : учеб. пособие / А. Маслова. – М. : Наука, 2011. – 296 с.
5. Словник української мови в 11-ти томах. – К. : Наук. думка, 1974. – Т. 11. – 261 с.

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

6. Костенко Л. Вибране (В) / Л. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
7. Костенко Л. Неповторність (Н) / Л. Костенко. – К. : Молодь, 1980. – 222 с.
8. Костенко Л. Річка Геракліта (РГ) / Л. Костенко. – К. : Либідь, 2011. – 288 с.
9. Костенко Л. Сад нетанучих скульптур (СНС) / Л. Костенко. – К. : Радянський письменник, 1987. – 203 с.

REFERENCES

1. Dishljuk I. Leksiko-semantichne virazhennja konceptu priroda u poetichnomu movlenni Lini Kostenko : dis. ... kand. filol. uauk : 10.02.01 / I. Dishljuk. – Harkiv, 2002. – 210 s.
2. Ermolenko S. «Mogo narodu gilochka ternova». Vistup za kruglim stolom «Movosvit Lini Kostenko», 8.03.2010 r. / S. Ermolenko // Ukrajins'ka mova. – 2010. – No 3. – S. 6.
3. Zadorozhna O. Koncept «chas» v ukrajins'kij poetichnij movi : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / O. Zadorozhna. – Ternopil', 2008. – 258 s.
4. Maslova A. Vvedenie v kognitivnuju lingvistiku : ucheb. posobie / A. Maslova. – M. : Nauka, 2011. – 296 s.
5. Slovnik ukrajins'koї movi v 11-ti tomah. – K. : Nauk. dumka, 1974. – T. 11. – 261 s.
6. Kostenko L. Vibrane (V) / L. Kostenko. – K. : Dnipro, 1989. – 559 s.
7. Kostenko L. Nepovtornist' (N) / L. Kostenko. – K. : Molod', 1980. – 222 s.
8. Kostenko L. Richka Geraklita (RG) / L. Kostenko. – K. : Libid', 2011. – 288 s.
9. Kostenko L. Sad netanuchih skul'ptur (SNS) / L. Kostenko. – K. : Radjans'kij pis'mennik, 1987. – 203 s.

Статтю подано до редакції 27.02.2015 р.

Михайло ПАНОЧКО,

кандидат філологічних наук, викладач кафедри української мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) panochkom@ukr.net

УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ДУМКА КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. ТА ЇЇ ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ

У статті висвітлено процеси взаємодії західноукраїнської юридичної термінології із термінологією Східної України на зламі XIX – XX століть. Порівняльний аналіз словників за ред. Бориса Грінченка і Костя Левицького свідчить про прагнення авторів якнайширше представити питоому (національну) українську юридичну термінологію.

Ключові слова: українська юридична термінологія, термін, терміносистема, словник юридичних термінів, історичні періоди

Лит. 11.

Myhailo PANOCHKO,

Ph.D. in Philology, lecturer of Ukrainian language Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) panochkom@ukr.net

THE UKRAINIAN JURIDICAL OPINION OF THE END OF XIX – BEGINNING OF XX CENTURY AND ITS LEXICOGRAPHIC REFLECTION

The interaction processes of the Western Ukrainian juridical terminology with the Eastern Ukraine at the turn of the XIX – XX centuries is enlightened in the article. The comparative analysis of B. Hrinchenko's dictionary with K. Levytskyi's testifies to the author's striving to represent the genuine Ukrainian terminology to the utmost.

Key words: Ukrainian juridical terminology, term, terminosystem, legal terms dictionary, historical periods.

Ref. 11.

Михаил ПАНОЧКО,

кандидат филологических наук, преподаватель кафедры украинского языка
Дрогобычского государственного педагогического университета
имени Ивана Франко
(Украина, Дрогобыч) panochkom@ukr.net

УКРАИНСКАЯ ЮРИДИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ КОНЦА XIX – НАЧАЛА XX В. И ЕЕ ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОЕ ОТРАЖЕНИЕ

В статье отражены процессы взаимодействия западноукраинской юридической терминологии с терминологией Восточной Украины на рубеже XIX – XX веков. Сравнительный анализ словарей за ред. Бориса Гринченко и Костя Левицкого свидетельствует о стремлении авторов как можно шире представить национальную украинскую юридическую терминологию.

Ключевые слова: украинская юридическая терминология, термин, терминсистема, словарь юридических терминов, исторические периоды.

Лит. 11

© Паночко М. Українська юридична думка кінця XIX – початку XX ст. та її лексикографічне відображення

Постановка проблеми. Перші, хоча й епізодичні роботи в галузі української юридичної термінології почали зароджуватися на терені Австро-Угорщини ще в середині XIX ст. Праці цього періоду обмежувалися переважно лексикою західних регіонів України, відбивали помітний вплив німецької, польської та угорської мов, значною мірою були відірвані від особливостей «наддніпряньського варіанту» української мови. Відсутність власної державності теж не сприяла активним пошукам у галузі національної юридичної термінології. Варто зазначити, що систематичну роботу, спрямовану на вироблення української наукової мови, лише з кінця XIX ст. починає проводити Наукове Товариство імені Тараса Шевченка у Львові.

У той час українська громадськість Наддніпрянщини також зацікавлюється термінологією. Згодом цей інтерес набуває масового характеру на східноукраїнських теренах. Найвидатнішою працею зазначеного періоду, що вивела українську лексикографію і термінологію на гідний того періоду рівень, був «Словарь української мови» за редакцією Бориса Грінченка (тт. I – IV, Київ, 1907 – 1909).

Аналіз досліджень. Проблема розвитку української юридичної думки Наддніпрянщини кінця XIX – початку XX ст. вже була предметом досліджень в українському мовознавстві (див., зокрема, праці Н. Артикуци [1], С. Караванського [2], О. Сербенської [5], Н. Трач [7] та ін.). Науковцями розглянуто історію формування української субмови права та розвиток національної термінологічної думки кінця XIX – початку XX ст. На тлі екстралінгвальних подій визначено внесок наукових кіл, товариств, термінологічних комісій, окремих дослідників у розвиток юридичного термінознавства та обґрунтування наукових засад термінотворення. Висвітлено й основи теорії і практики укладання перекладного словника Бориса Грінченка, класифіковано та схарактеризовано типи фахових термінологічних словників з особливою увагою до теорії та практики укладання двомовних галузевих термінологічних праць.

Однак процеси функціонування юридичної термінологіки, зафіксованої в словниках кінця XIX – початку XX ст. та її зв'язок із сучасною українською юридичною термінологією все ще потребує детального розгляду та вивчення.

Мета статті – окреслити особливості використання юридичних термінів у найбільш знаковій праці зазначеного періоду – «Словарі української мови» за редакцією Б. Грінченка, показати взаємодію правничого корпусу лексики аналізованого словника із лексикографічними працями Галичини того періоду.

Для висвітлення цього завдання потрібно також звернути увагу на умови функціонування юридичної термінології даного періоду, застосувати описовий метод, що реалізується через прийом лінгвістичного спостереження та лексикологічного зіставлення.

Виклад основного матеріалу. За задумом укладачів «Словарь української мови» за редакцією Бориса Грінченка мав відбивати суто народну мову, без «кованих» слів, що стали з'являтися після 1870 року. Відповідно до цього словникові матеріали черпалися з етнографічних записів, літературних творів, друкованих до 1870-х років, або й пізніше, якщо письменник належав до старшого покоління, та попередньо друкованих словників. Таким чином хронологічні межі Словника визначено роками 1798 – 1870, щоправда, останню дату часто переступали. Багато уваги приділено народній виробничій термінології, тоді як недавно запозичені слова здебільшого виключено. Словник зумів уникнути надмірної регіональності. Майже завжди зазначено місцевість, звідки походить слово, а весь матеріал нормалізовано щодо фонетики, морфології й наголосу. Завдяки такому методу «словник став зведенням української літературної мови, а також до певної міри визначив на майбутнє принципи і підвали-

Паночко М. Українська юридична думка кінця XIX - початку XX ст...
ни її стандартизації. Вагу Грінченкового словника з його 68 тисячами гнізд ледви чи можна переоцінити» [10, 76].

Як загальнономовний словник, «Словарь української мови», звичайно, не міг бути переважаний термінологічною лексикою, як і сучасні лексикографічні праці такого типу. Проте орієнтація Бориса Грінченка переважно на так звану народну термінологію, його прагнення здебільшого уникати іншомовних запозичень зумовили те, що в словнику не зафіксовано багатьох існуючих термінів. Навіть така термінологія, як мовознавча, у Словнику Б. Грінченка подана обмежено (*слово, азбука, буква, говір, голосний, склад, наголос, правопис* та інші), відсутні навіть терміни, що відомі на Україні з XIV – XVII ст. (*апостроф, орфографія, вид, морфологія, синтаксис* та ін.), не говорячи вже про ті, які почали вживатися в середині – другій половині XIX ст. (*приголосний, губний, глухий, дієслово, займенник, іменник, корінь, речення* та ін.). Це простежується і на основі аналізу географічної, економічної, технічної, суспільно-політичної, а також юридичної термінології, яка і стала об'єктом нашого спостереження.

У передмові до свого Словника Борис Грінченко повідомляє про особливості «Німецько-руського словаря» Омеляна Партицького, який, на думку укладача, «засмічений також полонізмами, церковнослов'янізмами, “язичієм” та штучними і невдалими словами» [6, I, XV]. Саме тому Борис Грінченко намагався дещо обмежити вживання галицьких термінів у своєму Словнику, виступаючи проти надмірного поширення «кованих» термінів, невиправданих запозичень, просто невдалих утворень, які вжиті західноукраїнськими авторами: *взискателність* [11, 67], *заплаченьє* [11, 36], *изреченьє* [11, 199], *невозможність* [11, 230], *предстатель* [11, 94], *правіжє* [3, 18], *правонабувець* [3, 307], *правосильність* [3, 307], *противовыводъ* [11, 101], *рукоимецъ* [11, 48], *справоведеньє* (*справоведене*) [11, 140; 3, 230], *списанье протесту* [11, 171], *судодержецъ* [11, 106] та ін.

У списку використаних джерел, якими користувався Б. Грінченко при укладанні словника, зустрічаємо й «Малоруско-німецкий словарь» Євгена Желехівського та Софрона Недільського (виданий у Львові 1886 року), а також праці Івана Верхратського, Якова Головацького, Володимира Гнатюка, Івана Франка, Юрія (Осипа) Федьковича та інших західноукраїнських вчених і письменників. Оскільки Словник Євгена Желехівського виданий раніше, ніж Словник Б. Грінченка, і чітко відбиває риси галицької мовної практики, доречно говорити про західноукраїнське походження багатьох юридичних термінів. Навіть більше: якщо спробувати локалізувати їх витoki, то з великою долею ймовірності можна трактувати названу групу як галицький мовний набуток. Природністю такого трактування зумовлює хоча б те, що саме Львів на той час був провідним центром української культури, гуманітарної науки, своєрідним законодавцем правничої моди в Україні.

Словники юридичних термінів та мова юридичної преси Західної України австрійського періоду висвітлювали певні тенденції в розвитку української літературної мови середини XIX – початку XX ст. Як відзначає Святослав Караванський, «розвиток мови можна якоюсь мірою порівняти до спорудження кількоповерхового будинку: зразу кладуться підвалини, тоді перший, другий і дальші поверхи. Підвалини й перший поверх української літературної мови було закладено Котляревським, Шевченком та іншими українськими письменниками, але через царські утиски наддніпрянці так і не поклали другого поверху. Другий поверх української літературної мови було покладено у Галичині у другій половині XIX ст.» [2, 117].

Зрозуміло, що суспільно-політичні обставини початку XX ст. не завжди сприяли об'єктивності аналізу західноукраїнських правничих словників у «підросійській Украї-

ні». Про це зазначала й Українська правничо-термінологічна комісія, що діяла на східноукраїнських землях в 1919 – 1926 рр.: «... як жорстоко помиляються ті, що обвинувачують теперішню українську мову, закидаючи їй штучність, кованість, галичанізм тощо. Адже показується, що ті самі слова, які іноді, здається, так ріжуть наше зросійшене вухо, мала в уживанні українська мова ще перед 200 – 300 роками, і тільки відірвавши нас в другій половині XVIII в. од нашої давньої культури, од нашої української наукової мови, русифікаційна політика московського імперіялізму примусила нас забути ту мову» [4, VIII].

Цікавим також є дослідження західноукраїнської лексики Словника Б. Грінченка, яке провів С. Караванський. Він вибрав навмання в кожному з чотирьох томів цього видання чотири сторінки і підрахував на них кількість усіх лексем, а потім число лексем, узятих із західноукраїнських джерел. «Усіх лексем я нарахував таким способом 631. З них – 143 узято із західних джерел, тобто 23%. Отже, приблизно 23% лексики у СГ належить до західноукраїнської лексики. Такий спосіб, річ ясна, тільки приблизно відбиває кількісне співвідношення в СГ лексики з різних сторін України. Але й це приблизне співвідношення досить промовисте» [2, 117].

Звичайно, не вся «західня» лексика Словника Б. Грінченка потрапила до живого фонду сучасної літературної мови, так само, як і велике число «східних» слів, зареєстрованих у ньому, лишилося поза цим фондом. Але буде великою помилкою недооцінювати вклад, зроблений галицькими просвітянами у розвиток нашої мови, коли на Наддніпрянщині діяли жорстокі царські укази.

Детальніше зупинимося на лексиці в Словнику Б. Грінченка, яка запозичена з Словника Є. Желехівського. Цей західноукраїнський словник, серед іншої, фіксував і правничу термінологію, а серед джерел, використаних цими лексикографами, багато саме галицьких видань і галицьких авторів, яких, на жаль, бракувало Грінченкові при редагуванні та укладанні свого Словника. Усе ж з Словника Є. Желехівського до праці Б. Грінченка увійшли такі правничі терміни: *адукат* [6, I, 4], *адукант* [6, I, 4], *арештантка* [6, I, 9], *бунтівний* [6, I, 111], *ворохобити* [6, I, 256], *законність* [6, II, 52], *карний* [6, II, 222], *правник* [6, III, 400], *правничий* [6, III, 400], *право цензура* [6, III, 400], *реснт* [6, IV, 11], *речник* [6, IV, 13].

Незважаючи на певну недосконалість лексикографічного опрацювання матеріалу, наявність «незручних і недотепних неологізмів – таких, що їх мабуть тільки ті і вживали, які їх поскладали» Словник Є. Желехівського став, за визначенням Бориса Грінченка, вагомим здобутком для Галичини і Буковини. Адже цей словник був складений на основі фонетичного правопису, вперше систематизованого П. Кулішем і вдосконаленого потім українськими мовознавцями та письменниками. Лексикографічна праця Желехівського була, як на свій час, коштовним здобутком української лексикографії, бо тут «уперше зведено по алфавету та пояснено велику кількість слів, і досі нема ні одного друкованого словаря, що переважив би в сьому словар Желехівського; треба ще завважити, що й досі сей словар є єдиним, який може пособити європейському читачеві знайомитися з українською мовою й письменством» [6, I, XVIII].

З появою Словника Є. Желехівського, в якому були так переконливо показані лексичні багатства української національної мови, «язичіє», як макаронічна літературна мова, в Галичині остаточно було витіснено з ужитку. Сприяв цей словник і тому, що численні діалектизми, запозичення з російської мови, церковнослов'янзми серед правничих термінів поступово були витіснені лексемами, що відповідають лексико-семантичній структурі української мови і є її власним надбанням. Цього ж прагнув досягнути і Словник Б. Грінченка.

«Німецько-руський словар висловів правничих і адміністраційних» К. Левицького також був проаналізований Б. Грінченком, який висловив жаль, що галицький укладач не класифікував правничі терміни, не вказав, що «власне взято ним з народної мови, а що внесено з других джерел» [6, I, XIV].

Хоча Словник К. Левицького і не зазначався серед джерел для Словника Б. Грінченка, але порівняльний аналіз обох лексикографічних праць свідчить про їхню спільність, прагнення якнайширше представити питому українську термінологію. Основна група української правничої лексики в порівнюваних словниках – терміни, які утворені на власному мовному матеріалі, переважно за зразком загальнонародних словотвірних моделей, з використанням загальномовних способів творення.

Борис Грінченко займав доволі різку позицію щодо полонізмів, германізмів, російнізмів – складових частин лексики Західної України, які мали загальноукраїнські відповідники. Це пояснювалося знову як такою турботою письменника про розвиток української літературної мови: побоюванням щодо можливості зміни діалектної бази української літературної мови, загроза якої здавалася цілком реальною в тодішній ситуації. Разом з тим у цьому питанні виявилася і певна недооцінка Борисом Грінченком реальної перспективи розвитку мови, де взаємообмін і взаємовплив діалектів повинен був би статись неминуче.

Чимала частина слів не потрапила до Словника Б. Грінченка тільки тому, що в Наддніпрянщині не вживалася. Для І. Франка «Грінченкова мірка літературності «у нас такого нема» була неприйнятною і на той час невиправданою» [8, 14]. Обстоюючи лексеми, що були властиві західноукраїнському варіантові літературної мови, Франко писав, що це «не жадне крадене добро, а здобутки дійової праці, котрі чомусь народились і повинні вийти на пожиток цілості» [8, 15]. Власне народна мова, як певна наддіалектна система, що об'єднує й узагальнює говори, тобто мовлення сіл та розмовне мовлення містечок, для Франка залишалось отим лакмусовим папірцем, на якому перевірялася уживаність і семантика тих чи інших слів. Ця думка І. Франка «не втратила певної актуальності і в наш час, коли при наявності виробленої загальноукраїнської літературної мови фактично не використовується таке джерело її поповнення, як колишній її західний варіант з його значними лексико-виражальними набутками, з яких далеко не всі витримали випробування часом, але і не всі застаріли і стали непридатними» [8, 15].

Серед різноманітних питань мовного розвитку, які піднімав Борис Грінченко у своїх статтях і дискусійних виступах, знайшли своє місце і теоретичні погляди на вживання іншомовних слів, а в його лексикографічній, літературно-художній діяльності відбилосся реальне мовне чуття письменника щодо вживання іншомовних слів, розуміння ним мовних і художніх законів.

Не заперечуючи ролі запозичень для позначення абстрактних понять і досягнень «новітнього культурного життя», Б. Грінченко разом з тим проголошував обережність у їх використанні, застерігав від надмірностей їх уживання, що, на його думку, повинно було б стати важливою умовою збереження народної основи української літературної мови.

Надто різке розмежування і часом суб'єктивно суворі критерії щодо вживання іншомовної лексики, в тому числі і юридичної, та її остаточного засвоєння мовною системою приводило до певної непослідовності у діяльності Бориса Грінченка – редактора словника. Зокрема, це виявлялося у дещо довільній фіксації або нефіксації правничих лексем словником. Наприклад, фіксація термінів *агент* [6, I, 3], *агеум* [6, I, 9], *воз-*

ний [6, I, 248], жандар [6, I, 474], прокурор [6, III, 470], цензор [6, IV, 427], цензура [6, IV, 427], юриста [6, IV, 532] та ін., але відсутність правничих термінів *адвокатура* [3, 8], *ажіо* [3, 8], *акциза* [3, 10], *кассація* [3, 200], *комісія* [3, 207], *контроля* [3, 212], *патент* [3, 281], *процес* [3, 297], *рента* [3, 314], *рескрипт* [3, 315], *тарифа* [3, 369], *формуляр* [3, 131] та ін., які побутували у мові права Західної України і які, зрештою, стали сучасною нормою.

Незважаючи на певні недоліки (наявність дублетності, графічної та фонетичної неусталеності, відсутності вже існуючих термінів тощо), «Словарь української мови» зробив помітний крок в освоєнні понять юридичної сфери. У зв'язку з актуальністю проблеми відновлення автентичності в українській правничій термінології, що полягає в її дерусифікації, активізації словотворчих ресурсів української мови, Словник Б. Грінченка може стати одним із джерел цього процесу. Зокрема, ця праця може сприяти реабілітації тих історичних термінів, які були штучно витіснені з української юридичної лексики: *карний*, *мешканець*, *показ*, *почин*, *правник*, *правничий*, *речинець*, *речник*, *справник*, *чин* та ін., допомагати соборному принципу відбору найменувань, вироблених лексикографічною практикою Наддніпрянщини і Галичини.

Висновки. Поява Словника Б. Грінченка, разом з іншими даними, і дала підставу І. Франкові в 1907 р. заявити таке: «... можемо сказати, що наша літературна мова в останніх десятиліттях таки значно виробилася. Кожний, хто брався писати тою мовою, наскільки черпав із книжкової традиції, мусів зачинати від Котляревського, Квітки, Шевченка, Марка Вовчка, Нечуя-Левицького, мусить бачити, що тут, у мові тих письменників лежить основа того типу, яким мусить явитися вироблена літературна мова всіх українців... І от кожний, Галичанин чи Українець, хто бажає друкованим словом промовити до найбільшої маси українського народу, мусить уживати мови тої найбільшої маси, а до того мови виробленої найбільшим числом талановитих та популярних письменників» [9, 206].

Словник Б. Грінченка є не тільки однією з відомих лексикографічних праць початку ХХ ст., але й справжнім культурно-історичним явищем. Про високий науковий і професійний рівень цього словника свідчить і те, що до нього й сьогодні звертаються науковці, знаходять у ньому численні матеріали, які використовують у сучасній мовознавчій науці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артикуца Н. Мова права і юридична термінологія : навч. пос. / Н. Артикуца. – К. : Стіло, 2002. – 196 с.
2. Караванський С. Секрети української мови / С. Караванський. – К. : Кобза, 1994. – 152 с.
3. Левицький К. Німецько-український правничий словар / Кость Левицький. – Відень, 1920. – 494 с.
4. Російсько-український словник правничої мови / [за ред. А. Кримського]. – К. : ВУАН, 1926. – 318 с.
5. Сербенська О. Про розроблення української юридичної термінології / О. Сербенська // Радянське право. – 1958. – № 4. – С. 106–112.
6. Словарь української мови / [упоряд. з дод. власн. матеріалу Б. Грінченка]. – К. : Наукова думка, 1996 – 1997. – Т. I–IV.
7. Трач Н. З історії української правничої термінології: 20–30-ті роки ХХ століття / Н. Трач // Наукові записки НаУКМА. – Філологічні науки. – Т. 60. – К. : «Кисво-Могилянська академія», 2006. – С. 49–57.
8. Франко З. Боротьба за українську мову в дожовтневий період / З. Франко // Мовознавство. – 1990. – № 6. – С. 11–16.

9. Франко І. Літературна мова і діалекти / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти тт. – Т. 37. – К., 1982. – С. 205–210.
10. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900 – 1941): Стан і статус / Ю. Шевельов // Ю. Шевельов. Вибрані праці. Мовознавство. Кн. 1. – К. : «Киево-Могилянська академія», 2008. – С. 26–280.
11. Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs. Von der Commission für slavische juridisch-politische Terminologie. Deutsch-ruthenische Separat-Ausgabe. – Wien :Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1851. – 296 S.

REFERENCES

1. Artikuca N. Mova prava i juridichna terminologija : navch. pos. / N. Artikuca. – K. : Stilos, 2002. – 196 s.
2. Karavans'kij S. Sekret ukrains'koi movi / S. Karavans'kij. – K. : Kobza, 1994. – 152 s.
3. Levic'kij K. Nimec'ko-ukrains'kij pravnichij slovar / Kost' Levic'kij. – Viden', 1920. – 494 s.
4. Rosijs'ko-ukrains'kij slovník pravnichoi movi / [za red. A. Krims'kogo]. – K. : VUAN, 1926. – 318 s.
5. Serbens'ka O. Pro rozroblennja ukrains'koi juridichnoi terminologii / O. Serbens'ka // Radjans'ke pravo. – 1958. – № 4. – S. 106–112.
6. Slovar' ukrains'koi movi / [uporjad. z dod. vlasn. materialu B. Grinchenko]. – K. : Naukova dumka, 1996 – 1997. – Т. I–IV.
7. Trach N. Z istorii ukrains'koi pravnichoi terminologii: 20-30-ti roki HH stolittja / N. Trach // Naukovi zapiski NaUKMA. – Filologichni nauki. – Т. 60. – К. : «Kijevno-Mogiljans'ka akademija», 2006. – S. 49–57.
8. Franko Z. Borot'ba za ukrains'ku movu v dozhovtnevij period / Z. Franko // Movoznavstvo. – 1990. – No 6. – S. 11–16.
9. Franko І. Літературна мова і діалекти / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти тт. – Т. 37. – К., 1982. – С. 205–210.
10. Shevel'ov Ju. Ukrains'ka mova v pershij polovini dvadcatjatoho stolittja (1900 – 1941): Stan i status / Ju. Shevel'ov // Ju. Shevel'ov. Vibriani praci. Movoznavstvo. Kn. 1. – K. : «Kijevno-Mogiljans'ka akademija», 2008. – S. 26–280.
11. Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs. Von der Commission für slavische juridisch-politische Terminologie. Deutsch-ruthenische Separat-Ausgabe. – Wien :Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1851. – 296 S.

Стаття подано до редакції 20.02.2015 р.

Ірина ПАТЕН,

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри мовної та міжкультурної комунікації Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) irinapaten@rambler.ru

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА ФРАЗЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ РУХУ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

Стаття присвячена контрастивно-комплексному дослідженню фразеотематичної групи зі значенням руху на матеріалі української, російської, польської та англійської мов як культурних практик і форм суспільної свідомості, що дозволило здійснити їх порівняльно-зіставний аналіз у системі стосунків: людина – мова – культура.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, семантичний розряд, фразема, стійкі словесні комплекси, фразеотематичне поле, лінгвокультурологічна специфіка.

Літ. 9.

Irina PATEN,

Ph.D. in Philology, Senior Lecturer of Language and Intercultural Communication Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) irinapaten@rambler.ru

LINGUISTIC AND CULTURAL SPECIFICITY OF PHRASEOLOGICAL UNITS DENOTING MOTION INTENSITY (BASED ON UKRAINIAN, RUSSIAN, POLISH AND ENGLISH)

The article focuses on the contrastive and complex analysis of the frazeotematic group denoting motion intensity in Ukrainian, Russian, Polish and English languages as cultural practices and forms of social consciousness, which allowed them to carry out comparative analysis in the relations: people – language – culture.

Key words: phraseological units, semantic category, frazema, resistant verbal complexes, frazeotematic field, linguistic and cultural specificity.

Ref. 9.

Ірина ПАТЕН,

кандидат філологічних наук, старший преподаватель кафедри мовної та міжкультурної комунікації Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) irinapaten@rambler.ru

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ СПЕЦИФИКА ФРАЗЕМ ДЛЯ ОБОЗНАЧЕНИЯ ДВИЖЕНИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО, УКРАИНСКОГО, ПОЛЬСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ)

Статья посвящена контрастивно-комплексному исследованию фразеотематической группы со значением движения на материале украинского, русского, польского и английского языков как
© Патен І. Лінгвокультурологічна специфіка фразем на позначення руху (на матеріалі української, російської, польської та англійської мов)

Патен І. Лінгвокультурологічна специфіка фразем на позначення руху... культурних практик и форм общественного сознания, что позволило осуществить их сравнительно-сопоставительный анализ в системе отношений: человек – язык – культура.

Ключевые слова: фразеологические единицы, семантический разряд, фразема, устойчивые словесные комплексы, фразеотематичне поле, лінгвокультурологіческая специфіка.

Лит. 9.

Постановка проблеми. Поняття руху є завжди аксіологічно акцентованим, і це знаходить вираження у його семантичній диференціації (рух як «зміна взагалі»; «переміщення у просторі»; «спрямований рух як розвиток»; «прогрес і регрес» як варіанти розвитку тощо). Рух у просторі, як реальний, так і метафоричний, – це універсалія, відображена в антропоцентричній мовній картині світу, прототиповим образом якого завжди була природна для людини дія, що позначається дієсловом *ходити*, його синонімами та похідними. У категоріях, образах і термінах «ходіння» осмислюється життя людини, причому різні способи найменування ходіння та етимологічна історія основних смислів, пов'язаних з *рухом* (напрям, просторова локалізація, спосіб руху, інтенсивність, шлях, мета, середовище), у різних мовах (в укр.: *ходити*, *йти*; в рос.: *ходить*, *идти*; у польс.: *iść*, *chodzić*; в англ.: *to go*) здебільшого зумовлені національно-культурними особливостями.

Фразеологічні одиниці з компонентом-дієсловом руху неодноразово ставали об'єктом лінгвістичного аналізу. Предметом дослідження були їх структурні та семантичні властивості, закономірності формування семантичної структури фразеологічного знака, встановлення статусу слова-компонента у складі фразеологічних одиниць, виявлення семантичних змін дієслова руху в процесі фразеологізації, диференціація сем різних типів у складі фразеологічного значення [2]. Фраземи не лише характеризують ті чи ті явища об'єктивної дійсності, а й диференціюють поняття про них, виконуючи, отже, власне номінативну функцію.

Аналіз досліджень. У сучасній лінгвістиці актуальними є питання, що пов'язані з представленням фразеологічних одиниць у вигляді єдиної системи, яка відображає особливості фразеологічної семантики, структурно-семантичну неоднорідність, парадигматичні відношення, в які вступають фразеологізми, а також особливості їх функціонування в тексті (М. Алефіренко, А. Архангельська, М. Демський, Д. Добровольський, О. Левченко, В. Мокієнко, А. Мордвилко, О. Селіванова, В. Телія). Особливе місце в класифікаційній парадигмі займає ідеографічний опис фразеологічних одиниць, який має за мету їх угруповання за логіко-системним способом на основі здатності фразеологічної одиниці передавати певне значення (Н. Грозян, А. Емірова, А. Івченко, В. Мокієнко, Ю. Прадід, Ю. Солодуб, В. Ужченко). Предметом вивчення фразеологічної ідеографії є фразеологічна картина світу – образна система стійких мовних одиниць, що формується під впливом різних суб'єктивних і об'єктивних факторів, цінностей, правил та уявлень, які відображають національно-культурну специфіку світорозуміння нації, та представлена у фразеологічних одиницях.

У нашому дослідженні ми опираємося на дефініцію, подану відомим фразеологом В. Телією в «Лингвистическом энциклопедическом словаре»: «Фразеологізм (фразеологічна одиниця) – спільна назва семантично пов'язаних сполучень слів та речень, які, на відміну від подібних до них за формою синтаксичних структур, не утворюються у відповідності із загальними закономірностями вибору і комбінації слів при організації висловлення, а відтворюються у мовленні у фіксованому співвіднесенні семантичної структури та певного лексико-граматичного складу» [4, 558]. На цій підставі об'єднуємо усі стійкі словесні комплекси одним терміном і включаємо їх до складу

фразеології; а з огляду на структурно-семантичні й функціонально-семантичні їх особливості вважаємо перспективною і такою, що знімає розбіжності щодо широкого й вузького розуміння обсягу фразеології, теорію М. Алексеєнка, який виділив у складі фразеології реально існуючі три розділи – ідіоматику, фраземіку й пареміологію [1] і відповідні типи одиниць, у яких закодовані в асоціативно-художній формі явища і ситуації реальної або віртуальної дійсності. Зазначене вище і визначає нашу позицію відносно трактування фразеологічної одиниці.

Широке розуміння об'єкта фразеології має місце не тільки в східнослов'янському мовознавстві, але й у польському, де сягає концепції С. Скорупки, та англійському мовознавстві, де широкого розуміння об'єкта фразеології дотримується зокрема Е. Редфорд. Дослідження останніх років в області фразеології свідчать саме про таке розуміння обсягу фразеології (С. Бомба, Е. Дзямська, С. Либєрек, К. Клоєинська, К. Мосьолек-Глованська, М. Левицький).

Мета статті зумовлена антропоцентричним спрямуванням сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення структурно-семантичної, семіотичної та концептуальної організації фразеотематичного поля руху в неблизько споріднених мовах.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- вирізнити з фразеологічного фонду української, російської, польської та англійської мов вихідну групу фразеологічних одиниць зі значенням руху;
- визначити базовий список і структурно-семантичну класифікацію виокремленої тематичної групи фразеологічних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Сучасна фразеологічна ідеографія досить своєрідно деталізує параметри просторового і перцептивного досвіду людини й актуалізує різні динамічні смисли в семантиці фразеологізмів, співвіднесених з різноманітними кодами (психічним, духовним, міфологічним, біоморфним, соматичним, зооморфним, фітоморфним, ландшафтним, космічним, метеорологічним, за В. Красних). Відтак маємо спільне або відмінне членування когнітивно-семантичного динамічного простору певної мови, втілене у порівнюваних мовах в 9-ти фразеотематичних групах зі значенням руху.

Семантична класифікація зазначених фразеотематичних груп здійснюється за онтологічною (рух у просторі лінійний, нелінійний, по колу), просторовою (концептосфера дороги, шляху і перешкод на шляху, непрямий, кривий рух), антропоморфною (рух зв'язаний з функціями певних частин тіла людини), символічною (символіка тварин, назви частин тіла тварин чи символічна функція предметів, артефактів), фізично-антропоморфною і прагмасемантичною (образно-характеризуючі номени, метафорично перенесені на людину, риси характеру, зріст, вигляд, вік, внутрішні якості, здатність до виконання певних дій і т. ін.).

Обґрунтувавши доцільність членування фразеологічних груп на семантичні розряди з урахуванням стійких словесних комплексів за їх елементарним значенням, тобто за семантичними компонентами або ідеограмами (за Н. Кириловою) [3], виділяємо основні фразеотематичні групи фразем зі значенням руху у зіставлювальних мовах: *швидкість, інтенсивність руху; повільний темп руху; спосіб пересування, характер руху; швидко, поступове або раптове зникнення; вказівка на раптову появу; рух до об'єкта, відношення до об'єкта; рух у зворотньому напрямку; невизначеність напрямку руху; хаотичний рух, пересування без мети.*

Найбільш чисельною в усіх досліджуваних мовах є фразеотематична група «*швидкість пересування*» і пов'язана з нею ідеограма «інтенсивний початок руху», які ма-

ніфестуються дієсловами інтенсивного руху у складі фразеологізмів: *бігти, знати, летіти, пуститись, рвати, мчати* // *бежать, мчатся, лететь, рвать* // *latać, biegać, iść, ruszyć, poruszać się, posuwać się, pędzić, rwać* // *go, fly, run, move, travel* – *пуститися* (кинутися) *бігти; дати волю ногам; з усіх ніг кинутися* // *броситься бежать; броситься стремглаз; сорваться с места* // *dać drapaką; dać dyla; ruszyć z kopyta* // *make a bolt for it; cut and run; give sbmd the slip*. Деякі образні номени репрезентовані різними комбінаціями ідеограм 'інтенсивність' і 'раптовість, моментальність' (*кинутися з усіх ніг* «дуже швидко почати бігти», *показати н'яти* «тікати поспіхом»; англ. *like greased lightning; like old gooseberry; like a horse on fire*), що зумовлено амбівалентністю семантичної структури зазначених перифрастичних та ідіоматичних зворотів (при поєднанні архетипної символіки вогню й світла, позначених ідеєю раптовості та образом коня).

Досить продуктивним є коло фразеологізмів, що виражає прямо протилежне значення – «*повільний темп пересування*» (як *черепаха* (*іти, плентатися*); *нога з ногою* (*іти, плентатися*) // *черепашиьм шагом* (*ходом*); *едва* (*еле*) *ноги передвигать* (*волочить*) // *wlec się noga za nogą; ledwo powłoczyć nogami; mieć nogi jak z ołowiu*). Група фразеологізмів англійської мови значно менша і охоплює лише декілька одиниць: *at a snail's pace / at a snail's gallop; hardly put one foot in front of the other; go at a crawl; go at a walk*.

У межах фразеотематичної групи «*спосіб пересування, характер руху*» вирізняються ідеограми 'рух потоком', 'суцільною масою', 'рух навпомацки', 'рух рачки', 'рух крізь натовп', який супроводжується тиснявою і штовханиною або навпаки 'вільний, нічим не обмежений рух': *хмарою сунути; повзти на чотирьох* // *валом валит* // *walić tłumem; pełzać na czworakach* – усі вони виявляються типологічно подібними за внутрішньою формою, на відміну від тих, які позначають поєднані з національно-культурними реаліями й предметами безеквівалентні культурні акціональні сценарії типу *гонки скакати, бігти як собака на пошвист* // *to travel /walk bodkin*. Наголосимо, що в англійській мові характер руху зумовлений: 'подоланням різних перешкод і границь' (*to cut off a corner*), 'перешкодами у зв'язку із погодними умовами' (*to have the wind in one's face*), 'ускладненим рухом через натовп' (*to edge one's way*), 'узгодженим/неузгодженим рухом' (*to keep pace/step with smb / smth*) та ін.

Практично в усіх досліджуваних мовах простежується ідеограма 'рух пішки' (укр. *міряти кроками/ногами, їхати на батьківських/на двох своїх*, рос. *на своих двоих, ползть на четвереньках/на корташки взять*, польськ. *na czworakach chodzić*; англ. *to go on all fours*), розмежування яких визначається специфікою прояву епідигматичних зв'язків семантичного поля переміщення (антропоморфний вимір відстані – пов'язаний з переміщенням кроками або ногами чи рухом навколішках). Крім цих інваріантних семантем (*нога-ступня*) в англійській ширше реалізуються значення – *копото*, або *курава, нісок чи гравій* (*to hit the grit*), які, природно, є наслідком швидкого бігу чи ходи суб'єкта. Окремо треба сказати про деякі національно марковані історичні антропомісні реалії та транспортні засоби – *to ride Bayard of ten toes* («їхати конем із десяти пальців», де *Bayard* – Байяр, чарівний кінь гнідої масті із лицарських романів), образні знаки з іронічною конотацією – *to ride in the marrowbone coach* – їхати 'на своїх двох' – «йти пішки».

Натомість за каузативною ознакою в межах фразеотематичної групи «*вказівка на зникнення*» виділяється ціла низка синонімічних варіантів дієслівних та адвербіальних сполук зі значенням раптового руху, руху зненацька, компоненти яких входять у дис-трибутивні зв'язки з дієсловами деструкції, руйнування, вказівкою на зникнення або знищення матерії або об'єкта. Зауважимо, що йдеться не стільки про фізичне зникнення

(людина як матеріальна істота не може просто розчинитися в повітрі), скільки про невідомий, неочікуваний спосіб руху як зникнення, який, скоріше, має епідігматично-образну, ніж онтологічну складову: *тільки й бачили; біс злизав // как ветром сдуло // przepaść jak kamień w wodę, sphywaj stąd*. Англійські сполуки нейтрального характеру об'єктивують зникнення нефізичне, а уявлюване (зникнути, розчинитися *в повітрі, суняві*) або фізичне – втекти, подітись кудись, яке реалізується через образ пилу, куряви, що підіймається по дорозі після швидкого руху чи їзди: *not see someone for dust*; актуалізуються й локативи, що сягають архетипної символіки води, міфологічного низу: *take a running jump; go climb a tree; go to hell; go jump in the lake*. Окремі одиниці типу *шукати вітра в полі* каузують сему зникнення й динаміку суб'єкта як результат раптового руху. Деякі емотивні фраземи можуть передавати як позитивне, так і негативне ставлення до адресата: польське *diabli kogoś wzięli* функціонує у слов'ян як вигук обурення, роздратування, відсил 'піти геть'.

Антонімічні образи **раптової появи** представлені здебільшого прислівниковими фраземами з компонентами *як, мов, ніби // как будто, словно*, причому семантичний актант виступає в цьому разі у ролі джерела, причини появи чогось: *как снег на голову // wpaść jak bomba // bolt from the blue, thunderclap in a clear sky*.

Більш релевантною для слов'янського лінгвокультурного простору є фразеотематична група **«рух до об'єкта»**. Провідним є значення близькості, сукупності, скооперованості дій, єдності суб'єкта і об'єкта: *наступати на п'ятки // наступать на хвост, висеть на хвосте // gonić w piętę, chodzić ślad w ślad // to follow at one's heels, to follow as a shadow*.

Рух у зворотному напрямку онтологічно поєднується з ідеєю зворотного руху, яка реалізується відповідними дієслівними фразеологізмами типу *повертати голублі назад, рачкувати назад // дать задний ход, от ворот поворот // być z powrotem, zabierać się do powrotu, wyjść po angielsku*. Промовистою виявляється внутрішня форма польського звороту *wracać na stare śmieci*, у якій реконструюється культурно переосмислене узагальнене значення домівки, рідного дому. В англійській мові їй відповідають фраземи з антропоморфними компонентами – *крокувати* з додатковою семою раптовості, інтенсивності: *to retrace one's steps / way; to tread back one's steps*.

Національно-культурною специфікою вербалізації фразеотематичної групи **«невизначеність руху»** вирізняється передусім англійська мова, у якій наявний нечітко окреслений напрям або різноспрямований, безладний, хаотичний рух, переміщення в невизначеному або ж хибному напрямку, втрата шляху: *all over the shop, set one's face, hither and thither, back and forth, walk a turn, lose one's way*.

До складу фразеотематичної групи **«хаотичний рух, пересування без мети»** входять синонімічні за значенням дієслова (різноспрямованого руху) здебільшого з негативною конотацією, дієслова зі значенням непрямого руху, безперервного, циклічного руху і под. (*крутитися як білка в колесі, крутитися (вертїтїся, витїся, звиватїся) в'юном (як в'юн) біля (навколо) кого // вертеться (кружїтїся) как белка в колесе, вертеться (виться) в'юном*. У польській мові значення пересування без мети представлене в такий спосіб – *chodzić jak Marek po piekle, pójść za ciosem, iść za siódmą rzekę, puścić się w świat, szlifować bruki* і под.); в англійській мові представлено широку поліфонію семантики: *to do the block, to beat one's way, to be on one's pins, to be on the move, to be on the pad, to carry the banner, to cover the ground, to hit the breeze, to knock about*.

Похідною від цієї є ідеограма **«різноспрямований, але не безладний, нейтральний рух»**, яка представлена ідеєю руху по колу; джерелом такого руху виступають здебільшо-

шого артефакти, іграшки, ігри, окремі предмети матеріальної культури, іноді з додатковою модальною оцінкою зайвості, непотрібності: *kręcić się jak fryga, zataczać kolo, robić okrąg, kręcić się w wirze (tańca), kręcić się jak w kolowrotku, tańczyć kolem, zrobić kolo* // *top is asleep, to fetch / make a circuit, to go one's rounds*. Натомість саме в польській лінгвокультурі визначеність напрямку переміщення представлена більш імпліцитно, про що свідчить зворот *chodźć po kominkach*, який відбиває етикет, звичаєвість і певну мету візиту – *do przyjaciół, поспілкувати, порозмовляти, провести час*. Окремі сполуки слів належать до слабо фразеологізованих або перехідних між вільними і зв'язаними – *udać się na wizytę, udać się z odwiedzinami*.

Що стосується такого важливого аспекту переміщення як роль синтаксичних актантів і стосунок до об'єкта, то варто відзначити, що цей аспект розглядається нами вкупі з аспектуально-семантичними класами дієслів (А.Залізняк, Д.Шмельов) й стосунком до маніфестації руху в одному напрямку чи в різних напрямках. Це особливо відчувається на рівні похідних префіксальних дієслів у складі фразеологічних одиниць зі значенням однократності, раптовості, непоторюваності дії у слов'янських мовах, де ця категорія (перебігу дії в часі у поєднанні із синтактикою афіксальних формантів дієслів є суттєвою). Продемонструємо цю тезу на прикладі деяких компаративних фразеологічних одиниць польської мови, які реалізують специфіку вираження руху стосовно об'єкта: 'наближення до об'єкта' (переносно – *podobність-неподобність речей*): *podchodzi ktoś do kogoś (lub) czegoś Jak pies do jeża*; 'віддалення від об'єкта' *odszedł (odchodzi) ktoś jak zmyty/niepyszny, odskoczył (odskakuje) ktoś jak oparzony, poparzony, jak piłka, odgania się ktoś od kogoś jak od muchy/od natrętej/uprzykrzonej muchy*; 'рух навколо об'єкта (перешкоди)': *objechał ktoś kogoś jak święty Michał diabła*, пор. рос. *на кривой козе не объедешь*; 'непрямий рух об'єкта вниз', поєднаний із згадуваною семантикою раптовості дії, неочікуваності, деградації зовнішніх сил: *wpada (wpadł) ktoś jak śliwka w kompot* "несподівано потрапити у скрутну, безвихідну ситуацію", *runął ktoś na kogoś jak burza, runęło coś na kogoś jak grom*. З огляду на цю лексико-граматичну категорію дієслів маніфестується у фразеотематичній групі «*різноспрямованість, хаотичність руху, пересування без мети*» яка об'єднує такі фраземи: *тинятися по світу // pójść za ciosem // to beat one's way*. Деякі образно-характеризуючі одиниці компаративного характеру зі значенням безперервного руху позначають циклічний рух, рух по колу або непрямий рух при поєднанні з деякими актантами, вираженими предметами-артефактами, знаряддями чи іхтіономенами: *kruttиться дзигуло // вертеться в'юном // kręcić się jak fryga // to take a compass*.

Висновки. У результаті аналізу фразеологічного матеріалу виявлено активні компоненти значень, що денотують динамізм, спрямованість, тривалість, спосіб і характер пересування і є універсальними, оскільки охоплюють цілу низку слов'яно-германських мов. Ідеографічна характеристика фразеологічних одиниць дозволяє визначити загальне, тобто логічну схему (сітку координат) об'єктивно існуючих рухів і переміщень людини у просторі, та національно-специфічне втілення в окремій мові. Найбільш чисельною в усіх досліджуваних мовах є фразеотематична група «швидкість пересування» і пов'язана з нею ідеограма «інтенсивний початок руху», що цілком є закономірним, оскільки швидкість притаманна людській природі і відповідає потребам її комунікації і життєдіяльності. Також досить значним є коло фразеологізмів, що виражає прямо протилежне значення «повільний темп пересування», і фразеологізмів, що позначають напрям і спосіб пересування.

Розглянувши українські, російські, польські та англійські фразеологізми на позначення руху в просторі, більшість з яких об'єднано у дев'ять тематичних груп, виявлено

повну еквівалентність у плані вираження і часткову – в плані змісту. Це пояснюється тим фактом, що концепт «крух» є універсальним за своїм наповненням і однаково значимим для представників багатьох культур. Таким чином виявлено як спільні, так і специфічні властивості фразеологічних одиниць зі значенням руху. З одного боку, спільність виявлення ознак свідчить про культурну універсальність уявлень про переміщення в просторі, а з другого – описані відмінності є проявом національної специфіки, що відображає характер народу, його духовне життя, етнічний побут, темперамент тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеенко М. А. Объём и уровневое положение фразеологической системы языка / М. А. Алексеенко // *Lingwistische Arbeitsberichte*. – Leipzig, 1980. – Nr. 27. – С. 38–55.
2. Иванова Е. Структурно-семантические свойства фразеологизмов с компонентом-глаголом движения : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Е. Иванова. – Курган, 1991. – 17 с.
3. Кириллова Н. Идеограмма как элемент фразеологической семантики и её изучение сопоставительным методом / Н. Кириллова // *Лексическая семантика и фразеология: (межвузовский сб. науч. трудов): статьи*. – Ленинград, 1987. – С. 74–82.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-український фразеологічний словник / [упор. К. Баранцев]. –К. : Знання, 2006. – 1056 с.
2. Фразеологічний словник української мови / [уклад. В. Білоноженко, В. Винник]. – К. : Наукова думка, 1993. – Т. 1. – 528 с.
3. Фразеологічний словник української мови / [уклад. В. Білоноженко, В. Винник]. – К. : Наукова думка, 1993. – Т. 2. – 984 с.
4. Фразеологический словарь русского языка / [под ред. А. Молоткова]. – М. : Сов. Энциклопедия, 1968. – 543 с.
5. Słownik frazeologiczny / [oprac. A. Kłosińska]. – Warszawa : PWN, 2010. – 655 s.

REFERENCES

1. Alekseenko M. A. Obъom i urovnevoe polozhenie frazeologicheskoy sistemy jazyka / M. A. Alekseenko // *Lingwistische Arbeitsberichte*. – Leipzig, 1980. – Nr. 27. – S. 38–55.
2. Ivanova E. Strukturno-semanticheskie svojstva frazeologizmov s komponentom-glagolom dvizhenija : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / E. Ivanova. – Kurgan, 1991. – 17 s.
3. Kirillova N. Ideogramma kak jelement frazeologicheskoy semantiki i ejo izuchenie sopostavitel'nym metodom / N. Kirillova // *Leksicheskaja semantika i frazeologija: (mezhdvuzovskij sb. nach. trudov): stat'i*. – Leningrad, 1987. – S. 74–82.
4. Lingvisticheskij jenciklopedicheskij slovar' / [gl. red. V. N. Jarceva]. – M. : Sovetskaja jenciklopedija, 1990. – 685 s.

1. Anglo-ukrajins'kij frazeologichnij slovník / [ypor. K. Barancev]. –К. : Znannya, 2006. – 1056 s.
2. Frazeologichnij slovník ukrajins'koji movi / [uklad. V. Bilonozhenko, V. Vinnik]. – К. : Naukova dumka, 1993. – Т. 1. – 528 s.
3. Frazeologichnij slovník ukrajins'koji movi / [uklad. V. Bilonozhenko, V. Vinnik]. – К. : Naukova dumka, 1993. – Т. 2. – 984 s.
4. Frazeologicheskij slovar' russkogo jazyka / [pod red. A. Molotkova]. – М. : Sov. Jenciklopedija, 1968. – 543 s.
5. Słownik frazeologiczny / [oprac. A. Kłosińska]. – Warszawa : PWN, 2010. – 655 s.

Статтю подано до редакції 27.02.2015 р.

*Ольга ПОЛИЩУК,
старший преподаватель кафедры теории и практики перевода
ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»
(Украина, Ужгород) university_mail@ukr.net*

ПЕРЕВОД ТОПОНИМОВ КАК ЭЛЕМЕНТ ЛИНГВОСТРАНОВЕДЧЕСКОГО АСПЕКТА ИЗУЧЕНИЯ ЯЗЫКА

В статье предпринята попытка анализа изменений лексической системы языка под влиянием экстралингвистических факторов (геополитических изменений, развития межкультурной коммуникации) и их влияния на процесс формирования лингвострановедческой компетенции студентов-переводчиков.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, лингвострановедческий аспект, переводческая ономастика.

Лит. 4.

*Ольга ПОЛИЩУК,
старший викладач кафедри теорії та практики перекладу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(Україна, Ужгород) university_mail@ukr.net*

ПЕРЕКЛАД ТОПОНІМІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОГО АСПЕКТУ ВІВЧЕННЯ МОВИ

Стаття є спробою проаналізувати зміни у лексичній системі мови під впливом екстралінгвістичних факторів (геополітичних змін, розвитку міжкультурної комунікації) та їхній вплив на процес формування лінгвокраїнознавчої компетенції студентів-перекладачів.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, лінгвокраїнознавчий аспект, перекладацька ономастика.

Лит. 4.

*Olga POLISHCHUK,
Senior Lecturer of Translation Theory and Practice Department
SHEU «Uzhhorod National University»
(Ukraine, Uzhgorod) university_mail@ukr.net*

TOPONYMS TRANSLATION AS A COMPONENT OF CULTURE-ORIENTED LINGUISTICS

An article shows an attempt to analyse the lexical changes under the influence of extralinguistic factors (geopolitical changes, intercultural communication development) and its role in the process of culture-oriented linguistic competence formation of the future translators.

Key words: intercultural communication, culture-oriented linguistics, translation onomastics.

Ref. 4.

Постановка проблеми. Способность к успешной межкультурной коммуникации в период глобализации и расширения масштабов межгосударственного обще-

ния предполагает высокий уровень межкультурной компетенции, которая состоит из языковой компетенции и лингвострановедческой компетенции. Языковая компетенция, по принятому в современной методике мнению, подразумевает владение достаточным запасом языковых средств для осуществления коммуникации с носителем иностранного языка. На практике овладение иностранным языком включает усвоение не только языковых явлений и понятий, но и достаточно обширного запаса фоновых знаний, позволяющих изучать реалии страны. Лингвострановедческий аспект изучения иностранного языка позволяет выявить «экстралингвистическое» значение слова, с помощью которого можно осуществить связь лексической системы языка с внеязыковой действительностью. Таким образом, задачей лингвострановедения становится изучение языковых единиц, отражающих национальные особенности культуры народа, и языка как средства хранения культурно-исторической информации.

Представители лингвострановедческого направления изучения языка сосредотачивают свое внимание на исследовании разных пластов лексики как хранилища культурно-исторической информации о народе-носителе языка. Однако недостаточной разработанностью отличается такой аспект лингвистической теории перевода как переводоведческая ономастика – наука об именах собственных.

Анализ исследований. Проблеме межкультурной коммуникации и межкультурной компетенции уделяется внимание в многочисленных исследованиях отечественных и зарубежных ученых. Методологической базой исследования послужили общетеоретические и методические положения, разработанные в научных трудах Е. М. Верещагина, В. Г. Костомарова, Т. Д. Томахина и др.

Дифференцированный подход к проблеме переводческой ономастики предложен в трудах профессора Д. И. Ермоловича. Из последних его работ в этой области немалый интерес вызывают труды «Имена собственные на стыке языков и культур. Заимствование и передача имён собственных с точки зрения лингвистики и теории перевода» (2001) и «Имена собственные: теория и практика межъязыковой передачи» (2005). Главной научно-теоретической заслугой указанных работ является разработка оснований отдельного направления в лингвистической теории перевода – переводоведческой ономастики как научной основы для регламентации практических переводов.

Цель статьи. Целью данной работы является попытка проанализировать изменения лексической системы языка под влиянием экстралингвистических факторов (геополитических изменений, развития межкультурной коммуникации) и проследить, как правильное наименование стран может влиять на формирование межкультурной компетенции индивида.

Основной материал. Имена собственные (ИС) в широком понимании этого термина – одна из самых серьёзных и недостаточно разработанных переводческих проблем. К этой категории лексики, кроме собственно антропонимов, относятся также топонимы, наименования организаций, товарные знаки, клички животных, имена сказочных персонажей и др.

Одним из элементов лингвострановедческого аспекта изучения иностранного языка, с помощью которого можно осуществить связь лексической системы языка с внеязыковой действительностью, является система топонимов. Топонимика – интегральная научная дисциплина на стыке географии, истории и лингвистики – изучает географические названия (топонимы), их происхождение, смысловое значение, раз-

витие, современное состояние, написание и произношение. Этот пласт лексики отражает национальные особенности культуры народа и выступает средством хранения исторической информации.

Переводчики, журналисты, людей других специальностей сталкиваются с проблемой передачи ИС средствами другого языка каждодневно и решают их каждый по-своему, поскольку на данный момент нет ни надежных ономастических словарей, ни общепринятых инструкций для передачи имён собственных на другой язык. Можно констатировать, что в этой области есть место самодеятельности, не только на уровне компаний и организаций, но и на уровне государственных служб, сталкивающихся с необходимостью перевода имен собственных.

Актуальность этого вопроса становится очевидной, если принять во внимание стремительные геополитические изменения в мире. Распад существовавших государств, появление новых территориально-государственных образований, мобильность населения и связанная с этим необходимостью в большом количестве документов с указанием имени и названия территории, региона, страны на иностранном языке приводят к необходимости стандартизировать приемы перевода имен собственных.

Активизация межкультурных и межъязыковых контактов, работа в условиях многоязычной среды, обилие документации (международные паспорта, контракты, транспортные схемы) на нескольких языках расширяет сферу не только профессионального перевода, но и стихийного языкового посредничества. В сфере межъязыковой коммуникации есть тысячи практиков, нигде не учившихся ни переводу, ни работе с языковыми материалами (работники паспортных столов, органов РАГС). Даже в высшей школе при подготовке переводчиков свойства и принципы передачи имен собственных изучаются крайне слабо. Так, переводчиков с языков стран СНГ сегодня практически не готовят, а при работе с этими языками в последнее время возникли серьёзные проблемы, связанные с уменьшением роли русификации в документах граждан этих стран и передачей имен собственных средствами другого языка. В этой связи особое значение приобретает необходимость акцентировать внимание будущих переводчиков на особенностях работы с такой категорией лексики.

ИС можно считать опорными точками в межъязыковой коммуникации, в изучении иностранного языка и в переводе с него. Они исполняют функцию межъязыкового, межкультурного связующего звена. Иллюзия того, что имена и названия не требуют особого внимания при изучении иностранного языка и в практике перевода, привела к тому, что их, как правило, не включают в двуязычные словари, о них мало что говорится в учебниках по переводу.

Как отмечает Д. И. Ермолович, «ИС в своей изначальной языковой среде обладают сложной смысловой структурой, уникальными особенностями формы и этимологии, способностями к видоизменению и словообразованию, многочисленными связями с другими единицами и категориями языка» [1, 6]. При передаче ИС на другом языке часть этих свойств теряется. Если не знать или игнорировать эти особенности, то перенос имени на другую лингвистическую почву может не только не облегчить, но и затруднить идентификацию носителя имени, тем самым затрудняя межкультурную коммуникацию.

Слабая научная разработанность вопроса приводит к многочисленным ошибкам и разночтениям в переводе текстов и использовании иноязычных имён и названий. Ономастика и теория перевода уделяют мало внимания вопросу о закономерностях межъязыкового переноса ИС.

Носители собственных имен (физические лица, государства, т.п.) правомерно настаивают на правильной, с их точки зрения, передаче этих имен средствами другого языка. В этой связи необходимо помнить о повышенной значимости ИС для идентификации индивида или объекта. Если при назывании предмета нарицательным именем можно пользоваться синонимами, то искажение ИС способно нанести ущерб коммуникации, поскольку в культуре общества это имя может нести официальный характер и иметь юридические последствия. Такой межкультурный, лингвострановедческий аспект этой категории лексики требует особого внимания при подготовке переводчиков и при практической их деятельности.

Так, недавние события, связанные со спорами о названии Персидского залива отражают значимость языковых единиц как надязыковых символов, носителей культурного и даже политического значения для нации.

Название водоёма, разделяющего Иранское нагорье и Аравийский полуостров, за которым исторически закрепилось название «Персидский залив», является традиционным со времён древнегреческих географов Птолея и Страбона. На почти всех картах, напечатанных до 1960 года, и в большинстве современных международных договоров, документов и карт этот водоём известен как «Персидский залив». Ослабление политического и экономического влияния Ирана в 70-х гг. и появление арабского национализма привели к использованию термина «Арабский залив» в нескольких арабских странах. Название «Арабский залив» официально используется в Лиге арабских государств и в документах ООН на арабском языке.

Исламская Республика Иран, до 1935 также Персия, использует только термин «Персидский залив» и не признаёт названий «Арабский залив» или просто «Залив». Иран не считает последний вариант именовании беспристрастным и рассматривает его использование как вклад в отказ от исторического названия. Так, в феврале 2010 года Иран пригрозил закрыть своё воздушное пространство для иностранных компаний, особенно из региона залива, если они не используют термин «Персидский залив» [4]. В 2004 году власти Ирана запретили Атлас мира, изданный Национальным географическим сообществом США, из-за того, что Персидский залив в нём обозначен как «Арабский залив» [2]. На церемонии открытия XVI Летних Азиатских игр 2010 года в Гуанчжоу Персидский залив был назван «Арабским заливом», из-за чего посольство Ирана в Пекине направило китайским властям ноту протеста [3].

В Иране крайне чувствительно реагируют на такие ошибки, утверждая, что название залива подтверждено многочисленными историческими, географическими и научно-исследовательскими документами. Использование же термина «Арабский залив» является, по мнению иранцев, искажением общепризнанных фактов и прямым оскорблением Ирана.

Топоним здесь выступает средством национальной идентификации и инструментом сохранения исторической памяти.

Схожую ситуацию иллюстрируют примеры из Юго-Восточной Азии. Мьянму до сих пор многие в мире называют Бирмой. Преобладающий этнос на территории страны – бирманцы, так что англичане при создании там своей администрации назвали страну Бирмой. Название государства в 1988 году было изменено на «Мьянма» (что в переводе с бирманского языка означает «быстрый» или «сильный»). Правители этой страны настаивают на этом названии, однако оно не признается некоторыми международными политическими организациями и СМИ. Предпочтение не в пользу

правильных названий воспринимается в Мьянме как политически мотивированное действие или как колониальный пережиток.

Таиланд до 1939 года назывался Сиамом. Решение о переименовании было принято через несколько лет после революции. Слово Тхай является названием этноса, который проживает в центральных районах страны.

Другой пример: индийский парламент в законодательном порядке изменил названия трех крупнейших индийских городов: Бомбея, Мадраса и Калькутты. Город Бомбей – современный Мумбаи – коммерческий центр Индии. В 16 веке семь островов Индии были подарены португальцам, после перешли англичанам, позже вернулись Индии, превратившись в один мегаполис. Несколько раз Бомбей менял название, и только в 1997 г. город стал носить историческое название местности. Мумбаи – древнее название города, происходит якобы от имени индуистской богини Мумби, местом поклонения которой был этот город. Хотя название официально изменено на Мумбаи, прежнее название всё ещё используется жителями города.

Вскоре были переименованы Калькутта (теперь следует произносить и писать как Колката, что более соответствует его произношению на бенгальском языке) и Мадрас-Ченнай (имя правителя области во время основания селения). Все переименования официально озвучивались как освобождения от португальского и английского искаженного произношения местных названий.

Следующий пример иллюстрирует сложившийся в современной лингвистике и практике принцип главенства формы при формировании межъязыковых соответствий ИС. Африканское государство Côte d'Ivoire (фр.), бывшая колония Франции, потребовало в ООН в 1986 г., чтобы на других языках в официальный обиход были введены названия, отражающие не внутреннее содержание (Берег Слоновой Кости, рус.; Ivory Coast, англ.), а внешнюю форму. Используемые с того времени названия the Republic of Côte d'Ivoire (англ.), Кот-д'Ивуар (рус.) отражают свойство принадлежности ИС объекту, имеющее языковое, культурное и юридическое значение.

Выводы. Вышесказанное позволяет отметить, что проблема интеграции компонентов культуры в процессе обучения иностранным языкам и подготовки специалистов-переводчиков имеет долгую историю, но не потеряла своей актуальности. Тезис о неотделимости изучения иностранного языка от одновременного ознакомления с культурой страны изучаемого языка, ее историей, социокультурными традициями, особенностями национального видения мира народом-носителем является общепризнанным в методике преподавания. Однако, несмотря на внимание, которое проявляется к вопросу лингвострановедческого анализа топонимов при подготовке переводчиков, эта проблема изучена недостаточно.

Таким образом, актуальность данного исследования заключается в том, что изменения экстралингвистического характера закрепляются в языке, поэтому представляется необходимым развивать лингвистическую компетенцию будущих переводчиков с учетом страноведческого элемента. Данный лингвострановедческий аспект требует постоянного внимания в связи со множеством происходящих изменений, представляется весьма актуальным и предлагает много материала для дальнейших исследований.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ермолович Д. И. Имена собственные : теория и практика межъязыковой передачи / Д. И. Ермолович. – М. : Р. Валлент, 2005. – 416 с.

2. Власти Ирана запретили Атлас мира : [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://lenta.ru/world/2004/11/24/gulf/>
3. Иран выразил протест Китаю по поводу искажения названия Персидского залива : [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.rosbalt.ru/main/2010/11/16/790490.html>
4. Spencer R. Iran Threatens Flight Ban over ‘Persian’ Gulf Name Row / Richard Spencer : [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iran/7293430/Iran-threatens-flight-ban-over-Persian-Gulf-name-row.html>

REFERENCES

1. Ermolovich D. I. Imena sobstvennye : teorija i praktika mezhjazykovoj peredachi / D. I. Ermolovich. – М. : R. Vallent, 2005. – 416 s.
2. Vlasti Irana zapretili Atlas mira : [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa : <http://lenta.ru/world/2004/11/24/gulf/>
3. Иран выразил протест Китаю по поводу искажения названия Персидского залива : [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa : <http://www.rosbalt.ru/main/2010/11/16/790490.html>
4. Spencer R. Iran Threatens Flight Ban over ‘Persian’ Gulf Name Row / Richard Spencer : [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa : <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iran/7293430/Iran-threatens-flight-ban-over-Persian-Gulf-name-row.html>

Статтю подано до редакції 27.02.2015 р.

Наталія РАШКИ,

викладач кафедри міжнародних комунікацій факультету туризму та міжнародних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(Україна, Ужгород) hlushchak_natalia@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ПОРТРЕТНИХ ОПИСІВ У РОМАНІ «ТАЄМНИЙ САД» Ф. Г. БЕРНЕТ

Стаття присвячена розглядові особливостей портретних описів у романі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет. Встановлено й систематизовано найбільш характерні лексичні й образно-стилістичні засоби портретної репрезентації героїв.

Ключові слова: проза Ф. Г. Бернет, портретний опис, портретна репрезентація, мовно-стилістичні особливості.

Лит. 12.

Nataliy RASHKI,

lecturer of International Communications Department Tourism and International Communications Faculty SHEU «Uzhhorod National University»
(Ukraine, Uzhgorod) hlushchak_natalia@mail.ru

THE PORTRAIT DESCRIPTION PECULIARITIES IN THE NOVEL «THE SECRET GARDEN» BY F. H. BURNETT

The portrait description peculiarities in the novel «The Secret Garden» by F. H. Burnett is shown in the article. The most typical lexical, figurative and stylistic means of characters portrait representation are ascertained and systematized.

Key words: F. H. Burnett prose, portrait description, portrait representation, lingual and stylistic peculiarities.

Ref. 12.

Наталья РАШКИ,

преподаватель кафедры международных коммуникаций факультета туризма и международных коммуникаций ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»
(Украина, Ужгород) hlushchak_natalia@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ ПОРТРЕТНОГО ОПИСАНИЯ В РОМАНЕ «ТАИНСТВЕННЫЙ САД» Ф. Г. БЕРНЕТТ

В статье рассматриваются особенности портретного описания в романе «Таинственный сад» Ф. Г. Бернетт. Установлено и систематизировано характерные лексические и образно-стилистические средства портретной репрезентации героев.

Ключевые слова: проза Ф. Г. Бернетт, портретное описание, портретная репрезентация, лингвостилистические особенности.

Лит. 12.

Постановка проблеми. Портретний опис літературного персонажа – важлива складова будь-якого художнього твору, оскільки відіграє значну роль у створенні його

цілісного образу. Метою цієї розвідки є проаналізувати використання найбільш характерні лексичних засобів у портретних описах персонажів у романі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет. У художньому тексті центральним об'єктом зображення є людина, а всі події, ситуації, що описуються в тексті – засобом її всебічної характеристики. Свій погляд на сутність людських характерів автор художнього твору розвиває в системі створюваних ним образів дійових осіб, що втілюють у собі синтез художнього узагальнення і конкретної неповторюваної індивідуалізації у світі естетичного ідеалу митця [4, 84].

Головним завданням даної статті є аналіз лінгвостилістичної специфіки портретних описів у прозовому творі англomовної авторки.

Аналіз досліджень. Мовні особливості портретного опису у художніх творах, написаних митцями в різні епохи, неодноразово ставали предметом детального вивчення лінгвістів. Портрет персонажа перебуває у фокусі літературознавчих (В. Барахов, Б. Галанов, М. Уртмінцева) і лінгвістичних студій як у плані синхронії, так і діахронії. Вивчалися структурно-композиційний (С. Гончарова, Т. Іжевська), стилістичний (О. Горшенева, І. Краус), лінгвопрагматичний (Н. Борисенко) та лінгвокогнітивний (С. Селезньова) аспекти портрета. Однак, мовні особливості портретного опису в романі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет ще не були предметом уваги дослідників.

Мета статті – дослідити особливості портретних описів у прозовому творі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет, а також окреслити найбільш характерні лексичні й образно-стилістичні засоби портретної репрезентації героїв.

Виклад основного матеріалу. Портрет, власне, як образ людини, широко представлений не лише в літературі, але й в інших видах мистецтва, зокрема у живописі, який і здійснив безпосередній вплив на його розвиток у словесності. Саме в історії живописного та літературного портретів простежується еволюція форм художньої свідомості. З одного боку, така еволюція пов'язана з розподілом функцій між різними видами мистецтва, а з іншого – відображає тенденції до синтезу літератури та живопису, зумовленого їхнього спорідненою природою.

В історії естетики зафіксовано численні докази використання досвіду пластичних мистецтв в осмисленні художньої образності. Аналогія між літературним портретом – живописним портретом дає змогу пояснити його художню природу засобами іншого мистецтва. Основною метою як письменника, так і живописця постає створення художнього образу, за яким стоїть світ окремої особистості, її життя, біографія. Усе описується кризь призму індивідуального сприйняття художника. Визначальна різниця полягає в тому, що портрет в живописі – це жанр, а в літературі – елемент структури художнього твору [3, 9–10].

Особливістю портретного опису є також і те, що він ніколи не буває вичерпним. Портрет може бути лаконічним, стислим, докладним, але безпосередньо він не співвідноситься з зоровим сприйняттям людини. Проте, ця неповнота портрету персонажу у художньому творі доповнюється цілим рядом моментів, що приєднуються до зовнішності, малодоступних або зовсім недоступних безпосередньо образотворчому мистецтву: манери, хода, тембр голосу, вираз обличчя, що змінюється, вся зовнішність у ті чи інші історичні моменти життя людини [2, 8].

Портрет – це важливий засіб, що творить характер героя. Вагому роль відіграє тут світогляд митця та його творча уява. Пильна увага письменників до портретів «ґрунтується на загальній закономірності, згідно з якою внутрішні психічні стани людей відбиваються в міміці, пантоміміці, динаміці мовлення» [7, 562].

Отже, портрет персонажа – це структурне утворення, що відображає взаємне розміщення та зв'язок фрагментів, які передають цілісний опис зовнішності [5, 10]. М. Храпченко зазначає, що портрет є своєрідним вступом у внутрішній світ людини й сприяє знайомству не так із зовнішнім, як із внутрішньо-індивідуальним виявом персонажа [11, 371].

Портрет виступає одним із засобів індивідуалізації персонажа. Окрім зовнішніх фізичних характеристик персонажа, він охоплює відомості про його зачіску, одягу, манери, аксесуари, тобто про те, що відображає смаки, пристрасті, звички – індивідуальність героя. Портрет, на відміну від пейзажу, визначає і соціальну приналежність персонажа, і входить до темпорального континууму тексту [1, 142].

З іншого боку, портрет у літературному творі – це «зображення зовнішності людини – обличчя, постанти, одягу та взуття, жестів тощо. За допомогою портрета письменник дає читачеві зорове уявлення про персонаж» [6, 165]. Погоджуючись з вищенаведеним твердженням, низка лінгвістів та літературознавців уточнює його та відзначає, що за допомогою зображення зовнішніх характеристик людини автор намагається проникнути у внутрішній світ особистості, її психологію, характер. Так, Т. Насалевич у своєму дисертаційному дослідженні розуміє портрет як «зображення зовнішніх характеристик – статичних (рис обличчя, одяг тощо) і кінетичних (міміки, жестів), а також психологічних особливостей» [8, 27]. Натомість, А. Ткаченко стверджує, що опис зовнішності персонажа не має самодостатнього значення, а «покликаний допомагати проникненню в його внутрішній світ, психологію, душевні порухи, вдачу» [10, 195].

Залежно від кількості персонажів виділяються чотири домінантні портретні різновиди:

- 1) одиничний (описує зовнішність одного героя);
- 2) здвоєний (опис відбиває зовнішність двох персонажів);
- 3) строєний (подає опис трьох дійових осіб);
- 4) груповий (опис групи або груп людей).

Незважаючи на розмаїття портретних типів, основним засобом опису героїв у романі Ф. Г. Бернет виявлено одиничний портретний опис. Ось ілюстрації з тексту: «*Her hair was like curly silk and she had a delicate little nose which seemed to be disdainful things, and she had large laughing eyes*» [12, 6] / «Її волосся було мов шовк, на милому обличчі виділялись бездонні жваві очі та маленький носик» (переклад – Н. Р.); «*Basil was a little boy with impudent blue eyes and a turned-up nose*» [12, 9] / «Безил був синьоокиим хлопчиком з кирпатим носиком» (переклад – Н. Р.).

З огляду на склад лексики стосовно позначення візуального образу в художньому тексті Г. Старикова виділяє три лексико-тематичні розряди.

1. **Соматична лексика.** Цей розряд складають іменники, які позначають тіло людини та його частини (голова, обличчя, очі, ніс, руки тощо). Ось приклад з тексту Ф. Г. Бернет: «*She thought Mrs. Medlock the most disagreeable person she had ever seen, with her common, highly colored face and her common fine bonnet*» [12, 10] / «Вона вважала місіс Медлок найнеприємнішою людиною в світі, в якій завжди було червоне обличчя і жахливий капелюх» (переклад – Н. Р.); «*She was a stout woman, with very red cheeks and sharp black eyes*» [12, 10] / «Вона була огрядною червонощокою жінкою з виразними карими очима» (переклад – Н. Р.).

2. **Вестимальна лексика.** До цього розряду входять іменники, які називають одяг, взуття (плаття, штани, туфлі). Ось ілюстрації з тексту: «*She wore a very purple dress, a black silk mantle with jet fringe on it and a black bonnet with purple velvet flowers*» [12,

10] / «Вона була вбрана в яскраво-червону сукню, чорно шовкову накидку з бахромою і чорний капелюшок з оксамитовими квітами» (переклад – Н. Р.); «*Her black dress made her look yellower than ever, and her limp light hair straggled from under her black crepe hat*» [12, 11] / «Її чорне платтячко і чорний капелюх, з-під якого виглядало русяве волосся, робили її ще блідішою» (переклад – Н. Р.); «... *little girls in thick satin frocks which reached to their feet and stood out about them, and boys with puffed sleeves and lace collars and long hair, or with big ruffs around their necks*» [12, 29] / «... дівчата були вдянені у довгі атласні платтячка, а хлопці були вбрані у зовсім незвичну одежу з пишними рукавами і мереживними комірчиками» (переклад – Н. Р.).

3. **Кінетична лексика.** Цей розряд охоплює лексичні одиниці, які позначають міміку, жести. Ось ілюстрації з тексту: «*She had a little thin face and a little thin body, thin light hair and a sour expression*» [12, 6] / «Вона мала худорляве личко і таке ж худорляве тільце, ріденьке русяве волосся і кислий вираз обличчя» (переклад – Н. Р.); «*Mary sat in her corner of the railway carriage and looked plain and fretful*» [12, 11] / «**Набурмосена Мері сіла в куток у вагоні**» (переклад – Н. Р.).

Не останню роль у наповненні портретних описів відіграють різноманітні тропи. Під час аналізу роману виявлено, що авторка переважно використовує порівняння з метою створення яскравих характеристик героїв. Ось ілюстрації з тексту: «*Colin was standing upright as straight as an arrow and looking strangely tall*» [12, 108] / «**Колін стояв прямо, витягнувшись мов стріла, і виглядав незвично високим**» (переклад – Н. Р.); «*He's as strong as a moor pony*» [12, 94] / «**Та він здоровий як бик**» (переклад – Н. Р.). Авторка застосовує такі порівняння для образного підкреслення важливих портретних деталей персонажів, їхнього зовнішнього вигляду.

Висновки. Портрет у письменника – це не просто опис зовнішності, який дає інформацію про персонажа. Він розкриває сутність людини. Майстерність Ф. Г. Бернет досягається завдяки висвітленню портретних деталей, які виконують характеротворчу функцію. Портретна деталь авторки неповторна, глибоко індивідуальна. Вона використовується для вираження складних внутрішніх переживань персонажа та поглиблення психологізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барахов В. Литературный портрет / В. Барахов. – Ленинград : Наука, 1985. – 312 с.
2. Бахтин М. Эстетика словесного творчества / М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.
3. Бохун Н. Мовностилістичні особливості створення портрета персонажа в іспанській художній літературі XIX–XX століть : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : спец. 10.02.05 – романська мова / Н. Бохун. – К., 2007. – 20 с.
4. Голубков В. Мастерство А. П. Чехова / В. В. Голубков. – М. : Гос. учебно-педагог. изд-во, 1958. – 196 с.
5. Горшенева Е. Портрет персонажа в системе целостного художественного текста на материале американской реалистической прозы : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / Е. Горшенева. – К., 1984. – 25 с.
6. Лесин В. Літературознавчі терміни / В. Лесин. – К. : Радянська школа, 1985. – 251 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва]. – К. : Академія, 1997. – 752 с.
8. Насалевич Т. Портретные описания в различных типах текста (роман, драма, сказка) : дис. ... канд. філологических наук : спец. 10.02.04 – германские языки / Т. Насалевич. – Одесса, 2003. – 198 с.
9. Старикова Г. Лексика портретных описаний : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : спец. 10.02.01 – русский язык (как иностранный) / Г. Старикова. – Ленинград, 1984. – 21 с.

10. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : підручник [для гуманітаріїв] / А. Ткаченко. – К. : Київський університет, 2003. – 448 с.
11. Храпченко М. Лев Толстой как художник / М. Храпченко. – М. : Художественная литература, 1978. – 580 с.
12. Burnett F. «The secret garden» / F. H. Burnett. – London : Heinemann, 1911. – 384 p.

REFERENCES

1. Barahov V. Literaturnyj portret / V. Barahov. – Leningrad : Nauka, 1985. – 312 s.
2. Bahtin M. Jestetika slovesnogo tvorcestva / M. Bahtin. – М. : Iskusstvo, 1979. – 424 s.
3. Bohun N. Movnostilistichni osoblivosti stvorennja portreta personazha v ispans'kij hudozhnij literaturi XIX–XX stolit' : avtoref. dis. ... kand. filolog. nauk : spec. 10.02.05 – romans'ki movi / N. Bohun. – К., 2007. – 20 s.
4. Golubkov V. Masterstvo A. P. Chehova / V. V. Golubkov. – М. : Gos. uchebno-pedagog. izd-vo, 1958. – 196 s.
5. Gorsheneva E. Portret personazha v sisteme celostnogo hudozhestvennogo teksta na materiale amerikanskoj realisticheskoj prozy) : avtoref. dis. ... kand. filolog. nauk : spec. 10.02.04 – germanskije jazyki / E. Gorsheneva. – К., 1984. – 25 s.
6. Lesin V. Literaturoznavchi termini / V. Lesin. – К. : Radjans'ka shkola, 1985. – 251 s.
7. Literaturoznavchij slovnik-dovidnik / [za red. R. Grom'jaka, Ju. Kovaliva]. – К. : Akademija, 1997. – 752 s.
8. Nasalevich T. Portretnye opisanija v razlichnyh tipah teksta (roman, drama, skazka) : dis. ... kandi. filologicheskij nauk : spec. 10.02.04 – germanskije jazyki / T. Nasalevich. – Odessa, 2003. – 198 s.
9. Starikova G. Leksika portretnyh opisanij : avtoref. dis. ... kand. filolog. nauk : spec. 10.02.01 – russkij jazyk (kak inostrannyj) / G. Starikova. – Leningrad, 1984. – 21 s.
10. Tkachenko A. Mistectvo slova (Vstup do literaturoznavstva) : pidruchnik [dlja humanitariiv] / A. Tkachenko. – К. : Kijivs'kij universitet, 2003. – 448 s.
11. Hrapchenko M. Lev Tolstoj kak hudozhnik / M. Hrapchenko. – М. : Hudozhestvennaja literatura, 1978. – 580 s.
12. Burnett F. «The secret garden» / F. N. Burnett. – London : Heinemann, 1911. – 384 p.

Стаття подано до редакції 18.02.2015 р.

Вікторія РИГУС,
магістрантка Київського університету імені Бориса Грінченка
(Україна, Самбір) *withvictory@gmail.com*

РОЛЬ АРГУМЕНТАЦІЇ У СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті проаналізовано типи та види аргументації у політичних промовах та дебатах, досліджено теоретичні положення аргументування та практичне їх застосування, розглянуто риторичку аргументативного дискурсу.

Ключові слова: аргументація, аргумент, аргументативний дискурс.

Лит. 13.

Viktoriy RYGUS,
postgraduate student of Kyiv Borys Grinchenko University
(Ukraine, Sambor) *withvictory@gmail.com*

THE ARGUMENTATION ROLE IN MODERN POLITICAL DISCOURSE

The argumentation types and kinds in political speeches and debates is analyzed in the article, it is investigates the argumentation theoretical principles and their practical application, it is consideres argumentative discourse rhetoric.

Key words: argumentation, argument, argumentative discourse.

Ref. 13.

Вікторія РИГУС,
магістрантка Київського університету імені Бориса Грінченка
(Україна, Самбір) *withvictory@gmail.com*

РОЛЬ АРГУМЕНТАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

В статье проанализированы типы и виды аргументации в политических речах и дебатах, исследованы теоретические положения аргументации и практическое их применение, рассмотрено риторичку аргументативного дискурса.

Ключевые слова: аргументація, аргумент, аргументативний дискурс.

Лит. 13.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ сторіччя в рамках логічного знання особливої актуальності набуває аргументативна проблематика, дослідження якої передбачає поєднання теоретичних знань з їх практичним застосуванням. Найважливішою сферою застосування розробок дослідників аргументації є застосування у сфері політики.

Проблеми аргументації завжди привертала до себе увагу логіків [6]. Інтерес до цієї проблематики зростає, починаючи з другої половини ХХ ст. Саме в цей період оформлюється такий напрям сучасних логічних досліджень, як неформальна логіка (теорія

аргументації тісно пов'язана з нею), переживає своє «друге народження» риторика, бурхливо розвивається евристика тощо. Справа в тому, що в демократичних державах вміння грамотно й переконливо висловлювати свою думку, обґрунтовувати власні позиції, критично ставитись до висловлювань інших людей завжди відіграло визначну роль. Тому аналіз останніх здобутків у теоретичних дослідженнях аргументації має й певне практичне застосування в різних сферах суспільного життя й у реальних процесах спілкування між людьми.

Аналіз досліджень. На теренах Східної Європи проблеми аргументації почали активно досліджувати в 80-х – 90-х рр. XX ст. Особливо відзначимо праці Г. Брутяна [1], І. Герасимової [2], Г. Рузавіна [9], С. Романюк [8] та ін. Аналіз цих праць засвідчує, насамперед, комплексний характер сучасної теорії аргументації. Адже дослідження в цій галузі наукового знання проводяться на різноманітних засадах. Наприклад, А. Баранов і В. Сергєєв розглядають аргументацію як когнітивний феномен, А. Блінов і В. Петров аналізують аргументативні процеси крізь призму теорії дискурсивних актів, Я. Яскевич досліджує особливості наукової аргументації тощо.

У якості найбільш значущих для політологічної концепції політичної аргументації є положення когнітивного підходу, згідно якого базовою умовою аргументативної діяльності у суспільно-політичному житті як комунікаційного феномену є модельно-плановий характер отримання та використання індивідами знань про соціальний та політичний світи.

О. Третьяк пише про те, що важливим результатом досліджень у межах когнітивного підходу є встановлення того, що аргументування у політичному полі має справу з двома рівнями когнітивної діяльності. Перший локалізовано у сфері набуття соціальної ідентичності (наприклад, групової), другий – у сфері отримання інформації з джерел масової комунікації [10, 5].

Сучасні вітчизняні та зарубіжні дослідники, що здійснюють вивчення аргументації у межах неориторичної теорії (Х. Перельман, Н. Безменова, І. Зарецька та ін.), у більшості випадків намагаються адаптувати традиційні давно відомі прийоми красномовства до сучасних реалій суспільно-політичного життя.

До представників теорії аргументації як окремого напрямку дослідження практики мовленнєвої комунікації відносять Д. Волтона, Р. Гроотендорста, Х. ван Сємерена, Ф. Маєрз, А. Рузавіна. Представники даного підходу виокремили ряд важливих для дослідження політичної аргументації як засобу раціоналізації політичної комунікації особливостей даного явища, що становлять вихідні умови для постановки проблеми та її вирішення.

Мета статті полягає в аналізі видів та типів аргументації, дослідженні поняття «аргументативний дискурс» та виокремленні особливостей аргументування у сфері політичного дискурсу на прикладі промов та дебатів відомих політиків.

Виклад основного матеріалу. Термін «аргументація» у більшості європейських мов є фонетичною калькою латинського іменника «*argumentatio*» та має у них приблизно те ж саме значення, що й у латині. Термін «аргумент» походить від латинського іменника «*argumentum*» [3, 49].

Аргументативний дискурс – це мовний простір соціальної взаємодії, який містить систему мови, тобто код (у термінах теорії інформації), учасників дискусії і предметно-подійну сутність дискусії. Така категоризація концептуального простору дискурсу вже запропонована М. А. К. Хеллідеєм, який виділяє поля аргументації, учасників і модус [4].

Для нас «поле аргументації» є функціональним утворенням, яке складається зі знань, думок, переконань учасників аргументативної комунікативної ситуації, навичок інтелектуальної діяльності, манери аргументування, а «модус» – це один із логічних блоків мисленнєвого аналогу повідомлення, суб'єктивна змінна, якого виражає різні відтінки почуттів і волі. У структурі висловлення модус співвідноситься з диктумом – об'єктивною константою події, яка формує пропозицію.

А. Белова поділяє аргументативний дискурс на такі види: політичний, юридичний, рекламний, релігійний, побутовий. Центр інтересів нашого дослідження знаходиться в пункті, де перетинаються всі три параметри політичного дискурсу, відбиті кризь призму інтенційності одного з його учасників. Розуміння політичного дискурсу як мовленнєвої репрезентації інтеракції індивідів дозволяє розглянути співвідношення логічного та емоційного, загального і часткового, об'єктивного і суб'єктивного в аргументації. [4, 104].

Політичний дискурс є найбільш ціннісно орієнтованим серед інших видів дискурсу. Найпереконливіші аргументи політиків під час президентських кампаній стосуються чотирьох ключових критеріїв: демократія, моральні переконання, соціально-економічні питання та ідеологічні переваги [12, 66].

Сучасний політичний дискурс репрезентує оцінку подій з позицій узуальних цінностей, партійних, особистісних інтересів індивіда. У цьому разі поняття «політична/ідеологічна оцінка» пов'язують із системою цінностей, які обумовлюють позицію суб'єкта мовлення. Вона присутня в свідомості мовця, в його концептуальному світі. Таке ставлення суб'єкта мовлення до його ціннісної норми є тим важливим, що об'єктивно виражається в мові. Норма ґрунтується на системі загальнолюдських цінностей, ціннісній системі суб'єкта мовлення і політичних критеріях тих соціальних груп, з якими суб'єкт безпосередньо спілкується. В сучасному світі ціннісне світосприйняття не зумовлюється лише класовими позиціями і розбіжностями, а індивідуальними та груповими системами цінностей, які характеризують соціально-політичні позиції індивіда. Отже, політична оцінка є суб'єктивно-об'єктивною аксіологічною категорією, де суб'єкт, порівнюючи об'єкт з узуальною чи оказіональною нормою, експлікує оцінний предикат. Крім того, слід наголосити на політичній (більш широкій) та ідеологічній (більш вузькій) оцінці [4, 105].

В усному політичному дискурсі найбільш частотними є подійні, діалогічні жанри. При цьому спостерігається трансформація традиційних жанрів (наприклад, дебати перетворюються на теледебати), які іноді зумовлюють появу жанрових модифікацій, зокрема жанру інтерв'ю (за типом згортання, синтезу або за типом імітації). Еволюція жанрів проявляється також і в появі нових жанрів («пряма лінія»).

Політичний дискурс як вид аргументативного дискурсу може бути представлений двома комунікативно-прагматичними різновидами – простим (елементарним) аргументативним дискурсом, який виступає як мовленнєвий акт, що складається з трьох складових, і ускладненим аргументативним дискурсом – у вигляді ілюктивіно-актового комплексу, який містить більш ніж три послідовні аргументативні висловлювання-ілюкції. Також, невід'ємною складовою аргументативного дискурсу може бути виокремлена мовленнєва дія апеляції.

Американська політиці, як і будь-якій іншій, притаманна система цінностей. О. Фоменко переконана, що такі цінності частково втілені у концепт «американська мрія» (*American Dream*), який включає *freedom, equality before law, equality of opportunity, fairness, achievement, patriotism, democracy, religion, luck*. Найбільш ціннісно орієнто-

ваним спеціалісти вважають дискурс президента Роналда Рейгана. Під час своєї політичної кампанії він звертався до таких загальнолюдських цінностей, як *family, work, neighborhood, peace, freedom*, типово американських цінностей – *self-esteem, patriotism, self-realization, religiosity*.

У дискурсі Білла Клінтона ціннісна орієнтованість акцентована на моральних та традиційно сімейних пріоритетах: *family, health, security, education*, на рівних можливостях (*equal opportunity*) усіх громадян, завдяки чому отримав велику підтримку серед американського електорату. Білл Клінтон не оминув своєю увагою такі глобальні для американців поняття, як *peace, work, trust, understanding, religion*. Боб Доул, суперник президента Клінтона в передвиборчих перегонах, використав стратегію негативних цінностей, що здебільшого утворювалися за допомогою додавання префікса анти- до лексем: *anti-gay, anti-sex, anti-abortion, anti-everything-but-the nuclear family* [11, 13–14].

Політики та лінгвісти переконані, що негативна забарвленість промов спричинила поразку політика.

На відміну від такої стратегії негативних цінностей, демократи запропонували стратегію позитивних цінностей, яка була сприйнята виборцями набагато краще, ніж стратегія республіканців. Президент Клінтон нагадав, що однією з найдавніших та найголовніших американських цінностей, проголошеною у Конституції, є рівні можливості для усіх громадян (*equal opportunity*), але в наш час це поняття має інше значення, ніж 220 років тому: «First and foremost, we must press on to make opportunity available for all of our people. Equal opportunity is our central value, but the very meaning of that has fundamentally changed. For example, in the 19th century, opportunity meant access to a land grant. In the 21st century, it will mean access to a Pell Grant, to a community college, to a trade school, to a university». Це свідчить про те, що в системі цінностей відбулися зміни: «старі» цінності набули нового значення. Таким чином, Президент Клінтон акцентує увагу на ще одній важливій американській цінності, що втілена у номінацію *leadership*. Усвідомлення особливого статусу Сполучених Штатів, очевидно, повинно сприяти зростанню патріотизму та гордості громадян за свою країну.

З метою «обеззброїти» суперника, партії та політики вдаються до хитрощів, включають до переліку цінностей такі, які є основними в промовах опозиційного кандидата чи політичної сили. До прикладу, Барак Обама під час президентської кампанії 2008 року переконував у важливості гендерної рівності в державі, розраховуючи на електорат своєї суперниці Хіллари Клінтон.

Однією зі складових будь-якої передвиборної кампанії виступає риторика кандидата в пост. Всяка виборча кампанія характеризується високим ступенем впливу, переконання, нерідко носить агресивний і критичний характер.

Практичним інструментом політиків виступають різні засоби переконуючого впливу. Намагаючись переконати слухачів в справедливості своєї думки, істинності своєї позиції, мовець не завжди орієнтується тільки на логіку, концентрує увагу виключно на аргументативній і доказовій стороні висловлювання. Політичний діяч також намагається викликати інтерес до власної позиції, привернути увагу слухачів яскравістю, емоційною забарвленістю промови [7, 125].

Під риторичною аргументацією розуміють вербальну соціальну розсудливу діяльність, спрямовану на переконання аудиторії в прийнятності (неприйнятності) якої-небудь думки за допомогою ряду тверджень, призначених для виправдання або спростування цієї думки. В даний час аргументація вивчається окремою наукою – теорією аргументації, але разом з тим становить інтерес і для лінгвістичного дослідження. Причина

цього полягає в тому, що аргументація не існує сама по собі і завжди розгортається в рамках тієї чи іншої форми мовного спілкування. При цьому вона реалізується у вигляді аргументативного дискурсу. Риторична аргументація присутня у всіх видах комунікації, але найбільш яскраве вираження знаходить у публічній промові [13, 10–11].

М. В. Костюніна вказує на те, що розглядає риторичну аргументацію як вербальну діяльність суб'єкта аргументації, спрямовану на логічний доказ, а в першу чергу на емоційне переконання аудиторії в прийнятності / неприйнятності будь-якого думки / судження суб'єкта аргументації, для чого використовується ряд тверджень (аргументів), призначених для виправдання або спростування цього думки / судження. Особливу емоційність риторичній аргументації надають пафосна лексика і численні мовностилістичні прийоми різних рівнів. [7, 126].

Структура логічної і риторичної аргументації включає в себе: тезу – судження, думку кандидата щодо певного питання; аргументи – положення, які кандидат використовує для обґрунтування висунутої йому тези (наприклад, для обґрунтування наведених їм компрометуючих відомостей про опонента); висновок – висновок, до якого кандидат підводить своїх потенційних виборців.

Особливістю представленої аргументації є вживання лінгвістичного прийому повтору, який має функцію переконуючого впливу і часто використовується в передвиборчій риторичній кандидатурі на пост президента.

За допомогою дублювання ключових понять відбувається затримка, концентрація уваги на найбільш важливому з точки зору адресанта, на основній думці повідомлення.

Таким чином, повтор – один з найбільш ефективних засобів посилення мовного впливу, причому найбільш дієвим є не повтор «в чистому вигляді», а частковий повтор: з варіюванням форми і змісту, доповнений іншими риторичними і стилістичними засобами.

Крім повтору, як засобу переконання і емоційного впливу на електорат, вельми колоритним засобом риторичної аргументації є стратегія дискредитації опонента, що має на меті вивести супротивника з рівноваги брехнею, наклепом, зачепити його почуття, змусити захищатися і тим самим позбавити можливості висловити свою позицію. Основна тактика дискредитації в промовах політиків – звинувачення. Прикладом може служити публічна промова кандидата на пост президента США Дж. Маккейна «A leader we can believe in»: «No matter who wins this election, the direction of this country is going to change dramatically. But the choice is between the right change and the wrong change; between going forward and going backward».

У цьому фрагменті кандидат на пост глави держави не називає конкретних імен, відповідно на початку висловлювання інтенцію звинувачення завуальована, але таке речення, хоча і побічно, нав'язує виборцям його точку зору. Гаслом передвиборчої кампанії Обама була фраза *Change we can believe in*. У наведеному висловлюванні Маккейна слово «*change*» є вельми частотним. Якщо Обама використав гасло для створення позитивного образу кандидата американської мрії, висловлюючи ідею об'єднання націй в країні, то Маккейн перефразував даний заклик і помістив його в заголовок: *A leader we can believe in*. Таким чином, на перший план висувається не ідея об'єднання, а ідея лідера, який поведе за собою народ [7, 129].

Крім тактики звинувачення опонента, для переконання виборців у розумінні їх потреб політики використовують порівняльні конструкції. Вживаються дійктичні знаки *ці, вони, там* і прізвища в номінальному значенні і множині, що виражають чужість, недовіра до опонента, що набувають в політичному контексті зневажливу оцінку. Почи-

наючи діалог з проблеми, про яку вже й так думають виборці, політик говорить очевидне, фокусує увагу на своїх пропозиціях, прямо протилежних пропозиціям опонента.

На рівні мовного втілення тактики звинувачення реалізується насамперед номінаціями з різко негативним забарвленням, оцінними епітетами з негативним компонентом значення, які виражають думку політика, яку він хотів би донести до потенційних виборців.

Проте, як відомо, в передвиборному дискурсі часто використовуються і непрямі прийоми впливу. В якості таких в політичному дискурсі найчастіше виступають метафори, порівняння, алюзії, евфемізми та інші засоби непрямой оцінки, які використовуються для реалізації базових стратегій політичного дискурсу: залякування, суперництва і боротьби за владу, нав'язування певної думки, чинення тиску на суперників, маніпулювання народом, виправдання агресивних воєнних дій та ін.

Висновки. Дослідники сходяться на думці, що аргументація – це складна і багатогранна інтелектуальна діяльність, включена практично в усі сфери життя людини і апелює до різних груп слухачів. Аргументація завжди пов'язана з потребою адресанта в переконанні адресата в необхідності прийняти тезу, що висувається.

Аргументування представляє собою складне багаторівневе явище, яке підлягає вивченню цілим комплексом наукових дисциплін: філософією, логікою, риторикою, лінгвістикою, психолінгвістикою, психологією, герменевтикою, суспільними науками, юриспруденцією, і педагогічними науками, зокрема, методикою навчання іноземних мов [5].

Підсумовуючи, ми маємо вказати на те, що за визначенням дослідників, політики переважно використовують риторичну аргументацію, і меншою мірою – раціональну (логічну). Також можна зробити висновок, що риторична аргументація має широкий діапазон інструментів впливає, спонукального і переконуючого характеру. Дискурси успішних політиків повинні представляти собою грамотно організовану аргументацію, яка містить різні прийоми і стратегії, спрямовані на боротьбу за голоси виборців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурлака А. Лінгвокультурні особливості політичного дискурсу / А. Бурлака. – Суми, 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/25457/1/Burlaka.pdf>
2. Герасимова И. Аргументация как методология убеждения / И. Герасимова, М. Новоселов // Вопросы философии. – 2003. – № 10. – С. 72–84.
3. Гриненко Г. Аргументация: опыт герменевтического анализа / Г. Гриненко. – М. : Мысль. 2006. – Т. 6. – № 1. – С. 48–63.
4. Гулей М. Д. Комунікативно-діяльнісний аспект мовної особистості сучасного французького політика / М. Д. Гулей. – К., 2009. – Вип. 4. – С. 103–107.
5. Данилевська Л. Логіко-філософські передумови навчання аргументування як феномену в спілкуванні / Л. Данилевська. – К., 2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://novyn.kpi.ua/2006-3/03_Danilevska.pdf
6. Колотилова Н. Поняття практичної аргументації / Н. Колотилова // Мультиверсум – К. : Центр духовної культури, 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_39/Kolotilo_1.htm
7. Костюнина М. Сравнительный анализ риторической аргументации в предвыборном дискурсе Б. Обамы и Дж. Маккейна / М. Костюнина // Политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2011. – С. 125–132.
8. Романюк С. Засоби реалізації мовленнєвого впливу в американській комерційній журнальній рекламі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / С. Романюк. – Харків, 2013. – 23 с.
9. Рузавин Г. Методологические проблемы аргументации / Г. Рузавин. – М. : ИФ РАН, 1997. – 202 с.

10. Третяк О. Політична аргументація як засіб раціоналізації політичної комунікації : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01 / О. Третяк. – Дніпропетровськ, 2004. – 16 с.
11. Фоменко О. Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США (90-ті роки ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О. Фоменко. – К., 1998. – 18 с.
12. Pavlyuk L. Extreme Rhetoric in the 2004 Presidential Campaign. Images of Geopolitical and Regional Division / L. Pavlyuk // Aspects of the Orange Revolution II. Information and Manipulation Strategies in the 2004 Ukrainian Presidential Elections. – Stuttgart, 2005. – P. 141–170.
13. Perelman Ch. The New Rhetoric and the Humanities / Ch. Parelman. – Dordrecht, 1978. – 136 p.

REFERENCES

1. Burlaka A. Lingvokul'turni osoblivosti politichnogo diskursu / A. Burlaka. – Sumi, 2012. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/25457/1/Burlaka.pdf>
 2. Gerasimova I. Argumentacija kak metodologija ubezhdenija / I. Gerasimova, M. Novoselov // Voprosy filosofii. – 2003. – № 10. – С. 72–84.
 3. Grinenko G. Argumentacija: opyt germenevricheskogo analiza / G. Grinenko. – М. : Mysl'. 2006. – Т. 6. – № 1. – С. 48–63.
 4. Gulej M. D. Komunikativno-dijal'nisnij aspekt movnoi osobivosti suchasnogo francuz'kogo politika / M. D. Gulej. – К., 2009. – Vip. 4. – С. 103–107.
 5. Danilevs'ka L. Logiko-filosofs'ki peredumovi navchannja argumentuvannja jak fenomenu v spilkuванні / L. Danilevs'ka. – К., 2006. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : http://novyn.kpi.ua/2006-3/03_Danilevska.pdf
 6. Kolotilova N. Ponjattja praktichnoi argumentacii / N. Kolotilova // Mul'tiversum – К. : Centr duhovnoi kul'turi, 2004 [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_39/Kolotilo_1.htm
 7. Kostjunina M. Sravnitel'nyj analiz ritoricheskoi argumentacii v predvybornom diskurse B. Obamy i Dzh. Makkejna / M. Kostjunina // Politicheskaja lingvistika. – Ekaterinburg, 2011. – С. 125–132.
 8. Romanjuk S. Zasobi realizacii movlenneвого vplivu v amerikans'kij komercijnij zhurnal'nij reklami : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / S. Romanjuk. – Harkiv, 2013. – 23 s.
 9. Ruzavin G. Metodologicheskie problemy argumentacii / G. Ruzavin. – М. : IF RAN, 1997. – 202 s.
 10. Tretjak O. Politichna argumentacija jak zasib racionalizacii politichnoi komunikacii : avtoref. dis. ... kand. polit. nauk : 23.00.01 / O. Tretjak. – Dnipropetrovs'k, 2004. – 16 s.
 11. Fomenko O. Lingvistichnij analiz suchasnogo politichnogo diskursu SShA (90-ti roki HH stolittja) : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / O. Fomenko. – К., 1998. – 18 s.
 12. Pavlyuk L. Extreme Rhetoric in the 2004 Presidential Campaign. Images of Geopolitical and Regional Division / L. Pavlyuk // Aspects of the Orange Revolution II. Information and Manipulation Strategies in the 2004 Ukrainian Presidential Elections. – Stuttgart, 2005. – P. 141–170.
 13. Perelman Ch. The New Rhetoric and the Humanities / Ch. Parelman. – Dordrecht, 1978. – 136 p.
- Статтю подано до редакції 26.02.2015 р.*

Світлана ЮЗЬО,

*студентка українського відділення філологічного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(Україна, Ужгород) Yuzo2012@mail.ru*

ФРАЗЕМИКА ГОВІРКИ СЕЛА СІМЕР ПЕРЕЧИНСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто фразеологічні одиниці, що побутують в Ужанській долині, зокрема у говірці села Сімер. Об'єктом дослідження є сталі словосполучення, зібрані за допомогою польових записів. У результаті проведеного дослідження авторка доходить висновку про те, що говірка села багата на усталені вирази, найбільша кількість яких позначає фізичний стан людини та її поведінку.

Ключові слова: фраземіка, діалектна фраземіка, фраземіка говірки, фразеосемантичні поля.

Лит. 14.

Svitlana YUZO,

*student of Ukrainian department of philological faculty
SHEU «Uzhhorod National University»
(Ukraine, Uzhgorod) Yuzo2012@mail.ru*

PHRASEMIC SUBDIALECT OF VILLAGE SIMER PERECHYN DISTRICT OF TRANSCARPATHIAN REGION

The phraseological units that are prevalent in Uzhanska valley, particularly in Simer rural subdialect is analysed in the article. The research object is an idioms collection through field recordings. As a research result the author concludes that the village dialect is rich in set expressions, most of which indicate human physical state and behaviour.

Key words: phrasemics, dialectal phrasemics, subdialect phrasemics, phrasal-semantic fields.

Ref. 14.

Светлана ЮЗЬО,

*студентка украинского отделения филологического факультета
ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»
(Украина, Ужгород) Yuzo2012@mail.ru*

ФРАЗЕМИКА ГОВОРА СЕЛА СІМЕР ПЕРЕЧИНСЬКОГО РАЙОНА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В статье рассмотрены фразеологические единицы, которые бытуют в Ужанской долине, в частности в говоре села Сімер. Объектом исследования стали устойчивые словосочетания, собранные с помощью полевых записей. В результате проведенного исследования автор приходит к выводу о том, что говор села богат на устойчивые выражения, наибольшее количество которых обозначают физическое состояние человека и его поведение.

Ключевые слова: фраземіка, діалектна фраземіка, фраземіка говора, фразеосемантичні поля.

Лит. 14.

Постановка проблеми. Глибоке й усебічне дослідження діалектного мовлення як од-

ного з різновидів загальнонародної мови залишається актуальним завданням сучасного мовознавства. У цьому аспекті значний науковий інтерес становить діалектна фраземіка, в якій віддзеркалюється специфіка майже всіх рівнів діалекту.

Вивчення фразеологічних одиниць поглиблює наші знання про безмежний світ людини, виховує шану до особистості, слова, поповнює мовний запас своєрідними стійкими висловами, значеннями, розуміння й правильне вживання яких є показником емоційного освоєння рідного слова.

Аналіз досліджень. Той, хто професійно займається народною фразеологією, не може не захоплюватися її багатством, розмаїтістю, влучністю, дотепністю, художністю, універсальною змістовністю, адже у величезному репертуарі цих словосполук – дивовижних конкретій думок, почуттів, смаку, досвіду – сконденсовано все життя людини, природи, суспільства.

Основним джерелом збагачення фразеології літературної мови є жива розмовна мова. Безумовно, у діалектному мовленні є стійкі словосполучення, схожі з літературними відповідниками, та ті, що характерні для фразеології лише певного говору.

За останні роки жодна галузь лінгвістичної науки не привертала до себе такої уваги українських мовознавців, як фразеологія – порівняно молода лінгвістична дисципліна, основні поняття, обсяг проблематики та об'єкт вивчення якої ще остаточно не визначені.

Вивчення фраземіки говіркового мовлення залишається й дотепер одним із важливих завдань української діалектології. Вихід за межі літературної мови та пильна увага до фраземіки діалектів дає змогу не тільки виділити одиниці різного типу, а й певною мірою вивчити взаємозв'язки на цьому рівні між літературною мовою і народними говорами, виявити загальнонародне та місцеве, з'ясувати семантичні та граматичні особливості власне діалектних фразем [4, 2].

Збирання і дослідження українських діалектних фразеологізмів займалися В. Лавер (діалекти карпатського регіону), М. Демський, Ю. Прадід, М. Яким (бойківські говірки), М. Олійник (гуцульські), Д. Гринчишин, Й. Дзєндзелівський (наддністрянські), Г. Аркушин (західнополіські), Г. Добролюба (поліські, середньополіські), М. Доленко (подільські), В. Чабаненко (нижньонаддніпрянські говірки), А. Івченко, О. Плетнева (центрально-слобожанські), В. Ужченко, Д. Ужченко, І. Мілева, Р. Міняйло (східнослобожанські і східностепові говірки) [14, 3].

Упродовж останніх десятиріч фраземіка українських діалектів стала вивчатися досить інтенсивно, незважаючи на труднощі, пов'язані зі збиранням діалектного матеріалу, опрацюванням та апробацією методів його дослідження. Цінний фраземний матеріал зафіксовано у словниках діалектної лексики (М. Онишкевич, С. Панцьо, В. Чабаненко, М. Корзонюк, А. Сизько), матеріалах до словників фразем (А. Грищенко, М. Доленко, Н. Бабич, О. Юрченко, Л. Ройзензон, С. Ройзензон, А. Івченко), регіональних фразеологічних словників (Н. Вархол, А. Івченко, О. Юрченко, В. Ужченко) [4, 2–3]. Відзначимо студії С. Бєвзенка [1], Н. Москаленко [10], М. Демського [2], М. Доленка [3] та ін. На матеріалі українських говірок Карпатського регіону досліджуванням фраземіки займався В. Лавер [6; 7; 8; 9].

Попри те, що у цій галузі є певні напрацювання, все ж чимало явищ у закарпатській діалектній фраземіці залишаються незафіксованими і недослідженими. С. Бєвзенко зазначав, що діалектна українська фразеологія ще й досі «залишається майже поза увагою українських діалектологів» [1]. Вважаємо, що наше дослідження новаторське, оскільки фраземіка говірки села Сімер ще не була предметом цілісного дослідження.

Об'єктом нашої наукової розвідки є діалектна фраземіка. Під діалектним фразеологізмом розуміємо специфічну мовленнєву одиницю територіального діалекту (говору, го-

вірки) з локальними категоріальними ознаками та засобами їх вираження, що відсутні в літературній мові.

Отже, метою нашої статті є виявлення фразем у говірці села Сімер Перечинського району Закарпатської області та проведення паралелей із сталими літературними словосполученнями.

Виклад основного матеріалу. Діалектизми Закарпаття належать до південно-західного наріччя. Основні риси західного говору сформувалися до кінця XVI – початку XVII століття. На відміну від літературної, діалектна мова характеризується відсутністю писаних для неї правил, мінливістю своєї будови в різних частинах етнічної території, переважно усною формою вияву і відносно обмеженою сферою вживання. Наприклад, якщо порівняти словник селянина із Закарпаття або словник львів'янина, то в кожному з них можна виділити певну кількість слів і виразів, не вживаних представниками з інших територій поширення української мови.

Закарпатські говірки, як відомо, належать до системи говірок давньої формації, отже зберігають реліктові явища, архаїчні риси, але водночас містять і порівняно нові нашарування, зумовлені географічним розташуванням говіркового масиву та іншими позалінгвальними мотивами [10, 39].

Актуальність дослідження зумовлена: важливістю вивчення фраземіки ужанської говірки, а також нагальністю розширення джерельної бази фразем українських діалектів; необхідністю системного збору фразеологічного матеріалу у говірці окремого села з метою його фіксації, систематизації та наукового опрацювання. Нині актуальним для діалектологічних студій є опис усього мовленнєвого шару, тому, досліджуючи фраземіку говірки села Сімер, ми прагнули до максимального врахування фраземних фактів.

Представлений у статті матеріал – це власні польові записи, здійснені у рідному селі Сімер від корінних жителів села. Респонденти належать до різних вікових груп і соціальних категорій, із різним освітнім рівнем. Передусім це – Луплян Марія Василівна (1931 р. н.), Бобай Марія Юріївна (1935 р. н.), Мацак Ганна Андріївна (1936 р. н.), Бескид Юлія Андріївна (1955 р. н.), Зизич Марія Іванівна (1956 р. н.), Юзьо Тетяна Василівна (1975 р. н.), Делеган Андрій Васильович (1995 р. н.). Тематика фраземіки говірки села Сімер надзвичайно різноманітна, зміст її невичерпно багатий і охоплює всі сфери життєдіяльності людини (економічну, соціальну, духовну, політичну). У фраземіці говірки села Сімер є одиниці, які виражають психічний і фізичний стан людини, її емоційні реакції на різні факти та явища позаомовної дійсності тощо.

Найбільше виразноють фраземи говіркового мовлення лексичні діалектизми, що виступають у компонентному складі часто однакових за семантикою одиниць. На відміну від тотожних фразем, сталі вислови, які протиставляються діалектизмом, побутують, як правило, у дистантних ареалах. Такі приклади виявлено в усіх досліджуваних фразеосемантичних полях (далі – ФСП).

— ФСП «Фізичний стан людини»:

1) померти: *одкинути*¹ *лапки*². Пор. *витагати*, (*витагнути*, *протягнути*, *відкинути* і *т. ін.*) *ноги* (*вульт.*, *жарт.* *копита*) – тс [5, 128], *відкинути ноги* – тс [13, I, 589];

2) бути голодним, голодувати: *покласти*³ *зубь*⁴ *на* *полі*⁵ *чкку*. Пор. *класти зуби на полицю* – тс [5, 30; 13, IV, 176]; *голодни*⁶ *ї, гі нес*. Пор. *голодний, як собака* – тс [5, 29; 13, IX, 430];

3) худий: *су*⁷ *хи*⁸ *ї, як та*⁹ *ранка*; *кус*¹⁰ *т*¹¹ *ом* *тр*¹² *а*¹³ *се*;

4) дуже наїстися: *на*¹⁴ *бити*¹⁵ *ж*¹⁶ *а*¹⁷ *лудок*. Пор. *набивати* (*набити*) *роток* (*шлунок* і *т. ін.*) – тс [13, V, 12];

5) товстий: *тучний, як кабан; такий, як паця; такий, зі св'яна; шьоршиї, зі ды'вшиї*;

6) змерзнути: *зуб на зуб не попадає*. Пор. *зуб на зуб не попадає (не попадав, не попаде)* – тс [13, III, 724]; *не т'рафл'ат' зубом на зуб*;

7) бути незрячим, не помічати чогось: *сл'їниї, як м'юи*;

8) старожил: *стариї, зі пин'; такий, як Гани'ни' гус'; жи'вучиї, зі пес*.

— ФСП «Поведінка людини»:

1) дуже п'яний: *п'яниї, як цан; ф'ра'јур' ку'фай'ї*;

2) чванитися, зазнаватися: *за'дерти' нус*. Пор. *дерти (драти, задирати) носа* – тс [5, 49], *дерти (драти, задирати, задерти, задрати) носа (ніс)* – тс [13, V, 426]; *не з'нає', як ї говорити'; ходи'т', як із писаны'у тьорбы'у*. Пор. *носитися (панькатися і т. ін.)*, як з писаною торбою – 'ставитися до кого-, чого-небудь, ніби до цінного, важливого' [13, VI, 358]; *взізда му'межи' о'чима*;

3) надмірно цікавитися: *сунути' с'вого носа*. Пор. *встромляти (встромити) носа [не в своє діло]* – тс [13, I, 769];

4) бути у безвихідному становищі: *гор'батого г'руб ісп'равит'; бити' голо'в'ю' у с'т'в'на*. Пор. *битися головою* – 'тяжко сумувати, побиватися, сильно журитися за ким-небудь' [5, 121];

5) впертий: *с'т'в'јит', як с'т'в'п*. Пор. *стояти (ставати, стати і т. ін.)*, як *(мов, наче, неначе і т. ін.) стовп* – 'стояти нерухомо; стовпіти' [13, IV, 720];

6) вередливий: *муха го'уку'сила*. Пор. *муха вкусила* – тс [13, IV, 832].

— ФСП «Мовленнєва діяльність людини»:

1) мовчати, замовкнути: *за'кр'ят' рот на за'мок*. Пор. *закривати (закрити) рота (рот)* – 'примушувати кого-небудь замовкнути, не давати можливості висловитися' [13, III, 164];

2) кричати: *дерти' ге'р'танку*. Пор. *горло драти (дерти)* – тс [5, 66], *дерти (драти) горло* – тс [13, II, 253];

3) встрявати в розмову: *в'ставі'т'и' св'я'ї п'ят' ко'п'іюк*.

— ФСП «Психічний стан людини»:

1) відчувати страх: *вол'ь'с'а му' д'ибом с'тало*. Пор. *волосся [на голові] стало (встало) д'ибом (д'иба, д'ибки, д'уба, д'убом)* – тс [5, 55], *волосся стає (стало, стане) д'ибом (д'убом)* – тс [13, I, 732]; *як воро'бок на 'пр'вод'ї; ї св'я'ї т'ін'ї 'б'я'їц'а*. Пор. *міні боя'тис'я своєї (або ч'їєсь)* – тс [13, X, 143];

2) сміятися: *зуб'о ш'кірі'т'и'*. Пор. *вискаляти (вишкіряти, скалити, шкірити) зуби* – 'посміхатися, осміхатися з недобрим виглядом, зневажл.' [5, 116], *скалити зуби* – тс [13, III, 724]; *либу да'в'ит'*;

3) сердитися, ображатися: *над'д'ус'а, як 'нул'ка*. Пор. *надутися, як (мов, наче і т. ін.) [той] сич (індик)* – тс [5, 86], *надувся (надулася), як (мов, наче і т. ін.) сич (індик і т. ін.)* – тс [13, V, 81].

— ФСП «Стосунки між людьми»:

1) жити не в злагоді: *як пес із мачкы'у*. Пор. *жити (бути і т. ін.)*, як *кіт (кішка) з собакою* – тс [13, IX, 430];

2) бажати поганого: *ф'рас бы'о т'а вз'а'у; бо'дај бы'с' скис*. Пор. *бодай (щоб, нехай і т. ін.) ти (він, вона і т. ін.) скис (скисла і т. ін.)* – 'вживається для вираження досади, незадоволення тощо' [13, IX, 267];

3) спантеличити, вводити в оману когось: *заби'ват'и' бакі; з'бити' з панте'лику*. Пор. *збити з пантелику (з толку)* – тс [5, 118], *збивати (збити) з пантелику (рідко з толку, діал. з пливу)* – тс [13, III, 429]; *нудри'т'и' моз'ги*;

4) несподівано з'являтися: *як із пуд 'землі' с'а поја'виў*. Пор. як (мов, наче і т. ін.) з-під (з, із) землі [вирости (виринути, уродитися, виникнути)] – тс [5, 80], як (наче, немов і т. ін.) вирости (виринути, уродитися і т. ін.) з-під (з) землі – тс [13, III, 557].

— ФСП «Трудова діяльність людини»:

1) ледачий: *ї'пал'ц'ом не'к'ине'*. Пор. і пальцем не торкатися (не приторкатися) – тс [5, 67], і пальцем не торкатися (не торкнутися, не приторкатися, не приторкнутися і т. ін.) – тс [13, VI, 25];

2) трудолюбивий: *'наше'*, *як н'ї'миї'*.

— ФСП «Розумова діяльність людини»:

1) дурень: *дурний, гі д'вир'ї; вітор му 'дује' ў голо'ві*. Пор. вітер у голові [грає] – тс [13, I, 687], *дурний, гі па'пуча; тупий, гі 'вал'анок;*

2) бути не в собі: *з'біглиї, гі воро'чувс'кії со'мар;*

— ФСП «Соціальний стан людини»:

1) бідувати, жити в злиднях: *'бідниї, як це'р'кы'вна мы'ш*. Пор. [бідний] мов (як, наче) церковна миша – тс [5, 15; 13, IV, 722].

2) заможно жити: *ба'гатиї, як 'циган на 'вушї; тул'ко 'маје', як 'циган блүх*.

Висновки. Проаналізувавши фразеологізми говірки села Сімер, ми дійшли висновку, що 15% є локальними утвореннями а решта (85%) – з деякими лексичними варіаціями є нормою в українській літературній мові. Найбільше лексичних варіацій виявлено у ФСП «Фізичний стан людини» – 24%. На другому місці ФСП «Поведінка людини» – 18%, найменше – ФСП «Трудова діяльність людини», «Розумова діяльність людини» та ФСП «Соціальний стан людини» – по 6% кожне. Фраземи, які входять до цих семантичних полів, характеризуються яскраво вираженим емоційно-експресивним забарвленням. У фраземіці говірки села Сімер чітко простежується народний колорит. В основі фразеологізмів лежать яскраві художні засоби з їх неперевершеними можливостями.

Зауважимо, що під час спілкування жителі населеного пункту, де проводилося дослідження, не використовують під час розмови порівняльний сполучник *гі*, а послуговуються літературними відповідниками *як* чи, рідше, *ніж*. Вище вказаний сполучник ми зафіксували лише в декількох фразеологізмах, які складають 5,2%.

Дослідження засвідчує те, що зібрані фразеологічні одиниці вирізняються своєю різноманітністю. Аналізований матеріал ілюструє загальну тенденцію фраземної системи діалектної мови до багатозначності.

У цій статті міститься лише спроба представити невелику частку говіркового фраземного матеріалу, дослідження якого дасть змогу не тільки пізнати особливості говірки, а й краще збагнути багатство матеріальної та духовної культури рідного краю. Саме в цьому вбачаємо перспективу подальших наукових студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бевзенко С. Актуальність вивчення української діалектної фразеології / С. Бевзенко // Мовознавство. – 1974. – № 2. – С. 15–19.
2. Демський М. Українські фраземи й особливості творення / М. Демський. – Львів : Просвіта, 1994. – 46 с.
3. Доленко М. Із спостережень над діалектною фразеологією Поділля / М. Доленко // Українське мовознавство. – 1975. – Вип. 3. – С. 102–107.
4. Коваленко Н. Фраземіка говірок Західного Поділля : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Н. Коваленко. – К., 2001. – 18 с.
5. Коломієць М. Словник фразеологічних синонімів / М. Коломієць, Є. Ретушевський / [ред. В. О. Винник]. – К. : Радянська школа, 1988. – 200 с.

6. Лавер В. Фраземіка українських діалектів Карпатського регіона : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01 / В. Лавер. – К., 1992. – 50 с.
7. Лавер В. Взаємодія української діалектної і літературної фраземіки / В. Лавер // Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народно-розмовної мови : тези доп. Респуб. конф. (Ужгород, листопад, 1989 р.). – Ужгород, 1989. – С. 81–82.
8. Лавер В. Методичні поради до програми збирання матеріалів народної фразеології (для студентів I-II курсів філологічного факультету денної та заочної форм навчання) / В. Лавер. – Ужгород, 1982. – Ч. 1. – 37 с.
9. Лизанець П. Лавер Василь Іванович (до 80-річчя від дня народження) / П. Лизанець // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. праць / [відп. ред. І. В. Сабадош]. – Ужгород, 2010. – Вип. 14. – С. 192–196.
10. Миголінець О. Фраземи, пов'язані з народною медициною, в українських закарпатських говірках / О. Миголінець // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук. праць / [відп. ред. І. В. Сабадош]. – Ужгород, 2013. – Вип. 18. – С. 39–43.
11. Москаленко Н. Лексичні діалектизми у складі фразеологізмів української літературної мови / Н. Москаленко // Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами. – К., 1977. – С. 179–188.
12. Скрипник Л. Фразеологія української мови / Л. Скрипник. – К. : Вища школа, 1973. – 279 с.
13. Словник української мови : В 11 т. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
14. Скоробагатко Н. Концептуалізація фразеологічного соматичного коду в східнословобанських і східноstepових говірках : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Н. Скоробагатко. – Луганськ, 2009. – 20 с.

REFERENCES

1. Bevzenko S. Aktual'nist' v'ivchennja ukrains'koi dialektnoi frazeologii / S. Bevzenko // Movoznavstvo. – 1974. – № 2. – S. 15–19.
2. Dems'kij M. Ukrains'ki frazemi j osoblivosti tvorennja / M. Dems'kij. – L'viv : Prosvita, 1994. – 46 s.
3. Dolenko M. Iz sposterezhen' nad dialektnoju frazeologieju Podillja / M. Dolenko // Ukrains'ke movoznavstvo. – 1975. – Vip. 3. – S. 102–107.
4. Kovalenko N. Frazemika govirok Zahidnogo Podillja : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / N. Kovalenko. – K., 2001. – 18 s.
5. Kolomic' M. Slovník frazeologičnih sinonimiv / M. Kolomic', E. Retushevs'kij / [red. V. O. Vinnik]. – K. : Radjans'ka shkola, 1988. – 200 s.
6. Laver V. Frazemika ukrainskih dialektov Karpatskogo regiona : avtoref. dis. ... dokt. filol. nauk : 10.02.01 / V. Laver. – K., 1992. – 50 s.
7. Laver V. Vzaemodija ukrains'koi dialektnoi i literaturnoi frazemiki / V. Laver // Naukovo-tehnična revoljucija i suchasni procesi rozvutku leksiki ukrains'koi narodno-rozmovnoi movi : tezi dop. Respub. konf. (Uzhgorod, listopad, 1989 r.). – Uzhgorod, 1989. – S. 81–82.
8. Laver V. Metodichni poradi do programi zbirannja materialiv narodnoi frazeologii (dlja studentiv I-II kursiv filologičnogo fakul'tetu dennoi ta zaочноi form navčannja) / V. Laver. – Uzhgorod, 1982. – Ch. 1. – 37 s.
9. Lizanec' P. Laver Vasil' Ivanovich (do 80-richčja vid dnja narodzhennja) / P. Lizanec' // Suchasni problemi movoznavstva ta literaturoznavstva : zb. nauk. prac' / [vidp. red. I. V. Sabadosh]. – Uzhgorod, 2010. – Vip. 14. – S. 192–196.
10. Migolinec' O. Frazemi, pov'jazani z narodnoju medicinoju, v ukrains'kih zakarpats'kih govirkah / O. Migolinec' // Suchasni problemi movoznavstva ta literaturoznavstva: zb. nauk. prac' / [vidp. red. I. V. Sabadosh]. – Uzhgorod, 2013. – Vip. 18. – S. 39–43.
11. Moskalenko N. Leksichni dialektizmi u skladi frazeologizmiv ukrains'koi literaturnoi movi / N. Moskalenko // Ukrains'ka literaturna mova v ii v'zamedii z territorial'nimi dialektami. – K., 1977. – S. 179–188.
12. Skripnik L. Frazeologija ukrains'koi movi / L. Skripnik. – K. : Vishha shkola, 1973. – 279 s.
13. Slovník ukrains'koi movi : V 11 t. – K. : Naukova dumka, 1970–1980.
14. Skorobagat'ko N. Konceptualizacija frazeologičnogo somatichnogo kodu v shidnoslobozhans'kih i shidnostepovih govirkah : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / N. Skorobagat'ko. – Lugans'k, 2009. – 20 s.

Стаття подано до редакції 27.02.2015 р.

Літературознавство

УДК 821.16.2.09

Олена ВОВК,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) lindaswolfs@gmail.com

ЕМОЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДИТЯЧИХ ОПОВІДАНЬ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

Стаття присвячена дослідженню актуальної проблеми у творчості В. Винниченка – психологізму, що розглядається на матеріалі дитячих оповідань. При цьому увага акцентується на визначенні своєрідності вираження внутрішнього світу особистості, її психічного стану. Визначено особливості психологічного зображення характерів, розкрито механізм дії таких засобів їх творення, як портрет, внутрішнє мовлення, діалоги, монологи.

Ключові слова: психологізм, дитяча проза, твори про дітей і для дітей, «бунтуюча особистість».

Лит. 13.

Olena VOVK,

Ph.D. in Philology, Associate Professor of Ukrainian literature and literary theory
Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) lindaswolfs@gmail.com

EMOTIONAL POTENTIAL V. VYNNYCHENKO'S CHILDREN STORIES

The article deals with the actual problem in the V. Vynnychenko work – psychology, considered the children stories material. This definition focuses on originality expression of the individual inner world, her mental state. The features of characters mental images, revealed the mechanism of creation means action as portrait, inner speech, dialogues, monologues.

Keywords: psychology, children fiction, works of children and for children, «rebellious personality».

Ref. 13.

Елена ВОВК,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) lindaswolfs@gmail.com

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ДЕТСКИХ РАССКАЗОВ В. ВИННИЧЕНКО

Статья посвящена исследованию актуальной проблемы в творчестве В. Винниченко – психологизма, что рассматривается на материале детских рассказов. При этом внимание акцентируется на определении своеобразия выражения внутреннего мира личности, ее психического состояния. Определены особенности психологического изображения характеров, раскрыт механизм действия таких средств их создания, как портрет, внутренняя речь, диалоги, монологи.

Ключевые слова: психологізм, дитяча проза, произведения о детях и для детей, «бунтующее личность».

Лит. 13.

Постановка проблеми. В українському літературознавстві останніх десятиліть спостерігається посилений інтерес до художньої спадщини Володимира Винниченка. Винниченко-письменник починався з бунту проти архаїчних мистецьких форм, передусім – етнографічно-побутової традиції. Він прийшов у літературу в той момент, коли відбувалася глобальна перебудова мистецьких виражально-зображальних систем, викликана потребою в нових засобах, які давали змогу більш інтенсивного художнього осягнення внутрішнього світу людини.

Уже на межі XIX – XX століть стало очевидним, що український реалізм набув нових ознак. Значно зросла увага письменників до внутрішнього «Я» людини, збагатився сам психологічний інструментарій, за допомогою якого розкривалися характери героїв. В. Винниченко чітко усвідомлював цю тенденцію, що яскраво віддзеркалилося в його малій прозі. З одного боку, вона була продовженням традицій національної класичної літератури, з іншого – тяжіла до засад і практики західноєвропейської літератури. Новаторство малої прози В. Винниченка виявилось в тому, що, зберігаючи канонічну систему літературних видів і жанрів, письменник надавав нового змісту традиційній формі. Визначальною рисою його стилю став неореалістичний психологізм. Підтвердженням цього є й дитяча проза В. Винниченка. Протягом двох останніх десятиліть до творчого доробку В. Винниченка дослідники зверталися досить активно. У поле зору неодноразово потрапляла й дитяча проза письменника. Назвати «дитячий» блок творів визначальним для митця було б, звичайно, перебільшенням, але й визнавати його периферійним немає підстав.

Щирість, глибина осмислення дитячого світу, досконала літературна техніка ставлять твори письменника про дітей в один ряд із доробком визнаних майстрів жанру – М. Коцюбинського, В. Стефаника, Б. Грінченка, С. Васильченка.

Однак твори В. Винниченка про дітей і для дітей опинилися мовби в «затінку» драматургії, романістики та новелістики письменника. У літературознавстві 1990-х рр. певна увага приділялася їм лише в оглядових працях. Поряд з тим оповідання В. Винниченка 1910-х рр. («Федько-халамидник», «Кумедія з Костем», «Бабусин подарунок», «Білесенька», «Стелися, барвінку, низенько...» та ін.), а також новели зі збірки «Намисто» (1924) цілком заслуговують на окреме дослідження, оскільки їх роль й у творчості письменника, і в історії української дитячої літератури вельми значна.

Аналіз досліджень. Проблема творення дитячих характерів у прозі В. Винниченка досліджувалася у працях Л. Дем'янівською, Л. Малець, Н. Скобелевою-Сологуб, О. Черпурком, Л. Богачевською, О. Ковальчуком, А. Ситченком, І. Одинець, Т. Яценко, В. Черній. Разом з тим цілий ряд аспектів дитячої прози В. Винниченка потребує додаткової уваги літературознавців.

Мета статті – здійснити аналіз проблеми психологізму дитячих творів В. Винниченка як у теоретичній, так і в конкретно-індивідуальній площині.

Виклад основного матеріалу. Художні образи здебільшого впливають на емоційну сферу суб'єкта сприймання. Почуття, що виникають внаслідок взаємодії суб'єкта із твором мистецтва, є складними і багатогранними. Беручи до рук художній твір, читач прагне дістати естетичну насолоду, пізнати нові явища, закономірності суспільного життя чи світу, природи, глибше заглянути в потаємні «куточки» серця людини, збагнути її сутність.

Естетичні потреби людини, які, на відміну від фізіологічних, не є вродженими, здебільшого задовольняються шляхом сприймання творів мистецтва. Характер емоцій суб'єкта в процесі сприймання художнього твору зумовлюється його змістом, художніми якостями, умовами сприймання, в тому числі підготовленістю людини.

Характер і роль почуттів, що виникають у процесі сприймання художнього твору, залежать від того, наскільки логіка розвитку художніх образів відповідає уявленням сприймаючого, від взаємозв'язку образів, тих обставин, які зумовлюють розвиток характерів героїв, тих «перешкод», що постають перед ними. Школяр читаючи твори художньої літератури обов'язково «стає» на бік одних героїв і «веде боротьбу» поруч з ними проти інших. «Потреби» героїв твору, за яких він вболіває, немов зливаються з його власними потребами, а їхні дії він переживає, як переживав би свої.

Почуття викликаються наочністю, цілісністю, конкретністю і взаємодією художніх образів. Виникнення почуттів та їхня активна роль в процесі сприймання органічно зв'язані із фантазією, уявою, пам'яттю [4, 14].

У процесі сприймання художнього твору емоційна сфера суб'єкта може виявити різну активність. Це зумовлюється зокрема його настроєм, який в емоційному житті людини відіграє величезну роль. Один і той же твір може сприйматись по-різному в залежності від настрою суб'єкта. Настрій видозмінює сприймані картини, посилює симпатії до одних образів і антипатії до інших. Почуття, що виникають в процесі сприймання художнього твору бувають різні за глибиною, силою, стійкістю, інтенсивністю й активністю. Це залежить насамперед від змісту художнього твору, а також від того, наскільки повно і конкретно зображені явища.

Значний емоційний потенціал мають твори Володимира Винниченка, присвячені дітям. Винниченко виступає майстром витонченого психологізму, що відрізняє його оповідання від подібних Грінченка, Васильченка, Коцюбинського, Стефаніка. Він – майстер динамічної сюжетної розповіді, проникливого бачення суспільної та індивідуальної психології людей, його мова – метафорична, пейзажі – колоритні. Авторські слова хвилюють, бентежать душі читачів, тримають їх у напруженні під час всіх перипетій розгортання сюжету.

Пізнання світу дитинства у письменника нерозривно пов'язане з історією суспільства та його самосвідомістю. Автор не оминає увагою соціальний статус дитини, способи її життєдіяльності, стосунки з дорослими. Але передусім письменник заглиблюється у власне стихію дитинства, внутрішній світ маленької людини, її моральні випробування, сприйняття дорослого світу, що дає підстави кваліфікувати перелічені твори як психологічну прозу й говорити про художнє новаторство автора.

У своїх творах письменник приділяє багато уваги розкриттю внутрішнього світу героїв, його цікавлять неординарні характери, емоції, настрої. Для Винниченка-прозаїка притаманний ліризм, філософська наповненість творів, ретельне дослідження психологічних загадок. Герої приваблюють дитячою чистотою, відкритістю до сприйняття прекрасного, світлого, неординарним поглядом на світ. Героями творів письменника виступають здебільшого незвичайні діти. Вони по-своєму сприймають реальність, часом загострено реагують на ситуації, що випробовують їхнє «Я» [9, 1].

Винниченко часто аналізував підсвідомі першопричини поведінки людей, їхні інстинкти, соціальне та біологічне у вчинках. Такою є історія «паршивого байстрюка», абсолютно не потрібного для оточення, яке переростає в трагедію, що змушує замислитись і героїв твору, й читачів.

Тема долі дитини – «байстрюка», розкрита в оповіданні «Кумедія з Костем», на час її виходу з друку (1910) була вже далеко не новою. Адже від появи Шевченкової «Ка-

терини» та інших творів минуло понад сто років. Проте Винниченко зумів по-своєму майстерно відбити соціальні та моральні болячки суспільства, не через прямий осуд конкретних винуватців народження «байстрюків», а завдяки розкриттю обставин життя й психології самих жертв.

Як і в оповіданні «Федько – халамидник», письменник починає з категоричної нібито думки про свого головного героя: «Це був розбишака – халамидник», «З Костем сталася чудная кумедія»; «Се був кумедний-таки хлопець», вся «кумедність» якого полягала в тому, що він, непривабливий, з «ріденькими, гостренькими» зубами, «нізащо не кусався», коли його били [3, 207].

Рядок за рядком письменник розкриває нам, що за Костевою непривабливістю, відчайдушністю та дещо виключною поведінкою криються біль, прагнення мати хоч одну рідну душу на доказ того, що він – не «байстрюк». Автор не обминає суто натуралістичних деталей в показі поведінки й зовнішності Костя: він схожий на «забитого, боязкого собаку», що вишкіряє зуби й гарчить в обличчя кожному, хто насміхається з нього. Чи не гірка іронія і протест проти безправного становища дитини звучить в рядках: «Як його вже не били і хто вже його не бив: і ланові, і кухарки, і скотарі, і свинопаси, ні за що не плакав! Уже й на парі йшли не раз, не заплаче, таки ж... Його так і прозвали за це «кам'яним виродком» . Звичайно, «кам'яного виродка» не жаліли й діти.

А проте, коли Кость дізнався про свого батька, в нього прокидаються якісь надії, а згодом – дивна ніжність до недопалка, що побував у руках його батька-пана; Кость судомно тримає у руках його як найдорожчу в світі річ («То татове! «), яка хоч якось пов'язує його з батьком. З тим недопалком у руці він і помирає, з тим недопалком Костя і поховався. Спроба кухарки забрати недопалок несподівано викликала свльози, «як горох» – вони, як усі оті «хр-р-р!» розкривають читачеві глибокий розпач «впертого» підлітка від усвідомлення власної «нічійності». Твір пройнятий протестом проти нелюдського в людях і співчуття до «кумедного» Костя.

Є у Винниченка оповідання про трагічну долю бешкетника-лідера «Федька – халамидника», який був не менше шибайголовою, а й чесною, благородною людиною.

Винниченко – реаліст уміє одразу виділити провідну рису свого героя: «Спокій був... ворогом» Федька, «з яким він боровся на кожному місці» – це є ключем до розуміння його «гріхів»: перекидання діжок з водою, ламання хаток, відбирання змію тощо. Федько ходить «руки в кишені», «картуз набакир», «чуб йому стирчком», «очі хутко бігають», під час поєнвеної одяг на ньому «весь мокрий», «чобітки аж порижіли од води, шапка в болоті» [3, 156]. Навіть якби автор не дав оповіданню таку назву, промовистої характеристики не треба.

Невипадково дослідник С. Єфремов відзначив, що однією з головних рис портрета у Винниченка є очі [7, 290]. Справді, коли Федько задирається до дітей, «очі його хутко бігають» – від під'юджування Толі «очі стали такі чудні, гострі»; у хворого Федька в очах «стояли дивні жовті й зелені плями». Через майже непомітні деталі розкрито привабливі риси Федька: він попереджає про свої вчинки, а коли його карає батько, «не плаче, не проситься, е обцяє, що більше не буде», в усьому відразу признається, ні на кого не перекладаючи власну провину. Навіть перебирає на себе провину Толі, хоча той і думає зневажливо про свого товариша з бідної робітничої околиці. Тому «босьявка» й «халамидро» є улюбленцем хлопців, які в критичні хвилини називають його не інакше, як «Федя». А коли Федько переходить річку, його однолітки «починають од щастя пищати, боротись, кидати камінням у кригу» [3, 158].

Оповідання закінчується якимись на диво страшними своєю буденністю словами про смерть Федька: «на кладовище йшли хлопці зо всіх сусідніх вулиць. Спірка,

Стьопа і Гаврик плакали навзрид». Як бачимо, жодної авторської оцінки. Оце і є найвища майстерність в зображенні людської психології. Так само майстерно через економні художні засоби постають й інші підлітки в оповіданні, передусім Толя. Думки цієї «благородної», як сказано, дитини, далеко не благородні: «Мурло репане», «його папа багатий от і все»; Толі хотілося б, щоб усі з Федька сміялися. Раннє і, мабуть, остаточно моральне спустошення цієї нечесної боягузливої дитини показано в фіналі, коли Толя, не почувачи й трохи власної провини за смерть Федька, з цікавістю роздивляється його похорон і, перекутившись на одній нозі, біжить гратися Федьковим чижином.

Недарма С. Черкасенко у схвальній рецензії на видане оповідання називав Винниченка «чудовим майстром», який «виявив себе прекрасним глибоким психологом, як і завжди» [2, 4].

«Федько – халамидник» має велике виховне значення не тільки для дітей, а особливо в наші часи жевріння, кволості, занедбаності й обплывування цінностей, властивих вдачі героїчній.

Висновки. Дитяча проза В. Винниченка 1910-х – початку 1920-х засвідчила рух української прози у напрямі неореалізму з характерною для нього «абсорбцією» модерністичних новацій і можливостей. Соціальне в неореалістичній прозі постає крізь призму психологічного, – і саме в цьому полягає сутність новаторства письменника як дитячого прозаїка.

У центрі дитячих оповідань митця найчастіше постає «бунтуюча особистість», тобто дитина, для якої надзвичайно важливим є процес утвердження власного «Я», власних моральних, поведінкових цінностей. Сюжети оповідань В. Винниченка будуються нерідко на екстравагантних викликах дітей – обставинам і оточенню, їхній боротьбі за право бути не таким, як усі, всупереч страхом, образам і приниженню.

В. Винниченка цікавить сама психологія бунту юної душі. Цей феномен відтворюється ним у межових ситуаціях, пов'язаних із ризиком, випробуваннями, спалахами дитячого максималізму чи ображеної гордості.

Вірний своїй творчій установці на поглиблений психологізм, В. Винниченко активно використовує складний психологічний інструментарій художнього зображення героїв. У нього домінують динамічні портрети; «видима мова почуттів» зорієнтована на розкриття «діалектики душі», блискавичного перебігу душевних станів.

Оскільки Винниченка-психолога найбільше цікавить «дитина бунтуюча», то це накладає відбиток на характер діалогів у його творах – їх питома вага виявляється великою. Вони майже вільні від авторських ремарок; з-поміж діалогів переважає тип діалогудвобою, психологічного поединку, звідси – їх напруженість, драматизм. Так само важливими є взаємодоповнюючі діалоги й діалоги-переконання. Значна кількість діалогів зближує дитячу прозу митця з драмою (як літературним родом). Таким чином виявляється драматургічність як риса художнього мислення письменника.

Важливі художні завдання у дитячих оповіданнях В. Винниченка виконує внутрішнє мовлення і такі його різновиди, як невласне пряме мовлення та внутрішні монологи. Мистецтво внутрішнього монологу повніше виявилось в романістиці письменника; у дитячій прозі він активніше вдається до невласне прямого мовлення.

Комбінації психологічних засобів характеротворення дають В. Винниченку можливість оригінально відтворювати складні душевні стани, загадки й парадокси вчинків його героїв, болісні процеси соціалізації особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Боллох О. Мовна майстерність Володимира Винниченка у зображенні внутрішнього світу героїв // О. Боллох // Культура слова : Міжвуз. зб. – К., 1993. – Вип. 44. – С. 20–24.
2. Винниченко В. Намисто : Оповідання / В. Винниченко. – К. : Веселка, 1989. – 380 с.
3. Винниченко В. Вибрані твори / В. Винниченко. – К., 1991. – 370 с.
4. Винниченко Р. Як писав свої літературні твори Володимир Винниченко / Р. Винниченко // Україна. – 1992. – № 10–11. – С. 14–15.
5. Гнідан О. Володимир Винниченко. Життя, діяльність, творчість : навч. пос. [для студ.-філол.] / О. Гнідан, Л. Дем'янівська. – К., 1996. – 256 с.
6. Гриценко Т. Грані таланту Володимира Винниченка / Т. Гриценко // Дивослово. – 1994. – № 9. – С. 35–38.
7. Єфремов С. Володимир Винниченко / С. Єфремов // С. Єфремов. Історія українського письменства. – 1989. – Т. 2. – С. 290–298.
8. Жулинський М. Голгофа українця Володимира Винниченка / М. Жулинський // Володимир Винниченко. Заповіт борцям за визволення. – К., 1992. – 123 с.
9. Малець Л. Світ дитячої душі у творчості Володимира Винниченка (за матеріалами збірки «Намисто») / Л. Малець // Українська мова та література. – 1997. – № 4. – С. 1–2.
10. Панченко В. «Бо я – українець» : Передмова / В. Панченко // Володимир Винниченко раб краси. – К. : Веселка, 1994. – С. 3–21.
11. Панченко В. «Я хочу собою возвеличити укр.....» : Риси психологічного портрета Володимира Винниченка / В. Панченко // Березіль. – 1997. – № 11–12. – С. 155–167.
12. Скобелєва-Салогуб Н. Володимир Винниченко : про дітей і для дітей / Н. Скобелєва-Салогуб // Слово і час. – 1999. – № 7. – С. 60–67.
13. Ткачук Г. Уроки зустрічі з книгою / Г. Ткачук // Початкова школа. – 1997. – № 6. – С. 24–28.

REFERENCES

1. Boljuh O. Movna majsternist' Volodimira Vinnichenka u zobrazhenni vnutrishn'ogo svitu heroiv / O. Boljuh // Kul'tura slova : Mizhvuз. zб. – K., 1993. – Vip. 44. – S. 20–24.
2. Vinnichenko V. Namisto : Opovidannja / V. Vinnichenko. – K. : Veselka, 1989. – 380 s.
3. Vinnichenko V. Vibriani tvori / V. Vinnichenko. – K., 1991. – 370 s.
4. Vinnichenko R. Jak pisav svoi literaturni tvori Volodimir Vinnichenko / R. Vinnichenko // Ukraina. – 1992. – № 10–11. – S. 14–15.
5. Gnidan O. Volodimir Vinnichenko. Zhittja, dijaj'nist', tvorchist' : navch. pos. [dlja stud.-filol.] / O. Gnidan, L. Dem'janiv's'ka. – K., 1996. – 256 s.
6. Gricenko T. Grani talantu Volodimira Vinnichenka / T. Gricenko // Divoslovo. – 1994. – № 9. – S. 35–38.
7. Efremov S. Volodimir Vinnichenko / S. Efremov // S. Efremov. Istorija ukrains'kogo pis'menstva. – 1989. – T. 2. – S. 290–298.
8. Zhulins'kij M. Golgofa ukrainceja Volodimira Vinnichenka / M. Zhulins'kij // Volodimir Vinnichenko. Zapovit borcjam za vizvolennja. – K., 1992. – 123 s.
9. Malec' L. Svit ditjachoi dushi u tvorchosti Volodimira Vinnichenka (za materialami zbirki «Namisto») / L. Malec' // Ukrains'ka mova ta literatura. – 1997. – № 4. – S. 1–2.
10. Panchenko V. «Bo ja – ukrainec'» : Peredmova / V. Panchenko // Volodimir Vinnichenko rab Краси. – K. : Veselka, 1994. – S. 3–21.
11. Panchenko V. «Ja hochu sobozu vozvelichiti ukr.....» : Risi psihologichnogo portreta Volodimira Vinnichenka / V. Panchenko // Berезil'. – 1997. – № 11–12. – S. 155–167.
12. Skobeleva-Salogub N. Volodimir Vinnichenko : pro ditej i dlja ditej / N. Skobeleva-Salogub // Slovo i chas. – 1999. – № 7. – S. 60–67.
13. Tkachuk G. Uroki zustrichi z knigoju / G. Tkachuk // Pochatkova shkola. – 1997. – № 6. – S. 24–28.

Статтю подано до редакції 18.02.2015 р.

Леся ГОЛОМІДОВА,
викладач кафедри міжнародних комунікацій факультету туризму та
міжнародних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(Україна, Ужгород) alesija_pazjak@rambler.ru

МЕЖІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ЗУСТРІЧ «СВОГО» Й «ЧУЖОГО» В ХУДОЖНІЙ СВІДОМОСТІ РОБЕРТА МУЗІЛЯ

У даній статті зроблено спробу розкрити образ «Чужого» / «Свого», дослідити ознаки і проблеми ідентичності етнокультурних спільнот та їхніх образів (іміджів), розглядаючи їх у стосунку до етнокультурних реалій та у співвідношенні до інших образів ідентичностей з проекцією на вираження інонаціональних та інокультурних аспектів.

Ключові слова: національна ідентичність, етнообраз, гетерообраз, стереотип, образ «Свого» / «Чужого».

Лит. 13.

Lesya HOLOMIDOVA,
lecturer of International Communications Department Tourism and International
Communications Faculty SHEU «Uzhhorod National University»
(Ukraine, Uzhgorod) alesija_pazjak@rambler.ru

THE NATIONAL IDENTITY BOUNDS: THE MEETING OF «OWN» AND «ALIEN» IN THE ROBERT MUSIL'S ART CONSCIOUSNESS

In this paper it is made an attempt to reveal the «Alien» / «Own» image and to explore the ethnocultural communities identity characteristics and problems as well as these communities images, treating them in relation to ethnic and cultural context also in relation to other identities with images projected on a foreign expressiveness and otherculture aspects.

Key words: national identity, ethnic image, hetero image, stereotype, «Own» / «Alien» image.

Ref. 13.

Леся ГОЛОМІДОВА,
преподаватель кафедры международных коммуникаций факультета туризма и
международных коммуникаций ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»
(Украина, Ужгород) alesija_pazjak@rambler.ru

ГРАНИЦЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ: ВСТРЕЧА «СВОЕГО» И «ЧУЖОГО» В ХУДОЖЕСТВЕННОМ СОЗНАНИИ РОБЕРТА МУЗИЛЯ

В статье сделано попытку раскрыть образ «Чужого» / «Своего», а также исследовать признаки и проблемы идентичности этнокультурных обществ и их образов (имиджей), рассматривая их в отношении к этнокультурным реалиям, а также в соотношении к другим образам идентичностей с проекцией на выразительность инонациональных и инокультурных аспектов.

Ключевые слова: национальная идентичность, этнообраз, гетерообраз, стереотип, образ «Своего» / «Чужого».

Лит. 13.

© Голомідова Л. Межі національної ідентичності: зустріч «свого» й «чужого» в художній свідомості Роберта Музіля

Постановка проблеми. Поняття «ідентичність» стало сьогодні однією зі центральних детермінант для усвідомлення оточуючих реалій. В європейській науковій думці воно утвердилось з другої половини ХХ століття, а в українській – тільки після 1990 року. Даний термін широко використовується у різноманітних науках: психології, соціології, філософії, етнології, політології, геополітиці та ін. Етимологічно вираз «ідентичність» походить від латинського слова «indenticus», що означає «утожожнений», «одинаковий». Це поняття у науці вважається відносно новим. У працях представників німецької класичної філософії проблема тотожності буття й мислення досягає своєї найвищої розробленості.

В українському літературознавстві поняття «національної ідентичності» значною мірою суголосне з концептом «національний образ», визначення якого знаходимо у працях М. Льницького і В. Будного: «*Національний образ* (або *ж літературний етнообраз*) – це такий літературний образ, що конструює не лише індивідуальні риси, а й етнічну (національну) ідентичність зображуваних персонажів, краєвидів чи історичної минувшини, подаючи певні їхні ознаки як «типові» для відповідної країни, «характерні» для цілого народу» [3, 247]. Термін «*етнообраз*» має значно вужче коло використання і належить до сфери літературознавчої імагології (Г. Дізерінк, Дж. Лейрсен, Д. Наливайко, М. Льницький, В. Будний).

Потреба людини в національній приналежності реалізується в концепті національного мислення. При цьому письменник завжди перебуває під впливом процесів, які відбуваються у суспільстві. У цьому плані слід підкреслити: ціла низка австрійських письменників (Йозеф Рот, Інгеборг Бахманн, Штефан Цвайг) пережила кризу національної ідентичності, а тому вона стала частиною їх творчої свідомості. На думку Д. Наливайка, «літературу можна розглядати як матеріал для вивчення проблеми національної ідентичності, оскільки більшість письменників репрезентують цю проблему у своїх творах, пропонуючи різні моделі міжкультурної комунікації» [8, 4]. Важливо зазначити, що імагологія ставить собі за мету зрозуміти дискурс репрезентації, а не суспільство. Ситуація культурного конфлікту репрезентована в новелі «Гріджія» зі збірки «Три жінки» австрійського письменника Роберта Музіля.

У контексті сприйняття носіїв іншої культури автором майстерно реалізовано протиставлення образів «Свій – Чужий (Інший)», яскраво простежено межі національної ідентичності та національного образу Австрії, проникаючи до внутрішнього світу людини.

Аналіз досліджень. У пропонованій статті увагу зосереджено на репрезентації образу Австрії кінця ХІХ століття через символічний образ «Свого» (Гомо) в стосунку до етнокультурних реальностей італійського народу та у співвідношенні з іншими образами ідентичностей. Актуальність даної роботи полягає в тому, що багатозначність творчості Роберта Музіля в контексті репрезентації «національної ідентичності» етнокультурних образів досі залишається нерозкритою, а надто – для українського читача. Сукупність біографічних, історичних та літературних фактів не залишає сумнівів, що творчість Роберта Музіля доцільно осмислювати саме крізь призму проблеми національної ідентичності. У цьому аспекті важливим є той факт, що велика кількість європейських, російських та українських літературознавців займалась дослідженням творчості Р. Музіля, а саме: К. Коріно, В. Фанта, А. Фрізе, А. Карельский К. Булманн, Т. Пекар, У. Веддер, М. Якоб, Т. Світельська, А. Белобратов, Д. Давліанідзе.

Сюжетні особливості творчого доробку австрійського митця слова українському читачеві розкрили Д. Затонський, І. Зимомря, І. Мегела, А. Науменко, Я. Поліщук, К. Шахова.

Питанням вивчення художніх варіантів репрезентації національних образів присвячені праці Н. Бездір, О. Галича, Л. Грицик, О. Зимомрі, І. Лімборського, Д. Наливайка, В. Орехова, Н. Петриненко.

Мета статті – розкрити образ «Чужого» / «Свого» з проекцією на увиразнення інонаціональних та інокультурних аспектів, а саме дослідити ознаки та проблеми ідентичності етнокультурних спільнот та їхніх образів (іміджів), розглядаючи їх в стосунку до етнокультурних реалій та у співвідношенні до інших образів ідентичностей.

Виклад основного матеріалу. Новела «Гріджія» («Grigia») Р. Музіля, яка входить до збірки «Три жінки» («Drei Frauen»), спрямовує увагу реципієнта на вивчення художніх варіантів репрезентації національних образів – одного з визначальних предметів імагології. Дослідники Д. Наливайко, І. Лімборський головними завданнями імагології називають вивчення імагологічних парадигм та літературних образів / іміджів інших країн, що створюються в національній свідомості й відбиваються в літературі [4, 4].

В основі сюжету новели Р. Музіля – експедиція до італійської провінції, в якій бере участь головний герой Гомо з метою пошуку «іншого буття»: «Er empfand seinen Widerstand als eine große Selbstsucht, es war aber vielleicht eher eine Selbstaufflösung...» [6, 39] / «Він сприймав свій опір наче егоїзм, але можливо це було самозреченням» (переклад – Л. Г.). Іншими словами, йдеться про «втрату самого себе» [6, 25]. В цій мотивації вчинку Гомо сюжет новели набуває детальної розробки.

Імагологічна перспектива дослідження фокусується на взаєминах Гомо, який опинився у віддаленому альпійському поселенні серед людей так не схожих на «Своїх» – жителів «цивілізації» та селянки Гріджії. Акцентуючи увагу на пізнанні самого себе за-мальовується характеристика «Іншого», бо тільки при протиставленні «Чужого» «Собі» розкривається імагологічний концепт [8, 92].

Ставлячи акцент на людські взаємини, до уваги береться майстерно репрезентований автором національний образ. Детальні описи місцевості, фольклору, національної ментальності, ба навіть місцевого діалекту, – усе це формує стереотип щодо італійського народу з позиції представника Австрійської імперії.

Реальність картини гірського альпійського поселення вписується в реальність тексту та життя героя, власне, як можливість «іншого буття», що створює додатковий ефект відчуження «екзотичності», «інакшості» – «Ішого/Чужого»: «Als sie drinnen waren, bedarfen sie sich an einem seltsamen Ort. Er hing an der Lehne eines Hügels; der Schäumweg, der sie hingeführt hatte, sprang zuletzt förmlich von einem großen Platten Stein zum nächsten, und von ihm flossen, den Hang hinab und gewunden wie Bäche, ein paar kurze, steile Gassen in die Wiese. Stand man am Weg, so hatte man nur vernachlässigte und dürrtliche Bauernhäuser vor sich, blickte man aber von den Wiesen unter herauf, so meinte man sich in ein vorweltliches Pfahldorf zurückversetzt, ...» [6, 41] / «Проїхавши в глиб поселення, вони опинились в дивовижному місці. Село наче приліпилося до схилу пагорба. Гірська стежина, яка туди вела, ніби перестрибувала з одного плоского каменя на інший, а вулички струмками стікали зі схилу до луки, утворюючи декілька коротеньких, звивистих провулків. Стоячи на стежці, перед собою бачиш тільки старенькі, вбогі селянські хатини, але дивлячись на них знизу, із луки, наче крізь століття переносишся в первісне поселення, яке стоїть на високих балках, ...» (переклад – Л. Г.).

У художню тканину новели вплетені численні описи з повсякденного життя, зовнішнього вигляду та побуду місцевого населення, що є своєрідним конструктом свідомості, який зберігає та передає інформацію про «Іншого». Ось – ілюстрація: «So waren diese Weiber. Ihre Beine staken in braunen Wollkitteln mit Handbreiten roten, blauen oder

orangenen Borten, und die Tücher, die sie am Kopf und gekreuzt über der Brust trugen, waren billiger Kattundruck moderner Fabrikmuster, aber durch irgend etwas in den Farben oder deren Verteilung wissen sie weit in die Jahrhunderte der Altvordern zurück. Das war viel älter als Bauerntrachten sonst, weil es nur ein blick war, verspätet durch all die Zeiten gewandert, trüb und schwach angelangt, aber man fühlte ihn dennoch deutlich auf sich ruhn, wenn man sie ansah» [6, 45] / «Ось такими були ці жінки. Їхні ноги виглядали з-під коричневих бавовняних спідниць із широкими, як долоня, червоними, блакитними, оранжевими каймами, а хустини, які вони носили на голові чи перетягували навхрест на грудях, були з дешевого ситцю з сучасним фабричним малюнком, проте все ж у барвах та положенні узорів дещо відсылало назад до століть предків. Та йшлося не просто про старовинне селянське вбрання, справа у їх погляді: застарілий, який пройшовши крізь віки, помутнів та дещо стерся, проте його виразно відчув той, хто глянув на неї» (переклад – Л. Г.). Р. Музіль наче віддзеркалює певні стереотипні уявлення про італійський народ крізь призму сучасного для нього «пангерманізму», ідеологія якого сповідувалась на теренах тогочасної держави над Дунаєм. Даний стереотип несе в собі інформацію у певному культурному просторі, де простежується чіткий поділ на «Я» в ролі сучасного та «Іншого» – застарілого, минулого. З позиції Свого (Гомо) населення села – «Чужі» – не австрійці, що робить їх на сходинку нижче в соціальному співвідношенні.

Безкомпромісний поділ на «Я»-загарбник та «Чужий»-підлеглий втілений автором у символічних іменах протагоністів ГОМО (від лат. «homo» – людина) та ГРІДЖІЯ (від італ. «grigia» – сіра), де зримо проступають ознаки зневаги австрійського народу щодо інших національностей. Таким чином, щоб показати світ свідомості сучасної людини, підхід автора змінюється з описового на реконструювання подій. За своєю природою образ «Свого» (Гомо) постає плетивом ідей та уявлень про «Іншого» (Гріжію), що неминуче виводить цей образ на перехрестя ідеологічних та культурологічних проблем. Інтегративний момент та момент національної ідентичності відбувається при комунікації «Свого» (Гомо) з «Іншими» (місцевими жителями) з подальшою асиміляцією в суспільне та культурне життя поселення. Така комунікація, як стверджує О. Балясникова, «провокує появу точок зіткнення протилежних полюсів і формування категорії «чужості», яка нерозривно пов'язана з категорією оцінки, адже Вони – «Чужі» сприймаються через Ми «Свої» за вектором відповідності/ невідповідності нормі» [4, 45].

Позиція італійців змінюється у свідомості «Свого» (Гомо) при знайомстві з місцевими жінкам. Він розгледів у них низку якостей, традиційно притаманних австрійським придворним дамам: «Treten Sie bitte ein», sagten sie aufrecht wie die Herzoginnen, wenn man auf ihre Bauertür klopfte...» [6, 45] / «Увійдіть, будь ласка», казали вони, випрямивши плечі наче герцогині, коли хтось стукав у їхні селянські двері...» (переклад – Л. Г.). Наявність інтегративних та диференційних моментів у способах репрезентації ментальних процесів провокує появу рівноцінної альтернативи «своєму» простору [4, 171]. У своїй психологічній конструкції, за твердженням А. Карельського, «Р. Музіль – майстерно протиставляє раціональне з ірраціональним, поєднуючи «математику» з поезією, «ratio» з «intuitio», утопію з реальністю» [6, 7].

Повне руйнування стереотипу «Чужого» на особистісному, культурному та національному рівнях відбувається через історичну взаємопов'язаність: «Ihre Voreltern waren zur Zeit der Tridentischen Bischofsmacht als Bergknappen aus Deutschland gekommen, und Sie saßen heute noch eingesprengt wie ein verwitterter deutscher Stein zwischen den Italiener. Die Art ihres alten Lebens hatten sie halb bewahrt und halb vergessen, und was sie davon bewahrt hatten verstanden sie wohl selbst nicht mehr» [6, 43] / «Їхні предки прибули сюди

рудокопами з Німеччини під час Тридентського собору і з того часу вони вкраплені як обвітрений німецький камінь поміж італійців. Спосіб свого старого життя вони частково зберегли, частково забули, а те що зберегли, вже, схоже, й самі не розуміли» (переклад – Л. Г.).

Висновки. Ідентичність у загальному значенні є позицією, з якої індивід зустрічається зі світом. При цьому особа одночасно усвідомлює своє Я та не-Я, Своє та Чуже/Інше.

На тлі художньої тканини новели «Гриджія» Р. Музелем відтворено багаторівневу художню структуру, наповнену символічними образами та перипетіями, в центрі якої метафорична експедиція Гомо до світу «Інакшості», «Чужого». Таким чином, автор проявляє імагологічну проблему – репрезентацію процесу пізнання «Чужого» (Іншого) світом цивілізації. Акцентуючи увагу на взаєминах двох особистостей (Гомо та Гриджіє), Р. Музиль показує можливість повного взаємопроникнення Я-особи до Чужого для себе середовища. Цим він доводить той факт, що імагологічний образ «Свого» репрезентує образ «Іншого» у певній культурі. У свою чергу, на думку імаголога Дж. Лейрсе-на, «культура за своєю природою взаємодіє з іншими культурами, переходить кордони, змішується, так що в кінцевому рахунку всі культури креолізуються» [11, 341]. Протагоністи Гомо та Гриджія, як представники Свого і Чужого, не є протилежностями, а віддзеркаленням один одного. Вони слугують текстуальними маркерами національної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зимомря І. Австрійська мала проза ХХ століття : художня світобудова / І. Зимомря. – Дрогобич-Тернопіль : Посвіт, 2011. – 396 с.
2. Зимомря О. Художній ландшафт творчості Ласла Балли : парадигма імагології / О. Зимомря // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 1 (212). – С. 51–59.
3. Ільницький М. Імагологія / М. Ільницький, В. Будний // М. Ільницький, В. Будний. Порівняльне літературознавство. – Львів, 2007. – Ч. І. – С. 244–274.
4. Лімборський І. Світова література і глобалізація / І. Лімборський. – Черкаси : Брама-Україна, 2011. – 192 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. – К. : Академія, 2007. – 752 с.
6. Музиль Р. Избранное : Сборник / Р. Музиль. – М. : Прогресс, 1980. – 398 с.
7. Музиль Р. Человек без свойств : Роман / Р. Музиль / [пер. с нем. С. Апта ; предисл. Д. Зантского]. – М. : Художественная литература, 1984. – Кн. 1 – 751 с.
8. Наливайко Д. Літературна імагологія: предмет і стратегії / Д. Наливайко // Д. Наливайко. Теорія літератури й компаративістика. – К. : «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 91–102.
9. Die schönsten Erzählungen aus Österreich. Hausbuch unvergänglicher Prosa mit einem Geleitwort von Franz Theodor Csokor. – Wien : Verlag Kurt Desch, 1958. – 846 S.
10. Eibl K. Robert Musil – «Drei Frauen». Text, Materialien, Kommentar / Karl Eibl. – München, 1978. – 182 S.
11. Leerssen J. Identity / Alterity/Hybridity [Електронний ресурс] / Joep Leerssen // IMAGOLOGY: The cultural construction and literary representation of national characters: [ed. by Manfred Beller and Joep Leerssen] // Studia Imagologica. – 2007. – Vol. 13. – Режим доступу: <http://cf.hum.uva.nl/images/dtory/identity.pdf>.
12. Musil R. Drei Frauen, Im Anhang : Autobiografisches aus dem Nachlass sowie ein Nachwort von Adolf Frise / Robert Musil. – Reinbek bei Hamburg, 2007. – 160 S.
13. Schmitz M. Frau ohne Eigenschaften. Die Konstruktion von Liebe in Robert Musils Novelle «Grigia» / Michael Schmitz // Musil-Forum. Studien zur Literatur der klassischen Moderne. – Berlin, 2007. – Nr. 29 (2005/06). – S. 57–77.

REFERENCES

1. Zymomyra I. Avstrijs'ka mala proza XX stolittja : hudozhnja svitobudova / I. Zymomyra. – Drohobich-Ternopil' : Posvit, 2011. – 396 s.
2. Zymomyra O. Hudozhnij landshaft tvorchoosti Lasla Balli : paradigma imagologii / O. Zymomyra // Visnik Lugans'kogo nacional'nogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. – 2011. – № 1 (212). – S. 51–59.
3. Il'nic'kij M. Imagologija / M. Il'nic'kij, V. Budnij // M. Il'nic'kij, V. Budnij. Porivnjal'ne literaturoznavstvo. – L'viv, 2007. – Ch. I. – S. 244–274.
4. Limbors'kij I. Svitova literatura i globalizacija / I. Limbors'kij. – Cherkasi : Brama-Ukraïna, 2011. – 192 s.
5. Literaturoznavchij slovnik-dovidnik / [Za red. R. T. Grom'jaka, Ju. I. Kovaliva, V. I. Teremka]. – K. : Akademija, 2007. – 752 s.
6. Muzil' R. Izbrannoe : Sbornik / R. Muzil'. – M. : Progress, 1980. – 398 s.
7. Muzil' R. Chelovek bez svojstv : Roman / R. Muzil' / [per. s nem. S. Apta ; predisl. D. Zaton'skogo]. – M. : Hudozhestvennaja literatura, 1984. – Kn. 1 – 751 s.
8. Nalivajko D. Literaturna imagologija: predmet i strategii / D. Nalivajko // D. Nalivajko. Teorija literaturi j komparativistika. – K. : Vid. dim «Kievo-Mogiljans'ka akademija», 2006. – S. 91–102.
9. Die schönsten Erzählungen aus Österreich. Hausbuch unvergänglicher Prosa mit einem Geleitwort von Franz Theodor Csokor. – Wien : Verlag Kurt Desch, 1958. – 846 S.
10. Eibl K. Robert Musil – «Drei Frauen». Text, Materialien, Kommentar / Karl Eibl. – München, 1978. – 182 S.
11. Leerssen J. Identity / Alterity/Hybridity [Elektronnij resurs] / Joep Leerssen // IMAGODOLOGY: The cultural construction and literary representation of national characters: [ed. by Manfred Beller and Joep Leerssen] // Studia Imagologica. – 2007. – Vol. 13. – Rezhim dostupu: <http://cf.hum.uva.nl/images/dtory/identity.pdf>.
12. Musil R. Drei Frauen, Im Anhang : Autobiografisches aus dem Nachlass sowie ein Nachwort von Adolf Frise / Robert Musil. – Reinbek bei Hamburg, 2007. – 160 S.
13. Schmitz M. Frau ohne Eigenschaften. Die Konstruktion von Liebe in Robert Musils Novelle «Grigia» / Michael Schmitz // Musil-Forum. Studien zur Literatur der klassischen Moderne. – Berlin, 2007. – Nr. 29 (2005/06). – S. 57–77.

Статтю подано до редакції 23.02.2015 р.

Ірина ДМИТРИВ,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) ira.myrna@gmail.com

ОБРАЗ БОГОПОСВЯЧЕНОЇ ОСОБИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті зроблено спробу проаналізувати художні образи ченців, священиків в українській поезії міжвоєнного двадцятиліття. Об'єктом дослідження стали твори письменників-«логосівців», поезія Олега Ольжича та Мелетія Кічури.

Ключові слова: Біблія, монах, монашество, священик, sacrum, художній образ.

Лит. 10.

Irina DMYTRIV,

Ph.D. in Philology, Associate Professor of Ukrainian Literature and Literary Theory
Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) ira.myrna@gmail.com

THE RELIGIOUS PERSON IMAGE IN UKRAINIAN POETRY DURING THE INTERWAR PERIOD OF THE TWENTIETH CENTURY

In this article it is made an attempt to analyze art monks, priests images in Ukrainian poetry during interwar two decades. The object of the study were the works of «lohosivtsiv» writers, O.Olzhych and Meletius Kichury poetry.

Key words: Bible, monk, religious, priest, sacrum, art image.

Ref. 10.

Ірина ДМЫТРИВ,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) ira.myrna@gmail.com

ОБРАЗ МОНАХОВ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ МЕЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ ХХ ВЕКА

В статті зроблено спробу проаналізувати художні образи монахів, священиків в українській поезії міжвоєнного двадцятиліття. Об'єктом дослідження стали твори письменників-«логосівців», поезія Олега Ольжича та Мелетія Кічури.

Ключевые слова: Біблія, монах, монашество, священник, sacrum, художественный образ.

Лит. 10.

Постановка проблеми. Перша половина ХХ століття – це доба активних світоглядно-естетичних та суспільно-політичних пошуків. У цей буремний час образ богопосвяченої особи нерідко ставав тим моральним орієнтиром, якому притаманна правильна духовна постава, що породжувала христоцентричний спосіб мислення у вирішенні питань як особистого, так і національного характеру.

Українські автори міжвоєнного двадцятиліття часто пропонують увазі читача твори, у яких художньо представлений образ священика, ченця чи чернечої спільноти. У нашому дослідженні намагатимемось проаналізувати образ ченця у поезії Олега Ольжича «Манастир» і «Молитва», а також у поетичних творах західноукраїнських авторів Мелетія Кічури «Гуде орган» та о. Василя Мельника (Лімниченка) «У монастирській квадратурі».

Аналіз досліджень. В українському літературознавстві ще немає цілісної праці, яка б торкалася особливостей художнього образу богопосвяченої особи аналізованого періоду.

Використані у дослідженні праці Івана Огієнка «Українське монашество» [6] та Фабіо Чарді «KOINONIA – Койнонія: богословсько-духовний путівник монашої спільноти» [10] допоможуть розкрити основні засади монашого життя. Теоретичною базою нашого дослідження є літературознавчі розвідки Володимира Антофійчука [1] та Ігоря Качуровського [3, 9–25]. Звісно, у статті рясно цитується Святе Письмо, бо саме воно, на нашу думку, найповніше пояснює феномен чернецтва.

Мета статті – на матеріалі поезії міжвоєнного двадцятиліття, здебільшого Західної України, проаналізувати образи богопосвячених осіб, проінтерпретувати символи, пов'язані з ними, показати роль духовенства у формуванні національно свідомої особистості.

Виклад основного матеріалу. Чернеча спільнота, незважаючи на своєрідне відокремлення від світу, завжди притягувала до себе погляди тих, що у світі. Бо, як слушно каже італійський дослідник чернечого життя Фабіо Чарді, «чернеча спільнота в історії Церкви і суспільства завжди була ферментом віднови, внутрішнього динамізму, творчості та відповіді на моменти, що час од часу виринали в серці історії» [10, 5]. Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) у монографічному дослідженні «Українське монашество» пише, що люди, які вмюють мислити, т. зв. філософи, здавна пізнали марнотність усього цього світу й марноту його видимого добра, за яким так завзято побивається світ [6, 49]. Отож, люди мислячі розважали над такими питаннями: чи нема в світі чогось ціннішого, що давало б людині спокійне й розумне життя, провадило б її до правдивого щастя; чи нема в людині чогось вічного, за що варто було б з радістю пережити сад жорстоких мук, що зветься життям? Християнство дає відповіді на ці питання і ставить плекання духа значно вище від тлінного тіла.

Митрополит Іларіон пропонує таке визначення спільноти, яка залишає все, щоб іти за Христом: «Монашество – це добровільне зречення від цього світу зо всіма його марнотами, це добровільна смерть для світу ради вічного спасіння. Очевидно таке зречення – річ тяжка, а тому монашество – це найвищий подвиг служіння Богові через відречення від світу. Таким чином, головна ціль монашества, його найвищий ідеал – досягнути вічного спасіння відреченням від світу, передчасною смертю для нього» [6, 50].

На світанку чернечого життя самотність і умертвіння плоті були основними атрибутами анахорета. Проте з плином часу пустельники об'єднуються, щоб творити одну спільноту, маючи за приклад першу апостольську громаду та шукаючи правильність свого рішення у словах псалмопівця: «Як це добре і гарно, коли брати живуть разом» (Пс. 132, 1).

Як уже зазначалося, чернець відокремлюється від світу. Хоча те, що спонукає його до самоти, «ніколи не є бажанням естетичної чи егоїстичної контемпліяції, а є найреалістичнішою християнською любов'ю» [10, 79]. Людина, яка приймає чернечі обіти, вмирає для гріха, для своїх земних пристрастей, щоб «народитися згори»,

уподібнитися до зерна, яке спочатку мусить померти, щоб принести рясний плід (Йо.12, 24).

Життя ананоретів лягло в основу давньої агіографічної літератури, а вже творці української літератури ХХ століття переважно звертаються до більш пізніх форм чернечого життя, тобто до чернечої спільноти. Ось, наприклад, галичанин Мелетій Кічура написав вірш «Гуде орган», який відзначається своєрідною мінорною тональністю:

*Гуде орган. Під чорним зводом
Горить примерклий світ лямпад,
Повільним, тихим хороводом
Ідуть ченці, за рядом ряд.
Неначе тіні загробові,
Ідуть кудись в незнану путь.
Їх лиця – блідомармурові,
Похилий стан, запала грудь.
Одні лиш очі – дивні очі:
Алмаз оправлений в янтар,
Огністі зорі полуночі
На чорнім лоні тихих хмар.
Всю пристрасть, мабуть, цього світу,
Весь шал суєтної весни,
Закляла грудь їх неогріта
В оці прескорбні очі-сни [9, 248].*

Мелетій Кічура пропонує читачеві образ аскетичного згромадження. Всяка світська барва у творі відсутня, немає яскравої колористики, звід храму – чорний, а світло лямпад – примеркле. Світському гаморові і шалові протистоїть тиша і розмірений ритм чернечого життя: «Повільним, тихим хороводом / Ідуть ченці за рядом ряд». Орган у цьому монастирі «гуде». Класичним у творі є зовнішній вигляд ченців: лиця – «блідомармурові», стан – «похилий», грудь – «запала». Про найвищу міру зречення від світу, про повне умертвлення промовисто свідчить порівняння ченців із «загробовими» тінями. І саме тоді, коли здається, що всякий зв'язок зі світом подолано, автор несподівано бачить вогник у «дивних» очах ченця. На чорному тлі вони сяють коштовним камінням – духовними чеснотами, але водночас є тим містком, який єднає схимника з минулим. Наприкінці поезії спільнота немовби відходить на задній план, а безмежну цінність має тепер кожна особа ченця з його неповторними прескорбними очима-снами.

Децо інша настроєвість притаманна віршеві Олега Ольжича «Манастир»:

*Вранці – сонце і небо чисте,
І пташині радісні хори.
О хвала, хвала Тобі, Христе,
Ізцілилося серце хоре.
У пожовклій руці – ніга,
І червневий день – миттю,
Покривати Твою Книгу
Позолотою і блакиттю.
Де ваганя всі молодечі,
Де лицарські мої гордині?
І кладе цинобровий вечір
Темносині, густі тіні [9, 329].*

Душа ліричного героя сповнена гармонії, джерелом якої є Бог. Монастирські стіни не гнітять ченця, адже вони не є перешкодою у замилюванні творінням Божих рук. «Сонце», «небо чисте», «пташині хори», а також людина – вінець Божого творіння – всі разом творять найдосконалішу із молитов – молитву хвали. У цій невеликій поезії майстерно представлено два крила християнського, а отже й монастирського життя – молитву і працю.

Христос реально присутній у житті аскета. Він – Бог, Він – Цілитель хворого серця, Він – Той, що заспокоює розбурхані хвилі людської душі. Отож, для Христа – уся вдячність, молитва і праця. Як наслідок – мир, легкість у душі, здатність бачити Бога у всьому, і в кінцевому результаті – святість.

Співзвучною з розглянутими вище творами є поезія Олега Ольжича «Молитва», яку, на думку Володимира Антофійчука, можна зарахувати до розряду неперевершених зразків світової літератури. «Жанр молитви, – підкреслює літературознавець, – в українській літературі є достатньо представлений, оскільки за час свого існування людина не знайшла досконалішої, ніж молитва, форми, в якій можна було б виповісти найпотаємніше, зважитися на відвертість, щирість і безпосередність самовираження; у цьому – одне із таїнств вічності молитви, таїнство особистісного катарсису, перевтілення й облагородження, яке можна відчутити тільки у духовному єднанні з Абсолютом» [1, 5]. Про містичне почуття єдності індивіда з Абсолютом говорить Ігор Качуровський у статті «Містична функція літератури та українська релігійна поезія», він називає «Молитву» Олега Ольжича однією з найкращих поезій автора, оскільки у ній показано, «як діє молитва на людину, як її ушляхетнює і підносить» [3, 12]:

*Ігумен встав. Брати домінікани
Двома рядами вийшли з-за столів,
І серце храма – пройняли органи,
І морок сам зайнявсь і задзвенів.
Ось брат один. Страховище іконам,
Руде волосся і ведмежий стан.
Він був би десь розбійницьким бароном,
На смерть своїх би катував селян.
Велика міць твоя, Ісусе Христе,
Коли й цього до тебе привела!
Він молиться. І ніжно-променисте
Щось світиться з-під дикого чола [9, 329].*

Особливістю цієї поезії, окрім довершеної форми, є глибока закоріненість у Святому Письмі. До того ж, «Молитва» має надзвичайно глибокий підтекст. За коротким викладом автора про молитву одного з ченців домініканського монастиря можна прочитати історію спасіння людини Богом. Христос є реально присутній у цьому творі як Месія, бо саме завдяки йому відбувається осяяння і навернення.

Зупинимось на кількох моментах зі Святого Письма, без інтерпретації яких неможливе, на нашу думку, глибинне прочитання «Молитви». У цій поезії художньо трансформувалося декілька євангельських сюжетів.

1. Вибір і покликання апостолів.

«Ідучи попри Галилейське море, Ісус побачив двох братів: Симона, що звався Петром, і Андрія, його брата, що закидали сіті у море, бо були рибалки. І до них мовив: «Ідїть за мною, я вас зроблю рибалками людей». І ті негайно кинули сіті і пішли за ним» (Мт. 4, 18–20).

«Ідїть за мною» – це слова, що означають вибір і покликання, яке здійснює Бог. Тому пізніше Христос скаже своїм учням: «Не ви вибрали мене, а я вибрав вас і призначив, щоб ви йшли і плід принесли» (Йо. 15, 16). Ісус зустрічає людину в повсякденному житті, перейняту щоденними турботами. Христове «бачити» – це не просто зауважити, це проникати в особу, щоб відродити її до нового життя, аж до радикальної переміни в її існуванні. Рибалки «залишають усе», а це «цілковитий вихід самого з себе і зі всього оточуючого» [10, 32]. Апостоли позбуваються власного світу, щоб стати спадкоємцями нової, визначеної особою Ісуса реальності.

Особливістю євангельських подій є те, що вони, звершившись один раз, мають продовження у часі і просторі. Чернеча спільнота – яскраве свідчення цього. Мірча Еліаде з цього приводу пише: «Віруюча людина може жити лише у Священному Світі, бо лише такий світ має буття, існує по-справжньому. Ця релігійна потреба виражає невиситому онтологічну спрагу, яка виражається по-різному. Найбільш вражаючий її вплив – це прагнення віруючої людини перебувати в серці дійсності...» [2, 36]. Що ж стосується часу, то Мірча Еліаде доводить, що для віруючої людини час, як і простір, не є однорідним і безперервним. Існують відрізки священного часу, часу святкувань (здебільшого періодичні); існує також час мирський, в який відбуваються дії, що не мають релігійного значення [2, 36]. Для християнина священний календар постійно відтворює події з життя Христа, а кожен представник чернецтва – послідовник перших апостолів, монастир – першої спільноти.

Брат-домініканець у поезії Олега Ольжича «Молитва», незважаючи на зовнішність розбійника, – один з покликаних, один з оновлених і просвічених світлом Христа.

2. Переображення Христом.

«Ісус узяв з собою Петра, Йоана та Якова і пішов на гору високу помолитись. І коли він молився, переобразився перед ними: обличчя його засяяло, наче сонце, а одежа – біла та блискуча, як світло» (Мт. 17, 1–20).

Коли Бог хоче промовляти до людини, то переважно це діється далеко від світського гамору і суєти. Бог веде людину в особливе місце, де панує спокій. Слід зауважити, що Ісус переобразився під час молитви і тоді засяяло його обличчя. Ще у Старому Завіті читаємо, що після сорокаденного посту і розмови з Богом у Мойсея також сяяло обличчя: «І сталось, як сховався Мойсей із Синай-гори, а обидві таблиці свідчення були в руці його, як сховався з гори, не знав він, що обличчя в нього стало променистим, бо він розмовляв з Господом» (Вх. 34, 29). Так і людина, яка молиться, входить у божественну атмосферу, її душа оновлюється через очищення і лише тоді може сяяти. Саме про таке «сяяння» читаємо в Олега Ольжича: «Він молиться. І ніжно-променисте / Щось світиться з-під дикого чола».

3. Христос – Світло світу.

«На початку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово (...) Усе через Нього повстало, і ніщо, що повстало, не повстало без Нього. І життя було в Нім, а життя було Світлом людей. А Світло у темряві світить, і темрява не обгорнула Його» (Йо. 1, 1–5).

Ісус Христос є світлом, бо відкриває надприродні істини. Христос є світлом людей своїм словом-наукою та прикладом життя. Він сам про себе каже: «Я – світло світу. Хто йде за мною, не блукатиме в темряві, а матиме світло життя» (Йо. 9, 5); «Я – світло, на світ прийшов, щоб кожен, хто в мене вірує, не перебував у темряві» (Йо. 12, 46).

Перше протистояння між світлом і темрявою бачимо вже на початку створення світу: «Сказав Бог: нехай буде світло! І настало світло. І побачив Бог світло, що воно добре

та відділив Бог світло від темряви, і назвав Бог світло – день, а темряву назвав – ніч» (Бт. 1, 3–5). Коли ізраїльський народ переходив через пустиню, ідучи з єгипетської неволі до обіцяної землі, перед ними йшов стовп із хмари, який для єгиптян був темною хмарою, а для ізраїльтян – світилом (Вх. 14, 20–21). На згадку про світло, що вело до землі обітованої, ізраїльський народ на свято Кучок засвічував великі світила, бо це Бог був світлом для свого народу і його провідником у пустелі.

Перед приходом Христа на землю світ перебував у темряві ідолопоклонства, аморальності, жорстокості. Пророк Ісаїя так про це каже: «Народ, що в п'ятні ходить, уздрів світло велике; над тими, що живуть у смертній тіні, світло засяяло» (Іс. 9, 1). Христос прийшов на світ і приніс із собою світло, навчаючи Божої Правди, повертаючи зір сліпим і просвічуючи душі мудрістю і правдою.

Людина боїться темряви і прагне світла. Існує тісний зв'язок між світлом і життям: народитися означає побачити світло (Йов 3, 16; Пс. 58, 90). Слепеч, що не бачить «світла Божого», знаходиться у тіні смерті, а Шеол – це царство темряви (Пс. 88, 13). Тому в «Молитві» Олега Ольжича зустрічаємо таке явище: коли «серце храму» проймають органи, морок зникає.

Апостол Павло називає покликаних «синами світла» і «синами дня» (1 Сл. 5, 5), а Йоан Богослов каже: «Бог – світло, і хто любить брата свого, той перебуває у світлі – у Бозі» (1 Йо. 2, 10).

Христос посилає своїх учнів, щоб вони були світлом для світу, але насамперед вони самі в собі мають бути світлом, у них не повинно бути темряви, якою є гріх. Отож, основне завдання християнина – сяяти світлом Христової Правди. Чи ж не про це йдеться, коли читаємо: «І ніжно-променисте / Щось світиться з-під дикого чола»? Без сумніву, джерелом, дателем цього світла для ченця є Христос, який просвічує. Дія просвічення може сприйматись на різних рівнях: Бог освітлює совість кожного на особистому рівні, на рівні спільноти йдеться про глибинне пізнання правд віри. Розуміючи важливість просвічення у духовному житті, ченці сприймають його як дар, про який каже молитва: «Будучи світлом, Христе, просвіти мене собою» [5, 137]. У богослужбових текстах часто зустрічаємо цей глибокий символ Світла Христового, наприклад: «Світло тихе, святої слави (...) Ісусе Христе!» [5, 23]; «Слава Тобі, що Світло нам показав!» [5, 140]; «Господи, зішли душам нашим споконвічне Твоє Світло» [5, 136]. Богородицю ж називають «Матір'ю Світла» [5, 131].

Про формування «нової» людини, про ненастанну працю удосконалення духа у монастирських стінах йдеться у поезії Василя Мельника «У монастирській квадратурі...». Незважаючи на недоконченість форми, ця поезія є співзвучною з «Молитвою» Олега Ольжича своїм глибинним сприйняттям чернечого життя:

*У монастирській квадратурі
Виводяться великі духи,
Формиться курс трубадурів
Любови, віри і отухи!
Це надра мудреців і воїв,
Заклиначів на смерть і сутиш,
Несе з собою гасло боїв,
Несе їх завжди скрізь і всюди...
Це гасло – міцно й непохитно
Спасати душу, не лиш тіло,
Творити наперед шляхетне,
Різьбити трудом добре діло.*

*У квадратурах і кубіках
Їх огранічує число й оруж.
Йде нова людина з чоловіка
Серед молінь, жертвов, покут [4, 190].*

Про «оновлену» людину читаємо у Святому Письмі, а також в Отців Церкви. Однак коли йдеться про народження «нової» людини у Христі, то неодмінно має померти «стара» людина. Мірча Еліаде, досліджуючи феноменологію ініціації, робить висновки: «Доступ до духовного життя завжди містить у собі смерть для мирського існування, після якої відбувається нове народження» [2, 107]. Як уже згадувалося, чернець вмирає для світу. Звичайно, це стосується в першу чергу його душевного стану, але цікавими є навіть зовнішні вияви такого «вмирання» під час обряду посвячення. Наприклад, особа, яка вступає до монастиря, приймає нове ім'я, що символізує народження «нової» людини. Поетичною ілюстрацією до наведеної думки могла б стати поезія Р. М. Рільке, в якій І. Качуровський прочитає містичні почуття дотику до «Великої Таємниці» [3, 16]:

*Я знаю малу, темногодуху
Церкву на мирній горі,
До неї ввись, як монахи,
Бредуть кипариси старі.
Святих покинуте гроно
В нішах живе німих,
А вечір ронить корони
Крізь вікна на чола святих [9, 16].*

Не випадковим є порівняння кипарисів з монахами, бо кипарис – священне дерево, яке є символом жалоби, похорону [8, 234]. Якщо кипарис є вісником смерті фізичної, то монах завжди символізує смерть для світу через відречення від земної насолоди.

Висновки. Образ ченця в українській поезії міжвоєнного двадцятиліття наскрізно символічний. В умовах, коли зовсім знецінювалося людське життя, коли відбувалася жахлива дезорієнтація моральних вартостей, зумовлена воєнними лихоліттями, поети звертаються до образу богопосвяченої особи, образу, який є своєрідною антитезою до типової, найчастіше арелігійної людини початку ХХ століття.

Підсумовуючи, підкреслимо характерну особливість розглянутих поезій – образ богопосвяченої особи завжди підводить читача до першоджерела – Святого Письма. В окремих поезіях образ ченця лише на перший погляд є центральним, насправді він є тільки майстерним засобом у руках поета, щоби ввести у твір головного героя – Христа, а чернець – лише живе свідчення про нього. Тому для глибокого прочитання поезії про чернецтво варто було б тлумачити її христологічно на рівні образів, ідей, символів, звертаючись при цьому до кращих зразків світової та української поезії різних літературних періодів, що могло б стати гарною перспективою для майбутніх літературознавчих студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антофійчук В. «Молитва, як сонце, вічна...» (Жанр молитви в українській літературі) / В. Антофійчук // «Святі чуття, закладені в молитву...»: Антологія української молитви. У 2 кн. – Чернівці : Рута, 1996. – Кн. 1. – С. 3–10.
2. Еліаде М. Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андрогін; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання / Мірча Еліаде. – К. : Основи, 2001. – 591 с.
3. Качуровський І. Містична функція літератури та українська релігійна поезія / І. Качуровський // Хрестоматія української релігійної літератури. – Мюнхен-Лондон, 1988. – Книга перша : Поезія. – С. 9–25.

4. Мельник В. о. (Василь Лїмниченко). Релігія і життя (поезія, проза, драма, публіцистика, релігійні статті) / В. Мельник / [за заг. ред. проф. Р. Гром'яка; упорядник і післямова Л. Гром'як]. – Тернопіль : Збруч, 1999. – 830 с.
5. Молитвослов. – Рим-Торонто : Видавництво ОО. Василян, 1990. – 1374 с.
6. Огієнко І. Українське монашество / Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). – К. : Наша культура і наука, 2002. – 396 с.
7. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – United Bible Societies, 1991. – 1394 с.
8. Уваров А. С. Християнська символіка. Символіка древньхристиянського періода / Алексей Сергеевич Уваров. – М. : УНИК; СПб. : Алетейя, 2001. – 256 с.
9. Хрестоматія української релігійної літератури. – Мюнхен-Лондон, 1988. – Книга перша : Поезія. – 552 с.
10. Чарді Ф. KOINONIA – Койнонія : Богословсько-духовний путівник монашої спільноти / Фабіо Чарді. – Львів : Місіонер, 2002. – 364 с.

REFERENCES

1. Antofijchuk V. «Molitva, jak sonce, vichna...» (Zhanr molitvi v ukrains'kij literaturi) / V. Antofijchuk // «Svjati chuttja, zakladeni v molitvu...»: Antologija ukrains'koї molitvi. U 2 kn. – Chernivci : Ruta, 1996. – Kn. 1. – S. 3–10.
2. Eliade M. Svjashhenne i mirs'ke; Mifi, snovidinnja i misterii; Mefistofel' i androgin; Okul'tizm, vorozhbitstvo ta kul'turni upodobannja / Mircha Eliade. – K. : Osnovi, 2001. – 591 s.
3. Kachurovs'kij I. Mistichna funkcija literaturi ta ukrains'ka religijna poezija / I. Kachurovs'kij // Hrestomatija ukrajins'koji religijnoji literaturi. – Mjunhen-London, 1988. – Kniga persha : Poezija. – S. 9–25.
4. Mel'nik V. o. (Vasil' Limnichenko). Religija i zhittja (poezija, proza, drama, publicistika, religijni statii) / V. Mel'nik / [za zag. red. prof. R. Grom'jaka; uporjadnik i pisljamova L. Grom'jak]. – Ternopil' : Zbruch, 1999. – 830 s.
5. Molitvoslov. – Rim-Toronto : Vidavnictvo OO. Vasilijan, 1990. – 1374 s.
6. Ogijenko I. Ukrains'ke monashestvo / Ivan Ogijenko (Mitropolit Ilarion). – K. : Nasha kul'tura i nauka, 2002. – 396 s.
7. Svjate Pis'mo Starogo ta Novogo Zavitu. – United Bible Societies, 1991. – 1394 s.
8. Uvarov A. S. Hristianskaja simbolika. Simvolika drevnehristianskogo perioda / Aleksej Sergeevich Uvarov. – M. : UNIK; SPb. : Aletejja, 2001. – 256 s.
9. Hrestomatija ukrajins'koї religijnoji literaturi. – Mjunhen-London, 1988. – Kniga persha : Poezija. – 552 s.
10. Chardi F. KOINONIA – Kojnonija : Bogoslovs'ko-duhovnij putivnik monashoji spil'noti / Fabio Chardi. – L'viv : Misioner, 2002. – 364 s.

Статтю подано до редакції 27.02.2015 р.

Іван МАРОЧКАНИЧ,

викладач кафедри української літератури та теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) marochkanych_Ivan@ukr.net

КУЛЬТУРНИЙ ІМПЕРІАЛІЗМ І КУЛЬТУРНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ: ПРОЛЕГОМЕНИ ДО ЕКСПЛІКАЦІЇ

У статті розглянуто теоретичні підстави експлікації культурного імперіалізму і культурного націоналізму. Витлумачено певні проблемні аспекти цієї інтерпретації на основі постколоніальної теорії і критики, герменевтики та національно-екзистенціальної методології.

Ключові слова: націоналізм, імперіалізм, постколоніалізм, світогляд.

Лит. 15.

Ivan MAROCHKANYCH,

lecturer of Ukrainian literature and literary theory Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) marochkanych_Ivan@ukr.net

CULTURAL IMPERIALISM AND CULTURAL NATIONALISM: PROLEGOMENA TO EXPLICATION

In the article it is reviewed the theoretical bases explication of cultural imperialism and cultural nationalism. The author interpreted certain interpretation problematic aspects, based on post-colonial theory and criticism, hermeneutics and national existential methodology.

Key words: nationalism, imperialism, postcolonialism, outlook.

Ref. 15.

Іван МАРОЧКАНЫЧ,

преподаватель кафедры украинской литературы и теории литературы Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) marochkanych_Ivan@ukr.net

КУЛЬТУРНИЙ ІМПЕРІАЛІЗМ І КУЛЬТУРНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ: ПРОЛЕГОМЕНИ К ЕКСПЛІКАЦІЇ

В статті рассмотрены теоретические основания экспликации культурного империализма и культурного национализма. Истолкованы определенные проблемные аспекты интерпретации на основе постколониальной теории и критики, герменевтики и национально-экзистенциальной методологии.

Ключевые слова: национализм, империализм, постколониализм, мировоззрение.

Лит. 15.

Постановка проблеми. Витлумачення складних явищ сучасної герменевтики емпіричної дійсності спонукає нас розглядати імперіалізм та націоналізм як дві діаметрально протилежні системи ідей – ідеології – антагоністичні типи суспільної свідомості та світогляду, що формують основні типи людського мислення, а значить, структурують і

відповідні взаємосуперечливі форми людської діяльності у різних галузях – політичній, релігійній, мистецькій, економічній, науковій тощо – кожної національної культури. Імперіалізм (колоніалізм) постає перед нами як суспільна свідомість і суспільний світогляд колоніалістичного типу. А націоналізм розглядаємо, у найбільш широкому значенні, як національну свідомість і світогляд. Один із них полягає у застосуванні в оцінці явищ та закономірностей оточуючого життєсвіту гносеологічних критеріїв, що пройшли випробовування часом, довели власну неконтroversійність та продуктивність.

Аналіз досліджень. Проблем культурного імперіалізму та націоналізму торкалися В. Іванишин, П. Іванишин, М. Павлишин та інші. Філософське осмислення явища імперіалізму знаходимо у працях С. Дюрінга, Е. Саїда, Е. Сміта. Але й розмірковування Ж.-Ж. Руссо, І. Гердера, Й. Фіхте, А. П. Мукгерджі, Г. Бгабги, Ф. Шлейєрмахера, Ф. Шлегеля, М. де Унамуно, Д. Донцова, Ю. Липи, М. Гайдегера, С. Маланюка, котрі так чи інакше окреслювали це питання.

На нашу думку, неможливо збагнути сутність і проблематику окреслених процесів без використання методології постколоніалізму, оскільки дана теорія випрацьована з метою вивчення імперських дискурсів та стратегій національно-духовного захисту.

Мета дослідження полягає в окресленні поняття «культурний імперіалізм» та «культурний націоналізм». Висвітлюючи певні проблемні аспекти цієї інтерпретації, застосуємо постколоніальну теорію і критику, герменевтику та національно-екзистенціальну методологію.

Виклад основного матеріалу. Сам постколоніалізм потребує ґрунтовного метакритичного осмислення з позицій генеральної для гуманітаристики методології герменевтики. Концептуально герменевтика спонукає вивчати будь-який феномен передусім із змістовому та смисловому рівні, який у нашому випадку поєднуватиме методологічний, телеологічний та аксіологічний аспекти у національно-екзистенціальних межах, враховуючи наявність постмодерного (космополітично-ліберального) та націологічного постколоніалізму і розглядаючи останній різновид цієї теорії як автентичний. Один із провідних українських фахівців у цій галузі, М. Павлишин розглядає колоніалізм (чи імперіалізм) як «ідеологію, яка впливає на людей і на установи так, що вони приймають імперську структуру домінування за нормальну і своєю поведінкою її зміцнюють» [9, 225]. У свою чергу, культурний колоніалізм / імперіалізм постає як комплекс заходів «(...) у будь-яких видах популярної чи високої культури, спрямований на підтримку політичної та економічної влади гегемонії» [10, 533]. Якщо звернутися до творчості таких імен, як Т. Шевченко, І. Франко, С. Маланюк, Д. Донцов, М. Драгоманов та інші, то стане очевидним, що у їхніх працях не знайдемо заперечення колоніалізму, там розроблені дуже складні, програми національно-культурної емансипації та державного самоутвердження. «У творчості Шевченка закодована і потребує лише логічного перекодування, наукової експлікації довершена національно-екзистенціальна методологія мислення, тобто мислення в категоріях захисту, розвитку і процвітання нації, особистого і суспільного чину в ім'я її свободи й утвердження», – так зазначає В. Іванишин [3, 122]. Саме в цих авторів можна знайти багато прикладів протистояння «на рівні усвідомлення» через культивування національної, а не імперської свідомості та світогляду. Маємо на увазі, що у поезії Т. Шевченка закорінене справжнє пробудження і поширення духу націоналізму. Посилення і поширення ідеологічних постулатів націоналізму, таких, як культ нації і традиції (наприклад, «Немає другого Дніпра...»).

Культурний імперіалізм одна із найнебезпечніших форм колоніалістичної ідеології, проявляється у різних сферах національного та міжнаціонального буття. Потрібно

об'єктивно розглянути і усвідомити: «той факт, що політичний імперіалізм управляє цілою галуззю наукових студій, художньої творчості та наукових інституцій то настільки, що нехтувати його неможливо як з інтелектуального, так і з історичного погляду» [7, 26].

Відзначимо, що культурний імперіалізм не є всуціль дискретною метадискурсивною формою, його твердження випливає із загальної теорії та світогляду імперіалізму. Цитуючи Майкла Дойла: «Імперія – це формальні чи неформальні стосунки, у яких одна держава контролює чинний політичний суверенітет іншого політичного суспільства. Цей контроль може досягатися за допомогою сили, політичної колаборації або економічної, соціальної чи культурної залежності. Імперіалізм це – всього-на-всього процес або політика встановлення чи підтримання імперії [6, 44].

Часто імперіалізм/колоніалізм розглядають як «сукупність заходів, якими колонізатор перебирає і реалізовує владу над колонізованим, примушуючи його діяти згідно з рішенням і в інтересах не своїх, а колонізатора» [10, 532]. Ось як розрізняє мету імперіалізму в культурі Е. Саїд. Для конкретнішого аргументування цієї тези наведемо приклад. Саїд наводить висловлювання лорда Кромера, «господаря» Єгипту з 1882 по 1907 роки, котрий, на думку іншого імперіального мислителя Белфура, «створив Єгипет». Кромер радить культивувати космополітизм серед колонізованих англійцями народів (ідійців, єгиптян, тощо): ...хоч ми ніколи не зможемо пробудити в цих людях почуття патріотизму, спорідненого з тим, який опирається на близькість раси або спільність мови, ми зможемо, можливо, виплекати своєрідну космополітичну відданість, засновану на почутті поваги, що природно виникає у відношенні до людей, наділених вищими талантами і схильних до некорисливої поведінки, та на почутті вдячності за добро, вже зроблене, і за те, якого сподіваються» [12, 54]. Надзвичайно суттєво доповнює ці ідеї С. Андрусів: «Це імперіалізм без імперії, тобто без її зовнішніх атрибутів, що так само прагне підпорядкувати собі народи і території через внутрішній розклад, перетворення народу в масу без етнічної і національної свідомості, без традицій і коренів – у так зване безнаціональне суспільство, яке легко визискувати економічно. Найефективнішим і найбільш випробованим засобом його утвердження і поширення у світі є космополітизм і зовні приваблива риторика про вищість прав людини над правами націй (наче можлива людина, поза спільнотами чи не існує індивідуальних прав, які можна зреалізувати тільки в колективі – етносі), про перевагу універсального («інтернаціонального») над національним, етнічним, а в Україні – настирливе переконування українців, які становлять понад сімдесят відсотків населення, у тому, що начебто у теперішньому державному будівництві «національна ідея не спрацювала», тому треба формувати не «етнічну», а «політичну націю» (наче етнічна нація не може бути політичною). Насправді ж ідеться про те, щоб в Україні не було саме української нації, адже нібито прогресивна «політична» замість відсталого, регресивної «етнічна» в українському контексті означає «неукраїнська» (читай «російська», точніше «російськомовна космополітична») проти скомпрометованої, усуненої на маргінес «української» («етнічної»)» [1, 20].

Таким чином, наша концепція ґрунтується на тому, що «культурний націоналізм є ефективною світоглядною позицією творців національної культури, котра культивує й утверджує національну ідентичність, дає підстави для її істинної інтерпретації та художнього вираження і тільки через це передбачає протистояння імперіалізові» [2, 83]. Цікаве зауваження зробив Е. Сміт: у своїх працях він виділяє національну ідентичність як «найважливішу і найповнішу» [14, 149].

Усі факти підтверджують, що найбільш ефективною ідеологічною та інтелектуальною відповіддю імперіалізму справедливо вважають націоналізм. На рівні колективної свідомості його визначають як «свідомість належності до нації разом з почуваннями й прагненням, спрямованими на її безпеку і процвітання» [14, 80]. А на рівні суспільного світогляду та політичної практики, на думку англійського націоналога Е. Сміта, як «ідеологічний рух за досягнення й утвердження незалежності, єдності та ідентичності нації і, при цьому як культурну доктрину нації і волю нації, а також пропонувані способи здійснення національних прагнень і волі» [14, 82].

Недаремно С. Дюрінг розглядає націоналізм як «форму свободи», а «культурний націоналізм» – як найпотужніший вияв цієї ідеології. На думку дослідника, ця потужність забезпечується тим фактом, що «культури здатні більше боротися, ніж нації; ієрархія культур наче б закріплює ідентичність, тоді як ієрархія націй ніби просто належить до історії та політики» [2, 565]. Слушною, на наше переконання, є наступна ідея С. Дюрінга: «Ці погляди дуже важливі і вони приводять нас до питання: що ж як не культура захищає від культурного, економічного і військового вторгнення імперіалізму?» [2, 566].

Варто пам'ятати те, що культурний націоналізм (чи націоналізм у культурі) є ефективною світоглядною позицією творців національної культури, котра культивує й утверджує національну ідентичність (ширше – національну ідею), дає підстави для її істинної інтерпретації та художнього вираження і тільки через це передбачає протистояння імперіалізові. Принциповим положенням нашого дослідження є твердження про те, що всі ці аспекти культурного націоналізму для новітнього постколоніалізму видаються важливими і виступають разом, оскільки духовне звільнення від колоніалізму, проблеми повноцінного національного відродження, на жаль, усе ще актуальні для українського народу і на початку третього тисячоліття.

Висновки. Узагальнюючи чималий досвід витлумачення саме в цьому ракурсі герменевтика постколоніалізму через вивчення опорних категорій видається доволі продуктивною інтерпретативною стратегією. Підсумовуючи, відзначимо, що і «культурний імперіалізм», і «культурний націоналізм» є умовними термінами, бо йдеться про імперіалізм та націоналізм у культурі. Культурний націоналізм постає перед нами як найбільш ефективна стратегія і практика духовного захисту чи звільнення від культурного імперіалізму. Таке бачення, на наш погляд, допомагає зберегти національну ідентичність, поборювати різні прояви культурного імперіалізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусів С. Модус національної ідентичності: львівський текст 30-х років XX ст. / С. Андрусів. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000, Тернопіль: Джура, 2000. – 340 с.
2. Дюрінг С. Література – двійник націоналізму? / С. Дюрінг // Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / [за ред. М. Зубрицької]. – Львів : Літопис, 1996. – С. 565–566.
3. Іванишин В. Нація. Державність. Націоналізм / В. Іванишин. – Дрогобич : Відродження, 1992. – 235 с.
4. Іванишин В. Тезаурус до курсу «Теорія літератури» / В. Іванишин. – Дрогобич : Відродження, 2007. – 112 с.
5. Іванишин П. Аберация християнства, або Культурний імперіалізм у шатах псевдохристології / П. Іванишин. – Дрогобич : Відродження, 2005. – 268 с.
6. Іванишин П. Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти) / П. Іванишин. – Дрогобич : Відродження, 2005. – 308 с.
7. Іванишин П. Поезія Петра Скунця (Художнє вираження національно-духовної ідентифікації ліричного героя) / П. Іванишин. – Дрогобич : Відродження, 2003. – 296 с.
8. Квіт С. Основи герменевтики / С. Квіт. – К, 1998. – 66 с.

9. Павлишин М. Козаки в Ямайці: постколоніальні риси в сучасній українській культурі / М. Павлишин // М. Павлишин. Канон та іконостас: Літературно-критичні статті. – К. : Час, 1997. – С. 223–236.
10. Павлишин М. Постколоніальна критика і теорія / М. Павлишин // Антологія світової літературно-критичної думки / [за ред. М. Зубрицької]. – Львів : Літопис, 1996. – С. 531–535.
11. Саїд Е. Культура й імперіалізм / Е. Саїд. – К., 2007. – 608 с.
12. Саїд Е. Орієнталізм / Е. Саїд / [пер. з англ. В. Шовкун]. – К. : Основи, 2001. – 511 с.
13. Сенік Л. Український роман 20-х років : Проблема національної ідентичності : атореф. дис. ... д-ра філол. наук. – К., 1995. – 40 с.
14. Сміт Е. Національна ідентичність / Е. Сміт. – К. : Основи, 1994. – 224 с.
15. Философский энциклопедический словарь (ФЭС). – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

REFERENCES

1. Andrusiv S. Modus nacional'noї identichnosti: l'viv's'kij tekst 30-h rokov XX st. / S. Andrusiv. – L'viv : LNU im. I. Franka, 2000, Ternopil': Dzhura, 2000. – 340 s.
2. Djuring S. Literatura – dvijnik nacionalizmu? / S. Djuring // Antologija svitovoji literaturno-kritichnoji dumki XX st. / [za red. M. Zubric'koї]. – L'viv : Litopis, 1996. – S. 565–566.
3. Ivanishin V. Nacija. Derzhavnist'. Nacionalizm / V. Ivanishin. – Drogobich : Vidrodzhennja, 1992. – 235 s.
4. Ivanishin V. Tezaurus do kursu «Teorija literaturi» / V. Ivanishin. – Drogobich : Vidrodzhennja, 2007. – 112 s.
5. Ivanishin P. Aberacija hristijanstva, abo Kul'turnij imperializm u shatah psevdohristologij / P. Ivanishin. – Drogobich : Vidrodzhennja, 2005. – 268 s.
6. Ivanishin P. Nacional'no-ekzistencial'na interpretacija (osnovni teoretichni ta pragmaticni aspekti) / P. Ivanishin. – Drogobich : Vidrodzhennja, 2005. – 308 s.
7. Ivanishin P. Poezija Petra Skunca (Hudozhne virazhennja nacional'no-duhovnoji identifikacij lirichnogo geroja) / P. Ivanishin. – Drogobich : Vidrodzhennja, 2003. – 296 s.
8. Kvit S. Osnovi germenevtiki / S. Kvit. – K., 1998. – 66 s.
9. Pavlishin M. Kozaki v Jamajci: postkolonial'ni risi v suchasnij ukrajins'kij kul'turi / M. Pavlishin // M. Pavlishin. Kanon ta ikonostas: Literaturno-kritichni statii. – K. : Chas, 1997. – S. 223–236.
10. Pavlishin M. Postkolonial'na kritika i teorija / M. Pavlishin // Antologija svitovoji literaturno-kritichnoji dumki / [za red. M. Zubric'koї]. – L'viv : Litopis, 1996. – S. 531–535.
11. Said E. Kul'tura j imperializm / E. Said. – K., 2007. – 608 s.
12. Said E. Orientalizm / E. Said / [per. z angl. V. Shovkun]. – K. : Osnovi, 2001. – 511 s.
13. Senik L. Ukraїns'kij roman 20-h rokov : Problema nacional'noji identichnosti : atoref. dis. ... d-ra filol. nauk. – K., 1995. – 40 s.
14. Smit E. Nacional'na identichnist' / E. Smit. – K. : Osnovi, 1994. – 224 s.
15. Filosofskij jenciklopedicheskij slovar' (FJeS). – M. : Sov. Jenciklopedija, 1983. – 840 s.

Стаття подано до редакції 26.02.2015 р.

Оксана ОВЕРЧУК,

кандидат філологічних наук, асистент кафедри фольклористики
Інституту філології Київського національного університету імені Тараса
Шевченка (Україна, Київ) kyrkina@list.ru

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ВІДДІЛУ РГТ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

У статті ґрунтовно проаналізовано передумови заснування Південно-Західного відділу РГТ. Автор визначає основні чинники формування наукових та просвітницьких пріоритетів членів інституції.

Ключові слова: фольклористика, фольклор, Південно-Західний відділ Російського географічного товариства, культурно-історична парадигма.

Лит. 8.

Oksana OVERCHUK,

Ph.D. in Philology, Assistant of Folklore Studies Department Philology Institute
Kyiv National Taras Shevchenko University
(Kyiv, Ukraine) kyrkina@list.ru

THE RGS SOUTH-WEST DIVISION FOUNDATION PREREQUISITES: RETROSPECTIVE ANALYSIS

The article deals with the RGS South-West Division founding Prerequisites analysis. The author defines the main forming causes the scientific and educational priorities among the institution members.

Key words: The Science of Folklore, folklore, the South-West Division of the Russian Geographical Society, cultural and historical paradigms.

Ref. 8.

Оксана ОВЕРЧУК,

кандидат филологических наук, ассистент кафедры фольклористики
Института филологии Киевского национального университета имени Тараса
Шевченко (Украина, Киев) kyrkina@list.ru

ПРЕДПОСЫЛКИ ОТКРЫТИЯ ЮГО-ЗАПАДНОГО ОТДЕЛА РГО: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

В статье тщательно проанализированы предпосылки открытия Юго-Западного отдела РГТ. Автор определяет основные факторы формирования научных и просветительских приоритетов членов институции.

Ключевые слова: фольклористика, фольклор, Юго-Западный отдел Русского географического общества, культурно-историческая парадигма.

Лит. 8.

Постановка проблеми. ґрунтовний аналіз фактологічного доробку Південно-Західного відділу РГТ свідчить про актуальні тенденції наукового поступу фольклористики України, що істотно вплинув на становлення науки про народну творчість у цілому.

Логічно, що сучасна гуманітаристика має у своєму набутку значну кількість наукових праць, присвячених дослідженню творчого спадку окремих персоналій – членів ПЗВ РГТ: В. Антоновича, Ф. Вовка, А. Димінського, М. Драгоманова, І. Новицького, І. Рудченка та П. Рудченка, П. Чубинського, М. Лисенка, О. Русова та ін. Натомість проблема передумов виникнення наукової інституції і досі залишилася «на маргінесі» дослідницьких пошуків. Відтак, існує нагальна потреба у з'ясуванні та аналізі чинників, що вплинули на формування Відділу як осередку української наукової еліти.

Аналіз досліджень. Дільності Південно-Західного відділу присвячено дослідження Ю. Дойкова, А. Зиля, І. Коляди, А. Лимар, В. Милька, Н. Петрук (Тимчик), С. Сегеди, О. Рахно, О. Таран, О. Тарасової, Д. Чердниченка, Л. Чорної та ін., однак спорадичний характер означених студій не прояснює вповні проблему передумови створення інституції, її наукового статусу.

Метою статті є ґрунтовний аналіз передумов створення Південно-Західного відділу РГТ в контексті культурно-історичних парадигм XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Друга половина XVIII – початок XIX ст. позначені особливим науковим інтересом до проблем дослідження давнього світогляду взагалі й фольклорних творів зокрема не лише на теренах України, Росії, а й Західної Європи. У «красному письменстві» зіставлення західноєвропейської античної й української козацької культур репрезентовано «Енеїдою» І. Когляревського. У творі зафіксовано фольклорні образи й мотиви, вдало поєднані зі здобутками античності, що узгоджується з трагедійною традицією, якої дотримується автор тексту. Зазначені зацікавлення посилюються в контексті романтизму як ідеологічної течії, що значною мірою вплинула не тільки на художню літературу, але й на науку, зокрема на фольклористику.

З огляду на проаналізований фактичний матеріал, можна визначити магістральні напрями розвитку фольклористичної думки означеного періоду, серед яких: 1) активізація збирання, записування фольклорних творів; 2) вироблення теорії фольклористики як окремої гуманітарної науки; 3) численні спроби художнього осмислення віддзеркаленого у фольклорі минулого (наприклад, діяльність П. Куліша як збирача фольклору і як «реконструктора» української минувшини в художніх творах, також письменницька й фольклористична діяльність Л. Боровиковського, І. Вагилевича, А. Метлинського та ін.); 4) намагання «поліпшити» фольклорні тексти і створити нові, стилізовані під фольклорні, з більшим або меншим усвідомленням процесу фальсифікації.

Підкреслимо, що, починаючи від часів античності, проблема авторства наукового або художнього твору не мала такого вигляду, якого вона набула в сучасному світі, де панують поняття про авторське право й інтелектуальну власність. Особливо це стосується різноманітних переспівів і творів за фольклорними мотивами, популярних у європейській літературі першої половини XIX ст. Тогочасні автори усвідомлювали себе радше «стилізаторами», ніж «фальсифікаторами» в сучасному правовому й текстологічному розумінні слова. Зрештою, автори цього періоду намагалися максимально стерти межу між собою і народом – творцем фольклорного тексту. Очевидно, саме тому ми маємо численні пісні літературного походження, за мовою й іншими ознаками дуже близькі до фольклорних творів; їх авторами насправді є конкретні письменники – від С. Климовського до Т. Шевченка. Саме в зазначеному контексті слід розглядати створення П. Чубинським українського гімну – така творчість є невіддільною від його фольклористичної діяльності. Так, наприклад, пошук у минулому героїчних ідеалів українського патріотизму становив одну з найважливіших ідей творчості Т. Шевченка – на аналогічних засадах ґрунтувалася наукова діяльність і українських фольклористів. Як

відомо, життєвий і творчий шлях П. Чубинського дещо нагадує долю Кобзаря. Цікаво, що сам П. Чубинський вважав літературну спадщину Т. Шевченка взірцем поетичної творчості [2].

На особливу увагу заслуговують філософські погляди Г. В. Ф. Гегеля, Й. Г. Гердера, В. фон Гумбольдта, які посутньо вплинули на розвиток теорії фольклористики. Відповідно до означених позицій фольклор, як і мова, розглядалися найяскравішим втіленням народного духу, світобаченням етносу. Записати фольклорний твір – означає зафіксувати одне з неповторних свідчень світогляду народу-творця. Аналогічні думки в українському науковому просторі розвинули М. Костомаров, О. Потебня, П. Житецький; у західноєвропейській науці – В. Вундт та ін.

Відтак, фольклорний текст став об'єктом наукового аналізу філософів, літературознавців, лінгвістів (порівняльно-історичне мовознавство). Ідеться не тільки про мову фольклорних текстів, стилістичні фігури і фразеологізми (у першій половині ХХ ст. оформилася теорія фольклорних формул, а в другій половині ХХ ст. – лінгвофольклористика), а й про розгляд фольклорних традицій у тому самому ключі порівняльно-історичної індоєвропейстики, в якому розглядаються споріднені мови індоєвропейської родини. Обґрунтування аналізованої наукової парадигми репрезентоване працями М. Максимовича й О. Потебня в Україні, О. Афанасьєва в Росії, Я. Грімма в Німеччині, М. Мюллера у Великій Британії тощо.

Наукові традиції вивчення української усно-словесної творчості мають певні особливості, зумовлені історичними, геополітичними чинниками, з-поміж яких рушієм для української польової та теоретичної фольклористики було прагнення збереження культурних надбань української нації, їхнє осмислення задля утвердження її окремішності в умовах колоніальної експансії. У той час, як усна словесність незалежних народів існувала як природна даність, українське народне слово було і залишається оберегом нації, чи не єдиним засобом її утвердження на світовій мапі та головним опором протидії ідеологічним утискам аж до фізичного знищення.

В основі як власне наукового, так і суспільного інтересу до фольклорних творів є зацікавлення минулим народом. Невипадково друга половина ХVІІІ – початок ХІХ ст. характеризуються активізацією уваги до народної творчості, історії, мовознавства. Так, наприклад, П. Куліш водночас був письменником, фольклористом та істориком: усі ці напрямки його діяльності поєднувала патріотична зацікавленість українською минущиною. Зауважимо, О. Русов стверджує, що П. Куліша можна справедливо вважати попередником роботи Відділу [7, 313-314].

Дослідження українського фольклору, мови, історії й літературно-художньо діяльність поєднував і М. Максимович, якому судилося відіграти в історії української історико-філологічної науки взагалі й фольклористики зокрема не меншу роль, ніж П. Кулішеві. Так, П. Чубинський слушно зауважив, що М. Максимович своєю діяльністю на чверть століття випередив роботу товариства в тій самій галузі [5, 61–67; 8, 50].

Значення наукової постаті М. Максимовича як ідейного попередника діяльності Відділу в контексті ідеології романтизму та її впливу через фольклористичну діяльність і літературу на суспільне життя чітко окреслив М. Драгоманов: «Літературна діяльність М. Максимовича розпочалася з часів так званого романтизму. До речі, цей романтизм повсюдно мав своїм наслідком звернення уваги суспільства до народних переказів, поезії, – і потім вивчення побуту народного загалом, тобто, був одним із найвизначніших рушіїв основи тієї науки – етнографії, яка складає одну з найвизначальніших цілей Імператорського російського географічного товариства. Такі наслідки романтизму не за-

лишалися без впливів і на тісні межі суто наукових робіт: етнографія пробуджувала увагу до народності, згодом – до народу, і сприяла тому, що поступово власне літературний романтичний напрямок переходив у реалістичний, що література стала відображати життя народу, – а все це сукупно сприяло розвитку і літератури, і суспільства» [4, 68–77]. Важливо, що М. Драгоманов називає етнографією комплексну народознавчу науку, яка включає і фольклористику.

Багатогранна й різнодисциплінарна діяльність М. Максимовича слугувала пробудженню самосвідомості українського народу [4, 76]. Є всі підстави стверджувати, що М. Драгоманов, роблячи таку заяву (врахуймо спільність цілей М. Максимовича і Відділу), непрямо проголошував мету діяльності Південно-Західного відділу Російського географічного товариства: «Усякому, хто знайомий з історією Південнозахідної Русі та її становищем, сподіваємося, зрозуміло буде без зайвих слів, яке важливе практичне значення, державне значення має думка про те, що мова, поезія, почуття хлопа в Південнозахідній Русі прямі нащадки мови, поезії, почуттів – князів давньокиївської землі. І, справді, ті праці і ті інтереси, яким відданий був етнограф і археолог Максимович в Києві і пізніше, мають однакову і наукову, й політичну значущість» [4, 76–77].

М. Драгоманов завершує свою промову про наукову й суспільну роль діяльності М. Максимовича висновком про те, що Південно-Західний відділ має працювати в тому самому напрямку і з тим же широким розумінням значення етнографії (очевидно, мається на увазі суспільно-політична роль цієї науки), з тією самою любов'ю до справи, з якою працював М. Максимович [4, 77].

Не можна оминати і постаті О. Потебні, вплив якого на дослідження фольклору й мови фольклору так само важко переоцінити. Усі зазначені дослідники можуть правомірно вважатися ідеологами української фольклористики й гуманітаристики загалом XIX ст. Їхня діяльність посутньо вплинула на вектор наукових пошуків усіх наступників, зокрема на П. Чубинського.

Підвалини наукової діяльності Південно-Західного відділу Російського географічного товариства були закладені такими видатними діячами українського національного відродження та науковцями, як П. Чубинський, І. Рудченко, В. Антонович, М. Драгоманов, М. Старицький, Г. Галаган та ін. У порівнянні з іншими відділами Російського географічного товариства Південно-Західний (Київський) був єдиним, чия діяльність мала національний характер, натомість у роботі інших відділів брали участь майже винятково приїжджі вчені [8, 101].

Ця наукова організація проіснувала досить недовго (1873–1876 рр.), її діяльність відіграла значну роль у загальному русі української справи та її культурно-наукових досягнень кінця XIX ст. Значення Південно-Західного відділу у розвитку української фольклористики зокрема й української науки та культури в цілому досі науково не осмислений та належно не поцінований. Серед іншого йдеться про такі аспекти діяльності Відділу, як складання та часткова реалізація програм збирання й публікації фольклорних, історичних, етнографічних, географічних, статистичних матеріалів, заснування Українського музею, здійснення перепису населення в Києві та в регіонах, накопичення численних діалектологічних даних з української мови.

Навіть такий короткий період існування в Україні Південно-Західного відділу Російського географічного товариства для української науки й культури мав фундаментальне значення. Між тим, процеси заснування, функціонування та роль цієї фактично першої української академічної інституції практично не досліджувалися у вітчизняній історіографії фольклористики.

Таким чином, основними організаціями, які впродовж другої половини XIX ст. визначали напрями українського визвольного руху, були Кирило-Мефодіївське братство, Київська громада та Південно-Західний відділ Російського географічного товариства.

Кирило-Мефодіївське товариство, що виникло в Києві при університеті Св. Володимира у 1846–47 рр., не встигло ні організуватися, ані почати діяти, а вже було ліквідоване поліцією, з мотивацією, що в ньому вбачали революційне товариство на зразок декабристського. Насправді ідеї повалення державного ладу у кирило-мефодіївців не було, проте майбутній устрій Росії, та й усіх слов'янських країн, бачився як своєрідне віче, про що читаємо, зокрема, у розвідках М. Костомарова: «Слов'янські народи устануть від дрімоти своєї, з'єднаються, зберуться з усіх кінців земель своїх до Києва, столиці слов'янського племені, і представники всіх племен, що воскресли зі справжнього приниження, звільняться від чужих ланцюгів, взосядуть на горах (київських) і загримить вічовий дзвін у Св. Софії, суд, правда й рівність запанують. От доля нашого племені, його майбутня історія, пов'язана тісно з Києвом» [6, 101].

Головними принципами Кирило-Мефодіївського товариства, як стверджує О. Пипін, були: звільнення слов'янських народів з-під влади іноплеменників; організація слов'янських народів у самобутні політичні суспільства, федеративно пов'язані між собою; спростування, а може, й знищення всіх видів рабства; спростування всіх станових привілеїв та переваг; релігійна свобода думки, друку, слова й наукових студій; викладання всіх слов'янських нареч в навчальних закладах [6].

Після закриття Кирило-Мефодіївського братства, через двадцять років, у Петербурзі починає виходити журнал «Основа» (1861–1862), який проіснував лише рік, проте дав поштовх для створення в Києві націоналістичного гуртка під назвою «Громада» (з'явився напередодні польського повстання й заверг разом із його поборенням у 1868 р.). «Діяльність «Основи», – відзначають сучасні дослідники, – була складовою українського культурно-національного відродження і мала певний вплив на подальші етапи його розвитку. Ідеї, задекларовані «Основою», були в подальшому розвинуті й частково втілені В.Б. Антоновичем на наступних етапах визвольного руху України. Виникнення журналу було зумовлено розвитком суспільної думки, визвольного руху, культури й науки в Україні» [6, 120].

Членами редакції часопису було здійснено декілька розвідок з етнографічної та фольклористичної тематики, серед яких – спроба етнопсихологічного портрету українця, створена П. Ревякіним та О. Серовим, побутові нариси повсякденного життя М. Левченка, а також літературознавчі та фольклористичні праці П. Куліша.

Саме Київській громаді, яка зовнішньо виглядала як когорта університетської молоді, що захоплювалася етнографією, археологією, статистикою й іншими способами вивчення свого краю, у 1872–1873 рр. вдається відкрити в Києві Південно-Західний відділ Російського географічного товариства. Відділ став осередком діяльності Київської громади, передусім академічної, позначеної впливом європейських ліберально-демократичних мрій та уподобань. Слід визнати, що ліберально-демократичні настрої не були притаманні всім громадянам. Керівний статус у гуртку та у Відділі мав професор стародавньої історії університету Св. Володимира М. Драгоманов. Його зацікавлення стосувалися здебільшого революційно-соціалістичних ідеалів, проте він ніколи не виводив суспільно-політичних та громадських ідей «з почуття національного, з душі етнографічної» [3, 257]. М. Драгоманов мав беззаперечний політичний авторитет серед членів ПЗВ РГТ та Київської громади, відповідно, його погляди й позиції майже завжди приймалися товариством. Видається, що саме відсутність чіткої політичної по-

зиці серед членів ПЗВ РГТ дала їм змогу досягти таких високих наукових результатів. Це були талановиті фольклористи та юристи (П. Чубинський та І. Рудченко), провідні лінгвісти та літературознавці (П. Жигецький, К. Михальчук, В. Антонович), музикознавці (М. Лисенко та ін.).

Висновки. Створення Південно-Західного відділу РГТ стало результатом багаторічної праці не лише окремих постатей, а й цілих організацій. Спадкоємність наукової традиції, обстоювана членами фундації, та її розвиток значною мірою визначили статус Відділу як науково-дослідної інституції, що об'єднала навколо себе національно свідому українську інтелігенцію, стала науковим та культурно-освітнім центром на теренах тогочасної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Горленко В. Становление украинской этнографии конца XVIII – первой половины XIX ст. / В. Горленко. – К. : Наукова думка, 1988. – 214 с.
2. Гриневиц В. Павло Чубинський писав вірші «під Шевченка» / В. Гриневиц // Газета по-українськи. – 2009. – 23 січ. (№ 768). – С. 18.
3. Драгоманов М. Вибрані праці : [у 3 т., 4 кн.]. Т. 2. Фольклористика, літературознавство / М. Драгоманов / [голова ред. кол. В. П. Андрущенко та ін.; упорядкув. тому та прим. В. Ф. Погребенник]. – К. : Знання України, 2007. – 439 с.
4. Драгоманов М. Речь / М. Драгоманов // Записки Юго-западного отдела Императорского русского Географического общества. – К., 1874. – Т. 1 : За 1873 год. – С. 68–77.
5. Журнал общего собрания Юго-западного отдела Императорского русского географического общества 18 ноября 1873 года // Записки Юго-западного отдела Императорского русского Географического общества. – Киев, 1874. – Т. 1 : За 1873 год. – С. 61–67.
6. Пыпин А. История русской этнографии : [в 4 т.]. Т. 2. Общий обзор изучений народности и этнографии великих русских / А. Пыпин. – Санкт-Петербург : Тип. М. М. Стасюлевича, 1891. – 428 с.
7. Русов А. Остап Вересай, один из последних кобзарей малорусских / А. Русов // Записки Юго-западного отдела Императорского русского Географического общества. – К., 1874. – Т. 1 : За 1873 год. – С. 309–338.
8. Савченко Ф. Заборона українства 1876 р. : до історії громадських рухів на Україні у 1860–1870-х роках / Ф. Савченко. – Х.-К. : Держ. вид-во України, 1930. – 415 с.

REFERENCES

1. Gorlenko V. Stanovlenie ukrainskoj jetnografii konca HVIII – pervoj poloviny XIX st. / V. Gorlenko. – K. : Naukova dumka, 1988. – 214 s.
2. Grinevich V. Pavlo Chubins'kij pisav virshi «pid Shevchenka» / V. Grinevich // Gazeta po-ukrains'ki. – 2009. – 23 sich. (№ 768). – S. 18.
3. Dragomanov M. Vibrani praci : [u 3 t., 4 kn.]. T. 2. Fol'kloristika, literaturoznavstvo / M. Dragomanov / [golova red. kol. V. P. Andrushhenko ta in.; uporjadkuv. tomu ta prim. V. F. Pogrebennik]. – K. : Znannja Ukraini, 2007. – 439 s.
4. Dragomanov M. Rech' / M. Dragomanov // Zapiski Jugo-zapadnogo otdela Imperatorskogo russkogo Geograficheskogo obshhestva. – K., 1874. – T. 1 : Za 1873 god. – S. 68–77.
5. Zhurnal obshhego sobranija Jugo-zapadnogo otdela Imperatorskogo russkogo geograficheskogo obshhestva 18 nojabrja 1873 goda // Zapiski Jugo-zapadnogo otdela Imperatorskogo russkogo Geograficheskogo obshhestva. – Kiev, 1874. – T. 1 : Za 1873 god. – S. 61–67.
6. Pypin A. Istorija russkoj jetnografii : [v 4 t.]. T. 2. Obshhij obzor izuchenij narodnosti i jetnografii velikih russkih / A. Pypin. – Sankt-Peterburg : Tip. M. M. Stasjulevicha, 1891. – 428 s.
7. Rusov A. Ostap Veresaj, odin iz poslednih kobzarej malorusskih / A. Rusov // Zapiski Jugo-zapadnogo otdela Imperatorskogo russkogo Geograficheskogo obshhestva. – K., 1874. – T. 1 : Za 1873 god. – S. 309–338.
8. Savchenko F. Zaborona ukrainstva 1876 r. : do istorii gromads'kih ruhiv na Ukraini u 1860–1870-h rokah / F. Savchenko. – H.-K. : Derzh. vid-vo Ukraini, 1930. – 415 s.

Статтю подано до редакції 27.02.2015 р.

Людмила УГЛЯЙ,
викладач кафедри міжнародних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний
університет», аспірант кафедри германських мов і перекладознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Ужгород) lv_uhlyay@mail.ru

Іван ЗИМОМРЯ,
доктор філологічних наук, в.о. завідувача кафедри теорії та практики перекладу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», професор кафедри германських
мов та перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) zimok@ukr.net

СИСТЕМА ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ ПСИХОЛОГІЗМУ У ПРОЗІ ТОНІ MORRISON

У статті здійснено аналіз творчості Тоні Моррісон крізь призму психологізму, визначено жанрово-тематичні особливості її постмодерного письма та охарактеризовано центральні образи. Виявлено, що використовувані письменницею художні засоби є її суб'єктивним відображенням навколишньої дійсності.

Ключові слова: афро-американська література, постколоніальний дискурс, жанр усного нарративу, інтертекстуальність, багатозначний образ.

Лит. 22.

Lydmila UHLYAY,
lecturer of International Communications Department SHEU «Uzhhorod National
University», postgraduate student of Germanic Languages and Translation Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Uzhgorod) lv_uhlyay@mail.ru

Ivan ZYOMRYA,
Doctor of Philology, a.d. Head of Translation Theory and Practice Department, SHEU
«Uzhhorod National University», Professor of Germanic Languages and Translation
Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) zimok@ukr.net

THE SYSTEM OF PSYCHOLOGISM ART MEANS IN TONI MORRISON'S PROSE

The article deals with the analysis of Toni Morrison's fiction through the psychologism prism, defining the genre and thematic peculiarities of her postmodern writing and characterizing the central images. It was found out that the artistic means used by the writer are her subjective reflection of reality.

Key words: African American literature, postcolonial discourse, oral narrative genre, intertextuality, ambiguous image.

Ref. 22.

Людмила УГЛЯЙ,
преподаватель кафедры международных коммуникаций ГВУЗ «Ужгородский
национальный университет», аспирант кафедры германских языков и
переводоведения Дрогобычского государственного педагогического университета
имени Ивана Франко (Украина, Ужгород) lv_uhlyay@mail.ru

доктор филологических наук, и.о. заведующего кафедрой теории и практики перевода ГВУЗ «Ужгородский национальный университет», профессор кафедры германских языков и переводоведения Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко
(Украина, Дрогобыч) zimok@ukr.net

СИСТЕМА ХУДОЖЕСТВЕННЫХ СРЕДСТВ ПСИХОЛОГИЗМА В ПРОЗЕ ТОНИ МОРРИСОН

В статье сделан анализ творчества Тони Моррисон сквозь призму психологизма, определены жанрово-тематические особенности ее постмодерного письма и охарактеризованы центральные образы. Выяснено, что использованные писательницей художественные средства являются ее субъективным отображением окружающей действительности.

Ключевые слова: афро-американская литература, постколониальный дискурс, жанр устного нарратива, интертекстуальность, многозначный образ.

Лит. 22.

Постановка проблеми. Тоні Моррісон (1931) – письменниця з яскравим індивідуальним стилем, який впізнається в кожному її романі. Важливу нішу як в афро-американській, так і в світовій літературі займають її широкі прозові полотна: «Найблакитніші очі» («The Bluest Eye», 1970), «Сула» («Sula», 1973), «Смоляне опудалко» («Tar Baby», 1981), «Улюблена» («Beloved», 1987), «Джаз» («Jazz», 1992), «Рай» («Paradise», 1999), «Любов» («Love», 2003), «Милосердя» («A Mercy», 2008), «Дім» («Home», 2012). Усі вони багаті на психологічні способи художнього освоєння реальності та позначені жанровими характеристиками соціально-психологічної прози. Об'єктом художнього аналізу у названих творах слугують важливі соціальні проблеми дійсності: політична діяльність правління США та інших країн, життя білих та чорношкірих американців різних соціальних прошарків, національно-визвольні рухи, емоційний стан соціуму в довоєнний та післявоєнний періоди. Так, письменниця визначає грані реалістичного життя, осмислюючи життєві явища чи процеси, людські характери та їхні взаємозв'язки, які визначають проблематику її прозових полотен.

Аналіз досліджень. Психологізм прози Тоні Моррісон є однією з найважливіших художніх якостей, які визначають її естетичну своєрідність. Російський літературознавець А. Єсін визначає його як повне, детальне і глибоке зображення почуттів, думок і переживань літературних персонажів за допомогою специфічних засобів художньої літератури [2, 13]. Білоруська дослідниця художнього психологізму О. Золотухіна дає йому таке визначення: це – художньо-образна, зображувально-виражальна реконструкція і актуалізація внутрішнього життя людини, які обумовлені ціннісною орієнтацією автора, його уявленнями про особистість та комунікативною стратегією [4, 14]. Психологізм творчості Тоні Моррісон розкривається у процесі аналізу її літературних творів, зокрема, особливостей тематики, проблематики та пафосу. Як «естетичний критерій» [2, 7] психологізм дозволяє відслідковувати «психічні процеси виникнення думок» персонажів [7, 334], а також «вивчати людське життя загалом, розгадувати характери і пружини дій, боротьбу пристрастей та вражень» [7, 338].

Російська дослідниця творчості Тоні Моррісон О. Каркавіна виділяє наступні ознаки її постмодерних текстів: плюралізм культурних мов, моделей, стилів, які використовуються як рівноправні; інтертекстуальність, опора на всю історію людської культури

в її переосмисленні; явище авторської маски, «смерті автора»; принципова асистематичність, незавершеність, відкритість конструкції; принцип читацької співтворчості, створення нового типу читача; метамовна гра, гра в текст, гра з текстом, гра з читачем, гра з надтекстом, театралізація тексту; дво- або багаторівнева організація тексту, розрахована на елітарного та масового читача одночасно, використання жанрових кодів як масової, так і елітарної літератури, наукового дослідження і т. д.; поєднання розваги та гіперерудованості; орієнтація на множинність інтерпретацій тексту [5, 8].

Мета статті полягає у спробі проаналізувати творчість Тоні Моррісон крізь призму психологізму, визначити жанрово-тематичні особливості її постмодерного письма та охарактеризувати центральні образи.

Виклад основного матеріалу. Письмо Тоні Моррісон характеризується морально-психологічними рисами. Психологічне зображення внутрішнього світу її героїв є модусом існування та засобом експлікації широкого спектру соціально-важливих тем [6, 149]. У її романах відображені типові соціально-психологічні проблеми, які судилося долати чорношкірим жителям Америки на різних історичних етапах. Провідними темами, які є яскравими індикаторами психологізму творчості письменниці, слугують теми расизму та чорного націоналізму, гендерної та соціальної нерівності, пошуку власної та національної ідентичності. Головні герої романів Тоні Моррісон втратили духовну і фізичну цілісність та опинилися в маргінальному становищі відносно один одного, суспільства та власної особистості. Реконструкція цілісності особистості афро-американців після тривалої їх дегуманізації є наскрізною проблематикою, порушеною у романах авторки.

Тоні Моррісон чітко обирає свою позицію у постколоніальному дискурсі щодо афро-американської традиції, привласнюючи собі окреме місце за вудуманою історією або в самій історії. Романна творчість другої половини ХХ ст. загалом, та письмо Тоні Моррісон зокрема, позначені постмодерністською поетикою. На сучасному етапі літературного розвитку постколоніальний дискурс знаходить своє відображення у напрямку постмодернізму, який передбачає не імітацію життєвих явищ і процесів, а їхнє естетичне переосмислення у нових формах буття навколо централізації власного «Я» [18, 232]. Постколоніальному наративу Тоні Моррісон властива проблематика дискримінації колонізованих соціальних груп домінуючим континентальним населенням «третього світу».

Романна творчість авторки позначена новаторством жанру. Основним знаряддям художнього опанування дійсності у її прозі є жанр усного наративу, який дає можливість письменниці поєднувати непоєднуване: минуле з сучасністю, реальне та ірреальне, свідоме та підсвідоме, а також включати реципієнта у процес еволюції сюжету. Її великі прозові полотна є «усно-письмовим інтерфейсом афро-американської культури» та представляють усвідомлення складної природи історичного досвіду чорношкірих американців, що увібрав у себе подвійні стандарти (білий / чорний, усний / письмовий) [11, 3]. Письменниця переналаштовувала укорінені у письменстві жанри методами комбінації, інверсії, зміни функції заради переосмислення універсальних проявів історичних форм афро-американського досвіду у соціальній, моральній, релігійній, політичній та естетичній сферах.

Психологізації наративу Тоні Моррісон сприяє фігура автора-наратора. Він об'єктивно змальовує довоколишній світ і людей, характери яких розвиваються в розвитку сюжету твору. Наратив ведеться здебільшого від третьої особи. Відповідно він орієнтований на оповідь автора про думки і почуття героя, що дозволяє йому вводити

реципієнта до внутрішнього світу останнього і демонструвати його глибину; дає можливість для включення в твір найрізноманітніших форм психологічного зображення (внутрішні монологи, публічні сповіді, відрізки зі щоденників, листи, сни, видіння, тощо), що робить твір глибоким та всеохоплюючим; вільно співвідноситься з художнім часом, дозволяє довго зупинитися на аналізі скорочених психологічних станів і коротко інформувати про довготривалі події, що дає можливість перенести акценти з деталей подій на деталі почуттів; г) дає можливість психологічно зобразити багатьох героїв [2, 25–26]. При первинному читанні романів Тоні Моррісон реципієнт стежить переважно за внутрішньою логікою розгортання подій. Щоб зрозуміти сутність розкритих у ньому характерів та їхніх психічних станів, необхідно повторно прочитати твір [1, 127].

Всезнаючий автор-наратор романів Тоні Моррісон відкриває окремі факти, про які відомо тільки йому (наприклад, три спроби пошуку своєї матері Джо Трейсом, одним з головних героїв роману «Джаз»). «Для автора немає таємниць в душі героя – він знає про нього все, може прослідкувати детально внутрішні процеси, пояснити причинно-наслідковий зв'язок між враженнями, думками, переживаннями», – стверджує А. Б. Єсін [2, 25]. Втім, оповідачеві Тоні Моррісон властиво й помилятися у своїх припущеннях (приміром, щодо примирення подружжя Джо та Вайлет після зради чоловіка). Він приймає позицію то дійової особи, включеної в текст (internal narrator), то зовнішнього спостерігача (external narrator), що дестабілізує сприйняття тексту з боку реципієнта [14, 74]. Через фактори відмінності, закладовані у текстах, змінюються і способи їхньої інтерпретації в процесі аналізу [9, 326].

Текст-розповідь (усний наратив), власне, як революційна модель написання романів Тоні Моррісон, започатковує та розвиває усвідомлення культурної ідентичності особи. Цей жанр є новим підходом до висвітлення тем, притаманних афро-американським письменникам. Зокрема, йдеться про упереджене ставлення до «іногого» через зовнішні відмінності чи нижчий соціальний статус. Так, сприйняття читачем «іногого» впливає на те, як він сприйматиме текст. Адже його ідейно-моральна позиція формується внаслідок активної взаємодії з різними точками світогляду, з іншими «правдами» про світ [2, 18]. Це сповнює читача почуттям реальності. Він інтерпретує текст відповідно до свого життєвого досвіду та своєї підсвідомості [15, 22]. Розуміння «інакшості» допомагає пояснити, чому ідентичності часто характеризуються поляризацією й дискурсивним маркуванням включення і виключення в опозиційних класифікаційних системах: «інсайдерів» та «аутсайдерів», «нас» та «інших», чоловіків та жінок, чорних та білих, «нормальних» та «девіантних» [17, 20].

Романи Тоні Моррісон характеризуються подібністю до джазового музичного стилю на інтонаційно-звуковому (ритм, мотив, інтонація, наголос) та лексико-синтаксичному рівнях (повтори, техніка «поклику-відповіді», відсутність розділових знаків у потрібних місцях, графічні засоби). У згаданому вище романі техніка «потoku свідомості» як літературний засіб є ключовою у створенні образу міста з його хаотичністю та непередбачуваністю: «And the City, in its own way, gets down for you, cooperates, smoothing its sidewalks, correcting its curbstones, offering you melons and green apples on the corner [...]. The City is smart at this: smelling and good and looking raunchy; sending secret messages disguised as public signs: this way, open here, danger to let colored only single men on sale woman wanted private room stop dog on premises absolutely no money down fresh chicken free delivery fast. And good at opening locks, dimming stairways. Covering your moans with its own» [19, 63–64] / «І Місто, свого роду, спускається до вас, співпрацює, розгладжу-

ючі свої тротуари, виправляючи свої бордюри, пропонуючи вам на розі діни та зелені яблука [...]. У цьому Місто кмітливе: запашне і хороше і ласе на вигляд; посилає секретні повідомлення, замасковані під громадські знаки: сюди, тут відчинено, небезпека пускати кольорових тільки самотні чоловіки на продаж жінка потрібна окрема кімната стоп пес на території абсолютно немає грошей внизу свіжа курятина безкоштовна доставка швидко. Справне у відмиканні замків, затемненні сходів. Перекриванні твоїх стогонів своїми».

Тоні Моррісон персоніфікує місто за допомогою графічних засобів, зокрема написання його з великої літери (City), та художніх засобів, вказуючи на види його діяльності. Авторка зображує Місто як могутню, небезпечну істоту, яка манить та «співпрацює», тим самим затягуючи в пастку тих, хто блукає у пошуках свого місця у світі. Одуманіше героїв ілюзіями кращого життя, воно безповоротно спотворює їхню свідомість та руйнує їхні долі. В результаті, протагоністи Джо та Вайлет назавжди втрачають свою духовність: Джо зраджує дружині, а та у відповідь вбиває його коханку.

Мова у творах Тоні Моррісон тяжіє більше до усного мовлення, ніж до письмового. На це вказує відхилення від стандартів літературної норми: редуковані форми (didn't, you'd), слова широкої семантики (mess, stuff), дієслів з постпозитивами (fell for, found out), слів-паразитів (типу well), інтенсифікаторів (pretty, absolutely, awfully). Вони надають текстам певної конфліктності та енергійності, характерної для джазової імпровізації [5, 14]. Імпровізаційний спосіб текстотворення Тоні Моррісон відображає музичність афро-американської спільної, яка є їхньою національною рисою. Авторка створює паралель між звучанням літературного тексту та джазової музики, що робить її романи емоційно-насиченими. Таким чином, наративна техніка письма представляє кожен прозовий твір письменниці, роман «Джаз» зокрема, книжкою, що говорить афро-американським голосом [14, 74]. Голос її промовистих текстів є продуктом пам'яті цілого покоління чорношкірих американців («generational memory»), що творить афро-американську літературну традицію [12, 55].

Мисткиня пише про досвід чорношкірих американців з метою зображення затяжного психологічного та соціального ефекту рабства. Романи Тоні Моррісон дають змогу читачеві відчувати себе об'єктом тоді, коли він усвідомлює, що афро-американський текст ніби спостерігає за ним, щоразу зазначаючи щось про нього. Така техніка монтажу письменниці пробуджує цікавість у читача. Вона фокусує увагу на нелюдській поведінці, репресіях. Це – «невимовність» текстів Тоні Моррісон, коли авторка намагається висловити переживання своїх героїнь як такі, які неможливо описати словами [20, 126]. В її романах кожен герой оповідає власну історію. Їхні розповіді вливаються в один розгорнутий і сплетений наратив усієї спільноти [11, 4]. Читач зазнає змін ідентичності від суб'єкта до об'єкта як результат зміни точок зору. Підтвердження цьому є слова визначного австрійського психолога З. Фрейда. Він вважав, що, ідентифікуючи себе з «іншим», особистість втрачає впевненість у власному «Я» або ж заміщає його на ідентичність «іншого». Отже, може відбуватися взаємообмін власним «Я» з «іншим» [16, 142].

Особливої уваги заслуговують багатозначні образи романів Тоні Моррісон, інтерпретація яких викликає складнощі для реципієнта. Найбільш яскравими з них постають метафоричні образи предка, дерева, міста, а також найбільш загадкового образу – Улюбленої – однієї з протагоністів однойменного роману. Система образів, створена художницею слова, відображає її суб'єктивне ставлення до висвітлюваних подій та залучає реципієнта в процес розвитку сюжетної лінії. Тоні Моррісон звертається до прихованих

сторін людських характерів, які раніше не зображувалися, зокрема, до особливостей людської поведінки в умовах замкнутого простору чи кризової ситуації [3], що надає ознак психологізму її творчості.

Образ предка, хранителя історії та культурних надбань афро-американців, письменниця представляє як такий, що властивий афро-американській літературі загалом. Раби постійно зазнавали розлуки з рідними, відтак вони дорожили пам'яттю про історії своїх сімей, в тому числі і африканських предків [10, 125]. Запозичення письменницею цього образу з африканської міфології дозволяє їй створити стрижневого персонажа, від якого залежить розвиток лінії як протагоніста, так і роману загалом. Переважно роль предка мисткиня відводить літній чорношкірій жінці, підкреслюючи матриархальний устав афро-американської общини та надаючи своїм романам фемінного дискурсу. Так, образу предка в романі «Рай» відповідає Консолата, у творі «Пісня Соломона» ним є Пайлет, а в центральному прозовому полотні «Улюблена» – Бебі Сагз. Предок є ланкою між теперішнім і минулим, для нього не існує ні просторових, ні часових обмежень. Зазвичай предок є членом негритянської родини чи спільноти, який містить всю світову мудрість та існує в двох світах – реальному та ірреальному [13, 4]. Даний образ охоплює міфологічні уявлення, фольклорну обробку та авторську інтерпретацію. Завдяки такій багатосторонності він стає універсальним засобом вираження світогляду афро-американців [8, 77].

Образ Улюбленої, власне, є найбільш загадковим і непередбачуваним у своїй інтерпретації. З-під пера Тоні Моррісон Улюблена постає не просто втіленням рабства як абстрактного зла, а й його негативного впливу на прийдешні покоління [22, 305]. Вона є репрезентацією цілої афро-американської общини, представляючи колективні страждання рабів. Американський літературознавець М. Каттер слушно зазначила: якщо вважати Улюблену виключно приви́дом, то сюжет роману є вичерпним, що суперечить манері письма Тоні Моррісон. Дослідниця вважає, що даний образ потрібно розглядати з двох позицій – реалістичної та ірреалістичної [14, 62]. Цю думку поділяє й І. Осейджі, яка стверджує: у будь-якому випадку обидва види прочитання – це «інтра-психічний досвід, який чітко розшифровує психосоматичні травми історичного періоду часів рабства» [21, 435].

Висновки. Художня творчість Тоні Моррісон посідає особливе місце у світовому літературному просторі. В основі її романів лежить зображення особистого життя людини в нерозривному зв'язку з суспільним розвитком. Глибокий психологічний аналіз її прозових полотен є вивченням вчинків чорношкірих героїв з огляду на душевні переживання. Творчість письменниці позначена суспільно-значущими тематиками, особливо актуальними для афро-американських письменників. Авторка вдало поєднує мистецтво нарації з расовими питаннями у політичних й етичних взаємозв'язках з ідеями свободи й рівності. Усе це дає підстави дійти висновку: проза Тоні Моррісон постає історіографією афро-американської спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Галич О. Теорія літератури : [Підручник] / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв / [за наук. ред. О. Галича]. – К. : Либідь, 2001. – 488 с.
2. Есин А. Психологизм русской классической литературы / А. Есин. – М. : Флинта, 2011. – 175 с.
3. Зимомря І. Романи Емми Андієвської : психологічний дискурс / І. Зимомря. – Дрогобич : Коло, 2004. – 148 с.
4. Золотухина О. Психологизм в литературе : пособие [по спецкурсу для студ. спец. 1-210502 Русская филол.] / О. Золотухина. – Беларусь : УО «Гродненский ГУ им. Я. Купалы», 2009. – 181 с.

5. Каркавина О. Языковая реализация интермедийных отношений в творчестве Тони Моррисон : автореф. дис. ... канд. филол. наук / О. Каркавина. – Барнаул, 2011. – 19 с.
6. Сушко С. Еволюція форм психологізму в новітній англомовній літературі: від Джеймса Джойса до постмодерністського неовікторіанського роману / С. Сушко // Іноземна філологія : Український науковий збірник. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – Вип. 126. – Ч. 2. – С. 145–153.
7. Чернышевский Н. Детство и отрочество. Сочинения графа Л. Н. Толстого // Собрание сочинений в пяти томах. – М. : Правда, 1974. – Т. 3. – С. 332–346.
8. Чугунова С. Фольклорные мотивы в художественной прозе Тони Моррисон : дисс. ... канд. филол. наук / С. Чугунова. – Чита, 2008. – 152 с.
9. Штохман Л. Феміністична наратологія: оповідний текст як об'єкт контекстуального аналізу / Л. Штохман // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог : «Острозька академія», 2012. – Вип. 27. – С. 325–327.
10. Юликова М. Рецензия творчества Тони Моррисон в периодической печати США и России : Дисс. ... канд. филол. наук / М. Юликова. – М. : РГГУ, 2006. – 197 с.
11. Akoma C. The «Trick» of Narratives: History, Memory and Performance in Toni Morrison's «Paradise» / Chiji Akoma // Oral Tradition Journal ; [ed. by J. M. Foley]. – Columbia : University of Missouri, 2000. – Vol. 15. – No. 1. – P. 3–25.
12. Andrews W. Toni Morrison's Beloved: A Casebook / William L. Andrews, Nellie Y. McKay. – New York : Oxford University Press, 1999. – 223 p.
13. Beaulieu E. A. The Toni Morrison Encyclopedia / Elizabeth A. Beaulieu. – London : Greenwood Press, 2003. – 429 p.
14. Cutter M. J. The Story Must Go On and On: The Fantastic, Narration and Intertextuality in Toni Morrison's 'Beloved' and 'Jazz' / Martha J. Cutter // African American Review. – Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 2000. – V. 34. – Nr 1. – P. 61–75.
15. Felman S. Jacques Lacan and the Adventure of Insight : Psychoanalysis in Contemporary Culture / Shoshana Felman. – Cambridge : Harvard UP, 1987. – 169 p.
16. Freud S. The Uncanny / Sigmund Freud ; [translated by David McLintock with an Introduction by Hugh Haughton]. – London : Penguin Books, 2003. – 162 p.
17. Greer C. Extremes of Otherness: Media Images of Social Exclusion / Chris Greer, Yvonne Jewkes // Social Justice. – San Francisco : Social Justice, P. O., 2005. – Vol. 32. – N. 1. – P. 20–31.
18. McCarthy C. Art and the Postcolonial Imagination : Rethinking the Institutionalization of Third World Aesthetics and Theory / Cameron McCarthy, Greg Dimitriadis // Ariel : A Review of International English Literature ; [ed. by A. N. Jeffares]. – Canada, Calgary : The University of Calgary, 2000 (April). – Vol. 31. – No. 1 & 2. – P. 231–253.
19. Morrison T. Jazz / Toni Morrison. – London : Vintage Books, 2001. – 229 p.
20. Morrison T. Unspeakable Things Unspoken: The Afro-American Presence in American Literature / Toni Morrison // The Tanner Lectures on Human Values. – Michigan : The University of Michigan, 1988. – P. 124–163.
21. Osagie I. Is Morrison Also among the Prophets?: «Psychoanalytic» Stratagies in 'Beloved' / Iyunolu Osagie // African American Review. – 1994. – Vol. 28. – N. 3 – P. 423–440.
22. Phelan J. Sethe's Choice : Beloved and the Ethics of Reading / James Phelan // Ethics, Literature and Theory: An Introductory Reader ; [ed. by S. K. George]. – Maryland : Roman & Littlefield Publishers, Inc., 2005. – P. 299–313.

REFERENCES

1. Galich O. Teorija literaturi : [Pidruchnik] / O. Galich, V. Nazarec', E. Vasil'jev / [za nauk. red. O. Galicha]. – K. : Libid', 2001. – 488 s.
2. Esin A. Psihologizm rusckoj klassicheskoj literatury / A. Esin. – M. : Flinta, 2011. – 175 s.
3. Zymomyra I. Romani Emmi Andijevs'koi : psihologichnij diskurs / I. Zymomyra. – Drogobich : Kolo, 2004. – 148 s.
4. Zolotuhina O. Psihologizm v literature : posobie [po speckursu dlja stud. spec. 1-210502 Russkaja filol.] / O. Zolotuhina. – Belarus' : UO «Grodzenskij GU im. Ja. Kupaly», 2009. – 181 s.
5. Karkavina O. Jazykovaja realizacija intermedial'nyh otnoshenij v tvorchestve Toni Morrison : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk / O. Karkavina. – Barnaul, 2011. – 19 s.

6. Sushko S. Evolucija form psihologizmu v novitnij anglomovnij literaturi: vid Dzhajmsa Dzhojsa do postmodernists'kogo neoviktoriańskogo romanu / S. Sushko // Inozemna filologija : Ukrain's'kij naukovij zbirnik. – L'viv : LNU im. I. Franka, 2014. – Vip. 126. – Ch. 2. – S. 145–153.
7. Chernyshevskij N. Detstvo i otrochestvo. Sochinenija grafa L. N. Tolstogo. Voennye rasskazy grafa L. N. Tolstogo / N. Chernyshevskij // Sobranie sochinenij v pjati tomah. – M. : Pravda, 1974. – T. 3. – S. 332–346.
8. Chugunova S. Fol'klornye motivy v hudozhestvennoj proze Toni Morrison : diss. ... kand. filol. nauk / S. Chugunova. – Chita, 2008. – 152 s.
9. Shtohman L. Feministična naratologija: opovidnij tekst jak ob'jekt kontekstual'nogo analizu / L. Shtohman // Naukovi zapiski. Serija «Filologična». – Ostrog : «Ostroz'ka akademija», 2012. – Vip. 27. – S. 325–327.
10. Julikova M. Receptija tvorčestva Toni Morrison v periodičeskoj pečati SShA i Rossii : diss. ... kand. filol. nauk / M. Julikova. – M. : RGGU, 2006. – 197 s.
11. Akoma C. The «Trick» of Narratives: History, Memory and Performance in Toni Morrison's «Paradise» / Chiji Akoma // Oral Tradition Journal ; [ed. by J. M. Foley]. – Columbia : University of Missouri, 2000. – Vol. 15. – No. 1. – P. 3–25.
12. Andrews W. Toni Morrison's Beloved: A Casebook / William L. Andrews, Nellie Y. McKay. – New York : Oxford University Press, 1999. – 223 p.
13. Beaulieu E. A. The Toni Morrison Encyclopedia / Elizabeth A. Beaulieu. – London : Greenwood Press, 2003. – 429 r.
14. Cutter M. J. The Story Must Go On and On: The Fantastic, Narration and Intertextuality in Toni Morrison's 'Beloved' and 'Jazz' / Martha J. Cutter // African American Review. – Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 2000. – V. 34. – Nr 1. – P. 61–75.
15. Felman S. Jacques Lacan and the Adventure of Insight : Psychoanalysis in Contemporary Culture / Shoshana Felman. – Cambridge : Harvard UP, 1987. – 169 p.
16. Freud S. The Uncanny / Sigmund Freud ; [translated by David McLintock with an Introduction by Hugh Haughton]. – London : Penguin Books, 2003. – 162 p.
17. Greer C. Extremes of Otherness: Media Images of Social Exclusion / Chris Greer, Yvonne Jewkes // Social Justice. – San Francisco : Social Justice, P. O., 2005. – Vol. 32. – N. 1. – P. 20–31.
18. McCarthy C. Art and the Postcolonial Imagination : Rethinking the Institutionalization of Third World Aesthetics and Theory / Cameron McCarthy, Greg Dimitriadis // Ariel : A Review of International English Literature ; [ed. by A. N. Jeffares]. – Canada, Calgary : The University of Calgary, 2000 (April). – Vol. 31. – No. 1 & 2. – P. 231–253.
19. Morrison T. Jazz / Toni Morrison. – London : Vintage Books, 2001. – 229 p.
20. Morrison T. Unspeakable Things Unspoken: The Afro-American Presence in American Literature / Toni Morrison // The Tanner Lectures on Human Values. – Michigan : The University of Michigan, 1988. – P. 124–163.
21. Osagie I. Is Morrison Also among the Prophets?: «Psychoanalytic» Strategies in 'Beloved' / Iyunolu Osagie // African American Review. – 1994. – Vol. 28. – N. 3 – P. 423–440.
22. Phelan J. Sethe's Choice : Beloved and the Ethics of Reading / James Phelan // Ethics, Literature and Theory: An Introductory Reader ; [ed. by S. K. George]. – Maryland : Roman & Littlefield Publishers, Inc., 2005. – P. 299–313.

Стаття подано до редакції 27.02.2015 р.

УДК 821.161.2:821.161.1

Сунь ЦЗЯВЕНЬ,

*заведуючий кафедрою російського мови і центру обміну культурою ім. Т. Шевченка
Бінхайського інституту іноземних мов при Тяньцзинському університеті
(Китай, Бінхай) sunjiawen8169@163.com*

ТАРАС ШЕВЧЕНКО И АЛЕКСАНДР ПУШКИН: ТВОРЧЕСКИЙ ДИАЛОГ ДВУХ ГЕНИЕВ

В статті досліджуються особливості творчого діалогу двох геніїв – Тараса Шевченка і Олександра Пушкіна. Проведено порівняльний аналіз їхніх світоглядних засад, які базуються на принципах романтизму. Показано специфіку баладного мислення поетів. Акцентовано увагу на утвердженні статусу рідної мови як державної українським і російським поетами.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, Александр Пушкин, творческий диалог, романтизм, баллада, национальная специфика, творческая индивидуальность.

Лит. 7.

Сунь ЦЗЯВЕНЬ,

*завідувач кафедри російської мови і центру обміну культурою ім. Т. Шевченка
Бінхайського інституту іноземних мов при Тяньцзинському університеті
(Китай, Бінхай) sunjiawen8169@163.com*

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ТА ОЛЕКСАНДР ПУШКІН: ТВОРЧИЙ ДІАЛОГ ДВОХ ГЕНІЇВ

У статті досліджуються особливості творчого діалогу двох геніїв – Тараса Шевченка і Олександра Пушкіна. Проведено порівняльний аналіз їхніх світоглядних засад, які базуються на принципах романтизму. Показано специфіку баладного мислення поетів. Акцентовано увагу на утвердженні статусу рідної мови як державної українським і російським поетами.

Ключові слова: Тарас Шевченко, Олександр Пушкін, творчий діалог, романтизм, балада, національна специфіка, творча індивідуальність.

Лит. 7.

Sun' TZJAVEN,

*Head of Russian Language Department and Taras Shevchenko Culture Exchange Center
Bynhay Foreign Languages Institute Tyantszyn University
(China, Bynhay) sunjiawen8169@163.com*

TARAS SHEVCHENKO AND ALEKSANDR PUSHKIN : THE ART DIALOG BETWEEN TWO GENIUS

In this article the specific of the art dialog between two genius – Taras Shevchenko and Aleksandr Pushkin is analyzed. The comparative analysis of their outlook thesis, that are based in the romantic principles is presented. It is also presented the specific of ballad thinking. It is underlined the approval of the status of native language as a state by Ukrainian and Russian poets.

Key words: Taras Shevchenko, Aleksandr Pushkin, art dialog, romantic, ballad, national specific, art individuality.

Ref. 7.

© Цзявень С. Тарас Шевченко и Александр Пушкин: творческий диалог двух гениев

Постановка проблемы. Творческий диалог двух мировых гениев – украинца Тараса Шевченко и русского Александра Пушкина – основывается, в первую очередь, на мировоззренческих основах **романтизма**. В истории европейского мышления романтизм определил исторический перелом в сознании и чувстве мира, представил новые векторы развития мысли, интеллекта, творчества. В центре романтического мировоззрения оказывается человеческая индивидуальность – творческая, мыслящая, сознательная, с активной гражданской позицией, необычным взглядом на мир. Творец-романтик смотрит на современность через призму прошлого, делая выход через него на актуальные вопросы современного, в контексте чего формируется национальная идея. В каждой национальной литературе романтизм представляет свои модификации, специфические реализации, в частности – через феномены гениев Т. Шевченко и А. Пушкина.

Анализ исследований. Вопрос сравнительного анализа феноменов Т. Шевченко и А. Пушкина до этого времени изучен мало. Но постановка этой проблемы в широком контексте особенностей романтизма, его национальной сущности, балладного мышления, исполнения миссии не только литературной, но и культурной, общественной дает возможности говорить о скрытых интенциях творчества гениев, их реализациях в планах индивидуальных и национальных. Отдельные аспекты этой проблемы изучали А. Белецкий, Н. Добролюбов, И. Дзюба, О. Забужко, Е. Нахлик и др. Так, Н. Добролюбов в одном из первых отзывов на «Кобзарь» Т. Шевченко подчеркнул то, что украинский поэт уровнем своего творчества поднялся до вершин А. Пушкина, их равенство он видел в плане общелитературном и общечеловеческом. А. Белецкий писал о тесных связях между двумя творцами в аспекте идейно-тематическом, в частности, о влиянии на обоих устной народной словесности. И. Дзюба подчеркивает, что творчество Т. Шевченко и А. Пушкина диалогизируется через романтическое мировоззрение, взгляды поэтов на роль их самих, но оно отличительно в плане идей борьбы за статус родного языка. Е. Нахлик изучал эпоху европейского романтизма через личности трех романтиков: украинского Шевченко, польского Мицкевича и русского Пушкина. О. Забужко подчеркивала различия и общие черты в интерпретации Шевченко и Пушкиным национальных мифов.

Цель нашего исследования состоит в сравнительном анализе творчества Т. Шевченко и А. Пушкина через компаративное сопоставление из мировоззрений, особенностей представления национальной романтизма, специфики балладного мышления.

Изложение основного материала. Главный вопрос, который волнует романтиков, – это утверждение статуса родного языка. Так, А. Пушкин причиной задержки развития русской литературы считал общее употребление французского языка и пренебрежение русского. И. Дзюба резонно подчеркивает: «Если бы эти слова были известны украинским писателям шевченковской эпохи, – сколько знакомого и общего со своими проблемами и болями они нашли б! С той, конечно, разницей, что для представителей подневольного народа проблемы были гораздо тяжелее, а боли – гострее» [2, 161]. Желание утвердить статус украинского языка представил своим «Кобзарем» Т. Шевченко. Книга увидела мир 1840 р. и получила много отзывов в украинской и русской критике. Было подчеркнуто народность его творчества, а также прозвучали сравнения феномена самого Шевченко с русским поэтом А. Пушкиным и польским поэтом А. Мицкевичем. Так, «Библиотека для чтения» в апреле 1840 р. писала: «Лишь только Пушкин умер, все мудрые мужи приложили палец ко лбу и задали себе вопрос: есть ли на Руси поэт?.. [...] А есть поэты: по временам доходят до нашего слуха прекрасные песни, отрадные

явления, носящие на себе отпечаток несомненного дарования. К таким явлениям принадлежит «Кобзарь» Шевченко. Жаль только, что эта книга не может быть принята нашею литературою; что это стихи – не русские; что они писаны на особенном провинциальном наречии, непонятном для большей части наших читателей» [5, 15–16]. Как видим, критик высоко оценил талант Шевченко рядом с Пушкиным, сравнивая их творческие мировоззрения и роль в жизни своих наций. Но русское издание признало талант Шевченко, а не его язык. Не смотря на это, украинский поэт остался верным и своему языку, и своему народу.

В 1860 г. в «Современнике» была напечатана рецензия Н. Добролюбова на «Кобзарь» Т. Шевченко. Критик подчеркнул то, что стихи его интересны и являются новым явлением в украинской литературе. Автор считает, что у Шевченко «весь круг его дум и сочувствий находится в совершенном соответствии со смыслом и строем народной жизни. Он вышел из народа, жил с народом, и не только мыслью, но и обстоятельствами жизни был с ним кровно связан» [3, 99]. Таким же народным поэтом в России критик называл О. Пушкина. Другой современник Т. Шевченко известный критик М. Костомаров в статье «Обзор сочинений, писанных на малорусском языке» назвав Шевченко провостником народных дум, представителем народной воли, интерпретатором народного чувства, национальным поэтом, который представляет интересы всего человечества. Критик подчеркивает мировое значение творчества Шевченко рядом с Пушкиным и Мицкевичем. Собственно, все народы в своем развитии прошли этап утверждения родного языка, его преобразования с разговорного на литературный с национальным и государственным статусом. Борьба за язык приобрела значения борьбы за державу и нацию. Языковой вопрос стал вопросом державным. Таким его видели Шевченко и Пушкин.

В общем, для литератур славянских характерный принцип народности, обращения к устной народной словесности как главного источника творчества. Это укореняло национальное самосознание, определяло язык как способ возрождения нации, а народ видится как источник духовности. Но для русской литературы это было другим, ведь она была одной среди немногих из славянских народов, имеющая государственный статус. Согласно с мыслью И. Дзюбы о том, что «принцип народности – в этом этноэстетическом понимании – в истории украинской литературы значил, наверное, больше, чем в истории других европейских литератур, по крайней мере государственных народов (хотя какого большего значения придавали ему многие среди европейских романтиков), – и нес в себе больше нациотворческое, культуротворческое, очевидно соединял в себе социальный демократизм и национальное самоутверждение» [2, 174].

Особенно ярко творческий диалог между Т. Шевченко и А. Пушкиным, их общие творческие поиски отражаются в балладах обоих поэтов. Так, феномен А. Пушкина – это первое впечатление Т. Шевченко о русской культуре, он стал для украинского гения символом идеи «святого искусства». В личности Пушкина Шевченко видел одного со своих учителей, их соединяла любовь к устной словесности своих народов как источника творческого вдохновения и способа понимания жизни. Ранний период творчества Т. Шевченко чисто романтический, со следами особого влияния устной народной словесности. В частности, он представлен балладами «Причинна», «Утоплена», «Тополя», «Русалка», «Лилея», «Чого ты ходиш на могилу...», «У тиєї Катерины», «Коло гаю в чистим поли». Произведения имеют ярко выраженную основанность на украинской фольклорной традиции, представляют творческую интерпретацию Шевченко народных обычаев и обрядов. В балладах представлены национальные характеры, которые отра-

жают украинский дух. В центре каждой романтической баллады – личность, с ее богатым внутренним миром. Романтическое содержание баллад выявляется через внутреннюю жизнь их персонажей, присущие им самостоятельность и свободу. Романтические личности Шевченко пытаются найти собственный рай – идеальный мир, где господствует счастье. Впрочем, на пути к этому они сталкиваются с силами зла, которые противостоят им. Это традиционный романтический сюжет, когда герои призваны преодолевать препятствия в поисках себя и своего идеального мира. Так, в «Причинній» поэт осмысливает трагическую судьбу девушки: «Така її доля... О Боже мій милий! / За що ти караєш її, молоду, /» [7, 11]. Так же тема трагической любви звучит в балладе «Тополя»: «Отак тая чорнобрива / Плакала, співала... / І на диво серед поля / Тополею стала. / По діброві вітер вие, / Гуляє по полю, / Край дороги гне тополю / До самого долу» [7, 51]. Трагическая история матери и девушки показана в «Утопленой». Это все несчастливые судьбы, жертвы, которые не смогли преодолеть в земной жизни препятствия к своему счастью. Фактически трагедия каждой из них была обусловлена тем, что они теряют способность мыслить рационально, приближаются к определенному состоянию сумасшествия.

Подобными есть поиски и в произведениях А. Пушкина. Так, в его стихотворение «Не дай мне, Бог, сойти с ума» видим развитие мысли о том, что сумасшедшая личность страшнее от чумы, ведь губит свою жизнь и других людей. Но безумный поэт на воле получает особенное счастье единения с миром: «Когда б оставили меня / На воле, как бы резво я / Пустился в темный лес! / Я пел бы в пламенном бреду: / Я забивался бы в чаду / Нестройных чудных грез». Баллада А. Пушкина «Русалка» рассказывает о жизни героя до кризиса судьбы. А в очерке «Там у леска за ближнею долиной» представлено историю двух влюбленных от рождения чувства любви и до смерти девушки. Подобными есть баллады «Лилея» Т. Шевченко и «Гусар» А. Пушкина. Их общность проявляется в первую очередь через использование монолога главного персонажа, в котором раскрывается суть трагедии, которую и положено в основу произведения. Впрочем, балладам А. Пушкина присуще более слабое драматическое чувство. Например, его исторические баллады цикла «Песни западных славян» имеют очень острые сюжеты, но характеризуются объективно-познавательными чертами. Это было традиционным для литературы того времени, в частности приближения баллады до реализма. Поэтому А. Пушкин в своих балладных текстах использует много реалистических и бытовых деталей, как в «Женихе», «Утопленнике».

А специфика баллад Шевченко определяется интеграцией в художественную ткань произведений символов и элементов украинского национального мифа, в частности начал женского и мужского. О. Забужко пишет, что Т. Шевченко выстраивает концепцию национального греха и проклятия, которое обусловило противоборство двух начал — мужского и женского и массовую безвольность [4, 127]. Основательной есть мысль О. Билецкого о том, что в творчестве А. Пушкина образ матери есть второстепенным, а тема покровитки присутствует только в романсе «Под вечер осенью ненастной». Но для Шевченко тема покровитки есть не только одной из наиболее распространенных, но и вырастает в трагический образ Украины, приобретает характер и значение общенационального.

Выводы. Творческий диалог Т. Шевченко и А. Пушкина основывается на общем романтическом мировоззрении, который определял художественное мышление обоих гениев. В центре их творчества – глобальные мировоззренческие вопросы Бога, миссии и призвания личности, свободы индивидуальной и национальной, судьбы, добра и зла

и т.п. Но специфика мышления каждого из них обусловлена разными условиями и путями развития литератур, видения собственных национальных вопросов, которые были актуальны в то время. Так, украинский поэт своей главной миссией считал объединение сил в борьбе за возрождение Украины, ее волю и свободу. Также своим заданием он видел утверждение и развитие родного языка как носителя национальной идеи. В то же время русская литература на то время была фактически единственной среди славянских, которая имела статус государственной. Но общие романтические мировоззренческие веяния были ей так же присущи.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Билецкий А. Пушкин и Украина / А. Билецкий // А. Билецкий. Собр. соч. : В 5-ти т. – К : Наукова думка, 1966. – Т. 4 : Русская литература и русско-украинские связи. – С. 182–267.
2. Дзюба И. История украинской литературы : в 12 т. / И. Дзюбаю. – К. : Наукова думка, 2014. – Т. 4: Тарас Шевченко. – 781 с.
3. Добролюбов Н. Кобзарь Тараса Шевченка. Коштом Платона Семеренка. СПб., 1860 / Н. Добролюбов // Современник. – 1860. – Т. 80. – № 3. – Отд. III (Новья книги. Русская литература). – С. 99–115.
4. Забужко О. Шевченков миф Украины: попытка философского анализа / О. Забужко. – К. : Абрис, 1997. – 142 с.
5. Кобзарь Т. Шевченка. С.-Петербург, 1840. В тип. Е. Фишера // Библиотека для чтения. – 1840. – Т. 39. – Апрель 1840. – Отделение VI (Литературная летопись. Апрель 1840. Новья книги). – С. 4–16.
6. Курилова Ю. Особенности баллад Т. Шевченко и А. Пушкина / Ю. Курилова, В. Янатьева // Вестник Запорожского государственного университета. Филологические науки. – 1999. – № 1. – 1999. – С. 1–3.
7. Шевченко Т. Полное собрание сочинений в двенадцати томах / Тарас Шевченко. – К. : Наукова думка, 1989. – Т. 1. – 525 с.

REFERENCES

1. Bileckij A. Pushkin i Ukraina / A. Bileckij // A. Bileckij. Sobr. soch. : V 5-ti t. – K : Naukova dumka, 1966. – T. 4 : Russkaja literatura i russko-ukrainskie svjazi. – S. 182–267.
2. Dzijuba I. Istorija ukrainskoj literatury : v 12 t. / I. Dzijuba. – K. : Naukova dumka, 2014. – T. 4: Taras Shevchenko. – 781 s.
3. Dobroľjubov N. Kobzar' Tarasa Shevchenka. Koshtom Platona Semerenka. SPb., 1860 / N. Dobroľjubov // Sovremennik. – 1860. – T. 80. – № 3. – Otd. III (Novyja knigi. Russkaja literatura). – S. 99–115.
4. Zabuzhko O. Shevchenkov mif Ukrainy: popytka filosofskogo analiza / O. Zabuzhko. – K. : Abris, 1997. – 142 s.
5. Kobzar' T. Shevchenka. S.-Peterburg, 1840. V tip. E. Fishera // Biblioteka dlja chtenija. – 1840. – T. 39. – Aprel' 1840. – Otdelenie VI (Literaturnaja letopis'. Aprel' 1840. Novyja knigi). – S. 4–16.
6. Kurilova Ju. Osobennosti ballad T. Shevchenko i A. Pushkina / Ju. Kurilova, V. Janat'eva // Vestnik Zaporozhskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologicheskie nauki. – 1999. – № 1. – 1999. – S. 1–3.
7. Shevchenko T. Polnoe sobranie sochinenij v dvenadcati tomah / Taras Shevchenko. – K. : Naukova dumka, 1989. – T. 1. – 525 s.

Статтю подано до редакції 27.02.2015 р.

ПЕДАГОГІКА

УДК 378.14:37.035.3

Юлія БЕЛІКОВА,

*аспірант кафедри педагогіки Донецького національного університету
(Україна, Вінниця)beli-yulya@rambler.ru*

РОЗКРИТТЯ МОЖЛИВОСТЕЙ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ» ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ МАЙСТРІВ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ

У статті розглядаються проблеми формування професіонального саморозвитку студентів, уточнюються понятійний апарат дослідження; пропонується технологія педагогічного сприяння формуванню професійного саморозвитку в умовах сучасної освіти, заснована на особистісно-розвиваючому навчанні майбутніх майстрів виробничого навчання.

Ключові слова: професійний розвиток особистості, компонент спрямованості особистості, когнітивний компонент, рефлексивно-регулятивний компонент, особистісно-орієнтований навчально-виховний процес.

Лит. 4

Yulya BELIKOVA,

*postgraduate student of Pedagogy Department Donetsk National University
(Ukraine, Vinnitsa)beli-yulya@rambler.ru*

DISCLOSURE OF CAPABILITIES COURSE «FUNDAMENTALS OF PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT» FOR PROFESSIONAL SELF- DEVELOPMENT OF FUTURE INDUSTRIAL TRAINING MASTERS

The article deals with the forming of professional self development students problem, clarifies the conceptual study apparatus; the teaching technology to promote a professional self-development in the modern education, based on professional self-development of future industrial training masters is proposed.

Keywords: the professional individual development, the individual orientation components, cognitive component, reflexive-regulatory components, self-oriented educational process.

Ref. 4.

Юлія БЕЛІКОВА,

*аспірант кафедри педагогіки Донецького національного університету
(г. Вінниця) (Україна, Вінниця) belı-yulya@rambler.ru*

РАСКРЫТИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ УЧЕБНОГО КУРСА «ОСНОВЫ ПРОФЕСИОНАЛЬНОГО САМОРАЗВИТИЯ» ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОФЕСИОНАЛЬНОГО САМОРАЗВИТИЯ БУДУЩИХ МАСТЕРОВ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ОБУЧЕНИЯ

В статті розглядаються проблеми формування професійного саморозвитку студентів, пропонується технологія педагогічного содействия формуванню професійного саморозвитку в умовах сучасного образования, заснована на особистісно-розвиваючому навчанні майбутніх фахівців виробничого навчання.

Ключові слова: професійне розвиток особистості, компонент особистісної спрямованості, когнітивний компонент, рефлексивно-регулятивний компонент, особистісно-орієнтований навчально-виховний процес.

Лит. 4.

Постановка проблеми. Економічні, соціальні та інші умови сучасного суспільного життя висувають проблему професійного саморозвитку як актуальну, тому що він є невід'ємною складовою системи особистісного саморозвитку людини, її професійної компетентності. Людина сучасного суспільства за вимогами ринку праці та посадових обов'язків повинна займатися самоосвітою та самовихованням впродовж життя. Необхідність підготувати фахівця, здатного до рефлексії, до професійного саморозвитку – важливе завдання освіти. Професійний саморозвиток є системною категорією. Парадигма його розгляду складна, тому що її зміст охоплює різні сфери науки та філософії буття людини. Наукою розроблені загальні теоретичні основи забезпечення розвитку у майбутніх спеціалістів протягом їх професійної підготовки. Але ж практична реалізація стратегії професійного саморозвитку в умовах сучасної освіти є проблематичною. Ми пропонуємо навчальний курс: « Основи професійного саморозвитку» для якісної підготовки майбутніх майстрів виробничого навчання.

Аналіз досліджень. Проблеми саморозвитку, сприяння успіхові того, хто навчається, присвячені свої праці видатні вчені минулого (Я. Коменський, Я. Корчак, Дж. Локк, М. Монтень, М. Монтессорі, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші). Вона є предметом дослідження і багатьох сучасних науковців, які розглядають її у різних аспектах: обґрунтування теоретико-методологічних і змістових основ професійно-педагогічної освіти, орієнтованої на особистісне і професійне зростання студента (В. Андрущенко, О. Абдуліна, А. Бойко, С. Гончаренко, І. Гавриш, О. Гребенюк, В. Гриньова, І. Зязюн, М. Євтух, Н. Нічкало, О. Пехота, О. Савченко, В. Сластьонін, А. Хоменко, Л. Хомич та інші); організація процесу навчання студентів з урахуванням педагогічного супроводу і допомоги (І. Бех, Є. Бондаревська, Т. Давиденко, О. Кучерявий, Л. Кравченко, С. Максименко, В. Рибалко, Т. Рогова, В. Стрельников, Н. Талізін, Т. Цецоріна, Н. Чайченко, Т. Шамова, Н. Шиян, І. Якиманська та інші); подолання труднощів студентів у навчанні (М. Данилов, Н. Кузьміна, В. Лозова, В. Шпак); забезпечення сприятливих умов для самостійної роботи студентів і сприяння їх самоорганізації (А. Алексюк, С. Архангельський, Б. Год, Л. Гриценко, В. Козаков, Н. Манжелей, П. Підкасистий та інші); розвиток особистості (Л. Анциферова, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Д. Ельконін, Г. Костюк, В. Крутецький, О. Леонтьєв, С. Максименко, С. Рубінштейн); оптимізація навчальної діяльності студентів, запровадження активних методів та інноваційних технологій навчання (А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Беспалько, Н. Бібік, І. Лернер, В. Лозова, Н. Мойсеюк, І. Підласий, І. Рогальська, О. Савченко, М. Скоткін та інші).

У наукових дослідженнях, присвячених безпосередньо питанням педагогічної підтримки особистості, її розглядають як надання допомоги у вирішенні проблем розвитку індивіда (А. Андреева, Т. Анохіна, О. Газман); як взаємодію, дружні стосунки, внутрішнє налаштування на спільний позитивний результат педагога і суб'єкта навчання (Н. Крилова, Н. Михайлова); як педагогічну діяльність, що забезпечує процеси індиві-

дуалізації особистості (В. Бердеханова, Г. Сорока); як активну співучасть у життєвому самовизначенні особистості, підготовку до здійснення вибору у проблемних ситуаціях, самореалізацію й усунення суб'єктивних перешкод розвитку (А. Маслоу, К. Роджерс та інші).

Мета статті – розглянути і проаналізувати можливості навчального курсу «Основи професійного саморозвитку» для якісної підготовки майбутніх майстрів виробничого навчання.

Виклад основного матеріалу. Більшість вчених, що займаються проблемою формування і розвитку пропрофесійних компетенцій, обґрунтовано вказують на ефективність використання теорії поетапного формування розумових дій, розробку якої, вслід за П. Гальперіним, продовжила Н. Талізінa і її учні. Теорія поетапного формування розумових дій отримала свій розвиток у працях І. Ільєсова, А. Подільського, З. Решетова, С. Смирнова та інших авторів.

Спираючись на зазначені вище роботи, ми виділили такі етапи формування компетенції професійного саморозвитку студентів: адаптаційний, когнітивний, інтеграційно-діяльнісний. Адаптаційний етап пов'язаний з початковою стадією навчання у вузі. На даному етапі відбувається формування у студентів перших адекватних уявлень про професійний саморозвиток і власну готовність до нього. У цей період починає формуватися система цінностей, пов'язаних з професійним саморозвитком.

Когнітивний етап спрямований на освоєння студентами теоретичних та інструментальних основ професійного саморозвитку, формування механізму саморегуляції навчально-професійної діяльності, розвитку логічного і критичного мислення. Головна мета інтеграційно-діяльнісного етапу – інтеграція компонентів компетенції професійного саморозвитку. Він спрямований на розвиток здатності студентів керувати своєю навчально-професійною діяльністю у процесі професійного саморозвитку на основі рефлексії подій та активізації внутрішнього потенціалу.

Зазначені вище етапи можуть бути реалізовані різним чином: по-перше, включення означених питань у зміст і технологію дисциплін базової частини навчального плану, при цьому процес формування компетенції професійного саморозвитку відбувається паралельно з освоєнням змісту курсу; по-друге, за допомогою створення спеціальних курсів, зміст і технології яких орієнтовані винятково на досягнення поставленої мети і завдань професійного саморозвитку; по-третє, шляхом поєднання перших двох варіантів. Останній варіант, заснований на цілісному підході до професійного саморозвитку, як доводять результати досліджень вчених, найбільш оптимальний. Однак слід зауважити, що програми базових курсів, як правило, перевантажені, на формування мотивації до професійного саморозвитку у студентів не вистачає часу. Тому ми пропонуємо курс «Основи професійного саморозвитку», який здатен «озброїти» студента знанням технології, яка дозволить йому з більшою легкістю і в короткий час засвоювати навчальний матеріал. Крім того, технології професійного саморозвитку на основі усвідомленого ставлення до навчально-професійної діяльності тільки підвищують продуктивність навчання і засвоєння нових знань, вмінь і навичок. При формуванні компетенції професійного саморозвитку використовуються особистісно-розвивальні технології навчання. Слід підкреслити, що особистісно-розвивальні технології формування компетенції професійного розвитку включають різні методи і форми освітньої і виховної роботи.

Навчальний інтегрований курс «Основи професійного саморозвитку» спрямований на вирішення проблеми педагогічного забезпечення саморозвитку майбутнього май-

стра виробничого навчання. Навчальна дисципліна належить до циклу професійно-педагогічної підготовки.

Мета навчальної дисципліни «Основи професійного саморозвитку»: активізація особистісного потенціалу студентів та залучення їх до проектування власного професійного саморозвитку, формування культури педагогічного саморозвитку майстра виробничого навчання шляхом засвоєння теорії і технології професійного самовдосконалення.

Досягненню даної мети сприятиме вирішення таких *завдань*: забезпечити усвідомлення майбутніми фахівцями потреби у саморозвитку; сприяти засвоєнню основ професійного саморозвитку, спираючись на міждисциплінарний підхід; створення умов для опанування студентами управління кар'єрою; ознайомлення з формами та методами самопізнання, саморегуляції, самореалізації, рефлексії; сформувати у майбутніх майстрів виробничого навчання знання про цінності фахової компетентності і професійної культури.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

- *знати* – сутність професійного саморозвитку та його роль у професійному становленні фахівця, технологію планування кар'єри, форми і методи самопізнання і рефлексії, професійного становлення та базової професійної культури, структуру та зміст професійної компетентності, технології проектування власного професійного саморозвитку та професійної кар'єри;

- *вміти* – розвивати власний потенціал, творчі здібності, провести самодіагностику, здійснювати самоаналіз, планувати свою кар'єру;

- *володіти* – методами самопізнання, методами самооцінки.

Сформовані компетентності. У результаті засвоєння дисципліни формуються наступні компетенції: здатність удосконалювати і розвивати свій загальноінтелектуальний і загальнокультурний рівень; готовність використовувати знання сучасних проблем науки та освіти при вирішенні освітніх та професійних завдань.

Основний перелік тем начального курсу:

Розділ 1. Особистість як саморозвивальна система:

- Тема 1. Методологічні аспекти самоосвіти, самовиховання і саморозвитку;
- Тема 2. Теоретичні основи саморозвитку особистості. Цілісний підхід до визначення професійного саморозвитку;
- Тема 3. Вдосконалення професійної діяльності педагога професійно-технічної освіти;
- Тема 4. Саморозвиток у професійному становленні спеціаліста;
- Тема 5. «Діалог» з філософами і видатними діячами минулого як засіб самовдосконалення, самопізнання;
- Тема 6. Формування адекватної самооцінки майбутнього майстра виробничого навчання;

- Тема 7. Визначення реального образу «Я – майстр виробничого навчання».

Розділ 2. Професійний саморозвиток і професійне зростання:

- Тема 8. Компетентність як інтегративна характеристика професійної підготовки та її цільовий орієнтир;
- Тема 9. Діагностування професійної компетентції;
- Тема 10. Професійна кар'єра педагога професійно-технічної освіти;
- Тема 11. Управління кар'єрним зростанням.

Висновки. Протягом навчання в індустріально-педагогічному технікумі студент, майбутній майстер виробничого навчання, повинен не тільки оволодіти знаннями,

вміннями та навичками з обраної професії, але й стати самостійною людиною, здатною до саморозвитку впродовж життя. Цей курс допоможе майбутньому фахівцю оволодіти прийомами та засобами саморозвитку, необхідними для професійного зростання, стимулює підвищенню власної мотивації до професійно-педагогічної діяльності. Сутнісне осмислення майстром виробничого навчання теорії і технології саморозвитку можливо лише на основі інтеграції філософських, психологічних та інших знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Костюк Г. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. Костюк. – К. : Рад. шк., 1989. – 608 с.
2. Компетентність саморозвитку фахівця : педагогічні засади формування у вищій школі / О. Біла, Т. Гуменникова, Я. Кічук та ін. / [наук. ред., упор. Н. Кічук; Півден. наук. центр АПН України. Ізмаїл. держ. гуманіт. ун-т]. – Ізмаїл, 2007. – 235 с.
3. Лосева Н. Саморозвиток викладача вищої школи : навч. пос. / Н. Лосева. – Д. : ДонНУ, 2003. – 336 с.
4. Міляєва В. Формування фахової компетентності державних службовців у системі підвищення кваліфікації : [монографія] / В. Міляєва. – Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2011. – 298 с.

REFERENCES

1. Kostjuk G. Navchal'no-vihovnij proces i psihichnij rozvitok osobistosti / G. Kostjuk. – K. : Rad. shk., 1989. – 608 s.
2. Kompetentnist' samorozvitku fahivcja : pedagogichni zasadi formuvannja u vishhij shkoli / O. Bila, T. Gumennikova, Ja. Kichuk ta in. / [nauk. red., upor. N. Kichuk; Pivden. nauk. centr APN Ukraini. Izmajil. derzh. humanit. un-t]. – Izmajil, 2007. – 235 s.
3. Loseva N. Samorozvitok vkladacha vishhoj shkoli : navch. pos. / N. Loseva. – D. : DonNU, 2003. – 336 s.
4. Miljaeva V. Formuvannja fahovoji kompetentnosti derzhavnih sluzhbovciv u sistemі pidvishhennja kvalifikaciji : [monografija] / V. Miljaeva. – Drogobich : RVV DDPU im. I. Franka, 2011. – 298 s.

Статтю подано до редакції 20.02.2015 р.

Володимир ГЕРАСИМЧУК,
здобувач кафедри педагогіки та методики початкового навчання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) miki_lab@mail.ru

РОЛЬ ГІГІЄНИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ АГУСТИНА ВОЛОШИНА

У статті проаналізовано педагогічні погляди відомого закарпатського педагога Августина Волошина щодо ролі гігієнічного виховання молоді у процесі навчання і виховання. Виявлено основні напрями дослідження проблеми збереження здоров'я дітей та молоді у його спадщині. Розкрито внесок А. Волошина у розвиток антиалкогольного руху та популяризацію ідей здорового способу життя серед закарпатського населення.

Ключові слова: Августин Волошин, гігієнічне виховання, санітарно-гігієнічні навички, здоровий спосіб життя, антиалкогольна пропаганда.

Лит. 11.

Volodymyr GERASYMCHUK,
applicant of Elementary Education Pedagogy and Methods Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) miki_lab@mail.ru

THE HYGIENIC EDUCATION ROLE OF YOUTH IN AUGUSTIN VOLOSHYN PEDAGOGICAL HERITAGE

The article deals with the pedagogical views of known Transcarpathian teacher Augustin Voloshin on the hygiene education role of young people in the education process. The main directions of children's health maintaining problem research in his heritage have been revealed. The A. Voloshyn contribution to the anti-alcohol movement development and promoting a healthy lifestyle ideas among the Carpathian people has been defined.

Key words: Augustin Voloshyn, hygiene education, hygiene skills, healthy lifestyles, anti-alcohol propaganda.

Ref. 11.

Владимир ГЕРАСИМЧУК,
соискатель кафедры педагогики и методики начального обучения
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана
Франко (Украина, Дрогобыч) miki_lab@mail.ru

РОЛЬ ГИГИЕНИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ АГУСТИНА ВОЛОШИНА

В статье проанализированы педагогические взгляды известного закарпатского педагога Августина Волошина относительно роли гигиенического воспитания молодежи в процессе обучения и воспитания. Выявлены основные направления исследования проблемы сохранения здоровья детей и молодежи в его наследии. Раскрыто вклад А. Волошина в развитие антиалкогольного движения и популяризацию идей здорового образа жизни среди закарпатского населения.

© Герасимчук В. Роль гігієнічного виховання молоді у педагогічній спадщині Августина Волошина

Постановка проблеми. Пріоритетними напрямками національної системи освіти є збереження і зміцнення фізичного та морального здоров'я учнів, орієнтація на формування культури здорового способу життя молоді, виховання в них дбайливого ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих. Проблема формування здорового способу життя серед школярів постала особливо гостро на сучасному етапі, коли поява нових галузей виробництва, новітніх інформаційних технологій, розширення обсягів інформації істотно вплинули на зміст освіти, поставивши більш високі вимоги до загальноосвітньої підготовки фахівців. Водночас ці чинники спровокували низку проблем: надмірне розумове навантаження учнів, малорухливий спосіб життя, комп'ютерна залежність, неправильна організація активного відпочину тощо.

Відповідно до статистичних даних [8], здоров'я молоді за останні кілька років значно погіршилося, зросла кількість хронічних та алергічних захворювань, хворіб, пов'язаних із вживанням алкоголю, наркотичних речовин, палінням. Серед об'єктивних та суб'єктивних факторів, що впливають на зниження рівня здоров'я української нації слід назвати не тільки екологічні, соціально-економічні проблеми, недосконалу систему охорони здоров'я, але й не приділення достатньої уваги гігієнічному вихованню підростаючого покоління. Саме невміння застосувати необхідні санітарно-гігієнічні навички в особистому житті чи вжити певних профілактичних заходів у конкретній життєвій ситуації стають першопричиною появи проблем зі здоров'ям серед дітей та молоді.

Пошук ефективних форм та методів навчання і виховання у поєднанні із здоров'язберігаючими технологіями є нелегкими завданнями сучасної школи. Вони вимагають перегляду й переосмислення набутого досвіду, історико-педагогічного аналізу праць українських учених різних періодів, народних виховних традицій, що лягли в основу здоров'язберігаючої парадигми української педагогічної науки.

Аналіз досліджень. Проблеми становлення і розвитку валеологічної освіти в Україні присвячено праці таких вітчизняних педагогів, як: Т. Бойченко, С. Громбах, Г. Голобородько, М. Зубалій, Ю. Лісцин, В. Оржеховська [7], В. Сухомлинський, Л. Сущенко [9] та ін. У роботах В. Горашука [4], Т. Завгородньої, М. Євтуха, М. Лук'яненка, З. Нагачевської, Б. Савчук, О. Яременко [11] розкрито теоретико-методологічне підґрунтя педагогіки здоров'я, схарактеризовано проблему формування здорового способу життя на різних етапах розвитку українського шкільництва. Результати аналізу зазначених праць дають підстави стверджувати, що використання досвіду минулого забезпечує більш ефективне формування мотивації та оздоровчої культури школярів, та водночас вказують на необхідність ретельного вивчення означеної проблеми у різні історичні епохи.

Слід звернути увагу на те, що вивчення історії розвитку санітарно-гігієнічної освіти на Закарпатті у другій половині XIX – першій половині XX ст. є малодослідженою проблемою. До даної проблеми опосередковано зверталися сучасні дослідники історії педагогіки (Г. Грищенко, Л. Задорожна, О. Мазуркевич, В. Кемінь, В. Смаль, О. Сухомлинська [6]) у контексті вивчення спадщини відомих закарпатських педагогів. Різноманітна діяльність та багатогранна спадщина Августина Волошина привертала увагу багатьох дослідників: М. Барна, В. Бірчак, М. Вегеш, Д. Герцюк, В. Гомоннай [3], М. Зимомря, М. Кляп [5], М. Кухта, О. Мишанич, В. Луговий, І. Небесник, П. Ходанич. Проте дослідження поглядів Августина Волошина щодо ролі санітарно-гігієнічного виховання молоді залишається фактично відсутнім.

Відтак, **метою статті** є вивчення педагогічних поглядів А. Волошина, зокрема його ідей щодо формування санітарно-гігієнічної культури підрастаючого покоління.

Виклад основного матеріалу. Августин Волошин (1874 – 1945) – відомий закарпатський педагог, письменник, священник, філолог, журналіст, громадський і політичний діяч, президент Карпатської України, ректор Вільного університету у Празі. Він редагував газети «Наука», «Свобода», «Нова свобода», був організатором та головою ряду громадсько-просвітницьких товариств («Просвіта», «Учительська громада», «Педагогічне товариство Підкарпатської України»), автором багатьох загальнонавчаних підручників та посібників, таких як «Коротка історія педагогіки», «Дидактика», «Психологія», «Педагогічна хрестоматія», «Педагогічна методологія», «Методика народно-шкільного навчання» тощо.

Варто відзначити, що найбільшу частину свого життя А. Волошин присвятив педагогічній діяльності. По закінченню Будапештської Високої педагогічної школи (1900 р.) він відразу починає працювати в Ужгородській вчительській семінарії. У 1917 р. його було обрано директором цієї гімназії, і на цій посаді А. Волошин працював до 1938 р. Після нетривалої перерви, пов'язаної з його політичною діяльністю, закарпатський педагог повернувся до педагогічної справи – спочатку він працює викладачем кафедри педагогіки у Вільному Українському Університеті (м. Прага), згодом займає посаду заступника декана, а з квітня 1945 року стає ректором цього навчального закладу.

Головними пріоритетами педагогічної діяльності А. Волошина були: підготовка кваліфікованих вчительських кадрів та просвітницька робота. Реалізація цих завдань вимагала копіткої праці та неабиякого таланту. Видатний закарпатець проявив себе блискучим викладачем та науковцем. Він проводив заняття мовно-літературного та психолого-педагогічного циклів, видав понад 40 підручників і посібників для середніх та вищих навчальних закладів, опублікував значну кількість різнопланових наукових статей, брошур, оповідань, п'єс, що мають потужний національний, патріотичний та морально-виховний потенціал.

Августин Волошин розглядав школу як соціальну структуру, яка повинна працювати на благо спільноти і відповідати сучасним потребам. Він неодноразово відзначав, що під час навчання і виховання повинні враховуватися не тільки розумові здібності дитини, але і її психічні, фізичні та фізіологічні особливості: «Лиш з'єднавшись з психологією і біологічними науками (анатомія, фізіологія), (педагогіка – В.Г.) могла установити собі певну теорію, основу на дедукованих принципах. Як хімія почалася розвивати з того часу, як почато робити хімічну аналізу, як граматика стала увагою наукою лиш від часу індуктивної і генетичної аналізи мови, так і для педагогіки потрібна була психологічна аналіза дитячої душі і її фізичного і інтелектуального розвитку» [2, 120].

Організувати процес навчання у школах видатний педагог радив таким чином, щоб дитина могла вільно розвиватися та пізнавати себе і оточуючих. Водночас важливими принципами у навчально-виховному процесі були принципи, побудовані на засадах природовідповідності, народності та національній історії, культурі, традиціях [2, 121].

Чільне місце у працях А. Волошина займала проблема збереження здоров'я дітей та молоді. В опублікованих посібниках та брошурах він неухильно дотримувався думки про те, що усі суспільні інституції, в тому числі школа та родина, повинні дбати про здоров'я дітей [1, 41]. Закарпатський педагог не оминав увагою таких важливих тогочасних санітарно-гігієнічних проблем, як догляд за немовлятами, роль батьків у формуванні здорової дитини, профілактичні заходи різних захворювань серед школярів.

рів, проведення виховних бесід про шкідливий вплив алкоголю та паління на дитячий організм тощо.

Августин Волошин підкреслював важливість відкриття шкіл для матерів, метою яких було навчити їх правильно доглядати за немовлятами [1, 43]. У таких школах жінки отримували базові знання та вміння з догляду за дитиною, що включали такі компоненти: здорове харчування, особиста гігієна, сон, температурний режим. Оволодіння цими практичними навичками сприяло правильному фізичному розвитку дитини на початковому етапі. У подальшому автор наголошував на важливості фізичного виховання дітей у навчальних закладах, як головному компонентові становлення здорової особистості.

Проаналізувавши тогочасні новітні методики виховання дітей, які базувалися на вільному природному розумовому та фізичному розвитку дітей, А. Волошин відзначав їх важливу роль для теорій і практики виховання. Також поміж основних форм організації фізичного виховання видатний педагог виокремив гімнастику, ігри та фізичну працю як такі, що гармонійно впливають на формування фізичного, психічного та розумового здоров'я школярів [1, 45]. Фізичне навантаження повинно регулюватися шкільними медичними працівниками, які б періодично оглядали дітей та дбали про їх оздоровлення. У своїх дослідженнях він звертав увагу на гімнастичні системи, що були широко розповсюджені в Англії, Німеччині, Італії і давали позитивний результат. З огляду на ці аргументи, А. Волошин наполягав на введенні фізичної культури у навчальні плани шкіл як обов'язкової дисципліни.

Важливим чинником у формуванні здорової особистості, на думку педагога, був придатний санітарно-гігієнічний стан навчальних закладів. Так, у школах повинна панувати чистота і порядок, шкільні кімнати повинні бути провітреними, добре освітленими, а шкільні приладдя повинні мати своє належне місце [1, 44].

У просвітницькій роботі А. Волошин звертався, передусім, до гострих тогочасних проблем закарпатського населення, а саме – алкоголізму. Антиалкогольна пропаганда набула широкого розповсюдження саме на початку ХХ століття – період активного розвитку різних наукових галузей, пов'язаних з дослідженнями гармонійного розвитку людини. Алкоголізм вважався соціальним лихом, що провокує суспільний регрес та згубно впливає на формування і розвиток наступних поколінь [9, 77]. Притаманною рисою цього періоду було формування поглядів на здоровий спосіб життя як певну систему, за допомогою якої можна було б вирішити нагальні соціальні проблеми, пов'язані із збереженням здоров'я усієї нації.

Про згубний вплив алкоголю він писав у серії збірок, призначених для селян та молоді. Публікацію таких серійних видань А. Волошин зробив за зразком галицьких бібліотечок для простого народу. Так, у 1904 році вийшла у світ серія під назвою «Почитальное чтение», що складалася з 12 книжечок різнопланового повчального змісту. Серед них було опубліковано 4 книги самого А. Волошина [2, 31]. З огляду на тему нашого дослідження, виділимо одну з книжечок – «Ццко і Яцко», в якій розповідається про корчмаря Ццка та п'яницю Яцка, висміюється пияцтво, викривається згубний вплив алкоголю на організм людини. Завдяки легкому стилю написання, жаргівливій формі та цікавому змісту книжка швидко розповсюджувалася серед населення краю, відіграючи морально-просвітницьку роль.

З 1913 року за редакцією А. Волошина виходить інша серія просвітницьких книг – «Читальня. Книжочки для народа». У цій серії закарпатський педагог також публікує три власні праці, одна з яких присвячена проблемі алкоголізму селян. У книзі «Наш

страшний ворог» автор описує одне із закарпатських сіл, у якому селяни були облутані корчмарем. Але одного разу до села приїжджає священник та учитель, котрі починають навчати селян. І навчання приносить бажаний ефект. У селі з'являється товариство тверезості, відкривається читальня та кредитна каса. Загалом селяни починають жити краще, а корчмар змушений був залишити село. Не дивлячись на те, що оповідання було написано у художній формі, воно носить дидактичний і просвітницький характер, пропагуючи боротьбу з таким розповсюдженим соціальним злом, як пияцтво.

Серед інших художніх творів А. Волошина, спрямованих на боротьбу з алкоголізмом, слід назвати «Паленка-згуба. З життя народного на Подкарпатській Русі» та «Маруся верховинка». У цих творах автор широко використовує художні засоби в етнографічних описах вечорниць, гулянь у корчмах, виборах ватажка, торгу тощо. Тема пияцтва та його шкідливого впливу розкривається через трагічну долю головних героїв. Порівнюючи оповідання із певних серійних видань з останніми двома, можемо констатувати, що А. Волошин популяризував ідею боротьби з алкоголізмом та створення товариств тверезості у кожному населеному пункті закарпатського краю як у художній, так і в науково-популярній формах. Він вважав, що саме школа, за підтримки батьків, повинна взяти ініціативу в антиалкогольній боротьбі. Створення спеціальних товариств тверезості, проведення роз'яснювальних бесід сприятиме пропаганді здорового способу життя. У свою чергу, формування санітарно-гігієнічних навичок у дітей повинно стати рушійною силою у прагненні зміцнення та збереження власного здоров'я.

Висновки. Як видно, проблема збереження та зміцнення здоров'я молоді досить широко досліджувалася відомим закарпатським педагогом А. Волошином. Проаналізувавши його праці з окресленої проблематики, можемо виокремити такі пріоритетні напрями дослідження: гігієна оточення, фізичне виховання, санітарно-гігієнічне виховання, профілактичні заходи. Екстраполюючи ці напрями дослідження на сучасність, можемо провести певні паралелі. Зокрема, гігієна оточення є нічим іншим, як створенням належних умов навчання і виховання. Санітарно-гігієнічне виховання в сучасних умовах передбачає вивчення спеціальних предметів валеологічного характеру у поєднанні з позашкільною діяльністю з метою формування здоров'язберігаючих умінь і навичок учнів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у проведенні комплексного аналізу ідей закарпатських педагогів першої половини ХХ ст. щодо становлення і розвитку гігієнічного виховання у школах Закарпаття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Волошин А. О соціальним вихованню / Августин Волошин. – Ужгород : Унію, 1924. – 54 с.
2. Волошин А. Твори / Августин Волошин / [упор., передм., підг. текстів та прим. О. Мишанича, П. Чучки]. – Ужгород : Гражда, 1995. – 447 с.
3. Гомоннай В. Концепція Августина Волошина про формування професії вчителя / В. Гомоннай, В. Росул. – Ужгород, 1995. – 19 с.
4. Горашук В. Формирование культуры здоровья школьников (теория и практика) / В. Горашук. – Луганск : Альма-матер, 2003. – 388 с.
5. Кляп М. Педагогічна та освітньо-культурна діяльність Августина Волошина в міжвоєнний період (1919–1939) / М. Кляп. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2001. – 152 с.
6. Нариси історії українського шкільництва (1905–1933) : навч. пос. / [Авт. : О. Сухомлинська, Н. Калениченко, Ж. Ільченко та ін.; МОУ, Міжнар. фонд «Відродження»]. – К. : Заповіт, 1996. – 304 с.
7. Оржеховська В. Педагогіка здорового способу життя / В. Оржеховська // Шлях освіти. – 2006. – № 4. – С. 29–32.

8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Сажинь И. Психологическія основы алкоголизма и подготовка учителя къ борьбе съ нимъ / И. Сажинь // Свободное воспитание. – 1912. – № 6. – С. 75–98.
10. Сущенко Л. Соціальні технології культивування здорового способу життя людини / Л. Сущенко. – Запоріжжя, 1999. – 308 с.
11. Формування здорового способу життя молоді в Україні: національна модель «Молодь за здоров'я» / П. Шатц, О. Яременко, О. Балакірєва та ін. – К. : Укр. ін-т соц. дослідж., 2005. – 130 с.

REFERENCES

1. Voloshyn A. O socijal'nim vyhovanju / Avgustyn Voloshyn. – Uzhgorod : Unio, 1924. – 54 s.
2. Voloshyn A. Tvory / Avgustyn Voloshyn / [upor., peredm., pidg. tekstiv ta prym. O. Myshanycha, P. Chuchky]. – Uzhgorod : Grazhda, 1995. – 447 s.
3. Gomonnaj V. Koncepcija Avgustyna Voloshyna pro formuvannya profesii' vchytelja / V. Gomonnaj, V. Rosul. – Uzhgorod, 1995. – 19 s.
4. Gorashhuk V. Formyrovanye kul'tury zdorov'ja shkol'nykov (teoryja y praktyka) / V. Gorashhuk. – Lugansk : Al'ma-mater, 2003. – 388 s.
5. Kljap M. Pedagogichna ta osvith'o-kul'turna dijial'nist' Avgustyna Voloshyna v mizhvojenyj period (1919–1939) / M. Kljap. – Uzhgorod : Vyd-vo V. Padjaka, 2001. – 152 s.
6. Narysy istorii' ukrai'ns'kogo shkil'nyctva (1905–1933) : navch. pos. / [Avt. : O. Suhomlyns'ka, N. Kalenychenko, Zh. Il'chenko ta in.]; MOU, Mizhnar. fond «Vidrodzhennja». – K. : Zapovit, 1996. – 304 s.
7. Orzhehovs'ka V. Pedagogika zdorovogo sposobu zhyttja / V. Orzhehovs'ka // Shljah osvity. – 2006. – № 4. – С. 29–32.
8. Oficijnyj sajт Derzhavnoi' sluzhby statystyky Ukrai'ny [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Sazhyn Y. Psychologicheskiya osnovi alkogolyzma y podgotovka uchytelja k bor'be s nymy / Y. Sazhyn // Svobodnoe vospytanye. – 1912. – № 6. – С. 75–98.
10. Sushhenko L. Social'ni tehnologii' kul'tyvuvannya zdorovogo sposobu zhyttja ljudyny / L. Sushhenko. – Zaporizhzhja, 1999. – 308 s.
11. Formuvannya zdorovogo sposobu zhyttja molodi v Ukrai'ni: nacional'na model' «Molod' za zdorov'ja» / P. Shatc, O. Jaremenko, O. Balakirjeva ta in. – K. : Ukr. in-t soc. doslidzh., 2005. – 130 s.

Статтю подано до редакції 02.03.2015 р.

Світлана ГИРНЯК,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) s.girnjak10@gmail.com

СТЕФАН КОВАЛІВ: ШТРИХИ ДО МОВНОГО ПОРТРЕТА

У пропонованій статті схарактеризовано особливості мови та стилю творів С. Коваліва. Проведений аналіз творчої спадщини автора дає змогу розкрити особливості використання української мови галицькою інтелігенцією на зламі XIX – XX ст., вказати на лексико-семантичні, стилістичні та граматичні особливості регіонального функціонування української мови на західно-українських землях.

Ключові слова: мовні особливості, галицька інтелігенція, Стефан Ковалів, Іван Франко, Східна Галичина.

Лит. 11.

Svitlana HIRNYAK,

Ph.D. in Philology, Associate Professor of Philological Sciences and Primary Schools Teaching Methods Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) s.girnjak10@gmail.com

STEPHAN KOVALIV: THE FINISHING TOUCHES TO THE LANGUAGE PORTRAIT

The language features and Stephan Kovaliv's works style are characterized in this paper. The poetic and prose author's creativity analysis enables to reveal the use features of Galician intellectuals Ukrainian language at the turn of the XIX – XX centuries, and also to highlight the social aspects of Ukrainian language in Eastern Galicia in the specified period of time and point to lexical and semantic, stylistic and grammatical peculiarities of Ukrainian language regional function in Western speech.

Key words: language features, Galician intellectuals, Stephan Kovaliv, Ivan Franko, Eastern Galicia.
Ref. 11.

Светлана ГИРНЯК,

кандидат филологических наук, доцент кафедры филологических дисциплины методики их преподавания в начальной школе Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) s.girnjak10@gmail.com

СТЕФАН КОВАЛІВ: ШТРИХИ К РЕЧЕВОМУ ПОРТРЕТУ

В предлагаемой статье охарактеризованы особенности языка и стиля произведений Стефана Ковалива. Проведенный анализ поэтического и прозаического наследия писательницы позволит раскрыть особенности использования украинского языка галицкой интеллигенцией на рубеже XIX – XX вв., указать на лексико-семантические, стилистические и грамматические особенности регионального функционирования украинского языка на западноукраинских землях.

Ключевые слова: *языковые особенности, галицкая интеллигенция, Стефан Ковалив, Иван Франко, Восточная Галичина.*

Лит. П.

Постановка проблеми. Творча спадщина С. Коваліва – багатогранна, він писав про те, що добре знав, – життя і психологію краю, долю селян, заробітчан, робітників нафтових промислів і становлення робітничого класу в Східній Галичині (недарма І. Франко називав письменника «співцем галицької Каліфорнії»), а також про народних учителів та дітей-школярів (вихідців із бідних робітничих сімей). Стефана Коваліва, як і Василя Щурата, Василя Пачовського, Уляну Кравченко, Наталю Кобринську й інших відомих представників галицької інтелігенції, можемо віднести до *«каменярів літературної мови в Галичині»* [10, 276].

Актуальність нашого дослідження вбачаємо в аналізі мовних особливостей творів Стефана Коваліва, що дасть нам змогу схарактеризувати особливості становлення та розвитку української мови у Східній Галичині на межі XIX – XX століть, цілісно висвітлити соціальні аспекти функціонування української мови в окреслений період, глибше зрозуміти духовний світ галичан.

Аналіз досліджень. Серед праць, які розкривають окреслені проблеми, можемо назвати такі наукові розвідки: «Внесок Галичини у формування української літературної мови» Юрія Шевельова, «Взаємодія між східноукраїнським і західноукраїнським варіантами літературної мови в кінці XIX і в XX ст.» Івана Матвіяса, а також статті вченого: «Варіанти літературних мов» й ін., «Епістолярій кінця XIX – початку XX ст. як джерело дослідження соціолекту української інтелігенції», «Вплив соціокультурних та територіальних чинників на мовне оформлення епістолярних текстів української інтелігенції кінця XIX – початку XX ст.» Інни Черкез і чимало інших досліджень українських мовознавців.

Мета статті – схарактеризувати мовні особливості творів Стефана Коваліва і на їх основі визначити лексико-семантичні, стилістичні та граматичні особливості функціонування української мови в Східній Галичині.

Виклад основного матеріалу. Талановитий письменник і вчитель кінця XIX – початку XX ст. *Стефан Михайлович Ковалів* народився 25 грудня 1848 року в с. Брониця колишнього Дрогобицького повіту (тепер Львівська область) у дуже бідній селянській сім'ї. С. Ковалів пройшов дяківську науку, закінчив школу о. Василя у Дрогобичі, в якій згодом навчався І. Франко, деякий час наймував, проте бажання вчитися привело його до Перемишля, тут він навчався у нижній реальній школі і, водночас, заробляв на хліб приватними уроками й участю в дяківському хорі. Кілька років він працює вчителем у різних школах (у тому числі й у рідній Броніці) та вступає до Львівської учительської семінарії, яку блискуче закінчує 1875 р. і одержує диплом першого ступеня, у якому було зазначено: «Дуже добре обдарований до самостійного ведення уряду учительського з викладовою польською і руською мовою» [1, 25]. З 1879 року і до смерті, понад 40 років, вчителює у Бориславі. У листі до Осипа Маковея (Борислав, 2/2, 1900 р.) Стефан Ковалів писав: «По окінченню семінарії учительської у Львові я вернув назад до рідного села Брониці в 1875 [році], і тут працював чотири літа, звідки мене перенесли до Борислава в р. 1879, і ту я остаю понині» [5, 163 – 164].

С. Ковалів зумів реалістично розповісти про стан народної освіти у Східній Галичині кінця XIX – початку XX ст., про непросту долю вчителів, про дітей, які мали жагу до навчання, однак змушені були тяжко працювати, щоб заробити на шматок хліба, про жахливі умови вчительської праці та мізерну зарплатню, постійні переслідування про-

гресивних учителів. Саме у Бориславі 1881 р. С. Ковалів розпочав свою письменницьку діяльність. За підрахунками дослідників, перу С. Коваліва належить 150 оповідань і нарисів, декілька десятків «Дописів із Борислава» і близько 40 педагогічних статей і методичних розробок, які досі залишаються на поживквих від часу сторінках першодруків. Цей неоціненний скарб вартує того, щоб видати повне зібрання творів талановитого педагога й письменника Східної Галичини – Стефана Коваліва.

Письменницьку діяльність С. Коваліва підтримував Іван Франко, який допомагав друкувати твори у тогочасних газетах, журналах, зокрема публікував його нариси в «Літературно-науковому віснику», а коли в 1899 р. у Львові була заснована «Українсько-руська видавнича спілка», то за ініціативи І. Франка С. Ковалів упродовж декількох років видав дев'ять збірок своїх оповідань. Окремі нариси й оповідання писав С. Ковалів на замовлення І. Франка, зокрема цінну для історії м. Борислава статтю «Продукція нафти (скального олію) в Бориславі» (що була надрукована у Львові в «Літературно-науковому віснику» в 1903 році з примітками І. Франка) [8, 72–82].

Іван Франко цінував творчість С. Коваліва. Так, у статті «Українська [література за 1899 рік]» він писав: «Степан Ковалів також почав писати двадцять років тому, але збірка його новел була видана лише 1899 р. у двох томах, за якими можна оцінити його талант. Гостра спостережливість, жвавість оповідання, гумор і щира любов до народу є його достоїнством» [11, 15].

Помер Стефан Ковалів 26 червня 1920 року від серцевого нападу й похований на одному із цвинтарів Борислава.

Серед творів С. Коваліва чимало таких, у яких розповідається про стан народної освіти у Східній Галичині. С. Ковалів один з перших в українській літературі створив оригінальний жанр педагогічних нарисів. У його творчому доробку є й казки, проте не стільки для дітей, скільки для молоді. К. Малицька у статті «Стефан Ковалів – діточий письменник» (Дзвінок. – 1911. – № 13-14) писала: «Старенький пан – ему вже нині 63 роки, пережив чимало добра і лиха в світі, і в своїй сім'ї зазнав нетрохи горя, – находить ще час писати для дітей і про дітей. Довкола него в Бориславі кипить завзята боротьба о кусок хліба і о міліони, а він сидить в своїй кімнатці і складає дітям казку про хлопця Матвійка («Чародійна скрипка»), що не бажає ні золота, ні срібла, ні діамантів, а просить о скрипку м'якострунну, щоб нею людські серця колихати» [5, 11].

Аналіз листів, щоденника, педагогічних праць і текстів творів С. Коваліва дав нам змогу окреслити такі мовні особливості стилю автора: **фонетичні**: вживання голосних: [e] замість [и] *тревога, кременал (тривога, кримінал)*, голосний [и] замість [і] *третій, азиатських, иншими (третій, азійський, иншими)*; [и] замість [у] *бив, било (був, було)*; [o] замість [і] *відобрали (відібрали), войсько (військо), сирость (сирість)*; уживання приголосних: [в] замість [л] *попів (попіл), ків (кіл), стів (стіл), горівка (горілка)*; [з] замість [с] *злучай (случай), людзкий (людський), фільзофф (філософ)*; [с] замість [з] *касино (казино)*; [ж] замість [з] *міра ріжних тіл (різних) [зш] замість [жч] близише (ближче)*; [ч] замість [дж] *чміль (джміль)*; у словах *честний (чесний), похрестник (похресник), містце (місце)* не спостерігаємо спрощення груп приголосних на стику основи й суфікса – випадіння приголосного звука [т]; паралельно вживає С. Ковалів на письмі форми: *сердя і серця*; кінцеве **и** в словах на місці сучасного **і** у формах іменників не лише третьої, а й першої та другої відміни, як жіночого, так і чоловічого роду: *суетливости, власти, праці, матери, Брониці, в Дрогобичи, в Премешли, вночи*; вживає він і м'який **л**, як-от: *прогулька, кляса, уожительом, фільзофф хранительом, лямпи Дітмарівські*. Характерними для галицького варіанта української мови були іменники

без подвоєння приголосних, які активно використовує Стефан Ковалів, наприклад: *житя, поришена, намірене, оречене, запаленю, вступлене, окінченю, смітя* [5, 156 – 169]; згідно з офіційною граматикою Східної Галичини вживає *e* замість *ε* на початку слова та після голосних: *европейских*, хоча водночас використовує літеру *ε*: *Єва* [5, 162]; *флегма* (2009, 89); вживає літеру *r* у запозичених словах, у яких на письмі використовується літера *g*: *легінь, газдієство* [5] та ін.; **словозмінні**: використання форми Д. в. *царови* (на місці сучасного *цареві*); числівникові форми *дев'ятдесять першім, шеста, дванадцята* «від шестой рано до дванадцятої в полудне» [5, 159, 163]; *оден, третій* [5, 49]; *п'ятнайцять літ* [5, 133]; дієслівні форми *розумієся* (розуміється), *кланяєся* (кланяється), *занимаєся* (займається), *здаєся* (здається); паралельне використання дієслівних форм *роблять* і *роб'ят, зроблю* і *зроб'ю*; форми дієслів минулого часу з залишками колишнього перфекта *сли-сь не забув еше*, *непослідовне вживання м'якого знака в суфіксах прикметників: Бориславский продукт, гірська дитина, европейских, азиацких, галилейской, галицкий, материнский, мужицкой*, але й *християньского, англійське, світських*; **синтаксичні**: конструкції з прийменниками *о, за* замість *про* (*думати о завтра, о тім міг би посвідчити* [5, 159]; *о тім мудрегелику-стихотворцю я боюся що говорити* [5, 91], *о тім і виборці на вербі голосно говорять* [5, 118], *Учені доктори із столиці Львова говорили довго о невідрадних відносинах свого народу...* [6, 74]; – *Пізнійше, стрицуню, поговоримо, – кажіть щось більше за маму, за сестри* [5, 45]; *зо* замість *зі* (*зо школи* [5, 116]); *по* замість *в* (*купують по склепах* [6, 152]); написання конструкцій з часткою *би* разом і окремо зі словами: *хотьби*, але й *могли би*;

У листах, щоденнику та текстах творів С. Коваліва зустрічаються діалектизми, професіоналізми, юридична та військова термінологія, що пов'язані з безпосередньою професійною діяльністю С. Коваліва – учительюванням, а також терміни, які з'явилися у зв'язку з розвитком нафтової промисловості у м. Бориславі: **діалектизми**: *стрик, стрийцуньо* 'брат батька, дядько' «*Стрик глядів на него, здоволений*», «– *Пізнійше, стрицуню, поговоримо, – кажіть щось більше за маму, за сестри*» [5, 45]; **прецінь** 'адже' «*прецінь, о тім і виборці на вербі голосно говорять, що на Русі на того школа, щоби нічого не учити!*» [5, 118]; 'між іншим' «*А прецінь в найменшій селі знайдеся один господар з практичним хлопським розумом, ...*» [6, 85]; **цебрик** 'велика дерев'яна або металева посудина у вигляді конічного або циліндричного відра, якою підіймають воду з колодязя, руду або землю з шахт' «*... аж цебрик з водою нуряєся*» [5, 141]; **фіра** 'віз, підвода' «*Фіра не приїхала з Мокрян*» [6, 168]; **склеп** 'крамниця' «*іздіять по городі, купують по склепах для себе потрібне ...*» [6, 153] та ін.

У статті С. Коваліва «Історія галицької Содоми або: *Продукція нафти (скального олію) в Бориславі*», написаній на замовлення Івана Франка, автор подає нарис розвитку нафтової продукції у Бориславі як частково на основі власних спостережень, так і на підставі зібраних ним усних переказів місцевих жителів, які він зібрав. У статті знаходимо низку термінів, які з'явилися у процесі розвитку нафтової промисловості у краї, як-от: «*нафта*» ↔ «*скальний олій*», «*нафтова ропа*» ↔ «*кип'ячка*»; «*вуглеводні гази*» ↔ «*заморока*»; «*запалюючи замороку*» ↔ «*вибухові гази*», «*накривали віком*» ↔ «*накривали баном*» ↔ «*накривали підрею*», «*інспекційна власть*» ↔ «*гірнична власть*», «*матки воскові*» ↔ «*найліпші терени копальняні*», «*сировиця*» ↔ «*соляна ропа*» (названі терміни вживаються як слова-синоніми), а також: «*копальня*», «*дистилярна*», «*закіп*», «*роподайна яма*», «*консумція нафти збільшилася*», «*рафінерії чи дестилляторні нафтові*», «*борунок*», «*гіперпродукція кип'ячки*», «*земний віск*», «*ціпка маса – парафіна*», «*свічки стеаринові*», «*зашкірна ропа в глибокости 120 метрів*», «*вертнична школа*» та ін.

У педагогічних працях С. Коваліва знаходимо такі слова і вирази, що безпосередньо пов'язані з його педагогічною діяльністю: «лектура для старшої молодіжні шкільної» [6, 73]; «учительська конференція красава», «язык викладовий», «щирити свою словесність» [6, 75], «матерний язык», «взірцеве читане і писане», «читане курсоричне» [6, 76], «красна вимова», «модуляція голосу», «в дискусії по скінченім рефераті», «прикмети взорового писаня і читаня», «метода научаня языка німецького», «взорець методи Коменського» [6, 77], «лекції», «граматика для ученого світа, а не для молодіжні», «прийнято методу, так звану, практичну, натуральну або наслідования», «форми граматичні», «склоненя імен і спряженя глаголів», «добірні речення», «рецитоване правил граматичних», «заіменник особистий», «перша особа», «перший відмінок», «число многе», «правила тригонометричні», «форми зрівнянь», «задачі теоретичні» [6, 78], «гімназіальний професор» [6, 80], «многомовність педагогічно», «в методичнім підручнику може автор подати трафіні питаня і відповіді, отвітно місцевости, верству людий, з котрими живе, знає обставини або і сам там учить», «інспектор шкільний» [6, 81], «секція шкільна», «старожитні книжки», «совітник шкільний» [6, 82], «засоби домашнього вихованя» [6, 89], «приготовлене методичне» [6, 92], «рисую вам на таблиці водорівну лінію подвійну, підперту в точці 0 простовисною» [6, 105], «числень в памяти» [6, 115], «екзамін або попис річний» [6, 124], «одвічальність учителя-педагога» [6, 131], «методика в рахунках» [6, 138] й ін.

У текстах творів С. Коваліва чимало питомої і запозиченої лексики: **асентерунок** «набір рекрутів до цісарського війська» – Асентерунок – військ. набір новобранців до війська (ЛЛ, 2012, 62); **ванкир/ванькир** «бічна мала кімната, що служить за комору» – **Ванькир** – мала кімната (перев. без вікна) (ЛЛ, 2012, 120); **двірець** «вокзал» «... і доставляли всім підприємцям дрова. Вугілля, машини і всячину з залізничного **двірця до фабрик**» [3, 88] – **Двірець** – вокзал; залізнична станція (ЛЛ, 2012, 228); **щудло** «протез (ноги)» – **Щудла** – ходулі (ЛЛ, 2012, 831); **сухоти** «... як до того доктора в Берліні, що мав винайти лік проти сухот і про якого стільки часописи писали ...» [3, 59] – **Сухоти** – мед. туберкульоз (ЛЛ, 2012, 713); **Сухота**, и, ж. 1. перев. мн., заст. Туберкульоз (СУМ-11. – Т. 9, 870); **гешефт** «справа, що забезпечує легкий прибуток» «Я знаю, хто тут головою в гешефті» [3, 126] – **Гішефт (гешефт)** – 1. справа, бізнес; 2. спекуляція; 3. зиск. Користь, прибуток (ЛЛ, 2012, 216); **Гешэфт** – запозичення з німецької мови; нім. Geschäft «справа, торгова угода (операція)» (ЕСУМ-1, 1982, 503) та ін.

Заслугує на увагу той факт, що у текстах творів С. Коваліва представлені лексичні одиниці з галузі юриспруденції, які знаходимо у «Німецько-українському правничому словнику». Наведемо окремі приклади: **реляція** – **Relation**, справовдане; – відношене (НУПС, 313); **Реляція** «донесення» – через польське і російське посередництво зводиться лат. relātio «несіння назад, повідомлення, доповідь, донесення; передача; відношення» (ЕСУМ-5, 2006, 55); **Реляція** – звіт, повідомлення, донесення (ЛЛ, 2012, 631); **реперація** – **Reparation**, репарація, наплата (НУПС, 314); **Реперація** → **репарація** – 1. мед. Операція (ЛЛ, 2012, 631); **Репарація** [< лат. geration – відновлення, оновлення] – у міжнародному праві – вид матеріальної міжнародно-правової відповідальності. Передбачає відшкодування державою завданих нею під час воєнних дій збитків (ССІС, 2006, 593); (ЕСУМ-5, 2006, 60); **обдукція** «Господи! Що клопоту, що нещастя! Комісія, обдукція, тяганина по судах, ...» [3, 58] – **Obduktion** einer Leiche, секція мерця (НУПС, 271/; **Обдукція**, -ї, ж. те саме, що **автонсія** [<авто... і грец. orpsis – бачення] – розтин трупа для встановлення точної причин смерті (СІС, 21 – 22) та ін.

Висновки. У пропонованій статті схарактеризовано лише окремі особливості мови

творів Стефана Коваліва, однак проведений аналіз дозволив нам вказати на лексико-семантичні, стилістичні та граматичні особливості регіонального функціонування української мови на західноукраїнських землях. Уважаємо, що дослідження ролі галицької інтелігенції у формуванні норм української літературної мови кінця XIX – початку XX ст. є актуальним, а мовні одиниці, використовувані цією соціальною групою, увійшли до складу лексичного фонду української мови і впливали на формування койне освіченої верстви Східної Галичини, її соціолекту як самостійного системно-структурного явища і знайшли своє відображення у формі та значенні лексичних, фразеологічних і граматичних одиниць сучасної української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гетьман В. Освітня діяльність і педагогічні погляди Степана Каваліва : [монографія] / В. Гетьман / [упор. Н. Калита]. – Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2006. – 86 с.
2. Ковалів С. Справоздане з учительської конференції курасвої на конференції учительській окружній в Дрогобичі 28 серпня 1893 р. // Учитель. – Львів, 1893. – № 18. – С. 9.
3. Ковалів С. Вибрані оповідання / С. Ковалів. – Львів, 1952. – 245 с.
4. Ковалів С. Твори / С. Ковалів. – К., 1958. – 721 с.
5. Ковалів С. Оповідання. Казки. Листи (З недрукованої спадщини) / [підгот. текстів та упор. М. Івасенка]. – Львів : Кобзар, 2003. – 191 с.
6. Ковалів С. Оповідання. Статті. Щоденник (З недрукованої спадщини). – Борислав, 2009. – 183 с.
7. Маковой О. Стефан Ковалів / Осип Маковой // Літературно-науковий вістник. – 1900. – Т. 11. – С. 82.
8. Микулич О. Борислав у творчості Стефана Коваліва / О. Микулич // Іван Зег. Серія: Видатні постаті у нафтовій історії міста Борислава. – Дрогобич : видавець Сурма С., 2008. – 112 с.
9. Німецько-український правничий словар. зладив др. Кость Левицький. Друге поправлене і доповнене ваданс. – Відень : з австрійської державної друкарні у Відні, 1920. – 510 с.
10. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. Історія української літературної мови / Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). – К., 2001. – 435 с.
11. Франко І. Українська [література за 1899 рік] / Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 33. Літературно-критичні праці (1900–1902). – К. : Наукова думка, 1982. – С. 15, 10–17.

Джерела і їх умовні скорочення

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у семи томах / АН УРСР. Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні; Редкол. О.С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К. : Наукова думка, 1982 – 2012. – Т. I – VI.

ЛЛ-2012 – Лексикон львівський: поважно і на жарт / 2-е вид., доповн. і випр.; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича / Хобзей Н., Сімович К., Ястремська Т., Дидик-Меш Г. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012. – 852 с.

НУПС – Німецько-український правничий словар. зладив др. Кость Левицький. Друге поправлене і доповнене ваданс. – Відень : з австрійської державної друкарні у Відні, 1920. – 510 с.

СІС – Словник іншомовних слів : 23 000 слів та термінологічних словосполучень / Л.О. Пустовіт, О.І. Скопненко, Г.М. Сюта, Т.В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.

ССІС – Сучасний словник іншомовних слів : близько 20 тисячі слів і словосполучень / [Уклали: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк ; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні]. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.

СУМ-11 – Словник української мови: в 11 т. / НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980 рр.

REFERENCES

1. Get'man V. Osvitnja dij'al'nist' i pedagogichni pogljadi Stepana Kavaliva : [monografija] / V. Get'man / [upor. N. Kalita]. – Drogobich : RVV DDPU im. I. Franka, 2006. – 86 s.
2. Kovaliv S. Spravozdane z uchitel's'koi konferencii kurajevoi na konferencii uchitel's'kij okruzhnij v Drogobichi 28 serpnja 1893 r. // Uchitel'. – L'viv, 1893. – № 18. – S. 9.

3. Kovaliv S. Vibrani opovidannja / S. Kovaliv. – L'viv, 1952. – 245 s.
4. Kovaliv S. Tвори / S. Kovaliv. – K., 1958. – 721 s.
5. Kovaliv S. Opovidannja. Kazki. Listi (Z nedrukovanoi spadshhini) / [pidgot. tekstiv ta upor. M. Ivassenka]. – L'viv : Kobzar, 2003. – 191 c.
6. Kovaliv S. Opovidannja. Statti. Shhodennik (Z nedrukovanoi spadshhini). – Borislav, 2009. – 183 s.
7. Makovej O. Stefan Kovaliv / Osip Makovej // Literaturno-naukovij vistnik. – 1900. – T. 11. – S. 82.
8. Mikulich O. Borislav u tvorchosti Stefana Kovaliva / O. Mikulich // Ivan Zeg. Serija: Vidatni postati u naftovij istorii mista Borislava. – Drogobich : vidavec' Surma S., 2008. – 112 s.
9. Nimec'ko-ukrains'kij pravnichij slovar. zladiv dr. Kost' Levic'kij. Druge popravlene i dopovnene vadane. – Viden' : z avstrijs'koi derzhavnoi drukarni u Vidni, 1920. – 510 s.
10. Ogienko Ivan (Mitropolit Ilarion). Istorija ukrains'koi literaturnoi movi. Istorija ukrains'koi literaturnoi movi / Ivan Ogienko (Mitropolit Ilarion). – K., 2001. – 435 s.
11. Franko I. Ukrains'ka [literatura za 1899 rik] / Ivan Franko. Zibrannja tvoriv u 50-ti tomah. – T. 33. Literaturno-kritichni praci (1900–1902). – K. : Naukova dumka, 1982. – S. 15, 10–17.

Статтю подано до редакції 04.03.2015 р.

Оксана ЖИГАЙЛО,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри математики та методики викладання математики початкового навчання Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) okzhigajlo@ukr.net

Ганна САРАБАХА,

вчитель початкових класів Ваньковицької ЗОШ І-ІІ ступенів, студентка факультету початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) sarabahag@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ КОНЦЕПЦІЇ В. Я. ДЯЧЕНКА ПРО КОЛЕКТИВНІ СПОСОБИ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті проаналізовано основи застосування елементів концепції В. К. Дяченка про колективні способи навчання на уроках математики у початковій школі, описано основні принципи та прийоми використання теорії колективних способів навчання на практиці.

Ключові слова: концепція В. К. Дяченка про колективні способи навчання, інтелектуальний розвиток молодших школярів, індивідуальна, групова і парна форма організації навчання.

Лит. 5.

Оксана ЗНУНАЙЛО,

Ph.D. In Psychology, Associate Professor of Mathematics and Teaching Mathematics Methods in Elementary Education Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) okzhigajlo@ukr.net

Hanna SARABAHA,

initial classes teacher in Vankovytska school I-II l., student of Primary Education Faculty Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) sarabahag@mail.ru

ELEMENTS USING FEATURES OF V. DYACHENKO CONCEPT ABOUT COLLECTIVE LEARNING WAYS ON THE MATHEMATICS LESSONS IN ELEMENTARY SCHOOL

The elements using features of V. Dyachenko concept about collective learning ways on the mathematics lessons in elementary school are analyzed in the article, the theory basic principles and methods of collective learning ways on practise are described.

Key words: V.K. Dyachenko concept about collective learning ways, primary school children intellectual development, individual, group and pair training form.

Ref. 5.

Оксана ЖИГАЙЛО,

кандидат психологических наук, доцент кафедры математики и методики преподавания математики начального обучения Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) okzhigajlo@ukr.net

*Анна САРАБАХА,
учитель начальных классов Ваньковицької ООШ I-II степеней,
студентка факультета начального образования
Дрогобычского государственного педагогического университета
имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч)
sarabahag@mail.ru*

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ЭЛЕМЕНТОВ КОНЦЕПЦИИ В. К. ДЬЯЧЕНКО О КОЛЛЕКТИВНЫХ СПОСОБАХ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

В статье проанализированы основы применения элементов концепции В. К. Дьяченко о коллективных способах обучения на уроках математики в начальной школе, описаны основные принципы и приемы использования теории коллективных способов обучения на практике.

Ключевые слова: концепция В. К. Дьяченко о коллективных способах обучения, интеллектуальное развитие младших школьников, индивидуальная, групповая и парная форма организации обучения.

Лит. 5.

Постановка проблеми. За останні десятиліття педагогічна наука зробила значний крок до пізнання законів колективної діяльності та з'ясування основних напрямків її розвитку. Становлення пізнавальної сфери дитини як цілеспрямованої розумової активності та інтелектуальної рефлексії починається з появою навчальної діяльності у молодшому шкільному віці. Водночас, як зазначає спеціаліст з проблем молодшого шкільного віку Л. Кондратенко, початкова школа є «останньою межею», коли ще можна зупинити процес занепаду розумових здібностей дитини.

Протягом чотирьох останніх десятиліть у педагогічній науці розробляється теорія про колективні способи навчання, що втілила дореволюційний досвід вітчизняного педагога Олександра Григоровича Ривіна. Крім колективних занять у динамічних парах змінного складу педагог застосовує полівіковий і різнорівневий за підготовкою склад навчальних груп. Навчально-виховний процес здійснюється на основі самоуправління з урахуванням перших двох факторів.

Крім терміну «колективний спосіб навчання» використовуються такі назви навчально-творчого процесу: колективне взаємонавчання; різновікове взаємонавчання; методика О. Ривіна; робота учнів у парах змінного складу; організований діалог; сполучний діалог. Заслугує на особливу увагу концепція В. Дьяченка про колективні способи навчання на уроках математики у початковій школі. Однак на сучасному етапі даних про колективні види роботи, які мають вплив на успішність учнів початкових класів з навчальних предметів, ще недостатньо, а наявні дослідження мають деякі розходження і тому вимагають уточнення.

Аналіз досліджень. Існує ряд фундаментальних досліджень окремо взятих процесів і явищ психіки людини, на яких ґрунтуються психологічні характеристики різних вікових періодів особистості. Так, О. Скрипченком було здійснено дослідження інтелектуального розвитку молодших школярів. Близькими до його ідей є роботи Н. Побірченко, Т. Лисянської та інших. Комплексний підхід був застосований О. Баллом при вивченні умов розв'язання математичних завдань та В. Моляко при визначенні факторів, які зумовлюють розв'язання учнями творчих задач.

Протягом трьох останніх десятиліть у педагогічній науці розробляється теорія про колективні способи навчання (КСН), що втілила дореволюційний досвід вітчизняних педагогів О. Рівіна та С. Вахмана, який полягав у наступному: ведучою системоутворюючою формою організації навчально-творчого процесу були колективні заняття – робота в парах змінного складу; склад навчальних груп був полівіковим і різнорівневим; принципово нова технологія навчально-виховного процесу здійснювалась на основі самоуправління з урахуванням перших двох факторів.

Основним розробником цієї проблеми є доктор педагогічних наук, професор Красноярського педагогічного університету В. Дяченко. Ним запропоновано концепцію КСН, яка творчо застосовується вчителями-новаторами А. Семеновою, В. Потаповою, Е. Григор'євою, Є. Єфремовою та іншими.

Метою статті є аналіз особливості застосування елементів концепції В. К. Дяченка про колективні способи навчання на уроках математики у початковій школі

Виклад основного матеріалу. Розповсюдження ідей особистісно орієнтованого навчання вимагає внесення змін у зміст, методи, форми та способи навчання і виховання. В оперативно-діяльнісний компонент навчання входять форми організації навчання. До загальних форм М. Н. Скаткін відносить індивідуальну, парну, групову і колективну. У педагогічній практиці не розкривається взаємозв'язок між поняттям спосіб навчання і форма навчання. Часто поняття «форма» і «спосіб» замінюється одне одним. Так, Ю. К. Бабанський, розглядаючи форми навчання індивідуальну, групову і парну, включає сюди ще і колективний спосіб навчання. В. К. Дяченко, розглядаючи індивідуальну, групову, а також колективну форму, визначає їх як індивідуальний спосіб навчання, груповий спосіб навчання (ГСН). Таким чином, будемо вважати синонімами «спосіб навчання» і «форма навчання».

Колективний спосіб навчання – організаційна структура початково-творчого процесу, в якій переважає форма організації навчання у парах змінного складу. Така форма організації надає можливість працювати колективно, співпрацювати, і в той же час формує самостійність мислення, розвиває мову та інші індивідуальні здібності учнів, одночасно підвищуючи якість знань, умінь та навичок.

Концепція В. К. Дяченко полягає у застосуванні [1]:

- *систематичних колективних занять*: кожний з тих, кого навчають, повинен знати і вміти робити те, що знає і вміє робити той, хто його навчає, тобто досягається завершеність у навчанні і вихованні;
- *принципу обов'язкової і безперервної передачі знань*: всі учасники занять повинні викладати навчальний матеріал один одному: чого навчився сам – вчи іншого;
- *принципу колективної праці*: всі працюють зі всіма і всі вчать у всіх, тобто реалізується закон життя здорового колективу – загальна співпраця і взаємодія товаришів;
- *принципу навчання у зв'язку з психофізичними можливостями*, здібностями кожного учасника занять, засобом різновікового навчального колективу;
- *принципу одночасного вивчення різноманіття тем різними учнями*: всі учасники самостійно, без попереднього пояснення й інструктажу педагога, вивчають одночасно різні теми, виконують різні функції;
- *принципу співробітництва, виявлення педагогічних спроможностей*: організований у такий спосіб педагогічний процес щодня тренує членів різновікового самоосвітнього колективу у прояві турботи про ближнього, формує спроможність до встановлення міжособистісних контактів, уміння співпрацювати, переживати,

співчувати і т.д., розвиває педагогічні здібності, майбутні батьківські і материнські якості;

- *принцип вивчення навчального матеріалу* крупними блоками на інтенсивній інтегративній основі, тобто так названого «занурення».

Дидактичну основу навчання складають такі елементи концепції КСН про [3]: невідкладну передачу знань від одного учня до іншого; роботу у парах змінного складу; вивченні навчального матеріалу крупними блоками. Така організація змісту навчання і побудова педагогічного процесу приводить до зниження психологічного навантаження: врівноваженість навчального плану і програм створює передумови для більш оптимального співвідношення духовної і фізичної, соціальної й інтелектуальної діяльності, інтегровані курси дозволяють засвоїти зміст навчання у більш значних, доступних для розгляду одиницях, таким чином, зникає «бич» сучасної школи – багатопредметність.

Колективний засіб навчання як система поки ще ніде не застосовується. Можна говорити про позитивний результат використання окремими педагогами колективних занять у межах класно-урочної системи (А. Семенова, А. Квасова та ін.). Педагог-новатор А. Семенова розглядає проблему КСН з точки зору народної педагогіки. Вона формулює принципи КСН, виходячи з ідей народної педагогіки: принцип завершеності (навчання за темою повинно вважатися завершеним, коли учень знає її настільки, що може навчати інших); принцип безперервної невідкладної передачі знань; принцип співпраці і товариської взаємодопомоги. Співпраця у класі можлива у випадку, коли всі учні одночасно працюють не над однією, а над різними темами, таким чином враховується індивідуальний темп засвоєння знань, утворюються оптимальні умови навчально-виховного процесу. Після засвоєння програмного матеріалу даного класу з даного предмету учневі повинна надаватися можливість вивчати матеріал наступного класу. Тим самим постає питання про різновіковість складу навчального колективу, про навчання за здібностями (або індивідуалізація навчання на колективній і самостійній основі).

А. Семенова обґрунтувала педагогізацію діяльності кожного учня у колективі з точки зору народної педагогіки, яка є необхідною умовою здійснення якісної роботи у парах змінного складу: один учень передає знання іншому, щоб навчати товариша і самому краще оволодіти матеріалом. Таким чином, учень водночас перебуває і вчителем, і вихователем. Навчати і виховувати інших стає головною суспільною і особистісною цінню, основною навчальною функцією; дитина відчуває відповідальність перед іншими людьми, перед колективом і, нарешті, перед суспільством. Нова установка в діяльності школярів змінює і роль вчителя. Його головна задача тепер – готувати з кожного школяра педагога, викладача і вчителя, допомагати учневі оволодіти педагогічними навиками.

Отже, теорія КСН є достатньо розробленою, однак єдиної методики вивчення певного предмета у певному класі немає. В. Дяченко пропонує лише елементи методики із застосуванням КСН на прикладі тем: табличне множення і ділення; додавання і віднімання в межах 20, на прикладі роботи над задачею у початковій школі [4].

Взагалі автор методики вважає доцільним вивчення матеріалу крупними блоками, що посилюється при роботі в парах змінного складу. Це означає, що на математику виділяється не один урок, а 3, і навіть 4 години. При первинному ознайомленні з матеріалом учень виконує по кожному питанню одну чи кілька вправ.

Творче застосування теорії КСН педагогами-новаторами здійснюється на окремих етапах уроку: при розв'язуванні задач (В. Потапова), при формуванні обчислювальних

навиків (Е. Григорієва, Є. Єфремова). Концепція КЗН В. К. Дяченка перекликається із досвідом вчительки з Торонто (Канада) Наталки Добролідж, яка працює за методом «корпоративного навчання».

Досвід свідчить, що колективне навчання має багато переваг. По-перше, воно допомагає учням розібратися, що саме їм потрібно, щоб знайти рішення або взяти участь у творчій роботі, і для цього їм не обов'язково знати всі відповіді або бути фахівцями. У невеликих групах вони вчаться думати й говорити про те, що вивчають. Колективне навчання покращує творче і критичне мислення, учить самооцінки та поваги до своїх товаришів. Ще одна перевага колективного навчання полягає у взаємодії учнів один з одним. Для них стане далеким дух суперництва, їм більш не захочеться «побити» кого-небудь кращим знанням предмета, а навпаки, вони будуть схильні допомогти своїм товаришам, і не тільки у навчанні [5].

Проведені в США дослідження свідчать, що при колективному навчанні у змішаних групах учні із середніми та слабкими здібностями можуть досягти позитивних результатів у навчанні. Під час традиційного навчального змагання й індивідуалізму цього досягти не можна. Водночас більш успішні учні в разі використання колективного методу навчання вчаться також добре, як і при традиційному, заснованому на змаганні й індивідуалізмі.

Колективне навчання буде найефективнішим, якщо кожен учень класу буде поділяти почуття відповідальності лідера за клас, практикуватися у колективній роботі й одержувати індивідуальну оцінку. Ефективній колективній роботі також сприяють добре продумані ролі для кожного учня, щоб він знав, чого саме від нього чекають товариші та вчитель, відчував відповідальність не тільки за себе, а й за інших [2].

Незважаючи на те, що колективне навчання може бути надзвичайно ефективним, це зовсім не означає відмову від інших методів навчання. Наприклад, змагання «Я виграю, ти програєш» може сподобатися учням, оскільки вони матимуть можливість розвивати здатність самостійно вирішувати поставлені перед ними завдання. Але в основному рекомендується застосовувати стратегію колективного навчання, гармонійно включаючи змагання і самостійне вивчення матеріалу у структуру домінуючої навчальної стратегії.

Під час розробки уроків з математики можна використовувати запропоновані стратегії (методи), що, як показують дослідження, зроблять процес різноманітним і якісним. Застосовуючи на практиці стратегії, ви навчите учнів колективної роботи, критичного мислення, що обов'язково стане в нагоді їм у подальшому житті, а також уміння правильно оцінювати себе й вірити у свої сили.

«Мозковий штурм». Мета «мозкового штурму» полягає у тому, щоб зібрати якнайбільше ідей, що стосуються якоїсь проблеми, від усіх учасників уроку за обмежений час. Після презентації проблеми учасники називають ідеї, фрази або слова, пов'язані з цією проблемою. Усі вони записуються на дошці або великому аркуші паперу в порядку надходження без обговорення, запитань чи коментарів. Перелік ідей використовується згодом у подальшій роботі, що може проходити у формі дискусії з розподілом висловлених ідей у групи, з виділенням одних і відкиданням інших.

На уроках математики таку форму можна використовувати під час активізації опорних знань учнів або закріплення вивченого матеріалу, коли необхідно виявити знання учнів з певного питання. Цей метод дає змогу вчителю не переказувати відомі істини, а приділити увагу новому матеріалу, а учням — вільно висловлювати ідеї й створити

почуття відсутності цензурних обмежень. Також «мозковий штурм можна використовувати й на уроках узагальнюючого повторення.

«Дискусія у групі». Дискусія – загальновідомий метод, що використовується, як правило, у комбінації з іншими відомими методами. Дискусія у великій групі корисна для вивчення досвіду всіх учнів і дає змогу всім присутнім зробити висновки. Учителю має заохочувати всіх до рівної участі у дискусії.

Ключем ефективності обговорення великою групою є те, як учитель ставить запитання. Потрібно уникати запитань, на які можна відповісти «так» або «ні». Запитання повинні починатися словами «як», «чому», «який». Те, як учитель реагує на запитання і коментар, є вирішальним у створенні атмосфери уроку. Увага, подяка за запитання і висловлення, делікатність стимулюють учнів продовжувати ділитися цінною інформацією. Не можна дозволяти будь-кому домінувати над великою групою під час дискусії.

Більшість завдань і вправ виконується у малих групах або парах. Пояснюється це тим, що молодшим школярам легше висловитися у невеличкій групі, бо почувують себе комфортніше. Робота у малих групах дає змогу зекономити час, оскільки немає необхідності вислуховувати кожну людину у великій групі. Розподіл по групах здійснюється різноманітними способами – це може бути постійна група протягом усього уроку або різні групи для кожної вправи.

«Обговорення в малих групах». У цьому навчальному процесі беруть участь 3 – 6 чоловік, щоб вирішити ті чи ті питання, обговорити проблеми і знайти їх розв'язання або оцінити ідеї. Ідеї можуть бути висловлені під час рольової гри або «мозкового штурму». Невелика група дає широкі можливості для роботи. Використовуючи цю методику, можна кожному учневі дати можливість вільно вибрати свій ритм. Дискусія у малій групі стимулює роботу командою. Висловлення власних думок додає впевненості учням, учить аналізувати реальні ситуації, прищеплює вміння слухати і взаємодіяти з іншими, показує різноманіття можливих розв'язань проблеми.

«Рольова гра (або психодрама)». Метод групової дискусії, коли учні грають ролі, моделюють ситуації, що мають велике значення для них. Мета рольової гри – висловити ставлення до конкретної ситуації, набратися досвіду шляхом гри.

«Дебати». Можуть допомогти з'ясувати ставлення до конкретних проблем і дати змогу передбачити реальну перспективу. Як форму можна використовувати дебати «акваріум» і «теледебати».

«Коло» або «Карусель». Вправа, під час проведення якої кожний має змогу сказати щось дуже швидко по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свої думки чи позицію. «Коло» корисне для швидкого дослідження того, як клас або кожен учень окремо засвоює матеріал.

«Круглий стіл». Метод роботи як у великій, так і малій групах, коли один аркуш паперу й олівець передаються по колу. Наприклад, один учень записує ідею, потім передає аркуш іншому. Учні можуть користуватися кольоровими олівцями або фломастерами.

«Кути». Метод, що дає учням можливість вибирати й обговорювати варіанти теми. Щоб полегшити роботу, плакати, на яких перераховані різні аспекти теми, розміщують у різних кутах класу. Потім кожний учень вибирає окремий аспект відповіді й переходить у відповідний кут.

«Ігри й розминки». Корисні для ослаблення монотонності, збудження активності учнів і спонукання їх до подальшої роботи. Ігри й розминки підвищують значення основної вправи легким і невимушеним шляхом.

Висновки. Усі форми колективних робіт сприяють вивченню матеріалу з математики, активізують учнів, допомагають їм проявити себе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дьяченко В. Коллективный способ обучения : дидактика в диалогах / В. Дьяченко – М. : Народное образование, 2004. – 352 с.
2. Дьяченко В. Новая дидактика / В. Дьяченко – М. : Народное образование, 2001. – 496 с.
3. Дьяченко В. Основное направление развития образования в современном мире / В. Дьяченко – М. : Школьные технологии, 2005. – 512 с.
4. Скворцова С. Застосування елементів концепції В.К. Дьяченка про колективні способи навчання на уроках математики при вивчення теми «Множення і ділення у межах 1000» / С. Скворцова // Початкова освіта. – 2000. – № 9 (57). – С. 1–8.
5. Скворцова С. Застосування елементів концепції В.К. Дьяченка про колективні способи навчання на уроках математики при вивчення теми «Множення і ділення у межах 1000» / С. Скворцова // Початкова освіта». – 2000. – № 10 (58). – С. 1–8.

REFERENCES

1. D'jachenko V. Kollektivnyj sposob obuchenii : didaktika v dialogah / V. D'jachenko – M. : Narodnoe obrazovanie, 2004. – 352 s.
2. D'jachenko V. Novaja didaktika / V. D'jachenko – M. : Narodnoe obrazovanie, 2001. – 496 s.
3. D'jachenko V. Osnovnoe napravlenie razvitija obrazovanija v sovremennom mire / V. D'jachenko – M. : Shkol'nye tehnologii, 2005. – 512 s.
4. Skvorcova S. Zastosuvannja elementiv koncepcii V.K. D'jachenka pro kolektivni sposobi navchannja na uroках matematiki pri vivchennja temi «Mnozhennja i dilennja u mezhah 1000» / S. Skvorcova // Pochatkova osvita. – 2000. – № 9 (57). – S. 1–8.
5. Skvorcova S. Zastosuvannja elementiv koncepcii V.K. D'jachenka pro kolektivni sposobi navchannja na uroках matematiki pri vivchennja temi «Mnozhennja i dilennja u mezhah 1000» / S. Skvorcova // Pochatkova osvita». – 2000. – № 10 (58). – S. 1–8.

Статтю подано до редакції 04.03.2015 р.

Аліна ІГНАТЬЄВА,
кандидат педагогічних наук, викладач кафедри теорії і методики професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (Україна, Харків) igitalina00@gmail.com

РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ПРИРОДИ ЯК ОСНОВНОГО ЧИННИКА ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті проаналізовано педагогічну спадщину В. О. Сухомлинського щодо навчання дітей, який наголошує, що мислити бажано серед природи, яка є джерелом думки, школою розвитку здібностей. У процесі реалізації реформи школи особливої актуальності набувають багато положень з творчої спадщини В. О. Сухомлинського, дедалі більший інтерес у вчителів викликає досвід його навчально-виховної роботи у сфері розумового виховання учнів через спілкування з природою.

Ключові слова: природа, чинник, учні, мислення.

Літ. 4.

Alina IGNATIEVA,
Ph.D. in Education, lecturer of Professional Education Theory i Techniques Department Kharkiv Gregoryj Skovoroda National Pedagogical University (Ukraine, Kharkiv) igitalina00@gmail.com

NATURE CONCEPT ESSENCE – AS THE MAIN FACTOR OF UPBRINGING CHILDREN IN V. SUKHOMLINSKIY EDUCATIONAL BERITAGE

The V. Sukhomlinskij educational heritage about pupils education is analysed in the article, which said, that thinking is preferable outdoor, which is the source of idea, the school of abilities developing. In the school reform realization process the special topicality acquire a lot of V. Sukhomlinskij creative heritage positions, many teachers are more interested in his educative-educational work experience in the mental pupils education across communication with nature.

Key words: nature, factor, pupils, thinking.

Ref. 4.

Аліна ІГНАТЬЄВА,
кандидат педагогічних наук, преподаватель кафедры теории и методики профессионального образования Харьковского национального педагогического университета имени Григория Сковороды (Украина, Харьков) igitalina00@gmail.com

ПОНЯТИЕ СУЩНОСТИ ПРИРОДЫ КАК ОСНОВНОГО ФАКТОРА ВОСПИТАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ В. А. СУХОМЛИНСКОГО

В статье проанализировано педагогическое наследие В. А. Сухомлинского про обучение детей, который заявляет, что думать желательно среди природы, которая есть источником мысли, школой развития способностей. В процессе реализации реформы школы особенной актуальности приобретают много положений творческого наследия В. А. Сухомлинского, все больший интерес

© Ігнат'єва А. Розуміння сутності природи як основного чинника виховання молодших школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського

Ключевые слова: природа, фактор, ученики, мышление.

Лит. 4.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування освіти й удосконалення професійної освіти вихователь стає об'єктом відродження України, бо від його моральної вихованості, естетичних принципів, професіоналізму, залежить розвиток думок його учнів, формування у них позитивних суджень та загальнолюдських цінностей. Серед професійних якостей перше місце займає естетичне сприйняття. Це є важливою проблемою сучасності у зв'язку з переоцінкою суспільством ціннісних орієнтацій. Тому необхідно створити інші підходи до формування естетичного виховання молодших школярів.

Аналіз досліджень. Згідно з психолого-педагогічними дослідженнями Я. Ряппо, Л. Виготського, В. Сухомлинського, К. Ушинського, учитель має спиратися на естетичні можливості. Щодо розв'язання проблем формування естетичного сприйняття були дослідження таких вітчизняних та зарубіжних фахівців: А. Адаської, О. Бичихіної (психолого-педагогічні умови розвитку естетичного сприйняття учнів початкової школи) [2, 172]. Сучасні вчені (Н. Зеленкова, І. Зязюн, О. Пермяков) доводять, що естетичне виховання є дуже важливим напрямом освіти. Наукові симбіози є пріоритетом для педагогічної науки сьогодні, тому вони стали головним надбанням для формування естетичного виховання учнів, однак ще потребують удосконалення.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей творчого характеру естетичного сприйняття дійсності молодшими школярами у процесі навчання та виховання.

Виклад основного матеріалу. Ще на початку роботи у Павлівській школі В. О. Сухомлинський звернув увагу на те, що відповіді багатьох учнів примітивні, безбарвні, невизначні, у них нелегко виявити навіть подобу самотійної думки. Відкриття було несподіване – учителі навчають школярів писати, лічити, а логічно міркувати, правильно і чітко виражати думку у словах спеціально не вчать [1, 277].

Забуваючи про навколишній світ як найбагатше джерело знань, відриваючи незміцніле дитяче мислення від коріння, що живить його, вчителі забувають, чого вчили видатні педагоги минулого. Підкреслюючи важливість наочного сприймання на початковому етапі навчання, К. Ушинський твердив: «Дитина мислить формами, барвами, звідси необхідність для дітей наочного навчання, яке й будеться не на абстрактних поняттях і словах, а на конкретних образах, що безпосередньо сприймаються дитиною». Він же закликав використовувати «наочну логіку природи для того, щоб мало-помалу довести учня до логічної абстрактності».

День за днем В. О. Сухомлинський водив дітей на лоно природи: в сад, у поле, в ліс, на берег річки. Тут, біля першоджерела знань, він терпляче вчив їх дивуватися, мислити, передавати у слові красу і розмаїтість навколишнього світу, проникати в його таємниці. Уроки природи потребували від Василя Олександровича великої праці, він подовгу просиджував над словниками, книгами з ботаніки, орнітології, квітникарства. Часто сам ішов туди, де йому треба побувати з дітьми, уважно вдивлявся у навколишню природу, намагаючись знайти якомога точніші відповіді на запитання, що хвилюють його допитливих вихованців. Так започаткували зошит з творами-мініатюрами про красу природи. В оповіданнях, а згодом у казках В. О. Сухомлинський прагнув прищепити дітям новий погляд на звичайне, навчити їх бачити навколишню красу, пробудити в них трепетне захоплення таємницями, викликати бажання стати допитливими дослідника-

ми, а отже, і мислителями. Уроки серед природи В. О. Сухомлинський назвав «мандрівками до джерела живої думки». Поступово вони стали багатшими за змістом і різноманітнішими за формою [3, 75].

Тож закономірно, що досвід уроків серед природи позначився на шкільних уроках і В. О. Сухомлинського, Він робив усе, щоб перетворити години навчальних занять передусім в уроки мислення. Під його керівництвом діти розмірковували над причинами і наслідками, вчилися помічати суттєві зв'язки у явищах, робили свої перші відкриття. Разом з ними це робив і В. О. Сухомлинський.

Власна практика і досвід роботи інших учителів переконали В. О. Сухомлинського в тому, що починати навчання дітей мислити бажано серед природи, яка є джерелом думки, школою розвитку здібностей. «Людина була і завжди залишиться дитям природи, – писав В. О. Сухомлинський, – і те, що ріднить її з природою, має використовуватися для її прилучення до багатств духовної культури. Світ, що оточує людину, – це передусім світ природи з безмежним багатством явищ, з невечерньою красою. Тут, у природі, вічне джерело дитячого розуму».

Потреба вчити дітей мислити серед народних образів, і передусім серед природи, впливає із закономірностей дитячого мислення: «У природі закладені в доступній для дитини формі прості і разом з тим складні речі, предмети, факти, явища, залежності, закономірності, інформацію про які нічим не можна замінити, тому що вона є тим світлом, в який входить сама дитина, в цьому світлі – першоджерело її уявлень, понять, думок, узагальнень, суджень».

Мислення серед наочних образів природи – обов'язковий етап успішного розумового розвитку дитини. Недорозвиненість образного, наочного мислення в ранньому дитинстві обов'язково спричинить труднощі при переході до його абстрактної форми на наступних етапах навчання. Ось чому, вважав В. О. Сухомлинський, перші уроки мислення доцільно провести не в класі, перед класною дошкою, а серед живої природи [1, 278].

Основна мета уроків мислення серед природи – навчити дітей думати. Досягти цього, вважав В. О. Сухомлинський, можна, тільки навчавши їх спостерігати, дивуватися, радіти пізнанню, перетворювати думку у слово, творити казку.

Коли діти спостерігають за явищами природи, перед ними відкривається несподіване у навколишньому світі, його таємниці і краса. Вони щиро дивуються раніше непоміченому, прихованому. А здивуванням започатковується мислення. Емоції є міцним стимулом, який породжує потік думок про навколишній світ. Починається найважливіший етап уроку серед природи – роздуми. Саме тепер учитель навчає вихованців мислити правильно. Слід пам'ятати, що образне мислення – обов'язковий етап у розвитку абстрактного. На уроці серед природи В. О. Сухомлинський створював сприятливі умови для поступового переходу від дослідження причинно-наслідкових зв'язків у навколишньому світі до абстрактного узагальнення.

Ця форма роботи виховує у дітей високу культуру інтелектуальних почуттів. Кожне відкриття, активним учасником якого була дитина, викликає в неї почуття радості й гордості мислення, бажання поділитися своїм відкриттям з товаришами. Починається той етап розумової праці у природі, коли думка й емоція допомагають знаходити найточніші слова.

Уроки мислення серед природи – ефективний засіб розвитку мовлення дітей. Під час мандрівок на природу значно збагачується їхній словниковий запас, вони вчать вербально описувати звуки і барви навколишнього світу, прибирати словесну форму

почуття й переживання. Краса навколишньої природи, радість спілкування з нею допомагає школяреві у цьому. На лоні природи образ, емоція, думка і слово зливаються в органічній єдності, яка реалізується у формі дитячої творчості, зокрема в казці. В ній зміцнюється, досягає більш високого рівня все, чого дитина навчилася на попередніх етапах уроку серед природи.

Словотворчість, на думку В. О. Сухомлинського, – найдоступніша для учня форма творчого самовираження. Проте цієї діяльності необхідно вчити. На уроках серед природи В. О. Сухомлинський ненав'язливо, але послідовно навчав своїх вихованців складати казку.

В. О. Сухомлинський та його однодумці створили у Павлівській школі чітку систему уроків мислення, які проводилися з дошкільнятами в «школі радості», тривали протягом чотирьох років навчання в початкових класах. Зауважимо, що це були не просто прогулянки в поле, у ліс, а, по суті, уроки мислення. Кожне заняття мало свою тему, чітко визначене коло явищ і предметів для спостереження. Та найважливіше – було захоплюючим, стимулювало наполегливу працю дітей. Про тематику уроків мислення можна скласти думку за назвами сторінок «Книги природи», в якій записувалися кращі твори, казки [4, 171].

Казці В. О. Сухомлинський відводив особливе місце в естетичному вихованні дітей. Адже усвідомлення суті моральних ідей досягається не гучними словами і фразами, а емоційністю, глибиною розкриття істини і показом величі людського розуму [3, 61].

Без відчуття краси слова для дитини недосяжні погаємні грані його смислового значення. А переживання краси немислиме без фантазії, без особистої участі учня у співтворчості з учителем, який передає казку. Казка, на думку В. О. Сухомлинського, – активна творчість, яка охоплює всі сфери духовного життя дитини, її розум, почуття уяву, волю. Звичайно ж, дитина добре розуміє, що в світі немає Баби-Яги, Царівни-Жаби, Кощея Безсмертного, але вона втілює в цих образах добро і зло, висловлює своє особисте ставлення до позитивного і негативного. Казка невіддільна від краси, сприяє розвитку естетичних почуттів, без яких немислиме благородство душі, чуйність, героїчний вчинок тощо. Завдяки казці дитина осягає світ не лише розумом, але й почуттями. У казці вона знаходить реальну форму виявлення своїх духовних сил.

В. О. Сухомлинський наголошував, що створення казок – одне з важливих джерел поетичної творчості, формування естетичних почуттів і водночас засіб розумового розвитку. Участь дитини у створенні казок великою мірою сприяє збагаченню її словникового запасу, розвитку творчого мислення [4, 77].

У Павлівській школі багато казок створювалося самими дітьми. Понад тисячу казок написано В. О. Сухомлинським, який стверджував, що фантастичні казкові образи відкривають дитині не лише красу, але й істину, що без казки і казкової ситуації всі пояснення для дитини мертві, бо мовчить її серце.

В. О. Сухомлинський дотримувався важливого педагогічного засобу – естетична потреба ніколи не повинна бути перенасиченою. Велику увагу в естетичному вихованні учнів В. О. Сухомлинський приділяв живопису і музиці. «Музика тісно пов'язана з ліричною поезією і є немовби наступною сходинкою в духовному розвитку людини. У вихованні музикою виражається єдність моральної, емоційної і естетичної сфер людини [3, 60].

Музика – це мова почуттів. Мелодія передає найтонші відтінки почуттів, недоступні слову. Музика починається там, де закінчується слово. І якщо словом обмежується про-

никнення вихователя у потаємні куточки юного серця, якщо після слова не починається тонше й глибше проникнення – музика, виховання не може бути повноцінним.

Ознайомлюючи учнів із загальнолюдськими надбаннями образотворчого й музичного мистецтва, доносимо до їхньої свідомості все найцінніше, що є у кожного народу. На кращих зразках живопису й музики у школярів виховується вміння цінувати справжню людську красу, нетерпимість до приниження людської гідності. Музика й живопис сприяють формуванню у дитини кращих людських якостей. Вони – могутній засіб виховання. Створюючи мистецтво, людина знаходить джерела краси в природі і суспільному оточенні, які стають для неї джерелами радості й натхнення. Тому практичну роботу з естетичного виховання В. О. Сухомлинський будує так, щоб сприймання творів мистецтва – музики, живопису чергувалось з «виходами па природу», де дитина може зримо, наочно відчути співзвучність тиші полів і лук, шелесту дібров і співу жайворонів, запаху сіна й зрілого колосся з творами мистецтва.

Краса природи допомагає по-новому відчути красу мистецтва, а краса мистецтва виховує чуйність, сприйнятливність до краси природи. У «Школі радості» приділяється однакова увага як прослуховуванню музичних творів, так і осягненню «музики» природи. Головне завдання, яке ставиться при цьому педагогом, – викликати в учнів позитивні естетичні почуття у процесі сприймання творів мистецтва.

Висновки. Уроки мислення мають бути не тільки формою підготовки до шкільного життя, роботи над розвитком інтелекту молодших школярів, а й невід’ємною частиною впродовж усього навчання. Їх слід проводити паралельно зі шкільними заняттями і постійно збагачувати. Недарма видатний педагог В. О. Сухомлинський, підкреслював: «Якщо дитину з перших днів навчання ізолювати від природи, закрити цей чудовий світ класною дошкою, вона не зможе успішно навчатися». Спілкування з природою сприятливо позначається на навчально-виховному процесі. В. О. Сухомлинський не раз підкреслював, що чим цікавіше проведено походи й екскурсії, тим допитливішими й активнішими ставали діти на уроках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Коменский Я. Избранные педагогические сочинения / Я. Коменский / [под ред. с биограф. очерком и примеч. А. Красновского]. – М. : Учпедгиз, 1955. – 652 с.
2. Ряппо Я. Проблема образования и воспитания (Ответ тов. Гордону) / Я. Ряппо // Путь просвещения . – 1923. – № 2. – С. 173–182.
3. Сухомлинський В. Вибрані твори в 5-ти т. / В. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Том 4. – 640 с.
4. Сухомлинський В. Вибрані твори в 5-ти т. / В. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Том 3. Серце відаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – 670 с.

REFERENCES

1. Komenskij Ja. Izbrannyye pedagogicheskie sochinenija / Ja. Komenskij / [pod red. s biograf. ocherkom i primеч. A. Krasnovskogo]. – M. : Uchpedgiz, 1955. – 652 s.
2. Rjappo Ja. Problema obrazovanija i vospitanija (Otvєt tov. Gordonu) / Ja. Rjappo // Put' prosveshhenija . – 1923. – № 2. – S. 173–182.
3. Suhomlins'kij V. Vibrani tvori v 5-ti t. / V. Suhomlins'kij. – K. : Radjans'ka shkola, 1976. – Tom 4. – 640 s.
4. Suhomlins'kij V. Vibrani tvori v 5-ti t. / V. Suhomlins'kij. – K. : Radjans'ka shkola, 1977. – Tom 3. Serce viddaju ditjam. Narodzhennja gromadjanina. Listi do sina. – 670 s.

Статтю подано до редакції 25.03.2015 р.

Ірина КАРПА,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри порівняльної педагогіки та методики викладання іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) ikarpa@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ ВЕБ-СТОРИНОК ТА СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ FACEBOOK У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті здійснено огляд різних методів використання веб-сторінок на заняттях з англійської мови. Авторка досліджує потенційні можливості соціальної мережі Facebook для спілкування викладача та студентів, створення відео-презентацій іноземною мовою, коментування та групових дискусій.

Ключові слова: соціальна мережа Facebook, модель ESA, веб-сторінки, відео-презентації, навчання англійської мови.

Літ. 12.

Irina KARPA,

Ph.D. In Philology, Associate Professor of Comparative Education and Foreign Languages Teaching Methodology Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) ikarpa@ukr.net

THE USE OF WEB-PAGES AND SOCIAL NETWORK FACEBOOK IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

The different methods of using the web-pages at the English lessons are reviewed in the article. The author investigates the potential opportunities of social network Facebook for a teacher-student interaction, preparation of video-presentations in foreign language, commenting and group discussion.

Key words: social network Facebook, ESA model, web-pages, video-presentations, English language teaching.

Ref. 12.

Ірина КАРПА,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри порівняльної педагогіки та методики преподавання іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) ikarpa@ukr.net

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВЕБ-СТРАНИЦ И СОЦИАЛЬНОЙ СЕТИ FACEBOOK В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В статье осуществлен анализ различных методов использования веб-страниц на занятиях с английского языка. Автор исследует потенциальные возможности социальной сети Facebook для общения преподавателя и студентов, создания видео-презентаций на иностранном языке, комментирования и групповых дискуссий.

Ключевые слова: социальная сеть Facebook, ESA модель, веб-страницы, видео-презентации, обучение английскому языку.

Лит. 12.

Постановка проблеми. На сьогодні існує велика кількість веб-сайтів, спроектованих для вивчення англійської мови. Студенти, зазвичай, використовують їх для виконання домашніх завдань з англійської мови, а викладачі – для навчальних цілей. Існує також безліч можливостей для використання соціальних медіа для вдосконалення і підвищення якості навчання. Проте, слід зазначити, що молодше покоління випереджає викладачів в освоєнні Інтернет-мережі і сучасних технічних засобів. Тому освітянам потрібно звертати більшу увагу на онлайн-ресурси, щоб зацікавити учнів та студентів, створити мотивацію до навчання.

Аналіз досліджень. Дослідженням проблеми застосування можливостей сучасних засобів інформаційних та телекомунікаційних технологій у навчальному процесі займаються вітчизняні та зарубіжні науковці, починаючи з 90-х років XX століття. У контексті даної статті слід виокремити наукові праці, присвячені методиці навчання англійської мови за допомогою сучасних технологій [3; 10], телекомунікаційним засобам, які застосовують студенти коледжів при вивченні англійської мови [9], дослідженню освітніх можливостей соціальної мережі Facebook [1; 2; 8], особливостям використання веб-сторінок у процесі навчання іноземної мови [7; 12]. Проте досі не досліджено всі потенційні можливості використання веб-сторінок і соціальних медіа при вивченні іноземної мови.

Тому **метою** цієї статті є використання веб-сторінок і соціальної мережі Facebook у процесі вивчення англійської мови на заняттях та у позаурочний час.

Виклад основного матеріалу. Процес розвитку CALL (Computer Assisted Language Learning) – вивчення мови за допомогою комп'ютерних технологій – поділяється на три чіткі фази: біхевіористську, комунікативну та інтегративну. Спочатку використовувалась звичайна класна дошка, яка потім була вдосконала медіа-проектором, а пізніше до навчального обладнання були додані комп'ютерні програми, спрямовані на виконання вправ. У навчальних закладах також було запроваджено так звані мовні лабораторії, але через непопулярність біхевіористського методу вони поступово зникли. При переході від традиційної фази до комунікативної CALL застосовувалось більш кваліфіковано із залученням комп'ютерів. Остання стадія – інтегративна – базується на використанні мультимедіа та Інтернет-мережі. Ця фаза є найбільш цікавою для сучасних досліджень [12, 407].

Слід навести невеличкий список Інтернет-ресурсів, які можуть бути корисними для викладача і використовуватись з певною навчальною метою. Окремо доцільно виділити, в першу чергу, соціальну мережу Facebook, про яку йде мова у даній статті, корисною для приватних занять може бути також програма Skype. Відомий сайт YouTube пропонує професійні освітні відео для перегляду і коментування на YouTube EDU. Це, зокрема, програми PBS, TED, відео від Stanford University та Khan Academy. Багато освітніх ресурсів доступні на сайті Connected Educators, який працює під девізом «Helping Educators Thrive in a Connected World».

Сайт Edmodo, який ще називають Facebook для освіти, на сьогоднішній день об'єднує 27 мільйонів вчителів та студентів. Веб-сайт Edmodo засновано у 2008 році для вчителів, учнів і батьків. Використовуючи Edmodo, вчителі запрошують учнів (студентів) у приватні групи, де вони можуть брати участь у дискусіях під керівництвом викладача [4].

Науковці Г. Дудней і Н. Хоклі виділяють кілька критеріїв, за якими користувачам слід оцінювати веб-сторінку перед тим, як її використовувати:

1. Точність, правильність. При використанні інформації потрібно перевірити, хто укладав веб-сторінку, чи є ця людина експертом у даній галузі, яка її кваліфікація та досвід. Варто врахувати, чи зміст веб-сторінки є релевантний і фактично коректний.

2. Тривалість, уживаність. Слід пересвідчитись, чи є зміст веб-сторінки сучасним, коли востаннє оновлювалась інформація, тому потрібно перевірити фактичну інформацію в інших надійних джерелах.

3. Зміст. Потрібно враховувати корисність і пізнавальний потенціал веб-сторінки.

4. Функціональність. Чи добре працює сайт, чи є залучені файли зі звуком та анімацією [3, 25].

Якщо ми переконались, що сторінка відповідає усім зазначеним вимогам, потрібно вирішити, як її презентувати студентам. Джереми Хармер доходить до висновку, що для роботи студентів з веб-сторінками застосовується так звана модель ESA – Engage, Study, Activate [7, 37].

Engagement, використовуючи термін Дж. Хармера, – це послідовність дій вчителя, коли він викликає зацікавлення студентів, апелюючи до їхніх емоцій. Викладач може застосовувати такі матеріали, як гра, музика, картинки, призначені для дискусійного обговорення, драматичні історії, тощо.

Study – є фазою, коли залучені у комунікацію студенти звертають увагу на мовні конструкції, здійснюють пошук інформації.

Activate – на цій стадії підбираються вправи та види діяльності, які дають змогу застосувати комунікативний підхід найкращим чином [7, 37–41].

Використання веб-сайтів з навчальною метою на заняттях з англійської мови у межах моделі *Engage – Study – Activate* може здійснюватись, розпочинаючись з розминки (*Warming up activity*), – стадія *Engage*. Наприклад, студентам рівня *Pre-intermediate* або *Intermediate* вчитель може поставити запитання: «*Have you ever wondered the life of the lions in the wild? How do they take care of their young babies or what else would you like to learn about lion family?*». Враховуючи зацікавлення студентів, вчитель формує список запитань про левів у дикій природі. Наступна фаза після ознайомлення студентів з темою починається з роз'яснення вчителем питань. Викладач може поділити студентів на групи з чотирьох, де, наприклад, один учень може записувати питання вчителя; інший – шукати у пошукових системах інформацію та складати список веб-сторінок, які стосуються теми; наступний – перевіряти, чи виписані веб-сторінки відповідають зазначеним вище критеріям; і останній готує презентацію проекту групи. Остання стадія *Activate* може бути представлена презентаціями груп щодо вивченого матеріалу про левів у дикій природі. Після презентацій усіх груп слід відповісти на задані вчителем запитання і на основі прослуханих презентацій підвести певні підсумки з допомогою викладача.

Якщо вчитель має достатньо часу, можна інтегрувати іншу діяльність у межах одного заняття, вводячи запитання для розвитку уяви, наприклад: «*How would your life be, if you were a lion/lioness?*». Таке запитання зможе ініціювати іншу стадію *Engage* для розвитку навичок письма та креативності, і цей процес може тривати до тих пір, поки учні і викладач зацікавлені в обговоренні даної теми [12, 408–409].

Слід зазначити, що лінгвістичний, соціальний і когнітивний розвиток студентів тісно пов'язаний з активною участю у соціокультурних подіях [6, 186]. Таким чином, такі соціальні мережі, як Facebook, в контакті також можуть виступати середовищем для вивчення англійської мови. Окремі науковці наголошують, що використання соціальної мережі Facebook сприяє вдосконаленню навичок читання та письма студентів, які вивчають англійську мову як іноземну, а також сприяє звуженню соціокультурних прогалів [2, 193]. І навіть більше, дослідники виявили, що студенти, які використовують сучасні технології при вивченні іноземної мови, демонструють більшу здатність аналізувати інформацію та кращі навички спілкування [10, 106].

Соціальна мережа Facebook була створена у 2004 році як мережа для студентів деяких американських університетів. Засновником та головою сервісу є Марк Цукерберг. Соціальна мережа Facebook є другим за відвідуваністю сайтом у світі та шостим за відвідува-

ністю сайтом в Україні. Кількість українських користувачів Facebook станом на травень 2014 налічувала близько 6 мільйонів.

Користувачі Facebook мають можливість створювати профілі з фотографіями, списками інтересів, контактними даними та іншою особистою інформацією. Вони можуть спілкуватися із друзями та іншими користувачами за допомогою приватних або загальнодоступних повідомлень і чату. Також користувачі можуть створювати і приєднуватися до груп за інтересами та «сторінок уподобань». Для більшої безпеки Facebook надає своїм користувачам можливість вибирати власні налаштування конфіденційності та осіб, які можуть переглядати окремі частини їхнього профілю. Серед функцій, які пропонує Facebook, та які можуть бути корисними при вивченні англійської мови, важливо виділити Стіну та Стрічку новин. Стіна – простір на профільній сторінці кожного користувача, де друзі можуть розміщувати свої повідомлення. У липні 2007 року Facebook дозволив розміщувати на Стіні не лише тексти, а й посилання та відеоролики. Стрічка новин з'являється на сторінці кожного користувача і виділяє інформацію, в тому числі зміни профілю, найближчі події [5].

До того ж, соціальна мережа Facebook пропонує своїм користувачам так звані англомовні v-forums – дискусійні форуми з використанням відеоматеріалів, де учасникам надається можливість віртуальної комунікації онлайн з метою вдосконалення навичок говоріння. Наприклад, досвід розміщення своїх відео-презентацій на стіні власної сторінки у соціальній мережі Facebook було запроваджено серед тайванських студентів. Оскільки студенти об'єднані у групу друзів, згадані відео-презентації з'являються у стрічці новин і, відповідно, кожен член групи має можливість переглянути їх, відзначити позитивним маркуванням та залишити свої коментарі або поради щодо вдосконалення манери подання інформації чи недоліків мовлення [8, 90–91]. Більшість студентів відзначили, що участь у дискусіях відео-форумів допомогла їм створити соціальне середовище для вдосконалення навичок говоріння. Асинхронний метод перегляду інформації, наданої у відео-презентаціях, дає змогу переглядати презентації кілька разів, читати попередні коментарі учасників дискусії та залишати нові повідомлення на Стіні. Таким чином, інтерактивність відео-форумів на Facebook може бути корисною для розробки відповідних стратегій щодо подолання «слабких місць» студента у процесі вивчення англійської мови.

Сам факт того, що відео-форуми скасовують фізичні кордони класної кімнати, а також часові та просторові характеристики, зумовлює більш інтенсивну інтеракцію та сильніший емоційний зв'язок між студентами. Наприклад, студенти мають можливість більше дізнатися про інтереси та хобі одне одного, а це може стати предметом обговорення на дозвіллі. Готуючи усну відео-презентацію, студенти попередньо змушені написати свою промову, що, відповідно, є хорошим засобом вдосконалення навичок письма та творчої уяви. До того ж, регулярні репетиції перед записом відео-презентації та вправління в ораторському мистецтві розвивають впевненість студента і вміння використовувати правильну мову жестів перед аудиторією [8, 92–93].

Вчитель англійської мови повинен виконувати роль організатора, наставника, учасника, «джерела знань», радника і дослідника, натомість слід позбуватися ролі контролера, критика, інспектора. Таким чином, втілюється в життя інтерактивний підхід і полегшується процес навчання. Однією з педагогічних рекомендацій є використання вчителями англійської мови соціальної мережі з метою формування більш довірливих і менш формальних відносин зі студентами, таке спілкування може бути вдалим доповненням до традиційних уроків. Окрім того, вчителі повинні розглядати соціальні мережі як звичайне і вже засвоєне середовище спілкування, заохочуючи своїх студентів до активної комуні-

кації іноземною мовою. У процесі спілкування за допомогою соціальної мережі вчителю вдається краще зрозуміти особистість студента та здобути освітні можливості, які можуть привести до позитивного досвіду навчання [1, 161].

Спілкуючись у соціальних мережах, викладачі також можуть допомогти студентам старших курсів з окремими ідеями щодо стажування, продовження навчання на здобуття ступеня магістра у закордонних вищих навчальних закладах, стосовно аспірантури або інших напрямків наукової діяльності. Спілкуючись на Facebook, викладач може обговорювати зі студентами різноманітні дискусійні питання, які стосуються науково-дослідницької роботи. Слід зазначити, що для того, «щоб досягнути достатнього рівня володіння англійською мовою для спілкування у академічній сфері, студенти повинні опанувати понад 9000 слів» [11, 329], тому таке спілкування стосується здебільшого студентів старших курсів. Викладач може також інформувати об'єднаних у Facebook групу студентів про вивчений на заняттях матеріал, домашні завдання, таким чином відсутні студенти або старшокурсники, які працюють за індивідуальним планом, матимуть змогу опрацювати все вдома самостійно.

Викладачі повинні усвідомлювати, що неформальний рівень спілкування англійською мовою у соціальних мережах допоможе вдосконалити практичні заняття в аудиторії, залучить студентів до більш активного та творчого процесу вивчення мови та сприятиме кращим академічним результатам. Таким чином, Facebook є добрим середовищем для вивчення англійської мови, що забезпечує студентів можливостями вдосконалення міжкультурної обізнаності та здобуття базових навиків читання, письма і говоріння [1, 161].

Важливо зазначити, що Facebook сприяє не тільки розвиткові студентів, а й професійному зростанню викладачів. Соціальна мережа Facebook також залучає учнів до спільної роботи у колективі, що допоможе уникнути утворення окремих соціальних урупвань у класі. Сором'язливі учні чи студенти, які не наважуються брати участь у дискусіях чи дебатах на заняттях у класі, можуть бути значно сміливішими у соціальній мережі, виявлятимуть більшу активність і відкрито висловлюватимуть свої думки.

Підсумовуючи всі позитивні наслідки залучення соціальної мережі Facebook у навчальний процес для спільного вивчення англійської мови, слід зазначити також і фінансовий аспект, адже викладачам не потрібно витратити кошти на дорогі комунікаційні системи, оскільки майже кожен студент користується Інтернетом і має необхідні навички роботи з телекомунікаційними засобами, такими як комп'ютер, ноутбук, планшет, смартфон тощо, а реєстрація на Facebook є безкоштовною. Проте запропонована школярам реєстрація на Facebook може бути проблемною через негативне ставлення батьків до соціальних мереж і їхнє бажання відгородити приватне життя дітей від стороннього втручання. До того ж, не кожен учень чи студент виявляє бажання залучати викладача до своїх друзів з метою захисту персональної інформації. Звичайно, можна аргументувати, що Facebook пропонує налаштування конфіденційності інформації, і кожен друг у соціальній мережі може бачити тільки ту частину профілю, яку ми дозволяємо особисто. Однак саме ці аспекти можна виділити як негативні при використанні Facebook у навчальному процесі.

Висновки. У статті зроблено спробу аналізу використання веб-сторінок та інтерактивних технологій (соціальної мережі Facebook) з метою вивчення англійської мови на заняттях та у позаурочний час. Отже, вчителям англійської мови слід навчитися використовувати засоби соціальних медіа, які на сьогоднішній день є невід'ємною частиною сучасного життя, а також залучати студентів до спілкування англійською мовою у соціальному контексті. Фактично, ідеальне спілкування викладача зі студентами у соціальних мережах та використання веб-сторінок на заняттях з іноземної мови залучає як досвід

вивчення англійської мови, так і когнітивний розвиток учнів для підготовки їх до майбутнього життя у глобалізованому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Aydin S. Foreign Language Learners' Interactions with Their Teachers on Facebook / S. Aydin // System : An International Journal of Educational Technology and Applied Linguistics. – 2014. – No 42. – P. 155–163.
2. Birky I. Facebook: Maintaining Ethical Practice in the Cyberspace Age / I. Birky, W. Collins // Journal of College Student Psychotherapy. – 2011. – No 25 (3). – P. 193–203.
3. Dudeney G. How to Teach English with Technology / G. Dudeney, N. Hockly. – Longman : Harlow, 2007.
4. Edmodo. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://en.wikipedia.org/wiki/Edmodo>
5. Facebook. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Facebook>
6. Hall J., Walsh M. Teacher-Student Interaction and Language Learning / J. Hall, M. Walsh // Annual Review of Applied Linguistics. – 2002. – No 22 (1). – P. 186–203.
7. Harmer J. How to Teach English / J. Harmer. – Longman, 1998.
8. Huang H.-T. Exploring the Utility of a Video-Based Online EFL Discussion Forum / H.-T. Huang, S.-T. Hung // British Journal of Educational Technology : Blackwell Publishing. – 2013. – Vol. 44. – № 3. – P. 90–94.
9. Junco R. An Introduction to Technologies Commonly Used by College Students / R. Junco, G. Cole-Avent // New Directions for Student Services. – 2008. – № 124. – P. 3–17.
10. Researching, Producing, Presenting: Use of Technology for Global Advocacy in the Social Studies / B. Maguth, M. Yamaguchi, J. Elliott // Social Education. – 2010. – №74 (2). – P. 105–106.
11. Schmitt N. Instructed Second Language Vocabulary Learning / N. Schmitt // Language Teaching Research. – 2008. – № 12(3). – P. 329–363.
12. Yavuz F. Adaptation of KWL Charts to the Internet and the Use of Web Pages in English Language Teaching / F. Yavuz // Haziran. – 2012. – P. 403–411.

REFERENCES

1. Aydin S. Foreign Language Learners' Interactions with Their Teachers on Facebook / S. Aydin // System : An International Journal of Educational Technology and Applied Linguistics. – 2014. – № 42. – P. 155–163.
2. Birky I. Facebook: Maintaining Ethical Practice in the Cyberspace Age / I. Birky, W. Collins // Journal of College Student Psychotherapy. – 2011. – № 25 (3). – R. 193–203.
3. Dudeney G. How to Teach English with Technology / G. Dudeney, N. Hockly. – Longman : Harlow, 2007.
4. Edmodo. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://en.wikipedia.org/wiki/Edmodo>
5. Facebook. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Facebook>
6. Hall J., Walsh M. Teacher-Student Interaction and Language Learning / J. Hall, M. Walsh // Annual Review of Applied Linguistics. – 2002. – № 22 (1). – P. 186–203.
7. Harmer J. How to Teach English / J. Harmer. – Longman, 1998.
8. Huang H.-T. Exploring the Utility of a Video-Based Online EFL Discussion Forum / H.-T. Huang, S.-T. Hung // British Journal of Educational Technology : Blackwell Publishing. – 2013. – Vol. 44. – № 3. – R. 90–94.
9. Junco R. An Introduction to Technologies Commonly Used by College Students / R. Junco, G. Cole-Avent // New Directions for Student Services. – 2008. – № 124. – P. 3–17.
10. Researching, Producing, Presenting: Use of Technology for Global Advocacy in the Social Studies / B. Maguth, M. Yamaguchi, J. Elliott // Social Education. – 2010. – №74 (2). – R. 105–106.
11. Schmitt N. Instructed Second Language Vocabulary Learning / N. Schmitt // Language Teaching Research. – 2008. – № 12(3). – P. 329–363.
12. Yavuz F. Adaptation of KWL Charts to the Internet and the Use of Web Pages in English Language Teaching / F. Yavuz // Haziran. – 2012. – P. 403–411.

Статтю подано до редакції 26.02.2015 р.

Світлана КАСІЯНЦ,
старший викладач кафедри професійного англomовного навчання
Чорноморського державного університету імені Петра Могили
(Україна, Миколаїв) lanochka2@mail.ru

ШЛЯХИ МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ В УНІВЕРСИТЕТІ

Стаття присвячена проблемі формування мотиваційних чинників студентів в університеті, що є невід'ємною частиною їх самоосвітньої компетентності. Виділено основні шляхи розвитку мотивації майбутніх економістів до організації самоосвітньої діяльності.

Ключові слова: самоосвітня діяльність, професійна підготовка економістів, мотивація, інтерактивні методи навчання.

Лит. 7.

Svitlana KASIIANTS,
senior lecturer of Professional English Training Department
Chornomorsk Petro Mohyla State University
(Ukraine, Nikolaev) lanochka2@mail.ru

WAYS OF FUTURE ECONOMISTS' MOTIVATION TO ORGANIZING SELF-EDUCATIONAL ACTIVITY IN THE PROFESSIONAL TRAINING PROCESS AT UNIVERSITY

The article is devoted to the formation of students' motivational factors problem at university, which is an integral part of their self-educational competence. The future economists motivating basic ways to organizing self-educational activity are distinguished.

Key words: self-educational competence, economists professional training, motivation, interactive teaching methods.

Ref. 7.

Светлана КАСИЯНЦ,
старший преподаватель кафедры профессионального англоязычного обучения
Черноморского государственного университета имени Петра Могили
(Украина, Николаев) lanochka2@mail.ru

СПОСОБЫ МОТИВАЦИИ БУДУЩИХ ЭКОНОМИСТОВ К ОРГАНИЗАЦИИ САМООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ В УНИВЕРСИТЕТЕ

Статья посвящена проблеме формирования мотивационных факторов студентов в университете, что является неотъемлемой частью их самообразовательной компетентности. Выделены основные способы развития мотивации будущих экономистов к организации самообразовательной деятельности.

© Касіяни С. Шляхи мотивації майбутніх економістів до організації самоосвітньої діяльності у процесі професійної підготовки в університеті

Ключевые слова: самообразовательная деятельность, профессиональная подготовка экономистов, мотивация, интерактивные методы обучения.

Лит. 7.

Постановка проблеми. Специфіка навчання студентів економічного профілю характеризується стрімкими змінами у технології збору, обробки та аналізу економічної інформації. У зв'язку з цим основним завданням вищої економічної освіти є сприяння особистісно-професійному зростанню студентів через оволодіння інструментами саморозвитку, а саме методів спроможності підтримувати інтерес і потребу до постійного професійного самовдосконалення. Саморозвиток студентів розглядається як процес, де студент проявляє ініціативу і здатний визначати власні навчальні потреби, розуміє власні мотиваційні й емоційні механізми, а також обирати ефективні стратегії для досягнення освітніх цілей. Саме тому є актуальним аналіз шляхів мотивації спеціалістів економічного профілю до здійснення самоосвітньої діяльності.

Аналіз досліджень. Питання активізації самоосвітньої діяльності студентів різних напрямів підготовки досліджується у роботах таких науковців, як: Н. Воропай [1], І. Гоголевої [2], О. Зуєвої [3], О. Ножовник [5], С. Співаковської-Ванденберг [7]. Аналіз досліджень науковців, присвячених проблемі формування самоосвітньої компетентності фахівців різних напрямів підготовки, свідчить, що першочерговим завданням фахової підготовки спеціалістів є формування стійкої мотивації у професійному саморозвитку. Проте проблема формування мотиваційної складової самоосвітньої компетентності майбутніх економістів є недостатньо дослідженою, що викликає необхідність розгляду основних прийомів активізації самоосвітньої діяльності економістів у рамках навчального процесу в університеті.

Метою статті є визначення основних шляхів мотивації майбутніх економістів до організації пізнавально-пошукової діяльності в рамках професійної підготовки в університеті.

Завдання дослідження: вивчити стан досліджуваної проблеми у науково-методичній літературі; з'ясувати роль мотиваційної складової у процесі самоосвітньої діяльності студентів економічного профілю; розглянути шляхи активізації мотиваційної сфери студентів економічного профілю до організації самоосвітньої діяльності.

Виклад основного матеріалу. І. Гоголева [2, 153] та О. Зуєва [3, 102], розглядаючи методологічні основи формування мотивації студентів економічного профілю до самоосвітньої діяльності, зазначають, що мотиви і потреби виступають своєрідним індикатором, який дає змогу судити про ставлення майбутнього економіста до засвоєння економічної діяльності та професійно-особистісного розвитку або мобільності.

Мотиваційні вміння студентів економічного профілю формуються поступово у процесі фахової підготовки в університеті. Зокрема, під час навчання на першому курсі розвиваються вміння студентів оцінювати розвиток психологічних якостей, усвідомлювати мотиви самоосвітньої діяльності. На другому курсі економісти вдосконалюють цільові настанови професійно-особистісного саморозвитку. В ході навчального процесу на третьому курсі спеціалісти економічного профілю оволодівають вміннями користуватися ціннісними орієнтаціями у процесі самореалізації. Завершальним етапом є оволодіння студентами четвертого курсу вмінням змінювати власні мотиви відповідно до сфери діяльності, а також скеровувати інших членів команди.

У процесі формування мотиваційної сфери студентів як відправного моменту формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів доцільно спиратися на стадіальну модель мотиваційного процесу І. Іллїна [4, 95], яка складається з трьох ета-

пів, а саме: формування первинного стимулу, розвитку пошукової активності, вибору мети і формування намірів.

Перший етап, а саме *формування первинного стимулу*, характеризується аналізом економістами власних недоліків, що приводить до розуміння ними необхідності вдосконалювати власні знання. Основним стимулом у формуванні прагнення задовольняти власні пізнавальні потреби та інтереси є внутрішня суперечність між необхідністю вирішення певних задач або проблем, що виникають у студентів, і недостатністю наявних знань. У педагогіці існує значна кількість прийомів і способів стимулювання активної навчальної діяльності студентів, що виконують функцію привернення уваги до теми, викликають пізнавальний інтерес. Як зазначає С. Сисоєва [6, 84], основними методами стимулювання творчої активності студентів є використання цікавих аналогій; створення ситуацій емоційного переживання, несподіваності, новизни, «яскравої плями»; використання розвивальних ігор та методу відкриття. Розглядаючи процес стимулювання студентів економічного напрямку до здійснення самоосвітньої діяльності, слід виділити такі прийоми роботи, як: навчальні ігри, міні-тести, міні-кросворди, студентські конкурси, використання байок з тематики дисципліни, створення асоціативних малюнків на характеристику певного економічного терміну, економічний аукціон та організація тижнів спеціальності.

Розвиток першого елементу мотиваційного процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів відбувається під час вивчення дисциплін «Політична економія» та «Історія економіки та економічної думки», зокрема під час організації інсценізацій на теми: «Як залучити людей до праці?», «Невидима рука ринку», «*Історія економічної історії людства*». Такий вид роботи викликає зацікавлення майбутніх економістів у поповненні власних знань та стимулює їх до самостійного опрацювання інформації. У межах вивчення дисципліни «Історія економіки і економічної думки» при розгляді провідних ідей економістів минулого є доцільним використання ділової гри «Аналіз». Академічна група поділяється на прихильників і критиків економічних ідей. Конкретні ролі розподіляються між студентами: двоє студентів виступають у ролі експертів, інші – у ролі відомих економістів. Викладач як ведучий стежить за ходом проведення семінару, керує процесом дискусії з подальшим аналізом економічних ідей і підведенням підсумків. З метою формування даного елементу для майбутніх економістів організуються екскурсії на підприємства, фінансові установи, де під час спостереження за виробничим процесом, а також спілкування з керівниками та провідними фахівцями, студенти проводять аналіз та з'ясовують відповіді на питання «Чи володію я достатніми знаннями і вміннями для виконання даної професійної діяльності?», «Чи потрібні мені такі досягнення?», «Чи готовий я до активної діяльності для підвищення власного рівня розвитку?». Таким чином економісти усвідомлюють необхідність формування самоосвітньої компетентності.

Формування другого етапу мотиваційного процесу, а саме *розвиток пошукової активності*, здійснюється під час організації кейс-стаді «*Започаткуй власний бізнес*» з роботою над кейсом «*Розробка бізнес-плану власного підприємства*» в рамках дисципліни «Іноземна мова», що сприяє створенню позитивної мотивації до самоосвіти, можливості застосовувати набуті фахові знання у процесі вивчення англійської мови та фахових курсів. Для того, щоб заснувати власний бізнес, майбутні економісти мають розробити власний бізнес-план, провести ринкове дослідження, виділити сегменти ринку, провести промокампанію і створити рекламу. Завдання зорієнтоване на набуття студентами прийомів самостійної обробки інформації, самоорганізації навчальної ді-

яльності, здійснення самоконтролю й самооцінювання. При вивченні дисципліни «Університетська освіта» на першому курсі у форматі інтерактивного заняття можуть бути організовані такі заходи, як: круглий стіл на тему «*Чому я віддаю перевагу: самостійній роботі або аудиторній?*», міні-тренінг «*Професійні вміння, які визначають успішність самоосвітньої діяльності*», дебати «*Шляхи поліпшення моєї освіти*», модерація «*Якою я бачу свою майбутню професію?*», «*Роль самоосвіти у професійній діяльності економіста*». Дані форми роботи спрямовані на мотивування студентів економічного профілю у необхідності самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

Третя складова мотиваційного процесу, *вибір мети та формування намірів*, реалізуються через організацію психологічних тренінгів, що стимулюють формування самостійної професійної позиції майбутніх економістів. Основною метою адаптаційного тренінгу для студентів першого курсу, розрахованого на 18 навчальних годин, є розвиток вмінь самостійно конструювати план перспектив на майбутнє, формулювати особистісні і професійні плани. Програма адаптаційного тренінгу включає два блоки, такі як: інформаційно-мотиваційний і діагностичний. Перший інформаційний блок передбачає знайомство з особливостями організації навчального процесу, специфікою навчання на факультеті, дозволяє студентам ввійти у нове соціальне середовище. Діагностичний блок включає визначення мотиваційної структури особистості, виявлення ціннісних орієнтацій, емоційних особливостей особистості. Застосування експрес-діагностики у ході тренінгу дозволяє економістам отримати дані про себе, усвідомлювати і опрацювати отримані результати. З метою усвідомлення значущості обраної спеціальності студентам пропонується виконати такі завдання, як: «*Я-студент*» та «*Я-професіонал*» зі створенням власного образу та визначенням професійно важливих якостей, що дає можливість чітко уявити особливості власної професії. Виконуючи вправу «*Ідеальний професіонал*», фахівці економічного профілю виділяють і обговорюють якості та вміння, якими, на їх думку, володіють представники обраної професії, а також проводять порівняльний аналіз на відповідність власних якостей та вмінь щодо ідеальної моделі. Інформаційний блок включає знайомство економістів з особливостями організації позааудиторної роботи. Для самовизначення студентам пропонується вправа «*Список важливих справ*», виконання якої передбачає складання особистого плану індивідуального і професійного розвитку на п'ять років. Це дозволить майбутнім економістам визначити напрям роботи, в якому вони бажають реалізувати власні здібності, бажання і можливості. В результаті програма адаптаційного тренінгу дозволяє студентам оволодіти способами і прийомами організації навчальної і позанавчальної діяльності, усвідомити необхідні професійні і особистісні якості, скоригувати власні плани на період навчання в університеті.

Серед факторів, що сприяють активізації мотиваційних настанов студентів до здійснення самостійної роботи, слід виділити: розуміння корисності виконаної роботи (використання результатів роботи у професійній підготовці); участь студентів у творчій діяльності (олімпіади, конкурси); від першого курсу залучення студентів до дослідницької роботи через систему мікродосліджень та опрацювання дослідницьких методик; використання методів контролю знань, що дають стимул до суперництва (рейтинг, накопичення балів). Організація орієнтаційних зустрічей на першому курсі навчання налаштовує економістів на засвоєння професії і творчу реалізацію в межах професійної діяльності. Такі заходи є ефективним засобом формування знань про особливості професійної діяльності фахівців економічного профілю, сприяють активізації їх пізнавально-пошукової діяльності.

Висновки. Таким чином, основними шляхами мотивації майбутніх економістів до організації самоосвітньої діяльності є впровадження інтерактивних методів навчання, таких як: кейс-стаді, «круглі столи», ділові ігри, дебати. Оволодіння знаннями щодо організації самостійної наукової і дослідницької діяльності студентів, технологій активного навчання, прийомів інформаційного пошуку, методів самоконтролю відбувається у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу, а саме: «Психологія», «Філософія» та «Університетська освіта». Участь економістів у інсценізаціях, дискусіях, модерациях, організація тренінгів і орієнтаційних зустрічей з провідними представниками економічної галузі сприяють усвідомленню студентами необхідності здійснення процесу самодосконалення для ефективної професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Воропай Н. Формування самоосвітньої компетентності у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика проф. освіти / Н. Воропай. – Херсон, 2011. – 240 с.
2. Гоголева И. Развитие положительной мотивации учебной деятельности у студентов экономического вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / И. Гоголева. – Якутск, 2005. – 247 с.
3. Зуева О. Формирование мотивации самообразования у студентов в системе высшего профессионального образования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / О. Зуева. – Волгоград, 2004. – 192 с.
4. Іллін Є. Мотивація і мотиви / Є. Іллін // [переклад з рос. мови, передмова та примітки Т. В. Тадеєвої]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. – 512 с. – (Сходи психології).
5. Ножовнік О. Формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців з міжнародної економіки у процесі вивчення іноземних мов : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика проф. освіти / О. Ножовнік. – К., 2011. – 20 с.
6. Сисоева С. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. пос. / С. Сисоева; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – К. : ЕКМО, 2011. – 320 с.
7. Співаковська-Ванденберг Е. Формування самоосвітньої компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей засобами інформаційно-комунікаційних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія та методика проф. освіти / Є. Співаковська-Ванденберг. – Ялта, 2011. – 20 с.

REFERENCES

1. Voropaj N. Formuvannja samoosvitn'oi kompetentnosti u majbutnih uchiteliv pochatkovih klasiv zasobami informacijno-komunikacijnih tehnologij : dis... kand. ped. nauk : spec. 13.00.04 – teorija i metodika prof. osviti / N. Voropaj. – Herson, 2011. – 240 s.
2. Gogoleva I. Razvitie polozhitel'noj motivacii uchebnoj dejatel'nosti u studentov jekonomicheskogo vuza : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / I. Gogoleva. – Jakutsk, 2005. – 247 s.
3. Zueva O. Formirovanie motivacii samoobrazovanija u studentov v sisteme vysshego professional'nogo obrazovanija : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.08 / O. Zueva. – Volgograd, 2004. – 192 s.
4. Illin E. Motivacija i motivi / E. Illin // [pereklad z ros. movi, peredmovta ta primitki T. V. Tadeevoj]. – Ternopil' : Navchal'na kniga – Bogdan, 2013. – 512 s. – (Shodi psihologii).
5. Nozhovnik O. Formuvannja samoosvitn'oi kompetencii majbutnih fahivciv z mizhnarodnoi ekonomiki u procesi vivchennja inozemnih mov : avtoref. dis. ... kand. ped. nauk : spec. 13.00.04 – teorija i metodika prof. osviti / O. Nozhovnik. – K., 2011. – 20 s.
6. Sisoeva S. Interaktivni tehnologii navchannja doroslih : navch.-metod. pos. / S. Sisoeva; NAPN Ukraini, In-t pedagogichnoi osviti i osviti doroslih. – K. : EKMO, 2011. – 320 s.
7. Spivakovs'ka-Vandenberg E. Formuvannja samoosvitn'oi kompetentnosti majbutnih uchiteliv humanitarnih special'nostej zasobami informacijno-komunikacijnih tehnologij : avtoref. dis. ... kand. ped. nauk : spec. 13.00.04 – teorija ta metodika prof. osviti / E. Spivakovs'ka-Vandenberg. – Jalta, 2011. – 20 s.

Статтю подано до редакції 25.02.2015 р.

Світлана ЛУЦІВ,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін
та методики їх викладання у початковій школі
Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка
(Україна, Дрогобич) slutsiw@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ВІРШІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У статті вивчено особливості використання дидактичних віршів на уроках української мови у початкових класах; проаналізовано сучасні підходи до вивчення мовних тем через віршовані вправи; визначено завдання дидактичних віршів; доведено, що використання дидактичних віршів у початкових класах сприяє розвитку уяви та творчого мислення молодших школярів.

Ключові слова: початкова школа, молодший школяр, дидактичний вірш, засоби навчання.

Літ. 7.

Svitlana LUTSIW,

Ph.D. in Education, Associate Professor of Philological Disciplines
and Primary Schools Teaching Methods Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) slutsiw@mail.ru

DIDACTIC POEMS FEATURES IN UKRAINIAN LESSONS AT PRIMARY SCHOOL

Didactic poems using features in Ukrainian lessons at primary school are studied in the article; current approaches to the language subjects study through poetic exercise are analysed; didactic poems task is defined; it is proved that the didactic poetry use in elementary school promotes juniors imagination and creative thinking.

Key words: elementary school, junior school student, a didactic poem, learning tools.

Ref. 7.

Светлана ЛУЦІВ,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры филологических дисциплин
и методики их преподавания в начальной школе
Дрогобычский государственный педагогический университет им. Ивана Франко
(Украина, Дрогобыч) slutsiw@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДИДАКТИЧЕСКИХ СТИХОВ НА УРОКАХ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

В статье изучены особенности использования дидактических стихов на уроках украинского языка в начальных классах; проанализированы современные подходы к изучению языковых тем через стихотворные упражнения; определены задачи дидактических стихов; доказано, что использование дидактических стихов в начальных классах способствует развитию воображения и творческого мышления младших школьников.

© Луців С. Особливості використання дидактичних віршів на уроках української мови у початкових класах

Ключевые слова: *язык, начальная школа, младший школьник, дидактический стихотворение, средства обучения.*

Лит. 7.

Постановка проблеми. Перехід до гуманістичної педагогіки, спрямованої на розвиток і саморозвиток особистості, від простого засвоєння інформації до розвитку свідомого мислення передбачає формування у молодших школярів високого рівня мовленнєвих умінь, що співвідносяться з різними видами діяльності – слухання і розуміння, говоріння, читання і письма. Навчаючи дітей рідної мови, необхідно пам'ятати, що уроки мають бути цікавими, викликати в учнів інтерес до вивчення мовних явищ, формувати бажання глибше пізнавати їх. Важливо на кожному уроці створювати ситуації для живого мовленнєвого спілкування, збагачуючи чуттєво-емоційний досвід молодшого школяра. Серед ефективних засобів під час вивчення окремих мовних тем виділяють дидактичні вірші. Адже з поетичної мови починається усвідомлення дитиною самої себе, спілкування й пізнання навколишнього світу.

Молодший шкільний вік – це найвідповідальніший момент у сприйманні мовного матеріалу. Це період формування твердих практичних умінь і навичок, бо, як стверджують провідні методисти, те, що запам'яталося в молодшому шкільному віці, ніколи не забувається [7, 121]. Особливе місце у процесі навчання молодших школярів займають дидактичні вірші. Саме вони активізують увагу дітей, поживляють навчальний процес, сприяють духовному зростанню дітей.

Аналіз досліджень. У практиці початкової школи дидактичні вірші розглядають як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів, дієвий інструмент вчителя, який дозволяє зробити процес навчання захопливим, цікавим. Цій проблемі приділяється увага психологів і педагогів, серед них Н. Бібік, В. Паламарчук, О. Савченко, С. Рубінштейн Г. Шамова, Г. Щукіна та ін.

Дидактичні вірші для дітей пишуть такі педагоги, як Л. Лужецька, А. Свашенко, Д. Білоус, О. Кононенко, Н. Красоткіна, Б. Пилат, Т. Блащук, В. Тименко та ін. Поети вважають, що їхні дидактичні вірші вчителі можуть використовувати як на етапі формування знань, так і на етапі формування умінь і навичок на уроках рідної мови у початкових класах.

Мета статті полягає у тому, щоб вивчити особливості використання дидактичних віршів на уроках української мови у початкових класах.

Виклад основного матеріалу. В умовах реформування сучасної освіти мовленнєвий розвиток молодших школярів набуває особливого значення. Навчити дитину говорити, вільно висловлювати свої думки – основне завдання вчителя. Адже відомо: чим вищий мовленнєвий розвиток дитини, чим багатше й образніше її мовлення, тим легше їй оволодівати знаннями з усіх предметів, які вивчаються згідно з програмою у початкових класах.

Провідні педагоги і методисти вже довели, що найважливішими у навчанні є словесні методи. «Слово допомагає глибше відчутти найтонші відтінки краси, а краса ніби зміцнює у свідомості емоційне забарвлення слова, доносить до розуму і серця його мелодію і аромат», – писав видатний педагог В. Сухомлинський [1, 35]. Саме слово навчає, виховує, підносить людину на таку висоту, на якій не може перебувати жодна інша жива істота. Виховує і навчає не тільки проза, а й поезія. Із самого малечку у словах рідної мови людина відкриває для себе великий і чарівний світ життя.

Досвід педагогів підказує, що молодші школярі краще і швидше засвоюють навчальний матеріал з мови, якщо в канву уроку вплітати віршовані вправи, в яких закладене

виучуване правило. Це своєрідна гра, гра цікава і захоплива, з елементами творчості й пошуку. Вивчення мовних тем через віршовані вправи активізує увагу учнів, вносить поживлення, захоплює красою рідного слова.

Завдання, які містяться у вірші чи які пропонує сам учитель, будять емоції, змушують задуматись над змістом прочитаного, сприяють повнішому і швидшому засвоєнню навчального матеріалу. Звичайно, не треба захоплюватися такими віршами і не можна до цього зводити весь мовний матеріал. У підручниках з української мови є правила, і перед ознайомленням з ними учні проводять спостереження над мовним матеріалом. А правила – це своєрідні висновки, узагальнення. Вірші допоможуть осмислити це правило. Учні люблять і швидко заучують такі віршовані правила. І це дає можливість проводити додаткові мовні спостереження, що охоплюють виявлення синонімів, антонімів, прямого і переносного значення слів, виявлення слів за походженням і т. д. А все це сприяє планомірному і всебічному засвоєнню лексики, прискорює розвиток мови учнів.

Вивчення мовних тем через віршовані вправи активізує увагу учнів, вносить поживлення у навчальний процес. Завдання, які містяться у вірші чи які пропонує вчитель, змушують учнів задуматися над змістом прочитаного, сприяють повнішому засвоєнню навчального матеріалу.

Так, вивчаючи тему «Дзвінки і глухі приголосні», можна запропонувати учням такий вірш автора Т. Блашук:

*Ти, друже, хочеш знати,
Як слово написати?
Тут треба міркувати
І слово так зміняти.
Щоб поруч із дзвінками,
А також із глухими
Сусідонька була.
Вгадали хто вона?
Ну так і є! подружка голосна [6, 14].*

У цьому вірші закладене дуже важливе правило, вивчивши і зрозумівши яке, учні навчаться правильно писати слова на зразок *нігті, кігті, легко, боротьба*.

А ось Леся Богданівна Лужецька пропонує свій варіант вірша для вивчення дзвінких приголосних:

*... Кігті, нігті, вогко, легко,
Дьогтю, вогкий і легкий –
Буква ге в словах оцих
Позначає звук глухий.
Інші звуки всі дзвінки
Не оглушуйте ніколи,
Вимовляйте їх завжди
Дзвінко – за законом мови! [5, 43].*

Під час вивчення м'якого знака учням можна запропонувати дидактичний вірш такого змісту:

*Не забудьте ви про мене.
В алфавіті я в потребі.
Хоч я буква, а не звук, та я завжди тут як тут.
Ну, яка ж Волинь без мене,
Чи скажімо, осінь, лебідь?*

*Львів і лось, альбом і вість,
Батько, сіль, дідусь і гість...*

Б. Пилат [6, 10].

Вивчаючи правило на основі наведеного дидактичного вірша молодші школярі дізнаються про те, що м'який знак – це буква, але не звук, і служить він для пом'якшення приголосних звуків. Учні засвоюють, що м'який знак пишеться і в середині, і в кінці слів.

Можна використати ще й такий дидактичний вірш:

*Є у слові м'який знак –
Красивіше воно так:
Ніжно, лагідно, ласкаво,
І пестливо, і цікаво:
– О ріднесенький мій краю,
Українонька безкрая.
Неньку, батеньку, миленькі,
І хатинонька тепленька [6, 10].*

Під час вивчення теми «Уживання апострофа» можна використати уривок з вірша Н. Красоткіної:

*Я у полум'ї, в сузір'ї,
В пам'яті і у сім'ї,
В надвечір'ї, у міжгір'ї,
В п'єсі, в м'яті,
В п'ятниці, в м'ячі, у пір'ї,
В черв'ячку і у в'юні.
В п'явці, в'язі, у подвір'ї,
В п'ятці добре теж мені! [6, 9].*

Вивчаючи правила і відповідні вірші, учні дізнаються, що апостроф – це графічний знак, який використовується для передачі роздільної вимови. Про це пише Д. Білоус:

*Я такий же, як знак розділовий,
І відомий шкільній дітворі.
Та в словах української мови
Я пишуся не внизу, а вгорі.
Спробуй лиш написати ім'я –
Зразу стану потрібний і я [6, 9].*

Напевно, немає такої мовної теми, до вивчення якої у початкових класах не можна було б знайти дидактичного вірша. Для учнів початкових класів дуже важливою є тема «Ненаголошені голосні [е] та [и]». Опрацьовуючи її, учні мали б навчитися правильно вимовляти слова з ненаголошеними голосними [е] та [и], записувати їх, уміти перевірити написання таких слів. І тут не допомогу приходить вірш В. Тименка:

*Діти. Сумнів є у мене:
Е чи И живе в селі?
Чи зелений, чи зилений?
На землі, чи на зимлі?
Сяє наголос веселий,
Ніби сонечко ясне.
В зелені, на землях, в селях,
Що під наголосом? Е! [6, 14].*

Четвертокласники знайомляться з відмінюванням іменників, дізнаються, що вони мають сім відмінків. Однак, як показує досвід педагогів, ця тема дається учням складно. Тому тут на допомогу може прийти вірш Д. Білоуса:

*Називний питає хто ти? що ти?
Хоче він про наслідки роботи
і про тебе чути лиш похвали,
щоб тебе як приклад називали!
Родовий доскіпує свого –
Хоче знати він: кого? чого?
І про тебе знає, якого роду,
що не має роду переводу [9].*

Учні мають вивчити і зрозуміти правила, які є в підручниках з української мови. Саме дидактичні вірші і можуть осмислити ті чи ті правила. Такі вірші можна використовувати і під час лексикологічних понять. Учні початкових класів вивчають антоніми, синоніми; частини мови – повнозначні, службові.

Так, наприклад, під час ознайомлення учнів з темою «Антоніми» можна використати такий вірш:

*Є у мене менший брат.
Все у мене з ним не в лад:
Він білявий, я – чорнявий.
Я меткий. А брат мій млявий,
Я високий і тонкий,
Брат товстенький і низький [6, 14].*

Завдання учнів – відшукати у вірші слова-антоніми, пояснити, чому ці слова вступають в антонімічні відношення.

Вивчаючи дієслово, учні можуть попрацювати над віршем Л. Лужецької:

*Дієслово – слово діє:
Ходить, робить, носить, сіє.
Слово плаче і радіє,
Усміхається і мріє.
Дієслово – слово діє:
Вірить, любить і жаліє;
Не злословить, не лукавить,
Серця ближнього не ранив.
Дієслово – слово діє:
Народилось і зоріє,
Розвивається і квітне,
Слово любе, слово рідне [5, 75].*

У 4 класі учні вперше знайомляться з числівником. Дуже важливо навчити молодших школярів правильно відмінювати цю частину мови, поєднувати числівники з іменниками. Доречним тут буде використання дидактичного вірша Л. Лужецької:

*Від п'яти до десяти
Так відмінюємо ми:
Називний – це, звісно, п'ять.
Тут нема про що писати.
Родовий – п'яти, п'ятьох.
В формах правильно обох.*

А давальний – це п'яти,

Може бути і п'ятьом.

І, звичайно, раді ми

Завжди формам цим обом... [5, 71].

Важливо звернути увагу на те, що, добираючи дидактичні вірші, вчитель має дбати про те, щоб вони мали певний виховний зміст. Правило, закладене у вірші, має бути чітко сформульоване і доступне для учнів відповідного віку. Використовувати дидактичні вірші на уроках української мови у початкових класах треба вміло і в міру.

Висновки. Отже, до використання дидактичних віршів підходити треба творчо і зі знанням справи. Найважливішим має бути те, щоб учні отримували задоволення від вивчення рідної мови. Ми вважаємо, що дидактичні вірші допомагають учням оволодівати культурою слова. Вправи з використанням дидактичних віршів у початкових класах сприяють розвитку уяви та творчого мислення молодших школярів, вчать свідомо ставитись до слова, доречно і влучно вживати його у різних мовленнєвих ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонєць М. Гуманізм педагогічних нововведень В.О. Сухомлинського / М. Антонєць // Початкова школа. – 1997. – №9. – С. 35–38.
2. Ващенко В. Вже прокинувся? Стрибай (Вірші для формування фонетичних звуковимовних та орфоепічних умінь) / В. Ващенко, Н. Пritуляк // Початкова школа. – 2003. – № 4. – С. 9–10.
3. Домарецька М. Щоб мова наша солов'їна вивчалась, шанувалась, розвивалась. Віршовані правила при вивченні рідної мови / М. Домарецька // Розкажіть онуку. – 1999. – № 1. – С. 54–56.
4. Коваль Г. Методика викладання української мови : навч. посібник / Г. Коваль, Н. Деркач, М. Наумчук. – Тернопіль : Астон, 2008. – 287 с.
5. Лужецька Л. Вивчайте, діти, рідну мову! : навч. пос. [для вчит. та уч. початк. кл.] / Л. Лужецька. – Дрогобич : Посвіт, 2007. – 118 с.
6. Лужецька Л. Поетичне слово на уроках рідної мови / Л. Лужецька, М. Проць, В. Мірчук. – Дрогобич : Вимір, 1998. – 50 с.
7. Наумчук М. Сучасний урок у початковій школі (Методика і технологія навчання) / М. Наумчук. – Тернопіль : Астон, 2009. – Видання третє. – 352 с.

REFERENCES

1. Antonec' M. Gumanizim pedagogichnih novovveden' V.O. Suhomlins'kogo / M. Antonec' // Pochatkova shkola. – 1997. – №9. – S. 35–38.
2. Vashhenko V. Vzhe prokinusya? Stribaj (Virshi dlja formuvannja fonetichnih zvukovimovnih ta orfoepichnih umin') / V. Vashhenko, N. Prituljak // Pochatkova shkola. – 2003. – № 4. – S. 9–10.
3. Domarec'ka M. Shhob mova nasha solov'ina vivchalas', shanuvalas', rozvivalas'. Virshovani pravila pri vivchenni ridnoi movi / M. Domarec'ka // Rozkazhit' onuku. – 1999. – № 1. – S. 54–56.
4. Koval' G. Metodika vikladannja ukrains'koi movi : navch. posibnik / G. Koval', N. Derkach, M. Naumchuk. – Ternopil' : Aston, 2008. – 287 s.
5. Luzhec'ka L. Vivchajte, diti, ridnu movu! : navch. pos. [dlja vchit. ta uch. pochatk. kl.] / L. Luzhec'ka. – Drogobich : Posvit, 2007. – 118 s.
6. Luzhec'ka L. Poetichne slovo na urokah ridnoi movi / L. Luzhec'ka, M. Proc', V. Mirchuk. – Drogobich : Vimir, 1998. – 50 s.
7. Naumchuk M. Suchasnij urok u pochatkovij shkoli (Metodika i tehnologija navchannja) / M. Naumchuk. – Ternopil' : Aston, 2009. – Vidannja trete. – 352 s.

Статтю подано до редакції 17.02.2015 р.

Наталія МУЛЯР,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри культурології та українознавства
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) natalya.mulyar.81@mail.ru*

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ СІМЕЙНИХ ТРАДИЦІЙ НА УРОКАХ «Я У СВІТІ» ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито традиції українського родинного спілкування. Проаналізовано методичні особливості вивчення сімейних традицій у змістовій лінії «Людина серед людей».

Ключові слова: урок, сім'я, родина, батьки, традиція, спілкування, методика.

Лит. 9.

Natalya Mulyar,

*Ph.D. in Education, Associate Professor of Cultural and Ukrainelearning Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) natalya.mulyar.81@mail.ru*

THE FAMILY TRADITIONS STUDY FEATURES ON THE LESSONS «I AM IN THE WORLD» IN ELEMENTARY SCHOOL

The Ukrainian family communication traditions are revealed in the article. The methodological features of the family traditions study in the content line «People among people» are analyzed.

Key words: lesson, family, parents, tradition, communication, methodology.

Ref. 9.

Наталія МУЛЯР,

*кандидат педагогических наук, доцент кафедры культурологии и украиноведения
Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана
Франка
(Украина, Дрогобыч) natalya.mulyar.81@mail.ru*

ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ СЕМЕЙНЫХ ТРАДИЦИЙ НА УРОКАХ «Я В МИРЕ» НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

В статье раскрыты традиции украинского семейного общения. Проанализированы методические особенности изучения семейных традиций в содержательной линии «Человек среди людей».

Ключевые слова: урок, семья, семья, родители, традиция, общения, методика.

Лит. 9.

Постановка проблеми та аналіз дослідження. Сім'я була і залишається складним соціокультурним явищем, яке у сучасних умовах, однак, є досліджене і вивчене недостатньо для того, щоб дати відповіді на складні питання: як відповідально і результативно виконувати свої функції та завдання. У життєдіяльності сім'ї відображені практично всі аспекти людського життя і діяльності. В умовах сьогодення сім'я не втратила своїх позицій щодо відтворення і продовження роду, виховання дітей, турботи про ста-

© Муляр Н. Особливості вивчення сімейних традицій на уроках «Я у світі» початкової школи

рих і німецьких, забезпечення духовного комфорту своїх членів, а її цінності визнаються найважливішими у житті чи не кожної людини.

Виховання людини сучасного суспільства з високим рівнем загальної культури та високими моральними ідеалами немислиме поза сім'єю і родиною. Саме сім'я покликана бути осередком формування у дітей основ загальнолюдської моралі та передачі їм сімейних традицій.

Необхідність підвищення виховного потенціалу сім'ї зумовлене тим, що вона, як соціальний інститут, відповідальна за весь комплекс відтворення людини, вона є для дитини тією мікромоделлю суспільства, через яку засвоюється духовна культура особистості, що формується протягом століть, нагромаджуючи та удосконалюючи існуючий суспільний досвід і пристосовуючи його до певних конкретних суспільно-історичних обставин.

Вагоме місце у висвітленні інституту сім'ї займають праці педагогів, істориків та етнографів, зокрема: Л. Артюха, М. Грушевського, В. Горленка, В. Дмитровського, О. Кравця, В. Наулка, А. Пономарьова, Р. Чмелика, К. Фортунатова та ін. Дослідниками висвітлено характерні риси сімейного побуту українців; визначено особливості та специфічні риси різних типів сімей; здійснено аналіз функцій української сім'ї та її структури; простежена еволюція української сім'ї та вплив на неї соціально-економічних, політичних, національних та релігійних чинників.

Активно працюють над вивченням механізмів сімейного інституту, дають важливі конкретні рекомендації щодо побудови процесу родинно-сімейного виховання сучасні українські педагоги та психологи – Г. Авдіянець, Т. Алексеєнко, М. Боришевський, О. Вишневський, О. Докуніна, К. Журба, Г. Кришталь, Д. Луцик, Т. Руденко, І. Сіданіч, О. Сухомлинська та ін.

Отже, з огляду на вище сказане, вивчення й аналіз історичних традицій сімейного виховання видається цілком доречним і доцільним. У ланці початкової освіти важливе місце займає освітня галузь «Суспільствознавство», мета якої – особистісний розвиток учня, формування його соціальної і громадянської компетентностей шляхом засвоєння різних видів соціального досвіду, що складається із загальнолюдських, загальнокультурних та національних цінностей, соціальних норм, громадянської активності, прийнятої в суспільстві поведінки, толерантного ставлення до відмінностей культур, традицій і різних думок. Мета освітньої галузі «Суспільствознавство» реалізується навчальним предметом «Я у світі».

Мета статті – розкрити особливості вивчення сімейних традицій як елемента духовної культури українців у навчально-виховному процесі початкової школи у контексті освоєння учнями курсу «Я у світі».

Виклад основного матеріалу. Надзвичайно важливим у вивченні особливостей традицій сімейного виховання займає змістове наповнення курсу «Я у світі», який забезпечує: формування в учнів уявлень про історію свого роду, сім'ї; оволодіння знаннями складу сім'ї; основних обов'язків; культури взаємин членів родини; шанобливого ставлення до старших та інших членів сім'ї; розуміння значення понять дружельюбності, милосердя, поступливості, наполегливості, відповідальності; володіння культурою спілкування тощо.

Першими вихователями дитини є батьки. Від того, як вони ставляться до своєї дитини, чого навчають і як виховують, залежить, чи гармонійно відбуватиметься розвиток особистості, чи ефективним буде суспільне виховання. Народний досвід чітко вказує, коли має починатися виховання дитини: «Тоді учи, як поперек на лаві лежить, а як по-

здуж ляже, не навчиш», «Коли дитину не навчили в пелюшках, то не навчите в подушках» [6, 4].

Використовувати народний досвід у вихованні дітей рекомендуємо через основні напрями, зокрема: введення життєздатних народних звичаїв, традицій у процес родинного спілкування; залучення батьків до вивчення і використання у родинному спілкуванні кращих зразків мовленнєвої взаємодії з дітьми: українських колискових пісень, забавлянок, примовлянь, зразків мовленнєвого етикету. До традиційного родинного мовленнєвого етикету входило шанобливе звертання до своїх батьків, родичів на Ви, наприклад: «Мамо, купіть мені книжку», «Бабусю, Ви казали...». Звертання до батьків були лагідними, пестливими виражали дитячу любов і шану: «Батечку мій любий», «Матусю, рідненька!». Існувало ласкаво-шанобливе звертання до кожного члена родини: матінко, нене, татку, неню, бабусю, дідусю [8, 64].

Доброчинність і ввічливість у спілкуванні прищеплювалися дитині разом із різноманітними словесними вітаннями, які традиційно в українському мовленнєвому етикеті є побажанням добра, здоров'я, виражають приязнь, лагідне ставлення до співрозмовника: доброго дня, доброго здоров'я, добридень, здорові були, доброго вечора у вашій хаті, здоровенькі були, будьте здорові, добраніч.

Пошана до батьків виявлялась і в повазі до батьківського слова. І маленькі, і дорослі завжди поспішали заручитися добрим словом своїх батьків перед початком важливої справи, рушаючи в дорогу. Для цього діти зверталися до своїх батьків із проханням: «Тату, мамо! Благословіть у дорогу!» А батьки відповідали: «Ми благословляємо, і хай Бог тебе благословить» [8, 90].

Використання кращих зразків українських сімейних традицій на уроках «Я у світі» під час вивчення тематичного блоку «Людина серед людей» у 3 – 4 х класах дозволяє формувати зміст наукових понять українознавчого та культурологічного плану у свідомості кожного учня на базі конструктивної взаємодії інформації, що надходить від учителя, зі змістом, який притаманний учневі у момент його засвоєння. З особливостями родинного виховання українців учні розпочинають своє ознайомлення з 3-го класу. Зокрема, з'ясовують значення понять «рід», «родина», «рідня»; вчать скласти родинне дерево, складають словничок на основі вивчених понять. Вивчений матеріал за тематичним блоком «Людина серед людей» дасть змогу учням: сформулювати уявлення про рідню, рід; взаємні обов'язки батьків і дітей; шанобливе ставлення до старших; піклування про старих і немічних, хворих членів сім'ї; наводити приклади позитивних вчинків, які схвалюються в сім'ї, і тих, що можуть засмучувати рідних; приклади переваг працелюбства над неробством; дружніх взаємин, злагоди в сім'ї; встановлювати найпростіші зв'язки між: результатами праці і ставленням до своїх обов'язків у сім'ї; виявляти інтерес до свого родоvodu, збереження сімейних традицій, реліквій свого роду, турботливого ставлення до членів своєї родини.

Опрацьовуючи з учнями матеріал змістової лінії «Людина серед людей» вчителів у нагоді стануть зразки народної мудрості, дидактичні вправи, проблемні ситуації, завдання і запитання. Наприклад, зразки народної мудрості: «Нема у світі цвіту кращого за маківочки, нема ж і роду ріднішого від матіночки», «Материн гнів, як весняний сніг: рясно випаде, та скоро розтане», «На сонці тепло, а біля матері добре», «У дитини заболить пальчик, а в мами – серце», «Дитина плаче, а матері боляче», «Шануй батька і ненюку, то буде тобі скрізь гладенько» [1, 56]. Дидактичні вправи: намалюйте своїх маму, тата, найрідніших людей (за малюнками можна визначити взаємостосунки у родині та ставлення дитини до дорослих і дорослих до дитини); розкажи, якою є твоя

мама (тато, дідусь, бабуся); назви ласкаві слова, якими ти звертаєшся до мами та інших членів родини.

Роль традицій у розвитку людства можна порівняти з роллю пам'яті у розвитку окремої людини. Основна функція пам'яті полягає у збереженні набутого досвіду. Отже, це функція консервативна. Проте, коли б людина не володіла пам'яттю, коли б вона не зберігала попередніх вражень, уявлень і думок, вона не тільки не рухалась би вперед, а взагалі не могла б існувати, бо тільки попередній досвід дає їй змогу з успіхом пристосуватись до умов життя і боротись за своє існування. Коріння української родини сягає сивої давнини, адже сім'я з її побутом, тобто загальним укладом життя, сукупністю виховних звичаїв і традицій, складалася упродовж багатьох століть і зміцнювалася в ході історичного розвитку людства.

В українській родині завжди панував *культ гостинності*. У селах і досі живе звичай «шапкування» (зайшов у хату – скинь шапку, посміхнись, привітайся: «Здрастуйте, у вашій хаті на хліб-сіль багатий») [1, 148]. Ця традиція виховувала моральні чесноти – повагу, ввічливість, доброзичливість.

Родина була тим соціальним осередком, де кожен її член мав певні обов'язки перед іншими членами родини і громадою, тому *родинно-трудова традиція* завжди допомагала розвивати у дітях моральні якості (відвертість, єдність слова і діла тощо), формували світоглядну свідомість та ціннісні орієнтації. Традиції спільної систематичної праці привчали до відповідального ставлення і поваги до роботи, старанності, самодисципліни, наполегливості, комунікабельності, виховували дбайливого господаря. Трудова свята – традиційна форма передачі від старших поколінь молодшому соціального досвіду та духовних цінностей, моральних норм і принципів. Вони розкривали красу і значення праці, возвеличували її, оновлювали духовну і фізичну силу кожного члена родини, виховували у дітей зацікавленість справами батьків, усвідомлення значущості своєї праці, стимулювали соціальну активність дитини.

Здоров'я є не лише запорукою матеріального благополуччя, а й джерелом життєрадісного настрою і краси, добрих стосунків з людьми. Тому *родинно-оздоровчі традиції* зумовлювали систему поведінки членів родини, а це: раціональне харчування, творча активність, формували готовність зміцнювати фізичне й моральне здоров'я, зокрема такі риси, як гуманізм, порядність, витримку, людяність. Традиція приготування національних страв забезпечувала працездатність і розвиток фізичних якостей членів родини. Основним принципом цих традицій були: помірність, збалансованість, різноманітність, висока біологічна повноцінність їжі, режим. Традиції практичності одягу виховували почуття невибагливості, охайності, зручності, стриманої краси.

Родинно-мистецькі традиції (музичні, образотворчі, декоративно-ужиткові) відображають естетичний колорит побуту, доброзичливе ставлення до людей, уміння виготовляти вироби; вони передають з минулого у майбутнє усталені століттями форми, ідеї, образи, теми, формують кодекс народної етики й естетики. Музичні традиції є особливою формою засвоєння навколишньої дійсності, найпотемнішого і найтоншого стану душі. Вони завжди підтримували бадьорість духу й національну свідомість, розвивали емоційну культуру.

Родинно-побутові традиції зумовлювали поведінку людей у повсякденному житті. Родильні звичаї та обряди унормовували поведінку породіллі, виховували повагу до роду, пошану до батька, матері, людяність, делікатність, безкорисливість, доброту, привчали до дбайливого ставлення й догляду за дитиною. Весільні звичаї та обряди вихову-

вали лицарське ставлення до дівчини, справедливість, вірність, благородство, гордість, що підкреслювалося християнськими нормами дотримання чистоти у взаєминах. Поховальна обрядовість виховувала культ предків, почуття пошани до своїх пращурів, їхніх справ, заповітів, а також співчуття, співпереживання, шляхетність, відданість отчій землі, вказувала на безперервність родових традицій.

Традиції спорядження житла містили знання про особливості й символіку розташування речей хатнього побуту, жилих і господарських приміщень (наприклад, стіл символізував єдність і спільність інтересів у родині, поріг – захист від недругів, піч – тепло отчого дому) та виховували риси охайності, хазяйновитості, працьовитості. Добрий дух рідного дому, тепло домашньої атмосфери – джерело щасливої долі, успішно-го виховання дітей [2, 15].

Декоративно-ужиткові традиції сприяли розвитку свідомого ставлення до праці і творчості, вдосконалювали і зберігали навички, методи, стиль роботи, формували естетичну культуру особистості.

Характеризуючи *родинно-громадські традиції*, варто зазначити, що батьки і діди глибоко розуміли і реалізовували силу, вигідність, авторитет колективних форм організації та їх методів виховного впливу на дітей. Зокрема, *традиції добросусідства* виховували людяність, доброту, співчуття, повагу до односельців, взаємодопомогу, взаємовиручку («Без брата проживеш, а без сусіда – ні» [1, 148]. Парубочі й дівочі громади були своєрідною школою морального виховання молоді (вони опікувалися сирітськими родинями, привчали молодших до прапрудіівських чеснот, доглядали могили). Вулиця, досвітки, вечорниці не тільки обнародували суспільні відносини, а й дисциплінували, зобов'язували заручатись гарною славою про себе.

Висновки. Родинне виховання – це перевірений віками досвід національного виховання дітей у сім'ї. Воно є могутнім джерелом формування світогляду, національного духу, високої моральності, трудової підготовки, громадянського змушніння, глибоких людських почуттів, любові до матері і батька, бабусі і дідуся, роду і народу, пошани рідної мови, історії, культури.

Важливим у справі виховання підростаючого покоління, на наш погляд, є залучення школи до співпраці з сім'єю. У системі відносин «вчитель-батьки-учні» вчитель заручається об'єктивною необхідністю, самими умовами здійснення педагогічного процесу. Ця система відносин може існувати і функціонувати навіть без безпосереднього контакту її учасників, бо їх зв'язує учень як об'єкт взаємного впливу. Об'єктивна потреба співпраці вчителя і батьків учнів диктується єдністю цілей і завдань навчання і виховання. Відносини в системі «вчитель – батьки – учні» є важливим педагогічним чинником, що істотно впливає на формування особистості молодшого школяра.

Уроки курсу «Я у світі» з проблем традицій родинного виховання сприяють засвоєнню моральних цінностей, ідеалів, культурних традицій, етичних норм взаємин між близькими людьми і в суспільному оточенні, вихованню культури поведінки (правдивості, справедливості, гідності, честі, людяності, здатності виявляти турботу про молодших, милосердя до слабких і людей похилого віку); залученню дітей до чарівного світу знань (вивчення народних казок, пісень, прислів'їв, приказок, дум, лічилок тощо); забезпеченню духовної єдності поколінь (збереженню родинних традицій, сімейних реліквій, вивченню родоводу); прилученню дітей до народних традицій, звичаїв, обрядів, виховання у них національної свідомості і самосвідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абетка чеснот української дитини. Практико-орієнтований збірник методичних матеріалів / [авт.-упор. Л. Калуська]. – Тернопіль : Мандрівець, 2007. – 136 с.
2. Болтарович З. Традиції сімейного виховання / З. Болтарович // НТЕ. – 1993. – № 2. – С. 15–24.
3. Заглада Н. Побут селянської дитини (матеріали до монографії с. Старосілля) / Н. Заглада. – К., 1929. – 180 с.
4. Стельмахович М. Новітні перспективи сімейного виховання / М. Стельмахович // Рідна школа, 1998. – № 7-8. – С. 23–25.
5. Стельмахович М. Сім'я і родинне виховання в Україні з найдавніших часів до XIX ст. / М. Стельмахович // Поч. школа – 1992. – № 3 – С. 16.
6. Стельмахович М. Українська родинна етнопедagogіка / М. Стельмахович // Початкова школа. – 1995. – № 8 – С. 4.
7. Чмелик Р. Мала українська селянська сім'я другої половини XIX – початку XX ст. (структура і функції) : [монографія] / Р. Чмелик. – Львів, 1999. – 143 с.
8. Яценко Т. Історичне коріння українського народного виховання / Т. Яценко // Українська література в загальноосвітній школі, 2001. – № 3. – С. 148–155.
9. Яценко Т. Родинне виховання на засадах народної педагогіки / Т. Яценко // Педагогіка і психологія, 1997. – № 2. – С. 88–94.

REFERENCES

1. Abetka chesnot ukrains'koi ditini. Praktiko-orientovaniy zbirnik metodichnih materialiv / [avt.-upor. L. Kalus'ka]. – Ternopil' : Mandrivec', 2007. – 136 s.
2. Boltarovich Z. Tradicii simejnogo vihovannja / Z. Boltarovich // NTE. – 1993. – № 2. – S. 15–24.
3. Zaglada N. Pobut seljans'koi ditini (materiali do monografii s. Starosillja) / N. Zaglada. – K., 1929. – 180 s.
4. Stel'mahovich M. Novitni perspektivi simejnogo vihovannja / M. Stel'mahovich // Ridna shkola, 1998. – № 7-8. – S. 23–25.
5. Stel'mahovich M. Sim'ja i rodinne vihovannja v Ukraini z najdavnishih chasiv do XIX st. / M. Stel'mahovich // Poch. shkola – 1992. – № 3 – S. 16.
6. Stel'mahovich M. Ukrains'ka rodinna etnopedagogika / M. Stel'mahovich // Pochatkova shkola. – 1995. – № 8 – S. 4.
7. Chmelik R. Mala ukrains'ka seljans'ka sim'ja drugoi polovini XIX – pochatku XX st. (struktura i funkcii) : [monografija] / R. Chmelik. – L'viv, 1999. – 143 s.
8. Jacenko T. Istorичne korinnja ukrains'kogo narodnogo vihovannja / T. Jacenko // Ukrains'ka literatura v zagal'noosvitnij shkoli, 2001. – № 3. – S. 148–155.
9. Jacenko T. Rodinne vihovannja na zasadah narodnoi pedagogiki / T. Jacenko // Pedagogika i psihologija, 1997. – № 2. – S. 88–94.

Стаття подано до редакції 24.02.2015 р.

Лідія ОРЛОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук, викладач кафедри германських і романських мов
Київського національного лінгвістичного університету
(Україна, Київ) lidia.orl@ukr.net

ВИМОГИ ДО ВПРАВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В УСНОМУ МОВЛЕННІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ

Стаття присвячена розгляду вимог до вправ щодо формування граматичної компетенції в усному мовленні у майбутніх учителів, застосування яких викладачами вищих мовних закладів освіти сприятиме ефективному впровадженню розробленої методики.

Ключові слова: усномовленнєва граматична компетенція, граматична структура, підсистема вправ.

Лит. 7.

Lidiya ORLOVSKA,
Ph.D. in Education, Lecturer of Germanic and Romance Languages Department
Kyiv National Linguistic University (Ukraine, Kyiv) lidia.orl@ukr.net

REQUIREMENTS FOR FORMING GRAMMAR COMPETENCE EXERCISES IN ORAL SPEECH OF FUTURE TEACHERS IN ENGLISH AS THE SECOND LANGUAGE

The article deals with the requirements for exercises concerning the English grammar competence formation in oral speech on integrated studies principles.

Key words: Grammar competence, Grammar structure, subsystem of exercises.

Ref. 9.

Лидия ОРЛОВСКАЯ,
кандидат педагогических наук, преподаватель кафедры германских и романских
языков Киевского национального лингвистического университета
(Украина, Киев) lidia.orl@ukr.net

ТРЕБОВАНИЯ К УПРАЖНЕНИЯМ ОТНОСИТЕЛЬНО ФОРМИРОВАНИЯ УСТНОРЕЧЕВОЙ ГРАММАТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК ВТОРОГО ИНОСТРАННОГО

Статья посвящена рассмотрению методических рекомендаций относительно формирования устноречевой грамматической компетенции у будущих учителей английского языка как второго иностранного.

Ключевые слова: устноречевая грамматическая компетенция, грамматическая структура, подсистема упражнений.

Лит. 7.

© Орловська Л. Вимоги до вправ для формування граматичної компетенції в усному мовленні у майбутніх учителів англійської мови як другої іноземної

Постановка проблеми. Створення систем вправ для формування іншомовної комунікативної компетенції є однією з актуальних у практичному відношенні та складних у теоретичному плані проблем. Актуальність проблеми полягає у тому, що від її вирішення багато в чому залежить ефективність навчання іноземних мов. Її складність зумовлена тим, що система вправ має відбивати, по суті, всі аспекти технології навчання, що стосуються як оперативної сторони процесу оволодіння мовним матеріалом і видами мовленнєвої діяльності (методів, прийомів, засобів, форм навчального процесу), так і його мотиваційної сторони, за умови відсутності мовного середовища та природної потреби користуватися іноземною мовою як засобом спілкування.

Аналіз досліджень. Розробці граматичних систем і комплексів вправ приділялась значна увага у методиці навчання іноземних мов. З останніх робіт на увагу заслуговують дослідження: М. Рябих, який розробив систему вправ для формування іншомовних граматичних навичок із врахуванням індивідуальних характеристик студентів [4]; Т. Стеченко, що створила систему вправ та завдань для формування професійно орієнтованої англійської граматичної компетенції у майбутніх учителів [5]; О. Вовк, яка запропонувала підсистему вправ для формування англійської граматичної компетенції у майбутніх учителів в умовах інтенсивного навчання [1].

Розробляючи підсистему вправ для формування усномовленнєвої граматичної компетенції у майбутніх учителів англійської мови як другої іноземної, ми базувалися на досягненнях науковців та врахуванні сучасних підходів і стратегій у навчанні іноземної мови.

Отже, **метою статті** є розгляд питань, безпосередньо пов'язаних із цією проблемою: чинники, які зумовлюють специфіку підсистеми вправ для формування усномовленнєвої граматичної компетенції англійської мови як другої іноземної; групи, типи і види вправ, які доцільно використовувати для формування усномовленнєвої граматичної компетенції.

Виклад основного матеріалу. Аналіз поняття «система вправ» у різних авторів [2; 3] дозволив зробити висновок про відсутність принципових розходжень у точках зору. Отже, вслід за С. Шатіловим, під системою вправ ми розуміємо таку сукупність необхідних типів, видів і різновидів вправ, що виконуються у такій послідовності і в такій кількості, які враховують закономірності формування навичок та вмій у різних видах мовленнєвої діяльності у їх взаємодії і забезпечують максимально високий рівень оволодіння іноземною мовою у заданих умовах [7]. Підсистема вправ для формування усномовленнєвої граматичної компетенції англійської мови як другої іноземної є складовою частиною системи вправ навчання усного мовлення іноземної мови, що є сукупністю необхідних груп та видів вправ, спрямованих на оволодіння навичками і вміннями розуміння і вживання граматичної структури в усному мовленні. Остання входить складником у загальну систему вправ навчання іноземної мови.

Специфіка підсистеми вправ для формування усномовленнєвої граматичної компетенції англійської мови як другої іноземної зумовлюється вимогами до вправ, пов'язаних із закономірностями процесів навчання і вивчення мов, а також умовами, в яких вони відбуваються.

По-перше, на другому році навчання англійської мови студенти володіють достатньо високим рівнем граматичної компетенції як у рідній, так і в першій іноземній мові. Отже, підсистема вправ для формування усномовленнєвої граматичної компетенції повинна забезпечувати актуалізацію та активне залучення попереднього лінгвістичного

досвіду студентів у першій іноземній мові та в рідній мові, що сприяє швидшому оволодінню граматичною структурою та особливостями її функціонування. Так, при утворенні граматичної структури англійської мови студенти, природно, спираються на аналогічні структури у першій іноземній (іспанській) та рідній мовах, які можуть спричинити або позитивний перенос або інтерференцію. Порівняння виучуваних граматичних структур англійської мови з граматичними структурами іспанської та української мов дозволить посилити позитивний перенос та зменшити інтерференцію, оскільки це зумовлюється обсягом знань суттєвих ознак граматичних структур, які порівнюються, їх подібностей та розбіжностей, що свідчить про усвідомленість граматичних структур, а не автоматичний перенос навичок з першої іноземної мови у другу. Наприклад, при оволодінні граматичними структурами англійської мови, подібними до граматичних структур рідної та іспанської мов (can + Infinitive, вмюю / можу + інфінітив, saber / poder + Infinitivo; must / have to + Infinitive, повинен / необхідно + інфінітив, tener que + Infinitivo), слід наголосити на їх схожості, що спричиняє позитивний перенос. Оволодіваючи граматичними структурами англійської мови, відмінними від граматичних структур рідної та іспанської мови (may / might / could (not) + Indefinite Infinitive; could / may / might (not) + Perfect Infinitive; can't / mustn't + Indefinite Infinitive; must + Indefinite / Continuous / Perfect Infinitive; Can / Could + S + Indefinite / Continuous / Perfect / Perfect Continuous Infinitive?; can't / couldn't + Perfect / Perfect Continuous Infinitive; may + Continuous Infinitive, що виражають припущення, впевненість, можливість, сумнів), необхідно зосередити увагу на розбіжностях та організувати вправлення на запобігання помилок.

По-друге, підсистема вправ повинна базуватися на використанні вже засвоєних стратегій вивчення мови завдяки набутому досвідові під час навчання рідної та першої іноземної мови: самостійне виведення студентами правил вживання та утворення граматичних структур; візуалізація граматичних правил; використання граматичних довідників; систематизація вивченого граматичного матеріалу; зіставлення виучуваних граматичних структур з граматичними структурами першої іноземної мови та української мови для подолання інтерференції; побудова висловлювань за аналогією зі зразком мовлення; перехід до самостійного виконання мовленнєвих дій; самоконтроль та самокорекція виконаної діяльності.

По-третє, вивчення іноземної мови на педагогічних факультетах орієнтоване на майбутню професійну діяльність студентів як учителів іноземної мови, а отже, має місце взаємопов'язане формування комунікативної і професійної компетенцій. Це спонукає до відбору певного обсягу професійно-методичних умінь для формування на другому році навчання другої іноземної мови та розробки спеціальних вправ у межах підсистеми вправ.

До професійно-методичних умінь ми віднесли вміння, пов'язані з реалізацією конструктивно-планувальних, організаторських та комунікативно-навчальних функцій учителя іноземної мови: чітко і ясно формулювати граматичне правило, користуючись граматичною термінологією іноземною мовою; фонетично правильно демонструвати мовленнєві зразки, що містять виучувану граматичну структуру; добирати навчальний текстовий та наочний матеріал до вправ; готувати роздавальний матеріал; укладати граматичні таблиці, що ілюструють утворення чи вживання граматичної структури; розробляти навчальну бесіду з використанням граматичної структури; укладати вправи на запобігання граматичних помилок, пов'язаних з інтерференцією рідної мови; проводити певні граматичні вправи; чути і коректувати граматичні помилки в усному

мовленні; помічати і виправляти граматичні помилки у письмовому мовленні за ключем; визначати типові граматичні помилки у письмових роботах; коректно використовувати вирази класного вжитку у методичних ситуаціях при поясненні граматичних правил, стимулюванні учнів до виконання навчальних дій, виправленні помилок.

Завдяки професіоналізації навчання іноземної мови студенти до третього року навчання вже оволодівають певними професійно-методичними вміннями на заняттях з першої іноземної мови, але, беручи до уваги їхній недостатній мовленнєвий досвід у вивченні другої іноземної мови, вважаємо цілком достатнім обсяг перелічених вище первинних професійно-методичних умінь у студентів другого року навчання другої іноземної мови.

По-четверте, враховуючи принцип інтегрованого навчання мовних аспектів при домінантній ролі граматичного аспекту, вправи мають бути спрямовані не на дискретне, а на взаємопов'язане засвоєння цих аспектів. Це означає, що, з одного боку, у граматичних вправах повинні опрацьовуватися всі форми виучуваної граматичної структури у мовленнєвих зразках як з точки зору їх фонетичних, так і лексичних особливостей. Важливо, що лексична наповненість мовленнєвих зразків, що включає нову граматичну структуру, повинна бути обмежена вже вивченими лексичними одиницями. Це забезпечує посиленість вправлення завдяки використанню вже відомих студентам лексичних одиниць. При цьому не повинна втрачатися новизна вправлення. Вона може забезпечуватися варіюванням ситуацій за рахунок включення у них нових комунікативних намірів.

По-п'яте, підсистема вправ для формування усномовленнєвої граматичної компетенції англійської мови як другої іноземної на засадах інтегрованого навчання повинна враховувати особливості реалізації загальнодидактичних принципів у процесі інтегрованого навчання іноземної мови, а саме принципів наступності, систематичності та послідовності.

З принципів наступності, систематичності та послідовності навчання впливає нагальність раціонального упорядкування граматичного матеріалу, його поділу на певні частини та ступеневого, послідовного оволодіння цим матеріалом. При послідовній організації навчального процесу обов'язковим є постійне систематичне повернення до цілого, що забезпечує засвоєння окремого та цілого у їх взаємозв'язку.

Стосовно процесуального боку формування усномовленнєвої граматичної компетенції, зазначені принципи відбиваються, головним чином, у специфічній підсистемі вправ, що є логічно упорядкованими групами вправ, що призначені для (1) оволодіння окремими блоками граматичного матеріалу та для (2) цілісного, системного його застосування. Зв'язки між групами вправ у системі визначаються ієрархічною підпорядкованістю перших другим. У цьому випадку йдеться про концентричну організацію навчального процесу, що передбачає наявність двох типів концентрів: підпорядкованого та узагальнюючого. Кількість підпорядкованих концентрів залежить від кількості блоків, у які об'єднані граматичні структури для формування рецептивних і репродуктивних навичок. Узагальнюючий концентр підготовлений підпорядкованими йому концентрами, він забезпечує синтез визначеного для засвоєння граматичного матеріалу і використання його на більш творчому рівні. Наприклад, при формуванні усномовленнєвої граматичної компетенції граматичний матеріал «Modal verbs» може бути упорядкований у чотири блоки за функціональною приналежністю, що входять у чотири підпорядковані концентри. Граматичні структури кожного окремого блоку підлягають опрацюванню у тренувальних рецептивних та репродуктивних вправах.

Потім вони синтезуються в узагальнюючий концентр і засвоюються у продуктивних вправах.

По-шосте, підсистема вправ повинна передбачати формування соціокультурної компетенції, яка пов'язана з необхідністю вивчення світу носіїв мови, їхньої культури, способу життя, національного характеру, менталітету, оскільки реальне мовлення значною мірою визначається знанням соціального та культурного життя [6, 28–29]. При формуванні усномовленневої граматичної компетенції англійської мови як другої іноземної важливим є урахування не лише культурних особливостей носіїв другої іноземної мови, але й першої іноземної мови та своєї культури. Поглиблення знань двох іноземних культур та опора на національну культуру тих, хто навчається, буде сприяти глибшому й більш усвідомленому засвоєнню навчального матеріалу і приведе до повноцінного розвитку та виховання особистості на межі кількох культур.

Ознайомлення студентів з новими соціокультурними знаннями здійснюється викладачем за допомогою коментаря та прикладів вживання граматичних структур у різних мовах. Формуванню соціокультурних навичок та вмій сприяє вправління в їх використанні в ситуаціях спілкування. Наприклад, при передачі прохання або дозволу в англійській мові найчастіше вживаються питальні речення з модальними структурами, що надає їм відтінку ввічливості. Е.г. *Could you bring me a book, please? Would you mind opening the window? Do you mind if I leave the lesson earlier? May I come in?* Для української мови більш характерне використання наказового способу або питального речення: *Дай мені свою ручку, будь-ласка. Ти не даси мені свій телефон? Можеш дати книгу почитати? ніж питальних речень: Ви не можете мені допомогти? Ви не підкажете, як доїхати до автовокзалу? В іспанській мові в цьому випадку може вживатися модальне дієслово *poder*: *¿Puedes llevarme contigo a la universidad?* Можеш підвезти мене до університету?, питальні речення, які не містять модального дієслова: *¿Que te parece si te llamo?* Ти не проти, якщо я зателефоную? *¿Te llamo?* Я зателефоную тобі? *Permítame que te llame.* Дозволь мені зателефонувати. *¿Me dejas que te llame?* Дозволиш мені зателефонувати?; за допомогою умовного способу: *¿Me podrías llevar materiales para Maria a la oficina?* Ти можеш завезти матеріали для Марії в офіс? Не завезеш матеріали для Марії в офіс? *¿Me esperarías un poco?* Почекаєш мене декілька хвилин? Можеш почекати на мене декілька хвилин?*

Висновки. Вищевикладене дає змогу виокремити вимоги до вправ, які зумовлюють специфіку підсистеми вправ, що розробляються: наявність у студентів попереднього лінгвістичного досвіду у рідній та першій іноземній мові, що може здійснювати позитивний чи негативний вплив на вивчення другої іноземної мови; сформованість стратегій вивчення мови як результат набутого досвіду при навчанні першої іноземної та рідної мов; необхідність формування професійно-методичних умінь в учителя іноземної мови, що впливає з важливості професіоналізації освіти та інтеграції навчання мовних аспектів при домінантній ролі граматичного аспекту на лексичному рівні, вирішальному для формування граматичної компетенції; урахуванням особливостей реалізації загальнодидактичних і методичних принципів у процесі інтегрованого навчання іноземної мови, що зумовлюють його перебіг; нагальністю опори на знання культур носіїв першої і другої іноземних мов та національної культури.

Виявлені вимоги слугують теоретичним підґрунтям для адекватного виконання поставлених завдань – створення підсистеми вправ. Це питання буде розглядатися у наступних наукових працях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вовк О. Формування англомовної граматичної компетенції у майбутніх учителів в умовах інтенсивного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / О. Вовк. – К., 2008. – 335 с.
2. Гез Н. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н. Гез // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 2. – С. 31–36.
3. Реутов Н. Методика обучения языковому материалу немецкого языка как второго иностранного на базе английского на начальном этапе (в аспекте говорения) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Н. Реутов. – К., 1986. – 222 с.
4. Рябих М. Методика навчання студентів мовних спеціальностей форм способу та часу англійського дієслова : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / М. Рябих. – Харків : ХНУ, 2003. – 189 с.
5. Стеченко Т. Формування професійно орієнтованої англомовної граматичної компетенції майбутніх філологів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Т. Стеченко. – К., 2004. – 200 с.
6. Тер-Минасова С. Язык и межкультурная коммуникация : учеб. пособие / С. Тер-Минасова. – М. : Слово / Slovo, 2000. – 264 с.
7. Шатилов С. Методика обучения немецкому языку в средней школе : учеб. пос. [для пед. ин-тов по спец № 2103 «Иностр. яз.»] / С. Шатилов. – М. : Просвещение, 1986. – 2-е изд. – 221 [1] с.

REFERENCES

1. Vovk O. Formuvannya anglomovnoi gramatichnoi kompetencii u majbutnih uchiteliv v umovah intensivnogo navchannja : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 / O. Vovk. – K., 2008. – 335 s.
2. Gez N. Formirovanie kommunikativnoj kompetencii kak ob#ekt zarubezhnyh metodicheskikh issledovanij / N. Gez // Inostrannye jazyki v shkole. – 1985. – № 2. – S. 31–36.
3. Reutov N. Metodika obuchenija jazykovomu materialu nemeckogo jazyka kak vtorogo inostrannogo na baze anglijskogo na nachal'nom jetape (v aspekte govorenija) : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 / N. Reutov. – K., 1986. – 222 s.
4. Rjabih M. Metodika navchannja studentiv movnih special'nostej form sposobu ta chasu anglijs'kogo dieslova : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 / M. Rjabih. – Harkiv : HNU, 2003. – 189 s.
5. Stechenko T. Formuvannya profesijno orientovanoi anglomovnoi gramatichnoi kompetencii majbutnih filologiv : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 / T. Stechenko. – K., 2004. – 200 s.
6. Ter-Minasova S. Jazyk i mezhkul'turnaja kommunikacija : ucheb. posobie / S. Ter-Minasova. – M. : Slovo / Slovo, 2000. – 264 s.
7. Shatilov S. Metodika obuchenija nemeckomu jazyku v srednej shkole : ucheb. pos. [dlja ped. in-tov po spec № 2103 «Inostr. jaz.»] / S. Shatilov. – M. : Prosveshhenie, 1986. – 2-e izd. – 221 [1] s.

Стаття подано до редакції 13.02.2015 р.

Мирослав ПАГУТА,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики трудового і професійного навчання та декоративно-ужиткового мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) miroslav06@rambler.ru

Оксана ЧУБИК,

вчитель навчально-виховного комплексу «Загальноосвітній навчальний заклад I–II ст. дошкільний навчальний заклад» ім. Дмитра Петрини с. Торгановичі (Старосамбірський р-н.) (Україна, Старий Самбір) r.chubyk@gmail.com

Микола ДЕМКО,

студент Інституту фізики, математики, економіки та інноваційних технологій, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) mykolademko.133@gmail.com

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ УЧНЯМИ ПТНЗ ТЕМИ: «МІКРОПРОЦЕСОРНА СИСТЕМА СТАБІЛІЗАЦІЇ РУХУ АВТОМОБІЛЯ»

У статті розглянуто теоретико-методичні аспекти вивчення учнями ПТНЗ теми «Мікропроцесорна система стабілізації руху автомобіля». Наведені основні критерії, якими потрібно керуватися при виборі методів навчання, а також умови, які необхідні для реалізації індивідуальної траєкторії розвитку особистості учня ПТНЗ у процесі вивчення мікропроцесорної системи стабілізації руху автомобіля.

Ключові слова: мікропроцесорна система стабілізації руху автомобіля, ESP, підготовка автослюсарів.

Літ. 11.

Myroslav PAHUTA,

Ph.D. in Education, Associate Professor of Labor and Vocational Education Methods and Arts and Crafts Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) miroslav06@rambler.ru

Oxana CHUBYK,

teacher of Dmytro Petryna educational complex «Comprehensive educational institution I-II l. preschool educational institution» Torhanovychi vilage (Starosambirsky district.) (Ukraine, Staryj Sambir) r.chubyk@gmail.com

Mykola DEMKO,

student of the Physics, Mathematics, Economics and Innovative Technologies Institute Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) mykolademko.133@gmail.com

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS STUDYING BY STUDENTS PTI TOPICS: «MICROPROCESSOR SYSTEM OF VEHICLE STABILIZATION»

The theoretical and methodological aspects of studying topic «Microprocessor system of the vehicle stabilization» by professional technological institution students are described in the article. The basic

© Пагута М., Чубик О., Демко М. Теоретико-методичні аспекти вивчення учнями птнз теми: «Мікропроцесорна система стабілізації руху автомобіля»

criteria that should guide the teaching methods choice and the conditions, that necessary for individual trajectories realization of PTI student personality in the microprocessor system of vehicle stabilization study are analysed.

Key words: microprocessor system of vehicle stabilization, ESP, repair car masters preparation.

Ref. 11.

Мирослав ПАГУТА,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры методики трудового и профессионального обучения и декоративно-прикладного искусства Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) miroslav06@rambler.ru

Оксана ЧУБЫК,

учитель учебно-воспитательного комплекса «Общеобразовательное учебное заведение I-II ст. дошкольное учебное заведение» им. Дмитрия Петриши с. Торгановичи (Старосамборский р-н.) (Украина, Старый Самбор) r.chubuk@gmail.com

Николай ДЕМКО,

студент Института физики, математики, экономики и инновационных технологий, Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) mykolademko.133@gmail.com

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ УЧЕНИКАМИ ПТУЗ ТЕМЫ: «МИКРОПРОЦЕССОРНАЯ СИСТЕМА СТАБИЛИЗАЦИИ ДВИЖЕНИЯ АВТОМОБИЛЯ»

В статье рассмотрены теоретико-методические аспекты изучения учениками ПТУЗ темы «Микропроцессорная система стабилизации движения автомобиля». Приведены основные критерии, которыми нужно руководствоваться при выборе методов обучения, а также условия, которые необходимы для реализации индивидуальной траектории развития личности ученика в процессе изучения микропроцессорной системы стабилизации движения автомобиля.

Ключевые слова: микропроцессорная система стабилизации движения автомобиля, ESP, подготовка автослесарей.

Лит. 11.

Постановка проблеми. Сучасна автомобілебудівна галузь не стоїть на місці, з кожним днем не тільки збільшується загальна кількість автотранспорту, а й відбувається його модернізація та вдосконалення, додаються нові конструктивні елементи та системи. Однією з таких, відносно нових, систем сучасного автомобіля є мікропроцесорна система стабілізації руху.

Мікропроцесорна система стабілізації руху автомобіля, або як її ще називають система курсової стійкості, або система динамічної стабілізації, призначена для збереження стійкості та керованості автомобіля у будь-яких дорожніх ситуаціях. Необхідно зазначити, що з 2011 року оснащення системою стабілізації руху нових автомобілів є обов'язковим в США, Канаді та країнах Євросоюзу [1, 97].

На даний час мікропроцесорні системи стабілізації руху стають невід'ємними складовими сучасних автомобілів. Проте термін служби системи, її надійність та довговічність значною мірою залежить від підготовленості працівників, що її обслуговують. Тому сучасний автослесар у повній мірі повинен володіти знаннями та уміннями, необхідними для технічного обслуговування, діагностики та ремонту сучасного автомобіля, в тому числі й мікропроцесорних систем стабілізації руху автомобіля. І отримати ці

знання він повинен у процесі професійної підготовки в закладах професійно-технічної освіти.

Разом з тим, постійне ускладнення конструкції автомобіля зумовлює появу певних труднощів у системі професійно-технічної підготовки майбутніх автослюсарів, адже час на їх підготовку залишається незмінним, а обсяг професійно зорієнтованих знань, умінь та навичок з кожним днем зростає.

Тому перед викладачами, які здійснюють підготовку автослюсарів, стоїть надзвичайно важливе завдання – оптимального підбору методики навчання, яка б дозволила за відносно короткий час сформувати у майбутніх автослюсарів систему професійно-важливих знань, умінь та навичок, у тому числі з теми «Мікропроцесорна система стабілізації руху автомобіля», що є достатньо непростим завданням, враховуючи важливість та складність конструкції.

Аналіз досліджень. Питанням дослідження методики підготовки майбутніх автослюсарів у закладах професійно-технічної освіти приділяють увагу ряд науковців, серед яких можна виділити праці Н. Ничкало, В. Васенка, В. Лозовецької, О. Турубари. Проте постійне ускладнення конструкції автомобіля та підвищення вимог до рівня професійної підготовки майбутніх автослюсарів потребує пошуку нових підходів до оптимізації навчально-виховного процесу.

Метою статті є аналіз теоретико-методичних аспектів вивчення учнями ПТНЗ теми «Мікропроцесорна система стабілізації руху автомобіля».

Виклад основного матеріалу. Ефективність професійної підготовки майбутніх автослюсарів у закладах професійно-технічної освіти залежить від дуже багатьох чинників: матеріально-технічного забезпечення, рівня кваліфікації педагогів, рівня підготовленості та професійної вмотивованості учнів, дидактичних принципів, реалізовуваних форм та методів навчання тощо.

Матеріально-технічне забезпечення відіграє надзвичайно важливу роль в ефективності професійного навчання майбутніх автослюсарів, адже їх підготовка потребує формування професійно важливих умінь та навичок, які можливо здобути лише у практичній діяльності на реальних об'єктах праці, у навчальних майстернях та лабораторіях. Тому при вивченні теми «Мікропроцесорна система стабілізації руху автомобіля» бажана наявність стенду зі змонтованою системою, на якій можна буде показати і пояснити як принцип роботи, так і будову цієї системи. Проте, хоча мікропроцесорні системи стабілізації руху автомобіля з кожним днем набувають все більшого поширення та популярності, наявність навчального і навчально-методичного забезпечення з теми є дуже обмеженим. Отже, педагогу необхідно більше уваги приділити поясненню учням принципу роботи і будови мікропроцесорних систем стабілізації руху автомобіля.

Учням необхідно пояснити, що мікропроцесорна система стабілізації руху автомобіля відноситься до надзвичайно важливих систем, яка сприяє безпеці руху та допомагає водію утримувати автомобіль в межах заданої ним траєкторії руху при різноманітних режимах руху (розгоні, гальмуванні, в тому числі й екстремому, руху по прямій та в поворотах).

Учні повинні розуміти принцип дії та загальну будову системи, знати, що для ефективності роботи мікропроцесорна система стабілізації руху автомобіля повинна поєднувати в собі вхідні датчики, блок керування та гідравлічний блок в якості виконавчого пристрою. Вхідні датчики фіксують конкретні параметри автомобіля і перетворюють їх в електричні сигнали. З допомогою датчиків система динамічної стабілізації оцінює

дії водія та параметри руху автомобіля і видає відповідні керуючі сигнали на виконавчі пристрої [10].

Викладач повинен пояснити майбутнім автослюсарям, що в оцінці дій водія та параметрів руху автомобіля мікропроцесорна система стабілізації руху автомобіля використовує такі основні датчики та параметри: кут повороту рульового колеса, тиск у гальмівній системі, перемикач стоп-сигналу, частота обертання коліс, поздовжнє та поперечне прискорення, кутова швидкість автомобіля [1, 90]. Блок керування такої системи приймає сигнали від датчиків і здійснює керуючі впливи на виконавчі пристрої підконтрольних їй систем активної безпеки руху автомобіля: впускні і випускні клапани системи ABS; перемикаючі клапани високого тиску ASR; контрольні лампи системи, системи ABS, гальмівної системи [1, 120].

Учні повинні знати, що на даний час чимало фірм та автовиробників розробляють та впроваджують свої мікропроцесорні системи стабілізації руху автомобіля. Проте найбільш поширеною та функціональною з-поміж усіх мікропроцесорних систем стабілізації руху автомобіля на сьогодні є система, яка отримала назву Electronic Stability Programme (ESP) компанії Bosch. Саме вона нині встановлюється на більшості сучасних автомобілів, а в сегменті дорогих автомобілів ця система де-факто стала обов'язковим базовим стандартом.

Система курсової стійкості ESP є системою активної безпеки руху високого рівня і поєднує в собі антиблокувальну систему гальм (ABS), систему розподілу гальмівних зусиль (EBD), електронне блокування диференціала (EDS), антипробуксовуючу систему (ASR). Завдяки цьому система ESP здатна контролювати не тільки поздовжню динаміку руху автомобіля (подібно ABS), але і поперечну. Для цього вона оснащується датчиками швидкості повороту навколо вертикальної осі і датчиками визначення поперечної складової прискорення для оцінки фактичної поведінки автомобіля, а також датчиком кута повороту для визначення намірів водія. І якщо існують відмінності у намірах водія і поведінці автомобіля, наприклад, якщо автомобіль починає здійснювати недостатній або надлишковий поворот, тоді система ESP вносить зміни у динаміку руху автомобіля за допомогою автоматичного пригальмовування окремих коліс [3, 78].

Дана система є найбільш складною з усіх її подібних тому, що керує роботою антиблокувальної, антипрогальмувальної системи (ASR) та контролює тягу і керування дросельною заслінкою (ETC). Блок електронного керування використовує інформацію від датчиків, які відстежують роботу двигуна і трансмісії, швидкість обертання кожного з коліс, тиск у гальмівній системі, кут повороту керма, поперечне прискорення, обчислюється необхідне гальмівне зусилля для кожного колеса, після чого виконавчі механізми отримують відповідні команди [8].

Головний контролер ESP – це два мікропроцесори, кожен з яких має по 56 Кб пам'яті. Система дозволяє зчитувати і обробляти покази, що видаються датчиками швидкості обертання коліс з інтервалом у 20-мілісекунд. Процесор ESP пов'язаний з блоком електронного керування двигуном, що дозволяє коригувати потужність і оботи роти колінчастого вала [9].

Наявність подібної системи дозволяє уникнути, зокрема, виникнення заносу в повороті або при об'їзді раптової перешкоди, а також допомагає водіям при їзді на слизьких покриттях [3, 98].

У більшості сучасних автомобілів на даний час впроваджуються системи стабілізації руху другого покоління ESP II, головною рисою якої є інтеграція з активним рульовим керуванням – системою ESAS (Electric Steer Assisted Steering – керування з

електричним підруленням). Друге покоління систем сімейства Bosch ESP отримало назву ESP®plus, почало використовуватися у стандартній комплектації автомобілів представницького класу з середини 2005 року. Технологічну основу ESP®plus становить система керування гальмуванням восьмого покоління, що випускається серійно з 2002 року. При цьому інженери Bosch суттєво оновили ряд компонентів, у тому числі блок керування, відповідальний за робочі алгоритми системи [4].

Функція Brake Disc Wiping, закладена в ESP®plus, активується під час дощу: періодично приводячи колодки у легкий контакт з дисками, вона дозволяє досягти максимальної ефективності гальмівної системи у випадку раптового різкого гальмування. ESP®plus також оснащена функцією допомоги водієві при русі в щільному потоці, що забезпечує автоматичне гальмування аж до повної зупинки. У поєднанні з адаптивним круїз-контролем це істотно полегшує водіння в умовах перевантаження транспортної мережі, що є надзвичайно важливим при їзді в сучасних мегаполісах [7, 123].

На ефективність оволодіння учнями ПТНЗ темою «Мікропроцесорна система стабілізації руху автомобіля» великий вплив має кваліфікованість педагога, адже в умовах недостатнього технічного та навчально-методичного забезпечення теми велике навантаження лягає саме на плечі викладача, починаючи від пошуку навчальної інформації і закінчуючи її систематизацією та структуризацією у відповідності до дидактичної мети, завдань та обраної методики навчання учнів.

Так, при плануванні процесу навчання з теми «Мікропроцесорна система стабілізації руху автомобіля» викладач повинен здійснити такі операції:

1. Визначити завдання вивчення теми шляхом ознайомлення з програмою та методичними вказівками з теми (завдання формування знань, умінь, навичок, прийомів навчально-пізнавальної діяльності тощо).

2. Ознайомитися зі змістом навчального матеріалу та виокремити основні наукові та виховні ідеї, поняття, закони, вміння, навички тощо, які повинні бути засвоєні учнями у відповідності з поставленими завданнями.

3. Обґрунтувати логіку розкриття теми у відповідності із закономірностями засвоєння знань, принципами систематичності, послідовності, зв'язку навчання з життям, теорії з практикою, науковості, а також визначити, на якому етапі розкриття теми і які саме види уроків потрібні, а які питання можна буде перенести на самостійне вивчення.

4. Конкретизувати кількість та послідовність усіх видів занять з теми, у відповідності з відведеною навчальною програмою кількістю годин на її вивчення.

5. Визначити тематику кожного заняття, сформулювати основні завдання, сукупність яких повинна забезпечити рішення загального комплексу завдань для вивчення теми.

6. Конкретизувати завдання кожного заняття на основі вивчення особистостей учнів.

7. Дібрати найбільш раціональний зміст навчання на даному рівні і виділити у ньому головне, суттєве.

8. Обрати оптимальне поєднання методів та засобів навчання для реалізації змісту заняття та намічених навчально-виховних завдань.

9. Обрати форми організації навчальної роботи учнів.

10. Визначити оптимальний темп навчальної діяльності учнів.

11. На завершення вчителю необхідно визначити зміст та методи виконання домашнього завдання для учнів.

Поряд із кваліфікацією педагогів важливу роль для ефективності професійного навчання учнів при вивченні ними теми «Мікропроцесорна система стабілізації руху автомобіля» відіграють методи навчання.

Методи навчання – це упорядковані способи діяльності вчителя й учнів, спрямовані на ефективне розв'язання навчально-виховних завдань. Саме від методів навчання значною мірою залежить розвиток учнів, якість засвоєння ними знань і набуття навичок самостійної роботи. Тому питання оптимального вибору методів навчання, на наш погляд, є одним з найактуальніших у педагогічній науці та у практиці роботи закладів професійно-технічної освіти [11].

Методи навчання завжди є засобом реалізації певних цілей навчання. Але результат діяльності викладачів і учнів не завжди буває таким, яким він уявляється у суб'єктивній формі мети. Тому у процесі вивчення майбутніми автослюсарями теми «Мікропроцесорна система стабілізації руху автомобіля» найважливішим аспектом буде аналіз пізнавальної діяльності учнів, а також керівництво нею з боку педагога.

При цьому важливо розрізняти зовнішню і внутрішню сторони методів навчання – це різні способи їх прояву у навчальній діяльності викладача і учнів, які можна безпосередньо спостерігати (словесна форма пред'явлення навчальної інформації та усна форма відтворення знань учнями або форма з використаннями наочності, практичні роботи як форма обміну інформацією; педагогічний такт, постановка голосу, манери педагога, а також міра і способи допомоги учням, кількість завдання тощо).

Внутрішня, або змістовна сторона методів навчання характеризується цілеспрямованістю викладання і навчання, видом і ступенем пізнавальної активності й самостійності учнів, ставленням педагога та учнів до предмета тощо.

Тому у процесі вивчення теми «Мікропроцесорна система стабілізації руху автомобіля» педагогу важливо, поряд із традиційними методами навчання (розповідь, бесіда, застосування наочності, практичні вправи та ін.), використовувати такі методи, які б сприяли формуванню зацікавленості учнів у навчанні, сприяли стимулюванню їх самостійної навчально-пошукової діяльності. До системи таких методів, які, на наш погляд, повинні бути реалізовані педагогом у процесі вивчення теми «Мікропроцесорна система стабілізації руху автомобіля», можемо віднести: метод пізнавальних ігор, метод навчальних дискусій, метод створення ситуацій апперцепції (що спираються на отриманий раніше життєвий досвід учнів) тощо.

На основі аналізу зв'язків методів навчання з іншими компонентами навчального процесу, а також умовами, у яких він протікає, окремі автори навчальних посібників [5; 6; 11] висловлюють такі думки щодо критеріїв, якими потрібно керуватися у виборі методів навчання. Вони вважають, що вибір методів навчання буде визначатися: закономірностями та принципами навчання; цілями та завданнями; змістом та методами даної науки взагалі та конкретного предмета, теми; навчальними можливостями учнів (віковими (фізичними, психічними), рівнем підготовленості (освітньої та виховної), особливостями колективу); можливостями самих педагогів: їх попереднім досвідом, знаннями типових ситуацій процесу навчання, у яких виявляються найбільш ефективними певні поєднання методів, рівнем їх теоретичної та практичної підготовки, здатностями до застосування певних методів, засобів, вміння обрати оптимальний варіант, особистими якостями та ін. [6, 114–120].

Такі критеріальні вимоги визначаються не тільки узагальненням думок більшості педагогів, але й, перш за все, цілісним системним підходом до процесу навчання, при якому вимоги звернені до усіх основних елементів системи, у якій протікає процес професійного навчання майбутніх автослюсарів, тобто до учнів, викладачів, зовнішніх умов, а також до компонентів самого процесу навчання – до цілей, змісту, методів, форм, засобів та очікуваних результатів навчання.

Оскільки завдання навчання реалізується через його конкретний зміст, то методи навчання повинні враховувати специфіку навчального матеріалу, характер дій учнів, який потрібен для оволодіння цим змістом.

Враховуючи те, що однією з найважливіших проблем для учнів в опануванні технічними знаннями і вміннями є відчуття невпевненості у власних знаннях і вміннях, можна стверджувати, що суттєвим у визначенні концептуальних засад відповідної психологічної допомоги є відтворення у процесі професійної підготовки реальних умов праці. При цьому вважаємо, що надзвичайно важливим буде використання професійно-спрямованого рефлексивного методу відповідно до виду професійної діяльності, наявності у мисленні розвинутих рефлексивних механізмів.

Вважаємо, що основними психологічними засадами організації навчально-виховного процесу при вивченні теми «Мікропроцесорна система стабілізації руху автомобіля» має стати дотримання таких положень: визнання пріоритетом індивідуальності особистості як носія певного суб'єктивного досвіду; особистість, яка навчається, є суб'єктом пізнання; у процесі навчання враховується суб'єктивний досвід кожної особистості; розвиток особистості, яка навчається, проходить через постійне збагачення суб'єктивного досвіду як важливого джерела власного розвитку [5, 74].

Головною метою у наданні психологічної допомоги учням у процесі професійного навчання, у тому числі у процесі вивчення теми «Мікропроцесорна система стабілізації руху автомобіля», є створення відповідних психолого-педагогічних умов розвитку особистості, її суб'єктивної активності. Той, хто навчається, сам творить навчання як таке, а заодно і самого себе. Орієнтація на «індивідуальну траєкторію розвитку особистості» є найважливішим чинником професійного самовизначення учня ПТНЗ [5, 75].

Така «індивідуальна траєкторія розвитку особистості» можлива за умови: створення дієвих стимулів розвитку професійно важливих якостей особистості; впровадження сучасних педагогічних і психологічних технологій розвитку особистості; забезпечення емоційного комфорту і соціальної захищеності; створення ситуації успіху; колективної професійної співпраці.

Висновки. Вважаємо, що дотримання даних рекомендацій педагогом при викладанні теми «Мікропроцесорна система стабілізації руху автомобіля» забезпечить сприятливе навчальне середовище для розкриття професійного потенціалу майбутніх автослюсарів та якісне засвоєння ними навчального матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бороденко Ю. Диагностика электрообладнання АТЗ / Ю. Бороденко. – Харків: ХНАДУ, 2005. – 141 с.
2. Борщенко Я. Электронные и микропроцессорные системы автомобилей : учеб. пос. / Я. Борщенко, В. Васильев. – Курган : Изд. КГУ, 2007. – 207 с.
3. Голобородько О. Мехатронні системи автомобільного транспорту : навч. посібник / О. Голобородько, В. Редчиць, О. Коробочка. – Харків: Компанія СМІТ, 2006. – 298 с.
4. Данов Б. Электронные системы управления иностранных автомобилей / Б. Данов. – М. : Горячая Линия – Телеком, 2005. – 224 с.
5. Дидактичні засади побудови змісту навчального предмета «Спеціальна технологія» для підготовки з професії «Слюсар з ремонту автомобілів» : метод. пос. / В. Васенко, В. Лозовецька, О. Торубара та ін. / [за заг. ред. В. Васенка]. – К., 2008. – 148 с.
6. Мельник Г. Методика професійного навчання : навч.-метод. пос. / Г. Мельник. – Дрогобич, 2007. – 122 с.
7. Микушин А. Занимательно о микроконтроллерах / А. Микушин. – СПб. : БХВ-Петербург, 2006. – 432 с.

8. Микропроцессорные системы : учеб. пособие [для вузов] / [под ред. Д. Пузанкова]. – СПб. : Политехника, 2002. – 935 с.
9. Микропроцессорные системы управления автомобильными двигателями внутреннего сгорания : учеб. пособие / Ф. Пинский, Р. Давтян, Б. Черняк. – М.: Легион-Автодата, 2004. – 136 с.
10. Микропроцессорные системы управления: конспект лекций [для студ. спец. I-530107 «Информационные технологии и управление в технических системах»]. – В 2 ч. / А. Пашкевич, О. Чумаков, С. Лукьянец. – Мн. : БГУИР, 2005. – Ч. 1. – 68 с.
11. Педагогічна книга майстра виробничого навчання: навч.-метод. пос. / [за ред. Н. Ничкало]. – К. : Вища школа, 1994. – 208 с.

REFERENCES

1. Borodenko Ju. Diagnostika elektroobladnannja ATZ / Ju. Borodenko. – Harkiv: HNADU, 2005. – 141 s.
2. Borshhenko Ja. Jelektronnye i mikroprocessornye sistemy avtomobilej : ucheb. pos. / Ja. Borshhenko, V. Vasil'ev. – Kurgan : Izd. KGU, 2007. – 207 s.
3. Goloborod'ko O. Mehatronni sistemi avtomobil'nogo transportu : navch. posibnik / O. Goloborod'ko, V. Redchic', O. Korobochka. – Harkiv: Kompanija SMIT, 2006. – 298 s.
4. Danov B. Jelektronnye sistemy upravlenija inostrannyh avtomobilej / B. Danov. – M. : Gorjachaja Linija – Telekom, 2005. – 224 s.
5. Didaktichni zasady pobudovi zmistu navchal'nogo predmeta «Special'na tehnologija» dlja pidgotovki z profesii «Sljusar z remontu avtomobiliv» : metod. pos. / V. Vasenko, V. Lozovec'ka, O. Torubara ta in. / [za zag. red. V. Vasenka]. – K., 2008. – 148 s.
6. Mel'nik G. Metodika profesijnogo navchannja : navch.-metod. pos. / G. Mel'nik. – Drogobich, 2007. – 122 s.
7. Mikushin A. Zanimatel'no o mikrokontrollerah / A. Mikushin. – SPb. : BHV-Peterburg, 2006. – 432 s.
8. Mikroprocessornye sistemy : ucheb. posobie [dlja vuzov] / [pod red. D. Puzankova]. – SPb. : Politehnika, 2002. – 935 s.
9. Mikroprocessornye sistemy upravlenija avtomobil'nymi dvigateljami vnutrennego sgoranija : ucheb. posobie / F. Pinskij, R. Davtjan, B. Chernjak. – M.: Legion-Avtodata, 2004. – 136 s.
10. Mikroprocessornye sistemy upravlenija: konspekt lekcij [dlja stud. spec. I-530107 «Informacionnye tehnologii i upravlenie v tehniceskix sistemah»]. – V 2 ch. / A. Pashkevich, O. Chumakov, S. Luk'janec. – Mн. : BGUIR, 2005. – Ch. 1. – 68 s.
11. Pedagogichna kniga majstra virobничого navchannja: navch.-metod. pos. / [za red. N. Nichkalo]. – K. : Vishha shkola, 1994. – 208 s.

Статтю подано до редакції 26.02.2015 р.

Микола ПАНТЮК,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та методики початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич), pantyuk.m@bigmir.net

Лілія СТАХІВ,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич), liliastahiv@ukr.net

ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ

У статті розкрито зміст, форми та методи інтерактивного навчання молодших школярів крізь призму інтеграції науки і практики. Акцентовано увагу на впровадженні інтерактивних методів навчання у навчально-виховному процесі початкової школи та вищих навчальних закладів.

Ключові слова: інтерактивне навчання, інтерактивні методи навчання, молодші школярі, наука і практика.

Літ. 8.

Mykola PANTYUK,

Doctor of Education, Professor, Head of Primary Education Pedagogy and Methods Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych), pantyuk.m@bigmir.net

Liliya STAKHYV,

Ph.D. In Education, Assistant Professor of Primary Education Pedagogy and Methods Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, (Ukraine, Drohobych) liliastahiv@ukr.net

PRIMARY SCHOOLCHILDREN INTERACTIV STUDING IN THE SCIENCE AND PRACTICE INTEGRATION CONTEXT

The maintenance, forms and methods of primary schoolchildren interactive studies are exposed through the science and practice integration prism. Authors' attention is accented on introduction of studies interactive methods in the education process of primary school and higher educational establishments.

Keywords: interactive studies, interactive methods studies, primary schoolchildren, science and practice.

Ref. 8.

Николай ПАНТЮК,

доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой педагогики и методики начального образования Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч), pantyuk.m@bigmir.net

Лилия СТАХИВ,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики и методики начального образования Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч), liliastahiv@ukr.net

© Пантук М., Стахів Л. Інтерактивне навчання молодших школярів у контексті інтеграції науки і практики

ИНТЕРАКТИВНОЕ ОБУЧЕНИЕ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В КОНТЕКСТЕ ИНТЕГРАЦИИ НАУКИ И ПРАКТИКИ

В статье раскрыто содержание, формы и методы интерактивной учебы младших школьников сквозь призму интеграции науки и практики. Акцентировано внимание на внедрении интерактивных методов учебы в учебно-воспитательном процессе начальной школы и высших учебных заведений.

Ключевые слова: интерактивная учеба, интерактивные методы учебы, младшие школьники, наука и практика.

Лит. 8.

Постановка проблеми. Розвиток суспільства, тенденції до глобалізації суспільного розвитку вимагають динамічних змін у роботі учителя. Сучасний життєвий простір вимагає високоосвічених, творчих особистостей, які вміють вдосконалювати і застосовувати свої знання у процесі будь-якої діяльності. Оскільки сучасні соціальні умови підвищують вимоги до професійного рівня особистості, націлюють на формування людини ініціативної, самостійної, наділеної творчим мисленням, постає проблема розвитку творчих здібностей особистості, творчої уяви, інтуїтивного мислення, оригінальних способів дій, відходу від шаблонів тощо [5; 6].

Сьогодні перед учительством постає досить складне завдання: не лише сформувати і проконтролювати рівень засвоєння знань учнями, а й самим, опановуючи нові технології, застосовуючи ефективні методи, навчити і виховати людину, органічно адаптовану до життя у світі [1]. З цією метою учителю початкових класів для організації ефективної навчально-виховної роботи необхідно звернутися до застосування інноваційної діяльності, яка передбачає застосування ефективних методів навчання, зокрема інтерактивних.

На це націлює низка сучасних освітніх документів, зокрема Державний стандарт початкової загальної освіти, затверджений Міністерством освіти та науки України в 2011 р., навчальні програми та чинні підручники, за якими здійснюється навчально-виховний процес у початковій школі [2]. Реформування початкової загальної освіти супроводжується введенням нових спеціальних форм організації пізнавальної діяльності, які мають конкретну мету – створити такі умови навчання, щоб навчальний матеріал сприймався легко, доступно і цікаво.

У плані цілеспрямованого розвитку індивідуальності особистісно зорієнтоване навчання є досить актуальним і перспективним, оскільки його метою є формування людини як неповторної особистості. Психолого-педагогічна тенденція особистісно зорієнтованого навчання спрямована на діалоговий підхід до педагогічного процесу, в якому важливе місце займає соціокультурний діалог у системі «педагог-дитина» на основі її розуміння, прийняття і визнання [3; 4]. Саме цьому сприяють інтерактивні методи навчання, що активно розробляються останнім часом низкою сучасних науковців.

Аналіз досліджень. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що кредо інтерактивного навчання було сформульоване свого часу філософом Конфуцієм: «Те, що я чую, я забуваю. Те, що я бачу й чую, я трохи пам'ятаю. Те, що я чую, бачу, обговорюю, я починаю розуміти. Коли я чую, бачу, обговорюю й роблю, я набуваю знань і навичок. Коли я передаю знання іншим, я стаю майстром» [6, 123]. Ці слова є актуальними й сьогодні, оскільки складають основу особистіс-

но орієнтованої моделі навчально-виховного процесу початкової школи і є важливим стрижнем модернізації початкової освіти.

Сучасні науковці, зокрема О. Савченко, О. Вербицька, А. Нісімчук, твердять, що увагу на активні методи навчання особливо стали звертати у 80-90-ті роки ХХ ст., коли у дидактиці був розглянутий широкий спектр різноманітних методів активізації навчально-пізнавальної діяльності. У літературі подані різні варіанти їх класифікації [1; 5; 7].

Враховуючи класифікацію науковців О. Пометун, Л. Пироженко, методи навчання поділяються на пасивні (умовно-пасивні), активні та інтерактивні. У їх працях важливе місце відведено інтерактивним вправам [6].

Ключовими у розумінні психологічної основи інтерактивних методів є поняття інтеракції. Теоретичні проблеми міжособистісної взаємодії розглянуті у працях Г. Віготського, В. Місяцева, О. Леонтьєва, Б. Ломова, О. Бодальнової, М. Обозова та ін. На їх думку, за допомогою спілкування діяльність організовується і збагачується; у спільній діяльності формується потреба у спілкуванні [5; 6].

При використанні пасивних методів, як зазначають науковці О. Комар, О. Саган, учні є «об'єктом» навчання. Як правило, це відбувається шляхом застосування лекції-монологу, читання, демонстрації [4; 8]. Учні між собою не спілкуються і не виконують творчих завдань. Виконанню творчих завдань сприяє парна, групова, кооперативно-групова форми роботи, що виступають важливим видом діяльності під час здійснення інтерактивного навчання.

Метою статті є розкрити важливість впровадження інтерактивних методів навчання у сучасній початковій школі та вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Слово інтерактив (переклад з англійської *inter* – взаємний, *act* – діяти) означає взаємодіяти. Інтерактивний метод – це спосіб взаємодії через бесіду, діалог.

Інтерактивне навчання – це навчання в режимі діалогу, під час якого відбувається взаємодія учасників педагогічного процесу з метою взаєморозуміння, спільного вирішення навчальних завдань, розвитку особистісних якостей учнів. Інтерактивні методи навчання передбачають колективну роботу учнів та роботу малими групами [5; 6].

Інтерактивні методи навчання, за дослідженнями сучасних науковців, є найбільш цікавими і ефективними. Під час інтерактивного навчання учень стає не об'єктом, а суб'єктом навчання, він відчуває себе активним учасником подій і власної освіти та розвитку. Це формує у школярів внутрішню мотивацію до навчання та спонукає їх до саморозвитку та самостереження.

У зв'язку з цим найефективніші уроки побудовані за традиційною методикою із застосуванням елементів інтерактивного навчання. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язування проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації [1].

На низку цих питань звертається увага студентів педагогічного факультету, які здобувають спеціальність «Початкова освіта» та отримують кваліфікацію «Вчитель початкових класів». Під час проведення лекцій, семінарських та практичних занять з педагогічних дисциплін та фахових методик студенти впроваджують елементи нових педагогічних технологій, у ході здійснення інтерактивного навчання у групах аналізують чинні програми, підручники, у формі ділової гри проводять фрагменти уроків. Студенти водночас розробляють інтерактивні вправи, підбирають цікаві завдання для

роботи в парах, групах, розробляють проекти, акції у процесі написання індивідуальних навчально-дослідних завдань, які слугують вартісним матеріалом для укладання методичних посібників і якими можуть скористатися учителі початкових класів з метою здійснення ефективності навчально-виховного процесу.

З метою професійного зростання, обміну потрібною та цікавою інформацією з питань гуманізації, демократизації, модернізації початкової освіти, зокрема з проблем пошуків оптимальних шляхів підвищення якості навчально-виховного процесу в початковій школі, кафедра педагогіки та методики початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка традиційно підтримує тісні зв'язки з органами управління та закладами освіти м. Дрогобича і Дрогобицького району. Така спільна робота виступає важливою формою здійснення інтеграції науки і практики. Її важливими напрямками роботи є: вивчення та впровадження кращого педагогічного досвіду учителів у процесі підготовки студентів до професійної діяльності; скерування студентів-практикантів до кращих шкіл Львівського регіону; участь викладачів у роботі курсів підвищення кваліфікації учителів початкової школи; укладання навчально-методичних посібників, методичних рекомендацій для вчителів початкової школи та спільно з учителями початкових класів; залучення викладачів до проведення спільних заходів школи педагогічної майстерності; надання методичної допомоги вчителям і студентам-заочникам щодо впровадження нових педагогічних технологій до навчально-виховного процесу шкіл м. Дрогобича та Дрогобицького регіону; проведення виїзних засідань кафедри у закладах освіти.

Здійснення окреслених завдань відбувається через участь професорсько-викладацького складу кафедри, яка бере активну участь у пленарних засіданнях, методичних об'єднаннях учителів Дрогобицького району, міста з питань викладання фахових методик у початкових класах. У рамках конференцій проводяться круглі столи, організовуються педагогічні читання, методичні семінари та методичні тижні, а також спільні відкриті позакласні заходи тощо. Тісні зв'язки підтримуються із випускниками шкіл м. Дрогобича, району, області.

На допомогу учителям початкової школи публікуються також навчально-методичні посібники, здійснюється матеріально-шефська допомога школам шляхом передавання дидактичного наочного матеріалу з природознавства та трудового навчання, виготовленого студентами факультету на практичних і лабораторних заняттях з фахових дисциплін (доцент Я. Дробчак, старший викладач Г. Шубак).

Кафедрою систематично проводяться нетрадиційні лекційні та практичні заняття із залученням педагогічних колективів відділів освіти міста та району, учителів-практиків, спеціалістів у сфері початкової освіти, методистів, учителів-новаторів. Так, втілюючи цю ідею, був проведений День педагогічної майстерності, зокрема відкрита лекція на тему «Інноваційні підходи до застосування частково-предметних технологій у вищій школі», на якій доцентом кафедри Л. Стахів акцентувалася увага на змісті нетрадиційних методик, за якими здійснюється навчально-виховний процес шкіл Львівщини і Закарпаття (Школа Святої Софії, Школа «Джерельце», Школа Радості, Школа «Тривіта» (м. Львів) та Довжанська СЗШ I – III ст. Іршавського району Закарпатської області («Веселкова технологія»). У цьому заході взяв участь і завідувач методичного кабінету відділу освіти Дрогобицької райдержадміністрації В. Я. Штокай-ло, який зосередив увагу студентів на застосуванні частково-предметних технологій у школах Дрогобицького району. З нагоди Дня педагогічної майстерності доцентами А. Зимульдіною та Я. Дробчак за участю учителів м. Дрогобича було проведено за-

сідання «Круглого столу» під назвою «Шляхи використання педагогічних інновацій у ВНЗ і початковій школі».

Важливим є те, що методичні семінари проводяться традиційно кожного року. Впроваджуючи девіз «Справжнє навчання не там, де педагог з вершин спускається на землю, а там, де він піднімається до тонких істин світу дитинства», проводилися семінари, на яких піднімалися важливі питання сьогодення, пов'язані з проблемами модернізації початкової освіти, зокрема й проблемою інтерактивного навчання учнів початкових класів.

На базі методичного кабінету відділу освіти Дрогобицької райдержадміністрації один-два рази в рік проводяться засідання «Круглого столу» голів шкільних методоб'єднань вчителів початкових класів Дрогобицького району за участю викладачів кафедри педагогіки та методики початкової освіти.

Оскільки у ХХІ сторіччі має здійснюватися особистісно-орієнтована модель навчання, звертається увага на сьогоденнішу потребу школи в учителях творчих, ініціативних, учителях нової генерації, з метою практичного втілення ідеї взаєонавчання вихованців було проведено семінар «Шляхи впровадження інтерактивного навчання молодших школярів».

Учасниками цього заходу були начальник відділу освіти Дрогобицької райдержадміністрації Стецко Іван Теодорович, завідувач методкабінету Штокайло Володимир Якович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та методики початкової освіти Пантюк Микола Павлович. Окреслила проблему сьогодення з питань початкової освіти й методист відділу освіти Лужецька Ольга Романівна,

У ході проведення «Круглого столу» свою майстерність демонстрували викладачі кафедри педагогіки та методики початкової освіти й учителі початкових класів, акцентуючи увагу на ідеях У. Уорда: «Посередній учитель викладає, хороший – пояснює, видатний – показує, а великий учитель надихає». Викладачі виступали з цікавими доповідями, наприклад, «Підготовка вчителів початкових класів до використання інтерактивних методів навчання на уроках гуманітарного циклу» (Зимувльдінова А. С.), «Інтерактивне навчання – один із шляхів здійснення ефективності навчання природознавства у початковій школі» (Стахів Л. Г.).

Головною тезою доповідей було твердження педагога-гуманіста ХХ ст. В. Сухомлинського: «До хорошого уроку учитель готується усе життя, бо урок – це дзеркало загальної і педагогічної культури вчителя, мірило його інтелектуального багатства, показник його світогляду та ерудиції». Викладачами пропонувалися цікаві форми роботи в парах «Обличчям до дитини», «Один – удвох – усі разом», ротаційні (змінювані) трійки тощо, у яких важлива роль належить учням як партнерам, які вчатьсЯ співпрацювати, шукати альтернативне розв'язання проблеми; мислителям, які аналізують зв'язки між явищами; співробітникам, які вміють досягати згоди; експертам, що аналізують проблему, та друзям, які піклуються один про одного, допомагають, довіряють.

Викладачами також акцентувалася увага на інтерактивних технологіях у поєднанні з іншими (технології розвивального навчання, формуванні творчої особистості, створення «Ситуації успіху», «Веселковій технології»), через мультимедійний проєктор демонструвалася методика проведення таких інтерактивних вправ: «Мозковий штурм», «Мікрофон», «Дискусія», Карусель». Було зроблено акцент і на видах оцінювання знань, умінь і навичок учнів, розроблених як сучасними науковцями, так і студентами факультету початкової освіти у процесі проведення семінарських занять з

навчальної дисципліни «Педагогічні технології у початковій школі».

Оскільки кафедрою педагогіки та методики початкової освіти забезпечується навчальна дисципліна «Трудове навчання з практикумом», викладачем Я. Дробчак було запропоновано цікаві підходи у здійсненні перетворень завдань відтворювального характеру на творчі на уроках трудового навчання. Пропонувалася робота у парах, великих і малих групах шляхом виконання інтерактивних вправ «Акваріум», «Мозковий штурм» та ін.

На засіданнях круглого столу своїми доробками ділилися учителі-методисти, звертаючи увагу на особливості інтерактивного уроку, зокрема його структуру, в якій центральне місце займає інтерактивна вправа. Вони демонстрували методику проведення таких інтерактивних вправ ігрового характеру, як «Квітка-семицвітка», асоціативний куш «Колобок», «Дерево очікувань», «Кубування» та ін., що є яскравий прикладом здійснення творчого підходу до впровадження інтерактивного навчання як взаємонавчання молодших школярів.

З метою ефективності пропонувані проєкти у здійсненні пошукової роботи педагогі радили утворювати групи, залучати до них старшокласників, батьків та членів родини.

У ході обговорення доповідей головами шкільних методоб'єднань пропонувалося підтримувати тісні зв'язки з професорсько-викладацьким складом факультету початкової освіти, було акцентовано увагу на створенні своєрідних лабораторій на базі окремих шкіл Дрогобицького району для здійснення пошукової діяльності студентів, які здобувають початкову освіту.

Висновки. Отже, такі засідання відбуваються у дружній доброзичливій атмосфері, де усі учасники є активними в обговоренні проблем школи нового типу, в якій учителі-новатори, учителі-майстри своєї справи вміло втілюють у життя ідеї учителя Конфуція. Як бачимо, інтерактивне навчання молодших школярів стає нагальною проблемою у здійсненні модернізації початкової освіти. Його форми та методи активно впроваджуються у сучасній початковій школі і дають надію на формування учнів творчих, креативних, які в майбутньому поповнять ряди обдарованих інтелектуалів, здатних творчо уявляти, інтуїтивно мислити, оригінально діяти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вербицька О. Інтерактивні методи навчання природничого циклу / О. Вербицька // Початкова школа. – 2007. – № 5. – С. 25–27.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2011. – № 7. – С. 3–9.
3. Іванішена С. Форми та методи інтерактивного навчання / С. Іванішена // Початкова школа. – 2005. – № 3. – С. 7–9.
4. Комар О. Навчання школярів за інтерактивними методами / О. Комар // Початкова школа. – 2006. – № 5. – С. 57–59.
5. Нісімчук А.С., Падалка О.О, Шпак О.Т. Сучасні педагогічні технології / А. С. Нісімчук, О. О. Падалка, О. Т. Шпак. – К. : Генеза, 2000. – 368 с.
6. Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика / О. Пометун, Л. Пироженко. – К. : Вища школа, 2002. – 136 с.
7. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах / О. Я. Савченко. – К. : Вища школа, 1997. – 342 с.
8. Саган О. Інтерактивні методи навчання як засіб формування навчальних умінь молодших школярів / О. Саган // Початкова школа. – 2002. – № 3. – С. 25–26.

REFERENCES

1. Verbic'ka O. Interaktivni metodi navchannja prirodnichogo ciklu / O. Verbic'ka // Pochatkova shkola. – 2007. – № 5. – S. 25–27.
2. Derzhavnij standart pochatkovoї zagal'noi osviti // Pochatkova shkola. – 2011. – № 7. – S. 3–9.
3. Ivanishena S. Formi ta metodi interaktivnogo navchannja / S. Ivanishena // Pochatkova shkola. – 2005. – № 3. – S. 7–9.
4. Komar O. Navchannja shkoljariv za interaktivnimi metodami / O. Komar // Pochatkova shkola. – 2006. – № 5. – S. 57–59.
5. Nisimchuk A.S., Padalka O.O, Shpak O.T. Suchasni pedagogichni tehnologii / A. S. Nisimchuk, O. O. Padalka, O. T. Shpak. – K. : Geneza, 2000. – 368 s.
6. Pometun O. Interaktivni tehnologii navchannja: teorija i praktika / O. Pometun, L. Pirozhenko. – K. : Vishha shkola, 2002. – 136 s.
7. Savchenko O. Ja. Suchasnij urok u pochatkovih klasah / O. Ja. Savchenko. – K. : Vishha shkola, 1997. – 342 s.
8. Sagan O. Interaktivni metodi navchannja jak zasib formuvannja navchal'nih umin' molodshih shkoljariv / O. Sagan // Pochatkova shkola. – 2002. – № 3. – S. 25–26.

Статтю подано до редакції 26.02.2015 р.

Андрій СТЕЦИК,

аспірант Львівської комерційної академії

(Україна, Львів) andydyx@mail.ru

ЧИННИКИ ТА ПЕРЕШКОДИ ПОСИЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті проаналізовано основні чинники соціальної відповідальності підприємництва, розкрито перешкоди посилення соціальної відповідальності підприємництва, виявлено сприятливі причини та недоліки розвитку соціальної відповідальності підприємництва.

Ключові слова: соціальна відповідальність підприємництва, підприємство з іноземними інвестиціями, інституціоналізація соціальної відповідальності бізнесу, соціальне партнерство, соціальна інфраструктура.

Лит. 5.

Andriy STETSYK,

postgraduate student of Lviv Commerce Academy

(Ukraine, Lvov) andydyx@mail.ru

STRENGTHENING FACTORS AND OBSTACLES OF BUSINESS SOCIAL RESPONSIBILITY

The main business social responsibility factors are analyzed in the article, the strengthening obstacles of business social responsibility are revealed, the favorable causes and disadvantages of business social responsibility are found.

Keywords: business social responsibility, enterprises with foreign investments institutionalization of business social responsibility, social partnership, social infrastructure.

Ref. 5.

Андрей СТЕЦИК,

аспірант Львовской коммерческой академии

(Украина, Львов) andydyx@mail.ru

ФАКТОРЫ И ПРЕПЯТСТВИЯ УСИЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

В статье проанализированы основные факторы социальной ответственности предпринимательства, раскрыты препятствия усиления социальной ответственности предпринимательства, выявлены благоприятные причины и недостатки развития социальной ответственности предпринимательства.

Ключевые слова: социальная ответственность предпринимательства, предприятие с иностранными инвестициями, институционализация социальной ответственности бизнеса, социальное партнерство, социальная инфраструктура.

Лит. 5.

Постановка проблеми. Очевидно, що вивчення чинників і перешкод посилення соціальної відповідальності підприємництва в Україні є важливою складовою стратегічного аналізу, необхідною передумовою удосконалення державної політики в аналізованій

© Стецик А. Чинники та перешкоди посилення соціальної відповідальності підприємництва

сфері. Але, зрозуміло, що більшість чинників і перешкод зумовлюються характеристиками соціально орієнтованого бізнес-середовища. Відтак, результати аналітичної оцінки сучасного стану розвитку соціальної відповідальності підприємництва в Україні, а також узагальнення висновків окремих пілотних досліджень її середовища дозволяють стверджувати про наявність як сприятливих, так і несприятливих його характеристик. Зокрема, до сприятливих віднесемо: збільшення кількості підприємств з іноземними інвестиціями, інтеграційних утворень вітчизняних підприємств; інтеграцію економіки у глобальне середовище, що зумовлює посилення інституціалізації соціальної відповідальності бізнесу та соціального партнерства за міжнародними стандартами, необхідність дотримання міжнародних норм і принципів у сфері прав працівників щодо умов та безпеки праці, формування ефективної соціальної інфраструктури, охорони навколишнього середовища тощо; окремі заходи з популяризації практики соціальної відповідальності підприємництва – укладання Меморандуму про соціальну відповідальність бізнесу, започаткування Форуму соціальної відповідальності бізнесу в Україні, видання довідника соціально відповідальних компаній, які працюють в Україні [3].

Водночас, до недоліків та перешкод розвитку соціальної відповідальності підприємництва в Україні віднесемо: відсутність єдиного розуміння її сутності та широкого визнання чинником посилення конкурентних переваг; усвідомлення її як діяльності, спрямованої винятково на покращення соціального забезпечення всередині підприємства – засновників, акціонерів чи персоналу та невизнання компонента зовнішньої соціальної відповідальності – перед громадою у вирішенні проблем місцевого та регіонального розвитку; переконання багатьох суб'єктів підприємництва у тому, що реалізація соціальної політики є винятково прерогативою органів державного управління; відсутність належного інституціонального забезпечення (причому як інституцій (урядових і неурядових організацій підтримки соціальної відповідальності підприємництва), так і інститутів (законодавства, формальних і неформальних правил поведінки)) та державного заохочення і сприяння участі бізнесу в соціальних програмах та закладів освіти у формуванні соціально відповідальних фахівців; недостатня ефективність діяльності профспілкових організацій; слабкість громадянського суспільства; відсутність у підприємців досвіду реалізації соціально відповідальних заходів, їх популяризації та оцінки ефективності.

Наслідком наведених вище міркувань є висновок про те, що чинники та перешкоди розвитку соціальної відповідальності підприємництва в Україні потребують більш ґрунтовного вивчення з метою вироблення в подальшому ефективних управлінських рішень для органів державного управління. Зокрема, необхідно виявити причини, які зумовлюють наявність численних прикладів не лише нестачі соціально відповідальної діяльності, але й порушення законодавства у сфері зайнятості, оплати праці, екології, тіньової та навіть кримінальної економічної діяльності; нерівномірний розподіл соціально відповідальних заходів у просторово-територіальному вимірі та за видами економічної діяльності і секторами підприємництва; нераціональну структуру її джерел за напрямками діяльності тощо.

Аналіз досліджень. Проблемі удосконалення теоретичних та прикладних засад соціальної відповідальності на різних рівнях управління (держави, регіону, галузі, суб'єктів підприємництва) приділено багато уваги у працях зарубіжних науковців (М. Вебера, Т. Веблена, П. Дракера, Р. Конрада, А. Мелвіна, Г. Саллівана, Х. де Сото, А. Сміта, Д. Фінна та ін.) і вітчизняних вчених (А. Базилюк, Г. Башнянина, В. Геєця, Ю. Зайцева, А. Кредитова, Е. Лібанової, С. Мочерного, Ю. Пахомова, А. Чухно). Про-

цеси державного регулювання розвитку підприємництва, у тому числі соціально орієнтованого, знайшли достатньо широке висвітлення у працях З. Варналія, Т. Васильціва, Л. Воротиної, А. Мазаракі, М. Долішнього, М. Козоріз, В. Рябощлика та ін. Проте складність становлення нової економічної системи в Україні зумовлює потребу в подальшому поглибленні досліджень, спрямованих на пошук чинників та перешкод посилення соціальної відповідальності підприємництва.

Метою статті є аналіз чинників та виявлення перешкод посилення соціальної відповідальності підприємництва.

Виклад основного матеріалу. Виявленню чинників та перешкод посилення соціальної відповідальності підприємництва в Україні сприяє вивчення еволюції її розвитку. Так, якщо окремі соціально відповідальні заходи вітчизняними суб'єктами підприємства реалізовувалися завжди (йдеться передусім про оплату праці та підвищення кваліфікації персоналу), то офіційне визнання її як такої, моніторинг стану і обсягів розпочалися з 2005 р. після підписання 40 вітчизняними підприємствами Глобального договору з ООН. У 2006 р. було проведено пілотне ґрунтовне дослідження рівня поширеності соціальної відповідальності підприємництва в Україні, основні результати якого відображені в аналітичному звіті «Якісне дослідження методів впровадження соціальної відповідальності бізнесу в Україні» [1].

За результатами вивчення відносин бізнесу з місцевими громадами в результаті контент-аналізу було виявлено 740 згадок про способи такої взаємодії, але лише 569 з них стосувалися конкретних практик соціальної відповідальності.

У ході аналізу було виявлено 728 згадок про 24 практики, пов'язані зі сферою трудових відносин, причому найбільша кількість згадок стосувалася забезпечення трудових прав персоналу, включаючи створення умов для колективного представництва інтересів та ведення колективних переговорів, заборону дитячої і примусової праці, запобігання дискримінації за різними ознаками. Також у низці джерел зазначено важливість дотримання на робочому місці прав людини, навчання та розвитку персоналу, включно з програмами навчання без відриву від роботи для молоді, планування кар'єрного росту.

У сфері відносин зі споживачами у досліджених джерелах згадується про 10 різновидів практик соціальної відповідальності підприємництва, найбільша кількість яких стосувалася дотримання стандартів якості продукції, забезпечення безпечності та надання інформації про якість і безпеку продукції на упаковці, у тому числі з метою запобігання неправильному використанню продукції.

У результаті контент-аналізу джерел було виявлено 208 згадок про 8 різноманітних практик чесного ведення бізнесу. Найбільша кількість згадок стосувалася забезпечення діяльності у відповідності із законом, сплатою податків, здобуття необхідних ліцензій та етичного ведення бізнесу, зокрема, утримання від діяльності у сферах, визнаних неетичними або незаконними.

Достатньо важливою умовою для функціонування соціальної відповідальності підприємства як системи виявилась підтримка бізнесом глобальних тенденцій. У 28 джерелах згадувалося про участь в ініціативах, спрямованих на покращення рівня життя та протидію бідності у всьому світі, покращення здоров'я та рівня безпеки людини, а також урахування впливу діяльності компанії на країни, що розвиваються. У 14 джерелах згадувалося встановлення вищих стандартів щодо соціальних аспектів та екологічної поведінки, в 11 – визначення транскультурних етичних норм, у 10 – здійснення внеску у регіональний розвиток.

За результатами цього дослідження було також виявлено, що, крім бізнесу, ще низка інших інституцій впливає на функціонування соціальної відповідальності підприємництва як системи, що потребує усвідомлення органами державного управління її концепції як результату діалогу цих груп впливу. Вважаємо, що це важливо для розвитку та поширення концепції соціальної відповідальності підприємництва в Україні, де діалог між бізнесом і групами впливу здебільшого не береться до уваги не тільки представниками бізнесу, а й групами впливу.

Крім того, за результатами аналізу було виявлено позитивний вплив на розвиток соціальної відповідальності підприємництва в Україні ще кількох факторів, зокрема таких глобальних тенденцій, як: революція інформаційних технологій та рух у напрямку економіки знань; відкриття нових ринків та геополітичні зміни; поява економіки, керованої споживачем; посилення впливу НДЮ; недовіра до принципів ринкової економіки [5].

За період 2005 – 2010 рр. усвідомлення та рівень поінформованості вітчизняних суб'єктів підприємництва про соціальну відповідальність не змінилися; залишилися практично незмінними такі її особливості, як вищий рівень сприйняття доцільності більшими за розмірами підприємствами, будівельними компаніями, підприємствами сфери зв'язку, консалтингу і юридичних послуг, готельно-ресторанної справи [2, 13–14]. Разом з тим, за період 2006 – 2010 рр. у вітчизняній практиці соціальної відповідальності підприємництва відбулися певні зміни [5]:

1) майже удвічі збільшилася кількість підприємств, які вважають, що бізнес повинен брати активну участь у вирішенні соціальних та екологічних проблем, що засвідчує те, що концепція соціальної відповідальності підприємництва одержує ширше визнання серед вітчизняних підприємств, а також те, що органи влади більше залучають суб'єктів підприємництва до вирішення соціальних і екологічних проблем громад;

2) незначно, проте зменшилася частка підприємств, які впроваджують соціально відповідальні заходи (з 78,5 % до 67,3 %), у т.ч. промислових, транспортних і сільськогосподарських підприємств; серед напрямів відповідальності збільшилася частотність соціальних заходів для власного персоналу (з оплати праці, регулювання робочого часу та недопущення дискримінації при прийнятті на роботу);

3) значно посилилася дія таких основних чинників, що спонукають суб'єктів підприємництва впроваджувати соціально відповідальні заходи, як моральні міркування та внутрішні спонукання, збільшення обсягів доходу, копіювання дій конкурентів та запит з боку органів місцевої влади; найменш поширеними для вітчизняних підприємств є заходи щодо захисту природних ресурсів та співпраці з громадою;

4) посилилася вагомість браку (серед головних причин, що перешкоджають соціальній відповідальності вітчизняного підприємництва) фінансових ресурсів, а також переконання в тому, що соціальна відповідальність є функцією держави, а не бізнесу.

Зауважимо, що за результатами вказаного вище дослідження також виявлено таке. По-перше, для переважної більшості вітчизняних суб'єктів підприємництва основними стимулами у впровадженні соціальної відповідальності є пільгове оподаткування, зменшення адміністративного тиску місцевих органів влади та ознайомлення з позитивними прикладами впровадження програм (заходів) із соціальної відповідальності за кордоном.

По-друге, головними перешкодами у здійсненні соціально відповідальних заходів для вітчизняних підприємств є брак коштів, податковий тиск та недосконалість нормативно-правової бази щодо сприяння реалізації соціальної відповідальності, а також недостатність інформації і досвіду, відсутність державних і недержавних організацій сприяння.

По-третє, більшість суб'єктів вітчизняного підприємництва вважає, що в Україні у найближчій перспективі необхідно стимулювати залучення бізнесу для його активнішого втручання у вирішення соціальних проблем з розробки і реалізації Національної стратегії розвитку соціальної відповідальності, запровадження окремої просвітницької програми для споживачів, проведення широкої інформаційно-просвітницької кампанії з питань соціальної відповідальності, впровадження принципів соціальної відповідальності в діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування [4].

Потрібно зауважити ще такий важливий аспект, який стосується схожих результатів дослідження чинників і перешкод розвитку соціальної відповідальності у різних секторах підприємництва України. Так, за результатами експертного аналізу «Корпоративна соціальна відповідальність малого та середнього бізнесу в Україні», виявлено, що для підприємств цього сектора економіки також найбільш суттєвою перешкодою активізації соціально відповідальної діяльності залишається брак фінансових ресурсів (37,3% опитаних).

До перешкод активізації соціальної відповідальності вітчизняного малого і середнього підприємництва віднесемо й певні очікування, які полягають у ймовірному негативному впливі реалізації соціально відповідальних заходів на показники ефективності діяльності підприємств. Так, 20,0% опитаних вважає, що аналізована діяльність може супроводжуватися збільшенням експлуатаційних витрат, 17,0% – плинністю робочої сили, 16,1% – збільшенням втрат робочого часу, 15,1% – збільшенням додаткової вартості у розрахунку на одного працівника, 13,8% – збільшенням собівартості товарів (послуг).

Виявлено, що суб'єкти малого і середнього підприємництва, як і великі підприємства, вважають, що найбільш дієвими мотиваторами до збільшення обсягів соціальної відповідальності бізнесу є державні фінансові стимули, а також безкоштовне фінансування. Важливими для цього є й посилення зв'язків з великими компаніями, отримання кредитів (грантів), участь у виставках та полегшення доступу до бізнес-мереж.

З метою попередньої ідентифікації характеристик, а в подальшому – виявлення чинників та перешкод розвитку соціальної відповідальності підприємництва у 2011 р. було проведене пілотне експертне опитування представників суб'єктів малого і середнього підприємництва. Дослідження проводилося серед підприємств – членів Львівської обласної асоціації малого і середнього підприємництва, під час його проведення було опитано 46 експертів. Статистична значущість вибірки була забезпечена тим, що структура опитаних підприємств відповідає сучасному їх співвідношенню (у Львівській області) за розмірами, видами економічної діяльності, місцем здійснення господарської комерційної діяльності (в обласному центрі чи за його межами).

Зауважимо, що виявлення характеристик і складових кожного з напрямів соціальної відповідальності підприємництва включно з рівнем вагомості їх впливу є важливою та невід'ємною передумовою обґрунтування в подальшому переліку найбільш істотних чинників, зміна яких є об'єктом державного регулювання в аналізованій сфері.

Натомість не всі інші напрями ідентифікуються суб'єктами підприємництва як соціально відповідальна діяльність, що є певною мірою негативним, оскільки засвідчує ще недостатню обізнаність представників бізнесу з комплексним характером аналізованої категорії, а не отождення її виключно з соціальною захищеністю персоналу та розвитком його інтелектуального капіталу.

Значна кількість опитаних суб'єктів підприємництва відносять до соціально орієнтованої діяльності підприємництва відповідальність перед споживачами (83,3%),

суспільством за розвиток економіки (70,8% у секторі малого бізнесу та 74,6% – середнього), довікільям (68,8% та 64,4% відповідно). Отже, одним із чинників активізації соціально відповідальної поведінки може стати поширення в підприємницькому середовищі обізнаності з широтою цієї проблеми.

За результатами оцінки рівня вагомості складових соціальної відповідальності малого і середнього підприємництва у Львівській області виявлено чи не найбільшу однастайність представників бізнесу щодо визначення пріоритетів їх відповідальності перед споживачами.

Разом з тим, за результатами опитування виявлено, що реальна діяльність представників бізнесу є неадекватною щодо визначених ними пріоритетів соціально орієнтованої підприємницької поведінки. Незначними є й частки обсягів фінансування соціально орієнтованих заходів у витратах суб'єктів сектора МСП Львівської області. Так, виявлено, що частка додаткових витрат суб'єктів підприємництва на перегляд умов праці і збільшення розмірів її оплати становить 11,5%, витрат на заходи, пов'язані з відповідальністю перед конкурентами і партнерами, – 9,7%, перед споживачами – 8,4%, перед суспільством та за розвиток економіки – 5,1%, перед довікільям – 3,2%.

За результатами пілотного експертного опитування виявлено найбільш істотні внутрішні та зовнішні перешкоди активізації практики соціальної відповідальності сектора МСП у Львівській області. Зокрема, суб'єкти підприємництва майже однастайно (97,9% від опитаних) визнають такі дві найбільші перешкоди розвитку соціальної відповідальності підприємництва, як відсутність стимулюючого законодавства та брак інституцій її підтримки. Іншим важливим чинником є малі податкові та інші пільги і преференції для підприємств, що практикують соціальну відповідальність (68,8% опитаних представників сектора малого бізнесу та 74,2% – середнього).

Джерелом об'єктивних ускладнень реалізації соціально орієнтованих заходів все ж є і внутрішнє середовище господарської діяльності суб'єктів підприємництва.

Суттєвими перешкодами розвитку соціальної відповідальності малого підприємництва в Україні залишаються й відсутність підготовлених фахівців, неусвідомленість з потенційними ефектами від реалізації соціально орієнтованих заходів та брак навиків такої роботи. У секторі середнього бізнесу ці перешкоди менш вагомі, проте представники підприємництва все ще потребують для цього часу, організаційних можливостей та підготовлених фахівців.

Висновки. Результати вивчення перешкод і чинників мотивації соціальної відповідальності підприємництва в Україні слугують передумовою стратегічного планування заходів її стимулювання в системі державної політики управління розвитком національного господарства. Зокрема, до її зовнішніх перешкод відносяться: низький рівень розвитку інституціонального забезпечення (інститутів та інституцій); відсутність стимулюючих законодавчих норм; психологічний чинник, пов'язаний з визнанням соціальної відповідальності прерогативою виключно держави; значне сумарне податкове навантаження на бізнес; недостатність інформації про можливість участі в реалізації соціальних проектів; відсутність системи підготовки кадрів у сфері соціально відповідальної діяльності. Внутрішніми негативними чинниками стану розвитку соціальної відповідальності підприємництва залишаються: брак фінансових ресурсів та необхідного кадрового забезпечення; низька обізнаність підприємців з потенційним позитивним ефектом від реалізації соціально орієнтованих заходів; малий досвід участі у соціальній відповідальності (як окремого напрямку господарської діяльності); наявність очікувань, що реалізація соціально орієнтованих заходів погіршить ефективність господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бегма Ю. Якісне дослідження методів впровадження соціальної відповідальності бізнесу в Україні / Ю. Бегма, О. Вінніков, О. Редько – К., 2006. – 130 с.
2. Енергоефективність як ресурс інноваційного розвитку : національна доповідь про стан та перспективи реалізації державної політики енергоефективності у 2008 році / С. Єрмілов, В. Геєць, Ю. Ященко, В. Григоровський, В. Лір та ін. – К., НАЕР, 2009. – 93 с.
3. Корпоративна соціальна відповідальність 2005–2010: стан та перспектива розвитку : Аналітичний звіт / Центр «Ровиток корпоративної соціальної відповідальності. – К., 2010. – 56 с.
4. Соціально-економічний розвиток регіонів України за 2010 р. – Офіційний Інтернет-ресурс Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Соціальна відповідальність українського бізнесу. Результати опитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org.ua/files/SURVEY_UKR.pdf.

REFERENCES

1. Begma Ju. Jakisne doslidzhennja metodiv vprovadzhennja social'noi vidpovidal'nosti biznesu v Ukraini / Ju. Begma, O. Vinnikov, O. Red'ko – K., 2006. – 130 s.
2. Energoefektivnist' jak resurs innovacijnogo rozvitku : nacional'na dopovid' pro stan ta perspektivi realizacii derzhavnoi politiki energoefektivnosti u 2008 roci / S. Ermilov, V. Geec', Ju. Jashhenko, V. Grigorovs'kij, V. Lir ta in. – K., NAER, 2009. – 93 s.
3. Korporativna social'na vidpovidal'nist' 2005–2010: stan ta perspektiva rozvitku : Analitichnij zvit / Centr «Rovitok korporativnoi social'noi vidpovidal'nosti. – K., 2010. – 56 s.
4. Social'no-ekonomichnij rozvitok regioniv Ukraini za 2010 r. – Oficijnij Internet-resurs Derzhavnogo komitetu statistiki Ukraini [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Social'na vidpovidal'nist' ukrains'kogo biznesu. Rezul'tati opituvannja [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : http://www.un.org.ua/files/SURVEY_UKR.pdf.

Стаття подано до редакції 01.03.2015 р.

*Анна ЧЕПЕЛЮК,
кандидат педагогічних наук, викладач кафедри спортивних дисциплін та
методики їх викладання Дрогобицького державного педагогічного університету імені
Івана Франка (Україна, Дрогобич) anna.chepelyuk@mail.ru*

ПОЕТАПНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У даній статті виділено та обґрунтовано педагогічну умову, визначено чинники забезпечення наступності та інтеграції знань, вмінь та навичок у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури. Виділено напрями діяльності у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

***Ключові слова:** вчитель, фізична культура, педагогічна умова, підготовка, компетентність, студент.*

Літ. 11.

*Анна CHEPELYUK,
Ph.D. in Education, lecturer of Sports Disciplines and their Teaching Methods
Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) anna.chepelyuk@mail.ru*

PSYCHO-PEDAGOGICAL TRAINING PHASED ORGANIZATION OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS AS A CONDITION FOR THE PROFESSIONAL COMPETENCE FORMATION

The pedagogical conditions are reasoned in this article, it is defined factors to ensure continuity and integration of knowledge and skills in the professional competence formation of future physical culture teachers. Activities in the higher establishment educational process are highlighted.

***Key words:** teacher, physical culture, pedagogical condition, preparation, competence, student.*

Ref. 11.

*Анна ЧЕПЕЛЮК,
кандидат педагогических наук, преподаватель кафедры спортивных дисциплин
и методики их преподавания Дрогобычского государственного педагогического
университета имени Ивана Франка (Украина, Дрогобыч) anna.chepelyuk@mail.ru*

ПОЕТАПНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ КАК УСЛОВИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ИХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

В данной статье выделено и обосновано педагогическое условие, определены факторы обеспечения постепенности и интеграции знаний, умений и навыков в формировании профессиональной компетентности будущего учителя физической культуры. Выделены направления деятельности в учебно-воспитательном процессе высшего учебного заведения.

© Чепелюк А. Поетапна організація психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичної культури як умова формування їх професійної компетентності

Ключевые слова: учитель, физическая культура, педагогическое условие, подготовка, компетентность, студент.

Лит. 11.

Постановка проблеми. Процеси формування високого рівня професійної компетентності фахівців набувають подальшої актуальності в період інтенсивного суспільно-економічного розвитку України. Важливе місце у формуванні майбутнього вчителя та його професійних здібностей посідає психолого-педагогічна підготовка, яка повинна сприяти оволодінню і досягненню необхідного рівня дієздатності та готовності до професійної діяльності.

Соціально-економічна ситуація в нашій країні привела до того, що перед вищою школою поставлено нові цілі і завдання. Основним напрямом діяльності вищої школи стає задоволення потреб студентів у знаннях, які б дозволяли адаптуватися у сучасному швидкоплинному світі. А це, насамперед, вимагає належного кадрового забезпечення, впровадження науково обгрунтованої підготовки майбутніх учителів в умовах вищого навчального закладу.

Основним завданням вищих навчальних закладів, в основному, є здійснення освітньої діяльності певного напрямку, яка забезпечує підготовку вчителів відповідних рівнів і відповідає стандартам вищої освіти [8].

Аналіз досліджень. Чимало науковців-дослідників В. Беспутчик [1], С. Вітвицька [3], О. Ємець [4], П. Єфіменко [5], Л. Іванова [6], А. Радченко [10] піднімають питання змін педагогічної теорії у практичній роботі під час навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі. На думку авторів, удосконалення існуючих і розробка нових педагогічних методик, які спрямовані на формування професійної компетентності.

Поряд з тим, науковці Ю. Коваленко [7], Л. Турищева [11] у своїх працях зазначають, що майбутній учитель фізичної культури, повинен володіти рефлексивними вміннями, бути здатним визначати й оцінювати рівень сформованості особистої психолого-педагогічної компетентності, вивчати й контролювати емоційний стан усіх суб'єктів взаємодії, оцінювати результативність форм, методів і новітніх технологій, що використовуються у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

У навчально-виховному процесі сучасної школи фізична культура набуває різноманітних форм і напрямів, які можуть бути ефективними лише тоді, якщо на заняттях будуть враховуватись: інтерес, можливість та потреба в заняттях обраним видом вправ, фізичні навантаження, які базуватимуться на диференційованому наборі засобів системи дозованих фізичних вправ та систематичних занять, зумовлених рівнем здоров'я та розвитку дітей [2].

Реалізація обраної педагогічної умови вимагає: програмування стадій професійного становлення майбутнього вчителя фізичної культури в єдиній системі освіти; управління перехідними процесами між етапами професійного розвитку майбутнього вчителя фізичної культури; цілісність навчально-виховного процесу на факультетах фізичного виховання та його результатів.

Метою даної статті є виділити та обгрунтувати педагогічну умову, яка сприятиме підвищенню ефективності формування професійної компетентності майбутніх учителів фізичної культури.

Виклад основного матеріалу. Дана умова реалізується в поетапній організації психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичної культури з використанням типології до розподілу студентів у навчальних групах за особливостями студентів, які вплинуть на характер педагогічної взаємодії в майбутній професійній діяльності.

Значну роль у її реалізації відіграє мотиваційний компонент. У межах психології типологічний підхід припускає розуміння особистості як цілісного утворення, що не

зводиться до комбінації окремих рис. Узагальнення здійснюються на основі групування досліджуваних. При розподілі ми враховували праці Л. Малаканової та Н. Пивовар [9]. Використовуючи праці цих дослідників, застосовуючи метод анкетування, студентів розподілили на 4 типологічні групи:

- перша група – студенти з високою здатністю до засвоєння знань та якістю самоорганізації;
- друга група – студенти з високим рівнем навченості, але формально ставляться до занять;
- третя група – студенти з невисоким рівнем навченості;
- четверта група – студенти, які відчують труднощі у засвоєнні знань, у них відсутній інтерес до навчання.

Перший тип розподілу за сукупними особливостями студентів: рівень інтелектуального розвитку; загальні розумові здібності, спеціальні здібності; психологічні особливості; професійна спрямованість особистості; розвиток мови та культури мовлення; співвідношення здатності до навчання та успішності.

Другий тип розподілу за інтегральними особливостями студентів: тип нервової системи студента; вияви особливості реактивності організму в процесі навчальної діяльності (на практичних заняттях, заліках, іспитах); загальні характеристики характеру (слабкий чи сильний, цілісний чи суперечливий), аналіз окремих його рис: інтелектуальних (спостережливість, розсудливість, гнучкість розуму); емоційних (впевненість, життєрадісність, бадьорість); вольових (цілеспрямованість, ініціативність, стриманість, рішучість); моральних (почуття обов'язку, чесність та правдивість).

Третій тип розподілу за комплексними особливостями студентів: мотиви навчальної діяльності (отримання знань, отримання професії, отримання диплому); рівень академічної успішності (із фундаментальних та фахових дисциплін); ставлення до різних предметів; ставлення студента до своїх навчальних можливостей (недооцінює, оцінює адекватно, переоцінює); труднощі у навчанні, їх причини; предмети, вивчення яких дається легко і важко; старанність і наполегливість у навчанні; організація самостійної роботи (планування, виконання запланованого, регулярність і систематичність підготовки до занять). Одночасно ми враховували типи темпераменту за тестами. Із 143 студентів з переважанням холеричного типу темпераменту виявлено 36,36%, сангвінічного – 44,05%, меланхолічного – 12,60%, а флегматичного – 6,99%.

Такий аналіз дозволив перерозподіляти фізичне навантаження, при тестуванні враховувалась побудова запитань (для холериків – з великою кількістю слів, для флегматиків ті ж питання були виражені з мінімальною кількістю слів). Наші дослідження показали, що такий підхід урівнює в часі подання відповідей.

Перша група студентів характеризується чітко вираженим позитивним ставленням до своєї майбутньої професійної діяльності, а саме вчителя фізичної культури. У студентів основним у виборі майбутньої професійної діяльності є інтерес до занять фізичними вправами, захоплення роботою з дітьми. Ці студенти поінформовані про різні напрямки роботи вчителя фізичної культури, вони мають певні уявлення про відмінності діяльності вчителя фізичної культури та тренера, ставлення їх до майбутньої професійної діяльності достатньо аргументоване.

Другу групу студентів, охарактеризуємо так: у них більш позитивне ставлення до виду спорту, яким бажають займатись, ніж до майбутньої професійної діяльності вчителя фізичної культури. У цієї групи студентів мотивом до навчання у вищому навчальному закладі у більшій мірі виступає прагнення підвищити свою спортивну майстерність, а не практична діяльність майбутнього вчителя фізичної культури.

Третя група студентів, у котрих не сформоване чітке уявлення про значення, зміст майбутньої професійної діяльності вчителя фізичної культури. У навчально-виховному процесі у вищому навчальному закладі студентів цікавить лише життя у студентському середовищі, іноді має місце нереалізація себе в будь-якому іншому виді діяльності.

Кожна з описаних вище груп студентів вимагає відповідної психолого-педагогічної підготовки, щоб прагнути до глибошого та різностороннього вивчення своєї майбутньої професійної діяльності вчителя фізичної культури, розвитку мотивів професійного самовдосконалення.

У розширенні структури навчально-виховного процесу за допомогою підходів до міжособистісних стосунків між студентами та викладачами важливого значення надаємо сформованості мотиваційного компоненту психолого-педагогічної компетентності майбутніх вчителів фізичної культури з урахуванням їх діяльності, що охоплює комплекс зусиль, з розвитком інтересу до власної особистості та навколишнього світу, підвищенням самооцінки та творчої активності.

Для покращення мотивації ми пропонуємо проводити лекції-представлення, на яких студенти можуть захищати розроблені проекти, наприклад: «Найкращий викладач з обраного виду спорту».

Важливими є врахування таких чинників: ступінь згуртованості та узгодженості дій студентів під час занять та у позанавчальний час; чи сформувався в академгрупі колектив? чи вона складається з окремих мікрогруп?; який настрій переважає у групі?; чи хвилюють групу невдачі та успіхи окремих студентів?; чи прислухаються студенти до думки своїх товаришів у групі?; критика і самокритика в групі; як сприймають студенти групи критичні зауваження?; наскільки притаманні студентам академічної групи почуття захищеності особистості, взаємної відповідальності, доброзичливості, дисциплінованості, поваги, такту, чуйності; наявність традицій у колективі групи; як вирішуються питання взаємодопомоги?; загальна характеристика атмосфери групи (сприятлива, нейтральна, несприятлива). При формуванні міжособистісних взаємин у студентів важливим є згуртованість колективу. Її зміст складають спрямованість на утримання індивіда в групі, емоційного тяжіння до неї, міжособистісної привабливості, престиж студентського колективу та задоволеність членства в ньому.

Передумовами згуртованості є злагодженість і сумісність членів групи. Злагодженість засновується на погодженості дій у процесі спільної діяльності. Ми пропонуємо застосовувати сюжетно-рольові ігри на заняттях зі спортивних ігор, фронтальне навчання під час занять з гімнастики, колове тренування під час занять з легкої атлетики. Студенти тривалий час спілкуються і працюють в одній і тій же групі. Вони впливають на групу, але і група впливає на розвиток кожного студента, а також побудову міжособистісних взаємин.

Для позанавчальної діяльності студентів, у процесі якої куратори, викладачі мають можливість працювати з кожним студентом, інформувати про переваги морально-культурної поведінки конкурентоздатного майбутнього вчителя фізичної культури, згуртовувати студентський колектив, допомагати вирішувати міжособистісні конфлікти у студентській групі, ми пропонуємо проводити спортивне свято «У здоровому тілі – здоровий дух!», змагання «Вище, швидше, сильніше».

Конкуренція за право лідерства – одна з причин міжособистісних конфліктів студентів у групі. Лідер має найбільший вплив на групу. Він втілює норми та ідеали групи, має певну владу над іншими, а також виступає ініціатором дій, видає накази, приймає рішення, вирішує суперечки між студентами. Для попередження виникнення міжособистісних конфліктів у студентській групі ми пропонуємо проводити психологічні тренінги.

У навчально-виховному процесі у вищому навчальному закладі із допомогою визначеної педагогічної умови нами застосовувались такі чинники забезпечення наступності та інтеграції знань, вмінь та навичок у формуванні психолого-педагогічної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури: сюжетно-рольові ігри на заняттях зі спортивних ігор, фронтальне навчання під час занять з гімнастики, колове тренування під час занять з легкої атлетики.

Також виділимо чинники у формуванні психологічної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури: групова навчальна діяльність (робота у малих групах, робота в парах); метод аутогенного тренування; створення «ситуацій успіху»; психологічні компоненти (увага, пам'ять, мислення, сприймання, уява) в оцінюванні набутих вмінь учнів під час засвоєння навчального матеріалу; давати психологічну характеристику учня (його темпераменту, здібностей), володіти найпростішими способами психічної саморегуляції; надавати психологічну допомогу учням; здійснювати психологічний вплив на учнів, які перебувають у кризовому стані та конфліктних ситуаціях.

Названі чинники сприяли ефективному формуванню знань та вмінь студентів, необхідних для проведення занять з фізичного виховання в освітніх закладах. У процесі проведеного дослідження було окреслено шляхи формування потреби до занять фізичними вправами, а саме: прививання любові до фізичних вправ у сім'ї, формування звички до занять фізичними вправами у дитячому садку, потребу до занять фізичною культурою під час навчання в загальноосвітніх навчально-виховних закладах, заняття в позашкільних виховних закладах (дитячих спортивно-оздоровчих секціях, дитячих спортивних клубах), навчання у професійних та вищих навчальних закладах, участь у продуктивній виробничій діяльності.

Поряд із цим, здійснення навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі повинно враховувати: *по-перше*, інтереси студентів; *по-друге*, застосування необхідних варіацій у викладанні програмного навчального матеріалу. Спостерігаючи за навчально-виховним процесом на практичних заняттях з фізичного виховання, визначено, що інтерес до занять утворюють три основні антиципаторні функції свідомості: опису, гіпотетична і настановча, які здійснюють взаємовплив на студента.

Важливо розвивати ці здібності у студентів під час занять спортивними іграми, оскільки всі техніко-тактичні дії гравці виконують в обмежені, як правило, малі проміжки часу, саме тому необхідне передбачення дій партнерів та суперників. Для ефективної реалізації даної умови формування психолого-педагогічної компетентності студентів у навчально-виховному процесі у вищому навчальному закладі виділено такі напрями діяльності, а саме: забезпечення суб'єктної позиції майбутнього вчителя фізичної культури; створення різноманітних ситуацій вибору для особистісного самовизначення. Описана нами педагогічна умова є важливою у навчально-виховному процесі у вищих навчальних закладах для формування психолого-педагогічної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури.

Висновки. Використання у навчально-виховному процесі запропонованої та описаної педагогічної умови сприятиме підвищенню ефективності формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх учителів фізичної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Беспутчик В. Проблемы и перспективы подготовки физкультурных кадров в вузах / В. Беспутчик // Олімпійський спорт і спорт для всіх : мат. IX між нар. наук. конгресу. – К., 2005. – С. 885.
2. Ведмеденко Б. До проблеми прогнозування у сфері виховання в молоді інтересу до занять фізичною культурою / Б. Ведмеденко // Освіта і управління. – 2004. – Т. 7. – Ч. 3-4. – С. 61–66.

3. Вітвицька С. Основи педагогіки вищої школи: підруч. [за модульно-рейтинг. сист. навч. для студ. магістр.] / С. Вітвицька. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 401 с.
4. Ємець О. Ситуаційні технології в підготовці вчителя фізичної культури / О. Ємець // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки : у 3 т. / [уклад. А. Цьось, С. Козіброцький]. – Луцьк : Вежа, 2008. – Т. 1. – С. 170–173.
5. Єфіменко П. Педагогічні умови забезпечення різнорівневої професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти / П. Єфіменко. – Харків, 2002. – 19 с.
6. Іванова Л. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. Іванова. – К., 2007. – 22 с.
7. Коваленко Ю. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання дітей дошкільного віку у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика проф. освіти / Ю. Коваленко. – Запоріжжя, 2008. – 21 с.
8. Кошолоп А. Концептуальні засади подальшого розвитку фізичної культури і спорту в Україні / А. Кошолоп // Наука в олімпійському спорті. – 1998. – № 1. – С. 5–12.
9. Малаканова Л. Значення рейтингового контролю знань студентів в удосконаленні професійного становлення майбутнього вчителя / Л. Малаканова, Н. Пивовар // Єдність педагогіки і психології у цілісному навчально-виховному процесі. – Полтава, 1995. – С. 46–58.
10. Радченко А. Моніторинг професійної педагогічної компетентності вчителя / А. Радченко // Управління школою. – 2005. – № 35-36. – С. 24–58.
11. Турішчева Л. До питань про особливості особистості і педагогічної діяльності вчителя фізичної культури / Л. Турішчева // Теорія і методика фізичного виховання. – 2004. – № 3. – С. 4–6.

REFERENCES

1. Besputchik V. Problemy i perspektivy podgotovki fizkul'turnykh kadrov v vuzah / V. Besputchik // Olimpijs'kij sport i sport dlja vsih : mat. IX mizh nar. kongresu. – K., 2005. – S. 885.
2. Vedmedenko B. Do problemi prognozuvannja u sferi vihovannja v molodi interesu do zanjat' fizichnoju kul'turoju / B. Vedmedenko // Osvita i upravlinnja. – 2004. – T. 7. – Ch. 3-4. – S. 61–66.
3. Vitvic'ka S. Osnovi pedagogiki vishhoi shkoli: pidruch. [za modul'no-rejting. sist. navch. dlja stud. magistr.] / S. Vitvic'ka. – K.: Centr navchal'noi literatury, 2006. – 401 s.
4. Emec' O. Situacijni tehnologii v pidgotovci vchitelja fizichnoi kul'turi / O. Emec' // Fizичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки : у 3 т. / [уклад. А. Цьос', С. Козіброцький]. – Луцьк : Вежа, 2008. – Т. 1. – С. 170–173.
5. Efimenko P. Pedagogichni umovi zabezpechennja rizrivnevoi profesijnoi pidgotovki majbutnih fahivciv fizichnoi kul'turi : avtoref. dis. ... kand. ped. nauk : spec. 13.00.04 – teorija ta metodika profesijnoi osviti / P. Efimenko. – Harkiv, 2002. – 19 s.
6. Ivanova L. Pidgotovka majbutnih uchiteliv fizichnoi kul'turi do fizkul'turno-ozdorovchoi roboti z uchnjami zagal'noosvitnih navchal'nih zakladiv : avtoref. dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / L. Ivanova. – K., 2007. – 22 s.
7. Kovalenko Ju. Profesijna pidgotovka majbutnih fahivciv fizichnoho vihovannja ditej doshkil'nogo viku u vishnih navchal'nih zakladah : avtoref. dis. ... kand. ped. nauk : spec. 13.00.04 – teorija i metodika prof. osviti / Ju. Kovalenko. – Zaporizhzhja, 2008. – 21 s.
8. Kosholap A. Konceptual'ni zasadi podal'shogo rozvitku fizichnoi kul'turi i sportu v Ukraini / A. Kosholap // Nauka v olimpijskom sporte. – 1998. – № 1. – S. 5–12.
9. Malakanova L. Znachennja rejtingovogo kontrolju znan' studentiv v udoskonalenni profesijnogo stanovlennja majbutn'ogo vchitelja / L. Malakanova, N. Pivovar // Ednist' pedagogiki i psihologii u cilisnomu navchal'no-vihovnomu procesi. – Poltava, 1995. – S. 46–58.
10. Radchenko A. Monitoring profesijnoi pedagogichnoi kompetentnosti vchitelja / A. Radchenko // Upravlinnja shkoloju. – 2005. – № 35-36. – S. 24–58.
11. Turishheva L. Do pitan' pro osoblivosti osobistosti i pedagogichnoi dijal'nosti vchitelja fizichnoi kul'turi / L. Turishheva // Teorija i metodika fizichnoho vihovannja. – 2004. – № 3. – S. 4–6.

Стаття подано до редакції 19.02.2015 р.

УДК 378.14:51:37.03

Олександра ШАРАН,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри математики та методики викладання математики початкового навчання Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) sharan_oleks@ukr.net

Зоряна ЮРАС,

студентка факультету початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) zorjanayuras@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

У статті здійснено аналіз педагогічних умов ефективного формування готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку логічного мислення молодших школярів на уроках математики.

Ключові слова: майбутні учителі початкових класів, логічне мислення, молодші школярі, педагогічні умови.

Лит. 4.

Aleksandra SHARAN,

Ph.D. in Education, Associate Professor of Mathematics and Mathematics Teaching Methods in Primary Education Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, (Ukraine, Drohobych) sharan_oleks@ukr.net

Zoryana JURAS,

student of Primary Education Faculty Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) zorjanayuras@gmail.com

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS READINESS FORMATION TO THE LOGICAL THINKING DEVELOPMENT OF ELEMENTARY PUPILS

The effective pedagogical conditions analysis of future primary school teachers readiness formation to the logical thinking development of elementary pupils are propoused in the article .

Key words: future primary school teachers, logical thinking, elementary pupils, pedagogical conditions.

Ref. 4.

Александра ШАРАН,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры математики и методики преподавания математики начального обучения Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) sharan_oleks@ukr.net

© Шаран О., Юрас З. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку логічного мислення молодших школярів на уроках математики

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К РАЗВИТИЮ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

В статье осуществлен анализ педагогических условий эффективного формирования готовности будущих учителей начальных классов к развитию логического мышления младших школьников.

Ключевые слова: *будущие учителя начальных классов, логическое мышление, младшие школьники, педагогические условия.*

Лит. 4.

Постановка проблеми. Кардинальні зміни, перетворення, що відбуваються в сучасному суспільстві, вимагають відповідних змін у всіх сферах, у тому числі і в освіті. Це зумовлює підвищення вимог до якості підготовки учнів у загально-освітній школі і відповідно до якості освіти в педагогічних навчальних закладах. Шляхи вирішення цієї проблеми лежать у посиленні фундаментальності підготовки майбутніх вчителів, одним з компонентів якої повинна стати логічна підготовка, що дозволяє критично аналізувати предмети і явища довколишньої дійсності, бути переконливим у висловлюваннях, міркуваннях, уміти відстоювати і обґрунтовувати свою точку зору.

У всіх сучасних програмах дошкільного і початкового навчання математики логічний розвиток дітей виступає і як одне із завдань навчання, і як засіб успішного здійснення останнього, оскільки у математичній науці логічні форми і відношення виражені в найбільш виразній формі, в той же час, така специфічна галузь знань, як математика, вимагає від учнів досить розвиненого логічного мислення.

Таким чином, аналіз сучасного змісту навчання в початкових класах показує необхідність наявності у вчителів міцних навичок логічного мислення і уміння формувати їх у своїх учнів.

Аналіз досліджень. Сучасні вчені І. Лернер, І. Нікольська, З. Слєпкань, Н. Тализіна, А. Столяр та інші теоретично і експериментально довели, що школа ще не забезпечує випускникам необхідний рівень логічної підготовки. Е. Маланюк, О. Митник, спираючись на свої експериментальні дослідження, показали, що при дотриманні певних умов, учні молодших класів можуть опанувати суть основних логічних операцій і застосовувати їх в навчальній діяльності.

Пошуку шляхів розвитку логічного мислення в процесі навчання математики присвячені дослідження вчених та учителів-практиків: О. Гришко, С. Жукової, Т. Кондрашенкової, О. Митника, І. Нікольської, В. Середи, А. Столяра, Л. Сухаревої, Т. Фадєєвої, Л. Шостак та багатьох інших.

Окремі аспекти цієї проблеми стосовно системи підготовки майбутнього вчителя розглядаються в теорії вищої педагогічної освіти в роботах О. Абдуллої, Н. Кузьміної, Ю. Бабанського, В. Сластьоніна та інших дослідників. Однак сформульована нами проблема в цілому не була предметом спеціального дослідження.

Мета статті – розглянути педагогічні умови, що забезпечують ефективність процесу формування у студентів факультету початкової освіти готовності до розвитку логічного мислення молодших школярів на уроках математики.

Виклад основного матеріалу. Учитель сьогодні повинен мати найсучаснішу освіту, високий рівень інтелектуального етичного і фізичного розвитку, глибоке знання психології дітей. Від нього вимагається високий професіоналізм у роботі, соціальна активність, свідоме і творче відношення до своєї праці, вміння співпрацювати з учнями. Підготовка такого вчителя є завданням вищих педагогічних навчальних закладів і факультетів початкової освіти зокрема.

Необхідність логічної підготовки студентів – майбутніх учителів початкових класів впливає з вимог, які ставляться до педагогічної діяльності і які повинна задовільняти підготовка вчителів у вищих навчальних закладах для того, щоб успішно вирішувати завдання, що постають перед ними у процесі навчання і виховання молодших школярів.

Корисно знати логіку педагогічним працівникам ще і тому, що ефективність навчального процесу багато в чому визначається чіткістю понять, які повинні засвоїти учні, правильним формулюванням проблем, аргументованістю тверджень учителя.

Ще методист М. Н. Алексєєв підкреслював: «Взагалі науку логіку повинен знати кожен учитель (на жаль, поки що цього немає), кожен методист і всі ті, хто має справу з вихованням молоді. Приступаючи до виховання і розвитку учнів, учитель і методист повинні зрозуміти, що таке логічне мислення і як його виховувати. Це перша вимога, що пред'являється вчителю. Друга вимога полягає в тому, що вчитель своїм прикладом повинен показати зразки логічно стрункого, послідовного і творчого мислення» [1, 40].

Проблема вивчення основ логіки – не лише методична, але і загальнодидактична, оскільки з її розв'язанням пов'язане формування таких загальних якостей розуму, які мають значення для засвоєння будь-якого предмету і підготовки до будь-якого виду діяльності.

Під **педагогічними умовами** логічної підготовки студентів розуміємо сукупність можливостей, змісту, форм, методів, сприятливих для ефективної організації навчального процесу у вищому навчальному закладі і спрямованих на формування у студентів логічних знань, умінь, навичок.

Аналіз сучасного стану розв'язання досліджуваної проблеми у психолого-педагогічній літературі і вивчення сучасної педагогічної практики дозволили виділити такі педагогічні умови: забезпечення інтеграції психолого-педагогічної, методичної і спеціальної підготовки студентів педагогічного ВНЗ; здійснення у логічній послідовності і взаємозв'язку навчально-пізнавальної, навчально-практичної і самостійної практичної діяльності студентів у процесі підготовки; діагностика результативності процесу формування готовності майбутніх вчителів до розвитку логічного мислення молодших школярів.

При визначенні першої умови ми спиралися на теорію цілісного педагогічного процесу формування особистості. Відповідно до цієї теорії, цілісність проявляється в інтеграційних процесах, заснованих на синтезі знань різних наукових дисциплін і нових організаційних форм і методів навчання, що забезпечують запас теоретичних знань і дають можливість в майбутньому переходу від навчальної діяльності до професійної.

Наприклад, на заняттях з математики ми перевіряли вміння студентів застосовувати логічні знання у майбутній педагогічній діяльності. Давалося завдання: дати ви-

значення знайомого поняття, знайти логічну помилку у відповідях учнів, побудувати логічно бездоганний умовивід і т. д.

Для виконання запропонованих завдань студенти повинні були володіти такими логічними поняттями, як кон'юнкція, диз'юнкція, імплікація, еквіваленція, предикат, уміти будувати заперечення висловлювань складної структури, перевіряти правильність міркувань, встановлювати зв'язок між висловлюваннями. Перевірка цих знань і умінь викликана насамперед тим, що володіння ними необхідне студентам і для подальшого вивчення математики у вищому навчальному закладі, і для розвитку логічного мислення молодших школярів. У процесі вивчення психології, педагогіки, спеціальних дисциплін, методик закладаються основи логічних знань, умінь, навиків, необхідних для формування логічного мислення молодших школярів.

Друга умова передбачає взаємопов'язане вивчення педагогічної теорії і шкільної практики на всіх етапах підготовки. Ми вважаємо необхідною умовою ефективності логічної підготовки майбутніх вчителів здійснення в логічній послідовності і взаємозв'язках навчально-пізнавальної, навчально-практичної і самостійної практичної діяльності студентів. У процесі навчально-пізнавальної діяльності відбувається пізнання закономірностей, принципів, способів організації педагогічного процесу і логічної підготовки як складової його частини, опанування основ педагогічних умінь. Навчально-практична діяльність передбачає виконання практичних завдань з теоретичних дисциплін на основі застосування теоретичних знань, отриманих у процесі підготовки. Самостійна практична діяльність полягає в організації розвитку логічного мислення молодших школярів на основі самостійного конструювання змісту і способів педагогічної діяльності, осмислення їх мети, принципів, аналізу і оцінки її результатів у процесі педагогічної практики.

Здійснення цих видів діяльності у процесі логічної підготовки майбутніх вчителів зумовлює синтез пізнавальної і практичної діяльності студентів, взаємозв'язок теоретичних знань і практичних умінь. Ця умова впливає з мети, завдань логічної підготовки майбутніх вчителів початкових класів, із структури поняття «готовності» до розвитку логічного мислення молодших школярів. Засвоєння педагогічної теорії відбувається у процесі навчальних занять (лекції, практичні та семінарські заняття) під керівництвом викладача і самостійної роботи студентів (підготовка виступів на лекціях, рефератів, курсових і дипломних робіт).

Питання розвитку логічного мислення молодших школярів можуть бути присвячені спеціальні лекції курсу «Методика викладання математики в початкових класах». На них можна розглянути такі питання: роль і місце логічного розвитку молодших школярів в системі навчання і виховання на уроках математики; логічні поняття, пропедевтичне вивчення яких вводиться у початковій школі; пропедевтика понять «висловлювання» і «предикат»; методика формування понять у початкових класах; методика формування умінь здійснювати класифікації; методика формування умінь будувати правильні міркування; зміст і методика логічного розвитку учнів за альтернативними підручниками і програмами; логічний розвиток дітей у процесі гри.

Проте краще прочитати не одну лекцію, а виділяти і розкривати логічні поняття у процесі розгляду відповідних тем початкової математики. Наприклад, при вивченні теми «Методика вивчення рівнянь» розглянути трактування рівняння за чинною програмою вищої школи як предиката і паралельно з викладом методики вивчення рівняння вести розкриття логічного змісту роботи, яку пропонується проводити з цієї теми в школі.

На практичних заняттях можна розглянути такі питання: розкриття елементів логіки, неявно присутніх у початковому курсі математики; виділення завдань з підручників математики для початкових класів, що містять елементи логіки; методика роботи із завданнями, при виконанні яких доцільно здійснювати логічний розвиток учнів; розробка системи логічних завдань для учнів (наприклад, [4] та ін.); методика виправлення найбільш поширених логічних помилок молодших школярів; підбір завдань з попередження таких помилок.

Спеціальна логічна підготовка студентів передбачає проведення спецкурсів, спецсемінірів, практикумів та інших заходів. З багаточисельних форм нами був вибраний спецкурс «Позаурочна робота з математики у початковій школі», у процесі якого студенти мали змогу розглядати різні види логічних задач та методику навчання їх розв'язування. На заняттях студенти виступали з рефератами, доповідями, проводилися ділові ігри. Структура практичних занять в цілому відповідає дидактичній концепції І. Лернера про три рівні засвоєння знань: відтворення знань, використання їх за зразком і пізніше в змінній, нетиповій ситуації [2].

Досвід самостійної діяльності (апробація теоретичних знань) студенти набували в ході педагогічної практики, при відвідуванні уроків, подальшого аналізу і самоаналізу проведених уроків. Педпрактика – один з етапів професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку логічного мислення молодших школярів, оскільки вона пов'язує теоретичне навчання у вищому навчальному закладі з їх майбутньою самостійною роботою в школі. Студентам давалися завдання з розвитку логічного мислення молодших школярів, вони відвідували уроки своїх однокурсників і вчителів початкових класів з подальшим їх аналізом на предмет даної теми. На практиці студенти проводили експериментальну роботу, необхідну для написання курсових і дипломних робіт.

Діагностика результативності процесу формування готовності майбутніх вчителів до розвитку логічного мислення молодших школярів також складає необхідну умову ефективного здійснення даного виду діяльності. Результативність логічної підготовки передбачає наявність якісних змін у розвитку майбутнього вчителя. Це поняття тісно пов'язане з поняттям ефективності, яка визначається як відповідність отриманого результату поставленим завданням. А. Маркова вважає, що педагогічна ефективність представляє міру реалізації навчальних цілей у порівнянні із заданими або можливими за умови нейтралізації останніх чинників, що впливають, крім учителя, на досягнення поставлених цілей [3, 76].

Висновки. Отже, основними умовами, що сприяють формуванню готовності майбутніх учителів до розвитку логічного мислення молодших школярів, є: забезпечення інтеграції психолого-педагогічної, методичної і спеціальної підготовки студентів педагогічного вузу; здійснення в логічній послідовності і взаємозв'язку навчально-пізнавальної, навчально-практичної і самостійної практичної діяльності студентів у процесі підготовки; діагностика результативності процесу формування готовності майбутніх вчителів до розвитку логічного мислення молодших школярів. Все це сприятиме підвищенню рівня знань і практичних умінь, необхідних майбутнім учителям для здійснення розвитку логічного мислення молодших школярів і підвищення ефективності процесу підготовки до даного виду діяльності студентів в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеев М. Логика и педагогика / М. Алексеев. – М. : Знание, 1965. – 32 с.
2. Лернер И. Развитие мышления учащихся в процессе обучения истории : пособие [для учителей] / И. Лернер. – М. : Просвещение, 1982. – 191 с.
3. Маркова А. Психология труда учителя : книга для учителя / А. Маркова. – М. : Просвещение, 1993. – 192 с.
4. Сухарева Л. Як навчити вашу дитину розв'язувати логічні завдання / Л. Сухарева. – Х. : Ранок, 2009. – 96 с.

REFERENCES

1. Alekseev M. Logika i pedagogika / M. Alekseev. – M. : Znanie, 1965. – 32 s.
2. Lerner I. Razvitie myshlenija uchashhihsja v processe obuchenija istorii : posobie [dlja uchitelej] / I. Lerner. – M. : Prosveshhenie, 1982. – 191 s.
3. Markova A. Psihologija truda uchitelja : kniga dlja uchitelja / A. Markova. – M. : Prosveshhenie, 1993. – 192 s.
4. Suharjeva L. Jak navchiti vashu ditinu rozv'jazuvati logichni zavdannja / L. Suharjeva. – H. : Ranok, 2009. – 96 s.

Статтю подано до редакції 02.03.2015 р.

Ірина ШЕПЕНЮК,
викладач кафедри методики викладання природничо-математичних дисциплін
Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області
(Україна, Чернівці) shepenyukirina@ukr.net

СУЧАСНА ТЕХНОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З ДОМАШНІМИ ЗАВДАННЯМИ УЧНІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

Аналізується одна із найбільш актуальних для сучасної теорії і методики викладання природничих дисциплін проблем – організація роботи з домашніми завданнями. Домашнє завдання розглядається як багатоаспектне явище, що виконує у навчальному процесі різні функції.

Ключові слова: домашнє завдання, технологія, навчання природничим дисциплінам.

Лит. 5.

Iryna SHEPENYUK,
lecturer of Natural and Mathematical Sciences Teaching Methodology Department
Postgraduate Education Institute, Chernivtsi region
(Ukraine, Chernivtsi) shepenyukirina@ukr.net

MODERN TECHNOLOGY OF WORK ORGANIZATION WITH PUPILS HOME TASKS DURING NATURAL SCIENCES TEACHING

There is covered one of the urgent issues of work organization with home tasks. A home task regarded as a multiple-aspect phenomenon, which fulfils different functions in learning process.

Key words: home task, technology, teaching natural sciences.

Ref. 5.

Ірина ШЕПЕНЮК,
преподаватель кафедры методики преподавания естественно-математических
дисциплин Институт последипломного педагогического образования Черновицкой
области (Украина, Черновцы) shepenyukirina@ukr.net

СОВРЕМЕННАЯ ТЕХНОЛОГИЯ ОРГАНИЗАЦИИ РАБОТЫ С ДОМАШНИМИ ЗАДАНИЯМИ УЧЕНИКОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК

Анализируется одна из самых актуальных для современной теории и методики преподавания естественных дисциплин проблем – организация работы с домашними заданиями. Домашнее задание рассматривается как многоаспектное явление, выполняющее в учебном процессе различные функции.

Ключевые слова: домашнее задание, технология, обучение естественным дисциплинам.

Лит. 5.

Постановка проблеми. Невід'ємним компонентом навчально-виховного процесу традиційно виступає домашнє завдання. Організація роботи з домашніми завданнями
© Шпенюк І. Сучасна технологія організації роботи з домашніми завданнями учнів при вивченні природничих дисциплін

є однією із актуальних проблем сучасної теорії і методики навчання природничих дисциплін.

В сучасній освіті відбулася зміна ціннісної орієнтації учительської праці: від орієнтації «знай свій предмет і викладай його зрозуміло» до позиції «знай свій предмет і умій засобами свого предмета допомогти учневі в його самовизначенні, розкритті його неповторної, унікальної індивідуальності». Очевидно, що повноцінна творча діяльність учня може бути організована тільки педагогом, який здатний зрозуміти, прийняти і правильно реалізувати теоретичні ідеї особистісно зорієнтованого навчання. Одним із напрямків оновлення є зміна системи домашньої навчальної роботи школярів як одного із видів позааудиторної роботи. Для модернізації системи домашньої навчальної роботи необхідні зміни в проектуванні домашніх завдань як засобу керівництва домашньою роботою.

Аналіз досліджень. Аналіз наукової літератури з даної проблеми засвідчує, що поняття «домашнє завдання» різними авторами трактується по-різному. Одні науковці розглядають його як форму організації навчального процесу (В. Сластьонін, П. Підкасистий та ін.); другі – як засіб індивідуалізації навчання (М. Поспелов: «домашня робота являє собою індивідуальну форму навчальних занять. Вдома учні самостійно планують свою роботу, виконують завдання і здійснюють самоконтроль, витрачаючи на це стільки часу, скільки потрібно» [3, 67], треті – як один із видів самостійної роботи (Є. Рабунський, П. Драмов, Г. Аракелян та ін.). Існує точка зору, згідно з якою домашнє завдання є одним із видів навчального завдання. Такий підхід дозволяє розглядати його з двох позицій: учителя і учня. У першому випадку домашнє завдання виступає засобом організації діяльності учнів, у другому – засобом засвоєння змісту освіти. Окрім цього, воно розглядається як форма, в яку втілено зміст.

Неоднозначність трактування поняття «домашнє завдання» можна пояснити тим, що одні дослідники ґрунтуються на організаційних, а інші – на дидактичних ознаках, що визначають його сутність. У контексті методики навчання природничих дисциплін домашнє завдання – це багатоаспектне явище, а саме: одна із форм організації пізнавальної діяльності учнів; одна із форм самостійної роботи учнів; один із видів навчального завдання. Кожен із зазначених аспектів, взятий окремо від інших, має лише певне призначення, тому для розуміння сутності домашнього завдання необхідно враховувати всі аспекти.

Мета статті – проаналізувати існуючі підходи до домашніх завдань та запропонувати основні напрямки модернізації домашньої навчальної роботи учнів з природничих дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Організація роботи з домашніми завданнями є однією із актуальних проблем сучасної теорії і методики навчання природничих дисциплін, оскільки такий компонент педагогічного процесу як домашнє завдання не піддається належному аналізу, т. я. у традиційній моделі навчання, що орієнтована, перш за все, на формування репродуктивного типу діяльності, зазначеному питанню приділяється мало уваги, а робота з домашніми завданнями організується в більшості випадків формально. Це підтверджують і основні результати проведеного нами констатувального експерименту: домашнє завдання однакове для всіх учнів, частіше за все включає завдання, аналогічні до тих, що виконувалися на уроці; перевірка домашнього завдання формальна чи взагалі відсутня; груповий метод роботи при виконанні домашніх завдань використовується вкрай рідко; відсутня диференціація у роботі з учнями, тобто всі завдання мають приблизно однаковий ступінь складності; частіше за все, домашні

завдання не налаштовують учня на активну роботу, їх виконання може здійснюватися на репродуктивному рівні, без творчого підходу; обсяг і зміст домашніх завдань не завжди раціонально підібрані учителем, що підштовхує учня до формального ставлення до виконання роботи, списування і зменшення часу на виконання роботи.

Аналізуючи навчально-методичну літературу з природничих дисциплін, можна помітити і такі недоліки, як велика кількість одноманітних завдань, відсутність рівневої диференціації навчального матеріалу і недостатня кількість спеціально передбачених для організації роботи з домашніми завданнями методичних посібників і рекомендацій.

На думку сучасних науковців, неефективність шкільної освіти зумовлена, перш за все, акцентом на процес, а не на результат; збірння замість розуміння, осмислення; відсутністю вмотивованості до навчання у дітей; заміною пізнавального інтересу примусом; витісненням духовного виховання системою покарань; трансляцією соціальних міфів; недостатньою сформованістю у дітей творчих здібностей, критичного мислення, самостійності, ініціативності [2, 4].

Ще одним чинником, що впливає на збереження практики домашніх завдань, є відсутність формування досвіду вибору впродовж шкільного життя. Вибір завжди пов'язаний з власною активністю учня, з організацією самостійної діяльності. Головна проблема полягає в тому, що ані вибір, ані самостійність не підтримуються нашою шкільною культурою [1]. Сучасна технологія організації роботи з домашніми завданнями повинна вибудовуватись з урахуванням нових положень методики навчання природничих дисциплін, що вимагають створення умов для активної дослідницької і творчої діяльності учнів.

Таблиця 1.

Основні відмінності традиційного і сучасного домашнього завдання

<i>Характеристика</i>	Традиційне домашнє завдання	Сучасне домашнє завдання
<i>Мета</i>	Зовнішня мотивація (переважання вольових методів, примус тощо). Неконкретність і недіагностичність мети. Домінування навчальної мети.	Внутрішня мотивація (переважання пізнавальних, соціальних методів: переконання тощо). Конкретність, чіткість, діагностичність мети. Домінування розвивальної мети в єдності з навчальною та виховною.
<i>Контроль</i>	Переважають фронтальних, групових форм контролю. Не завжди доцільне чи стихійне використання форм контролю. Організація перевірки учителем.	Орієнтація на само- та взаємоконтроль. Доцільність форм контролю. Організація самоперевірки та взаємоперевірки.
<i>Зміст завдання</i>	Недиференційовані завдання для всіх. Відсутність свободи вибору: обсягу, рівня складності і форми представлення домашнього завдання. Неоптимальність обсягу домашніх завдань. Акцентування уваги учнів на головні питання.	Диференціація завдань. Можливість вибору учнями обсягу, рівня складності, форми представлення результатів домашнього завдання. Оптимальний обсяг завдання. Акцентування уваги учнів не тільки на головних, але й на складних, творчих питаннях з метою прогнозування можливих помилок і труднощів

<i>Характер роботи учня</i>	Репродуктивний характер роботи	Пошуковий характер роботи
-----------------------------	--------------------------------	---------------------------

Багатоаспектність домашнього завдання дозволяє зазначеному компоненту виконувати різноманітні у функції у навчальному процесі. Домашнє завдання є не тільки засобом закріплення знань учнів, як вважалося раніше, але містить великі дидактичні можливості і виконує такі функції: рефлексивну, навчальну, розвивальну, пропедевтичну, виховну, інформаційну, дослідницьку, прогностичну, евристичну, діагностуючу.

Домінування тої чи тої функції домашнього завдання здійснює вплив на всю методичну систему навчання природничих дисциплін, що складається з цілей і змісту природничої освіти, методів, засобів, форм навчання, індивідуальності учня і результатів навчання.

Малюнок 1.

Модель методологічної системи навчання природничих дисциплін при реалізації поліфункціональних можливостей домашнього завдання

При домінуванні тої чи тої функції домашнього завдання здійснюється модифікація змісту, цілей, методів, форм, засобів. Це приводить до зміни діяльності як учителя, так і учнів. Наприклад, при організації роботи з домашніми завданнями дослідницького характеру перед учителем постає завдання – навчання учнів прийомів самостійної роботи для того, щоб вони могли самостійно працювати вдома. За такого підходу змінюється функція учителя: із основного носія інформації він перетворюється на організатора самостійної діяльності учнів, готує дидактичний матеріал, складає алгоритм роботи учнів, є радником і контролером, має можливість враховувати індивідуальні особливості учнів. Діяльність учнів також змінюється, вони можуть самостійно обрати спосіб виконання домашнього завдання, форму звіту, самостійно обмірковують отримані знання, закріплюють і контролюють їх. Зміст предмету при використанні поліфункціональних особливостей домашніх завдань розширюється, оскільки використовується багато довідникових, навчальних та ін. джерел, а в результаті виконання різних домашніх досліджень та експериментів учні можуть обмінюватись інформацією, ідеями, отриманими результатами. У результаті буде розширюватись обсяг отриманих знань.

Реалізують функції домашнього завдання його конкретні види, що визначає учитель, виходячи із мети уроку. Наприклад, дослідницьку функцію реалізують такі види домашніх завдань, як домашні експерименти, домашні навчальні проекти; діагностичну – домашні контрольні роботи і діагностуючі домашні завдання, направлені на виявлення рівня засвоєння матеріалу; рефлексивну – домашні завдання, що вимагають наступного аналізу своїх дій.

Учитель повинен підходити до планування домашнього завдання з урахуванням індивідуальних особливостей школярів, враховуючи навченість та особливості навчання окремих школярів, пам'ятати про час, що відводиться на виконання домашнього завдання.

Методика домашнього завдання у вивченні природничих дисциплін повинна будуватися з урахуванням сучасних методологічних та теоретичних положень: діяльнісного підходу, гуманізації та гуманітаризації природничої освіти. Зазначені положення відкривають ряд перспектив застосування домашнього завдання у вивченні природничих дисциплін:

1) Використання домашнього завдання з метою закріплення вивченого матеріалу зумовлене необхідністю підвищення рівня самостійності учня та браком часу на уроці. Виконання певних вправ вимагає від учнів проведення аналізу змісту навчального матеріалу, вміння представляти інформацію у вигляді таблиць, схем, що пов'язано з певними часовими затратами, тому доцільно задавати їх в якості домашніх завдань, здійснюючи потім обговорення рішень разом всім класом. Вдома учень може спокійно, не кваплячись, розглянути всі можливі способи розв'язку завдань, звернутись до джерел інформації, виконати роботу у зручному для нього темпі. Учитель, таким чином, може економніше використовувати час на уроці і залучати при цьому учнів до роздумів. Домашнє завдання повинно не тільки сприяти закріпленню вивченого матеріалу, але й випереджати, супроводжувати навчання, тобто виступати в якості засобу засвоєння знань, розкривати їх діяльнису природу. Таким чином, при визначенні домашнього завдання потрібно вбачати перспективу подальшого використання його результатів.

2) Гуманізація природничої освіти потребує орієнтації на розвиток учня, тому особлива увага при вивченні природничих дисциплін повинна приділятися диференціації та індивідуалізації домашніх завдань. Представлення учням в якості домашньої роботи завдань різної форми, різного ступеня складності, способів виконання надає їм можливість виконувати домашні завдання найбільш прийнятними для них способами, що відповідають їхнім освітнім потребам та інтересам, дозволяють здійснити гуманізацію навчання.

3) Гуманітаризація природничої освіти передбачає посилення розвиваючого потенціалу навчальних предметів, їх спрямованість на підготовку учня, який вміє самостійно мислити, аргументовано доводити власну позицію чи підхід до вирішення тої або тої проблеми; володіє прийомами розумової діяльності: порівнянням, аналогією, аналізом, синтезом, узагальненням тощо. У зв'язку з цим особливо актуальними постають питання організації домашніх навчальних досліджень (науково-пошукова робота, домашні експерименти).

4) Виконання домашнього завдання може слугувати продовженням уроку, зокрема його заключної частини – закріплення нових знань.

Отже, можемо говорити про пару «урок – домашнє завдання», коли виконання домашнього завдання є продовженням уроку чи навпаки. Саме тому необхідним є цілеспрямований підбір домашніх завдань, визначений цілями конкретного уроку. Кожне завдання повинно бути продумане з точки зору можливості подальшого використання результатів домашньої роботи учнів.

Висновки. Таким чином, технологія організації роботи з домашніми завданнями включає три взаємопов'язаних блоки: *цільовий* – визначення цілей і функцій домашнього завдання з урахуванням зв'язку навчальною метою майбутнього уроку; *організаційно-змістовий* – організація діяльності учнів по виконанню домашнього завдання (вибір

видів домашнього завдання, форм і часу виконання, прийомів перевірки); *рефлексивно-оціночний* – співвідношення цілей і результатів, оцінка діяльності учнів, рефлексія учнем власних дій і його самооцінка. Будь-яке домашнє завдання повинно виводити школяра на новий рівень його пізнавальної активності, стимулювати його допитливість, креативність. Головною ознакою домашньої роботи повинен бути її пошуковий, творчий характер.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кириллова С. Зачем столько домашних заданий?! / С. Кириллова // Управление школой. 2010. – № 2. – С. 20 – 24.
2. Любимов Л. Школа и знаниевое общество в России / Л. Любимов // Вопросы образования. 2007. – № 4. – С. 116–140.
3. Пospelов Н. Как готовить учащихся к выполнению домашних заданий / Н. Пospelов. – М. : Наука, 1979. – 95 с.
4. Телешов С. Домашнее задание: возьмем ли мы в новый век эту старую обузу?/ С. Телешов // Директор школы. – 2000. – № 9. – С. 81–84.
5. Пospelов Н. Как готовить учащихся к выполнению домашних заданий / Н. Пospelов. – М. : Наука, 1979. – 95 с.

REFERENCES

1. Kirillova S. Zachem stol'ko domashnih zadaniy?! / S. Kirillova // Upravlenie shkoloj. 2010. – № 2. – S. 20–24.
2. Ljubimov L. Shkola i znanieвое obshhestvo v Rossii / L. Ljubimov // Voprosy obrazovanija. 2007. – № 4. – S. 116–140.
3. Pospelov N. Kak gotovit' uchashhihsja k vypolneniju domashnih zadaniy / N. Pospelov. – M. : Nauka, 1979. – 95 s.
4. Teleshov S. Domashnee zadanie: voz'mem li my v novyj vek jetu staruju obuzu?/ S. Teleshov // Direktor shkoly. – 2000. – № 9. – S. 81–84.
5. Pospelov N. Kak gotovit' uchashhihsja k vypolneniju domashnih zadaniy / N. Pospelov. – M. : Nauka, 1979. – 95 s.

Статтю подано до редакції 04.03.2015 р.

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Галик В. Андрей Шептицький та Іван Франко: до проблеми аналізу та оцінки взаємин між митрополитом і вченим	5
Галів М. Вибранці-солтиси у селі Літина на Дрогобиччині (XVII–XVIII ст.)	15
Льницький В., Батюк Т. Заходи репресивно-каральних органів із розшуку Миколи Твердохліба-«Грома» (за матеріалами Галузевого державного архіву Служби безпеки України)	22
Лазорак Б. Церковні джерела про наслідки російської окупації в парафіях дрогибичького деканату (1916–1917 рр.): загроза руїни, проблема воєнних сиріт та спроби відродження	32
Медвідь О. Політика Фронту національної єдності у 1933–1939 рр.	55
Попп Р. Джерела особового походження з історії інтелігенції Львова (1944–1953)	62
Чиркова М. Навчитель українства Іван Стешенко	69
Футала В. Діяльність культурно-освітніх товариств Західної України у 1920–1930-х рр.: сучасні дослідження та інтерпретації	79

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Медведик Ю. «Богогласник» – перша друкована антологія духовних пісень в Україні	89
Душний А., Чорний Ю. Оркестрове музикування на народних інструментах у контексті академічного синтезу XXI століття	97
Безпаленко Ю., Горбачук Г. Педагогічний досвід учнів В. А. Вичегжаніна у системі формування основ класичного танцю. Не природна виворотність	107
Боб’як Д. Дослідження українського художнього текстилю XX – початку XXI століття	113
Марушка М. Теорія і методика роботи з дитячим колективом	119
Процюк В. Культурологічні аспекти підготовки майбутнього вчителя музики	124
Радомський М. Художній вітраж на сучасному етапі: художні, техніко-технологічні і функціональні новації у вітражному мистецтві	130
Шариков Д. Філософія неокласичного танцю та естетика нового балету за художнім методом Михайла Фокіна і Федора Лопухова	135

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Вереш Н., Вереш М. Порівняльний аналіз Послання Апостола Павла до Римлян 8:1-4 (грецький та англійський тексти)	142
Крупко О. «А час не стишус галопу...»: мовна картина світу у поезії Ліни Костенко	148
Паночко М. Українська юридична думка кінця XIX – початку XX ст. та її лексикографічне відображення	155
Патен І. Лінгвокультурологічна специфіка фразем на позначення руху (на матеріалі української, російської, польської та англійської мов)	162
Полищук О. Переклад топонімів як елемент лінгвокраїнознавчого аспекту вивчення мови	169
Рашкі Н. Особливості портретних описів у романі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет	175
Ригус В. Роль аргументації у сучасному політичному дискурсі	180
Юзьо С. Фраземіка говірки села Сімер Перечинського району Закарпатської області	187
Вовк О. Емоційний потенціал дитячих оповідань Володимира Винниченка	193

Голомідова Л. Межі національної ідентичності: зустріч «Свого» й «Чужого» в художній свідомості Роберта Музіля	199
Дмитрів І. Образ богопосвяченої особи в українській поезії міжвоєнного періоду ХХ століття	205
Марочканич І. Культурний імперіалізм і культурний націоналізм: пролегомени до експлікації	213
Оверчук О. Передумови створення Південно-західного відділу РГТ: ретроспективний аналіз	218
Угляр Л., Зимомря І. Система художніх засобів психологізму у прозі Тоні Моррісон	224
Цзявень С. Тарас Шевченко та Олександр Пушкін: творчий діалог двох геніїв	232

ПЕДАГОГІКА

Бєлікова Ю. Розкриття можливостей навчального курсу «Основи професійного саморозвитку» для забезпечення професійного саморозвитку майбутніх майстрів виробничого навчання	237
Герасимчук В. Роль гігієнічного виховання молоді у педагогічній спадщині Августина Волошина	242
Гірняк С. Стефан Ковалів: штрихи до мовного портрета	248
Жигайло О., Сарабаха Г. Особливості застосування елементів концепції В. Я. Дяченка про колективні способи навчання на уроках математики у початковій школі	255
Ігнатєва А. Розуміння сутності природи як основного чинника виховання молодших школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського	262
Карпа І. Використання веб-сторінок та соціальної мережі Facebook у процесі навчання англійської мови	267
Касіянюк С. Шляхи мотивації майбутніх економістів до організації самоосвітньої діяльності у процесі професійної підготовки в університеті	273
Луців С. Особливості використання дидактичних віршів на уроках української мови у початкових класах	278
Муляр Н. Особливості вивчення сімейних традицій на уроках «Я у світі» початкової школи	284
Орловська Л. Вимоги до вправ для формування граматичної компетенції в усному мовленні у майбутніх учителів англійської мови як другої іноземної	290
Пагута М., Чубик, О. Демко М. Теоретико-методичні аспекти вивчення учнями ПТНЗ теми «Мікропроцесорна система стабілізації руху автомобіля»	296
Пантюк М., Стахів Л. Інтерактивне навчання молодших школярів у контексті інтеграції науки і практики	304
Стецик А. Чинники та перешкоди посилення соціальної відповідальності підприємництва	311
Чепелюк А. Поетапна організація психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичної культури як умова формування їх професійної компетентності	318
Шаран О., Юрас З. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку логічного мислення молодших школярів на уроках математики	324
Шепенюк І. Сучасна технологія організації роботи з домашніми завданнями учнів при вивченні природничих дисциплін	330

CONTENTS

HISTORY

Halyk V. Andrey Sheptytsky and Ivan Franko: the problem analysis and evaluation of the relationship between Metropolitan and scientists	5
Haliv M. Vybrantsi-Soltysy in Litynya village Drogobych district (XVII–XVIII Century)	15
Ilytskyy V., Batiouk T. Repressive secret police events in Mykola Tverdohlib-«Thunder» Investigation (based on documents from the Ukraine security service branch state archive).....	22
Lazorak B. Church sources about the Russian occupation consequences in Drohobych Dean Parishes (1916–1917): the ruin threat, the war orphans problem and the revival attempts	32
Medvid' O. National unit front politic in 1933–1939	55
Popp R. The personal origin sources from the Lviv intellectuals history (1944–1953)	62
Chirkova M. Ukrainians theacher Ivan Steshenko	69
Futala V. Cultural and educational associations activity of Western Ukraine in 1920–1930's : contemporary research and interpretation.....	79

ART

Medvedyk J. Bohohlasnyk – the first typed anthology of sacred songs in Ukraine	89
Dushniy A., Chorniy J. Orchestral music-folk instruments plaing in the academic synthesis context in XXI century	97
Bezpalenko J., Gorbacuk H. Teaching experience V. A. Vichegzhanina students in the formation of the classical dance foundations. Not natural inverted.....	107
Bobiak D. Ukrainian textile art study in XX – XXI century.....	113
Marushka M. Children's dance groups work theory and methods.....	119
Protsiuk V. Culturological aspects of the future music teacher preparation	124
Radomskiy M. Art stained glass at the present stage: art, technical and technological innovations and functional art in stained glass	130
Sharykov D. The neoclassical dance philosophy and new ballet aesthetics by Mychajlo Fokine and Fedor Lopukhov art method	135

LINGUISTICS. LITERARY STUDIES

Veresh N., Veresh M. Greek-english Comparative Analysis of the Letter of St. Paul to the Romans 8:1-4.	142
Krupko O. «And time is not reducing the gallop...»: the linguistic picture of the world in Lina Kostenko's poetry	148
Panochko M. The Ukrainian juridical opinion of the end of XIX – beginning of XX century and its lexicographic reflection	155
Paten I. Linguistic and cultural specificity of phraseological units denoting motion intensity (based on Ukrainian, Russian, Polish and English).....	162
Polishchuk O. Toponyms Translation as a Component of Culture-oriented Linguistics ...	169
Rashki N. The portrait description peculiarities in the novel «The Secret Garden» by F. H. Burnett.....	175
Rygyus V. The Argumentation Role in Modern Political Discourse	180
Yuzo S. Phrasemic subdialect of village Simer Perechyn district of Transcarpathian region	187
Vovk O. Emotional potential V. Vynnychenko's children stories.....	193
Holomidova L. The National Identity Bounds: the Meeting of «Own» and «Alien» in the Robert Musil's Art Consciousness	199

Dmytriv I. The religious persons image in Ukrainian poetry during the interwar period of the twentieth century.....	205
Marochkanych I. Cultural imperialism and cultural nationalism: prolegomena to explication.....	213
Overchuk O. The RGS South-West Division foundation prerequisites: retrospective analysis.....	218
Uhlyay L., Zymomrya I. The system of psychologism art means in Toni Morrison's prose.....	224
Tzjaven S. Taras Shevchenko and Aleksandr Pushkin: The art dialog between two genius.....	232

PEDAGOGY

Belikova Y. Disclosure of capabilities course «Fundamentals of professional self-development» for professional self-development of future industrial training masters... 237	237
Gerasymchuk V. The hygienic education role of youth in Augustin Voloshyn pedagogical heritage.....	242
Hirnyak S. Stephan Kovaliv: the finishing touches to the language portrait.....	248
Zhyhaylo O., Sarabaha G. Elements using features of V. Dyachenko concept about collective learning ways on the mathematics lessons in elementary school.....	255
Ignatieva A. The Nature concept essence – as the main factor of upbringing children in V.Sukhomlinskiy educational heritage.....	262
Karpa I. The use of web-pages and social network facebook in english language teaching.....	267
Kasiants S. Ways of future economists' motivation to organizing self-educational activity in the professional training process at university.....	273
Lutsiw S. Didactic poems features in Ukrainian lessons at primary school.....	278
Mulyar N. The family traditions study features on the lessons «I am in the world» in elementary school.....	284
Orlovska L. Requirements for forming grammar competence exercises in oral speech of future teachers in English as the second language.....	290
Pahuta M., Chubyk O., Demko M. Theoretical and methodological aspects studying by students PTI topics: «Microprocessor system of vehicle stabilization».....	296
Pantjuk M., Stakhiv L. Primary schoolchildren interactiv studying in the science and practice of integration context.....	304
Stetsyk A. Strengthening factors and obstacles of business social responsibility.....	311
Chepelyuk A. Psycho-pedagogical training phased organization of future physical education teachers as a condition for the professional competence formation.....	318
Sharan A., Juras Z. Pedagogical conditions of future primary school teachers readiness formation to the logical thinking development of elementary pupils.....	324
Shepenyuk I. Modern technology of work organization with pupils home tasks during natural sciences teaching.....	330

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИЯ

Галык В. Андрей Шептицкий и Иван Франко: к проблеме анализа и оценки взаимоотношений между митрополитом и ученым	5
Галив М. Выбранцы-солтысы в селе Литыня на Дрогобыччине (XVII–XVIII в.)	15
Ильницький В., Батюк Т. Мероприяття репресивно-карательних органів по розыску Николая Твердохлиба-«Грома» (по материалам Отраслевого государственного архива Службы безопасности Украины)	22
Лазорак Б. Церковные источники о последствиях российской оккупации в приходах дрогобычского деканата (1916 – 1917 гг.): угроза руины, проблема военных сирот и попытки возрождения	32
Медвидь О. Политика Фронта национального единства в 1933 – 1939 гг.	55
Попп Р. Источники личного происхождения из истории интеллигенции Львова (1944–1953)	62
Чиркова М. Наставник украинства Иван Стешенко	69
Футала В. Деятельность культурно-просветительских обществ Западной Украины в 1920–1930-х гг.: современные исследования и интерпретации	79

ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

Медведык Ю. Богогласник – первая печатная антология духовной песни в Украине	89
Душний А., Чорный Ю. Оркестровое музицирование на народных инструментах в контексте академического синтеза XXI века	97
Безпаленко Ю. Горбачук Г. Педагогический опыт учеников В. А. Вычегжанина в системе формирования основ классического танца. Не естественная выворотность	107
Бобьяк Д. Исследования украинского художественного текстиля XX – начала XXI века	113
Марушка М. Теория и методика работы с детским хореографическим коллективом	119
Процюк В. Культурологические аспекты подготовки будущего учителя музыки	124
Радомский Н. Художественные витражи на современном этапе: художественные, технико-технологические и функциональные новации в витражном искусстве	130
Шариков Д. Философия неоклассического танца и эстетика нового балета по художественному методу Михаила Фокина и Федора Лопухова	135

ЯЗЫКОЗНАНИЕ. ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

Вереш Н., Вереш М. Сравнительный анализ Послания Апостола Павла к Римлянам 8:1-4 (греческий и английский тексты)	142
Крупко О. «А время не замедляет галопа...»: языковая картина мира в поэзии Лины Костенко	148
Паночко М. Украинская юридическая мысль конца XIX – начала XX в. и ее лексикографическое отражение	155
Патен И. Лингвокультурологическая специфика фразем для обозначения движения (на материале русского, украинского, польского и английского языков)	162
Полищук О. Перевод топонимов как элемент лингвострановедческого аспекта изучения языка	169
Рашки Н. Особенности портретного описания в романе «Таинственный сад» Ф. Г. Бернетт	175
Ригус В. Роль аргументации в современном политическом дискурсе	180
Юзьо С. Фраземика говора села Симер Перечинского района Закарпатской области	187

Вовк Е. Эмоциональный потенциал детских рассказов В. Винниченко	193
Голомидова Л. Границы национальной идентичности: встреча «Своего» и «Чужого» в художественном сознании Роберта Музиля.....	199
Дмытрев И. Образ монахов в украинской поэзии межвоенного периода XX века.....	205
Марочканьч И. Культурный империализм и культурный национализм: пролегомены к экспликации	213
Оверчук О. Предпосылки открытия Юго-Западного отдела РГО: ретроспективный анализ	218
Угляр Л., Зимомря И. Система художественных средств психологизма в прозе Тони Моррисон	244
Цзявень С. Тарас Шевченко и Александр Пушкин: творческий диалог двух гениев.....	232

ПЕДАГОГИКА

Беликова Ю. Раскрытие возможностей учебного курса «Основы профессионального саморазвития» для обеспечения профессионального саморазвития будущих мастеров производственного обучения.....	237
Герасимчук В. Роль гигиенического воспитания молодежи в педагогическом наследии Августина Волошина	242
Гирняк С. Стефан Ковалив: штрихи к речевому портрету.....	248
Жигайло А., Сарабах Г. Особенности применения элементов концепции В. К. Дьяченко о коллективных способах обучения на уроках математики в начальной школе	255
Игнатъева А. Понятие сущности природы как основного фактора воспитания младших школьников в педагогическом наследии В. А. Сухомлинского	262
Карпа И. Использование веб-страниц и социальной сети Facebook в процессе изучения английского языка	267
Касиянц С. Способы мотивации будущих экономистов к организации самообразовательной деятельности в процессе профессиональной подготовки в университете.....	273
Луцив С. Особенности использования дидактических стихов на уроках украинского языка в начальных классах	278
Муляр Н. Особенности изучения семейных традиций на уроках «Я в мире» начальной школы.....	284
Орловская Л. Требования к упражнениям относительно формирования устноречевой грамматической компетенции у будущих учителей английского языка как второго иностранного	290
Пагута М., Чубык О., Демко Н. Теоретико-методические аспекты изучения учениками ПТУЗ темы «Микропроцессорная система стабилизации движения автомобиля»	296
Пантюк Н., Стахив Л. Интерактивное обучение младших школьников в контексте интеграции науки и практики	304
Стецик А. Факторы и препятствия усиления социальной ответственности предпринимательства	311
Чепелюк А. Поэтапная организация психолого-педагогической подготовки будущих учителей физической культуры как условие формирования их профессиональной компетентности.....	318
Шаран А., Юрас З. Педагогические условия формирования готовности будущих учителей начальных классов к развитию логического мышления младших школьников	324
Шепенюк И. Современная технология организации работы с домашними заданиями учеников при изучении естественных наук.....	330

Для нотаток

Для нотаток

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ НАУК:**

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

**HUMANITIES SCIENCE
CURRENT ISSUES:**

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

**ВИПУСК 12
ISSUE 12**

Редактори-упорядники

Василь Ільницький

Андрій Душний

Іван Зиморя

Технічний редактор

Роман Лешко

Коректор

Оксана Мельник

Макетування та верстка

Василь Герман

Дизайн обкладинки

Олег Лазебний

Здано до набору 15.03.2015 р. Підписано до друку 23.03.2015 р.

Гарнітура Times. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 20.0. Зам. № 334

Наклад 300 примірників

Віддруковано ПП «ПІСВІТ»

Адреса: вул. І. Мазепа, 7, м. Дрогобич, 82100 Україна

тел. факс (03244) 2-23-35, тел.: 3-38-50, 2-23-76. E-mail: posvit-druk@ukr.net

Свідомство про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюд-
джувачів видавничої продукції Серія ДК № 2509 від 30.05.2006 р.